

UAN

IDAD AUTÓNOMA DE NUEVO
CCIÓN GENERAL DE BIBLIOTEC

PA6278

.C4

1753

v.2

c.1

1080044472

6#2-6#45

180

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS SECUNDUS,

QUI PHILOSOPHORUM PRIMUS.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.

Apud Joannem Manfrè.

SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

46565

PAG 278

04

1753

v. 2

c. 1

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
 CAPILLA ALFONSO BIBLIOTECA UNIV. AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
 MICROFILMADO Ralfo-7

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

PHILOSOPHORUM,

De quibus Cicero in Philosphicis
 mentionem facit,

INDEX CHRONOLOGICUS.

Num. pseud.	Æra Phil.	Æra cond.	Æra Christ.
49		172	582
	1	173	581
	2	174	580
	3	175	579
50	4	176	578
	5	177	577
	6	178	576
	7	179	575
51	8	180	574
	9	181	573
	10	182	572
	11	183	571
52	12	184	570
	13	185	569
	14	186	568
	15	187	567
53	16	188	566
	17	189	565
	18	190	564
	19	191	563
54	20	192	562
	21	193	561
	22	194	560
	23	195	559
55	24	196	558
	25	197	557
	26	198	556
	27	199	555
56	28	200	554
	29	201	553
	30	202	552
	31	203	551
57	32	204	550
	33	205	549
	34	206	548
		207	547

ALCMEO

VI PHILOSOPHORUM

Olymp.	Ann.	Philosophus	Ann.	Philosophus
58	35		208	540
	36		209	545
	37		210	544
	38		211	543
59	39		212	542
	40		213	541
	41		214	540
	42		215	539
	43		216	538
	44		217	537
	45		218	536
	46		219	535
	47		220	534
	48		221	533
	49		222	532
	50		223	531
	51		224	530
	52		225	529
	53		226	528
	54		227	527
	55		228	526
	56		229	525
	57		230	524
	58		231	523
	59		232	522
	60		233	521
	61		234	520
	62		235	519
	63		236	518
	64		237	517
	65		238	516
	66		239	515
	67		240	514
	68		241	513
	69		242	512
	70		243	511
	71		244	510
	72		245	509
	73		246	508
	74		247	507
	75		248	506
	76		249	505
	77		250	504
	78		251	503
69	79	HERACLITUS, Ephesus, fuit auctor, quae Heracles dicta est.	252	502
	80	Xenophanem audiverat. Floruit, rege Laertio, circa Olymp. 69.	253	501
	81	PARMENIDES, Eleates, Xenophanis auditor, floruit auctore	254	500
	82	Laertio, ipsa Olymp. 69.	255	499
	83		256	498
	84		257	497
	85		258	496
	86		259	495

DIOGE.

INDEX CHRONOL VII

Olymp.	Ann.	Philosophus	Ann.	Philosophus
71	87		100	484
	88		101	483
	89		102	482
	90		103	481
72	91		104	480
	92		105	479
	93		106	478
	94		107	477
	95		108	476
	96		109	475
	97		110	474
	98		111	473
	99		112	472
74	100	DIOGENES, Apolloniates, Phycus, Anaximenes auditor.	113	471
	101		114	470
	102		115	469
	103		116	468
	104		117	467
	105		118	466
	106		119	465
	107		120	464
	108		121	463
	109		122	462
	110		123	461
77	111	MELISSUS, Samius, Parmenidis auditor, & in schola, ut	124	460
	112	quibusdam placet, successit.	125	459
	113		126	458
	114		127	457
	115		128	456
	116		129	455
	117		130	454
	118		131	453
	119		132	452
	120		133	451
	121		134	450
	122		135	449
	123		136	448
	124		137	447
	125		138	446
	126		139	445
	127		140	444
	128		141	443
	129		142	442
	130		143	441
	131		144	440
	132		145	439
	133		146	438
	134		147	437
	135		148	436
	136		149	435
	137		150	434
	138		151	433

ARCHE.

viii PHILOSOPHORUM

Athen. Phil.	Roma. num.	Athen. Phil.	Roma. num.
139	312	442	
140	313	441	
141	314	440	
142	315	439	
143	316	438	
144	317	437	
145	318	436	
146	319	435	
147	320	434	
148	321	433	
149	322	432	
150	323	431	
151	324	430	
152	325	429	
153	326	428	
154	327	427	
155	328	426	
156	329	425	
157	330	424	
158	331	423	
159	332	422	
160	333	421	
161	334	420	
162	335	419	
163	336	418	
164	337	417	
165	338	416	
166	339	415	
167	340	414	
168	341	413	
169	342	412	
170	343	411	
171	344	410	
172	345	409	
173	346	408	
174	347	407	
175	348	406	
176	349	405	
177	350	404	
178	351	403	
179	352	402	
180	353	401	
181	354	400	
182	355	399	
183	356	398	
184	357	397	
185	358	396	
186	359	395	
187	360	394	
188	361	393	
189	362	392	
190	363	391	

ARCHELAUS, vel Atheniensis, vel Mileus, Anaxagora discipulus, & Socratis magister: appellatus est *Physicus*, quod in eo Physica desierit, Morali a Socrate introducta.

EMPEDOCLES, Agrigentinus, sectæ Italicæ alumnus, natus Olymp. 76. anno 4.

LYSIS, Tarentinus, } Pythagorei.
HICETAS, Syracusanus, }

SOCRATES, Atheniensis, Archelai auditor, natus Olymp. 77. anno 4. mortuus Olymp. 95. anno 1. ætatis fuit 70.

DEMOCRITUS, Abderita, natus Olymp. 80. anno 1. Pertinet ad sectam Eleaticam. Centum & octo annos complevisse dicitur.

PROTAGORAS, Abderita, Democriti auditor, Athenis est exterminatus, libeque ejus in concione combusti.

DIAGORAS, is qui *25.2* dicitur est, Melius, Democriti auditor, capitis ab Atheniensibus condemnatus Olymp. 91. anno 1.

XENOPHON, Atheniensis, Socratis discipulus, Corinthi mortuus, anno 1. Olymp. 105. ætatis fuit 90.

ARISTIPPUS, Cyrenæus, Socratis discipulus, sectæ auditor, que *Cyrenæica* dicta est ab illius patria.

ANTISTHENES, Atheniensis, Socratis discipulus, eorum princeps qui *Cynici* dicti sunt, quia in gymnasio docebat, cui nomen *κυνωστειον*.

PLATO, Atheniensis, Socratis discipulus, natus anno 1. Olymp. 88. mortuus anno 1. Olymp. 108. Academia veteris pater.

EUCLIDES, Megaricus, Socratis discipulus, sectæ auditor, que *Megarica* dicta est. Illum, cum Geometra cognomine & populari, ne confundas.

ECH.

INDEX CHRONOL. ix

Athen. Phil.	Roma. num.	Athen. Phil.	Roma. num.
97	191	304	390
	192	305	389
	193	306	388
	194	307	387
98	195	308	386
	196	309	385
	197	370	384
	198	371	383
99	199	372	382
	200	373	381
	201	374	380
100	202	375	379
	203	376	378
	204	377	377
	205	378	376
	206	379	375
101	207	380	374
	208	381	373
	209	382	372
	210	383	371
102	211	384	370
	212	385	369
	213	386	368
	214	387	367
103	215	388	366
	216	389	365
	217	390	364
	218	391	363
104	219	392	362
	220	393	361
	221	394	360
	222	395	359
105	223	396	358
	224	397	357
	225	398	356
	226	399	355
106	227	400	354
	228	401	353
	229	402	352
	230	403	351
107	231	404	350
	232	405	349
	233	406	348
	234	407	347
108	235	408	346
	236	409	345
	237	410	344
	238	411	343
109	239	412	342
	240	413	341
	241	414	340
	242	415	339

ECHECRATES, } Locrensis,
ACRION, . . . } Pythagorei.

ARCHYTAS, Tarentinus, Pythagoreus.
ANTIPATER, Cyrenæus, Aristippi discipulus.

DIOGENES, Sinopensis, Antisthenis auditor, Cynicus nobilis, natus anno 3. Olymp. 91. mortuus an. 1. Olymp. 114. ætatis fuit 90.

METRODORUS, Chius, } Democriti
NAUSIPHANES, Tejus, } auditores.

ARISTOTELES, Stagiritæ, Platonis auditor, sectæ Peripateticæ conditor, natus *Ere* Philol. anno 199. mortuus anno an. 261. Docere in Lyceo cepit anno 148.

SPEUSIPPUS, Atheniensis, matrem habuit Platonis forem: Platoni mortenti successit in Academia: & ipse octavo post anno moritur.

ANAXARCHUS, Abderita, Metrodori Chii auditor, vel forte Democriti.
ANNICERIS, Cyrenæus, a quo profecti, qui *Annicerii* dicuntur.

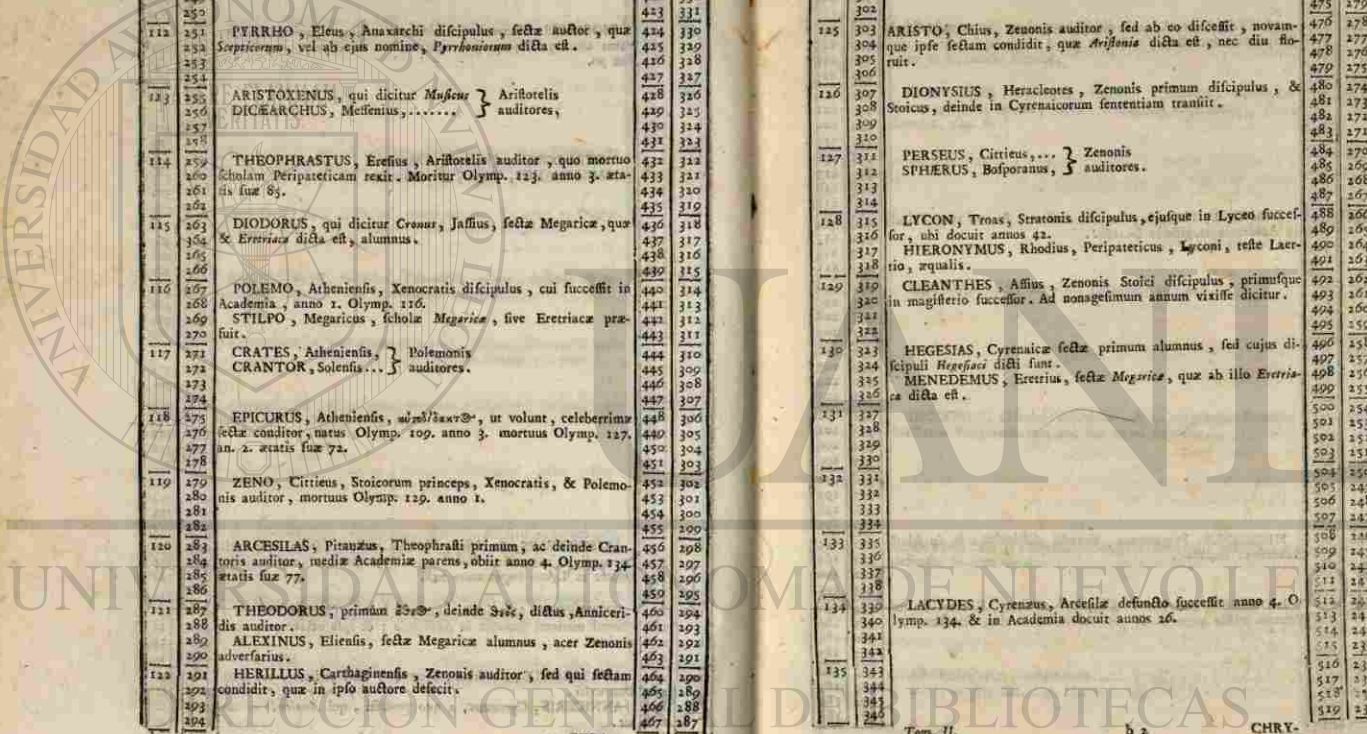
Tom. II.

h

XENO.

Olymp. num.	Æra Phil.	X PHILOSOPHORUM	Rome. ann.	Æra Phil.
110	343	XENOCRATES, Chalcedonius, Platonis auditor, natus Olymp. 95. anno 4, Academiæ post Speusippum præfuit quinque & viginti annis.	416	337
111	344		417	338
111	345		418	336
111	346		419	335
111	347	HERACLIDES, Ponticus, quem Cicero dicit Matonis auditorum; Laertius, Speusippi, vel etiam Aristotelis.	420	334
111	348		421	333
111	349		422	332
111	350		423	331
112	351	PYRRHO, Eleus, Anaxarchi discipulus, sectæ auctor, quæ Scepticorum, vel ab eius nomine, Pyrrhonicorum dicta est.	424	330
112	352		425	329
112	353		426	328
112	354		427	327
113	355	ARISTOXENUS, qui dicitur <i>Musæus</i> } Aristotelis	428	326
113	356	DICÆARCHUS, Messenius, } auditores,	429	325
113	357		430	324
113	358		431	323
114	359	THEOPHRASTUS, Ereus, Aristotelis auditor, quo mortuo Scholam Peripateticam rexit. Moritur Olymp. 123. anno 3. ætatis suæ 83.	432	322
114	360		433	321
114	361		434	320
114	362		435	319
115	363	DIODORUS, qui dicitur <i>Cronus</i> , Jassus, sectæ Megaricæ, quæ & <i>Eretricæ</i> dicta est, alumnus.	436	318
115	364		437	317
115	365		438	316
115	366		439	315
116	367	POLEMO, Atheniensis, Xenocratis discipulus, cui successit in Academia, anno 1. Olymp. 136.	440	314
116	368		441	313
116	369	STILPO, Megaricus, scholæ <i>Megaricæ</i> , sive <i>Eretricæ</i> præfuit.	442	312
116	370		443	311
117	371	CRATES, Atheniensis, } Polemonis	444	310
117	372	CRANTOR, Saleusis, } auditores.	445	309
117	373		446	308
117	374		447	307
118	375	EPICURUS, Atheniensis, <i>ἡμῶν ἡγεμῶν</i> , ut volunt, celeberrimus sectæ conditor, natus Olymp. 109. anno 3. mortuus Olymp. 127. in. 2. ætatis suæ 72.	448	306
118	376		449	305
118	377		450	304
118	378		451	303
119	379	ZENO, Citrius, Stoicorum princeps, Xenocratis, & Polemonis auditor, mortuus Olymp. 129. anno 1.	452	302
119	380		453	301
119	381		454	300
119	382		455	299
120	383	ARCESILAS, Pisanus, Theophrasti primus, ac deinde Crantoris auditor, medicæ Academiæ parens, obiit anno 4. Olymp. 134. ætatis suæ 77.	456	298
120	384		457	297
120	385		458	296
120	386		459	295
121	387	THEODORUS, primus <i>Ἰερέων</i> , deinde <i>Ἰερέων</i> , discipulus, Anniceridis auditor.	460	294
121	388		461	293
121	389	ALEXINUS, Eliensis, sectæ Megaricæ alumnus, acer Zenonis adversarius.	462	292
121	390		463	291
122	391	HERILLUS, Carthaginiensis, Zenonis auditor, sed qui sectam condidit, quæ in ipso auctore defecit.	464	290
122	392		465	289
122	393		466	288
122	394		467	287

Olymp. num.	Æra Phil.	INDEX CHRONOL. xi	Rome. ann.	Æra Phil.
123	395	STRATO, Lampfacenus, Theophrasti discipulus, eiusque in Lyceo successor, ibi docuit ab anno 297. Æra Philol. ad 315.	468	286
123	396		469	285
123	397		470	284
123	398		471	283
124	399		472	282
124	400		473	281
124	401		474	280
124	402		475	279
125	403	ARISTO, Chius, Zenonis auditor, sed ab eo discipulus, novamque ipse sectam condidit, quæ <i>Aristonis</i> dicta est, nec diu floruit.	476	278
125	404		477	277
125	405		478	276
125	406		479	275
126	407	DIONYSIUS, Heraclentes, Zenonis primum discipulus, & Stoicus, deinde in Cyrenaicorum sententiam transiit.	480	274
126	408		481	273
126	409		482	272
126	410		483	271
127	411	PERSEUS, Citrius, ... } Zenonis	484	270
127	412	SPHERUS, Bosporanus, } auditores.	485	269
127	413		486	268
127	414		487	267
128	415	LYCON, Troas, Stratons discipulus, eiusque in Lyceo successor, ubi docuit annos 42.	488	266
128	416	HIERONYMUS, Rhodius, Peripateticus, Lyconi, teste Laertio, equalis.	489	265
128	417		490	264
128	418		491	263
129	419	CLEANTHES, Assius, Zenonis Stoici discipulus, primusque in magistrerio successor. Ad nonagesimum annum vixisse dicitur.	492	262
129	420		493	261
129	421		494	260
129	422		495	259
130	423	HEGESIAS, Cyrenaicæ sectæ primus alumnus, sed cuius discipuli <i>Hegesiaci</i> dicti sunt.	496	258
130	424	MENEDEMUS, Eretrius, sectæ <i>Megaricæ</i> , quæ ab illo <i>Eretricæ</i> dicta est.	497	257
130	425		498	256
130	426		499	255
131	427		500	254
131	428		501	253
131	429		502	252
131	430		503	251
132	431		504	250
132	432		505	249
132	433		506	248
132	434		507	247
133	435		508	246
133	436		509	245
133	437		510	244
133	438		511	243
133	439		512	242
134	440	LACYDES, Cyrenus, Arcesilæ defuncto successit anno 4. Olymp. 134. & in Academia docuit annos 26.	513	241
134	441		514	240
134	442		515	239
135	443		516	238
135	444		517	237
135	445		518	236
135	446		519	235

XII PHILOSOPHORUM

CHRYSIPPUS, Suleusis, Cleanthis auditor, & in schola regenda successor, mortuus Olymp. 143. annos natus 73.

ARISTO, Ceus, Lyconis discipulus, eique in regenda schola Peripatetica successor.

EVANDER, Phocensis, Laeydis auditor, & una cum Teleco in Academiae magisterio successor.

HEGESINUS, Pergameus, Evandri discipulus, & in schola Academica successor.

DIOGENES, Babylonius, Chryssippi auditor, Romam legatus Athenis missus anno U. C. 599. Ad Iuliam vixit senectutem.

Temp. num.	Ann. Clav.
520	234
521	233
522	232
523	231
524	230
525	229
526	228
527	227
528	226
529	225
530	224
531	223
532	222
533	221
534	220
535	219
536	218
537	217
538	216
539	215
540	214
541	213
542	212
543	211
544	210
545	209
546	208
547	207
548	206
549	205
550	204
551	203
552	202
553	201
554	200
555	199
556	198
557	197
558	196
559	195
560	194
561	193
562	192
563	191
564	190
565	189
566	188
567	187
568	186
569	185
570	184
571	183

CRITO.

INDEX CHRONOL. XIII

CRITOLAUS, quem Phaselitem dicunt, Peripateticus, Aristonis auditor, euique in Lyceo successor, Romam missus cum Diogene & Carneade legatus.

CARNEADES, Cyrenaeus, Hegesini discipulus, Academiae, quam appellant novam, auctor. Nonaginta vixit annos. Cic. in Lucullo, cap. 6.

METRODORUS, Scepius, Carneadis auditor.

DIODORUS, Critolai discipulus, & in magisterio successor. Haec Peripateticorum non interrupta successio.

ANTIPATER, Tarsensis, Diogenis Babylonii auditor, quo defuncto in Stoa docuit.

ARCHIDEMUS, Atheniensis..... } Stoici.
DIO, de quo Cic. Leg. III. 5. }

Olymp. num.	Ann. Clav.
140	399
400	
401	
402	
403	
404	
405	
406	
407	
408	
409	
410	
411	
412	
413	
414	
415	
416	
417	
418	
419	
420	
421	
422	
423	
424	
425	
426	
427	
428	
429	
430	
431	
432	
433	
434	
435	
436	
437	
438	
439	
440	
441	
442	
443	
444	
445	
446	
447	
448	
449	
450	

Temp. num.	Ann. Clav.
572	182
573	181
574	180
575	179
576	178
577	177
578	176
579	175
580	174
581	173
582	172
583	171
584	170
585	169
586	168
587	167
588	166
589	165
590	164
591	163
592	162
593	161
594	160
595	159
596	158
597	157
598	156
599	155
600	154
601	153
602	152
603	151
604	150
605	149
606	148
607	147
608	146
609	145
610	144
611	143
612	142
613	141
614	140
615	139
616	138
617	137
618	136
619	135
620	134
621	133
622	132
623	131
624	130

CLI-

Page	Philosophorum	Page	Philosophorum
162	451	624	130
	452	625	129
	453	626	128
	454	627	127
163	455	628	126
	456	629	125
	457	630	124
	458	631	123
164	459	632	122
	460	633	121
	461	634	120
	462	635	119
165	463	636	118
	464	637	117
	465	638	116
	466	639	115
166	467	640	114
	468	641	113
	469	642	112
	470	643	111
167	471	644	110
	472	645	109
	473	646	108
	474	647	107
168	475	648	106
	476	649	105
	477	650	104
	478	651	103
169	479	652	102
	480	653	101
	481	654	100
	482	655	99
170	483	656	98
	484	657	97
	485	658	96
	486	659	95
171	487	660	94
	488	661	93
	489	662	92
	490	663	91
172	491	664	90
	492	665	89
	493	666	88
	494	667	87
173	495	668	86
	496	669	85
	497	670	84
	498	671	83
174	499	672	82
	500	673	81
	501	674	80
	502	675	79

XIV PHILOSOPHORUM

CLITOMACHUS, Carthagenensis, Carneadis auditor, ejusdemque in Academia successor, per annos triginta circiter docuit.

PANÆTIUS, Rhodius, Stoicus, Antipatri Tarsensis discipulus, Posidonii magister.

HERACLITUS, Tyrius, Clitomachi auditor.

ANTIPATER, Tyrius, Stoicus.

HECATO, Rhodius, Stoicus.

CHARMADAS, sive CHARMIDAS, Philonis condiscipulus, atque, ut quibusdam placet, collega in magisterio.

PHILO, Larissæus, Clitomachi discipulus, & successor, quem Athenis profugum Cicero audivit Romæ, anno U. C. 665.

MNESARCHUS } Stoicus.

DARDANUS... }

DIODOTUS, Stoicus, qui apud Ciceronem habitabat, domique illius mortuus est anno U. C. 694.

ANTIOCHUS, Acalonita, Philonis discipulus, & in Academia successor. Athenis hunc audivit Cicero anno U. C. 674.

ZENO, Sidonius, & PHÆDRUS, Atheniensis, Epicurei, quos Athenis Cicero audivit, anno U. C. 674.

POSIDONIUS, Apamienus, Stoicus, quem Rhodi audivit anno U. C. 675.

PHILOSOPHORUM, INDEX ALTER.

Ordine qui dicitur alphabeticus, appellantur singuli; & quo Æra philosophica anno floruerint, declaratur.

Philosophus	Page	Philosophus	Page
A		Dio	448
Acron.	102	Diodorus, Æg.	183
Alcæus.	60	Peripateticus.	431
Alexinus.	289	Diogenes, Apolloniatis.	99
Anaxagoras.	103	Babylonius.	391
Anaxarchus.	239	Simplicius.	399
Anaximander.	11	Dionysius.	307
Anaximenes.	23	Diodotus.	498
Amicleris.	241	E	
Antiochus.	465	Echecrates.	191
Antipater Carneades.	439	Empedocles.	143
Tarsensis.	475	Epicurus.	275
Tyrius.	179	Evander.	367
Antisthenes.	283	H	
Arcefilas.	239	Hecato.	476
Archelaus.	447	Hegelas.	323
Archidemus.	105	Hegesinus.	387
Archytas.	175	Heraclides.	247
Aristippus.	303	Heraclitus Ephesius.	79
Aristo Chius.	356	Tyrius.	468
Aristoteles.	231	Herillus.	281
Aristoxenus.	255	Hicetas.	148
C		Hieronimus.	317
Carneades.	411	L	
Charmadas.	479	Lacydes.	339
Chryseippus.	347	Leucippus.	312
Clearchus.	319	Lycon.	315
Clitomachus.	451	Lylis.	147
Crantor.	271	M	
Crates.	271	Melissus.	111
Critolaus.	407	Menedemus.	325
D		Metrodorus, Chius.	107
Dardanus.	487	Mnesarchus.	425
Democritus.	159	Serapius.	487
Diagoras.	167	N	
Dicarchus.	256	Nauphanes.	108

xvi PHILOSOPHORUM INDEX ALTER.

		Stilpo.	169
		Strato.	
		T	
Manzicus.	467	Thales.	1
Parmenides.	81	Theodorus.	187
Perseus.	311	Theophrastus.	259
Phaedrus.	499	Timaeus.	61
Phercydes.	7		
Philo.	483		
Plato.	183		
Polemo.	267	X	
Pofidonius.			
Protagoras.	163	Xenocrates.	243
Pyrrho.	251	Xenophanes.	15
Pythagoras.	31	Xenophon.	
		Z	
		Zeno, Citivus.	279
Socrates.	155	Eleater.	119
Speusippus.	235	Sidonius.	499
Sphaerus.	312		

M. TULL.

M. TULLII
CICERONIS
LUCULLUS,
SIVE
ACADEMICORUM
LIBER SECUNDUS.
ARGUMENTUM.

Postea quam Cicero in Horrenio Philosophiam verissimis, atque amplissimis ornavit laudibus, statuit, cum multa philosophandi genera colerentur, Platoniorum, Peripateticorum, Stoicorum, Academicorum, Epicureorum, quod ipse maxime omnium approbaret, ostendere. Ea vero fuit Academia novae ratio. Hoc autem fecit scriptis primum libris duobus Academicis, quorum unum CATULUM, LUCULLUM alterum appellavit: post mutato consilio, ac ea re, ac questione copiosius, atque accuratius tractata, libris Academicis alteris quatuor, quos ad Varronem emisit. Ex prioribus scri-

Tom. II.

A

xvi PHILOSOPHORUM INDEX ALTER.

		Stilpo.	169
		Strato.	
		T	
Manzicus.	467	Thales.	1
Parmenides.	81	Theodorus.	187
Perseus.	311	Theophrastus.	259
Phaedrus.	499	Timaeus.	61
Phercydes.	7		
Philo.	483		
Plato.	183		
Polemo.	267	X	
Pofidonius.		Xenocrates.	243
Protagoras.	163	Xenophanes.	15
Pyrrho.	251	Xenophon.	
Pythagoras.	31		
		Z	
		Zeno, Citivus.	279
Socrates.	155	Eleater.	119
Speusippus.	235	Sidonius.	499
Sphaerus.	312		

M. TUL.

M. TULLII
CICERONIS
LUCULLUS,
SIVE
ACADEMICORUM
LIBER SECUNDUS.
ARGUMENTUM.

Postea quam Cicero in Horrenſio Philoſophiam veriſſimis, atque ampliffimis ornavit laudibus, ſtatuit, cum multa philoſophandi genera colerentur, Platoniorum, Peripateticorum, Stoicorum, Academicorum, Epicureorum, quod ipſe maxime omnium approbaret, oſtendere. Ea vero fuit Academia novae ratio. Hoc autem fecit ſcriptis primum libris duobus Academicis, quorum unum CATULUM, LUCULLUM alterum appellavit: poſt mutato conſilio, ac ea re, ac quaſtione copioſius, atque accuratius tractata, libris Academicis alteris quatuor, quos ad Varronem emiſit. Ex prioribus

Tom. II.

A

ſcri-

scriptione Lucullum habemus; ex posteriore duntaxat primi libri particulam: Reliqua vis vetustatis consumpsit. SIGONIUS, in Fragm. Tomo nostro III.

In hoc libro post præfationem de laudibus Luculli, & de instituto suo, occasioneque disputationis, Lucullus ingreditur disputationem contra Academicos. Cujus summa hæc est: esse veritates, quæ comprehendi possint, hoc est e definitione Zenonis, quam rejiciebat Philo, talia visa (parata) impressa efficta ex eo unde essent, qualia esse non possent ex eo, unde non essent, in quo rora controversia agitur. Initio facta a sensibus, ostendit sensuum judicia vera & certa esse, si sani sint & valentes, & omnia removeantur, que obstant & impediunt, in primis si exorcitatio & ars adhibeatur. Qualia autem sint, que sensibus percipiuntur, talia esse etiam, que sensibus quidem non percipiuntur ipsis, sed quodammodo tamen, nempe genera & formas. Ex his omni evocis notitias, que si falsæ aut incertæ essent, neque uti iis, neque repugnans a consentaneo discernere possemus; memoriam, omnes artes, virtutesque tolli, sapientiam, rationem, decreta philosophiæ, que non modo falsa, sed fixa & rata esse debeant, omnia menti humane attributa vitæ cum instrumenta & adjumenta, tum ornamenta; cap. 7. 10. Rejicit deinde cum hoc, qui certum negabant, verisimile concedebant, quod sublata veri & falsi notione, & constituta communitate veri cum falsa, similitudo veri judicari non posset: tum eos, qui percepta cum negent, perspicua largiuntur; neque enim perspicuum esse aliquid posse, v. g. avem albam esse, quando accidere posset, ut ea nigra sit, cap. 10. 11. Quoniam autem perceptio cum assensione conjuncta sit, de ejus firmitate paucissima dicit, cap. 12. His disputatis ad objectiones Academicorum responderi, & expositis (cap. 13.) totius rationis eorum fundamentis, ostendit, aut eorum ratiocinationes, quibus nihil comprehendi pugnent, incertas esse, aut falsum id, quod disputent, cap. 14. Sed ut pares esse Academicis possimus, neque a veritate desciscamus, opus esse primo, ut que pro perspicuitate responderi possint, tenemus; deinde captiosis eorum interrogationibus occurrere possimus, cap. 15. Itaque explicatis tribus Academicis

demicorum argumentis, (quorum primum & ultimum est genus illud interrogandi, quod fortiter veteres vocabant) quibus contendunt, nihil inter visa falsa & vera interesse, iis, cap. 16. 17. 18. responderi, & totum illud genus interrogandi rejicit, & vitiosum putat. His singulis deinde responderi Cicero, postquam primo se Lucullo excusaverat de philosophiæ Academicæ studio, confessusque erat, se magnum esse opinatorem, hoc est sæpe assentiri etiam non perceptis; negare autem sapientis esse, vel ex ipsa Stoicæ disciplina, assentiri incertis, quoniam, qui assentitur, non possit non interdum falsis assentiri, atque adeo opinari tantum, quod esset a sapientis gravitate distinctissimum, cap. 20. 21. deinde vero de Antiochi in deserenda Philonis disciplina levitate pauca dixerat, cap. 22. Adductis ergo summorum hominum auctoritatibus, qui nihil certi esse contenderint, cap. 23. 24. sensuum veritatem impugnat. Aut cum Epicuro dicendum esse, sensus nunquam fallere hominem, & si semel mentiri sint, nunquam iis credendum; quod esset absurdum, cum propter hebetudinem oculorum multa non videamus, multa aliter ac sint, & ipsius Stoicorum causa periculosum: aut cum Lucullo, alia sensuum visa esse vera, alia falsa; quo sumpro, nullam verorum a falsis discernendorum notam relinquit, cap. 25. 26. Male autem obicit, artificis adhibitis & cogitatione effici posse, ut intelligamus, aliter res esse ac videntur, somnis ubi evigilaverimus falsa putari, & visa vinolentorum & furiosorum, ubi se receperint. Nam de hoc non disputari, sed qualia hæc videantur, cum videntur; id queri. Non enim esse dubium, quia, cum videntur, probentur; ex quo efficiatur, inter visa vera & falsa ad animi assensum nihil interesse, cap. 25. 28. Neque rationem magis quicquam ac sensus percipere. Nam quod Dialecticæ multum Stoici tribuant, primo Dialecticum non posse de rebus v. g. Geometricis judicare, nisi Geometriam didicerit; deinde non posse solvere fortis, propterea quod naturæ rerum nullam nobis dederit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus, quatenus; idque magno argumento esse, falsam esse illam definitionem, essatum esse id, quod aut verum, aut falsum sit, cap. 28. 30. Quod sublata perceptione, quamvis relicta probabilitate,

vitam omnem, sensum, memoriam, artem, &c. tolli putes, in eo valde errare. Nam in plerisque actionibus, vel Stoicis consentientibus, tanquam in navigando probabilitate homines duci, eamque ad actiones sufficere; eadem sentire Academicum, qua Stoicum, nihil mutari, iudicio tantum utrumque discrepare, quod in ipsos sensus nullam vim habeat: memoria etiam errores, non tantum comprehensa, teneri: in artibus autem plerisque nos probabilitate duci, nihil Dialectica opus esse, cap. 30. 34. Neque repugnantia dicere, ex Antiochi mente, qui concedat, visa esse vel vera, vel falsa, & contendat tamen ea nihil inter se differre. Neque enim verum ab Academicis omnino tolli, sed tantum recipiendi signum, cap. 34. a cap. 35. Deinde usque ad 47. addit longam & jucundam disputationem de dissensionibus Philosophorum summorum in omnibus philosophia partibus, ex quo intelligatur, nihil exploratum esse, sed in omnibus probabilitatem esse sequendam, adeo, id quod omnes, præter Stoicos, concedant, sapientem opinari posse. JOAN. AUG. ERNESTUS.

LUCULLUS, sive ACADEMICORUM liber II. Hunc indicem libro præfiximus, cum vulgo derer Academicarum questionum liber secundus, seu potius, ut eum numerat Nonius, IV. qui inscribitur Lucullus. Absurde: nam Academicorum librorum due fuerunt hædōtes. Prior duobus libris fuit comprehensa, quos Catulum vocavit Tullius & Lucillum: adeo ut Lucullus bice, si modo prologum demas, fuerit editionis primæ liber secundus. Postea mutato consilio hæc Academica refinxit scriptor, & ex duobus quatuor libros fecit, quos ad Varronem misit. Ex his primæ tantum pars jam superest; licet Nonius eos legerat integros, ut ex fragmentis liquebit. Rem totam luculenter narrat Cic. lib. XIII. ad Att. Vide sis ep. 16. 19. &c. DAVISIUS.

I.

AGNUM ingenium L. Luculli, magnumque optimarum artium studium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis¹. Ut enim admodum adolefens cum fratre, pari pietate & industria prædito, paternam inimicitias² magna cum gloria est persecutus, in Asiam quaestor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciam præluit: deinde absens³ factus ædilis, continuo prætor:

DELECTUS COMMENTARIORUM.

¹ Caruit omnino rebus urbanis] Gruterus rescriptit, humanis, & stolidum esse ait illud prius. Sed rejecta Gruteri emendatione, nihil mutandum. Stat enim sententia, eamque Cicero explicat, ubi hæc subiungit: *Dicitur, quoniam velle, tanta vi virtutis atque ingenii præcipuum absint ab oculis & fortis, & curis.* Anonymus: Res urbanas aliquando sufficit opponere Romani. Sic apud Plautum, *Cæc. Act. I. Sc. I.* servus quidam rusticus a rebus urbanis abstinere iubetur. At eo sensu vox illa in hoc Tullii loco accipi nequit. Sæpius res urbana a rusticis distinguebantur: nec sane dubitari potest, quin in eadem significatione rerum urbanarum mentio facta fuerit in eo, de quo agitur, loco. Juvenis enim adhuc Lucullus ædilis factus est anno U. C. DCLXXIV. & prætor urbanus ann. DCLXXVI. ac tandem consul anno DCLXXIX. Ita ut per omnes urbanorum magistratum gradus ad spectum usque fuerit evehsus, & ætatis annum quadragesimum tertium impleverit, antequam res bellicas arctigaret. Cum igitur fallissimum sit, in ætate flore Lucillum rebus urbanis omnino caruisse, necesse est in mendo curare ea Ciceronis verba, de quibus agitur: que tamen unius literulæ restitutione facile sanari possunt. Legendum enim suspicor: *Claruit omnino rebus urbanis.* Sensus est, Lucillum, quo tempore licuit ei per publica negotia in urbe versari, non in foro solum, sed etiam in magistratibus gerendis maximam gloriam esse consecutum. Quod ex sequentibus patet, & a Plutarcho abunde

confirmatur. *Baberius.*
² Paternar inimicitias] Luculli pater hædō κληρῶν, accusatore Servilio arguit. Hic a Lucullo peculatus infamabatur; at incolamnis evasit. Vide Plutarchum in Lucullo, *Dædificas.*
³ Absens factus ædilis, continuo prætor, licet enim ceteris legibus prætoris] *Ædilitatem prætura biennio post consecubatur, quod sæpe jam, &c. opinor, primi olim stouciimus.* Lucullus autem, Syllanarum partium adiutor, cum ædilis fuisset, continuo prætor factus est beneficio legis, ut opinor, a Sylla distatore late, ut iis, qui partes ejus in civili bello secuti essent, honores ante tempus capepe liceret. Nam apud Appianum lib. I. scriptum est, lege Syllæ cautum, ne quis, omnia prætura, consul fieri posset. Quod Cicero etiam significat XI. in Antonium, his verbis: *Populus ex adilitate consulatum patris sequebatur legibus.* Verisimile autem additum in ea lege de magistratum intervallo, sed exceptos esse eos, quorum opera in bello usus esset: itaque premium legis hic appellat Cicero. Quod autem ait, *heredes*: non ideo abrogatam postea legem Sylla significat, (nam eam valere locus ex XI. Philippicæ proxime recitatus indicat) sed neminem jam uti ejus legis beneficio: cum ii, qui pro Sylla contra Marium pugnaverant, aut honores, ipso vivente Sylla, jam cepissent, aut vita excessissent, aut certe ita senes essent, ut de perentia adilitate aut prætura unquam jam cogitent. P. Manutius.

tor: (licebat enim celerius legis ⁴ pramio) post in Africam: inde ad consulatum, quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoscerent: post ad Mithridaticum bellum-missus a senatu, non modo opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, sed etiam gloriam superiorum. Idque eo fuit mirabilis, quod ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, questura diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asia pace consumperat. Sed incredibilis quadam ingenii magnitudo non desideravit indocilem ⁵ usus disciplinam. Itaque cum totum iter & navigationem consumpsisset, partim in percontando a peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam factus imperator venit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum; verborum majorem Hortensius. Sed, quo plus in negotiis gerendis res quam verba profunt, hoc erat memoria illa præstantior: quam fuisse in Themistocle, quem facile Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, *obscuresci se malle discere*. credo, quod hærebant in memoria quæcumque audierat aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themistocles præverat, disciplinam. Itaque, ut literis consignamus, quæ monumentis mandare volumus: sic ille in animo res inculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prælis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiusque belli instrumentis & apparatu ⁶, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc a

⁴ Legis pramio] Intelligere videntur legem Corneliam: qua licebat his qui Syllæ partem fecerunt secuti, magistratus ante tempus capere. Vide Papius Murena de Leg. Rom. cap. 24. §. 36. Davis.

⁵ Indocilem usus disciplinam] Indocilis est, qui non docetur. Propertius, lib. I. Eleg. II. 12.

⁶ Et sciat indociles correre lymphæ vias. Ovidius Fast. III. 119.

Ergo animis indociles, & adhuc ratione carentes.

⁷ Indocilis autem dicitur usus disciplina, quia quod docetur, opponitur experientia. Apulejus de Plat. Doctr. Platon. lib. II. *Indocilis erant veteris ac disciplina pueri, & non docilem esse, ante usum et experientiam præsentem. Indocilis igitur, aut insensibilis, denotat. Idem.*

⁸ Totiusque belli instrumentis & apparatu] In libro Vistorianis erat instrumentum & apparatus, quæ scriptura longe commo- dius profecto est. Nam erit illa istata, Cicero de rebus, quæ commodissima, in qua, si in-

se majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis temperandisque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie flet Asia Luculli institutis servandis, & quasi vestigiis persequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reipublica, tamen diutius quam vellem tanta vis virtutis atque ingenii peregrinata absuit ab oculis & fori & curiæ. Quin etiam, cum victor a Mithridatico bello revertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quam debuerat, triumphavit. Nos enim consules introduximus pæne in urbem currum clarissimi viri: cujus mihi consilium & auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset dicerem, nisi de me ipso dicendum esset; quod hoc tempore non est necesse. Itaque privabo illum potius debito testimonio, quam id cum mea laude communicem.

II. Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere sunt & Græcis literis & Latinis celebrata. Nos autem illa externa cum multis: hæc interiora cum paucis ex ipso sæpe cognovimus. Majore enim studio Lucullus cum omni literarum generi, tum philosophiæ deditus fuit, quam, qui illum ignorabant, arbitrabantur. Nec vero incunte ætate solum, sed & quæstor aliquot annos, & ipso in bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus ⁷ otii relinquatur. Cum autem e philosophis, ingenio scientiæque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum & quæstor habuit, & post aliquot annos imperator: cumque esset ea memoria, quam ante dixi, ea sæpe audiendo facile cognovit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat.

Ac vereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare velim, minnam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas: plures, qui philosophiam: reliqui, qui, etiam si hæc non improbent, tamen earum rerum

stramentis diceretur, apparatus item dicendum fuerat: neque aliud est hic instrumentum unitatis appellatione, quam in libro primo de Finibus, ubi dicitur, *Quid enim opus tanto instrumento in optimis artibus con-*

parandis? Faber. ⁷ Sæpe ipsæ pellibus] Tentoria videlicet ex pellibus erant confecta. Vide Just. Epit. Mil. Rom. lib. V. Dial. 5. & Fr. Homanum ad Cæsar. lib. III. E. G. cap. 29. Id.

disputationem principibus civitatis non ita decoram putent. Ego autem, cum Græcæ literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim; Publii autem Africani, historiæ loquantur⁸, in legatione illa nobili, quam ante censuram obiit, Panætium unum omnino comitem fuisse: nec literarum Græcarum, nec philosophiæ jam ullum auctorem requiro.

Restat, ut iis respondeam, qui sermonibus ejusmodi nolint personas tam graves illigari. Quasi vero clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicos sermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro⁹ vere est a nobis philosophia laudata, profecto ejus tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud videndum est nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, nisi ne quid privatis studiis de opera publica detrahamus. Quod si, cum¹⁰ fungi munere debeamus, non modo operam nostram nunquam a populari coetu removemus, sed ne literam quidem ullam facimus, nisi forensem; quis reprehendet nostrum otium, qui in eo non modo nosmetipsos hebescere & languere nolumus, sed etiam ut plurimis profusum enititur? Gloriam vero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illustresque laudes has etiam minus notas minusque pervulgatas adjungimus.

Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi videntur non solum vivis, sed etiam mortuis invidere.

III. Restat unum genus reprehensorum, quibus Academia ratio non probatur. Quod gravius ferremus, si quisquam ullam disciplinam philosophiæ probaret, præter eam, quam ipsæ sequeretur. Nos autem, quoniam¹¹ contra omnes dice-

⁸ In legatione illa nobili] Vide sis Arhe-
næum, lib. vi. pag. 273. Justinum, lib.
xxxviii. cap. 8. Val. Max. lib. iv. cap. 3.
⁹ Strabonem, lib. xiv. p. 985. Plutar-
chum in Apollithem. & Ant. Bendineillum,
Loc. Controv. §. 13. Idem.
⁹ In libro] Hortensio.

¹⁰ Cum fungi munere debeamus] Fortaf-
se, Cum fungi munere debeamus... removi-
mus... fecimus. Passerat.

¹¹ Contra omnes dicere, qui scire sibi vi-
dentur, solemus] Academicis percipi nihil
posse dicebant præter unum illud, nihil pos-
se percipi. In hac autem hæresi Cicero cum
esset;

re, qui scire sibi videntur, solemus: non possumus, quin a-
lii a nobis dissentiant, recusare. Quanquam nostra quidem
causa facilis est, qui verum invenire sine ulla contentione vo-
lumus: idque summa cura studioque conquirimus. Etsi enim
omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eaque est
& in ipsis rebus obscuritas, & in judiciis nostris infirmitas,
ut non sine causa & doctissimi & antiquissimi invenire se pos-
se, quod cuperent, diffisi sint; tamen nec illi desecerunt,
neque nos studium exquirendi defatigati relinquimus, neque
nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut in utram-
que partem dicendo & audiendo eliciant, & tanquam expri-
mant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proxime
accedat.

Neque inter nos & eos, qui se scire arbitrantur, quidquam
interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ
defendant: nos probabilia multa habemus, quæ sequi facile,
affirmare vix possumus. Hoc autem liberiores & solutiones
sumus, quod integra nobis est judicandi potestas; nec, ut om-
nia, quæ perscripta & quasi imperata sint, defendamus,
necessitate ulla cogimur. Nam ceteri primum ante tentur
adstricti, quam, quid esset optimum, judicare potuerunt.
Deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecrati amico cui-
dam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione
capti, de rebus incognitis judicant, &, ad quæcumque sunt
disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tanquam ad sa-
xum, adhærescunt. Nam, quod dicunt omnia se credere ei,
quem judicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes
& indocti judicare potuissent. Statuere enim, qui sit sapiens,
vel maxime videtur esse sapientis. Sed¹², ut potuerint, po-

Tom. II.

B tue-

esset; non erat cur alios a se dissentire mo-
lesse ferret: id enim ab iis scire fieri, qui
scire sibi videntur; contra quos Academici
solent dicere. Sunt qui legant, contra omnes
dicere, quæ videntur: quos secuti non su-
mus. Non enim contra omnes dicere, quæ
videbantur, soli Academicis solebant; quod
commune omnium erat: sed contra omnes
qui scire videbantur; quod proprium erat
Academicorum, negantium quidquam sciri

& affirmari posse. P. Manutius.
¹² Sed, ut patenter] Vulgo; Sed ut pa-
teuerunt omnibus rebus, &c. Omittimus Ma-
nutii, Fabri, ac Davisi conjecturas. Vi-
dendus tamen Muretus, Var. Leç. VII. 18.
Quanquam facit satis Lambini, quasi re-
presentamus, leçio: nihil enim, ut ipse
ait, neque ad Ciceronis sensum accommo-
datus, neque semper receptæ affinitas ca-
cogitari possit. Olivarius.

auerunt omnibus rebus auditis, cognitissimam etiam reliquorum sententiam. Judicaverunt autem re semel audita, atque ad unius se auctoritatem contulerunt. Sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamaverunt, pugnantissime defendere, quam sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere.

Quibus de rebus & alias saepe nobis multa quaesita & disputata sunt, & quondam in Hortensii villa, qua est ad Baucos, cum eo Catulus & Lucullus nosque ipsi postridie venissemus, quam apud Catulum fuisset. Quo quidem etiam maturius venimus, quod erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompejanum navigare. Cum igitur pauca in xylo¹³ locuti essemus, tum eodem in spatio confedimus.

IV. Hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quaerebatur, paene explicatum est, ut tota fere quaestio tractata videatur: tamen exspecto ea, quae te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita, dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus quam vellem. Totam enim rem Lucullo integram servari oportuit. Et tamen fortasse servata est. A me enim ea, quae in promptu erant, dicta sunt: a Lucullo autem reconditoria desidero.

Tum ille, Non sane, inquit, Hortensi, conturbat me exspectatio tua; etsi nihil est iis, qui placere volunt, tam adversarium: sed quia non laboro quam valde ea, quae dico, probaturus sim, eo minus conturbor. Dicam enim, nec mea, nec ea, in quibus, si non fuerint, non vinci me malim quam vincere. Sed mehercule, ut quidem nunc se causa habet, etsi hesterno sermone labefactata est; mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat. Nota enim mihi res est. Nam & vacuo animo illum audiebam, & magno studio eadem de re etiam sapius: ut etiam maiorem expectationem mei faciam, quam modo fecit Hortensius.

Cum ita esset exortus, ad audiendum animos ereximus. At ille,

¹³ In xylo] Xylus videtur locus subditus, ante domum positus, & pro vario doctorum ingenio variis modis ornatus. V.

de sis J. Fr. Gronovium ad Seneca de Ira lib. III. cap. 18. & Aug. Buchnerum ad Plinii lib. 12. epist. 7. Descriptus.

ille, Cum Alexandriae quaestor, inquit, essem, fuit Antiochus mecum: & erat jam antea Alexandriae familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachus multos annos & Philonem audierat, homo sane in ista philosophia, quae nunc prope dimissa revocatur, probatus & nobilis: cum quo & Antiochum saepe disputantem audiebam: sed utrumque leniter. Et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo est, tum erant allati Alexandriae, tumque primum in Antiochi manus venerant: & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) stomachari tamen coepit. Mirabar: neque enim unquam antea videram. At ille, Heracliti memoriam implorans, quaerere ex eo, viderentur illa Philonis? aut ea num vel e Philone, vel ex ullo Academico audivisset aliquando? Negabat: Philonis tamen scriptum agnoscebat: nec id quidem dubitari poterat. Nam aderant mei familiares & docti homines, P. & C. Selli, & Terrilius Rogus: qui se illa audisse Romae de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus, quae heri Catulus commemoravit a patre suo dicta Philoni, & alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum etiam ederet, qui Sosus¹⁴ inscribitur. Tum igitur & cum Heraclitum studiose audirem contra Antiochum dissentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut causam ex eo totam cognoscerem. Itaque complures dies, adhibito Heraclito doctisque compluribus, & in his Antiochi fratre Aristote, & praeterea Aristone & Dione, quibus ille secundum fratrem plurimum tribuebat, multum temporis in ista una disputatione consumpsimus. Sed ea pars, quae contra Philonem erat, praetermittenda est: minus enim acer est adversarius is, qui ista, quae sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. Etsi enim mentitur, tamen¹⁵ est adversarius lenior. Ad Arcefilam, Carneademque veniamus.

B 2

V. Quae

¹⁴ Sosus] Acalonita, Stoicus insignis, de quo Stephanus Byz. in A'ro'g'as. Vide J. F. Fabricii Bibl. Gr. lib. 3. cap. 25. O-

¹⁵ Tamen est adversarius lenior] Lambide quo Stephanus Byz. in A'ro'g'as. Vide no placuit levior; & eum eo faciunt Elicof. ac Paris. 4. 3. Davitius

V. Quæ cum dixisset, sic rursus exorsus est: Primum mihi videmini, (me autem nomine appellabat) cum veteres physicos nominatis, facere idem, quod seditiosi cives solent, cum aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse videantur. Repetunt jam a P. Valerio, qui, exactis regibus, primo anno consul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares de provocationibus tulerint, cum consules essent: tum ¹⁶ ad hos notiores, C. Flaminiū, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito fenatu, & postea bis consul factus sit. L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem, etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. Duos ¹⁷ vero sapientissimos & clarissimos fratres, P. Crassum & P. Scævolum, ajunt Tib. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut videmus, palam: alterum, ut suspicamur, obscurius. Addunt etiam C. Marium; & de hoc quidem nihil mentiantur. Horum nominibus tot virorum atque tantorum expositis eorum se institutum sequi dicunt. Similiter vos cum perturbare, ut illi rempublicam, sic vos philosophiam bene jam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam & Socratem proferitis. Sed neque Saturninus (ut nostrum inimicum potissimum nomen) simile quicquam habuit veterum illorum, nec Arcefilæ calumnia conferenda est cum Democriti verecundia. Et tamen isti physici raro admodum, cum hærent aliquo loco, exclamant quasi mente incitati: Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur: abstrusa esse omnia, nihil ¹⁸ nos senti-

¹⁶ *Dum ad has notiores*] Vulgatorum licentiam pessimam Interpunctionem nos ex re ipsa, veteribusque libris sic mutamus: *Tunc ad has notiores, C. Flaminiū, (qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tulerat plebis tulerit, invito Senatu, & postea bis consul factus sit) L. Cassium, Q. Pompejum. Illi quidem etiam P. Africanum &c. Idem.*

¹⁷ *Duos fratres*] Quod fratres hic Lambinus tollit, nihil necesse est. Fuisse e-

nim hos fratres scribunt nominatim Cicero, & Gellius: & Pomponius juriconsultus. Ad rem vero quod attinet, Crassum fuisse Graccho suspicari licet ex Plutarcho, qui de Scævola dicit aperte, ut hic Cicero, cum inducit Nasicam dicentem in Gracchis p. 833. *Εν τούτοις, ἴσα, ἠδὲ τῶνδε τῶν ἀδελφῶν &c. Idem.*

¹⁸ *Nihil, per fas inquit, nihil cernere, nihil opinari quale sit posse reperire*] Respicit ad hos Empedoclis vericulosos,

re, nihil cernere: nihil omnino, quale sit, posse reperire. Majorem autem partem mihi quidem omnes isti videntur nimis etiam quædam affirmare, plusque profiteri se scire, quam sciant.

Quod si illi tum in novis rebus, quasi modo nascentes, hæsitaverunt, nihilne tot seculis, summis ingenis, maximis studiis, explicatum putamus? Nonne, cum jam philosophorum disciplinæ gravissima constitissent, tum exortus est, ut in optima republica Tib. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcefilas, qui constitutam philosophiam everteret, & in eorum auctoritate delitesceret, qui negassent quiddam sciri aut percipi posse? Quorum e numero tollendus est & Plato & Socrates: alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam, Peripateticos & Academicos, nominibus differentes, re congruentes: a quibus Stoici ipsi verbis magis quam sententiis dissenserunt. Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cum aliud diceret atque sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci *ἀπαρτία* vocant: quam ait etiam in ¹⁹ Africano fuisse Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate.

VI. ²⁰ Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita. Nihil est igitur actum, quod investigata sunt, posteaquam Arcefilas Zenoni, ut putatur, obtrahens, nihil novi reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras

... Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἴσα
ὄντας, ἴσα ἐκείνων, ἴσα ἴσα ἴσα ἴσα
ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν

ὄντας, ἴσα ἐκείνων, ἴσα ἴσα ἴσα ἴσα
ὄντας, ἴσα ἐκείνων, ἴσα ἴσα ἴσα ἴσα
ὄντας, ἴσα ἐκείνων, ἴσα ἴσα ἴσα ἴσα

... Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἴσα
ὄντας, ἴσα ἐκείνων, ἴσα ἴσα ἴσα ἴσα
ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν

... Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἴσα
ὄντας, ἴσα ἐκείνων, ἴσα ἴσα ἴσα ἴσα
ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν

... Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἴσα
ὄντας, ἴσα ἐκείνων, ἴσα ἴσα ἴσα ἴσα
ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν

¹⁹ *In Africano*] Vide lib. III. de Orat. cap. 67.

²⁰ *Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita*] Nihil est igitur actum, quod investigata sunt, posteaquam Arcefilas Zenoni]

Levi mutatione verborumque traiectione loquar, sed fuerint illa veteribus, si vultis, incognita. Investigata sunt postea. Nihil est igitur actum, quod Arcefilas Zenoni &c.

Hic dudum scriptis, Cl. Walkerum reposuisse video, sed fuerint illa veteribus incognita. Nihil est igitur actum, quod investigata sunt postea. Nam Arcefilas dicitur.

Davilus. Plutarcho, libro de audientia, eisdem laudat verius.

bras obducere? Cujus primo non admodum probata ratio, quamquam floruit cum acumine ingenii, tum admirabili quodam lepore dicendi, proxime a Lacyde solo retenta est: post autem ²¹ confecta a Carneade, qui est quartus ab Arcefila. Audivit enim Hegefinum, qui Evandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcefila Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta vixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt. E quibus industria plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum. Ingenii non minus in hoc ²², quam in Charmada ²³ eloquentia, in Melanthio Rhodio suavitate. Bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. Jam Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academia non desuit.

Sed, quod nos facere nunc ²⁴ ingredimur, ut contra Academicos differamus: id quidam e philosophis, & ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec ²⁵ vero esse

* Vid. Man. Gg. confilia

²¹ Confecta a Carneade. Optime correxit Lambinus. Nam qui possit intelligi Arcefila ratio confecta a Carneade, qui fuit, ut hic dicitur, quartus ab Arcefila? Ponitur etiam confirmare ex his verbis lib. I. de Nat. Deorum. Hec in philosophia ratio contraria omnia dissentans, profecta a Carneade, repetita ab Arcefila, confirmata a Carneade &c. Convenit cum confecta. Id autem valebat idem quod absolute. Faber.

²² In hoc. Non de Clitomacho, sed de alio quodam Carneadis discipulo videtur hic agi. Quam ob causam Gualtinius voluit, ingenii non minus in Emone, in Charitide eloquentia. Ad Emoneum de Republica quidem numeratum fuisse non constat. Eo quidem magistro Mentor est utus, de quo lepidam fabulam videtas licet apud Eusebium Prap. Evang. lib. xiv. cap. 8. p. 738. & apud Lactantium IV. 63. Verum is auctor Aristoteles. Quid igitur? Liber S. Victoris, Pars. 4. & Reg. a prima manu representantur, ingenii non minus in hac nomine, in Dec. Legem ingenii non minus in Eschine, in Charmada eloquentia. Et Chinen dico Neapolitanum, Philosophum Academicum, quem, licet Mirandulae fide auctor prodas Diogenes II. 64. a Carneade tamen institutum fuisse docet Philarchus in libro de suis sit genera Resp. Tom. II. pag. 791. Id etiam patet ex

Nastro de Orat. lib. I. cap. 11. Davissus.

²³ In Charmada eloquentia. Volgo in Carneade. Quasi Carneades sui fuisset discipulus. Igitur statim vidi referendum in Charmada. Et sic olim reposuit Petrus Faber. Hinc, ut idem vir doctissimus optime monuit, apud Suidam in Charmada, non Aristoteles, sed Xenocrates legi debet: quod observavit nequiter Lud. Kusterus. Alii porro referunt in Chersonesa: perhilarissimus autem Fabricius ad Sexti Empirici Pyrrhon. Hypot. L. 33. in Charmada. Nihil interest: siquidem non modo Xenocrates de Republica, sed etiam Charmadas, hic Carneadis discipulus continetur. Vide Curium Fortunatianum Rhet. Schol. lib. III. p. 75. Idem. Vide Commentarium in lib. I. de Orat. cap. 11.

²⁴ Nec vero esse ullam rationem disputare cum iis. Sic Paulus Manutius ex codice Massarano reperit, nec vero esse ullam rationem disputare cum iis: Lambinus autem deletis duobus vocibus, unaque addita, legit, nec enim verum esse disputare cum iis. Lego: nec enim verum esse ulla ratione disputare cum iis: ac ita fere coniecit J. M. Brutus, est equum. Apud optimos auctores passim reperitur hic loquendi modus: quare verum pro iis frequenter potius recte notavit Priscianus, lib. xviii. col. 1180. Idem.

se ullam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrumque Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant. Nec definiri a se necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum e verbo volumus, comprehensio, quam *κατάληψις* illi vocant: eosque, qui persuadere velent, esse aliquid, quod comprehendi & percipi posset, inscienter facere dicebant, propterea quod nihil esset clarius *επιπέτα*, ut Graeci: perspicuitatem, aut evidentiam nos, si placet, nominemus; fabricemurque, si opus erit, verba, ne hic sibi (me appellabat jocans) hoc licere putet soli. Sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa evidentia reperiri posse, nec ea, quae tam clara essent, definienda censebant. Alii autem negabant se pro hac evidentia quidquam priores fuisse disturos: sed ad ea, quae contra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipsarum etiam evidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quaeratur, & homines dignos, quibuscumque differatur, putant.

Philo autem, dum nova quadam commovet, quod ea sustinere vix poterat, quae contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Carulo, & ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. Cum enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, (id enim volumus esse *κατάληψις*) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (jam enim hoc pro *φυσικῆ* verbum satis hesterni sermone trivium) visum ²⁵

igitur

²⁵ *Visum igitur impressum essetque ex eo unde esset, quale esse non posset ex eo unde non esset*. Lambinus, assentiente Fabro, dedit: *visum igitur impressum essetque ex eo quod esset, quale esse non posset ex eo quod non esset*. Favent quidem ea quae leguntur infra cap. 24. Favet etiam definitio Graeca *επιπέτα*, quam suppeditat Laertius VII. 50. & ex eo Suidas in *κατάληψις*, Notum est, inquit, & *κατάληψις* a *κατάληψις* & *κατάληψις* a *κατάληψις* & *κατάληψις* a *κατάληψις* & *κατάληψις* a *κατάληψις*. Vide & Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypot. lib. II. §. 4. & adverb. Ma-

them. lib. vii. §. 228. 402, 406. M. men adversantibus haud quicquam mutari, cum res eodem fere relecta: ac notum est, sionem suis in codicibus reperit Augustinus, ut liquet ex lib. II. contra Academ. cap. 5. Idem. Sed Lambinum audiamus. Hic locus, inquit, restitutus est ex ipso Ciceroe infra cap. 24. Ibi: *Quale igitur visum? Tum illius ita definitur; ex eo quod esset, sicut esset, impressum & signatum & essum*. Sequitur paulo post: *Hic Zenonem vidisse acute, nullum esse visum quod percipi posset, si id tale esset ab eo quod esset, ut epistoli ab eo, quod non esset, posset esse*. Ut igitur hunc locum

igitur impressum efficiuntque ex eo, unde esset, quale esse non posset, ex eo, unde non esset: id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. Qui enim potest quidquam comprehendere, ut plane confidas, id perceptum cognitumque esse, quod est tale, quale vel falsum esse possit? Hoc cum infirmat tollitque Philo, iudicium tollit incogniti & cogniti. Ex quo efficitur nihil posse comprehendere. Ita imprudens eo, quo minime vult, revolvitur. Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere. Quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus.

VII. Ordiamur igitur a sensibus: quorum ita clara iudicia & certa sunt, ut si optio natura nostrae detur, & ab ea deus²⁶ aliqui requiratur, contentane sit suis integris incorruptisque sensibus, an possulet melius aliquid: non videam, quid querat amplius. Neque vero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbae respondeam. Non enim is sum, qui, quidquid videtur, tale dicam esse, quale videatur. Epicurus hoc viderit, & multa alia. Meo autem iudicio ita est maxima in sensibus veritas, si & sani sunt, & valentes, & omnia remouentur, quae obstant & impediunt. Itaque & lumen mutari saepe volumus, & situs earum rerum, quas intuemur; & intervalla aut contrahimus, aut diducimus: multaque facimus usque eo, dum aspectus imple fidem faciat sui iudicii. Quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requiratur acrius. Adhibita vero

EXER-

locum aliquanto obfcuriorem declaramus, hoc dicebat Philo: Si Zeno recte definitur visum quod percipi possit: (sic autem definitur: Visum quod percipi possit, est quod impressum ac signatum est ex eo quod est, quale esse non potest ex eo quod non est) verum est nihil comprehendere, nihilque percipi posse. At Zeno visum definitur non recte. Aliquid igitur comprehendere potest. *Ephorus* autem eandem curavit. Memoriam editionem fecit; quamvis in omnibus libris effectum scriptum invenimus. *Lambertus*.

²⁶ *Dicit aliqui requiritur*] Sic habet Victoriiana editio, quam expressit Gronoviana, in aliis est, *aliquis*. Porro qui, quique, aliqui occurrunt apud bonos auctores pro *quis, quisque, aliquis*. *Plaut. Amph. l. 1. r. 1. Qui me alter est audacior homo?* *Anulul. xv. 10. 45. Ab eo, quique est, inde p[ro]fero. Coelius, famul. vers. 8. Cum quis sit aliqui apprehensus.* Vile Oberri Giffanil Coniectanea in Lucetium, v. qui pro *quis*. Ceterum, ut hic, *dicit aliqui*, pro *aliquis*, sic infra cap. 34. *Hirculii quendam locum, pro Hirculii, Ollivetus*.

exercitatione & arte, ut oculi pictura teneantur & aures cantibus, quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus? Quam multa vident pictores in umbris & in eminentia, quae nos non videmus? Quam multa, quae nos fugiunt in cantu, exaudiunt in hoc genere exercitati? qui primo instantu tibicinis Antioquam esse ajunt, aut Andromacham, cum id nos non suspicemur quidem. Nihil necesse est de gustatu & odoratu loqui; in quibus intelligentia, etsi vitiosa, est quaedam tamen.

Quid de tactu, & eo quidem, quem philosophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis, in quo²⁷ Cyrenaici solo putant veri esse iudicium, quia sentiatur? Potestne igitur quilibet dicere, inter eum qui doleat, & inter eum qui in voluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non aperitissime insaniat?

Atqui qualia sunt haec, quae sensibus percipi dicimus; talia sequuntur ea, quae non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus; ut hoc: Illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperum. Animo jam haec tenemus comprehensa, non sensibus. Ille²⁸ deinceps e-

Tom. II.

C

²⁷ *In quo Cyrenaici solo putant veri esse iudicium, quia sentiatur*] Hunc tactum Lucetius in libro II. *tactum animi*; Plutarchus in libro V. *de tranquillitate animi*, etiam *doloris* appellavit. *Sentiat* igitur hic aliquis, potius quam *sensatur*, patet esse legendum: cur enim tactus, ut ceteri quoque sensus quos hic enumerat, quos sentire dicit, non ita dicitur *sensari* probabilius, quam *sentiari*? Et sane qui sentiuntur, e sententia Cyrenaicorum sunt peremotiones animi duae, & quidem solae, dolor & voluptas. *Diogenes in Aristippo*, *de vita beata*, *voluptas*, & *dolor*. Et *Aristoteles* apud *Eusebium* ait illis esse *aliam rem nihil veritatis*. Et de *Aristippo* nominatum, *Titus* *ignarus* *tas* *recte* *dicitur* *hanc* *suis* *ad* *deum* *hunc*. Id est, opinor, has peremotiones aiebat solum sentire nos. Nisi etiam intelligi potest passive dictum *Tactus doloris & voluptatis* pro *voluptate ac dolore* quibus afficimur; ut in *Orat.* pro *Caelio*: *Si quon forte inveneritis, qui aspernetur pulchritudinem, non adere, non tactu, non sapere cogitatur, & quae sunt his similia, ut & sentiari, & sentiari significat. *Faber*.*

²⁸ *Ille deinceps equis est, ille canis*] Lucetius e ratione Stoicorum primum posuit ea, quae singuli sensus percipiunt, quae propria eorum cuiusque iudicii sunt, ut album sensus videnti; sonus, aurium; & ita deinceps. Sequuntur quae iam tenere nos animo dicit. *voluptas* efficit, quae etiam *aliquid* vocatur a Stoicis, ut *Plutarchus* quoque nos monet in libro IV. de *Placitis* philosophorum, *voluptas* ergo illa ab is definitur apud eundem *Plutarchum* & alios, *voluptas* *de* *hunc* *animi*, illa impressio in animo ut fiat, exponit his verbis: *Affertur* *quasi* *non* *aliquid* *est* *aliquid* *autem* *non* *aliquid* *est* *aliquid*, & quae sequuntur. Ubi ille ostendit, ut hic *Cicero*, exemplum in animo impetere, & custodire, exempli gratia, albis, genus ipsum posse nos cognoscere: ac visio aliquo albo singulari dicere, hoc est album. Hic vocatur a *Plutarcho* primus modus illius impressionis. Huius igitur secundus erit, *Ciceroni* tertius, quem adverbio *deinceps* intelligit; non de is dicitur, quae sint propria sensuum singularium, sed de is quae vocant *Graeci* *non* *aliquid* *est* *aliquid*.

quas est, ille canis. Cætera series deinde sequitur, majora nectens; ut hæc, quæ quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: Si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. Quo e genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus nec intelligi quidquam, nec quæri aut disputari potest.

Quod si essent falsæ notitiæ, (*εἰς τοὺς* enim notitiæ appellare tu videbare) si igitur essent hæc falsæ, aut ejusmodi visis impressæ, qualia visa a falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur? Quomodo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? Memoria quidem certe, quæ non modo philosophiam, sed omnis vitæ usum omnesque artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquatur. Quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod non animo comprehendit & tenet? Ars vero quæ potest esse, nisi quæ non ex una, aut ex duabus, sed ²⁹ ex multis animi perceptionibus constat? Quam ³⁰ si subtraxeris, qui distingues artificem ab inficio? Non enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illum negabimus: sed cum alteram percepta & comprehensa tenere videremus, alterum non item. Cumque ³¹ artium aliud ejusmodi genus

²⁸ que communiter percipiuntur. Velut cum Socratem, aut Cleonem venientem, ut est apud Aristotelem, cernimus; non solum de colore judicis visus, sed etiam de magnitudine, cujus iudicium est illi commune cum tactu; tum de motu, de statu, de forma, de numero, que communia eidem cum cæteris sensibus. His igitur coniungendis sunt enumerationes, & quibus rationis conclusio componitur; ut hic subiungit, *Si homo est; & que sequuntur. Idem.*

²⁹ Sed ex multis animi perceptionibus constat. Nihil quidem est hic mutandum. Non possum tamen quin te moneam hæc sumpta esse ex illa nota definitione artis; cujus auctores vetus interpres Hermogenis Stoicos esse testatur est. *Τὴν αὐτὴν τὴν ἀποκαταστάσιν τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς τέχνης ἢ τῆς ἰατρικῆς ἢ τῆς φιλοσοφίας. Multo minus eorum te tantum latium, ut Cicero illam definitionem in Latinum veteris auctoris quo in libro. Diomedes conferavit initio lib. II. de Grammatica, ubi artem Tullius, inquit ille, hoc*

modo definiit: Ars est perceptionum exercitiarum collectio, ad unam eorum vitæ utilium pertinetium. Apud interpretem Hermogenis tamen est, Ἐστὶν ἀποκαταστάσις τῆς ἐπιστήμης, ut apud Quintilianum, lib. II. cap. 17. Ex perceptionibus exercitatur. Idem.

³⁰ Quam si subtraxeris. *Legge quas, nempe perceptiones animi; quod etiam Cl. Walkerus vidit. Davifur.*

³¹ Cunque artium aliud ejusmodi genus sit. *Idem. Audi Quintilianum, Inst. Orat. lib. II. cap. 18. Artium alio passim in inspectum, id est, cognitione & estimatione rerum; qualis est Astrologia, nullum exigent altum, sed ipso rei, cuius studium habet, intellectus contenta, que suspensa vocatur: alia in agendo, quarum in hoc fuit est, & ipso actu perficitur, nihilque post altum operi relinquit, que operata dicitur; qualis est silvatio: alia in officio, que operis, quod oculis subicitur, consummationem finem accipiunt, quam veteribus appellamus, qualis est pædagogia. Vide & Joan. Woverium Polym. cap. 3. Idem.*

genus sit, ut tantummodo animo rem cernat; aliud, ut molliatur aliquid & faciat: quomodo aut geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut intermoleci a falsis non possunt? aut is, qui fidibus utitur, explere numeros & conficere versus? Quod idem in similibus quoque artibus contingeret: quarum omne opus est in faciendo atque agendo. Quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit?

VIII. Maxime vero virtutum cognitio confirmat, percipi & comprehendi multa posse. In quibus solis inesse scientiam dicimus; quam nos non comprehensionem modo rerum, sed eam stabilem quoque atque immutabilem esse censemus: itemque sapientiam, artem vivendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. Ea autem constantia si nihil habeat percepti & cogniti, quæro, unde nata sit & quomodo? Quæro etiam, ille vir bonus, qui statuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari, potius quam aut officium prodat, aut fidem, cur has sibi tam graves leges imposuerit, cum, quambrem ita oporteret, nihil haberet comprehendi, percepti, cogniti, constituti? Nullo igitur modo fieri potest, ut quisquam tanti æstimet æquitatem & fidem, ut ejus conservandæ causa nullum supplicium recuset, nisi iis rebus assensus sit, quæ falsæ esse non possunt.

Ipsa vero sapientia, si se ignorabit, sapientia sit, necne: quo modo primum obtinebit nomen sapientiæ? Deinde quo modo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod sequatur? Cum vero dubitabit, quid sit extremum & ultimum honorum, ignorans quo omnia referantur, qui poterit esse sapientia?

Atque etiam illud periculum est, constitui necesse esse initium, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur; idque initium esse naturæ accommodatum. Nam aliter appetitio (eam enim esse volumus *ἀποκαταστάσιν*) qua ad agendum impellitur, & id appetimus quod est visum, moveri non potest. Illud autem, quod movet, prius oportet videri eique credi: quod fieri non potest, si id, quod visum erit, discerni non

poterit a falso. Quomodo autem moveri animus ad appetendum potest, si id, quod videtur, non percipitur, accommodaturne naturæ sit, an alienum? Itemque, si, quid officii sui sit, non occurrit animo, nihil unquam omnino ager, ad nullam rem unquam impelletur, nunquam movebitur. Quod si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei verum, quod occurrit, videri.

Quid? quod, si ista vera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quadam lux, lumenque vitæ; tamenne in ista pravitare perstabitis? Nam quærendi initium ratio attulit, quæ perfecit virtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. Quæstio autem est appetitio cognitionis: quæstionisque finis, inventio. At nemo invenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inventa esse possunt: sed, cum ea, quæ quasi involuta fuerunt, aperta sunt, tum inventa dicuntur. Sic ³² & initium quærendi, & exitum percipiendi & comprehendendi tenet. Itaque argumenti conclusio, quæ est Græcè *ἄποδειξις*, ita definitur: Ratio ³³, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit.

IX. Quod si omnia visa ejusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea vel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut invenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiæ vero quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ philosophi vocant *δύγματα*: quorum nullum sine scelere prodi poterit. Cum enim decretum proditur, lex veri rectique proditur. Quo e vitio & amicitiarum proditioes & rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse; sapientique satis non sit, non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod movere nulla ratio queat. Talia autem neque esse, neque

³² Sic & initium quærendi] Legè cum exitur, malim exitum. Idem. Walkero nostro, sic ratio & initium &c.
³³ Ratio, quæ ex rebus perceptis &c.] Nam vox illa nec subintelligi, nec ex superioribus repeti commode potest. Deinde, ubi Vide Laertium, vi. 1. 45. Idem.

que videri possunt eorum ratione, qui illa visa, e quibus omnia decreta sunt nata, negant quidquam a falsis interesse.

Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis, nihil posse percipi. Sed Antipatro hoc idem postulanti cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat. Nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset, ut maxime etiam repugnaret. Qui enim negaret quidquam esse, quod perciperetur, eum nihil excipere. Ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi & percipi ullo modo posse.

Antiochus ad istum locum pressius videbatur accedere. Quoniam enim id haberent Academici decretum (sentitis enim jam hoc me *δύμα* dicere) nihil posse percipi; non debere eos in suo decreto, sicut in cæteris rebus, fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret. Hanc enim esse regulam totius philosophiæ, constitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniam susciperent, docereque vellet, quæ a quovis accipi oporteret, & quæ repudiari, certe hoc ipsum, ex quo omne veri falsique judicium esset, percipere eos debuisset. Etenim duo esse hæc maxima in philosophia, judicium veri, & finem bonorum: nec sapientem posse esse, qui aut cognoscendi initium ignoret, aut extremum expetendi; ut, aut unde proficiatur, aut quo perveniendum sit, nesciat. Hæc autem habere dubia, neque his ita considerare, ut moveri non possint, abhorreere a sapientia plurimum.

Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. Sed de inconstantia totius illorum sententiæ, si ulla sententiæ cuiusquam esse potest nihil approbantis, sit ³⁴, ut opinor, dictum satis.

X. Sequitur disputatio copiosa illa quidem, sed paulo abstrusior. Habet enim aliquantum a physicis: ut verear, ne

³⁴ Sic, ut opinor] Vel sequenda est M. ut opinor. Et ita sane dat codex regius. I-Cantab. fides, sicut opinor: quod non fecimus: vel deleta prima vocula rescribendum.

majorem largiar ei, qui contra dicturus est, libertatem & licentiam. Nam quid ³⁵ cum facturum putem de abditis rebus & obscuris, qui lucem eripere conetur? Sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primum animal omne: deinde hominem maxime: quæ vis esset in sensibus: quemadmodum ³⁶ prima visa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum ut sensus ad res percipiendas intenderemus. Mens enim ipsa, quæ sensuum sors est, atque etiam ipsa sensus est, naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus movetur. Itaque ³⁷ alia visa firmiter

³⁵ Quid enim facturum putem de abditis rebus & obscuris, qui lucem eripere conetur? Praeterea hic esse vocem classissimæ arbitror a proprie librato: ut fere fit. Paf. serar.

³⁶ Quemadmodum prima visa &c.] Legendum fortasse est primo visa &c. ut primo & deinde inter se respondent. Oportet ut quæ prima visa neque scienda dicuntur, præter ubi libri vulgati habent, non pellerent: legendum eos pellerent. Eam autem, videlicet sensus. Læmbinur. Prims non magis hic Lambinur aut quemquam offendere debuit, quam apud Maronem in illis: Cui prima scientiarum Fundis equum tollit; aut Consulis imperium hic primum sequeque secreti Accipit. Nec magis necesse fuit pro nos legere eos, ut referatur ad sensus: de sensibus enim nominatim subiungitur. Tum ut sensus ad res percipiendas intenderemus; mens enim ipsa &c. Illud fortasse magis animadvertendum, quod hic minus videtur animadvertendum. Primum, inquit, videtur oportet, ea que fit etiam sensus: dicunt enim Stoici sensus ipse effectus esse; quæ quoniam appetitio consequuntur, additum sequi. Et sic Alexander, cui non minus videntur Stoicorum, quam Aristotelis fuisse decreta cognita, ait in lib. I. de Animo: Ε πατος πός η τὸ κινήσει σφραγισμένη, οὐκ ἔστι τὸ σφραγισμένον εἶδος. Sed Plutarchus in Colorem eundem ordinem posuit, quem Cicero in his verbis. Τὸ αἴσθησις τοῦ χινοῦ κινήσει δὲ τῆς σφραγισμένης. Quæ postea hoc eodem ordine omnia persequitur, credo, quod ita consuetudo fiam posterioris hi duo. motus. af-

sensus & appetitio, ut ratione quodam magis, quam tempore distinguantur. Faber. Eam sectionem remere defendit Petr. Faber, qui soluta ligatæque orationis characterem non distinxit. Certe necessaria profus est hæc Lambini conjectura, primo visa, quam ex emendatione præ se fert regius nosser. Dævisar.

³⁷ Inque alia visa sic arripit, ut his statim utatur: aliquis sic recondit, & quibus una maris utitur] Locus hic ut doctissimus viros fatigaverit, nihil est necesse dicere. Lambinus reliquis inane spatium, quod ipse multis verbis expleto contatus est; æt ego una litera C hic plus esse existimo; (nam particula que, quæ sine redditione est, hic ferri nullo modo potest) quæ litera si in A mutetur, nihil quicquam hic, opinor, aut desit aut superflue dixerit. Cicero duo visorum genera hic facit; alia quibus mens statim utitur; alia quæ recondit, ut reseruet scilicet, & his utatur postea, cum erit usus. Sic Plutarchus in libro, quem inscripsit εὐνοία τῶν νόμων ἀπερίστα, dividit νόμους in κοινούς, & ἑξῆς πρῶτος, quæ verba Stoicorum sunt, quæ idem Plutarchus in ipsorum responsum explicat, nominatim in verbis αἰσθησις & οὐρανός; & Philo Judæus in lib. 749 τῶν ἰβηρῶν, ut οὐρανός αὐτῶν. Utrumque sic ostendit exemplum artificis, ut sit artifex οὐρανός, cum ex arte non agit, & κινήσει cum agit, nec reconditam mente modo tenet artem, sed ea utitur: quemodo Cicero ipse in lib. III. de Finibus ἀρετῆς; aut πὸς εἰς κινήσει veritū quæ sunt in effectū, ut οὐρανός quæ sunt hoc effectū; ut hic carvitus (quæ a Stoicis etiam οὐρανός Plutarchus appellat) & appellat ipse νοῦτος, ut paulo ante retulit.) ἀνεπίστα.

pit, ut his statim utatur: aliqua sic recondit; e quibus memoria oritur. Cætera autem similitudinibus ³⁸ constituit: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum: quas Græci tum ἐνοῦτος, tum ἀποδότησις vocant. Eo cum accessit ratio argumentique conclusio, rerumque innumerabilium multitudo; tum & perceptio eorum omnium apparet, & eadem ratio perfecta his gradibus ad sapientiam pervenit.

Ad rerum igitur scientiam vitæque constantiam aptissima cum fit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem: & istam ἀπειλήσις, quam, ut dixi, verbum e verbo exprimentes, comprehensionem dicemus, cum ipsam per se amat, (nihil est enim ei veritatis luce dulcius) tum etiam propter usum. Quocirca & sensibus utitur, & artes efficit, quasi sensus alteros: & utque eo philosophiam ipsam corroborat, ut virtutem efficiat, ex qua re una vita omnis apta sit. Ergo hi, qui negant quidquam posse comprehendi, hæc ipsa eripiunt vel instrumenta, vel ornamenta vitæ: vel potius etiam totam vitam evertunt funditus, ipsissimum animal orbant animo: ut difficile sit de temeritate eorum perinde ut causa postularet, dicere.

Nec vero satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid velint. Interdum enim cum adhibemus ad eos orationem hujusmodi: Si ea, quæ dispentur, vera non sint, tum omnia fore incerta; respondent: Quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profun-

visa quibus mens statim utitur; ut ἀνεπίστα res recondit. Aperta res: ipse tamen addit quæ, molliendæ metaphora causa, si cui verbum Latinum recondit, quod tamen Græco verbo proprie respondet, hic videretur Latinius, notum. Lego igitur, & quidem fidenter: Alia visa sic arripit, ut his statim utatur: alia quasi recondit, e quibus memoria oritur. Nam quod ex reconditis illis vitis memoriam oriri dicit, idem pene eisdem verbis dicit Alexander de illo viso, & quasi nota imperita, quæ in animo relinquuntur, quam ἀνεπίστα supra Stoicos appellare diximus. Τὸς πρῶτους, inquit, ἀπὸς εὐνοίας ἀνεπίστα

νῶτος τοῦτον ἔργον ἀνεπίστα, ἢ τὸς πρῶτους ἀνεπίστα τὸτον ἀνεπίστα ἔργον. Et sic Plutarchus ait apud Stoicos ἀνεπίστα ἀνεπίστα ἢ ἀνεπίστα τὸτον ἔργον. Faber. ³⁸ Similitudinibus constituit] An inductionibus, id est, ἀναγωγῆς? Ex singularibus similibus generalia colligit: hic odor est albus: ille etiam albus est: & alius hic albus: ergo omnis odor albus. Hæc nix alba: & hæc, & illa: ergo nix omnis alba. Hæc indultus est ex partibus similibus totum quodam modo constitutus; quod ἴσως & ἀναγωγῆς Stoicis, Latine notis. Vide Plur. de Placito IV. 11. Givatus. a Constituit] Viâ. constituit.

fundo 39 veritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. Alii autem elegantius, qui etiam queruntur, quod eos infulemlem omnia incerta dicere: quantumque interfit inter incertum, & id, quod percipi non possit, docere conantur, eaque distinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus par an impar sit, nescitur, quasi desperatos aliquos relinquamus. Volunt enim (& hoc quidem vel maxime animadvertendam vos moveri) probabile aliquid esse & quasi verisimile, eaque se uti regula & in agenda vita, & in quaerendo ac differendo.

XI. 40 Que ista regula est veri & falsi, si notionem veri & falsi, propterea quod ea non possunt internosci, nullam habemus? Nam, si habemus, interesse oportet, ut inter rectum & pravum, sic inter verum & falsum. Si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, cui est visio veri falsique communis, ullam habere iudicium, aut ullam omnino veritatis notam. Nam, cum dicunt, hoc se unum tollere, ut quidquam possit ita videri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita videri, cætera autem concedere: faciunt pariter. Quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere: ut, si quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni possent, non se ei ademisse. Ut enim illa oculis modo cognoscantur, sic reliqua visis: sed propria veri, non communi veri & falsi nota. Quamobrem, si five 41 tu probabi-

39 In profunda veritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. Respicit ad illius estatum, quo pronuntiavit ad 3082 dicitur dicitur. Vide Laertium, lib. IX. §. 72. Laertianus Epit. cap. 40. Democritus in profunda quodam puto demersam veritatem intravit. Vide sic de Inst. Div. lib. III. cap. 28. 13. & cap. 30. 6. Davifus.

40 Que ista regula est veri & falsi. Ego hoc totum veri & falsi, tanquam a librario errante temere positum, funditus delevi. Namque hæc regula, quam dicit, non intelligitur regula veri & falsi, sed regula, qua certum ab incerto, cognitum ab incognito distinguitur, id est regula cognitionis.

Lambinus. Mihi simul ac Lambino librario videntur adsumpta hæc voces. Regula, quam dicit, est ea, quæ adhibetur, seu verisimilitudinis, qua se uti dicunt Academici. Davifus.

a Lambi. five tu probabilem visionem, & que non impediatur, seu improbabilem, & que impediatur, in Carneades.

41 Sive tu probabilem visionem, five improbabilem & que non impediatur. Ut ad hujus philosophie rationem, & ad verba Græca & Latina minus trita aliquot, egregius erat hic locus: ita male a libris, aut a lectoribus, aut a correctoribus acceptus est. Non hic divisio est illa visio in pro-

abilem visionem, five improbabilem & quæ non impediatur, ut Carneades volebat, five aliud quid proferes, quod sequare: ad visum illud, de quo agimus, tibi erit revertendum. In eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium, quia proprium in communi signo notari non potest. Sin autem commune nihil erit, habeo, quod volo. Id enim quaero, quod ita mihi videatur verum, ut non possit idem falsum videri.

Tom. II.

D

Simi-

probabilem & improbabilem, quomodo Lambinus accepit; sed illius altera pars, id est, visio probabilis dividitur in eam quæ sit probabilis tantum; quam exponit ipse paulo inferius, *Visionem, quod cuique occurrit, & primo quasi aspectu probabile videtur*; & eam quæ sit probabilis simul & quæ non impediatur, quam inferius item exponit sic, *Quod est circumspiciendum aliqua, & accurata consideratione visum sit*. Hoc ita esse docent etiam Perihoneorum Philosophia quasi rudera illa, quæ restant apud Græcos; Galenus in lib. IX. de Decretis Hippocratis & Platonis hanc tam ipsam divisionem novorum Academicorum sic refert: *Αἰσθησις δὲ ἢ πῶς κεν ὁρᾷ τὸ πραγματικόν, ἢ ἂν ἰσχυρῶς τὸ ἀσφαλτοῦσαν ἴσχυρῶς, ἢ ἄλλοις ἰσχυρῶς, ἢ ἀσφαλτοῦσαν*. Sextus Empiricus, lib. I. Pythonearum hypotyposin paulo secus distinguit, & verba tamen utitur eisdem, quibus Græce Galenus; & quibus Latine Cicero. Ille igitur ut quidem est interpretatus Henricus Stephanus (Græcum enim adducit mihi videre non licuit) *Proferunt istius notæ Academicæ et phantasia, quæ simpliciter est verisimilis, eam, quæ est verisimilis, & verisimilior. Utrique autem horum eam, quæ est verisimilis, & verisimilior, & verisimilior*. Vides eadem verba. Stephanus ipse vir de Græcis literis & Latinis tam bene meritus, credo, si illi verborum Cicerois venisset in mentem, maluisset hic *visionem probabilem*, quam *phantasiam verisimilem*, esse res erat eadem, Latine dicere, neque tantillum hæsilset in verbis *verisimilior, & verisimilior*; potius ea ex hoc loco in suum Ciceronianum Lexicon retulisset. Quid enim aut posuit *phantasia verisimilis*, quod illi addant, magis explicare, quam quod hic dicit, cum repetit, *Quod cuique occurrit, & primo quasi aspectu probabile videtur*? Deinde *probabilem, & que non impediatur*.

dicitur cum dicit, veritatem adhibere, quod postea cum repetit, reddit; ut iam diximus, quod est circumspiciendum aliqua, & accurata consideratione visum sit, & accurata consideratione visum sit, ut intelligatur ipsum utrumque pro eodem accipere: ut Galenus etiam *verisimilior & verisimilior* conjuncte posuit: *verisimilior* igitur est hic *verisimilior*, ut Suidas etiam addita præpositione contrariæ significationis *ἀσφαλτοῦσαν* exponit *ἰσχυρῶς*. Et Plutarchus in lib. *περὶ οὐρανῶν*, cum dicit *ἰσχυρῶς, ἢ ἰσχυρῶς, ἢ ἀσφαλτοῦσαν* sicut ut aliis plerumque in locis, hoc nomine non aliter utitur. At *verisimilior* est in glossis veteribus *ἀσφαλτοῦσαν*; & quidem dicitur de impediendo dicitur promiscue unum locus apud Casarem primo libro de Bello Civili, quem tu attente legisti, satis docere poterit: *Subijcitur Metellus tribunos plebis ab inimicis Casaris, qui hanc rem ditrahat, reliquasque res, quas agere instituerat, impediunt*. Ut nihil sit apertius, quam *ἀσφαλτοῦσαν* in epist. ad Corinth. I. c. 7. veterem interpretem, cum veritatem impedimento, optime atque eruditissime verisimilior sit esse verisimilior, ut in interpretantur veteres. Cicero lib. II. de Finibus *regionibus historiam dixit*, verbum scilicet geographicis in usu frequens, ut *regio* Eubœi, Hæcæteri, aliorum. Iidem verbo quoque *verisimilior* utuntur pro *verisimilior*. Docet Eustathius præfatione commentariorum in Dionysium, id esse non modo *verisimilior* & *verisimilior*, *describere ac metiri regiones*; sed accipi etiam pro *verisimilior* & *verisimilior* in accuratis exponere: ut Cicero veterat circumspiciere & accurata considerare, eodem periculis; & tu vides profecto jam pridem sic debere scribi, *five probabilem & que non impediatur*. Faber.

Simili in errore versantur, cum convicti, ac vi^a veritatis coacti, perspicua a perceptis volunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui; verum illud quidem impressum in animo atque mente, neque tamen id percipi ac comprehendere posse. Quo enim modo perspicue dixeris album esse aliquid, cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse videatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter⁴², cum sit incertum, vere inaniterne mens moveatur? Ita neque color, neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec sensus, neque perspicuum ullum relinquitur.

Ex hoc illud his usu venire solet, ut, quidquid dixerint, a quibusdam interrogentur: Ergo istuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his iridentur. Non enim urgent, ut coarguant, neminem ulla de re posse contendere, neque asseverare, sine aliqua ejus rei, quam sibi quisque placere dicit, certa & propria nota.

Quod est igitur istuc vestrum probabile? Nam si, quod cuique occurrit, & primo quasi ad aspectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? Sin ex circumspectione aliqua & accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi, tamen exitum non habebunt. Primum, quia his visis, inter quae nihil interest, aequaliter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant posse accidere sapienti, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, existat aliquid, quod & verisimile videatur, & absit longissime a vero: quomodo, si⁴³ magna parte quidem (ut solent dicere) ad verum ipsum, aut quam proxime accedant, confidere sibi poterunt? Ut enim confidant, notum his esse debet insigne veri: quo obscuro & oppresso, quod tandem verum sibi videbuntur attingere? Quid autem tam absurde dici potest, quam cum ita loquun-

^a Man. Lamb. *judicio veritatis*

⁴² *Subtiliter* Id est, *word d'ocis*, ex-
te, *de d'ocis*. Impressa subtiliter animo oportet esse visa, ut sint perspicua, ex illorum sententia. *Goussier*.

⁴³ *Si magna parte* I. Lambinus, *magnum partem*. Bene: & multa exempla Baudeus in suis commentariis linguae Graecae et libris Ci-

ceronis collegat. Bene etiam legit idem Lambinus *obscuro*; sic enim recitat Capella in libro primo, & cum sequenti participio *oppresso* magis id convenit. *Faber*; Fal-
sus est *Pet. Faber*, qui Martianum Capellam ita recitare erudit. *Legere* *obscuro* & *oppresso*. Certe *obscuro* & *oppresso* passim jungit Cicero. *Davilius*.

loquantur, Est hoc quidem rei illius signum, ad argumentum, & ea re id sequor: sed fieri potest, ut id, quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino?

XII. Sed de perceptione haecenus. Si quis enim ea, quae dicta sunt, labefactare voler, facile, etiam absentibus nobis, veritas se ipsa defendet. His satis cognitis, quae jam explicata sunt, nunc de assensione atque approbatione, quam Graeci *συγκατάθεσις* vocant, pauca dicemus: non quo non latus locus sit; sed paulo ante iacta sunt fundamenta. Nam cum vim, quae esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi sensibus: quod fieri sine assensione non potest. Deinde cum inter inanimum & animal hoc maxime interfit, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid; (nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit) aut ei sensus adimendus est: aut⁴⁴ ea, quae est in nostra potestate sita, reddenda assensio. At vero animus quodam modo eripitur his, quos neque sentire, neque assentiri volunt. Ut enim necesse est, lancem in libra, ponderibus impositis, deprimi; sic animum perspicuis cedere. Nam, quo modo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Graeci id *αἰθέσις* appellant) sic non potest objectam rem perspicuam non approbare.

Quanquam, si illa, de quibus disputatum est, vera sunt, nihil attinet de assensione omnino loqui. Qui enim quid percipit, assentitur statim. Sed haec etiam sequuntur, nec memoriam sine assensione posse constare, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. Ubi igitur virtus, si nihil situm est in ipsis nobis? Maxime autem absurdum, vitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione: hoc idem in virtute non esse, cuius omnis constantia & firmitas ex his rebus constat, quibus assensa est, & quas approbavit: omninoque ante videri aliquid,

D 2

⁴⁴ *Aut ea, quae est in nostra sita potestate* I. noster ait *necesse esse autem perspicuis cedere*, & *non posse obiectam rem perspicuam non approbare*. *Davilius*.

noster ait *necesse esse autem perspicuis cedere*, & *non posse obiectam rem perspicuam non approbare*. *Davilius*.

quam agamus, necesse est: eique, quod visum sit, assentiat^r. Quare qui aut visum, aut assensum tollit, is omnem actionem tollit e vita.

XIII. Nunc ea videamus, quæ contra ab his disputari solent. Sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum artem quandam de his, quæ visa dicimus: eorumque & vim & genera definiunt: in his, quale sit id, quod percipi & comprehendi possit: totidem verbis, quot Stoici. Deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc questionem: quæ ita videantur, ut etiam alia multa eodem modo videri possint, nec in his quidquam interfit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modo si ex omni parte eisdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. Quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his causa comprehenditur. Composita autem ea conclusio sic est: Eorum, quæ videntur, alia vera sunt, alia falsa: & quod falsum est, id percipi non potest: quod autem verum visum est, id omne tale est, ut eisdem modi falsum etiam possit videri. Et, quæ visa sunt ejusmodi, ut in iis nihil interfit, non potest accedere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. Nullum igitur est visum, quod percipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id quod volunt: ex his duo sibi putant concedi: neque enim quisquam repugnat. Ea sunt hæc: *Quæ visa falsa sint, ea percipi non posse: & alterum, Inter quæ visa nihil interfit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint.*

Reliqua vero multa & varia oratione defendunt. Quæ sunt item duo: unum, Eorum, quæ videantur, alia vera esse, alia falsa: alterum, Omne visum, quod sit a vero, tale esse, quale etiam a falso possit esse. Hæc duo proposita non prætervolant, sed ita dilatant, ut non mediocre curam adhibeant & diligentiam. Dividunt enim in partes, & eas quidem magnas: primum in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur a

len-

* Assentiator] Legit, assentiri, Lambinus: assentiantur, Gojeræ.

sensibus, & ab omni consuetudine, quam obscurari⁴⁵ volunt: tum perveniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & conjectura ulla res percipi possit.

Hæc autem universa concidunt etiam minutius. Ut enim de sensibus hesterni sermone vidistis, item faciunt de reliquis: in singulisque rebus, quas in minima dispartunt, volunt efficere, his omnibus, quæ visa sint, veris adjuncta esse falsa, quæ a veris nihil differant: ea cum talia sint, nihil posse comprehendi.

XIV. Hanc ego subtilitatem philosophia quidem dignissimam judico, sed ab eorum causa, qui ita differunt, remotissimam. Definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesque, & earum tenuis & acuta distinctio, fidentium est hominum, illa vera & firma & certa esse, quæ tutentur: non eorum, qui clament, nihilo magis vera illa esse, quam falsa. Quid enim agant, si, cum aliquid definirint, roget eos quispiam, num illa definitio possit in aliam rem transferri quamlibet. Si posse dixerint: quid tum dicere habeant, cur illa vera definitio sit? Si negaverint: fatendum sit, quoniam illa vera definitio transferri non possit in falsum, quod ea definitione explicetur, id percipi posse: quod minime illi volunt.

Eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent, ea, de quibus differunt, se dilucide perspicere, nec ulla communione visorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. Sin autem negabunt vera visa a falsis posse distinguui, qui poterunt longius progredi? Occurreret enim, sicut occursum est. Nam concludi argumentum non potest, nisi his, quæ ad concludendum sumpta erunt, ita probatis, ut falsa ejusdem modi nulla possint esse. Ergo si, rebus comprehensis & perceptis, nisi & progressa ratio hoc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet

⁴⁵ Quam obscurari volunt] Hanc lectionem academici, sensus reliquaque, quæ memorat Cicero, rebus percipiendis esse parum idonea. Id quibus rationibus effecerit, docebit Serenus Empiricus Pyrrhonianum Hypotypos. lib. I. cap. 14. Div.

pugnet magis? Cumque ⁴⁶ ipsa natura accurata orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, & quo id facilius assequatur, adhibituram & sensus, & ea quae perspicua sint: qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quam videri volunt?

Maxime autem convincuntur, cum haec duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia: primum, esse quaedam falsa visa, quod cum volunt, declarant quaedam esse vera: deinde, inter falsa visa & vera nihil interesse. At primum sumpteras, tanquam interesset. Ita priori posterius, posteriori superius non jungitur.

Sed progrediamur longius, & ita agamus, ut nihil nobis assentati esse videatur: quaeque ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in praeteritis relinquamus. Primum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam habet vim, ut ipsa per sese ea, quae sint, nobis, ita ut sint, indicet. Sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmitus & constantius, majore quadam opus est vel arte vel diligentia, ne ab iis, quae clara sint ipsa per sese, quasi praestigis quibusdam & captio- nibus depellamur. Nam, qui voluit subvenire erroribus Epicurus iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixitque sapientis esse opinionem ⁴⁷ a perspicuitate sejungere: nihil fecit. Ipsi enim opinionis errorem nullo modo sustulit.

XV. Quamobrem cum duae causae perspicuis & evidentibus rebus adferentur: auxilia totidem sunt contra comparanda. Adversatur enim primum, quod parum defingunt animos & in-

⁴⁶ Cumque ipsa natura accurata orationis hoc profiteatur. Legendum videtur potius, rationis. Vocavit enim paulo ante argumentum: nec ullus est qui nesciat, rationem a Cicero saepe usurari pro argumento. Passerat. Neque hic mirandum est quicquam, est enim haec oratio nihil quam *consequitur*, ut ab Aristotele definitur, & explicatur etiam a Gellio in lib. xv. cap. 26. Aristoteles; inquit ille, quid Syllogismus esset. his verbis definitur: *ἀπό τοῦ ἢ ἀπὸ τοῦ τὸν ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐστὶν ἀναγκαῖον ἢ ἀναγκαῖον ἐστὶν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων*. Huius definitio non videtur habere incommode interpretatio facta hoc modo: Syllogismus est oratio, in qua conclusio quibusdam

et concessis, aliud quid, quoniam quae concessa sunt, per ea, quae concessa sunt, necessariis consequitur. Sic Gellius hic veritatem dicit: & sic Apuleius, etiam cum eandem illam definitionem exponeret, recte scilicet, ut hic Cicero. Quam enim in aliam rem definitio huius a Cicero facta conveniat? Est.

⁴⁷ Opinionem a perspicuitate sejungere. Censuit Epicurus, sensus nunquam non veraces esse, cum perspicuitate nitantur; opinio- nis vero, quae sunt nostra de visis iudicia, nonnunquam veras, nonnunquam falsas flatur. Sextus Empiricus adversus Mathem. lib. vii. §. 203. & 210. Vile & Laertium, lib. x. §. 31. 34. Davissar.

tendant in ea, quae perspicua sunt, ut, quanta luce ea circumfusa sunt, possint agnoscere: alterum est, quod fallacibus & captiosis interrogationibus circumscripti atque quidam, cum eas dissolvere non possunt, desciscunt a veritate. Oportet igitur & ea, quae pro perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus jam diximus: & esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesque discutere. Quod deinceps facere constitui.

Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipsi etiam illa solent non confuse loqui. Primum conantur ostendere, multa posse videri esse, quae omnino nulla sunt, cum animi ⁴⁸ inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quae nulla sint, ut iis, quae sint. Nam cum dicatis, inquit, visa quaedam mitti a deo, velut ea, quae in somniis videantur, quaeque oraculis, auspiciis, extis declarentur: (haec enim ajunt probari a Stoicis, quos contra disputant) quaerunt, quoniam modo, falsa visa quae sint, ea deus efficere possit probabilia: quae autem plane proxime ad verum accedant, efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quae perdifficiliter, internoscantur tamen? & si haec, cur non inter quae nihil sit omnino?

Deinde, cum mens moveatur ipsa per sese, ut & ea declarant, quae cogitatione depingimus, & ea, quae vel furiosis, vel dormientibus videntur; nonne, inquit, verisimile sit, sic etiam mentem moveri, ut non modo non internoscat, vera illa visa sint, anne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremere & exalbescere, vel ipsi per se motu mentis aliquo, vel objecta terribili re extrinseca, nihil esset qui distingueretur tremor ille & pallor, neque ut quidquam interesset inter intestinum & oblatum.

Postremo, si nulla visa sunt probabilia, quae falsa sint, a-

⁴⁸ Animi inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quae nulla sint, ut iis quae sint. Walkero nostro delenda videtur vox *inani-* ter; ut enim animi *inani* moveantur rebus iis, quae nulla sint, non tamen moveantur iis rebus, quae sint. Supra cap. 11. Cum sit incertum, vere inaniter moveantur. Vi-

de sis & cap. 16. ac lib. I. N. D. cap. 38. Et recte quidem vir eruditus illi voci litteram movet. Nescio tamen an non quaedam potius quam delenda sit; ad me enim quod attinet, legerim, *animi* frequenter moveantur &c. *Idem*.

lia ratio est. Sin autem sunt: cur non etiam quæ non facile internoscantur? cur ⁴⁹ non ut plane nihil intersit? præsertim cum ipsi dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in visis distinctio appareat.

XVI. Ad has omnes visiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei disputatio. Mihi autem non idem faciendum puto: sed ipsa capita dicenda. Et primum quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philosophia probari solet. Cum aliquid minutatim & gradatim additur aut demitur, *fortitas* hos vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano. Vitiosum sane & captiosum genus. Sic enim ascenditis: Si tale visum objectum est a deo dormienti, ut probabile sit, cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non, ut difficiliter a vero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidem? postremo ut nihil inter hoc & illud intersit? Huc si perveneris, me tibi primum quidque concedente, meum vitium fuerit. Sin ipse tua sponte processeris, tuum.

Quis enim tibi dederit, aut omnia deum posse, aut ita facturum esse, si possit? Quomodo autem fumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter possit? deinde, ut ne internosci quidem? postremo, ut idem sit? Ut, si lupi canibus similes: eisdem dices ad extremum. Et quidem honestis similia sunt quædam non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minime artificiosa. Quid dubitamus igitur affirmare nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem videmus? Nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. At si efficeretur, ut inter visa differentium generum nihil interesset: reperirentur quæ & in suo genere essent, & in alieno. Quod fieri qui potest?

Omnium deinde inanium visorum una depulso est, sive illa

⁴⁹ Cur non ut plane nihil intersit? Locutio obscurior non attendenti ob particulam *ut*. Cuius tamen in ea significatione Cicero usus est frequentissimus. *Ut nihil intersit*, valet etiam *nihil intersit*. Dicitur plenius,

ut concedamus nihil interesse. Confer sequentia: & quæ antea ad illa verba. *Ut sibi sint & opa suorum, & aper apum similitudo*, qui locus item immerito correctus est. *Faber*.

la cogitatione informantur, quod fieri folere concedimus; sive in quiete, sive per vinum, sive per insaniam. Nam ab omnibus eisdem modi visis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. Quis enim, cum sibi fingit aliquid & cogitatione depingit, non, simul ⁵⁰ ac se ipse commovit atque ad se revocavit, sentit quid intersit inter perspicua & inania? Eadem ratio est somniorum. Num censes Ennium; cum in hortis cum Ser. Galba, vicino suo, ambulavisset, dixisse, Visus sum mihi cum Galba ambulare? At, cum somniavit, ita narravit:

⁵¹ *Visus Homerus adesse poeta.*

Idemque in Epicharmo:

Nam videbar somniare me ego esse mortuum.

Itaque, simul ut experrecti sumus, visa illa contemnimus: neque ita habemus, ut ea, quæ in foro gessimus.

XVII. At enim dum videntur, eadem est in somniis species ⁵² eorum, quæ vigilantes videmus. Plurimum interest. Sed id omitamus. Illud enim dicimus, non eandem esse vim neque integritatem dormientium & vigilantium, nec mente, nec sensu. Ne violenti quidem quæ faciunt, eadem approbatione faciunt, quæ sobrii: dubitant, hæsitant, revocant se interdum, iisque, quæ videntur, imbecillius assentiuntur: cumque edormiverunt, illa visa quam levia fuerint intelligunt. Quod idem contingit insanis; ut & incipientes furere sentiant, & dicant, aliquid, quod non sit, id videri sibi: &, cum relaxentur, sentiant, atque illa dicant Alcæonius:

Sed mihi neutrquam cor consensit cum oculorum aspectu.

At enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro veris. Et alias quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius

Tom. II.

E

est

⁵⁰ Simul ac se ipse commovit? Proverbium tritum sermone ipse in lib. III. de Oratore sic extulit, *Facilius est evocatum invitare, quam commovere languentem*. Ductum etiam videri potest ex ritu commemorandi facta bellis indicendis, de quo legendus tibi Servius ad illud Maronis, *Æneid. VII. Cum primo movent in prælia Martem*. Idem.

⁵¹ *Visus Homerus adesse poeta*? Laetentius 1. 121.

Est præterea tamon esse Acherusa templum Ennius æternis expavit versibus, ædeus: Unde sibi eorum semper forentis Honori

Commemorat speciem &c.

Vide & Somn. Scip. cap. 1. *Devisus*.

⁵² *Species ac eorum*? Sensui profus necessaria est vox media iquam nos ea de causa reposuimus. Idem.

est aliqua forte gravitas, aut tarditas, aut obscuriora sunt quæ videntur, aut a perspicendo temporis brevitate excluditur. Quanquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra vos est. Si enim inter visa nihil interesset, aut semper sustineret, aut nunquam. Sed ex hoc genere toto perspicere potest levitas orationis eorum, qui omnia cupiant confundere. Quarimus gravitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ iudicium: utimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriusorum. Illud attendamus in hoc omni genere, quam inconstanter loquamur. Non enim proferremus vino aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurde, ut tum dicemus interesse inter vigilantium visa, & sobriorum, & sanorum, & eorum, qui essent aliter affecti: tum nihil interesse.

Ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta, quod nolunt. Ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. Si enim res se ita habeant, ut nihil intersit, utrum ita cui videatur, ut insano, an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? Quod velle efficere, non mediocris insaniam est.

Similitudines vero aut geminorum, aut signorum annulis impressorum, pueriliter confectantur. Quis enim nostrum similitudines negat esse, cum ea plurimis in rebus appareant? Sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorum: cur eo non estis contenti, præsertim concedentibus nobis? & cur id potius contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut sibi sint & ova ovorum, & apes apium simillimæ. Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse poteras. Tu autem vis eisdem plane esse; non similes: quod fieri nullo modo potest.

Dein confugis ad physicos eos, qui maxime in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem jam te abstinebis: & ais Democritum⁵³ dicere, innumerabiles esse mundos, & quidem sic quosdam inter se non solum similes, sed undique per-

⁵³ Democritum dicere, innumerabiles esse mundos. De hac Democriti sententia videlicet possunt leg. Menagius ad Laertii, ix. 44.

& Jac. Perizonius ad Eliani Var. Hist. ix. 29. item.

perfecte & absolute ita pares, ut inter eos nihil proffus intersit, & eos quidem innumerabiles: itemque homines. Deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem intersit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui sic par sit, ut nihil differat, nihil intersit. Cur enim, inquires, cum ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli non modo possint esse, sed etiam sint, in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici?

XVIII. Primum quidem me ad Democritum vocas, cui non assentior: potiusque refellam, propter id, quod dilucide docetur a politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. Fac enim antiquos illos Servilios, qui gemini fuerunt, tam similes quam dicuntur: num censet etiam eisdem fuisse? Non cognoscebantur foris, at domi: non ab alienis, at a suis. An non videmus, hoc usu venire, ut quos nunquam putassemus a nobis internoscere posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse viderentur?

Hic pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum assensum; nec unquam ulli viso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. Sed ad cæteras res habet quandam artem, qua vera a falsis possit distinguere: & ad similitudines istas usus adhibendus est. Ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueveris. Videtne, ut in proverbio sit ovorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures (salvis rebus illis) qui gallinas alere permultas quæstus causa solebant: hi cum ovum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant. Neque id est contra nos: nam nobis satis est ova illa * internoscere. Nihil enim⁵⁴ magis assentiri potest

E 2 hoc

* Lamb. internoscere licet, at enim nihil minus assentiri potest.

⁵⁴ Nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse, quam si inter illa omnia nihil intersit.

hoc illud esse, quam si inter illa omnino nihil interesset. Habeo enim regulam, ut talia visa vera iudicem, qualia falsa esse non possint. Ab hac mihi non licet transversum, ut ajunt, digitum discedere, ne confundam omnia. Veri enim & falsi non modo cognitio, sed & natura tollitur, si nihil erit, quod intersit. Ut etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere, cum visa in animos imprimantur, non vos id dicere, inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species & quasdam formas eorum. Quasi vero non specie visa iudicentur: quæ fidem nullam habebunt, sublata veri & falsi nota.

Illud vero perabsurdum, quod dicitis probabilia vos sequi, si re nulla impediamini. Primum qui potestis non impediri, cum a veris falsa non distent? Deinde quod iudicium est veri, cum sit commune falsi? Ex his illa necessario nata est $\epsilon\pi\sigma\chi\eta$, id est assensionis retentio: in qua melius sibi constitit Arcefilas, si vera sunt quæ de Carneade nonnulli existimant. Si enim percipi nihil potest, quod utriusque visum est: tollendus assensus est. Quid enim est tam futile, quam quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, solitum esse delabi interdum, ut diceret, opinaturam, id est, peccaturum esse sapientem. Mihi porro non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit, de quo jam nimium etiam diu disputo, quam sapientem nihil opinari, id est, nunquam assentiri rei vel falsæ vel incognitæ.

Restat illud, quod dicunt, veri inveniendi causa contra omnia dici oportere & pro omnibus. Volo igitur videre, quid in-

referat. Habeo enim regulam.] Verba inculcare aut mutare, ut narravit hic Lambinus, satis tutum non arbitror. Si quid autem asseruere, tantum pro præcepto legam potes, & distinguam sic. Nihil enim magis assentiri poterit, hoc illud esse, quam si inter illa omnino nihil interesset? Habeo enim hoc, quia sentio dialogisimum esse, in quo responsio illa, Habeo enim regulam, postulat, ut in prioribus legatur potes. Academicus inducitur qui Lucullo hinc dicenti, Nobis satis est quæ illa interessere, referat: Nihil enim: quasi

responderet. Nihil est, aut nihil est professio, quomodo ille apud Terentium in Adelphis, Quid amas? quid censes? nihil enim. Deinde item sibi Lucullus objicit etiam, quod Academicum quaesitum sciat, Magis assentiri poterit &c. Ipse responderet, Habeo enim regulam. Significare autem vult ejusmodi anthyphora non magis assentiri posse Lucullum hoc ovum scilicet esse illud ovum quod se dicat posse, quam si inter illa omnino nihil interesset. Est.

invenerint. Non solemus⁵⁵, inquit, ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, sententiam vestram? Ut, qui audient, inquit, ratione potius quam auctoritate ducantur. Quid si utrumque? num pejus est? Unum tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi possit. An in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem videtur vel plurimum. Quis enim ista tam aperte perspicueque & perversa, & falsa secutus esset, nisi tanta in Arcefila, multo etiam major in Carneade & copia rerum & dicendi vis fuisset?

XIX. Hæc Antiochus fere & Alexandria tum, & multis annis post, multo etiam asseverantius in Syria, cum esset mecum, paulo ante quam esset mortuus. Sed jam confirmata causa, te, hominem amicissimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tunc, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoveris, eam philosophiam sequere, quæ confundit vera cum falsis, spoliat nos iudicio, privat approbatione, omnibus orbat sensibus? Et Cimmericis⁵⁶ quidem, quibus adspæctum solis sive deus aliquis, sive natura ademerat, sive ejus loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat. Isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis ad adspiciendum reliquerant. Quos si sequamur, iis vinculis simus adstricti, ut nos commovere nequeamus: sublata enim assensione omnem & motum animorum, & actionem rerum sustulerunt: quod non modo recte fieri, sed omnino fieri non potest. Provide etiam, ne uni tibi istam sententiam minime liceat defendere. An tu, cum res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, juratusque dixeris,

ca

⁵⁵ Non solemus, inquit, ostendere.] Augustinus contra Acad. lib. III. cap. 20. Cicero ait illis (Academicis) mysteria fuisse occultandi sententiam suam, ut cum cuiusquam nisi qui sint.

⁵⁶ Et Cimmericis quidem, quibus adspæctum solis &c.] Est ab Homero Odyss. A. 14. Hinc in proverbio feruntur Cimmerici tecebre; de quibus vide Des. Erasmi in Adag. Idem.

ea ⁵⁷ te comperisse: quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram: negabis esse ullam rem, quæ cognosci, comprehendi, percipi possit? Vide, quæso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipso minuatur auctoritas.

Quæ cum dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret: nec mirum; nam nunquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius: me quoque, jocansne, an ita sentiens (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, ut sententia desisterem.

Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accurate, copiose, taceo; neque te, quo minus, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto. Illud vero non censuerim, ut ejus auctoritate moveare. Tantum enim te non monuit, inquit aridens, ut caveres, ne quis improbus tribunus plebis, quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in concione quæreretur, qui tibi constares, cum idem negares quidquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. Hoc, quæso, ne te terreat. De causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. Sin cesseris, non magnopere mirabor. Memini enim Antiochum ipsum, cum annos multos talia sensisset, simul ac visum sit, sententia destitisse. Hæc cum dixisset Catulus: me omnes intueri.

XX. Tum ego non minus commotus, quam soleo in causis majoribus, hujusmodi quadam oratione sum exorsus: Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita movit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa dici possent; non tamen ut ei respondere posse diffiderem. Auctoritas autem tanta plane me movebat, nisi tu opposuisses non minorem tantam plane me movebat, nisi tu ante quasi de fama mea dixero.

Ego enim, si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicavi;

57. *Es te comperisse*] Te comperisse conjugationem Cutilianarum. Lambin.

non modo stultitiam meam, sed etiam mores & naturam condemnandam puto. Nam, si in minimis rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur: ego de omni statu consilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cum aliis, tum etiam me ipsum velim? Itaque, nisi ineptum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum ⁵⁸ de republica disceptatur, fieri interdum solet: jurarem per Jovem deosque penates, me & ardere studio veri repetendi, & ea sentire, quæ dicerem. Qui enim possum non capere verum invenire, cum gaudeam, si simile veri quid invenerim? Sed, ut hoc pulcherrimum esse judicem, vera videre, sic, pro veris probare falsa, turpissimum est. Nec tamen ego is sum, qui nihil unquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opinor: sed quarimus de sapiente. Ego vero ipse & magnus quidem sum opinator, (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam parvulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus, coque directius gubernant, quod eam tenent,

Quæ cursu interiore brevi convertitur orbe:

sed ad Helicem & clarissimos Septentriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas. Eo fit, ut errem & vager latius. Sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quaritur. Vila enim ista cum acriter mentem sensumve pepulerunt, accipio, hisque interdum etiam assentior, nec percipio tamen: nihil enim arbitror posse percipi. Non sum sapiens: itaque visis cedo, neque possum resistere. Sapientis autem hanc cenlet Arcefilas vim esse maximam, Zenoni assentiens, cavere ne capiatur: ne fallatur, videre. Nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de gravitate sapientis, errore, levitate, temeritate disjunctius.

Quid igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. Quod quoniam a te probatur, (ut præpostere tecum agam, mox referam me

ad

58. *Cum de Rep. disceptatur, fieri interdum solet*] Respicere videtur ad id jusjurandum, quo post sententias dictas interdum adigebantur senatores: jurabant enim, E re publica esse, quod consensissent. Vide Brissonium Form. lib. II. pag. 226. Davijur.

ad ordinem) hæc primum conclusio quam habeat vim, considera.

XXI. Si ulli rei sapiens assentietur unquam, aliquando etiam opinabitur: nulli igitur rei assentietur. Hanc conclusionem Arcefilas probat: confirmabat enim & primum, & secundum. Carneades⁵⁹ nonnunquam secundum illud dabat, assentiri aliquando. Ita sequebatur etiam opinari: quod tu non vis, & recte, ut mihi videris. Sed illud primum, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum ad stipulator Antiochus. Possent enim eum falsa a veris, & quæ non possunt percipi, ab iis, quæ possunt, distinguere. Nobis autem primum, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiendi periculosa esse videtur & lubrica.

Quamobrem cum tam vitiosum esse constet, assentiri quidquam aut falsum aut incognitum, sustinenda est potius omnis assensio, ne præcipitet, si temere processerit. Ita enim finitima sunt falsa veris, eaque quæ percipi^a possunt, (si modo

⁵⁹ Carneades nonnunquam secundum illud dabat. Secundum conclusionis modis, ut videtur descriptum in Topicis, hic plenus est: Si ulli rei sapiens assentietur unquam, aliquando etiam opinabitur: nunquam autem opinabitur: nulli igitur rei assentietur. His verbis porro primum & secundum Stoici solent uti in his conclusionum modis, quos in eodem libro illo exponit tam accurate Cicero, & Chryssippus apud Diogenem in Zenone, & alii multi. Græci vocant *ἀπὸ τοῦ πρώτου* primum partem connexi, ut secundam *ἐκ τῆς πρώτης* aut *ἐκ τῆς πρώτης*, quæ Cicero nunc antecedens & consequens, nunc primum & secundum, nunc primum & extremum, eisdem quibus illi verbis exprimit. Hic tamen vocat primum, primam suspensionem, id est totum conatum, ut etiam paulo post, cum dicit, Sed istud primum, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum: secundum autem ut Græci, quod erat posterum in contextu, Nunquam autem opinabitur: quæ est etiam secunda sumptio in hac conclusione rationis. Jam Arcefilæ ratio tota est perfacilis. Is probabat conclusionem, id est *ἀπὸ τοῦ πρώτου*, ut etiam in lib. III. de Finibus conclusionis rationis posteram partem illam sic vocat: *Διούριον αὐ-*

τὴν, inquit, *εἰ quis ἐπιπέσει ἐν τῷ κενεῷ.* (Hæc dicit quod simpliciter conclusionem rationis vocat, quam Græci *ἐπιπέσει*, aut *ἐπιπέσει*) Conclusionem igitur hæc probat hoc ipso quod suspensiones duas, et quibus ea efficitur, confirmat, id est, quasi *ἐπιπέσει*, sua sententia comprobatur, aut adeo confirmatur rationibus allatis. In hoc autem convenit Arcefilas cum Zenone, qui primus omnium philosophorum statuit sapientem nihil opinaturum. De Carneade res est item facillima: nonnunquam probatur secundum: id erat, *Sapientem autem nunquam opinaturum. Nunquam dicit*, quia nonnunquam contrariam sententiam probabat, ut supra dixit: *Carneadem autem etiam veri audibamus fultum esse delatari intendam, ut dicitur opinaturum esse sapientem.* Et paulo ante, cum locum de assensione, in quæ voluit, inquit, sibi constitit Arcefilas, si vera sunt quæ de Carneade nonnulli existimant. Vides igitur Carneades quid hic probaret, & quomodo: vel potius quid simularet se probare. Id enim dicit infra Cicero se putare magis ab illo disputatum, quam probatum, atque in eo se Clitomachus auctorem sequi. *Faber.*
a Lamb. non possunt, *ut quæ percipi possunt.*

ea sunt quædam: jam enim videbimus) ut tamen⁶⁰ in præcipitem locum non debeat se sapiens committere. Sin autem⁶¹, omnino nihil esse quod percipi possit, a me sumptero, & quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensum omnes colubiturum: ut tibi videndum sit, idne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. Neutrum, inquit, illorum. Nitamur igitur, nihil posse percipi. Etenim de eo omnis est controversia.

XXII. Sed prius pauca cum Antiocho, qui hæc ipsa, quæ a me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, ut constaret diutius didicisse neminem, & scripsit de his rebus acutissime, & idem hæc non acris accusavit in senectute, quam antea defendiverat. Quamvis igitur fuerit assensio, ut fuit: tamen inconstantia levatur auctoritas. Quis enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi offenderit eam, quam multos annos esse negavisset, veri & falsi notam. Excogitavit aliquid? eadem dicit, quæ Stoici. Permittit eam illa sensisse? cur non se transtulit ad alios, & maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria ista^b dissensio. Quid? eum Mnesarchi perennibat? quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. Nunquam a Philone discessit, nisi postquam ipse cepit, qui se audiret, habere.

Unde autem subito vetus Academia revocata est? Nominis dignitatem videtur, cum a re ipsa desciceret, retinere voluisse. Quod erant qui illum gloria causa facere dicerent: sperare etiam fore, ut ii, qui se sequerentur, Antiochii vocarentur. Mihi autem magis videtur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum. Etenim de cæteris sunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probat. Itaque cessit: & ut ii, qui nisi sub nube solem non ferunt; i-

Tom. II.

F

tem

⁶⁰ Ut tamen in præcipitem locum. Legendum est, ut in eam præcipitem locum. Atque hæc emendationem & adjuvant codices Mss. & libentius amplectitur, quod Gualdus Fabio Pibracio, patrum regio, viderat etiam ante in mentem. Lamb.
⁶¹ Sin autem unquam nihil esse quod per-

cipi. Etenim de eo omnis est controversia. Nam si nihil percipi potest, non potest sapiens assentiri rei incognite, quin uno tempore opinetur: at sapiens non opinatur: ergo sapiens assensus omnes colubere debet. Idem.

b Man. Lamb. defendis.

tem ille, cum astuaret, veterum, ut Manianorum⁶², sic Academicorum umbram secutus est.

Quoque solebat uti argumento cum, cum ei placebat nihil posse percipi, cum quæreret, Dionysius ille Heraclotes utrum comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illudne, quod multos annos tenuisset, Zenonique magistro credidisset, honestum quod esset, id bonum solum esse: an, quod postea deservitavisset, honesti inane nomen esse; voluptatem esse summam bonum: qui ex illius commutata sententia docere vellet, nihil ita signari in animis nostris a vero posse, quod non eodem modo possit a falso, is curavit, quod argumentum ex Dionysio ipse sumpsisset, ex eo ceteri lumerent.

XXIII. Sed cum hoc alio loco plura: nunc ad ea, quæ a te, Luculle, dicta sunt. Et primum quod initio dixisti, videamus quale sit: similiter a nobis de antiquis philosophis commemorari, atque seditiosi solerent claros viros, sed tamen populares aliquos nominare. Illi cum res⁶¹ non bonas tractent, similes bonorum videri volunt. Nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ vosmeritè nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras nivem nigram dixit esse: ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. At quis est hic? num sophistes? sic enim appellabantur ii, qui

⁶² Manianorum] Nominis in Maniana: Maniana ab inventoribus eorum Mania dicta sunt: unde & columna Maniana. Cicero Academicum lib. iv. Interim illi, cum astuaret, veterum, ut Manianorum, sic Academicorum umbram secutus est. Ex nostro corrigendi sunt Marcellii codices. Præterea tamen illam rationem non evitavit G. J. Vossius in Erymologia, qui, simul ac Hebraeus, Musæus, & Interpretes ad Friburg. de Maniana plura coniecit. Adhuc tamen stant verba: Manianus, inquit, cum dicitur suam sapientiam Ciceroni & Placeto ostendisse, ut ibi testis adducatur, excepit ut sibi vixit columnam: super quam testem proferret ex prevolantibus tabulæ, unde ipsi & posteris sine spe haurire munus placitorum posset, quod etiam tum in suo dicitur. Extant ad Divin. in Cæciliam cap. 16. De Manianorum vero etymologia diversus abut a veteribus Cl. Salmastius

ad Spartianum p. 155. edit. Paris. quem, si libet, vide. Davifur.

⁶³ Res non bonas] Lepo, res novæ. Nihil enim Rep. bene constituta, sunt inquam invidiosæ, quam non modo tractatio, sed etiam studium novarum rerum. Lepidi oratione prima in Cæciliam: Strevulus Abala Sp. Melius rebas novæ studenter sua manu sollicitè ut nitram, exempla infinita. In philosophia autem item invidiosum esse Aristoteles novæ Academicæ principii, atque ejus amulit, quod nova Academicæ instituta ille exortus est, ut antea dixit, qui bene constitutam philosophiam everteret. Quid ergo aut in Rep. aut in philosophia bene constituta, aut seditiosis illis rebusquis que memoravit, aut novis Academicis quos cum illis comparavit, vel aptis, vel gratius, quom res novæ ab antiquis potuit obijci? Faber.

ostentationis aut quæstus causa philosophantur: maxima fuit & gravitatis & ingenii gloria.

Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus non modo ingenii magnitudine, sed etiam animi; qui ita sit ausus ordiri: *Hæc loquor de universis*. Nihil excipit, de quo non profiteatur: quid enim esse potest extra universa? Quis hunc philosophum non anteposit Cleanthi, Chrysippo, reliquisque inferioris ætatis? qui mihi cum illo collati quinta⁶⁴ classis videntur. Atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus. Ille verum esse plane negat. Esse sensus quidem dicit, sed obscuros & tenebrosos. Sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus, initio libri, qui est de Natura. *Nego*, inquit, *scire nos sciamusne aliquid, an nihil sciamus: ne idipsum quidem nescire, aut scire, scire nos: nos omnino, siene aliquid, an nihil sit.*

Furere tibi Empedocles videtur: at mihi dignissimum rebus iis, de quibus loquitur, sonum fundere. Num ergo is excusat nos, aut orbât sensibus, si parum magnam vim censeat in iis esse ad ea, quæ sub eos subjecta sunt, judicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quamquam verbis, sed tamen illis verbis, increpant eorum arrogantiam, quasi irati, qui, cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere. Et ab his ajebas removendum Socratem & Platonem. Cur? an de illis certius possum dicere? Vixisse cum his equidem video: ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari non possit, quin Socrati nihil sit visum sciri posse. Excepti nunc tantum, *scire se, nihil se scire*: nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc perlocutus non esset, nisi probavisset. Ironiam enim alterius, perpetuam præsertim, nulla fuit ratio persequi.

XXIV. Videorne tibi non, ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari⁶⁵ nunquam, nisi clarum,

⁶⁴ Quinta classis] Id est, ultima. Populus in quatuordecim in quatuor classes dividitur. Infimè quicque ex plebe in quintam classem constituitur. Faber.

⁶⁵ Imitari nunquam] Exolet vix nequissimus, ut quædam

summa, iniquissimum, & reconditur in suis sedes, non quoniam cum hac intermissione. Videtur ut vixit ut Saturninus, multo magis imitari debet homines, qui se imitari? Nunc quærit nisi clarum, nisi nobilissimum? Palladius.

nisi nobilem? Atqui habebam molestos vobis, sed minutos, Stilponem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt contorta & aculeata quaedam sophismata. Sic enim appellantur fallaces conclusivunculae. Sed quid eos colligam, cum habeam Chryssipum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? Quam multa ille contra sensus, quam multa contra omnia, quae in consuetudine probantur? Dissolvit idem. Mihi quidem non videtur: sed dissolverit sane. Certe tam multa non collegisset, quae non fallerent probabilitate magna, nisi videret his resisti non facile posse.

* Quid Cyrenaei videntur? minime contempti philosophi: qui negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quae tactu intimo sentiant, ut dolorem, ut voluptatem: neque se, quo quid colore aut quo sono fit, sentire, sed tantum sentire, affici se quodam modo.

Satis multa de auctoribus. Quanquam ex me quaeseras, nonne putarem post illos veteres, tot seculis, inveniri verum potuisse, tot ingeniis, tantisque studiis quaerentibus. Quid inventum sit, paulo post videro, te ipso quoque iudice. Arcefilam vero non obtrahendi causa cum Zenone pugnasse, sed verum invenire voluisse, sic intelligitur.

⁶⁶ Nemo, inquam, superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari: nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti. Visa est Arcefila cum vera sententia, tum honesta & digna sapiente. Quaesivit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset. Ille credo ⁶⁷, Nihil opinatur: quoniam esset quod percipi posset. Quid ergo id esset? Visum, credo. Quale igitur visum? Tum illum ita definivisse, *ex eo, quod esset, sicut esset, impressum, & signatum, & effectum*. Post requisitum, etiamne, si ejusmodi esset visum verum, quale falsum. Hic Zenonem vidisse acute, nul-

* Vid. Quid Cyrenaei? Videntur nihil minime contempti philosophi.

⁶⁶ Nemo, inquam? Legit, non inquam, Lambinus.

⁶⁷ Ille credo, Nihil opinatur? Alii opinaturum legi voluit. Ego nihil inpro. Vel fa-

cellius est intelligi verbum inquit, aut respondet, aut aliud simile. In definitione autem visum esse effectum pro effectum respondit Lambinus. Est enim effectum e Graeco ἐπισημασμένον, quod verbum in hac definitione posuerat Zeno. Faber.

lum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, ut ejusmodi ab eo, quod non est, posset esse. Recte consentit Arcefila ad definitionem additum: neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum.

Incebit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse visum a vero, ut non ejusdem modi etiam a falso posset esse. Haec autem est una contentio, quae adhuc permanebit. Nam illud, nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controversiam pertinebat. Licebat enim nihil percipere, & tamen opinari: quod a Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus quam Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputatum quam probatum puto.

XXV. Sed id omittamus. Illud certe, opinazione & perceptione sublata, sequitur omnium assensionum retentio: ut, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas nunquam assensurum esse. Quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidem vera nuntiant? quos tu, Luculle, communi loco defendis. Quod ⁶⁸ ne id facere posses, idcirco heri non necessario loco contra sensus tam multa dixeram. Tu autem te negas infracto remio ⁶⁹, neque columbae collo commoveri. Primum cur? nam & in remio sentio non esse id, quod videatur: & in columba plures videri colores, nec esse plus uno. Deinde nihilne praterca diximus? Maneant ⁷⁰ illa omnia:

⁶⁸ Quod ne id facere posses? Mamurrius dicit id. Lambinus autem legit, quod ne tu te facere posses. Petrus Faber statuit, id opinatus causa hic accipi. Recte quod, ut solet, sequitur. Vide J. Fr. Gronovium ad Livii xxvii. 7. Davisi.

⁶⁹ Remio supra, cap. 7.

⁷⁰ Maneant illa omnia, sive ista causa, utraque sua sensus esse dicit, inquit. Hic de doctorum hominum, conjectura nihil dicam. Mihi error omnis videtur esse in uno verbo factum, illique natus e similitudine litterae, cum littera L, quae utrumque vix liceat invenire, & litterarum B & R, quarum item magna similitudo est in libris qui maioribus litteris, id est Latinis, literis scripti etiam hoc tempore reperiuntur. Pro illis i-

gitur L & R. rescribam I. & B & C erit facta ista causa. Si, inquit, hoc teneo, ut maneant & fixa sint omnia illa, quae heri diximus, videbitur ipse jacere istam causam. Verbum maneat in ejusmodi e admodum frequentis: quomodo apud Graecos illud in Sophista dicit, Μανέν τ' ἀδελφότητι. Sic sermo illius, nihil opinatur, verbi item inquit, ut nra in hac re frequentissimum. Facta ista causa, hic vult, aliquid ista erat: & habebatur desensio. Sic infra dicit in hoc libro, Videt profecto jacere illud precipitatiostracionum. Faber. Legimus, Maneant illa omnia. Blauter ille tamen, & oratoris iussus esse sensus dicit, vel, blatero ille tamen vocat. Ecc. Davisi.

omnia : lacerat ista causa ; veraces ⁷¹ suos esse sensus dicit . Igitur semper auctorem habes , & eum , qui magno suo periculo causam agat . Eo enim rem dimittit Epicurus , si unus sensus *semel* in vita mentitus sit , nulli inquam esse credendum . Hoc est ⁷² verum esse , confidere suis testibus , & importune insillere . Itaque Timagoras Epicureus negat sibi inquam , cum oculum torfisset , duas ex lucerna flammulas esse visas : opinionis ⁷³ enim esse mendacium , non oculorum . Quasi quærat , quid sit , non quid videatur . Sed hic quidem majorum similis .

Tu vero , qui visa sensibus alia vera dicas esse , alia falsa : qui ea distinguis ? Desine , quæso , communibus locis : domi nobis ista nascuntur . Si quis deus te interroget , sanis modo & integris sensibus , nam amplius quid desideras ; quid respondeas ? Utinam quidem roget ! Audiatur quam nobiscum male agatur . Ut enim vera videamus , quam longe videbimus ? Ego ⁷⁴ Catuli Cumanam ex hac loco regionem video , Pompejanam non cerno : neque quidquam interjectum est , quod obstat ; sed intendi longius acies non potest . O præclarum prospectum ! Puteolos videmus : at familiarem nostrum Avianum , fortasse in porticu Neptuni ambulantem , non videmus . At ille nescio qui , qui in scholis nominari solet , mille ⁷⁵ & octin-

⁷¹ Veraces sunt esse sensus Epicuri sententia per auctorem habet] Rectum sic est . Ed. enim anthypophora , quia infra erit , *Cum tam est , inquit .* hic ergo quasi allusio qua qui ad pro Lucullo dicit , inducitur . Respondet Cicero , atque addit illi locum Epicurum , ut auctore tam levi vel magis ei succurrere silem interroget . Faber .

⁷² Hic est verum esse , confidere suis testibus & importune insillere] Sic loqui cum interrogantur . Neque verum esse docere sim modo testibus . Paulus Jurisconsultus in lege de testibus , cum dicit , *Testis est , quos accusatur de dolo persequitur , interrogari non placuit , obestit eum hic legitur aninguo iure .* Suis autem iure et magis appellare sensus , colque improbare hic videtur , quod eos Heracclius apud Sextum sic & appellat , & interpretat , *Quasi adstragale adstragale* . Faber .

⁷³ Opinione enim esse mendacium , non oculorum] Ita dicitur solentur Epicuro . Videtur Lucrum IV. 464 . Ac , ne plura memorarem , Sextum Empiricum adversus Mathematicum lib. VII. §. 203 . & lib. VIII. §. p. Deostit .

⁷⁴ V. lib. 54 . imp. 1 .

⁷⁵ Hoc Catuli Cumanam ex hoc loco video , Pompejanam non cerno] Sic recte liber Ursini . Vulgo , *Regio Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video . Pompejanam non cerno .* Unde Lipsius epist. Quæst. N. 12 . corrigebat , *Ex Catuli Cumanam ex hoc loco e regione video : quod hæc dispositio Bullii fuit habitus .* & e regione oppositam erat Catuli Cumanam . Hæm .

⁷⁶ Mille & octingenta stadia] Plinius , VIII. 21 . Tradidit Cicero ; fuisse qui perierat CXXIV . lib. postquam . Hæm . & nomen M. Perri . restituit Strabonem vocatorem . Hæm .

ostingenta stadia quod abesse videbat : quædam volucres longius . Responderem igitur audacter isti vestro deo , me plane his oculis non esse contentum . Dicit me acius videre quam illos pilces fortasse : qui neque videntur a nobis , & nunc quidem lub oculis sunt : neque ipsi nos suspicere possunt . Ergo ut illis aqua , sic nobis aer crassus offunditur . At amplius non desideramus . Quid ? ⁷⁶ talpam unum desiderare lumen putas ? Neque ⁷⁷ tam quæreret cum deo , quod parum longe , quam quod fallum viderem . Videtne navem illam ? Stare nobis videtur : at is , qui in navi sunt , moveri hæc villa . Quare rationem cur ita videatur : quam ut maxime invenenis (quod hand scio , an non possis) non tu verum testem habere , sed eum non sine causa fallum testimonium dicere ostenderis .

XXVI. Quid ego de navi ? vidi enim a te remum contemni : majora fortasse quæris . Quid potest esse sole majus ? quem mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem esse quam terram . Quantulus nobis videtur ? mihi quidem quasi pedalis . Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum , quam videatur , sed non multo : ne majorem quidem multo putat esse : vel tantum esse , quantus videatur : ut oculi aut nihil , aut non multum mentiantur . Ubi ⁷⁸ igitur illud est , *semel* ? Sed ab hoc credulo , qui nunquam sensus mentiri putat , discendum : qui ne nunc quidem putat , cum ille sol , qui tanta incitatione fertur , ut celeritas ejus quanta sit ne cogitari quidem possit , tamen nobis stare videatur .

Sed , ut minnam controversiam : videte , quæso , quam in par-

que ex Plinio Cicero emendanda : scribendumque , *nullis & obliqua* , que plane effluunt . CXXIV . M . postquam , ut habuit Pliniani libri omnes , tum manu exarati , tum etiam impressi . *Harleianus , Not. & Emsend.* ad lib. VII. c. 75 .

⁷⁶ Quid ? talpam unum desiderare lumen putas ?] Vulgo , *quid talpam ?* nam desiderare lumen putat . Nos vero tum interpunctionem , quam lectionem M. Cantabrigiæ exhibuimus : id quod loci mens omnino postulat .

Deulsur .

⁷⁷ Neque tam quæreret] Victorius , & Græterus : *Neque tam quæreret cum deo , quod parum longe , quam quod fallum videret .* Ad taliam scilicet referunt : quod viderint exarati .

⁷⁸ Ubi igitur illud est semel ?] Perinet hic locus ad istum caput 25 . Ed. rem dicitur Epicuri , si non sensus semel in vita mentitus est . Hæm . Lamb .

parvulus^b sitis. Quatuor sunt capita, quae concludunt, nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit; de quo haec tota quaestio est. E quibus primum est, esse aliquod visum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium, inter quae visa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse visum verum a sensu profectum, cui non appositum sit visum^c aliud, quod ab eo nihil intersit, quodque percipi non possit.

Horum quatuor capitum secundum & tertium omnes concedunt. Primum Epicurus non dat. Vos, quibuscumque res est, id quoque conceditis. Omnis pugna de quarto est.

Qui igitur P. Servilium Geminum videbat, si Quintum se videre putabat, incidebat in ejusmodi visum, quod percipi non posset: quia nulla nota verum distinguebatur a falso: qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta^d, qui bis cum Geminio confil^e fuit, agnoscendo ejusmodi notam, quae falsa esse non possit? Negas tantam similitudinem in rerum natura esse. Pugnas omnino, sed cum adversario facili. Ne sit sane. Videri certe potest. Fallit igitur sensum: & si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. Sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, quem videris, qui tibi videbitur, tamen non ea nota iudicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse ejusdem modi falsa. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintus videri; quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniam aliquid videtur esse, quod non est?

Omnia dicis sui generis esse; nihil esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum incredibile; nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. Haec refelli possunt: sed pugnare nolo. Ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibusne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat. Sed, si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum

^b Lamb. sic se

^c Idem. aliud falsum, quod.

^d M. Cotta] Opinio scribendum ut est fides.

in Mss. C. Cotta. Fuit enim C. Cotta Aeneas

Cotta bis confil^e cum P. Servilio Geminio anno post Urbem conditam DL. & DV. Ur-

* Lamb. et inferendum

rum quidem? Dic mihi, Lyfippus⁸⁰ eodem aere, eadem temperatione, eodem calo, aqua, caeteris omnibus, centum Alexandros ejusdem modi facere non posset? qua igitur notione discerneres? Quid si in ejusmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero? ecqua poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quaerendus annularius aliquis, quoniam gallinarium invenisti, Deliacum illum, qui ova cognosceret?

XXVII. Sed adhibes artem advocatam etiam sensibus. Pictor videt, quae nos non videmus: &, simul inflavit tibicen, a perito carmen agnoscitur. Quid? hoc nonne videtur contra te valere, si sine magnis artificijs, ad quae pauci accedunt nostri quidem generis admodum, nec videre, nec audire possumus? Jam illa praecleara, quanto artificio esset sensus nostros mentemque & totam constructionem hominis fabricata natura; cur non extimelcam opinandi temeritatem? Etiamne hoc asfirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia & consilio scilicet, quae finxerit, vel, ut tuo verbo utar; quae fabricata sit hominem? Qualis ista fabrica est? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? Tractantur ista ingeniose: disputantur etiam eleganter. Denique⁸¹ videantur sane, ne affirmantur modo. Sed de physicis mox, & quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris, videare mentitus. Sed ut ad ea, quae clariora sunt, veniam: res⁸² jam universas profundam; de quibus volumina impleta sunt non a nostris solum, sed etiam a Chryippo. De quo queri solent Stoici, dum studiose omnia conquieserit contra sensus & perspicuitatem; contraque omnem consuetudinem,

Tom. II.

G

con-

⁸⁰ Lyfippus eodem aere, eadem temperatione, eodem calo, aqua] Bene Lambinus hic nos admonet, ut quaeramus, quid aquae nomen valeat. Unus tamen Plutarchi locus e libro de defectu oraculorum satis docere id potuit in disputatione de nobilitate sede illa Craterae, quae haberet, inquit ille, utique dicitur aqua, & aliis, & adhaec in vasis. Idem paulo post illa verba etiam quid ignis, quid aqua hic afferat, exponit pluribus. Nec refert quod illud ferreum, hoc autem aeneum est opus, de quo Cicero loquitur: ut enim ferri, sic aeri

axilla, sive palo, etiam Pollux esse docet in lib. vii. Calum, id est aer. Faber.

⁸¹ Denique videantur] Lego, denique probentur, quod, nisi fallor, potular sententia. Davila.

⁸² Res jam universas profundam] Credo referendum, res jam universas non profundam; addita particula negante. Idem. Particula, quam addit Davila, Ciceroni adversatur: qui ait, Profundam, id est accuratam proponam, res universas, id est principia unde ortam dicunt rerum universitatem. Anaxagoras.

contraque rationem, ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carnadem.

Ea sunt ejusmodi, quæ a te diligentissime tractata sunt. Dormientium, & vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium, siccorum⁸⁷, sanorum: quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmao autem,

Sed mihi nevisquam cor consentit . . .

Similia de vinolentis. Quasi quisquam neget, & qui experrectus sit, cum somniasse; & cupis furor confederit, putare non fuisse ea vera, quæ essent sibi visa in furore. Sed non id agitur: tum, cum videntur, quo modo videantur, id quaeritur. Nili vero Ennium non putamus ita totum illud audivisse,

O pietas animi . . .

(si modo id somniavit) ut si vigilans audiret. Experrectus enim potuit illa visa⁸⁴ putare, ut erant, & somnia: dormienti⁸⁵ vero æque ac vigilantibus probantur. Quid? Iliona somno illo,

86 Mater, te appello . . .

nonne⁸⁷ illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? Unde enim illa?

Age adsta: mans: audi: iteradum eademmet ista mihi:

num

⁸⁴ Siccorum] Id est, sobrietatem, non vinolentorum. *Abi scelerata ego, prator, aliam mentem visum sui causa siccorum, frangi, contententia, amantem uacris maxime.* Plautus in Astinaria. Idem.

⁸⁵ Illa visa putare, ut erant, & somnia] Siquidem visa sunt vel vera, vel falsa: fuit cum legendum consenserim, illo visa falsa putare, ut erant, & somnia. Jam vero mihi venit in mentem consuetudo, quæ longe videtur praferenda. Ea sic se habet: experrectus enim potuit illa visa putare, ut erant, esse somnia. Davellius.

⁸⁶ Dormienti vero æque ac vigilantibus probantur] Si non plus probarentur illa visa dormienti quam vigilantibus, etiam dormiens ea somnia fuisse consenserim. Itaque rescribendum, dormienti vero æque ac vigilantibus probantur. Subintellige visa. Idem.

⁸⁷ Mater te appello] Ilionam sic alloqui fingitur umbra Polydori. Sed & hic & il-

la, liberi fuerunt Hecubæ & Priami. Qui sic igitur, ut Polydorus Ilionam matrem dixerit? Lambinus ad Horatii lib. II. Sat. III. 60. hoc ideo putat evenisse, quod Hecuba, Iliona quoque fuit nominata. At id contentum nullis veterum testimoniis fulcitur. Verius igitur est, Ilionam a Polydoro matrem vocatam; quia Priamus & Hecuba Ilionæ filia sue dederunt eam educandam, quæ Polydoro regi Trojæ ante nuptias, quem illa pro filio suo educavit. Verba sunt Hippolyti Fab. 109. Eadem est Hicetomyi Columnæ sententia ad Ennii Fragmenta. Fabulam fat notam fecit Euripides in Hecuba vers. 3. & seq. Vide & Virgilium Æn. III. 40. Ab his tamen diversus abit is, quem modo dixi, mythologus. Idem.

⁸⁷ Nonne illa credit] Forlan, nonne ita credit Ilionam locutum, ut experrecta etiam crederet? Idem.

num videtur minorem habere visis, quam vigilantes; fidem?

XXVIII. Quid loquar de insanis? Qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? Quisquam sanissimus tam certa putat, quæ videt, quam is putabat, quæ videbantur? Quid? ille, qui,

Video, video te vivum, Ulysses, dum licet:

nonne etiam bis exclamavit se videre, cum omnino non videret? Quid? apud⁸⁸ Euripidem Hercules, cum ut Eurythei filios, ita suos configebat sagittis; cum uxorem interimebat; cum conabatur etiam patrem; non perinde movebatur falsis, ut veris moveretur? Quid? ipse Alcmao tuus, qui negat cor sibi cum oculis consentire, nonne⁸⁹ ibidem incitato furore:

Unde hæc flamma oritur?

& illa deinceps,

89 Incedo, incedo: adsunt, adsunt: me, me experunt.

Quid, cum virginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: pestem abige a me,

Flammiferam hæc vim, quæ me exeruciat.

Ceruleæ incinctæ igni incedunt:

Circumstant cum ardentibus sedis.

Num dubitas, quin sibi hæc videre videatur? itemque cætera:

Intendit crinibus Apollo

Arcum auratum luna innixus.

Diana facem jacit a læva.

Qui magis hæc crederet, si essent, quam credebat, quia videbantur? Apparet enim jam cor cum oculis consentire. Omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse: inter visa vera & falsa ad animi assensum nihil interesse. Vos autem nihil agitis, cum falsa illa vel furiosorum, vel somniantium, recordatione ipsorum refellitis. Non enim id quaeritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt; aut eorum, qui furere destiterunt: sed

G 2

⁸⁸ Apud Euripidem Hercules] Herc. Fur. scilicet dicit. Idem. vers. 1060. Idem.

⁸⁹ Incedo, incedo] Manutius & Lambinus, *incedo, incedo*, quod Fabio ac Davellio legerim, non ibidem incitatus furor, sed minus potest.

qualis visio fuerit aut furentium, aut somniantium tum, cum commovebantur. Sed ab eo a sensibus.

Quid est, quod ratione percipi possit? Dialecticam inventam esse dicitis, veri & falsi quasi disceptatricem & iudicem. Cujus veri & falsi? & in qua re? In geometriane quid sit verum vel falsum dialecticus iudicabit, an in literis? an in musicis? At ea non novit. In philosophia igitur? Sol quantum sit, quid ad illum? Quod sit summum bonum, quid habet, ut queat iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ conjunctio, quæ disjunctio vera sit, quid ambigue dictum sit, quid sequatur quamque rem, quid repugnet? Si hæc & horum similia iudicat, de se ipsa iudicat. Plus autem pollicebatur. Nam hæc quidem iudicare, ad ceteras res, quæ sunt in philosophia multæ atque magnæ, non est satis. Sed quoniam tantum in ea arte ponitis: videte, ne contra vos tota nata sit. Quæ primo progressu festive tradit elementa loquendi, & ambiguum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad fortis, lubricum sane & periculosum locum: quod tu modo dicebas esse vitiosum interrogandi genus.

XXIX. Quid ergo? istius vitii num nostra culpa est? Rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus, quatenus. Nec hoc in acervo tritici solum, unde nomen est, sed nulla omnino in re minutatim interroganti: dives, pauper: clarus, obscurus sit: multa, pauca: magna, parva: longa, brevia: lata, angusta: quanto aut addito, aut dempto, certum respondeamus, non habemus.

At vitiosi sunt fortis. Frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint. Erunt enim, nisi cavetis. Cautum est, inquit. Placet enim Chryippo, cum gradatim interrogetur, verbi causa, tria, pauca sint, an multa: aliquanto prius, quam ad multa perveniat, quiescere, id est, quod ab iis dicitur, *ἴσχυς ἐλάττω*. Per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modo quiescas. Sed ⁹¹ quid proficit? sequitur enim qui te ex somno

⁹¹ Sed quid proficit?] Patet secundam male verbum non posuerit. Legas igitur, sed requiri personam, si modo Tullius imperfo- quid proficit? Nihilominus cum terminatio- tum.

somno excitet, & eodem modo interroget. Quo in numero conticisti: si ad eum numerum unum addidero, multane erunt? Progrediare rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. Cujus generis error ita manat, ut non videam, quo non possit accedere.

Nihil me lædit, inquit. Ego ⁹² enim, ut agitator callidus, prius quam ad finem veniam, equos sustinebo: eoque magis, si locus is, quo ferentur equi, præceps erit: sic me, inquit, ante sustinebo, nec diutius captiose interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neque respondes, superbis: si non habes, ne tu quidem peripicis ⁹³. Si, quia obscura, concedo: sed negas te usque ad obscura progredi. Illustribus igitur rebus insistis. Si id tantummodo, ut taceas; nihil assequeris. Quid enim ad illum, qui te captare vult, utrum tacentem irretiat te, an loquentem? Sin autem usque ad novem, verbi gratia, sine dubitatione respondes pauca esse, in decimo insistis: etiam a certis & illustrioribus cohibes assensum. Hoc idem me in obscuris facere non finis? Nihil igitur te contra fortis ars ista adjuvat: quæ nec augenti, nec minuenti, quid aut primum sit, aut postremum, docet.

Quid, quod eadem illa ars, quasi Penelope relam retexens, tollit ad extremum superiora? utrum ea vestra, an nostra culpa est? Nempe fundamentum dialecticæ est, quidquid enuntietur (id autem appellatur *ἔκτατος*: quod est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. Quid igitur? hæc vera, an falsa sunt? Si te mentiri dicitis: idque verum dicitis: mentiri, verum dicitis. Hæc scilicet inexplicabilia ⁹⁴ esse dicitis: quod est odiosus quam illa, quæ nos incomprehensa & non percepta dicimus.

XXX. Sed hæc omitto. Illud quero, si ista explicari non possunt,

nem alteram retineant omnes libri; a Cicero manu fuisse crediderim, sed quid proficit? Davil.

⁹² Ego enim... sustinebo.] Locus hic mihi parum sanus videtur; nec tamen quicquam juveni codices. Forsitan reponendum: Ego enim, ut agitator callidus; priusquam ad

finem veniam, equos sustinebit... sit me &c. idem.

⁹³ Peripicis] Victorius, percipis. Quod placet Davilio: & recte quidem.

⁹⁴ Inexplicabilia] ἄνομα. Vide Diogenem Laertium vii. 82. & Gellium V. 10. IX. 15. XIV. 2. XX. 1.

possunt, nec eorum ullum iudicium invenitur, ut respondere possitis, verane an falsa sint: ubi est illa definitio, *Effatum esse, id, quod aut verum, aut falsum sit?* Rebus sumptis, adjungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. Quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas? Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet. Dicis autem lucere, & verum dicis. Lucet igitur. Probat is certè genus, & rectissime conclusum dicitis. Itaque in docendo eum primum concludendi modum traditis. Aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabit is; aut ars ista nulla est. Vide ergo, hanc conclusionem probaturusne sis: Si dicis te mentiri, verumque dicis: mentiris. Dicis autem te mentiri, verumque dicis. Mentiris igitur. Qui potes hanc non probare, cum probaveris ejusdem generis superiorem?

Hæc Chrysis sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. Quid enim faceret huic conclusioni? *Si lucet, lucet. Lucet autem. Lucet igitur.* Cederet scilicet. Ipsa enim ratio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa conclusione differt? *Si mentiris, mentiris. Mentiris autem. Mentiris igitur.* Hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. Qui igitur magis illud? Si ars, si ratio, si via, si vis denique conclusionis valet: eadem est in utroque.

Sed hoc extremum eorum est. Postulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem censeo videant: a me istam exceptionem nunquam impetrabunt. Etenim cum ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit & irridet, non impetrent, ut verum esse concedat, quod ita effabimur, *Aur vivet cras Hermachus, aut non vivet:* cum dialectici sic statuunt, omne quod ita disjunctum sit, quasi, *aut etiam, aut non,* non modo verum esse, sed etiam necessarium: vide quam sit cautus is, quem illi tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere. Nulla autem est in natura rerum talis necessitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est, Antiochus & Stoici. Totam enim evertit dialecticam. Nam si e contrariis disjunctio (contraria autem ea dico, cum alterum

ait,

ait, alterum negat) si talis disjunctio falsa potest esse, nulla vera est. Mecum vero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor?

Cum aliquid hujusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat: *Si recte conclusi: teneo. Sin rixiose, minam Diogenes reddat.* Ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorum. Sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo iudicem, *Si lucet, lucet,* verum esse, ob eam causam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, verum esse: non iudicem, *Si mentiris, mentiris,* eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc & illud: aut nisi hoc, ne illud quidem iudicabo.

XXXI. Sed, ut omnes istos aculeos & torum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusque, qui simus: jam explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent universa. Nec vero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur: a Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & valde studiosus ac diligens. Et quatuor ejus libri sunt de sustinendis assensionibus. Hæc autem, quæ jam dicam, sunt sumpta de primo. Duo placet esse Carneadi genera visorum: in uno hanc divisionem, *Alia* ⁹⁵ *visa esse, quæ percipi possint, alia quæ non possint: in altero autem, Alia visa esse probabilia, alia non probabilia.* Itaque, quæ contra sensus contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem divisionem: contra posteriorem nihil dici oportere. Quare ita placere, tale visum nullum esse, ut perceptio consequeretur: ut autem probatio, multa. Etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset; & sequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, com-

⁹⁵ *Alia visa esse que percipi possint, alia que non possint.* Quoniam hæc divisio Stoicorum est, ut in Zenone Diogenes testatur, & Galenus in lib. ix. de Decretis Hippocratis & Platonis; Carneadi autem sunt in-
comprehensa omnia, id est, *ἀγνωστα πάντα*, ut ait Aristoteles apud Eusebium, & sapienter idem hoc libro a Cicero dicitur, facile suspicetur quis hæc aliquid esse mendii. Nihil est. Supra dixit Lucullus cum Academicos refelleret, illos etiam componere artem quandam, & visorum inquit, & vim & genera definiunt, in his quale sit id, quod percipi & comprehendendi possit, totidem verbis quos Stoici. Deinde verum esse visum prædicti monuit etiam Priscianus in lib. xviii. Donatus eodem pene verbo apud Terentium in illis, *Quem semper se esse distiristi, nominasti interpretatur, idque moris antiquorum esse dicit. Faber.*

commemorabas, eversio. Itaque & sensibus probanda multa sunt: teneatur modo illud, non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. Sic, quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offerret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens: ac sic omnibus rationibus gubernabitur. Etenim is quoque, qui a verbis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed similia veri: quae nisi probet, omnis vita tollatur.

Quid enim? conscendens navem sapiens, num comprehensum animo habet atque perceptum, se ex sententia navigaturum? qui potest? Sed si jam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probat navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile videatur, se illuc venturum esse falsum. Huiusmodi igitur visis consilia capiet, & agendi, & non agendi: faciliorque erit, ut albam esse nivem probet, quam erat Anaxagoras; qui id non modo ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam ipsam esse ne videri quidem. Et quaecumque res eum sic attinget, ut sit visum illud probabile, neque ulla re impeditum, movebitur. Non enim est e saxo sculptus, aut e robore dolatus. Habet corpus: habet animum: movetur mente: movetur sensibus: ut ei multa vera videantur, neque tamen habere insignem illam & propriam percipiendi notam: eoque sapientem non assentiri, quia possit ejusdem modi existere falsum aliquid, ejusmodi hoc verum. Neque nos contra sensus aliter dicimus ac Stoici; qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus videantur.

XXXII. Hoc autem si ita sit, ut unum modo sensibus falsum videatur: praesto est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. Ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero vestro, perceptio & comprehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? Si ullum sensibus visum falsum est: nihil percipi potest. Quod vestrum? Sunt falsa sensus visa. Quid sequitur? ut taceam; conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi.

96 E. saxo sculptus] Respexit ad Homerum versum, Odys. T. 163.

pi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui a te totus diversus est: noli mecum, qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior.

Quaquam nihil mihi tam mirum videtur, quam ista dici, ab Antiocho quidem maxime, cui erant, quae paulo ante dixi, notissima. Licet enim haec quivis arbitrato suo reprehendat, quod negemus rem ullam percipi posse; certe levior reprehensio est. Quod tamen dicimus esse quaedam probabilia; non videtur hoc satis esse vobis. Ne sit? Illa certe debemus effugere, quae a te vel maxime agitata sunt: *Nihil igitur cernis? nihil audis? nihil est tibi perspicuum?* Explicavi paulo ante, Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret: accipe quemadmodum ea dicantur a Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poetam, cum scriptisset isdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui consul cum M. Manilio fuit. Scripsit igitur his fere verbis: sunt enim mihi nota, propterea quod earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio & quasi disciplina illo libro continetur; sed scriptum est ita: „Academicis placere, esse rerum ejusmodi dissimilitudines, ut aliae probabiles videantur, „aliae contra: id autem non esse satis, cur alia percipi posse „dicas, propterea quod multa falsa probabilia sint: nihil autem „falsi perceptum, & cognitum possit esse. Itaque ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia sensus eripi, a quibus nunquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse: illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quae nusquam alibi esset, veri & certi notam.

Quae cum exposuisset, adjungit, dupliciter dici assensus finem.

97 Ne sit] Paris. s. ne sit: editio Vidu-rii, nec sit. Lego ne sit, aut vel sit illa certe &c. Dissolvit.

98 Academicis placere, esse rerum ejusmodi dissimilitudines] De trita syllaba magis probabile, similitudines. Errorem peccit postrema syllaba vocis superioris, ejusmodi, temere geminata. Sermonem autem esse constare de hac Academicorum sententia. Non est in visis quicquam tale, quale non etiam falsum, nihil ab eo differens esse possit. Passeratius. Eam Passeratius conjecturam veterum librorum

authenticitate munivit Ursinus; quibus etiam Pet. Faber assensus est. Sed, ut verum fatear, ista correctio minime placet: nec placeret, licet omnes codices ei suffragarentur. Nam si rerum essent dissimilitudines, non erat cur aliae probabiles viderentur, aliae contra. Certe dissimilitudo mater est discriminis, similitudo vero talem parit analogiam, ut una res ab altera distingui non possit; adeoque haec illa nec probabilior evadat, nec improbabiliior. Dissol.

finere sapientem: uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri: altero, cum se a respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat; ut neque neget aliquid, neque ajat. Id cum ita sit: alterum placere, ut nunquam assentiatur; alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam, aut non respondere possit. Nam cum placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moveri tamen & agere aliquid, reliquit ejusmodi visa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem respondere possumus, sequentes tantummodo quod ita visum sit, dum sine assensu: neque tamen omnia ejusmodi visa approbari, sed ea, quæ nulla re impedirentur. Hæc si vobis non probamus, sint falsa sane: invidiosa certe non sunt. Non enim lucem eripimus: sed ea, quæ vos percipi comprehendique, eadem nos, si modo probabilia sint, videri dicimus.

XXXIII. Sic igitur inducto & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, vides profecto, Luculle, jacere jam illud tuum perspicuitatis patrocinium. Iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste vester, caelum, terram, mare intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque sensum cadunt, sentiet. Mare illud, quod nunc Favonio nascente purpureum videtur, idem hinc nostro videbitur, nec tamen assentiatur; quia nobismetipsis modo cæruleum videbatur, mane ^a flavum; quodque nunc, quia a sole collucet, albescit & vibrat, dissimileque est ^b proximo ei continenti: ut, etiam si possis rationem reddere, cur id eveniat, tamen non possis id verum esse, quod videbatur oculis, defendere.

Unde memoria, si nihil percipimus, (sic enim quærebatur) quod meminisse visa, nisi comprehensa non possumus? Quid? Polyænus ⁹⁹, qui magnus mathematicus fuisse dicitur, is profeta-

^a Lamb. rorum

^b Idem. proximo & continenti.

⁹⁹ Polyænus, qui magis mathematicus fuisse dicitur J. Cicero Fin. lib. I. cap. 6. 51. Polyæno similiter suo geometriam discere ma-

luisse Epicurum, quam illam etiam ipsum de Sotere. Fuit autem Lampiscenus, Athenodori filius, ut dicitur ex Laertii XI. 21. Eius etiam meminit Plutarchus advers. Colotem. Idem.

steaquam Epicuro assentiens, totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? Atqui, falsum quod est, id percipi non potest, ut nobismetipsis placet. Si igitur memoria perceptarum comprehensarumque rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa atque percepta. Falsi autem comprehendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. Vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet; sed tibi aut concedendum est ita esse, quod minime vis: aut memoriam mihi remittas, oportet, & facile esse ei locum, etiam si comprehensio perceptioque nulla sit.

Quid fiet artibus? quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur conjectura se plus uti quam scientia: an iis, quæ tantum id, quod videtur, sequuntur, nec habent istam artem vestram, quæ vera & falsa dijudicat? Sed illa sunt lumina duo, quæ maxime causam istam continent. Primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. At id quidem perspicuum est: cum Panætius, princeps prope, meo quidem iudicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certissimam putant, vera esse hamuspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes, seque ab assensu sustineat. Quod is potest facere de iis rebus, quas illi, a quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis facere non possit? An est aliquid, quod positum vel improbare, vel approbare possit, dubitari non possit? an tu in foris poteris hoc, cum voles: ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, præsertim cum possit sine assensione ipsam verisimilitudinem non impeditam sequi?

Alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. Primum enim videri oportet, in quo sit etiam assensus. Dicunt enim Stoici, sensus ipsos assensus esse: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi. Tolli autem omnia, si visa tollantur.

XXXIV. Hac de re in utramque partem & dicta sunt, &

H 2

scri-

¹ Sed ille sicut lumina duo] Quid hic faciunt lumina, vel quam causam possint continere, non adsequor. Paris. 5. lumina. Fos-

tan Cicero reliquit vicius, vel vincula. Id.

scripta multa: sed brevi res potest tota confici. Ego enim est maximam actionem puto, repugnare visis, obistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti, Herculi² quendam laborem exantlatum a Carneade, quod, ut feram & immanem belluam, sic ex animis nostris assensionem, id est, opinionationem & temeritatem extraxisset: tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediatur actionem ejus, qui probabilia sequitur, nulla re impediende? Hoc, inquit, ipsum impediatur, quod statuet, ne id quidem, quod prober, posse percipi. Jam istud re quoque impediatur in navigando, in conferendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisque in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile.

Et tamen illud usitatum & sæpe repudiatum refert, non ut Antipater, sed, ut ais, pressius. Nam Antipatrum³ reprehensum quod diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret, nihil posse comprehendi, id ipsum saltem dicere posse comprehendi: quod ipsi Antiocho pingue⁴ videbatur, & sibi contrarium. Non enim potest convenienter dici, nihil comprehendi posse, si ipsum comprehendi posse dicatur. Illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum: ut hoc ipsum decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. Proinde⁵ quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, & sine decretis vitam agere possit.

Sed ut illa habet probabilia, non percepta, sic hoc ipsum, nihil posse percipi. Nam si in hoc haberet cognitionis notam, eadem uteretur in cæteris. Quam quoniam non habet, utitur pro-

² Herculi] Pro Herculis. Vide supra, pag. 15, not. 25.

³ Antipatrum reprehensum] A Carneade. Vide supra, cap. 52.

⁴ Pingue] Crassum, hebes. Turneb. in lib. de Fæsto, cap. 4.

⁵ Proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, & sine decretis vitam agere possit] Hic locus correctus est, & quidem varie. Non ququam. Erat enim integer, & a-

perius: repetenda tantum negatio post copulam &. Similis elliptis supra cap. 9, in illis verbis, Sapientique facti sit. Res est etiam confirmata exemplis pluribus. Ciceronis sunt hæc, leviter Antiochum reprehendens; quod is diceret novos Academicos hoc tantum decretum habere, cum haberent multa alia; sed ea probabilis modo, non eam percepta. Faber.

probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. Non enim, quemadmodum, si quantum ex eo sit, stellarum numerus par an impar sit: item, si de officio multisque aliis de rebus, in quibus versatur, exercitatusque sit, nescire se dicat. In incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, nec quid faciat, nec quid respondeat.

Ne illam quidem prætermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi, (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus, Philonem maxime perturbatum. Cum enim fumeretur unum, Esse quædam falsa visa: alterum, Nihil ea differre a veris; non attendere, superius illud ea re a se esse concessum, quod videretur esse quædam in visis differentia: eam tolli altero, quo neget visa a falsis tam differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos verum omnino tolleremus. Non facimus. Nam tam vera, quam falsa, cernimus. Sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus.

XXXV. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere jejune. Cum sit enim campus, in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in Stoicorum dumera compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset e vero: neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non possit a falso: cum simplici homine simpliciter agerem; nec magnopere contenderem; atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari, non repugnarem; præsertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere possum?

Quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit. Respondeat mihi non Aristoteles, aut Theophrastus; ne Xenocrates quidem, aut Plemo; sed nihilo minor⁶; quod tale verum,

⁶ Sed nihilo minor] Veram lectionem, eruditissimus Joan. Clericus; cui placet, sed qui his minor est; mihi præbuerunt Cantab. & Rex. pro varia lectione. Turnebi quidem quos dixi codices. Cave vero putes minorem vocari Zenobem, habito ad iratem respondit, quod voluerunt dicitur Turnebus & Petrus Faber. Acuminis tantum & eruditionis rationem Tullius habuit. Daviflar. nam &c. Acutissem multo se præstitit vir a Viri. Crut. sed minor est: tale

rum, quale fallum, esse non possit. Nihil ejusmodi invenio. Itaque incognito nimirum assentiar, id est, opinabor. Hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis, qui me valde movet; vel quod amavi hominem, sicut ille me; vel quod ita judico, politissimum & acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum. A quo primum quæro, quo tandem modo sit ejus Academiæ, cujus se esse profiteatur? Ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id solum percipi posse, quod esset verum tale, quale fallum esse non posset: vel sapientem nihil opinari? Certe nemo. Horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. Ego tamen utrumque verum puto: nec dico temporis causa: sed ita plane probo.

XXXVI. Illud ferre non possum. Tu, cum me incognito assentiri vetes, idque turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fines bonorum malorumque constituas, officia describas, quam vitam ingrediar definias, idemque etiam disputandi & intelligendi judicium dicas te & artificium traditurum: perficies, ut ego, ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? Quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? Vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. Atqui ita dicas necesse est. Neque vero tu solus, sed me ad suam quisque rapiet.

Age, resistero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognitionem esse, qui claros viros a se instructos dicant rempublicam sæpe rexisse: sustinero Epicureos; tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes viros: Diodoro quid faciam Stoico, quem a puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui ista Antiochea contemnit?

Nostra, inquit, sola vera sunt. Certe sola, si vera. Plura enim vera discrepantia esse non possunt. Utrum igitur nos impu-

impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, scire se solos omnia? Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optime: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primum quale est, a non sapiente explicari sapientiam? Sed discedamus a nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo (ut sæpe jam dixi) omnis hæc quaestio est.

In tres igitur partes & a plerisque & a nobismetipsis distributa sapientia est. Primum ergo, si placet, quæ de natura rerum sunt quaesita, videamus: velut illud ante. Estne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? Non quæro rationes eas, quæ ex conjectura pendent, quæ disputationibus huc & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. Geometra provideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere: & qui omnia vobis, quæ describunt, probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum: quibus non concessis, digitum progredi non possunt. *Punctum* esse, quod magnitudinem nullam habeat: *Extremam* rem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit: *Lineam* autem, longitudinem latitudine carentem. Hæc cum vera esse concessero: si adigam jusjurandum, sapientemne prius, quam Archimedes eo inspectante rationes omnes descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem majorem esse

⁷ Velut illud ante] Non muto. Ante significat illa ante esse quaesita. *Faber.* Locus Lambino suspensus est: & certe mendo quodam laborat. Mecum legas, verum illud ante; nisi melius quid inveneris. *Davis.*

⁸ Primum Archimedes] Quærit an sapienter juraturus sit solem majorem esse quam terram, etiam præsumptam rationes illas geometricas, quibus id efficitur, audiverit. Id autem via insanus fecerit; postquam quaesierit ex Archimede ipso non fuisse minus aliquis, cum ex eo rationes eas audiverit, idem quod Diogenes ex illo, qui de rebus superis ac celestibus differeret. *Itocæ.* *de rebus* i quod etiam quam sit incertum, doctissimus Philo Judæus, si quis id quaerit, evehit pluribus in libro qui est inscriptus *ars. de opo.* Sed hinc revertamur. *Primum* igitur hic a Cicero scriptum esse, non *primum*, ne sapiens ipse jam, opinor, jurare

dehberet. Hoc enim ait, sapientem non juraturum solem multis partibus majorem esse quam terram, ne tum quidem cum Archimedes rationes eas, quibus id efficitur, inspectante eo, descripserit. Hoc ita esse hæc verba que sequuntur. *Quod si rationibus geometricis non est crediturus, ita planum faciunt, ut fulte faciam, si coner pluribus ostendere.* Addam hic tamen: Idem error, neque gravis, atque vixis aperius, nec major a doctissimis hominibus notatus, quod sciam, habet in lib. II. de Legibus non longe ab initio. *Ut vobis Attici, inquit, præsumptam Theophrastus esse denotare ex aris, & in ista se conferre iussit, & Suius erat videtur & Attici.* Id vel ex historicis Theophrastis apparet: esse plane falsum. Ex illis notis liberiorum, & compendio scribendi, qui p. aut p. varie acciperent, videtur hic esse error: ut Manutius notavit. *Faber.*

esse quam terram, juraturum putas? Si fecerit: solem ipsum, quem deum censet esse, contemplerit.

Quod si geometricis rationibus non est crediturus, quæ vim afferunt in dicendo, vos ipsi ut dicitis: nã ille longe aberit, ut argumentis credat philolophorum: aut, si est crediturus, quorum potissimum? Omnia physicorum licet explicare. Sed longum est. Quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse: qua potissimum sententia melius eliget? Disciplinam etsi quamcumque eliget, insipientis eliget. Sed sit ingenio divino, quem unum e physicis potissimum probabit? Nec plus uno poterit. Non persequor quæstiones infinitas: tantum de principiis rerum, e quibus omnia constant, videamus quem probet. Est enim inter magnos homines summa dissensio.

XXXVII. ¹⁰ Princeps Thales, unus e septem, cui sex reliquos ¹¹ concessisse primos serunt, ex aqua dixit constare omnia. At hoc Anaximandro, populari & sodali suo, non persuasit. Is enim infinitatem naturæ dixit esse, a qua omnia gignerentur. Post ejus auditor Anaximenes, infinitum æra: sed ea, quæ ex eo orientur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam

infi-

⁹ Que potissimum sententia melius eliget? Disciplinam? Aut? quæ potissimum sententia melius eliget? Aut? quæ potissimum sententia melius eliget? Disciplinam? Est. &c.

¹⁰ Lamb. concessisse primos

¹⁰ Princeps Thales, unus e septem, cui sex reliquos concessisse primos serunt. Hunc locum haud satis caute Lambinus ex Paulo Manutio castigatum voluit. Ubi enim omnes legunt, concessisse primos, jubet lepi, concessisse primos: Latine quidem: sed scribens ad sensum minus apte. Nam qui totam sententiam paulo attentius legerit, non de concessione primarum partium: sed de consensione in eandem sententiam hic agi certissime apprehendet. Quod liquido constat ex his verbis: *de hoc Anaximandro, populari & sodali suo, non persuasit*: quasi dicat: Persuasit sex reliquis sapientibus: ex aqua constare omnia: at hoc Anaximandro non persuasit: vel, quod eodem redit, sex alii primis sapientes Thaleti concesserunt, at Anaximander non consentit.

Est igitur, sex reliqui sapientes Thaleti, velut omnium sapientissimum, primas concesserunt: at hoc modo non agitur, ut dixi: agitur, quid de rerum principio sentiant, & an consentiant Thaleti: ac illi quidem consensisse dicuntur. Quid autem incommodi sit in vulgato contextu, plane non video. Nisi forte displicet dici sex reliquos primos, cum unus fuerit septem inter sapientes primus: non omnes primi esse poterint. At dicuntur primi non, inter se collati: sed cum cæteris, qui deinde consecuti sunt, sapientibus comparati. Lescapoterius, in *l. de Nat. D. cap. 10.* Hujus loci emendatio debetur *Josiano Sæke*, qui primus pro concessisse primos corripuit concessisse primas; eamque correctionem *Callimachi* auctoritate confirmavit ex *Diogene Laertio. Ursinus*. Præterquam quod hoc modo primas abundare patet: reliquos istos sapientes rebus physicis operari dedisse nulla est memoria. Dedit igitur, auctore Manutio, concessisse primas. *Davilius*.

infinitam: sed ¹¹ ex ea particulas similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas a mente divina. Xenophanes paulo etiam antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque naturam ^b unquam, & sempiternum, conglobata figura. Parmenides, ignem, qui moveat terram, quæ ab eo formetur. Leucippus, plenum & inane. Democritus huic in hoc similis, uberior in cæteris. Empedocles, hæc pervulgata & nota quatuor. Heraclitus, ignem. Melissus, hoc, quod esset, infinitum & immutabile, & fuisse semper & fore. Plato ex materia, in se omnia recipiente, mundum esse factum cenlet a Deo sempiternum. Pythagorei ex numeris, & mathematicorum ¹² initiis proficisci volunt omnia. Ex his eliget vester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: cæteri, tot viri & tanti, repudiati ab eo condemnatique discedent.

Quamcumque vero sententiam probaverit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea quæ sensibus: nec magis approbabit nunc lucere, quam, quoniam Stoicus est, hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quæ & se & ipsum fabricata sit; & omnia moderetur, moveat, regat. Erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, deos esse, quod quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret.

XXXVIII. Sint ista vera: vides enim jam me fateri aliquid esse veri: comprehendi ea tamen & percipi nego. Cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim tibi ista dixerit, veniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neque enim ortum esse unquam mundum, quod nulla fuerit novo consilio imo tam præclari operis inceptio, & ita eum esse undique aptum, ut nulla vis tantos queat motus mutationemque moliri, nulla fenestus diuturnitate

Tom. II.

I

tate

¹¹ Sic ex ea particulas] Manutius, sed eas particulas. Lamb. id est, particulas. Davilius, sed ex ea particulas similes inter se, & minutas est, primus &c.

^b Vid. usque quidquam,

¹² Mathematicorum initiis] Initia mathematicorum, quæ memorat Notter, puncta sunt & lineæ: ex his enim planæ solidæque nascuntur figuræ, quæ pro Pythagoræ mente solidorum corporum sunt parentes. *Davilius*.

tate temporum existere¹³, ut hic ornatus unquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput & famam tuam, defendere necesse erit: mihi, ne ut dubitem quidem, relinquatur?

Ut omittam levitatem temere assentientium, quanti libertas ista aestimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? Cur deus, omnia nostri causa cum faceret, (sic enim vultis) tantam vim natricum viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa perniciosam¹⁴ terra marique disperferit? Negatis hæc tam polite tamque subtiliter effici potuisse sine divina aliqua solertia: cuius quidem vos majestatem deducitis usque ad apium fornicarumque perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides¹⁵ aliquis, minorum opusculorum fabricator, fuisse videatur.

Negas sine deo posse quidquam. Ecce tibi e transverso Lamplacenus Strato, qui det isti deo immunitatem magni quidem muneris. Sed cum sacerdotes deorum vacationem habeant, quanto est æquius habere ipsos deos? Negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. Quæcumque sint, docet omnia esse effecta natura: nec, ut ille, qui asperis, & lævidis, & hamatis uncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interjecto inani. Somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. Ipse autem singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum esse docet ponderibus & motibus. Sic ille & deum opere magno liberat, & me timore. Quis enim potest, cum existimet a deo se curari, non & dies & noctes divinum numen horrere? &, si quid adversi acciderit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id jure evenerit?

Nec Stratoni tamen assentior: nec vero tibi. Modo hoc, modo illud probabilius videtur.

XXXIX. Latent ista omnia, Luculle, crassis occultata & circumfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta sit, quæ

¹³ Existere] Resse Walkerus noster legit esse. Idem.

¹⁴ Perniciosa] Fortasse additum fuerit ex ejus notatione, qui velut *causæ* adscripse-

rat. Faber.

¹⁵ Myrmecides] De quo Plinius, lib. vii. cap. 27. & xxxvi. 5.

quæ penetrare in cælum, terram intrare possit. Corpora nostra non novimus: qui sint situs partium; quam vim quæque pars habeat, ignoramus. Itaque medici ipsi, quorum interest ea nosse, aperuerunt, ut viderentur. Nec eo tamen ajunt empirici notiora esse illa: quia possit fieri, ut parafacta & detecta mutantur. Sed equid nos eodem modo rerum naturas perfercare, aperire, dividere possumus, ut videamus, terra penitusne defixa sit & quasi radicibus suis hæreat, an media pendeat?

Habitari ait Xenophanes in luna, eamque esse terram multarum urbium & montium. Portenta videntur: sed tamen neque ille, qui dixit, jurare posset ita se rem habere, neque ego. Nonne etiam dicitis, esse e regione nobis, e contraria parte terræ, qui adversis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos antipodas vocatis? Cur mihi magis succensentis, qui ista non aspernor, quam eis, qui, cum audiunt, despicere vos arbitrantur? Hicetas¹⁶ Syracusius, ut ait Theophrastus, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia, stare censet: neque præter terram rem ullam in mundo moveri: quæ cum circum axem se summa celeritate convertat & torqueat, eadem effici omnia, quasi¹⁷ stante terra cælum moveretur. Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paulo obscurius. Quid tu, Epicure? loquere. Putas solem esse tantulum? Egone¹⁸? ne bis quidem tantum. Sed & vos ab illo irridemini: & ipsi illum vicissim eluditis. Liber igitur a tali irrisione Socrates, liber Aristoteli Chius, qui nihil istorum sciri putat posse.

Sed redeo ad animum & corpus. Satisne tandem ea nota sunt nobis, quæ nervorum natura sit, quæ venarum? Tenebimusne quid animus sit? ubi sit? denique, sitne, an, ut Diocæarho visum est, ne sit quidem ullus? Si est: resne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an

I 2 sim-

¹⁶ Hicetas] Vulgo Nicetas, sed male. Nicolaus autem Coernicus in sua Prefat. ad Paulum III. Repet. inquit, apud Cicero- nem: primum Nicetas, fecisse terram move- re. Inde igitur occasio est hæc, cum de ego de terra mobilitate cogitari. Anonymus.

¹⁷ Quasi] Lego, quæ si. Passer. ¹⁸ Egone? Ne bis quidem? Ita Lambi- nus, cum vulgo sit, Ego ne vobis quidem. Petrus Faber matiore mutatione legit, Ego- ne? Nobis quidem &c.

simplex unusque sit. Si simplex, utrum sit ignis, an anima, an languis. an ¹⁹, ut Xenocrates, mens nullo corpore. quod intelligi, quale sit, vix potest. Et, quidquid est, mortale sit, an æternum. Nam utramque in partem multa dicuntur.

XL. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro, ne quid maxime quidem probabile sit, occurrit. Ita sunt in plerisque contrariorum rationum paria momenta.

Sin agis verecundius, & me accusas, non quod tuis rationibus non assentiar, sed quod nullis: vincam animum: cuique assentiar, deligam. Quem potissimum? quem? Democritum? semper enim (ut scitis) studiosus nobilitatis sui. Urgebor jam omnium vestrum convicio. Tunc aut inane quidquam putes esse, cum ita completa & conferta sint omnia, ut & quod movebitur corporum cedat, & qua quidque cessarit, aliud illico subsequatur: aut atomos ulla, e quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua mente rem ullam effici posse præclaram? &, cum in uno mundo ornatus hic tam sit mirabilis, innumerabiles, supra, infra, dextra, sinistra, ante, post, alios dissimiles, alios eisdem modi mundos esse? &, ut nos nunc fumus ad Baulos, Puteolosque videmus; sic innumerabiles paribus in locis esse, eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingeniis, formis, ætatibus, eisdem de rebus disputantes? &, si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumperere?

Tu vero ista ne adsciveris, neve fueris commentitiis rebus assensus. Nihil sentire est melius, quam tam prava sentire. Non ergo id agitur, ut aliquid assensu meo comprobem. Quæ tu vide, ne impudenter etiam postules, non solum arroganter, præsertim cum ista tua mihi ne probabilia quidem videantur. Nec enim divinationem, quam probatis, ullam esse arbitror: fatumque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. Ne exædicatum quidem hunc mundum divino consilio existimo; atque haud scio an ita sit.

XLI. Sed

¹⁹ An, ut Xenocrates mens nullo corpore
re] Animus pro mente Xenocratis erat
an mens dicitur animus. Vide Tuscul. I.
10. Davifius.

XLI. Sed cur rapior in invidiam? Licetne per vos nescire, quod nescio? An Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni & reliquis fere Stoicis æther videtur summus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi majorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, solem dominari & rerum potiri putat. Itaque cogimur dissensione sapientum dominum nostrum ignorare: quippe qui nesciamus, soli an ætheri serviamus. Solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. Vos ergo hujus magnitudinem quasi decem-peda permenli refertis. Huic me mensuræ vestræ, & vobis, quasi malis architectis, nego ego credere. Dubium est, uter nostrum sit, leviter ut dicam, verecundior?

Neque tamen istas quæstiones physicorum exterminandas puto. Est enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum, consideratio contemplatioque naturæ. Erigimur; elatiore fieri videmur; humana despiciamus: cogitantetque supra atque caelestia, hæc nostra, ut exigua & minima, contemnimus. Indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. Si vero aliquid occurreret, quod verisimile videatur, humanissima completur animus voluptate.

Quæret igitur hæc & vester sapiens, & hic noster: sed vester, ut assentiatur, credat, assermet: noster, ut vereatur temere opinari, præclareque agi secum putet, si in ejusmodi rebus, verisimile quod sit, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumque notionem. Sed paululum ante dicendum est. Non mihi videntur considerare, cum physici ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ illustriores videantur, amittere. Non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quam, cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, signum illud, si erunt menti, sex pedum esse, quam solem, quem metiri non possunt, plus quam duodeviginti partibus majorem esse quam terram. Ex quo illa conclusio nascitur: Si, sol quantum sit, percipi non potest; qui cæteras res eodem

dem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit. Magnitudo autem solis percipi non potest. Qui igitur id approbat, quasi percipiat, nullam rem percipit. Responderint, posse percipi quantum sol sit. Non repugnabo, dummodo eodem pacto cetera percipi comprehendique dicant. Nec enim possunt dicere, aliud alio magis minusve comprehendendum quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi.

XLII. Sed, quod ceperam: Quid habemus in rebus bonis & malis explorati? Nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros major dissensio: Omitto illa, quae relicta jam videntur, & Herillum, qui in cognitione & scientia summum bonum ponit. Qui cum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenferit, & quam non multum a Platone Megarici²⁰, quorum fuit nobilis disciplina: cujus, ut scriptum video, princeps Xenophanes, quem modo nominavi: deinde eum secuti, Parmenides & Zeno. Itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur. Post Euclides, Socratis discipulus, Megareus: a quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum & simile, & idem semper. Hi quoque multa a Platone, A Menedemo autem, quod is Eretrias fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente positum & mentis acie, qua verum cerneretur. Illis similia, sed, opinor, explicata uberius & ornatus.

Hos si contemnimus, & jam abjectos putamus; illos certe minus despiciere debemus, Aristonem, qui, cum Zenonis fuisset auditor, re probavit ea, quae ille verbis, nihil esse bonum, nisi virtutem; neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium: in mediis ea momenta, quae Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moveri: quae *ἀκίνητος* ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem: quae *ἀτάκῃ* nomi-

²⁰ Megarici, quorum] Sic legas & diligens velim, quam non multum a Platone Megaricorum fuit nobilitate. Idem.

²¹ Quae *ἀτάκῃ* nominantur] *ἀτάκῃ*

quod legisse testatur in libro scripto Lambicinus, rectam est. Atque in hoc conveniebat Pyrrhoni cum Stoicis, qui ut illud utriusque satis docet unus Gellius in lib. xxi. cap.

nantur. Has igitur tot sententias ut omittamus, haec nunc videamus, quae diu multumque defensa sunt.

Alii voluptatem finem esse voluerunt: quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici. Post Epicurus: cujus est disciplina nunc notior: neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens. Voluptatem autem & honestatem finem esse Callipho censuit: vacare omni molestia Hieronymus: hoc idem cum honestate Diodorus. Ambo hi Peripatetici. Honestate autem vivere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, & vetus Academia censuit, (ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime) & Aristoteles: ejusque amici nunc proxime²² videntur accedere. Introducebat etiam Carneades²³, non quo probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset. Honestum autem, quod ducatur a conciliatione naturae, Zeno statuit finem esse bonorum: qui inventor & princeps Stoicorum fuit.

XLIII. Jam illud perspicuum est, omnibus iis finibus bonorum, quos exposui, malorum fines esse contrarios. Ad vos nunc refero, quem sequar? modo ne quis illud tam incredulum absurdumque respondeat: Quemlibet, modo aliquem. Nihil potest dici inconsideratius. Cupio sequi Stoicos. Licetne (omitto, per Aristotelem, meo iudicio in philosophia prope singularem) per ipsum Antiochum? qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutavisset, germanissimus* Stoicus. Erit igitur res jam in discrimine. Nam aut Stoicus constituatur sapiens, aut veteris Academia: utrumque non potest. Est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio. Nam omnis ratio vitae definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione vitae

cap. 16. Hoc tamen inter illos differbat, quod Pyrrho hunc bonorum finem esse volebat, Stoici non item. De quo Pyrrhonis fide pluribus differunt in Pyrrhone Diogenes & Sextus. Faber.

²² Nunc proxime] Urfini codices, quos probat Faber, exhibent *hinc proxime*. Si li-

beri tales usquam extiterunt, eos equidem non sequeretur; nam unus dicit: ne Peripatetici temporis illius, quo vivebat Tullius, a magistro suo deservisse viderentur. *Deviser.*

²³ Carneades] Vide lib. II. de Finib. cap. 11. 12. 13. & lib. V. c. 7. Idem.

* Vid. Gen. Stoicis

vita dissident. Non potest igitur uterque esse sapiens, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. Si Polemoneus; peccat Stoicus, rei falsæ assentiens. Vos quidem nihil dicitis a sapiente tam alienum esse. Sin vera sunt Zenonis; eadem in veteres Academicos, Peripatericosque dicenda. Hic igitur²⁴ neutri assentiens, si nunquam, uter est prudentior?

Quid, cum ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat non²⁵ posse illa probanda esse sapienti? Placet Stoicis, omnia peccata esse paria. At hoc Antiocho vehementissime displicet. Liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. Præcide, inquit: statue aliquando quidlibet. Quid? quæ dicuntur quidem, & acuta mihi videntur in utramque partem, & paria; nonne caveam, ne scelus faciam? Scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. Contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune.

Ecce multo major etiam dissensio. Zeno in una virtute positam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit: beatam, sed non beatissimam. Deus ille, qui nihil censuit deesse virtuti: homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara esse, partim etiam necessaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat quam natura patiatur, præsertim Theophrasto²⁶ multa²⁷ diserte copioseque dicente.

Et

24. Hic igitur neutri assentiens; si nunquam, uter est prudentior? Sentium non video, neque videt quisquam ut opinor, tam obscuro in loco: obsecratis autem causa, depravatio est; quam iudicio meo tollet, qui ita legit: Hic spiritus neutri assentiens; sua utriusque, uter est prudentior? Quorum verborum non absurda sententia est: dicit enim hoc. In hac controversia neutri assentiens, id est, neque Stoicum neque Academicum dicentis esse sapientem: sin utrumque: uter est prudentior? Assentiens autem relecto ad illud supra positum, ad vos nunc refero. Utriusque videtur esse necessarium propter infrequens verbum orer. Sed hæc qui & acuminis & iustitio præstant, dijudicabunt. P. Masson. Restituo; si nunquam, uter sit sapiens; apparatus; nonne utroque est prudentior? Lambinus, Sic scriptum hic fuisse non dubitem. Hic igitur neutri assentiens num,

quam utro, est prudentior? Uter est simplex pro composito utroque, aut uterque, non aliter ac citat ex edicto prætoris. Veris in lib. I. Accusationis, ludo avorum et decurmannum si uter velli; edicti si recuperatores daturum. Et post paulo, Si uter velle, recuperatores dabo. Et paulo etiam post, Sed utrum ita scripti: Si uter velle, an si decurmannos velle? Faber. Legendum suspicor, Hic igitur neutri assentiens; si usquam, utroque est prudentior. Non magna quidem sit mutatio, sententiæ commodus videtur. Davison.

25. Non posse illa probanda esse? Manutius legit, probabilia. Lambinus delet posse. Davinius Lambinum sequitur.

26. Theophrasto? Vide. Tusc. v. 9. & de Finibus v. 5.

27. Lamb. multa contra diserte.

Et hic metuo, ne vix sibi constet: qui cum dicat esse quædam & corporis & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahatur: tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, nisi alterutrum sit, virtutem jacere plane puto.

Verum in his discrepant. Quid illud? in quibus consentiunt, num pro veris probare possumus? Sapientis animum nunquam nec cupiditate moveri, nec lætitia efferi.

XLIV. Age, hæc probabilia sane sint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere. Sapientisne non timeat? nec, si patria²⁷ deleatur, non doleat? Satis durum: sed Zenoni necessarium, cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi vero, Antioche, minime, cui, præter honestatem, multa bona; præter turpitudinem, multa mala videntur, quæ & venientia metuar sapiens necesse est, & venisse doleat. Sed quæro, quando ista fuerint ab Academia vetere decreta, ut animum sapientis commoveri & conturbari negarent. Mediocritates illi probabant, & in omni permotione naturalem volebant esse quendam modum. Legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu; est enim non magnus, verum aureolus, &, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas: metum, cavendi causa: misericordiam ægritudinemque, clementiæ: ipsam iracundiam, fortitudinis quasi cotem esse dicebant: recte, secusne, alias viderimus. Atrocitas quidem ista tua quo modo in veterem Academiam irruerit, nescio.

Illæ vero ferre non possum, non quo mihi displicent: sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ rursus nominantur: sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse vultis. Illi nunquam dicerent, sapientes solos reges? solos divites? solos formosos? omnia, quæ ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorum,

Tom. II.

K

rem,

27. Nec si patria deleatur, non doleat? Grammaticorum decretum est, duas negationes affirmare in lingua Latina. Hoc semper verum non esse docuit etiam Nonius ex Var-

rone: & Bulzeus noster in suis commentariis lingue Græcæ exemplis e Ciceroe pluribus, quibus addi possunt infinita alia; quare nihil hic huto, Faber.

rem, imperatorem, nescio an ne quinquevirum quidem quemquam, nisi sapientem? postremo, solum civem, solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exules, servos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras, non esse leges? ne urbes denique aut civitates, nisi quæ essent sapientium? Hæc tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quam moenia: mihi autem, bono modo, tantum, quantum videbitur.

XLV. Legi apud Clitomachum, cum Carneades & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinum, qui tum, P. Scipione & M. Marcello consulibus, prætor esset, eum, qui cum avo tuo, Luculle, consul fuit, doctum sane hominem, ut indicat ipse historia, scripta Græcæ, jocantem dixisse Carneadi: *Ego tibi, Carneade, prætor esse non videor, quia sapiens non sum: nec hæc urbs, nec in ea civitas.* Tum ille, *Huic Stoico non videris.* Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitavisset, quin & prætor ille esset, & Roma urbs, & eam civitas incoheret. Sed ille ²⁸ noster est plane, ut supra dixi, Stoicus, perpauca balbutiens.

Vos autem mihi vetemini, ne labar ad opinionem, & aliquid adsciscam, & comprobem incognitum: quod minime vultis. Quid consilii datis? Testatur sæpe Chrystippus, tres solas esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit & amputat multitudinem. Aut enim honestatem esse finem, aut voluptatem, aut utrumque. Nam qui summum bonum dicant id esse, si vacemus omni molestia, eos invidiosum nomen voluptatis fugere; sed in vicinitate versari. Quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate conjungerent: nec multo secus eos, qui ad honestatem primam naturæ commoda adjungerent. Ita tres reliquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. Sit sane ita. Quanquam a Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facile divellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. Verum-

²⁸ Sed ille noster] Lego, noster. Emen-
dationem nostram plane flagitat auctoris mens: Antiochus enim intelligitur, quem Lucullus
sequebatur. Davifius.

rumtamen video, quam suaviter voluptas sensibus nostris blandiatur: Labor, ut assentiar Epicuro, aut Aristippo. Movocat virtus; vel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem jungit deo. Possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur; Zeno, quasi corporis finis expertes, animum solum complectitur: ut ²⁹ Calliphontem sequar, cujus quidem sententiam Carneades ita studiose defendebat, ut eam probare etiam videretur. Quanquam Clitomachus affirmabat, nunquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. Sed si ^a ipsum finem velim sequi, nonne ipsa ^b veritas, & gravis, & recta ratio mihi obversetur? Tu, cum honestas in voluptate contemnenda consistat, honestatem cum voluptate, tanquam hominem cum bellua copulabis?

XLVI. Unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, voluptas cum honestate. De quo Chrystippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. Alterum si sequare, multa ruunt, & maxime communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, justitia, reliquæ virtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. Nam quæ voluptate, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non est virtus, sed falax imitatio simulatioque virtutis. Audi ³⁰ contra illos, qui nomen honestatis a se ne intelligi quidem dicant, nisi forte quod gloriosum sit in vulgus, id honestum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ: a qua qui

K 2

aber-

²⁹ Ut Calliphontem sequar] Merito, opinor, visa Lambino est inanis particula *ut* ante *Calliphontem*. Faber. Lego, *aut Calliphontem*. Itaque unius literula additione redintegravi locum satis luxatum, fide Palatini teruli, sententia tam clara, ut vel ipsius unius testimonio itari posse videretur. Lambinus, qui hic eam particulam delere cupiebat ceteri supervacuum, non videtur affecurus mentem auctoris. *Græteris*. Abandare, *ne*, qui eorum ambiguum verborum attendens, statim intelliget; & ut dicam quod sentio, suspicor ipsum ita scripsisse Ciceronem, rem potius quam verba spectantem. Idem enim alibi

quoque vitium deprandi, ut lib. III. de Finibus. *Ne illud quidem est confutatum, ut, si cum tuis generis bonorum sit, esse sententia est Peripateticorum, eo licetior quisque sit, quo sit corporis aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum sit nobis.* Et lib. I. ep. 1. ad Quintum fratrem, *Ut te ante comparet; cum jam dixerit ut si hoc placeat. P. Manutius.*
^a Lamb. *ipsum*
^b Man. Lamb. *Grat. severitas*
³⁰ Audi contra illos] Epicureos. Vide Tuse. v. 26. & 41.

aberravisset, eum nunquam, quid in vita sequeretur, habiturum.

Nihil igitur me putatis, hæc & alia innumerabilia cum audiam, moveri? Tam moveor, quam tu, Luculle: neque me minus hominem, quam te, putaveris. Tantum interest, quod ut, cum es commotus, acquiescis, assentiris, approbas; verum illud certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse vis: deque eo nulla ratione neque pelli, neque moveri potes: ego nihil ejusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar sepe falso; quoniam vera a falsis nullo discrimine separantur, præsertim cum judicia ista dialecticæ nulla sint.

Venio enim jam ad tertiam partem philosophiæ. Aliud judicium Protagoræ est, qui putet³¹ id cuique verum esse, quod cuique videatur: aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones³² intimas, nihil putant esse judicii: aliud Epicuri, qui omne judicium in sensibus, & in rerum notitiis, & in voluptate constituit. Plato autem omne judicium veritatis, veritatemque ipsam, abductam ab opinionibus & a sensibus, cogitationis ipsius & mentis esse voluit. Numquid horum probat noster³³ Antiochus? ille vero ne majorum quidem suorum. Ubi enim aut Xenocratem sequitur, cujus libri sunt de ratione loquendi multi & multum probati? aut ipsum Aristotelem, quo profecto nihil est acutius, nihil politius? a Chrysippo pedem nunquam.

XLVII. Qui ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo judicare oporteat, verum falsumne sit, si quid ita connexum est, ut hoc: *Si dies est, lucet*: quanta contentio est? Aliter Diodoto³⁴, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet.

Quid?

³¹ Qui putet id cuique verum esse quod cuique videatur] Vide Menagium ad Laertii 1. 57. & Fabricium ad Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypoty. lib. 1. cap. 32. §. 276. Devisus.

³² Permotiones intimas] Dolorem, & vo-

luptatem. Vide supra cap. 7.

³³ Noster Antiochus] Ut legatur, vestes, res ipsa postulat. Idem.

³⁴ Aliter Diodoto] Sane nulli non notus est Diodotus Stoicus, Ciceroni per familiaritatis, quod in causa, credo, fuit, cui illum hinc

tatu-

Quid? cum Gleanthæ, doctore suo, quam multis rebus Chrysippus dissidet? Quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater & Archidæmus, opiniosissimi homines, nonne multis in rebus dissentiant?

Quid me igitur, Luculle, in invidiam & tanquam in concionem vocas? & quidem, ut seditiosi tribuni solent, occludi tabernas jubes? Quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes convenerint, facile contra vos incitabuntur. Expromam primum illa invidiosa, quod eos omnes, qui in concione stabunt, exules, servos, insanos esse dicatis: deinde ad illa veniam, quæ jam non ad multitudinem, sed ad voluuptuos, qui adesus, pertinent. Negat enim vos Zeno, negat Antiochus scire quidquam. Quomodo? inquires. Nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere.

At scire negatis quemquam rem ullam, nisi sapientem: & hoc quidem Zeno gestu conficiebat. Nam, cum extensis digitis adversam manum ostenderat, *Vision*, inquebat, hujusmodi est. Deinde, cum paulum digitos constrinxerat, *assensus* hujusmodi. Tum cum plane compresserat, pugnumque fecerat, *comprehensionem* illam esse dicebat. Qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, *κατάληψις* imposuit. Cum autem levam^a manum admovebat, & illum pugnum arcte vehementerque compresserat, *scientiam* talem esse dicebat: cujus compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. Ita tu nunc, Catule, lucere nescis: nec tu, Hortensi, in tua villa nos esse. Num minus hæc invidiose dicuntur?^b nec tamen nimis eleganter: illa subtilius.

Sed quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia con-

intulerint Lambium & Gruterus. Sed Diodorus is intelligendus est, qui κατὰ ἐξῆς appellabatur: ut ex sequentibus patet. Quin etiam Philonem, Antiochi magistrum non vult Cicero, sed Diodori Croni discipulum, contra cuius *εἰρηστικῶν* libros scripsit Chrysippus: ut testatur Laertius vii. 127. De Philone isto dialectico, plura Joan. Jansson de Scriptore. Hist. Philos. lib. II. cap. 1. Inter

eundem hunc Diodorum & Chrysippum magna fuit etiam *εἰρηστικῶν* contentio: quod memoria tradidit Cicero de Fato cap. 7. In aliis etiam nonnullis dissentiebant, quod patet ex A. Gellii Noct. Attic. lib. xi. cap. 12. Item.

^a Lambi manum pugno

^b Man' Lambi, hæc tamen minus

considerare dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnam vim habere ad artes: sic ego nunc tibi fero, artem sine scientia esse non posse. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polyclerus, nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? Quod si eos docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, definerent irasci: ne nobis quidem succenserent, cum didicissent id tollere nos, quod nunquam esset, quod autem satis esset ipsis, relinquere. Quam rationem majorum etiam comprobatur diligentia: qui primum jurare ex sui animi sententia quemque voluerunt: deinde ita teneri, si sciens falleret, quod inscientia multa verberaretur in vita: tum, qui testimonium diceret, ut *arbitrari* se diceret, etiam quod ipse vidisset: quareque jurati iudices cognovissent, ut ea non esse facta, sed ut *videri* pronuntiarent ³⁵.

XLVIII. Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam Favonius ipse insuffurat, navigandi nobis, Luculle, tempus esse, & quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. Posthac tamen, cum hæc quaeremus, potius de dissensionibus tantis summorum virorum differamus, de obscuritate naturæ, deque errore tot philosophorum, qui de bonis contrariisque rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno verum esse non possit, jacere necesse sit tot tam nobiles disciplinas; quam de oculorum sensuumque reliquorum mendaciis, & de sorte, aut pleudomono: quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt.

Tum Lucullus, Non moleste, inquit, fero, nos hæc contulisse. Sapius enim congregantes nos, & maxime in Tusculanis nostris, si qua videbuntur requiremus. Optime, inquam: sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, Egone? inquit: ad patris revolvor sententiam, quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, ut percipi nihil putem posse: assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem: sed ita, ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendi & percipi possit. Per *ερωξω* il-

³⁵ Jurare ex sui animi sententia... videtur pronuntiaverat. De his, quas Cicero memorat, formulis vide Cujacium Observ. lib. I.

cap. 21. & lib. III. cap. 26. ac Briffonium Form. lib. v. & 1122. idem.

lam omnium rerum comprobans ³⁶, illi alteri sententia, nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior.

Habeo, inquam, sententiam tuam, nec eam admodum asperror. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? Tum ille ridens, Tollendum ³⁷. Teneo te, inquam. Nam ista Academia est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad naviculas nostras descendimus.

³⁶ Per *ερωξω* illam omnium rerum comprobans. I Præginosum quiddam, ut ita dicam, & scabiosum videtur inesse in peroratione Luculli, cum causa Academia sit utramque partem disputata, sententia tandem dicitur. Cum autem velle videatur dicere retinendam esse *ερωξω*, præsertim cum percipi & comprehendi nihil possit: tollendam tamen *ερωξω*, cum de omni re assensio sustineri non possit; particulam *per*, veluti scabrem quandam excrens, & in ejus locum, veluti floridam autem, particulam *nee* inducens, lego, *nee ερωξω* illam omnium rerum comprobans. Quo quidem in loco Carneadem sequitur, qui assensionem relinquebat subtili comprehensione: sapientem enim assentiri & opinari, nihil tamen percipere dicebat. *Tortus. Adv. l. xvi. 18.* Nihil esse manuum arbitror, sed vocem per sic intelligendam, ut, *ad Arist. l. 13. Per nihil nec, opinari, nihil potum scire.* Et Gell. xviii. 4. *Per, inquit, magister optime, exoptavit velle.* Quibus, aliisque pluribus locis, per significat *valde*, *assensere*. Itaque *perceptus*, valde exoptatus; *percomprobans*, magnopere comprobans. Neque per hic propositio est, sed adverbium ejusdem formæ ac *per*. Nam quemadmodum *per* syllaba est residua ex integra phrasi: *Jura per ædem Palæstræ*, cujus formulæ vim totam hæc syllaba continet: sic in adverbio *per* inest vis tota vocum duarum: *magis opere*, ex quibus concisa remanet hæc una duntaxat syllaba. Videat, si quis vult, G. J. Vossii *Etymologicæ*, V. *Perceptus*, & V. *Cone. Franco. Odinnus.*

³⁷ Tum ille ridens, Tollendum. Ut Deponationem ea *ponere* decreta; sic *tollere*, Academicorum. Quocirca, cum hoc tantum dixisset Hortensius, Tollendum, hoc est, Censuro tollendum esse, vel tolli oportere; visus est Cicero in Academicorum transisse partem. *Tortus* 20: *jam noster es: non ista Academia est propria sententia.* Poterat aliud vel le Hortensius, nam *tollo* est *absterge*; & qui censet *tollendum* esse, censet de se proposita dictam esse satis. Atque haud scio an vox *illa* *videtur* indicet, in *illa* *tollendum* latere quiddam joci & ambiguitatis. *Anagninus.* Ex sequentibus manifeste patet in illo verbo, *Tollendum*, quaerendum esse præcipuum quoddam Academicorum essatum. A quo tamen mirum quantum aberrant omnes, quos hæcenus vidi, Cicero nisi interpretes. Horum autem error, ut fallor, procedit ab ignorantia singularis, & parum usitate, significationis verbi *tollo*, quam tamen patefecit tallum rerum non incuriosus grammaticus, Nonius Marcellus. *Tollere*, inquit, est *& differre*. Quod probat eo Plauti versu, *Plaut. A. l. 1. Sc. l. 2. 52.*

Ret. ferat.

Opone est *allo*. *ex hoc die in alium diem.* Alia idem asserit exempla in *catellere*; & *procollere*. Itaque, cum ridens Hortensius ea voce, *Tollendum*, usus est, in ambigua illius significatione ludendo, dicere voluit, de hæc disputatione amplius esse deliberandum. Quæ verè, ut ait Cicero, *Academia propria fuit sententia.* Illius enim scdæ disciplina, inquirendum esse potius quam decernendum docebat, teste Plavosius, apud A. Gellium, xx. 1. Sic igitur Hortensius, verbum usurpans forsitan comicum, & vulgare, seriam nimis disputationem in risum convertit. *Boberius.*

ACADEMICORUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Quatuor omnino libros Academicarum disputationum scripsit Cicero, in quibus omnem philosophiam Academiae cum veteris rum nova explicavit, sed ita, ut facile intelligeretur, se novam veteri praefere. Itaque induxit Varonem Antiochi veterem Academiam instaurare cupientis, se autem Pbilonis partes suscipientem, qui nova Academiae placita tenuerat, sed ita, ut nihil inter veterem & novam interesse disputaret; quod Antiochus libro, quem Sotus inscripserat, negabat. Horum quatuor librorum primi tantum fragmentum hoc restat, in quo post praefationem, quae de instituto Philosophiae Latinae literis illustranda agit, & occasionem sermonis demonstrat, cap. 1. 3. Varro primum inde a Socrate repetens usque ad Arcesilam, Philosophiae rationem exponit: cap. 4. 13. Deinde Cicero ab Arcesila incipit, & in Carneade desinit. Summa sermonis Varroniani haec est: Socratem primum coepisse de moribus magis, quam de rerum natura disputare, in qua unice superiores philosophi versati erant, atque in omnibus sermonibus usum esse illa epaveia, qua nihil se scire diceret, nisi id ipsum, quod nihil sciret. Hujus discipuli Platonis auctoritate unam & consentientem duobus vocabulis Philosophiae formam institutam esse, Academicorum & Peripateticorum, qui certam & completam philosophiae formulam composuerint, sed Socraticam dubitationem, & de omnibus rebus sine assensione disputandi consuetudinem reliquisse, atque ita artem philosophiae effecisse: cap. 4. Triplicem autem fuisse philosophandi rationem, unam de vita & moribus, quae a natura peteretur, cui parendum, in qua summum bonum quaerendum diceret; cap. 5. 6. Alteram de natura quae contineretur effectione, & materia, quam fingit & format effectio: cap. 7. 8. Tertiam, quae in ratione & differendo versetur, du-

Etiam

Etiam illam quidem a sensibus, sed ita, ut iudicium veritatis non sensibus fallentibus, sed menti tribueretur, quae sola cerneret quod semper esset simplex, & unius modi, & tale, quale esset, quam ideam appellavissent. Omnem a sensibus ductam cognitionem opinabilem tantum esse, scientiam tantum in animi motionibus & rationibus esse: cap. 9. Aristotelem deinde primum ideas labefactasse, Theophrastum negasse in virtute sola positum esse beate vivere, Stratonem totum se ad naturae obscuritatem contulisse: cap. 10. Zenonem autem in primis disciplinam corrigere conatum esse, & plurima in triplici illa ratione novasse: cap. 11. 12. Zenoni deinde se opposuisse Arcesilam, non pertinacia, sed obscuritate rerum commotum, & revocasse illam veteribus omnibus usurpatam de rebus omnibus dubitandi consuetudinem, nihilque dixisse sciri posse, ne id ipsum quidem, quod Socrates excepisset. Hanc esse Academiam novam appellatam, & ad Carneadem perductam. ERNESTUS.

IN Cumano nuper cum mecum Atticus nofter esset, nuntiatum est nobis a M. Varro-
ne, venisse eum Roma pridie vesperi, & nisi
de via fessus esset, continuo ad nos venturum
fuisse. Quod cum audissemus, nullam mor-
ram interponendam putavimus, quin videre-
mus hominem, nobiscum & studiis eisdem, & vetustate ami-
citiae conjunctum. Itaque confestim ad eum ire perreximus:
paulumque cum ejus villa abessemus, ipsum ad nos venien-
tem vidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum est,
fatis eum longo intervallo ad suam villam reduximus.

Hic pauca primo, atque ea percontantibus nobis, ecquid
forte Roma novi, Atticus, Omitte ista, quae nec percontari,
nec audire sine molestia possumus, quaeso, inquit: & quaere
potius ecquid ipse novi. Silent enim diutius Musae Varro-
nis, quam solebant: nec tamen istum cessare, sed celare quae
Tom. II. L scri-

¹ In Cumano] Rure vel praedio, inter
Gaurum montem & oppidum Puteolos. Cice-
ronis fuit villa in litore, quod ille Puteolanum
suum appellavit, & postea Academiam:
cum aliam villam, ad Lucrinum lacum in
collibus sitam, vocaret Cumianum suum. Clau-
dianus, Ital. Ant. lib. IV. cap. 2.

scribat, existimo. Minime vero, inquit ille. Intemperantis enim esse arbitror scribere, quod occultari velit. Sed habeo opus magnum in manibus, quod jam pridem ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quaedam institui, quae & sunt magna sane, & limantur a me politius. Et ego, ista quidem, inquam, Varro, jam diu expectans, non audeo tamen flagitare: audiui enim e Libone² nostro, cujus nostri studium, (nihil enim ejusmodi celare possumus) non te ea intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus unquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem venit a te requirere: sed nunc posteaquam sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamque veterem illam, a Socrate ortam, Latinis literis illustrare; quaero, quid sit, cur, cum multa scribas, genus hoc praetermittas, praesertim cum & ipse in eo excellas, & id studium totaque ea res longe ceteris & studiis & artibus antecedit.

II. Tum ille, Rem a me saepe deliberatam & multum agitatam requiris. Itaque non hasitans respondebo: sed ea dicam, quae mihi sunt in promptu; quod ista ipsa de re multum, ut dixi, & diu cogitavi. Nam, cum philosophiam viderem diligentissime Graecis literis explicatam, existimavi, si qui de nostris ejus studio tenerentur, si essent Graecis doctrinis eruditi, Graeca potius quam nostra lecturos: sin a Graecorum artibus & disciplinis abhorrent, ne haec quidem curaturos, quae sine eruditione Graeca intelligi non possunt. Itaque ea nolui scribere, quae nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent.

Vides autem eadem ipse. Didicisti enim non posse nos Amasiani aut Rabirii similes esse, qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis vulgari sermone disputant: nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta³ interrogatione conclu-

² Libone] Scribonius Libo Vatroni necessarius erat, vir sane doctus & historicus scriptor: Liburnice autem & Achaica classis in bello civili praesuit. Et liberos nuncuparat Varro: citatur enim a Macrobio Varro ad

Libonem. Turneb.

³ Nihil apta interrogatione concludunt] Interrogatio hic de mera conclusione rationis, nulla nec interrogatione adhibita, nec responsione, intelligitur. Fortasse sumpsum est

cludant, nullam denique artem esse nec dicendi, nec differendi putant. Nos autem praecipis dialecticorum & oratorum etiam (quoniam⁴ utramque vim virtutem esse nostri putant) sic parentes, ut legibus; verbis⁵, quamquam novis, cogimur uti: quae docti (ut dixi) a Graecis petere malunt, indocti ne a nobis quidem accipiant: ut frustra omnis suscipiatur labor.

Jam vero physica, si Epicurum, id est, si Democritum probarem, possem scribere ita plane, ut Amasiani. Quid est⁶ enim magnum, cum causas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? Nostra tu physica nosti, quae contineantur ex effectione⁷ & ex materia ea, quam fingit & format effectio. Adhibenda⁸ enim geometria est: quoniam quibusdam quinquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere haec ipsa de vita & moribus, & de expetendis fugiendisque rebus? Illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. Apud nostros autem, non ignoras, quae sit & quanta subtilitas. Sive enim Zenonem sequare:

L 2 ma-

e consuetudine Stoicorum, qui Dialectici per excellentiam appellati sunt. Cicero quidem Interrogationes illorum saepe solet in ea significatione dicere, ut verbum interrogare, sicut illi fecerit, pro rationem concludere. Clarum exemplum est in libro de fato ex Stoicis, cap. 12. Sic enim interrogat, Si factum tibi est &c. ubi etiam ἀποδοτέον interpretatur interrogationem ignavam. Faber.

⁴ Utramque vim, virtutem esse nostri putant] Scientias quidem virtutes esse post Academicos docuerunt Stoici. Quintilianus Instit. Orat. lib. II. cap. 20. hanc rem sese tractat. Vide Cicero de Orat. I. 18. III. 18. de Fin. III. 21. 22. denique Laetium, VII. 46. Davistius.

⁵ Verbis, quamquam novis] Pro quamquam, legit Lambinus, aliquando. Faber, quamquam. Davistius, nunquamquam.

⁶ Quid est enim magnum, cum causas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum &c.] Obscuritatem, si qua est, offundit vocum usurpatio a vulgari usu remota. Res efficienter appellat Cicero quas vulgo dicimus causas. Infra cap. 6. De natura autem... ita dicebat, ut eam dividerent in res duas:

ut altera esset efficiens. Causas appellat, quas vulgo dicimus fines, vel causas propter quas agunt causas, quae appellantur efficientes. Porro Epicuri cum effici omnia corpusculorum fortuita concursione dicerent, causis finalibus locum nullum relinquerebant. Avonymus.

⁷ Effectione] Causa efficiens. Turneb.

⁸ Adhibenda enim geometria est &c.] Locis est admodum corruptus, ad quem tamen emendandum aliquantulum, nos libri veteres adjuverunt, in quorum nonnullis scriptum materia pro geometria. Omnia vox geometria nihil hic loci habet. Cetera, quae pertracto ordine erant collocata, eadem opera & in suum locum restituta, & perparata sunt. Lavinius. Nimirum vir ille doctus totum locum sic ediderat, effectio, (adhibenda enim ea materia est) haec ipsa de vita & moribus, de expetendis fugiendisque rebus. Illi simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent: apud nostros autem non ignoras, quae sit & quanta subtilitas: quam quibusdam quinquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere? Sive enim Zenonem &c. Sed nimis audacem se praestitit Davistius.

magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud verum & simplex⁹ bonum, quod non possit ab honestate seungi. Quod bonum quale sit, negat se omnino Epicurus sine voluntatibus sensum moventibus vel suspicari. Si vero Academiam veterem persequamur, quam nos, ut scis, probamus: quam erit illa acute explicanda nobis quam argute, quam obscure etiam contra Stoicos differendum!

Totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse fumo, & ad vitæ constantiam, quantam possum, & ad delectationem animi: nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini. Sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto, id est, ad Græcos ire jubeo, ut ea a fontibus potius hauriant, quam rivulos consecantur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent, ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut essent nota nostris. A Græcis enim peti non poterant, ac post L. Ælii¹⁰ nostri occasum ne a Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus nostris, quæ, Menippum¹¹ imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admitta ex intima philosophia, multa dicta dialectice: quæ quo facilius minus docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati; in laudationibus¹², in iis ipsis antiquitatum¹³ proœmiis, philosophice scribere volumus, si modo consecuti sumus.

III. Tum ego, sunt, inquam, ista, Varro. Nam nos in nostra urbe peregrinantes errantesque, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui & ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum, tu domesticam,

⁹ Simplex] Non e tribus constatum generibus, animi, corporis, & fortunæ, sed in sola virtute positum. Turneb.

¹⁰ L. Ælii] De quo in Bruto, cap. 56.

¹¹ Menippum] Gellius lib. XII. cap. 39.

Probus in Virgilio Eclog. vi. 40. Macrobius lib. I. cap. 7. 11. & lib. II. c. 7. Varro, inquit, in illa lepidissima facta Menippe, que inscribitur, Nescis quid vesper vehat. Et Cha-

rillus lib. I. Vide apud Laetium Menippi vitam; cuius libri multo risu referri. P. Menippe.

¹² In laudationibus] Ad, ut videtur, Pericles intelligit; hi enim laudationes passim vocantur. Davinius.

¹³ Antiquitatum] Quadragesima & uno libris constabant. De istis vide Angulivm C. D. lib. vi. cap. 3. Læm.

cam, tu bellicam disciplinam; tu sedem¹⁴ regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumque poetis nostris, omninoque Latinis & literis luminis attulisti, & verbis: atque ipse varium & elegans omni fere¹⁵ numero poema fecisti, philosophiamque multis locis inchoasti, ad impellendum fati, ad edocendum parum.

Causam autem probabilem tu quidem affers. Aut enim Græca legere mallent, qui erant eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. Sed da mihi nunc, satise probas? Immo verò & hæc, qui illa non poterunt; & qui Græca poterant, non contemnent sua. Quid enim causa est, cur poetas Latinos Græcis literis eruditi legant, philosophos non legant? An quia delectat Ennius, Accius, multi alii, qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poetarum? Quanto magis philosophi delectabunt, si, ut illi Æschylum, Sophoclem, Euripidem, sic hi Platonem imitentur, Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari video, si qui e nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati. Ego autem (dicam enim ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum causa, dum reipublicæ non solum cura, sed quedam etiam procuratio multis officiis implicatum & constrictum tenebat, hæc inclusa habebam; & ne obsolescerent, renovabam, cum licebat, legendo. Nunc vero & fortunæ gravissimo percussus vulnere, & administratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam a philosophia peto, & otii oblectationem hanc honestissimam judico. Aut enim huic ætati hoc maxime aptum est: aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros cives erudiendos nihil utilius: aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere possimus. Brutus quidem noster, excellens omni genere laudis, sic philosophiam Latinis literis persequitur,

¹⁴ Sedem regionum] Nam Roma in regiones quatuordecim divisa erat. Tacitus lib. xv. 40. Quippe in regiones XV. Roma dividitur. Turnebus.

¹⁵ Omni fere numero] Omni fere genere versus: nam mixtum erat carminum varietate; ut Quintilianus ait. Ideo.

tur, nihil ut iisdem ¹⁶ de rebus Græcia desideret: & eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. Nam Aristum Athenis audivit aliquamdiu, ejus tu fratrem Antiochum. Quamobrem, da, quaeso, te huic etiam generi literarum.

IV. Tum ille, Istud quidem considerabo, nec vero sine te. Sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam a te veterem jam, inquit: tractari autem novam. Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem ¹⁷ e nova, quam nobis in novam e vetere? Certe enim recentissima quæque sunt correctæ & emendatæ maxime. Quanquam Antiochi magister Philo, magnus vir, ut tu existimas ipse, negare in libris (quod coram etiam ex ipso audiebamus) duas Academiæ esse; erroremque eorum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus scripserit.

Immo ¹⁸ vero & istam, & totam veterem Academiæ, aqua absumptam diu, renovari a te, nisi molestum est, velim: & simul, assidamus, inquam, si videtur. Sane istud quidem, inquit: sum enim admodum infirmus. Sed videamus, idem Attico placeat fieri a me, quod te velle video. Mihi vero, ille. Quid est enim, quod malim, quam ex Antiocho jam pridem audita recordari, & simul videre fatissime ea commode dici possint Latine? Quæ cum sunt dicta, in conspectu confedimus omnes.

Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi videtur, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis & ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, avocavisse philosophiam, & ad vitam communem adduxisse: ut de virtutibus & vitiis, omninoque de bonis rebus & malis quaereret: caelestia autem vel procul esse a no-

stra

¹⁶ Nihil ut iisdem de rebus Græcia desideret. Variis modis hunc locum fatigaverunt eruditi. Nam Turnebus reposuit a Græcia desideret. Aldus Nepos edidit, Græcia desideret. Grævero denique placuit, Græcia desideret. Vide num praeferat ea conjectura, quæ mihi nuper incidit, nihil ut iisdem de rebus Gra-

cia desideretur. Davil.

¹⁷ Veterem] Academiæ. Turneb.

¹⁸ Immo vero & istam] Lego ista; nempe quæ contra Philonem disputat Antiochus. Et ita dant, Urino scilicet, libri veteres. Davil.

a Lamb. a qua absum ram diu

stra cognitione censeret, vel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum. Hic in omnibus fere sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti varie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque præstare cæteris, quod illi, quæ nesciant, scire se putent: ipse se nihil scire, id unum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod hæc esset una hominis sapientia, non arbitrari sese scire quod nesciat. Quæ cum diceret constanter, & in ea sententia permaneret, omnis ejus oratio rum ¹⁹ in virtute laudanda, & in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, ut e Socraticorum ²⁰ libris, maximeque Platonis, intelligi potest.

Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex, & copiosus fuit, una & consentiens duobus vocabulis philosophiæ forma instituta est, Academicorum & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. Nam, cum Speusippum, lororis filium, Plato philosophiæ quasi heredem reliquisset: duos autem præstantissimos studio atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium & Aristotelem Stagiritem: qui eantem cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, cœtus erant & sermones habere soliti, e loci vocabulo nomen habuerunt. Sed utrique Platonis ubertate completi certam quandam disciplinam formulam composuerunt, & eam quidem plenam ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita consuetudinem differendi reliquerunt.

Ita ²¹ facta est differendi, quod minime Socrates probabat, ars

a Vid. Man. Grut. una omnis sapientia

¹⁹ Tum] Lege, tantum. Davil.

²⁰ Ut e Socraticorum libris, maximeque Platonis, intelligi potest] Non equidem capio, qui hoc ex Platonis maxime libris pos-

sit intelligi, cum apud eum Socrates physica & mathematica differat. Jamdudum videndum dixi, maximeque Xenophontis intelligi potest: nam Xenophon negat Socratem de cœlis atque natura causis rationibusque unquam

disputavisse, ac ne disciplinas quidem cæteras, quæ præsertim Græci appellant, quæ ad bene vivendum non pergerent, aut attingerent, aut comprobasset. Verba sunt Gellii xiv. 3. Idem.

²¹ Ita facta est differendi, quod minime Socrates probabat, ars quædam philosophiæ] Eruditissimi viri magno consensu verbum differendi hic censent esse delendum, neque video qui ferri possit, Pater.

ars quadam philosophiæ, & rerum ordo, & descriptio disciplinæ. Quæ quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. Nihil enim inter Peripateticos & illam veterem Academicam differebat. Abundantia quadam ingenii præstabat, ut mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat utriusque, & eadem rerum expetendarum fugiendarumque partitio. Sed quid ago? inquit: aut sumne sanus, qui hæc vos doceo? nam etsi non sis Minervam, ut ajunt; tamen inepte, quisquis Minervam docet.

Tum Atticus, Tu vero, inquit, perge, Varro: valde enim amo nostra, atque nostros: meque ista delectant, cum Latine dicuntur, & isto modo. Quid me, inquam; putas, qui philosophiam jam professus sum populo nostro exhibiturum? Pergamus, igitur, inquit, quoniam placet.

V. Fuit ergo jam accepta a Platone philosophandi ratio triplex: una de vita & moribus: altera de natura & rebus occultis: tertia de differendo, & quid verum, & quid falsum; quid rectum in oratione, pravumve, quid consentiens, quid repugnans, judicando.

Ac primam illam partem bene vivendi a natura petebant, eique parendum esse dicebant: neque ulla alia in re, nisi in natura, querendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur: constituebantque, extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia & natura & animo, & corpore, & vita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus. Valetudinem, vires, pulchritudinem, in toto: in partibus autem, sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularum; ut in pedibus celeritatem, vim in manibus, claritatem in voce, in lingua etiam explanatam vocum impressionem.

Animi autem, quæ essent ad comprehendendam ²² ingenii

VII-

²² Adeptum esse omnia & natura] Secundum naturam. Notter de Finib. lib. v. cap. 27. Hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime & natura. Sic & alibi. Dousif.

²³ Ad comprehendendam ingenii virtutem]

Sive cum veteribus cõstit legas ingenii virtutem, sive cum Lambino, Græcoque malis ad comprehendendam ingenii virtutem; menti Ciceronis advertebat vox penultima. Nam virtutes proprie dicte, non solum ingenii comprehendende, sed multo magis vita sunt

virtutem idonea: eaque ab iis in naturam & mores dividebantur. Naturæ celeritatem ad discendum & memoriam dabant: quorum utrumque mentis esset proprium, & ingenii. Morum autem putabant studia esse & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant; in quibus erat philosophia ipsa. In qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio ²⁴ quædam ad virtutem appellatur: quod autem absolutum, id est virtus, quasi perfectio naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima: Ergo hæc animorum.

Vita autem (id enim erat tertium) adjuncta esse dicebant, quæ ad virtutis ulum valerent. Jam virtus animi ²⁵ bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quam beata vitæ, adjuncta sunt. Hominem esse censebant quasi partem quandam civitatis, & universi generis humani, eumque esse conjunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem atque naturali bono sic agunt. Cætera autem pertinere ad id putant, aut ad augendum, aut ad tuendum; ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. Ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum.

VI. Atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere. Id quidem non falso: est enim hæc partitio illorum: Illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos, arbitrantur. Communis hæc ratio, & utriusque hic bonorum finis videbatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. Ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo atque in ipsa virtute versantur. Itaque omnis illa antiqua philosophia sensit in una virtute esse positam beatam vitam: nec tamen beatissimam, nisi adjungerentur

Tom. II.

M

tur

expetenda. Quod si virtutes ingenii pro dicitur, & memoria postas arbitretis; hæc non a moribus, sed a natura pendet, adeoque in naturam & mores dividi nequeunt. Non igitur mihi dubium videtur, quin opinem id sit a libris additum. Hoc alim suspicari sunt etiam Paulus Manutius & Pe-

trus Faber. De re ipsa vide Cic. Fin. lib. v. 53. Idem.

²⁴ Progressio] Progressus, qua de re erat libellus Plurarchi. Tursell.

²⁵ Animi bonis & corporis] Hæc voces ex imagine profectas, adeoque defendas esse censet doctissimus Walkerus. Dousif.

tur & corporis, & cætera, quæ supra dicta sunt, ad virtutis usum idonea:

Ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in vita & officii ipsius initium reperiebatur: quod erat in conservatione earum rerum, quas natura præscriberet. Hinc gignebatur fuga desidii, voluptatumque contemptio: ex quo laborum dolorumque susceptio multorum, magnorum, recti honestique causa; & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. Unde amicitia exsistebat, & iustitia, atque æquitas: hæque & voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos moram institutio, & ejus artis, quam primam posui, forma atque descriptio.

De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera esset efficiens, altera autem, quasi hujus se præbens, ea, quæ efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam: in utroque tamen utrumque. Neque enim materiam ipsam coherere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. Nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. Sed quod ex utroque, id jam corpus & quasi *qualitatem* quandam nominabam. Dabitis enim profecto, ut in rebus inuitatis, quod Græci ipsi faciunt, a quibus hæc jam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis.

VII. Nos vero, inquit Atticus. Quin etiam Græcis licebit utare, cum voles, si te Latina forte deficient. Bene sane facis: sed enitar, ut Latine loquar, nisi in hujuscemodi verbis, ut philosophiam, aut rhetoricam, aut physicam, aut dialecticam appellem, quibus, ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis. *Qualitates* igitur appellavi, quas *ποιότητες* Græci vocant: quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbum, sed philosophorum: atque id in multis. Dialecticorum vero verba nulla sunt publica: suis utuntur. Et id quidem commune omnium fere est artium. Aut enim nova sunt rerum novarum faciendæ nomina, aut ex aliis transferenda. Quod si Græci faciunt, qui in iis rebus tot jam secula versantur, quan-

to id magis nobis concedendum est, qui hæc nunc primum tractare conamur? Tu vero, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi videris de tuis civibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam verborum. Audebimus ergo, inquit, novis verbis uti, te auctore, si necesse erit.

Earum igitur qualitatum sunt alia principes, alia ex iis orta. Principes sunt uniusmodi & simplices. Ex iis autem orta, varia sunt & quasi multiformes. Itaque aer quoque, (utimur enim pro Latino) & ignis, & aqua, & terra, prima sunt. Ex iis autem orta animalium forma, earumque rerum, quæ gignuntur e terra. Ergo illa initia, & ut e Græco veritam, elementa dicuntur: e quibus aer & ignis, movendi vim habent & efficiendi: reliquæ partes, accipiendi, & quasi patienti; aquam dico & terram. Quintum ²⁶ genus, e quo essent alia mentesque ²⁷, singulare, eorumque quatuor, quæ supra dixi, dissimile Aristoteles quiddam esse rebatur.

Sed subjectam ²⁸ putant omnibus sine ulla specie, atque earentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando utilitatis hoc verbum & tritius) materiam quandam, ex qua omnia expressa atque efficta sint: quæ tota omnia ²⁹ accipere possit, omnibusque modis mutare ³⁰ atque ex omni parte: eoque etiam interire, non ³¹ in nihilum, sed in suas partes, quæ infinitæ ³² fecari ac dividi possunt, cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat. Quæ autem moveantur,

M 2

tur,

²⁶ *Quintum genus*] Eandem de quinta natura Platonis, quam Aristoteles generatam fuisse scribit *Preclarus* in *Timæo*. Turneb. Eadem affirmat Simplicius in lib. viii. *Phys. Falsè*.

²⁷ *Mentesque, singulare*] Vulgo, *mentesque singulares*, id est, ut Turnebus interpretatur, animi singulorum.

²⁸ *Sed subjectam*] Nam illis materia prima omni forma & qualitate caret: id est quod ajunt, *ὅτι τούτοις ἔστι*. Turneb.

²⁹ *Tota omnia accipere posse*] Elementa & materia omnia quæcumque gignuntur accipiunt, omniumque rerum formas induunt: aut quæquid gignitur, & elementa & materiam accipit, hæque formis mutat & novat. Alii *posunt* & *mutari* legunt, ac de materia

intelligant, quæ omnium receptaculum sit.

Idem.
* *Vid. Græc. posuit.*

³⁰ *Mutare*] *Novare*, aliis acque aliis subinde advenientibus formis. *Idem*.

³¹ *Nisi in nihilum*] Quia materiam habent, non possunt in nihilum interire, verum in materiam, licet non primitivam, resolvuntur, sed forma alia novatam, ut in elementa, quæ ipsorum partes sunt. *Idem*.

³² *Quæ infinitæ*] Id corporibus omnibus convenit, ut in infinita præsertim fecari possint, ut Academici & Peripatetici, adeoque geometræ omnes censent, repugnans Epicureis, qui corpusecula quædam individua ponunt rerum primordia. *Idem*.

tur, omnia intervallis ³³ moveri: quæ intervalla item infinite dividi possint.

Et cum ita moveatur illa vis, quam qualitatem esse diximus, & cum sic ultro citroque verteretur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant; & ita effici quæ appellant qualia ³⁴, e quibus in omni natura coherente & continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum: extra quem nulla pars materiæ sit, nullumque corpus: partes autem esse mundi omnia, quæ insunt in eo, quæ natura sentiente teneantur: in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna: (nihil enim valentius esse, a quo intereat) quam vim animum esse dicunt mundi, eandemque esse mentem, sapientiamque perfectam: quem deum appellant, omniumque rerum, quæ sunt ei subiectæ, quasi prudentiam ³⁵ quandam, procurantem cælestia maxime, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum eandem, Necessitatem appellant, quia nihil aliter esse possit, atque ab ea constitutum sit: interdum quasi fatalem & immutabilem continuationem ordinis sempiterni: nonnunquam quidem eandem Fortunam ³⁶, quod efficiat multa improvisa hæc, nec opinata nobis propter obscuritatem ignoracionemque causarum.

VIII. Tertia deinde philosophiæ pars, quæ erat in ratione ³⁷ & in differendo, sic tractabatur ab utrisque. ^a Quamquam ³⁸ oriretur ³⁹ a sensibus, tamen non esse iudicium veritatis

³³ Intervallis] Motus spatia habet, quæ eodem modo ut corpora infinite dividi possunt, ut Aristoteles scribit; cuiusque tempus numerus sit motus primi globi cælestis, eodem modo ejus partes insimile secari possunt. *Idem.*

³⁴ Qualia] Tæta, vel æternitate, id est, corpora constantia ex materia & forma, vel a forma finita & determinata. *Quintus.*

³⁵ Quasi prudentiam] Philosophos significat, quæ non tantum sit supremi Dei, verum etiam animi mundi, qui cælestia maxime procurat: in quibus nulla mutatio est, sed constans & ratæ ordo. *Thrasubus.*

³⁶ Fortunam] Cicero in Topicis cap. 17. Cum enim nihil sine causa fiat, hæc ipsam est fortunam certam, constantem causam, quæ latenter efficit. Sed nescio quomodo vis assertur

vocabulis, & eorum notiones conturbantur. Ita enim efficiunt, ut cum fatum & fortuna plurimum differant, unum tamen idemque esse videantur. *Idem.*

³⁷ In ratione] In oratione legendum fortassis esse videatur. *Idem.*

³⁸ Quamquam] Veti disceptatio & disceptatio dialecticæ propria est: ad veri autem notionem duo comparata sunt, quæ æquæ dicuntur, sensus & mens. Plato tamen sensui quæ minimum tribuit, ac prope nihil: plurimum menti. *Idem.*

³⁹ Oriretur] Nam quando in hoc corpore inclusus est animus, sensuum ministerio & servitio utitur ad rerum cognitionem, qui tamen ea tantum percipit quæ nunquam vere sunt, sed esse videntur. *Idem.*

ritatis in sensibus. Mentem volebant rerum esse iudicem: solam censebant idoneam, cui crederetur; quia sola cerneret id, quod ⁴⁰ semper esset, simplex, & uniusmodi, & tale, quale esset. Hanc illi *ideam* appellabant, jam a Platone ita nominatam: nos recte *speciem* possumus dicere.

Sensus autem omnes hebetes & tardos esse arbitrabantur; nec percipere illo modo res eas, quæ subiectæ sensibus viderentur; quæ essent aut ita parvæ, ut sub sensum cadere non possent; aut ita mobiles ⁴¹ & concitata, ut nihil unquam unum esset constans; ne idem quidem, quia continenter labe- rentur ⁴² & fluerent omnia. Itaque hanc omnem partem rerum opinabilem ⁴³ appellabant.

Scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi ^b motionibus ⁴⁴, atque rationibus. Qua de causa definitiones ⁴⁵ rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. Verborum ⁴⁶ etiam explicatio probabatur, id est, qua de causa quæque essent ita nominata; quam etymologiam appellabant. Post argumentis, & quasi rerum notis ⁴⁷ ducibus, urebantur ad probandum & ad concludendum id, quod explanari volebant. In qua ⁴⁸ tradebatur omnis dialectica

⁴⁰ Id quod semper] Plato in Timæo: Quid est quod semper sit, neque alium habeat ortum: & quod signatum, nec unquam sit? quævis alterum intelligit & ratione comprehenditur; quod unum atque idem semper est: alterum quod esset opinabile per sensus, rationis expert; quod ratum opinabile est, id signatum & interit, nec unquam esse veri potest. Mens igitur rerum species quæ suspiciter sunt & variismodi (nihil enim in eis compositum, multiplex, variis, ut in eis quæ verata sunt) percipit. *Idem.*

⁴¹ Ita mobiles] In Theæto & Timæo id a Platone pluribus tractatur: atque hæc in re, ut Laertius ait, Heracliti sententiam sequeretur, omnia mobilia & fluxa esse fluentis more constantis. *Idem.*

⁴² Labeantur] Cicero in Oratore ad Brutum cap. 3. Hæc verum serenas appellat: id est, ceteræ. Plures aliqui opinantur, & ut semper esset, ut ratione & intelligentia contrarietate nostri, scilicet, altera, hæc, nec distincte esse aut & eodem statu. *Idem.*

⁴³ Opinabilem] Quod enim rationis est expert, quodque in sensu consistit, opinabile est, ut ait Plato: opinabile enim creat, non firmam sententiam. *Idem.*

^b Lamb. utinamur

⁴⁴ Motionibus] Animi agitationibus: nam in cogitando animus Platoni movetur. Alii notationibus legunt, quæ explicatur definitionibus & etymologiis, ut rationes argumentatione. *Idem.*

⁴⁵ Definitiones] Semper enim Platoni in omni institutione proficisci placet a definitione. *Idem.*

⁴⁶ Verborum] Quæ de re plurima Plato diffusit in Cratulo. Notatis autem vim & notionem verbi declarat. *Idem.*

⁴⁷ Rerum notis] Quasi signis & indicis. *Idem.*

⁴⁸ In qua] Non est quo pronomen minimum referatur. Forlas recitandum, sicut Davinius. Referatur ad id quod supra, Tertia philosophiæ pars, Anonym.

etica disciplina, id est, orationis ratione ⁴⁹ conclusa. Huic quasi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetua ad persuadendum accommodata.

IX. Hæc erat illis prima ⁵⁰ a Platone tradita: cujus ⁵¹ quas acceperim disputationes, si vultis, exponam. Nos vero volumus, inquam, ut pro Attico etiam respondeam. Et recte, inquit, respondes. Præclare enim explicatur Peripateticorum & Academiæ veteris auctoritas.

Aristoteles ⁵² primus species, quas paulo ante dixi, labefactavit: quas mirifice Plato erat amplexatus: ut in his quiddam divinum esse diceret.

Theophrastus autem, vir & oratione suavis, & ita moratus, ut præ se probitatem quandam & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit ⁵³ quodam modo auctoritatem veteris disciplinæ: spoliavit enim virtutem suo decore, imbecillamque reddidit, quod negavit in ea sola positum esse beate vivere.

Nam Strato, ejus auditor, quanquam fuit acuti ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semovendus est: qui cum maxime necessariam partem philosophiæ, quæ posita est in virtute & in moribus, reliquisset, totumque se ad investigationem naturæ contulisset, in ea ipsa plurimum discedit a suis.

Speusippus autem & Xenocrates, qui primi Platonis rationem auctoritatemque susceperant; & post hos Polemo & Crates, unaque Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quæ a superioribus acceperant, tuebantur.

Jam Polemonem audiverant assidue Zeno & Arcefilas. Sed Zeno cum Arcefilam anteciret ætate, valdeque subtiliter dissereret,

⁴⁹ *Ratiōe*] Ratiocinatione: nam *καταλογισμὸς* Stoici *λογισμὸν* vocare solebant, & eorum more alii. Dialecticam autem posita est in probationibus & conclusionibus: illæ argumenta habent, hæc argumenta in rationationes includunt. *Torn.*

⁵⁰ *Prima*] Ratio, in qua posteriores aliquid mutaverunt, ut mox dicitur. *Idem.*

⁵¹ *Quas acceperim disputationes*] Per disputationes. Tamen intelligit ea que in disputationem vocata sunt, seu de quibus illam contentio. Sed et voci talium vim competere non crederem. Verumtamen illa

quidem Tullii mens est, ut forsan verba mendo quendam laboret. Lego, *quas acceperim mutationes, vel immutationes.* *Devisar.*

⁵² *Aristoteles*] In his que inscribitur *περὶ τῶν ἠθῶν*. Plato autem species induxerat ad disputationum definitiones, ut ait Aristoteles. Itaque ea de causa a Cicero idea dialecticæ hic attributa est. *Torn.*

⁵³ *Fregit*] In lib. de beata vita, ut Cicero ait *Quint.* V. p. & in Callisthenem, in quo illam laudavit sequentiam, *Vitam regit fortuna, non sapientia.* *Idem.*

reret, & peracute ⁵⁴ moveretur; corrigere conatus est disciplinam. Eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi vero, inquam, videtur: quod vides idem significare Pomponium.

X. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus, nervos virtutis inciderit: sed contra, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in una virtute poneret, nec quidquam aliud numeraret in bonis, idque appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum, & unum bonum. Cætera autem etsi nec bona, nec mala essent; tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria. Is ipsis alia interjecta & media numerabat. Quæ autem secundum naturam essent, ea sumenda & quadam æstimatione dignanda docebat: contraque contraria: neutra autem in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti. Sed quæ essent sumenda, ex iis alia plura esse æstimanda, alia minoris: quæ plura, ea *preposita* appellabat: *rejecta* ⁵⁵ autem, quæ minoris. Atque ut hæc non tam rebus, quam vocabulis commutaverat: sic inter recte factum atque peccatum, officium & contra officium *media* locabat quadam: recte facta sola in bonis actionibus ponens; prave, id est, peccata, in malis. Officia ⁵⁶ autem, & servata, prætermittitque, media putabat, ut dixi.

Cum-

⁵⁴ *Peracute moveretur*] Acutissimi esset ingenii. Noster de Leg. lib. II. cap. 18. *Qui modo ingenui passim mitteri.* Vide de Orat. I. *Devisar.*

⁵⁵ *Rejecta autem que minoris*] Attendit orationis seriem. Quæ secundum naturam sunt, ea sumenda. Ex sumendis alia plura sunt æstimanda, minoris alia. Quæ plura, preposita: quæ minoris, rejecta. Ergo, si diis placet, *rejecta* sunt sumenda; quod proferat repugnat. Quia & hæc rejecta (qualia sunt dolor, moribus, & similia) non *vera sunt*, sed *quæ non dicuntur* Stoicis. Vide Stobæum Eclap. Ethic. lib. II. p. 123. & Ciceroem Tusc. II. 7. Quæ cum ista sint, hunc locum vel vitiosum, vel multum purum Just. Lipsius Mannud. ad Phil. Stoic. lib. II. Dissert. 23. Nec aliter fieri potest. Certe rejecta sive *ἀπορροπαία*, quæ, media putat] Ornamenti causa &

ite-

Cumque superiores non omnem virtutem in ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes natura⁵⁷ aut more perfectas: hic omnes in ratione⁵⁸ ponebat. Cumque illi ea genera virtutum, quae supra dixi, seungi posse⁵⁹ arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri posse differebat: nec virtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per sese esse praclarum, nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. Cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque & condolecere, & concupiscere, & extimescere, & esseri letitia dicerent, sed ea contraherent⁶⁰, in angustumque deducerent: hic omnibus his quasi morbis voluit carere sapientem. Cumque eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent & rationis expertes, aliaque in parte animi cupiditatem, & rationem collocarent, ne his quidem assentiebatur. Nam & perturbationes voluntarias esse putabat, opinionisque iudicio suscipi, & omnium perturbationum arbitrabatur matrem esse immoderatam quandam intemperantiam. Haec fere de moribus.

XI. De naturis autem sic sentiebat: primum, ut in quatuor initis rerum illis quintam⁶¹ hanc naturam, ex qua superiores sensus & mentem effici rebantur, non adhiberet. Statue-

iterari notum est: inferri autem quo possit, quod hic Cicero facit, minus tritum est in consuetudine Latinae linguae. Itaque, ne invidiosus locus videretur, exempla subiungam. Lib. vi. de Finib. *Omne animal ipsum sibi committitur, ut se & servum in suo genere, incoluntemque vellet.* Et lib. v. cap. 22. *Quis est qui non intelligat & cer. . . . notetur cum ex hoc. Manu.* De re ipsa vide lib. III. de Finib. cap. 17. & 18.

⁵⁷ *Natura aut more*] Quae enim natura perfecta sunt, ab illis in ratione ponuntur, ut docilitas, memoria: quae more, fere in ea animi parte quae per se rationis est expertis, perturbationibusque agitur: quamquam rationi parca. *Turneb.*

⁵⁸ *In ratione*] Nam Zenoni virtus nihil aliud est quam perfecta ratio, vel quam constantis & perpetua ratio vitae. His definitio- nes a Stoicis lib. I. Laetium Cicero: immutatus est. Quin etiam Zeno perturbationes in opinione & iudicio posuit. *Idem.*

⁵⁹ *Posse arbitrarentur*] Neque enim quif-

quam Academicorum & Peripateticorum, ut censet Cicero, affirmavit, qui virtutem in usum haberet, cum omnes habere. Id adeo vitae docent exempla. Nam fere quaedam timidior est, & philosophi libentius in lethalo quam praedio moriuntur: multoque abdicentissimos & innocentissimos videntur, qui ut injuriam non faciunt, ita, cum inferretur illis, minime propulsant. Stoici non putant seungi posse. Laetius: *Tunc dicitur quod deinde dicitur, & sic uti dicitur, & sic uti dicitur. Id est, Virtutes animi seipsas mutuo sequi, ut qui usum habent, & usum habent.* Eorum sententia etiam assequitur Alexander Aristotelis interpres, differtque dicitur *deinde dicitur*, libro secundo de Animo. *Idem.*

⁶⁰ *Contraherent*] Vide Tusc. IV.

⁶¹ *Quintam*] Quatuor tantum elementa Zeno novit, quintam autem naturam non agnovit: calum enim igneam esse putat. *Turneb.*

tuebat enim ignem esse ipsam naturam, quae quidque gigneret, & mentem atque sensus. Discrepabat etiam ab iisdem, quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quae expertis⁶² esset corporis: (cujus generis Xenocrates, & superiores etiam animum esse dixerunt) nec vero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus.

Plurima autem in illa tertia philosophiae parte mutavit. In qua primum de sensibus⁶³ ipsis quaedam dixit nova: quos junctos⁶⁴ esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille *παύσιμος*, nos *visum* appellemus licet: & teneamus hoc verbum quidem; erit enim utendum in reliquo sermone saepius. Sed ad haec, quae visa sunt & quasi accepta sensibus, assensionem adjungit animorum: quam esse vult in nobis⁶⁵ positam, & voluntariam.

Visis non omnibus adjuungebat fidem, sed iis solum, quae propriam quandam habent declarationem earum rerum, quae videntur. Id autem visum, cum ipsum per se cerneretur, *comprehensibile*. Feretis haec? Nos vero, inquit: quoniam enim modo *κατάληπτος* diceretis? Sed, cum acceptum jam & approbatum esset, *comprehensionem* appellabat, similem iis rebus, quae manu prenderentur⁶⁶: ex quo etiam nomen hoc duxerat, cum eo verbo ante nemo tali in re usus esset: plurimisque idem novis verbis (nova enim dicebat) usus est. Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum *sensum*⁶⁷

Tom. II.

N

ap-

⁶² *At ea quae expertis esset*] Natura scilicet. Alii natura, quae vis est efficiens, corpore vacat. Zenoni corporata est, ignis scilicet: proinde & animus qui ex ea gignitur: nec solum natura, sed qualitates etiam omnes illis corporatae sunt, extorque in Stoicos hoc de re libellus Galeni adscriptus, & hi ab Alexandro graviter oppugnantur. Quo autem processerint eorum nuptae, ex Plutarcho operae pretium est cognoscere. *Idem.*

⁶³ *Sensus*] In quibus iudicium veri veteres esse volebant, sed in mente: cum Zeno iudicium veri in eorum comprehensionibus posuerit. *Idem.*

⁶⁴ *Junctus*] Aërio sentiendi, quam etiam sensum Stoici dicunt, ex quadam impulsione visorum constat & compositum, ut censet Zeno. Sic alio loco, *Junctum ex multis*

partibus Cicero dicit. *Turneb.* Legendum fortasse, *positus, viximus, vel illis, viximus. Devisus.*

⁶⁵ *In nobis positam*] Veteres enim nonnulli, ut Cicero docet in libro de Fato, censuerunt assensionem vi & necessitate fieri. *Turneb.*

⁶⁶ *Prenderentur*] Nam manus proprium est comprehendere, a cuius comprehensione vocabulum duxerat Zeno, quod sensibus percepta sic teneretur, ut quae manu prebentia sunt. *Idem.*

⁶⁷ *Sensum*] Stoicis sensus est spiritus a parte animi, in qua principatus est, ad sensus perveniens: & sensuum comprehensio, quam hic Cicero *sensum* in neutro genere dicit, est sensuum actio. Auctor Laetius. *Idem.*

appellabat; & si ita erat comprehensum, ut convelli ratione non posset, *scientiam*: sin aliter, *inscientiam* nominabat: ex qua existeret etiam *opinio*, quæ esset imbecilla, & cum falso ⁶⁸ incognitoque communis.

Sed inter scientiam & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocebat; eamque neque in rebus ⁶⁹, neque in pravis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. E quo sensibus ⁷⁰ etiam fidem tribuebat, quod, ut supra dixi, comprehensione facta sensibus & vera esse illi & fidelis videbatur: non quod omnia, quæ essent in re ⁷¹, comprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam ⁷² posset, relinqueret, quodque natura quasi normam scientiæ & principium ⁷³ sui dedisset, unde postea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia ⁷⁴ solum, sed latiores ⁷⁵ quædam ad rationem inveniendam viæ reperiuntur. Errorum autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinionem, & suspitionem, & uno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis, a virtute sapientiæque removebat. Atque in iis fere commutatio consistit omnis, dissensionis quoque Zenonis a superioribus.

XII. Quæ cum dixisset: Et breviter sane, minimeque obscure exposita est, inquam, a te, Varro, & veteris Academicæ ratio & Stoicorum. Verum esse autem arbitror, ut Antiocho, nostro familiari, placebat, correctionem veteris Academicæ potius quam aliquam novam disciplinam putandam.

Tunc Varro, Tuæ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquo-

68 Cum falso] Opinatur enim in falsis & iis quæ non sunt nobis cognita. Itaque sapiens Zenoni non opinatur, & ab eo in rebus malis opinio numeratur. Idem.

69 In rebus] Scientiam enim Zeno in laude ponit: opinionem & inscientiam in vitio: comprehensionem inter utramque collocat, neque in rebus bonis aut malis numerat. Idem.

70 Scientiam fidem] Cum veteres menti tribuerent. Idem.

71 In rebus] comprehenderet] Non enim sensuum comprehensio vim totam rei sine prætermissione complectitur, cum exteriora tantum lineamenta attingat, eaque quæ sub

sensum quemque cadunt, ut sub aspectum colores, sub auditum soni. Idem.

72 In eam] Comprehensionem.

73 Principium sui] Comprehensionem sensibus factam. Idem. Aliquis deesse putet, eam. Plenior quidem eo addito locutio futura sit. Faber. Ipse legerim, quæque natura &c. Dissertus.

74 Non principia] Quæ comprehensiones sunt. Turub.

75 Sed latiores] Notitiæ quædam ex comprehensionibus oriuntur: sunt enim hæc intelligentiæ fundamenta veterum scientiæ. Et veteres & philosophi Stoici vocant. Idem.

quorum ratione nunc desciscis, & ea, quæ ab Arcefila novata sunt, probas, docere quod & qua de causa discidium factum sit; ut videamus, fatise ista sit iusta defectio.

Tum ego, Cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arcefilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, & veluti amantes ⁷⁶ Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pæne veteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt; angustos sensus, imbecillos animos, brevia curricula vitæ, & (ut Democritus) in profundo veritatem esse demersam; opinionibus & institutis omnia teneri; nihil veritati relinqui; deinceps omnia tenebris circumfusa esse dixerunt. Itaque Arcefilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. Sic omnia latere a censebant in occulto: neque esse quidquam, quod cerni aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque assertionem approbare: cohibereque semper, & ab omni lapsu continere temeritatem: quæ tum esset

N 2

un-

76 Veluti amantes Socratem] Locus est corruptus: nam non amore Socratis, sed abscissitate rerum, Democritus, Empedocles, & Anaxagoras ad ignorantiam confessionem sunt adducti. Quapropter viri docti respondent *Et velut iam ante Socratem*. Sed illud velut hic importunum est, ac opinio legendum, & iam ante Socratem, Democritum, &c. Prius enim ii, quam Socrates, hunc philosophandi modum sequebantur. Olim philosophi in hoc loco prorsus fuit lætissimus, & nonnulli ante præferebant. Annis autem volentibus, hæc scriptura diversitas, ad oram libri vel inter lineas notata, in orationis iuvante ferri; unde factum *Et velut iam ante Socratem*: tandem vero vocabulis male conjunctis literaque perperam repetita *Et veluti amantes Socratem*. Hæc origo mendæ, quod homines doctos habuit exercitos. Muretus quidem Var. Lect. ix. 14. reponit *adduxerant Socratem, velut iam ante Socratem*. Sed commodior videtur ea, quam institimus, via: quamque prior inivit vir ille doctus xv.

16. Addit autem Muretus Democritum, Anaxagoram, Empedoclem ante, ut opinatur, miratur fuisse, quam avia Socratis nasceretur. Quod omnino falsum: nam Democritus unico duntaxat anno natus est ante Socratem, eique fuit superstes. Anaxagoras autem xi. tantum annos major fuit quam Socrates. Nec Empedocles eum longe videtur antecesse, siquidem infamis fuit A. P. J. 4270. cum Socrates inter viros esse coepit quidem Pericli A. 4245. Hic est accuratissimi chronologi D. Petavii calculus. Rogat autem Petrus Faber, cur Apollo Socratem sapientissimum Græciæ dixerit: quod is profiteatur se nihil scire: siquidem veteres idem ante dixerant. Hoc nimirum constantiter dicebat Socrates, & in ea sententia permanebat; cum *nonne isti nimis etiam quædam affirmant, plusque profectantur se scire quam sciunt*. Vide Acad. II. 6. & Sextium Empiricum Pyrrhon. Hypoty. lib. I. cap. 30. Dissertus.

a Lamb. censetur

insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quam cognitioni & perceptioni assertionem approbationemque præcurrere.

Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies jam plerosque^b deduceret: ut, cum in eadem re paria contraritis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. Hanc Academiam novam appellant: quæ mihi vetus videtur: si quidem Platonem ex illa vetere numeramus. Cujus in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa differuntur, de omnibus quaritur, nihil certi dicitur. Sed tamen illa, quam exposui, vetus; hæc nova nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcefila fuit, in eadem Arcefilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, &, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximeque ex Epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen præter cæteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate *** *Reliqua desiderantur.*

^b Idem. *differret.*

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

HIS quinque de Finibus bonorum & malorum libris excussæ sunt veterum Philosophorum, sed præcipue Epicuri, Stoicorum, & Peripateticorum de summo bono & malo sententiæ: is est enim, quem Finem Bonorum & Malorum, imitatus Græcos, dixit, qui *têdos*, quod est in quaque re summum, appellant; cap. 12. Et prima quidem disputatio, quæ in Epicuri sententiâ versatur & explicanda & rejicienda, duobus primis libris continetur. Ea fingitur habita esse in Cumano Ciceronis, cum eo L. Torquatus & C. Triarius salvandæ Ciceronis causa venissent. Torquatus Epicurei partes suscipit, & libro I. explicat Epicuri sententiâ. Hujus disputationi præmittitur a Cicerone reprehensio philosophiæ Epicureæ in universum omnis: cap. 6. 7. Ipsius autem, quæ Torquato tribuitur, disputationis hæc est summa: Epicurum summum bonum posuisse in voluptate, summum malum in dolore, quod omne animal simul atque natum sit, voluptate gaudeat, dolorem aspernetur & repellat, quantum possit: ex quo intelligatur, natura id omnibus insitum esse, ut voluptatem summum bonum putent: neque tam argumentatione hic opus esse, quam mediocri admonitione & animadversione: sed rectius agere tamen eos, qui, quod multa contra voluptatem dicantur, rationibus conquisitis de ea re disputandum putent: cap. 9. Qui accusent voluptatem, doloremque laudent, non ipsam voluptatem, sed eos potius accusare, qui blanditiis præsentium voluptatum corrupti, futuros dolores non provideant, aut perferendis doloribus parvis

insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quam cognitioni & perceptioni assertionem approbationemque præcurrere.

Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies jam plerosque^b deduceret: ut, cum in eadem re paria contraritis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. Hanc Academiam novam appellant: quæ mihi vetus videtur: si quidem Platonem ex illa vetere numeramus. Cujus in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa differuntur, de omnibus quaritur, nihil certi dicitur. Sed tamen illa, quam exposui, vetus; hæc nova nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcefila fuit, in eadem Arcefilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, &, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximeque ex Epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen præter cæteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate *** *Reliqua desiderantur.*

^b Idem. *differetia*

DE

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

HIS quinque de Finibus bonorum & malorum libris excussæ sunt veterum Philosophorum, sed præcipue Epicuri, Stoicorum, & Peripateticorum de summo bono & malo sententiæ: is est enim, quem Finem Bonorum & Malorum, imitatus Græcos, dixit, qui *têdos*, quod est in quaque re summum, appellant; cap. 12. Et prima quidem disputatio, quæ in Epicuri sententiâ versatur & explicanda & rejicienda, duobus primis libris continetur. Ea fingitur habita esse in Cumano Ciceronis, cum eo L. Torquatus & C. Triarius salvandæ Ciceronis causa venissent. Torquatus Epicurei partes suscipit, & libro I. explicat Epicuri sententiâ. Hujus disputationi præmittitur a Cicerone reprehensio philosophiæ Epicureæ in universum omnis: cap. 6. 7. Ipsius autem, quæ Torquato tribuitur, disputationis hæc est summa: Epicurum summum bonum posuisse in voluptate, summum malum in dolore, quod omne animal simul atque natum sit, voluptate gaudeat, dolorem aspernetur & repellat, quantum possit: ex quo intelligatur, natura id omnibus insitum esse, ut voluptatem summum bonum putent: neque tam argumentatione hic opus esse, quam mediocri admonitione & animadversione: sed rectius agere tamen eos, qui, quod multa contra voluptatem dicantur, rationibus conquisitis de ea re disputandum putent: cap. 9. Qui accusent voluptatem, doloremque laudent, non ipsam voluptatem, sed eos potius accusare, qui blanditiis præsentium voluptatum corrupti, futuros dolores non provideant, aut perferendis doloribus parvis

parvis majores non repellant: cap. 10. Neque vero voluptatem intelligi eam solam, quæ suavitare aliqua naturam ipsam moveat, sed eam potissimum, quæ percipiatur omni dolore detracto; quod ipsa illa molestia detractio, consecutionem voluptatis offerat: cap. 11. Voluptatem autem esse summum bonum, dolorem summum malum, ex eo intelligi, quod nihil beatus esse possit eo, qui perperuis fruatur animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediendo, nec impendente; nil contra miserius eo qui maximis confectus sit animi corporisque doloribus, nulla spe proposita fore melius aliquando, nulla neque presente, neque expectata voluptate: cap. 12. Qui in una virtute, nominis splendore capri, summum bonum ponant, non videre, eam ne expectandam quidem videri, nisi voluptatem efficeret, & esset omnium virtutum quidam ad voluptatem cursus: cap. 13. 16. Nullum igitur esse errorem in ipsis finibus, sed in his rebus, e quibus efficiantur. Fateri autem se, animi voluptatem & dolorem e corpore nasci: sed esse tamen animi voluptatem & dolorem majorem eo, qui in corpore sit, quod corpore presentia tantum sentiamus, animo præterita etiam & futura, quorum magna vis sit ad voluptatem & dolorem augendum, prout sapiens quisque aut stultus sit. Itaque Epicurum etiam, nemini nisi sapienti voluptatem illam, nemini nisi stulto dolorem tribuere; cap. 17. &c. Neque tandem amicitiam, isto summo bono constituto, tolli, quod omnium rerum, quas ad suaviter vivendum sapientia comparaverit, nihil majus amicitia, nihil jucundius sit. ERNESTUS.

Vide Mureti Var. Lect. lib. XVII. cap. 1. cui titulus: Recte ne inscripti libri M. Tullii; De Finibus bonorum & malorum.

I.

ON eram nescius, Brute, cum, quæ summis ingenii exquisitaque doctrina philosophi Græco sermone tractavissent, ea Latinis literis mandarem¹, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. Nam quibuldam, & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet philosophari. Quidam autem non ita tam reprehendunt, si remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. E-runt etiam, & hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen & dignitatis esse negent. Contra quos omnes dicendum breviter existimo.

Quanquam philosophiæ quidem vituperatoribus satis respondit est eo libro, quo a nobis philosophia defensa & collaudata est, cum esset accusata & vituperata ab Hortensio². Qui liber cum & tibi probatus videretur, & iis, quos ego posse judicare arbitrarer; plura suscepi, veritus ne movere hominum studia viderer, retinere non posse.

Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel jam missum³, coerceri, reprimitur non potest: ut propemodum justioribus⁴ utamur illis, qui omnino

avo-

¹ Mandarem] Ego & tu. Nam Brutus quoque in hanc exercitationem humiliter incumbebat. Liber ejus de virtute cum alibi, tum hoc ipso in proœmio a Cicerone laudatur: Veteres grammatici citant librum ejusdem de officio, sive res respiciant, ut eum vocat Seneca, lib. xiv. epistoliarum. Cic. lib. 11. Acad. cap. 3. Brutus quidem, inquit, noster, excellenti omni genere laudis, sic philosophiam latinis literis persequitur, nihil ut istidem de rebus græca desideret. Muretus.

² Ab Hortensio] Hortensium abhorruisse a philosophia, vel hinc colligi potest. Neque

fane mirum est, piscinario illi philosophiam parum probatam fuisse. Lege, quæ de eo uarrat Macrobius lib. III. Saturnaliorum: non quæres, cur ejusmodi homini philosophia forederit. Idem.

³ Missum] Ut eo respexisse videatur Cicerone, quod dici solet, telum emittum revocari non posse. Morelius. Lege, admissum, id est, incitatum. Metaphora ab equis: in qua perstitit etiam, cum addit, coerceri ac reprimi. Muretus.

⁴ Justioribus utamur illis] Justiores in nos sunt illi. Idem.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

NON

avocent a philosophia, quam iis, qui rebus infinitis modum constituunt; in reque eo meliore, quo major sit, mediocritatem desiderant. Sive enim ad sapientiam perveniri potest: non paranda nobis solum ea, sed fruenda etiam sapientia est. Sive hoc difficile est: tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris: & quaerendi defatigatio turpis est, cum id, quod quaeritur, sit pulcherrimum. Erenim si delectamur, cum scribimus; quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus; quis est qui alienam modum statuatur industria? Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique: non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis injunctus labor.

II. His igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pane nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Paccuvii spernat aut rejiciat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcili, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? A quibus tantum dissentio, ut, cum Sophocles vel optime scripserit Electram, tamen male conversam Atrilii mihi legendam putem: de quo Licinius,

Ferream scriptorem: verum, opinor, scriptorem tamen, ut legendus sit. Rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissima segnitia est, aut fastidii delicatissimi. Mihi quidem nulli satis cruditi videntur, quibus nostra ignota sunt. An,

Utinam ne in nemore nihil minus legimus, quam hoc idem Græcum: quæ autem de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latine?

Quod

Quod si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eisque nostrum iudicium & nostrum scribendi ordinem adjungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ & splendide dicta sint, neque sint conversa de Græcis? Nam si dicerent, ab illis has res esse tractatas: ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos legant, quam legendi sunt. Quid enim est a Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium. Quid Theophrastus? mediocriterne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? Quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod si Græci leguntur a Græcis iisdem de rebus alia ratione compositis: quid est, cur nostri a nostris non legantur?

III. Quanquam si plane sic verterem Platonem, aut Aristotelem, ut verterunt nostri poete fabulas; male, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdixit puto. Locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, & maxime ab iis, quos modo nominavi, cum incidit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro solet.

Nec vero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legant. Utinam? esset ille Perlius! Scipio vero & Rutilius multo etiam magis! quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait se, & Consentinis, & Siculis scribere. Facete is quidem, sicut alias: sed nec tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret, & sunt illius scripta leviora; ut urbanitas summa appareat, doctrina mediocris.

Ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Græcis

Tom. II.

O

cis

⁵ Male, credo, mererer] Vel hæc approbata sunt intelligenda, vel legendum non male, credo, mererer, prout exhibent MII Scalig. & Elmsl. sic. Daus.

⁶ Sed id neque feci adhuc] Verterat ta-

men adolescens aliquot Platonis dialogos. Murer.

⁷ Utinam esset ille Perlius] Vide lib. de Orat. II. cap. 6.

cis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere? Quamquam a te ipso, id quidem facio, provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me *De virtute* misisti. Sed ex eo credo quibusdam usu venire, ut abhorreant a Latinis, quod incidant in inculta quadam & horrida, de malis Græcis Latine scripta deterius. Quibus ego assentior, dummodo de iisdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. Res vero bonas, verbis electis, graviter orateque dictatas, quis non legat? nisi qui se plane Græcum dici velit: ut a Scævola est prætor salutatus Athenis Albucius. Quem quidem locum cum multa venustate & omni sale idem Lucilius: apud quem præclare Scævola,

*Græcum te Albuci, quam Romanum, atque Sabinum,
Municipem Pontis, Tritanni, centurionum,
Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumque,
Maluisti dici. Græce ergo prætor Arbenis,
Id quod maluisti, te, cum ad me accedi, saluro:
Xaïpe, inquam, Tite: lictores, turma omni, cohorsque,
Xaïpe, Tite: hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus.*

Sed iure Mucius. Ego autem satis mirari non queo, unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. Non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio & sæpe diseriui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiozem etiam esse quam Græcam. Quando enim, ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit?

IV. Ego vero, cum forensibus operis, laboribus, periculis,

⁸ *Quem quidem laonem* J. Ursinus, *causa quidem laonem*. Davilius, *quæ quidem laonem*. Vide lib. de Orat. II. 45.

⁹ *Pontis, Tritanni* J. De T. Pontis centurione, vide Cic. de Senectute, cap. 10. De Tritanno, sive Tritannio, Plinius vii. 10. *Liberos* J. Quæ proxime antecedunt verba ex persona Scævola sunt: hæc autem, *Lictores* &c. ab ipso Lucilio promanantur: cum dicat, post Scævola verba lictores ejusdem cohortemque prætorium, quo magis Græca salutatione Albucius eluderetur, exclamat:

se simul ornans, prætoris exemplo, *Xaïpe*. Est autem hoc tempore adolescens Albucius. De quo in Bruto cap. 35. & in Oratione de provinciis cons. cap. 7. Scævola hic est Q. Mucius augur, gener C. Lullii, facer L. Crassi oratoris, aculeus postea reperundarum ab hoc Albucio, ut legitur in Bruto, cap. 26. Quam accusationem spectavit Lucilius poeta in illa verba.

Hinc hostis Mucii Albucius, hinc inimicus. Mammius.

lis, non deseruisse mihi videor præsidium, in quo a populo Romano locatus sum: debeo profecto, quantumcumque possum, in eo quoque elaborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores cives mei, nec cum illis tantopere pugnare, qui Græca legere malint (modo legant illa ipsa, nec simulent) & iis servire, qui vel utriusque literis uti velint, vel si suas habent, illas non magnopere desiderent.

Qui autem alia malunt scribi a nobis, æqui esse debent, quod & scripta multa sunt, sic ut plura nemini e nostris; & scribentur fortasse plura, si vita suppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philosophia literis mandamus, legere assueverit, judicabit nulla ad legendum his esse potiora. Quid est enim in vita tantopere querendum, quam cum omnia in philosophia, tam id, quod his libris quaeritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quo sint omnia bene vivendi recteque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis? quid iugiat, ut extremum malorum? Qua de re cum sit inter doctissimos magna discussio, quis alienum putet ejus esse dignitatis, quam mihi quicquæ tribuit, quid in omni munere vitæ optimum & verissimum sit exquirere?

An, *Partus ancillæ sine in fructu habendus*, differretur inter principes civitatis, P. Scævola, M. Manilius, ab hisque M. Brutus dissentiet: quod & acutum genus est, & ad usus civium non inutile: nosque ea scripta reliquaque ejusdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negliguntur? Nam, ut sint illa vendibilia, hæc uberiora certe sunt. Quanquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint.

Nos autem hanc omnem questionem de finibus bonorum & malorum fere a nobis explicatam esse iis literis arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus.

O 2

V. Ut

¹¹ *Partus ancillæ sine in fructu habendus* J. pertinet. Sed Bruti sententia obmittit, sive Elphinstus lib. vii. Tit. I. leg. 68. *Partus ancillæ sine in fructu habendus*. Vide his & tur suis quæstio, an partus ad fructuationem Justinianus lib. lib. I. Tit. I. leg. 37. Davif.

V. Ut autem a facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est: quam a nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. Verum enim invenire volumus, non tanquam adversarium aliquem convincere. Accurate autem quondam a L. Torquato¹², homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de voluptate; a meque ei responsum, cum G. Triarius¹³, in primis gravis & doctus adolescens, ei disputationi interesset. Nam cum ad me in Camanum¹⁴ salutandi causa uterque venisset, pauca primo inter nos de literis, quarum summum erat in utroque studium; deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quod Epicurum nostrum non tu quidem oderis, ut fere faciunt, qui ab eo dissentiant, sed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum vidisse verum, maximique erroribus hominum animos liberavisse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum. Sed existimo, te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. Nam illuc quidem adduci vix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi non vera videantur.

Vide quantum, inquam, fallare Torquate. Oratio me istius philosophi non offendit. Nam & complectitur verbis, quod vult; & dicit plane, quod intelligam: & tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner; si non habeat, non admodum flagitem. Re mihi non æque satisfacit, & quidem locis pluribus. Sed quot homines, tot sententiæ. Falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem æquum puto: modo, quæ dicat ille, bene noris. Nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum aut

Zeno-

¹² L. Torquatus] Filio L. Manlii Torquati, qui consul fuit cum L. Aurelio Cottæ, altero anno ante Ciceronem consulem. Hic bis accusavit P. Syllam; semel ambitus, & condemnavit: deinde majestatis, quod Cælinarum conspirationis participis fuisse: qua in causa Syllam Cicerò defendit. *Maximus*.

¹³ Triarius] In quo errat Sch. Corradus (in Bruno, cap. 76.) qui, quod plena se-

nestatis fuisse dicitur illius oratio, senem ex eo significari putat: ideoque non esse eundem, qui hic adolescens vocetur. Cum revera hoc Cicerò, tanquam admirabile, proponat, fuisse Triarii in illa ætate, nempe in adolescentia, plenam sententiis, id est, sensibus gravitatis orationem. *Idem*.

¹⁴ In Camanum] Acad. L. 1.

Zenonem putas, (quorum utrumque audivi, cum mihi nihil sane præter sedulitatem probarent) omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt. Atque eos, quos nominavi, cum Attico nostro frequenter audivi; cum miraretur ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat unquam controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem.

VI. Quid igitur est, inquit? Audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus. Democrito adiecit per pauca mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nihil nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursioibus inter se cohaereant: ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, sed ex æterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non fere labitur. Quanquam utriusque cum multa non probo, tum illud in primis, quod, cum in rerum natura duo querenda sint, unum, quæ materia sit, ex qua quæque res efficiatur; alterum, quæ vis sit, quæ quidque efficiat: de materia differerunt, vim & causam efficiendi reliquerunt. Sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. Censet enim, eadem illa individua & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere: itaque attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpendiculari: quo nihil posset fieri minus. Ita effici complexionem, & copulationem, & adhesionem atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. Quæ cum res tota ficta sit peruliter, tum ne efficiat quidem quod vult. Nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur,

gitur, (ait enim declinare atomum sine causa: quo nihil turpius physico, quam fieri sine causa quidquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est. Nam si omnes atomi declinabunt, nulla unquam cohaerescunt: siue alia declinabunt, alia suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem physicum est, credere aliquid esse minimum. Quod profecto nunquam putavisset, si a Polyeno, familiari suo, geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque perfecto. Huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paulo aut majorem, aut minorem. Ita quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti. Atomum, inane, imagines, quæ idola nominant, quorum incurfione non solum videamus, sed etiam cogitemus: infinitio ipsa, quam *ἀπειρος* vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriuntur, & intereant quotidie. Quæ etsi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum a cæteris, ab hoc, qui eum unum securus est, nollem vituperatum.

VII. Jam in altera philosophiæ parte, quæ est querendi ac differendi, quæ *λογικόν* dicitur, iste vester plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. Tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. Judicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne judicium veri & falsi putat.

In *tertâ* ¹⁵ vero parte, quæ est de vita & moribus, in *con-*
stitutâ

¹⁵ In *tertâ* vero parte hæc. Hoc atomum, eo in *tertâ* vero parte hæc, aliquid ad *con-*
quod reperitur in libris vulgaribus, ab hoc lo-
mat hæc non reperit in libris nostris *con-*
stitutâ

stitutâ finis, nil generosum sapit atque magnificentum. Confirmat illud vel maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, adsciscat & reprobet, id est, voluptatem & dolorem. Ad hæc, & quæ sequamur, & quæ fugiamus, refert omnia. Quod quanquam Aristippi est, a Cyrenaicisque melius liberaliisque defenditur: tamen ejusmodi esse judico, ut nihil homine videatur indignius. Ad majora enim quædam nos natura genuit & conformavit, ut mihi quidem videtur. Ac fieri potest, ut errem: sed ita proflus existimo, neque eum Torquatum ¹⁶, qui hoc primum cognomen invenit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis tertio consulatu confixisse apud Vesperim propter voluptatem. Quod vero securi filium percussisset, privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, cum ipsi naturæ patrioque amoris prætulisset jus majestatis atque imperii.

Quid? L. Torquatus ¹⁷, is, qui consul cum Cn. Octavio fuit, cum illam severitatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, quod pecunias prætorum in provincia cepisse arguerent, causam apud se dicere juberet, reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non talem videri fuisse in imperio, quales ejus majores fuissent: & in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria & pro suis suscipit, ut non modo nullam capiet, sed etiam prætereat omnes volupta-

feripsit: quæ erubescit est a docto aliquo esse alio. Nam cum certum sit, hic aliquid deesse in libris manuscriptis, neque difficile adnotandum sit, quid deest, conspexi hoc totum illud, quæquæ fuit, non inepte suppletur: nisi forte in alio meliore exemplari reperitur. Ego in nostris libris manuscriptis non reperi, neque ullam reperi lacunam. *Lambin.* Vetus exemplar quo est summa, ea verba non habebat: vera tamen esse videntur. Sed adhuc quædam desiderari, verba quæ sequuntur satis indicant: ea enim apte cum illis non coherant. *Mercellus.*

¹⁶ Eius Torquatum] Q. Claudius Quædrigatus, cujus verba, quibus hæc histo-

riam recitat in *litteris*, leguntur apud Gellium cap. 13. lib. IX. pariter hoc contigit anno ab U. C. CCCLXXXVI. M. Furius Camillo quinquaginta: ut testis est Livius lib. VI. extremo. Ipse autem lib. VII. Livius decem haud minus post annos. Idem tamen narrat id factum C. Sulpicio & C. Licinio Calpo cons. distatore T. Quintio Penno: id est, sex annis posterius. Considera per octum. *Muret.*

¹⁷ L. Torquatus] Lego T. Torquatus et lapidibus Capitolinis, & Valerio lib. V. cap. 6. & libro I. IV. epit. Livii. *Idem.*

Vide & Val. Max. lib. VI. cap. 3.

luptates; dolores denique quosvis suscipere malit, quam deserere ullam officii partem: ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed videntur leviora, veniamus.

Quid tibi, Torquate? quid huic Triario litera, quid historia cognitioque rerum, quid poetarum evolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati; & erant illa Torquatis. Nunquam hoc ita defendit Epicurus: neque vero tu, aut quisquam eorum, qui aut sciret aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quaeritur sæpe, cur tam multi sunt Epicurei: sunt aliæ quoque causæ: sed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo, recta & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiæ, id est, voluptatem. Homines optimi non intelligunt totam rationem everti, si ita se res habeat. Nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte & per se esse jucunda; per se esset & virtus, & cognitio rerum, quod minime ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. De cætero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructor, (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios a studio. Quanquam te quidem video minime esse deterritum.

VIII. Quæ cum dixissem, magis ut illum provocarem, quam ut ipse loquerer, tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne e philosophorum choro sustulisti. Quid ei reliquisti, nisi te, quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? Aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur. Si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit. Disserendi artem nullam habuit. Voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipso parum vidit: deinde hoc quoque alienum: nam ante Aristippus; & ille melius. Addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse.

Fieri, inquam, o Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes ejus, a quo dissentias. Quid enim me pro-

prohiberet Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret? cum præsertim illa perdiscere ludus esset. Quamobrem dissentientium inter se reprehensiones non sunt vituperanda. Maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, contentiones, concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia videri solent.

Tunc Torquatus, Profus, inquit, assentior. Neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundiâ aut pertinaciâ recte disputari potest. Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. At me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum fuisse? Utrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet: an de una voluptate quaeri, de qua omne certamen est? Tuo vero id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam. De physicis alias: & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudinem solis probabo, & Democriti errata ab Epicuro reprehensa & correctæ permulta. Nunc dicam de voluptate; nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero: tibi que, si mihi probabis ea, quæ dices, libenter assentiâr. Probabo, inquit: modo ista sis æquitate, quam ostendis. Sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Ut placet, inquam. Tunc dicere exoritur est.

IX. Primum igitur, inquit, sic agam, ut ipsi auctori hujus disciplinæ placet: constituam, quid & quale sit id, de quo quaerimus: non quod ignorare vos arbitrer; sed ut ratione & via procedat oratio. Quaerimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum bonorum. Quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat: ipsum autem nusquam. Hoc Epicurus in voluptate ponit, quod summum bonum esse vult; summumque malum, dolorem: idque instituit docere sic: „ Omne animal, simul „ atque natum sit, voluptatem appetere, eaque gaudere ut „ summo bono: dolorem aspernari, ut summum malum, & „ quantum possit, a se repellere: idque facere nondum de-

pravatam, ipsa natura incorrupte atque integre judicante. Itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor fit. Sentiri hoc putat, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oporteret exquisitis rationibus confirmare: tantum satis esse admonere. Interesse enim inter argumentum conclusionemque rationis, & inter mediocrem animadversionem atque admonitionem: altera occulta quaedam & quasi involuta aperiri: altera prompta & aperta judicari. Etenim quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est, quid ¹⁸ aut ad naturam aut contra sit, a natura ipsa judicari. Ea quod percipit, aut quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem & dolorem?

Sunt autem quidam e nostris, qui hæc subtilius velint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu judicari: sed animo etiam ac ratione intelligi posse, & voluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. Itaque ajunt hanc quasi naturalem atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem (quibus ego assentior) cum a philosophis compluribus per multa dicantur, cur nec voluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor, non existimant oportere nimium nos causâ confidere, sed & argumentandum, & accurate differendum, & rationibus conquistis de voluptate & dolore disputandum putant.

X. Sed ut perspiciatis, unde omnis iste natus sit error voluptatem acculantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: eaque ipsa, quæ ab illo inventore veritatis & quasi architecto beata vitæ dicta sunt, explicabo. Nemo enim ipsam

¹⁸ Quid aut ad naturam, aut contra sit? Resilius (ut puto) legendum est, quid aut ad naturam aptum, aut contra sit: nullis enim exemplis adductis probant interpretes vocem, ad naturam, significare secundum naturam, licet eas ita interpretentur. Perse: Perclarum enim ab eo munus accipi. Conjecturas in Cicerois Philosophia Exordiatione, hætenus ineditas. Pro quibus magnas

ipsi gratias ago, literati habebunt immortales: adeo in illis multa sunt animadvertenda solent, & citide explicata, quibus æge caruit hætenus Cicero, & hæc abundabit editio, doctissimi Perceii opibus locupletata. Agnoscent sane lectores non frustra esse, quæ de illius eruditione ac judicio in Præfatione posui. Olivetus.

ipsam voluptatem, quia voluptas sit, aspernatur, aut odit; aut fugit; sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. Neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, confectetur, ad ipsi velit; sed quia nonnunquam ejusmodi tempora incidunt, ut labore & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

Ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? Quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestia consequatur; vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At vero eos & accusamus, & justo odio dignissimos ducimus, qui, blanditiis præsentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores & quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non provident: similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum & dolorem fuga. Et harum quidem rerum facilis est & expedita distinctio. Nam libero tempore, cum solita nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor depellendus. Temporibus autem quibusdam, & aut officii debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eveniet, ut & voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ. Itaque earum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majores alias consequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat.

Hanc ego cum teneam sententiam, quid est, cur verear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paulo ante cum memoriter, tum etiam erga nos amice & benevole collegisti. Nec me tamen laudandis majoribus meis corrupisti, nec legiorem ad respondendum reddidisti. Quorum facta quemadmodum, quæso, interpretaris? Siccine eos censés aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? At id ne fere quidem faciunt, ut ita ruant, itaque turbent, ut, earum motus

tus & impetus quo pertineant, non intelligamus. Tu tam egregios viros censeres tantas res gessisse sine causa? Quae fuerit causa mox videro: interea hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quae sine dubio praecleara sunt, fecerint, virtutem his ipsam per se causam non fuisse. Torquem detraxit hosti. Et quidem se rexerat, ne interiret. At magnum periculum adiit. In oculis quidem exercitus. Quid ex eo consecutus est? Laudem & caritatem: quae sunt vita sine metu degenda praesidia firmissima. Filium morte multavit: si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam importuno tamque crudeli. Sin ut dolore suo sanciret militaris imperii disciplinam, exercitumque in gravissimo bello animadversionis metu contineret: saluti propexit civium, quae intelligebat contineri suam.

Atque haec ratio late patet. In quo enim maxime consuevit iactare vestra se oratio, tua praesertim, qui studiose antiqua persequeris, claris & fortibus viris commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis, id totum exercitur eo delectu rerum, quem modo dixi, constituto, ut aut voluptates omitantur majorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur majorum dolorum effugiendorum gratia.

XI. Sed de clarorum hominum factis illustribus & gloriosis factis hoc loco dictum sit. Erit enim jam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius differendi locus. Nunc autem explicabo, voluptas ipsa, quae qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturque ea, quae voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam gravis, quam continens, quam severa sit. Non enim hanc solam sequimur, quae suavitate aliqua naturam ipsam movet, & cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam voluptatem habemus, quae percipitur, omni dolore detracto. Nam quoniam, cum privamur dolore, ipsa liberatione & vacuitate omnis molestiae gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis privatio recte nominata est voluptas. Ut enim cum cibo & potione fames sitisque depulsa est, ipsa detrahitio molestiae.

lestia consecutionem asserit voluptatis, sic in omni re doloris amotio successione efficit voluptatis.

Itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam inter dolorem & voluptatem. Illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, omni dolore carere, non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem. Quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, cum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore. Omnis autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: ut postea variari voluptas distinguere possit; augeri, amplificarique non possit.

At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facere & urbane Stoicos irridente, statua est in Ceramico Chryssippi, sedentis porrecta manu, quae manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum: Num quidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sane. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne statuum quidem dicturam patet agebat, si loqui posset. Conclusum est enim contra Cyrenicos satis acute: nihil ad Epicurum. Nam si ea sola voluptas esset, quae quasi titillaret sensus, ut ita dicam, & ad eos cum suavitate assueret & illaberetur: nec manus esse contenta posset ulla vacuitate doloris, sine jucundo motu voluptatis. Sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte, Chryssippe, concessum est, nihil desiderare manum, cum ita esset affecta: secundum non recte, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. Idcirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est.

XII. Extremum autem esse bonorum voluptatem ex hoc facile percipitur potest: Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediendo, nec impendente: quem tandem hoc statu praestabiliorem aut magis expetendum possumus dicere? Inesse

¹⁰ Conclusum est. Chryssippi rogatiunculam, quae contra Epicuri sententiam facere videbatur, artificiose rejicit in Cyrenicos, qui solum, ut dixit, morum illum iocundum & suavitatem nomine voluptatis intelligebant. *Martius.*

Inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quod mors sensu careat: dolor in longinquitate levis: in gravitate brevis soleat esse: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio confoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earumque assidua recordatione lætetur: quid est, quod huc possit, quod melius sit, accedere? Statue contra aliquem confectum tantis animi corporisque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla spe proposita, fore levius aliquando, nulla^b præterea nec præsentis, nec expectata voluptate: quid eo miserius dici aut fingi potest?

Quod si vita doloribus referta maxime fugienda est, summum profecto malum est vivere cum dolore. Cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum cum voluptate vivere. Nec enim habet nostra mens aliud quidquam, ubi consistat, tanquam in extremo: omnesque & metus, & agnitudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res ulla, quæ sua natura aut sollicitare possit, aut angere. Præterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiuntur aut a voluptate, aut a dolore. Quod cum ita sit, perspicuum est omnes rectas res atque laudabiles eo referri, ut cum voluptate vivatur. Quoniam autem id est vel summum bonorum, vel ultimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum jucunde vivere.

XIII. Id qui in una virtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet non intelligunt; errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberabuntur. Istæ enim vestræ eximie pulchræque virtutes nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valetudinis causa probamus: & gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: sic sapientia, quæ ars

a Man. Lamb. hinc... acedere

b Vici. Lamb. præterea

ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret; nunc expetitur, quod est tanquam artifex conquærendæ & comparandæ voluptatis.

Quam autem dicam voluptatem jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. Nam cum ignoratione rerum bonarum & malarum maxime hominum vita vexetur, ob eumque errorem & voluptatibus maximis sæpe priventur, & pravissimis animi doloribus torqueantur; sapientia est adhibenda, quæ & terroribus cupiditatibusque detractis, & omnium fallarum opinionum temeritate direpta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. Sapientia enim est una, quæ mœsticiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat: quæ præceptrice in tranquillitate vivi potest, omnium cupiditarum ardore restincto. Cupiditates enim sunt insatiabiles: quæ non modo singulos homines, sed universas familias evertunt; totam etiam labefactant sæpe rempublicam. Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Nec hæc sese foris solum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt, sed intus etiam in animis inclusæ inter sese dissident atque discordant. Ex quo vitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens solum, amputata circumcisiæque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus, sine agnitudine possit, & sine metu vivere.

Quæ est enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio, quam illa, quæ est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditarum, quæ essent & naturales²⁰ & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessaria: tertium, quæ nec naturales, nec necessaria. Quarum ea ratio est, ut necessaria nec opera multa, nec impensa expleantur. Ne naturales quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natura divitias, quibus contenta sit, & parabiles, & terminatas habet. Inanium autem cupiditarum nec modus ullus, nec finis inveniri potest.

XIV.

²⁰ Naturales] Epicurus: Si ad naturam fuerit sunt: ea falsa opinione nascuntur ubi desunt, nunquam erit pauper: si ad opinionem, nunquam dives. Eaque natura deserta; opinio inanis est. Naturalia desideria sunt: ea falsa opinione nascuntur ubi desunt, nunquam erit pauper: si ad opinionem, nunquam dives. Eaque natura deserta; opinio inanis est. Seneca lib. II. epist. Muretus.

XIV. Quod si vitam omnem perturbari videmus errore & inficientia: sapientiamque esse solam, quæ nos a libidinum impetu & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modice ferre doceat injurias, & omnes monstrat vias, quæ ad quietem & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter voluptatem expetendam, & infipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademque ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis asserat, & eos quasi concordia quadam placet ac leniat. Temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur monet. Nec enim satis est judicare, quid faciendum, non faciendumve sit: sed stare etiam oportet in eo, quod sit judicatum. Plerique autem, quod tenere atque fervere id, quod statuerunt, non possunt, victi & debilitati, objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid eventurum sit, provident, ob eamque causam propter voluptatem & parvam & non necessariam, & quæ vel aliter pareretur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: sæpe etiam legum judiciorumque poenis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolore consequntur: & qui suum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi voluptatem maximam adipiscuntur, prætermittenda voluptate. Eidem etiam dolore sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse: temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia majores consequatur.

XV. Eadem fortitudinis ratio reperietur. Nam neque laborum perfunctio, neque perperis dolorum, per se ipsa allicit: nec patientia, nec assiduitates, nec vigilia, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, ut sine cura metuque vivamus: animumque & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. Ut enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur: &, ut succumbere

re doloribus, eosque humili animo imbecilloque ferre, miserum est; ob eamque debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdidit: sic robustus animus & excelsus omni est liber cura & angore, cum & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati: & ad dolores ita paratus est, ut meminerit, maximos morte finire, parvos multa habere intervalla requietis, mediocrium nos esse dominos: ut, si tolerabiles sint, feramus: sin minus, æquo animo e vita, cum ea non placeat, tanquam e theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari suo nomine: sed illas rejici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem.

XVI. Justitia restat, ut de omni virtute sit dictum; sed similia fere dici possunt. Ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi possint, sic de justitia judicandum est: quæ non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi sua atque natura, quod tranquillet animos: tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura²¹ non depravata desideret. Quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt: sic²² cujus²³ in men-

Tom. II.

Q te

²¹ Natura depravata desideret. Illud depravata, scriptum erat in margine, quo significaretur depravata esse, que statim sequuntur. Inde per errorem translatum est in contextum, Lambinus, Non depravata, sed ex conjectura. Idem.

²² Man. cujus in mente impietas. (Lamb. injustitia) confedit.

²³ Sic cujus in mente confedit, &c. Jocus est a Librariis pessime habitus, eumque conjecturis suis tentarunt eruditi. Fred. Grovovius reposuit, sic cum vis in mente confedit, hoc ipso quod adest, turbulenta non potest non fieri. Ubi enim pro injustitia positam confedit, Tullius tamen ambiguit saltem significationis vocem: hoc in loco vis, ut opinor, adhiberet. Cæterum uti feceratque totum locum sic constitutus, quemadmodum

temeritas & libido & ignavia, si cuius in mente confedit, hoc ipso quod adest, turbulenta est: si vero multa quippiam &c. Denique Cl. Clericus An. Crit. P. III. §. 1. c. 16. 10. vitii nihil in his verbis, inesse censet. Mihi vero fidem non facit vir doctissimus, licet prioris membri sentiam videatur affectus. Nunc varias lectiones videamus. Eliens. fec. dat sic enim in mente confedit justitia, hoc ipso &c. Idem codex, Paris. unus, & alter P. Manutii representant, etsi vero impietas multa quippiam est. Itaque, non spera. Mill. ope, legerim, sic si cuius in mente confedit justitia, hoc ipso quod adest, turbulenta non potest ea fieri: si vero impietas multa quippiam est, quatenus occidit fecerit, nunquam tantum confedit, id fore semper occultum. Dav.

te confedit, hoc ipso, quod adest, turbulenta^a non potest fieri: & si vero molita quippiam est, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Plurimumque improborum facta primo suspicio insequitur: deinde sermo atque fama, tum accusator, tum iudex: multi etiam, ut te consule, ipsi se indicaverunt.

Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi esse & muniti videntur, deorum tamen horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus supplicii causa importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas, cum conscientia factorum, tum pœna legum, odioque civium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda umquam improbe parta minuit, sed auget potius, atque inflammat: ut coercendi magis, quam dedocendi esse videantur.

Invitat igitur vera ratio bene sanos ad justitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti^b atque impotenti injuste facta conducunt; qui nec facile efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit: & opes vel fortunæ, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benevolentiam sibi conciliant, & quod aptissimum est ad quiete vivendum, caritatem; præsertim cum omnino nulla sit causa peccandi. Quæ enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla injuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est. Nihil enim desiderabile concupiscunt, plusque in ipsa injuria detrimenti est, quam in iis rebus emolumentum, quæ pariuntur injuria. Itaque ne justitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat: nam diligi & carum esse jucundum est, propterea quia tutiorem vitam & voluptatem efficit pleniorum. Itaque non ob ea solum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugien-

^a Man. non potest non esse, Lamb. non potest non fieri.

^b Infanti J. Læto, neque homini infanti, aut impotenti, idem.

fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quod cuius in animo versatur, nunquam finit cum respirare, nunquam acquiescere.

Quod si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maxime cæterorum philosophorum exultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptarem; voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum atque extremum bonorum omnium; beateque vivere nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere.

XVII. Huic certæ stabilique sententiæ quæ sint conjuncta, explicabo brevi. Nullus in ipsis error est finibus bonorum & malorum, id est, in voluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, e quibus hæc efficiantur, ignorant. Animi autem voluptates & dolores nasci fatemur e corporis voluptatibus & doloribus. Itaque concedo quod modo dicebas, cadere causa, si qui e nostris aliter existimant: quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quanquam autem & lætitiæ nobis voluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum esse e corpore, & ad corpus referri: nec ob eam causam non multo majores esse & voluptates, & dolores animi, quam corporis. Nam corpore nihil, præsens & quod adest, sentire possumus: animo autem & præterita, & futura. Ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquid æternum & infinitum impendere malum nobis opinemur. Quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus.

Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, si æque diu sit in corpore. Non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit: eoque intelligi potest, quanta voluptas sit non dolere.

re. Sed ut iis bonis erigimur, quæ expectamus: sic latamur iis, quæ recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita grata recordatione renovata delectant. Est autem situm in nobis, ut & adversa quasi perpetua oblivione obruamus, & secunda jucunde ac suaviter meminerimus. Sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona.

XVIII. O præclaram beate vivendi, & apertam, & simplicem, & directam viam! Cum enim certe nihil homini possit melius esse, quam vacare omni dolore & molestia, perfruique maximis & animi & corporis voluptatibus: videtisne, quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? Clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste, iusteque vivatur: nec sapienter, honeste, iuste, nisi jucunde. Neque enim civitas in seditione beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus, a se ipse dissidens secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis & liberæ potest. Atqui pugnantibus & contrariis studiis consiliisque semper utens, nihil quieti videre, nihil tranquillipotest.

Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est? Animi autem morbi sunt cupiditates immensæ & inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedant conficiuntque curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis præsentis futurove sejunctum. Nec vero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. Nemo igitur est non miser.

Accedit etiam mors, quæ, quasi saxum Tantalo, semper impendet: tam superstitio; qua qui est imbutus, quietus esse nunquam potest. Præterea bona præterita non meminerunt, præsentibus non fruuntur, futura modo expectant: quæ quia

certa

certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu: maximeque cruciantur, cum sero sentiunt, frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. Nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores magnoque susceperant.

Ece autem alii minuti & angusti, aut omnia semper desiderantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstri²⁴: alii autem etiam amatoris levitatibus dediti, alii petulantes, alii audaces, protervi, iidem intemperantes & ignavi, nunquam in sententia permanentes. Quas ob causas in eorum vita nulla est intercapedo molestiæ. Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum non beatus. Multoque hoc melius nos veriusque quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido quam splendido nomine: virtutem autem, nixam hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beate vivendum seipsa esse contentam.

XIX. Sed possunt hæc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, verum etiam approbantibus nobis. Sic enim ab Epicuro sapiens semper beatus inducitur. Finitas habet cupiditates; negligit mortem; de diis immortalibus sine ullo metu vera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita. His rebus instructus semper est in voluptate. Neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorum. Nam & præterita grate meminit, & presentibus ita potitur, ut animadvertat quanta sint ea, quamque jucunda: neque pendet ex futuris, sed expectat illa, fruitur presentibus: ab iisque vitis, quæ paulo ante collegi, abest plurimum: & cum stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. Dolores autem, si qui incurrunt, nunquam vim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quam quod angatur.

Opti-

²⁴ *Monstri* J. Lambinus, conjecturam suam secutus, edidit *monstris*. Nulla vero mutandi fuit causa; nam receptam lectionem servat etiam *Novius* in *minutus*; nisi quod ille *monstris*, pro ut etiam nonnulli *Mss.* Nec refert utrum *monstri* legas, an *monstris*. Idem.

Optime vero Epicurus, quod exiguum dicit fortunam intervenire sapienti: maximasque ²⁵ ab eo, & gravissimas res consilio ipsius & ratione administrari: neque majorum voluptatem ex infinito tempore ataris percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod videmus esse finium. In dialectica autem vestra nullam vim existimavit esse nec ad melius vivendum, nec ad commodius differendum. In physicis plurimum posuit. Ea scientia, & verborum vis ²⁶, & natura orationis, & consequentium repugnantiumve ratio potest percipi: omnium autem rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignorantia rerum, e qua ipsa horribiles existunt saepe formidines. Denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quae natura desideret. Tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa (quae quasi delapsa de caelo est ad cognitionem omnium) regula, ad quam omnia iudicia rerum diriguntur, nunquam ullius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. Quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus. Qui si omnes erunt veri, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci & percipi. Quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt, ii, remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod differunt. Praeterea, sublata cognitione & scientia, tollitur omnis ratio & vitae degendae, & rerum gerendarum. Sic e physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis; & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignorantia sublata; & moderatio, natura cupiditatum generibusque

²⁵ Maximasque ab eo, & gravissimas] Duo verba, ab eo, in veteri codice non sunt, nec in Graeco Epicuri. Ideo expungenda, cum ad sententiam nihil faciant. Moritius.

²⁶ Verborum vis] Nam verba non hominum instituta, sed natura constare dicebat. Movetur. Vim verborum & naturam orationis ex naturae cognitione percipi censuit. Ideo crebro dicebat diligenter oportere exprimi, quae res subiecta esset vocibus, ut ex-

taret quo disputationem omnem referre liceret. Imo docebat voces ipsas hominum instituta positas non fuisse, sed naturam ipsam rerum id docuisse: nimirum eam suis permutationibus homines incitasse, ut peculiarem & rebus accommodatum spiritum efflarent. Morek. Pater igitur superiora verba, ea scientia, intelligenda esse de Physica, ut Goueto placuit: non de Logica, ut affirmat Davinius. Olive.

que earum explicatis; & (ut modo docui) cognitionis regula & iudicio ab eadem illa constituto, veri a falso distinctio traditur.

XX. Restat locus huic disputationi vel maxime necessarius de amicitia, quam, si voluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: omnium rerum, quas ad beate vivendum sapientia comparaveris, nihil esse majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius. Neque vero hoc oratione solum, sed multo magis vita, & factis, & moribus comprobavit. Quod quam magnum sit, fictae veterum fabulae declarant: in quibus tam multis tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, vix tria amicorum paria reperiuntur, ut ad Orestem pervenias, profectus a Theleo. At vero Epicurus una in domo, & ea quidem angusta, quam magnos, quantaque amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges! Quod sit etiam nunc ab Epicureis.

Sed ad rem redeamus: de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis video esse a nostris de amicitia disputatum. Alii, cum eas voluptates, quae ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus: quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitiae vacillare. Tuentur tamen eum locum, seque facile, ut mihi videtur, expediunt. Ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse a voluptate discedere. Nam cum solitudo & vita sine amicis infidiarum & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, & a spe pariendarum voluptatum se jungi non potest. Atque ut odia, invidiae, despictiones, adversantur voluptatibus: sic amicitiae non modo faultrices fidelissimae, sed etiam effectrices sunt voluptatum, tam amicis, quam sibi. Quibus non solum praesentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis ac posteritatis temporis.

Quod ²⁷ quia nullo modo sine amicitia firmam & perpetuam

²⁷ Quod quis nullo] Aliqui satis otiose, pronomen est quatuor casus. Ellipsis detraxit ut videtur, primam vocem onerant apice praepositionem propter. Ut in his Terentii, gravi, perinde ac si conjunctio sit. Atqui Auid. IV. 3. 13. Si quid est, quod meo opere

tuam iucunditatem vitæ tenere possumus; neque vero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos & nosmetipsos diligamus: idcirco & hoc ipsam efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. Nam & lætamur amicorum lætitia æque atque nostra, & pariter dolemus angoribus: Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in seipsum: quosque labores propter suam voluptatem susciperet, eosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæc semper voluptatibus inhaerent, eadem de amicitia dicenda sunt. Præclare enim Epicurus his pæne verbis: *Eadem, inquit, scientia confirmavit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum; quæ respexit, in hoc ipso vitæ spatio amicitia præsidium esse firmissimum.*

Sunt autem quidam Epicurei timidiore paulo contra vestra convicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. Itaque primos congressus copulationesque & consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. Etenim si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicras²⁸ exercendi, aut venandi consuetudines adamare solemus, quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit & iustius?

Sunt autem qui dicunt foedus quoddam esse sapientum, ut ne minus quidem amicos, quam se ipsos, diligant. Quod & fieri posse intelligimus, & sæpe id videmus: & perspicuum est, nihil ad iucunde vivendum reperiri posse, quod conjunctione

opus sit. Eun. III. 5. 10. *Quid est quod se gerit?* Heaut. IV. 7. 6. *Nihil est, illi quod noverunt diutius.* Phorm. II. 3. 14. *Adolescenti nihil est quod successorem.* Hoc itaque loco quod est propter quod, quamobrem, ut monet Horat. Turcellin. de Particul. Alii explicat Obert. Gifanij, Conlestan. in Lucr. V. *Quod nomen; & putat quod esse pro*

autem. Anonym. ²⁸ *Si ludicras* | *Victorius: Si ludicra exercendi aut venandi consuetudinem adamare soleant.* Quæ lectio ut a nobis reduceretur, fecit ipse loci sentis. Nam fieri contendit noster, ut homines loca, fana, cæteraque, quorum meminit, consuetudines soleant adamare. Davistus.

etione tali sit aptius. Quibus ex omnibus judicari potest; non modo non impediri rationem amicitia, si summum bonum in voluptate ponatur, sed sine hoc institutionem omnino amicitia non posse reperiri.

XXI. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora & clariora sunt: si omnia dixi hausta e fonte natura: si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis atque integris testibus: si infantes pueri, si mutæ etiam bestia pæne loquuntur, magistra ac duce natura, nihil esse prosperum nisi voluptatem, nihil asperum nisi dolorem; de quibus neque depravate judicant, neque corrupte; nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quasi voce natura, sic eam firme graviterque comprehenderit, ut omnes bene sanos in viam pacatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quod tibi parum videtur eruditus, ea causa est, quod nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ vitæ disciplinam juvaret.

An ille tempus aut in poetis evolvendis, ut ego & Triarius, te hortatore, facimus, consumeret? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis est delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ & a falsis initiis profecta, vera esse non possunt: & si essent vera, nihil afferrent, quo iucundius, id est, quo melius viveremus. Eas ergo artes persequeretur; vivendi artem tantam, tamque operosam, & perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus; sed ii indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent usque ad senectutem esse discenda. Quæ cum dixisset, Explicavi, inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem. Quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam est data.

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER SECUNDUS.
ARGUMENTUM.

Hic liber in refutando Torquari disputatione atque universa Epicuri ratione consumitur. Initium facit ab ipso voluptatis vocabulo, quod negat recte ab Epicuro definiti, qui ei non modo que in motu sit, hoc est corpoream, sed etiam, que in stabilitate sit, hoc est vacuitatem a dolore, sive indolentiam subiciat: que res cum sint natura diverse, uno vocabulo nequeant comprehendi, adversante in primis lingue Græcæ Latineque ratione, quarum nequa illa idolorū, neque hæc voluptatem appelleret indolentiam, cum Hieronymus, qui summum bonum in indolentia ponat, manifeste disputet contra Aristippum, qui voluptati summi boni vim tribuat: cap. 1. 10. Ad evertenda deinde ipsius opinionis Epicureæ fundamenta accedit, & ostendit, neque ab animantium ortu recte reperi originem summi boni, nec propterea, quod appetant voluptatem infantes, aspernentur dolorem, voluptatem pro summo bono habendam, cum non tan ad voluptatem appetendam moveantur a natura infantes, quam ut seipsi diligant, & integros se salvosque velint; neque a sensibus, quorum iudicii non sit de bono & malo iudicare, sed de coloribus, sonis, figuris, motu, intervallis, & reliquis huiusmodi sensui subjectis rebus: cap. 10. 12. Unam ergo rationem audiendam esse, que doceat, nihil esse voluptati loci, non modo ut sola in summi boni sede ponatur, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur; nullamque esse de summo bono sententiam probandam, nisi que aut solam honestatem probet, aut eam initiis nature & totius perfectione vitæ locupletet. Totam autem sententiam Epicuream hoc uno everti posse, si honestum aliquid ostendatur, quod sit.

sit ipsum sua vi, propter sequæ expectandum: hoc est, quod detracta omni utilitate, sine ullis premiis fructibusque per seipsum possit laudari, & quatuor virtutibus illis Stoicis contineatur. Eo constituto, cap. 14. accedit ad omnia ea, que a Torquato disputata pro Epicuri sententia erant, eaque ita refellit, ut impietatis neque virtutibus neque amicitiæ usquam locum esse ostendat, si ad voluptatem omnia referantur: cap. 15. 27. deinde vero reliqua etiam persequatur. ERNESTUS.

HIC cum uterque me intueretur, seque ad audiendum significant paratos: Primum, inquam, deprecor, ne me, tanquam philosophum, putetis scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere unquam probavi. Quando enim Socrates, qui parens philosophiæ iure dici potest, quidquam tale fecit? Eorum erat ille mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conventu poscere quæstionem, id est, jubere dicere, que de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. Sed & illum, quem nominavi, & ceteros sophistas, ut e Platone intelligi potest, lufos videmus a Socrate. Is enim percontando atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum diserebat, ut ad ea, que ii respondissent, si quid videretur, diceret. Qui mos cum a posterioribus non esset retentus, Arcefilas eum revocavit; instituitque, ut ii, qui se audire vellet, non de se quarerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. Quod cum dixissent, ille contra. Sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem philosophos, qui quæsit aliquid, tacet. Quod quidem jam fit etiam in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, *Voluptas mihi videtur*

R 2

civ

¹ Scholam] Disputationes, quibus, per-
petua oratione, una aliqua de re philosophi
in cœtu hominum explicabant, scholæ dice-
bantur. Cicero. I. Tulcul. Dierum quæque
scholæ, ut Græci appellant, in totidem libris
contuli. Idem lib. III. Separatim autem cer-
te scholæ sunt de exitu Socr. Marci.

tur esse summum bonum, perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipsos in ea sententia esse, sed audire velle contraria.

Nos commodius agimus. Non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur. Ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus singulis insistas, & intelligas quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid velis, & ad exitum perveniri. Cum enim fertur, quasi torrens, oratio, quamvis multa cujusque modi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nulquam orationem rapidam coerceas. Omnis autem in quaerendo, quae via quadam & ratione habetur, oratio praescribere primum debet, (ut quibusdam in formulis, *Ea res agatur*) ut, inter quos disseritur, conveniat, quid sit id, de quo disseratur.

II. Hoc positum in Phaedro a Platone probavit. Epicurus: sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. Sed quod proximum fuit, non vidit. Negat enim defini rem placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur: velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. Quarimus enim finem bonorum: possumusne scire, hoc quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? Atqui haec patefactio quasi rerum operarum, cum quid quidque sit aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens utebare nonnunquam. Nam hunc ipsum sive finem, sive extremum, sive ultimum definiebas, id esse, quo omnia, quae recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. Praclare hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses: aut, quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset: aut, quod juvaret: aut, quod liberet modo. Nunc idem (nisi molestum est) quoniam tibi non omnino displicet desinere, & id facis cum vis; velim definias, quid sit voluptas: de quo omnis haec quaestio est.

Quasi quis, inquit, sit, qui, quid sit voluptas, nesciat: aut

aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & satis firme conceptam animo atque comprehensam. Nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, & in eo mutare: eumque, qui crebro dicat diligenter oportere exprimi, quae vis subjecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet haec vox voluptatis, id est, quae res huic voci subjiatur.

III. Tunc ille ridens, Hoc vero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum voluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum: id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus quid sit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quoniam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens movetur, & jucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non semper, inquam. Nam interdum nimis etiam novit, quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse ubi sit, aut quid sit ullum bonum, praeter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscena voluptate capiatur. An haec ab eo non dicuntur? Quasi vero me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere. Ego vero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quod te pudeat sapienti assentiri; qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. Nam Metrodororum non puto ipsum professum: sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. Septem autem illi, non suo, sed populorum suffragio omnium, nominati sunt.

Verum hoc loco sumo, verbis his eandem certe vim voluptatis Epicurum nosse, quam ceteros. Omnes enim jucundum motum, quo sensus hilarentur, Graece *ἡδονή*, Latine voluptatem vocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem discendi causa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehensum velim. Ego quoque, inquit, didicim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim. Tenesne

nesne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, nihil dolero. Quid? idem iste de voluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter scriptam expetendam. Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat: nam, ut paulo ante docui, augenda voluptatis finis est doloris omnis a motio.

Non dolere, inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam vero vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem: dici enim nihil potest verius. Estne quæso, inquam, sitienti in bibendo voluptas? Quis istud, inquit, posset negare? Eademne, inquam, quæ restincta siti? Immo alio genere. Restincta enim sitis stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimiles eodem nomine appellas?

Quid paulo ante, inquit, dixerim, nonne meministi, cum omnis dolor detractus esset, variari, non augeri voluptatem? Memini vero, inquam. Sed tu istuc dixisti bene Latine, parum plane. Varietas enim Latinum verbum est, idque proprie quidem in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia. Varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna. Voluptas varia etiam dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiles efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. Ista varietas quæ sit non satis percipio, quod ais, cum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cum autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: sed non augeri illam non dolendi voluptatem. Quam cur voluptatem appelles, nescio.

IV. An potest, inquit ille, quidquam esse suavis, quam nihil dolere? Immo sit sane nihil melius, inquam: nondum enim id quero: num propterea idem voluptas est, quod (ut

ita

ita dicam) indolentia? Plane idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla major potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? Quid enim necesse est, tanquam meretricem in matronarum coetum, sic voluptatem in virtutum concilium adducere? Intidiosum nomen est, & infamiae subiectum.

Itaque hoc frequenter dici solet a vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi si quando dictum est: est autem dictum non parum sæpe: etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci. Egone non intelligo, quid sit *ἡδονή* Græce, Latine voluptas? utram tandem linguam nescio? deinde, qui sit, ut ego nesciam, sciant omnes quicumque Epicurei esse voluerunt? Quod vestri quidem vel optime disputant, nihil opus esse, cum, qui philosophus futurus sit, scire literas. Itaque, ut majores nostri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic vos de Pelasgis² omnibus colligitis bonos illos quidem viros, sed certe non pereruditos³. Ergo illi intelligant, quid Epicurus dicat, ego non intelligo?

Ut scias me intelligere, primum idem esse voluptatem dico, quod ille *ἡδονή*. Et quidem sæpe querimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quereremus. Nullum inveniri potest, quod magis idem declarat Latine, quod Græce, quam declarat voluptas. Huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subijciunt, lætitiâ in animo, commotionem suavem jucunditatis in corpore. Nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi⁴ nimiam, lætitiâ dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui omnibus lætitiis lætum esse se narrat. Sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: *Sublationem animi sine ratio-*

² De Pelasgis] Id est, De rusticis. Murez. Vide Victorii Var. Lect. l. 20. Turnebi Advers. 10. 8.

³ Non pereruditos] Erasmus in Adagio, More Romano, legis hic, non semper erudi-

tor: inepte, ut solet. Murez.

⁴ Voluptatem animi nimiam, lætitiâ] Interpunge; voluptatem, animi nimiam lætitiâ. Idem.

varione, opinantis se magno bono frui: non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore.

In eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea quæ sensum aliquem moveat, jucunditas. Hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum: *juvare* enim in utroque dicitur, ex eoque *jucundum*: modo intelligas, inter illum, qui dicat,

Tanta lætitia auctus sum, ut mihi non constem:

& eum, qui,

Nunc domum mihi animus ardet:

quorum alter lætitia gæstiat, alter dolore crucietur: esse illum medium,

Quanquam hæc inter nos nuper novitia admodum est, qui nec lætetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur fummis doloribus, esse eum, qui utroque careat.

V. Satisne igitur videor vim verborum tenere: an sum etiam nunc vel Græce loqui, vel Latine docendus? Et tamen vide, ne, si ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cum Græce, ut videor, luculenter sciam: sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur. Quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui *exorens* perhibetur, quia de natura nimis obscure memoravit: aut cum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, si possit, plane & aperte loqui: nec de re obscura, ut physici; aut artificiosa, ut mathematici; sed de illustri & facili, etiam in vulgus pervulgata, loquitur. Quanquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat. E quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis fit istius verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat.

Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui censet summum

⁵ *Tanta lætitia* | Vide Tuscul. IV.

⁶ *Nunc domum* | In Orat. pro Cælio, c.

16. Sed *subito*, inquit, *quæm parvum potissimum sumam*. *Castellanum aliquem vehementem*

tem atque durum?

⁷ *Quanquam hæc inter nos* | Terent. Heaut. Act. I. Sc. I.

mum bonum esse, sine ulla molestia vivere; cur mavult dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, ut ille facit, qui, quid dicat, intelligit? Sin autem voluptatem putat adjungendam eam, quæ in motu sit: sic enim appellat hanc dulcem, in motu; illam nihil dolentis, in stabilitate; quid tendit, cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suam naturam sensumque perpexerit, vacuitas doloris & voluptas idem esse videatur? Hoc est vim asserre; Torquate, sensibus: extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria: unum, cum in voluptate sumus; alterum, cum in dolore; tertium hoc, in quo nunc quidem sumus? Credo quidem vos nec in dolore, nec in voluptate esse; ut in voluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec tantiumque, nec dolentium? Non, prorsus, inquit: omnesque, qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri misceat nullum, ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibit?

VI. Tum ille, Finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipsum providens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mavis quam dialectice disputare? Quasi vero, inquit, perpetua oratio rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, ut jam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes: rhetoricam palmæ, dialecticam pugno similem esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. Obsequar igitur voluntati tuæ: dicamque, si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cum populariter loquatur, esse interdum paulo hebetiorem.

Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem & perspicendi, quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi, quale quidque sit, & ratione ac via

quam, alia loquitur; nunquam intelligam quid sentiat: sed plane dicit quod intelligam. Idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde: similiter ²³ & si dicat, non reprehendendos parricidas, si nec ²⁴ cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. Et tamen, quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dare, aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose viverent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine, duntaxat cetera cauerent?

Sed tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quod ita viverent, ut persequerentur cuiusque modi voluptates; cum esset praesertim, ut ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus afortos primum ita non religiosos, ut edant ²⁵ de patella: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide ²⁶,

Mibi sex menses satis sunt vita: septimum Orco spondeo.
Jam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de narthecio ²⁷ promant: *Si gravis, brevis: si longus, levis.* Unum nescio,

²³ Similiter et] Aut similiter ut legendum videtur, aut veteres similiter ita cum & junxisse, ut cum ac, atque, ut putandum est, quod interdum suspicor, ut ipse cum saepe animadveterim aequo & scriptum in antiquis libris, ubi est in recentioribus aequo ut. P. Manutius.

²⁴ Si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem] Totus hic locus praeposito verborum ordine ita perturbatus est, ut eicere sententiam nullo modo liceat; & ne lectorem multis inore, verba recitabo, non ut legentur in omnibus libris, sed ut videtur sententia postulare:

²⁵ Si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si nec cupidi sint, nec deos metuant; nec mortem, nec dolorem; dicit, absurde; similiter & si dicat non reprehendendos parricidas, si sapientes sint.

²⁶ Etenim quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose viverent, cetera cauerent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine duntaxat? Sed tamen nonne &c. Lego autem, nec dubitanter quin recte, *etiam quid attinet*, ubi est in omnibus libris & tamen quid attinet. De viis.

²⁷ Ut edant de patella] Patellis sacrificio

vasa accommodata significari indicat Caelius, unde illud Oxidii in Falis: *Fere missis Vestis pura patella cibos.* Inde appellari patellariorum deos, qui patellis placantur. Ex quo illud Plauti, *Dii me unnes magui, minores, & patellaris.* Eos ergo proferi luxuriosos contra Epicurum Cicero, qui neque mortem metuant, cum parati sint paulo post plena voluptate de vita decedere: nec deos ita reverentur, quo minus e sacrificiis securi abripiant quod libeat. Meret.

²⁶ Ex Hymnide] Caelii fabula, quam plus vice simpliciter laudat Nonius. Hunc versum imitatus est Lucilius Satyr. lib. xxxv.

Qui sex menses vitam ducunt, Orco spondeo septimum.
Exat apud eundem Nonium in duos & in annos. Davinius.

²⁷ Narthecio] Narthecium appellat thecam medicamentorum: Marcialis:

Arcti ubi medica narthecia cernat: habita

Monsura, qua cuperet Paellius esse sua.

Est autem *narthex* ferula, cujus semen ait Plinius morbis quibusdam succurrere, & ejus lignum servandis medicamentis accommodatum est. Morvini.

nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere.

VIII. Quid ergo attinet dicere, *Nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberem?* Hoc est dicere, non reprehenderem afortos, si non essent aforti. Isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo severus luxuriam per se ipsam reprehendam non putat. Et hercule, Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectissime non putat. Nolim enim mihi fingere afortos, ut soletis, qui in mensam vomant, & qui de conviviis auferrantur, crudique postridie se rursus ingurgitent: qui solem, ut ajunt, nec occidentem unquam viderent ¹⁸, nec orientem: qui, consumptis patrimoniis, egeant. Nemo nostrum istius generis afortos jucunde putat vivere: Mundos, elegantes, optimis cocis, pistoribus, picatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, virantes cruditatem; quibus ¹⁹ *vinum defusum & pleno sit hir, siphon*, ut ait Lucilius, *cui nihil dempsit; jus* ²⁰ *& sacculus abstulerit: adbibentes ludos*, & quae sequuntur illa, quibus detractis, clamat Epicurus de nescire, quid sit bonum. Adhinc etiam formosi pueri, qui ministrent: respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, adificium. Hos

¹⁸ Viderent, Lege viderint] Hoc de luxuriosis hominibus & abdomini vinoque maris dicitur. Id quidem Sybaritis fuit solenne. Vide Athanatum, lib. vii. pag. 273. & lib. xii. pag. 510. Iterum de Colophonis pag. 526. Inter Romanos id primus usurpasse videtur M. Cato. Vide Senec. ep. 122. Davinius.

¹⁹ Quibus vinum defusum & pleno sit: hir, siphon, ut ait Lucilius, cui nihil dempsit] Graeci *hir* siphonem ad gustandum in caupona vinum utebantur. Inde *siphon* est furtim vinum piffillare. Vinum cui *siphon* aliquid dempsit, si ita diu *disintegratum* maneat, ut loquebantur veteres, acerbis. Propterea Lucilius, ex cuius verbis haec scribit Cicero, proponit vinum integerrimum, & nulla parte periclitans acerbis: id quod siphone depletum non est, neque vasa manus piffillatum. Nam *hir* est vasa manus, & qui vinum furtim deplet, ut gultent, solent id vasa manus haurire.

Hac sane vera sententia Lucilli, quae elegantissima est, quam Ciceronis praepositi z-

nulli cur mutarent, causa non erat. Si enim Ciceroni placuissent injuriam fieri, quod pisco verbo *hir* uteretur, fultem hoc cogitare debebant, ipsum Ciceronem verbis Lucilli, non suis, loqui. Quod sequitur apud eundem Ciceronem, *vis & sacculus abstulerit* (nam ita habebant antiquae editiones) lego *vires sacculus abstulerit*. Firmissima vina olim sacculus viniaris castrari solita notissimum est ex Plinio. Itaque delicatissimum vinum esse proponit Lucilius, tum quod de pleno defusum sit (nam quod de deminito &c. *conspicuum* *stratum* *contaminatum* illam, ut ita loquitur post Plinium, *erant*. Jos. Scaliger. in *Append. Coniect. ad Varonem*.)

²⁰ Jus & sacculus abstulerit] Ob. Giffaninus Syll. Burmann. Tom. II. pag. 308. proponit *cui nihilulum nis & sacculus abstulerit*. Lavinus autem Torrensius ad Horatii lib. I. Od. xi. 6. legit *cui nihil dempsit nis & sacculus abstulerit*. Et praeviret P. Man & D. Lamb. Davinius.

ego aforto bene quidem vivere, aut beate nunquam dixerim. Ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus est sapiens, quod non intelligeret quid suavisimum esset: (nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non sapiat²¹ palatus) sed quia parvi id duceret.

O lapathe, ut iactare necesse est, cognitu cui sis.

In quo Lælii clamores sopbos ille solebat

Edere, compellans gumias ex ordine nostros.

Lælii²² præclare & recte sopbos, illudque vere:

O Publi, o gurges, Galloni, es homo miser, inquit:

Cœnasti in vita nunquam bene, cum omnia in ista

Consumis squilla, atque acipensere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cœnare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter unquam cœnasse Gallonium, (mentiretur enim) sed bene. Ita graviter & severe voluptatem secernit a bono. Ex quo illud efficitur, qui bene cœnent, omnes libenter cœnare: qui libenter, non continuo bene. Semper Lælius bene.

Quid bene? Dicit Lucilius, *colto, condito*. Sed cedo caput cœnæ: *sermone bono*. Quid ex eo? *Si²³ queri libenter*. Veniebat enim ad cœnam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ. Recte ergo is negat, unquam bene cœnasse Gallonium; recte, miserum: eum præsertim in eo omne studium confumeret. Quem libenter cœnasse nemo negat. Cur igitur non bene? Quia quod bene, id recte, frugaliter, honeste: ille porro male, prave, nequiter, turpiter cœnabat. Non igitur nec lapathi suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat,

²¹ *Ei non sapiat palatum*] Sic recte Paris. pr. sec. Vulgo *palatur*, quam vocem lingua Latina non agnoscit. Idem.

²² *Lælius præclare & recte sopbos, illudque vere*] Verum putant Lucilii, qui ne pedibus claudis incederet. Ursinus rescribit *illudque vere*, Lambinus autem *illudque vere*. Sed tenentur Mf. quemque dedimus ordinem præstant. Reverta, quod Fr. Gouletus & Th.

Bentlejus censuræ, verba sunt Tullii, quibus Lælii dictum, quod expresserat Lucilius, comprobavit. Idem.

²³ *Queri*] Pro *queri*, ut confes metrum. Verus enim Lucilii erat huiusmodi: *Quid bene? colto*. *Condito, sermone bono, si queri, libenter*. Manutius.

nebat, sed suavitatem ipsam negligebat. Quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret.

IX. Semovenda est igitur voluptas, non solum ut recta sequamini, sed etiam ut loqui²⁴ deceat frugaliter. Possumusne igitur in vita summum bonum dicere, cum id ne quidem posse videatur? Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum? naturales & necessarias: naturales, non necessarias: nec naturales, nec necessarias? Primum divisit inegantem: duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc est non dividere, sed frangere rem. Qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturales & inanes: naturalium quoque item duo, necessarias & non necessarias: confecta res²⁵ esset. Vitiosum est enim in dividendo partem in genere numerare. Sed hoc sane concedamus. Contemnit enim discedendi elegantiam: confuse loquitur. Gerendus est mos, modo recte sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo, (& tamen patior) philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. An potest cupiditas finire? tollenda est atque extrahenda radicitus. Quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? Ergo & avarus erit, sed finite: & adulter, verum habebit modum: & luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum asserat pravitati: sed fit contenta mediocritate vitiorum? Quanquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero. Appellet hæc desideria naturæ: cupiditatis nomen servet alio, ut cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquetur, eam tanquam capitis accuset.

Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur & sapius. Quod equidem non reprehendo. Est enim tanti philosophi tamque nobilis, audacter sua decreta defendere. Sed tamen ex eo, quod eam voluptatem (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari sæpe vehementius, in magnis interdum

²⁴ *Ut loqui deceat frugaliter*] Neque vane mendo locum hunc existimo: (quid enim sibi vult loqui frugaliter? cum hic frugalis cœna potius quam sermo laudetur) neque mihi tamen, cupienti emendare, proba-

bile quidquam succurrit. In quo quia meliore forsitan evenit aliorum exercbitur industria, notandum potavi. Idem.

²⁵ *Gen. esse. Qui hæc didicerunt, quæ ille continet, sic solent. Vitiosum.*

terdum versatur angustiis, ut hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturis. Deinde, ubi erubuit (vis enim est permagna natura) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota est? Reperiam multos, vel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis: quibus, quidquid velim, facile persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere voluptas sit summa, non esse in voluptate dolor sit maximus? Cur id non ita sit? Quia dolori non voluptas contraria est, sed doloris privatio.

X. Hoc vero non videre, maximo argumento, esse voluptatem illam; qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum. Eam autem ita persequitur, quae palato percipiatur, quae auribus: cetera addit, quae si appelles, honos praefandus sit. Hoc igitur quod solum bonum severus & gravis philosophus novit, idem non videt ne experendum quidem esse, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus: quanquam haec sunt contraria. Hic si definire & dividere didicisset, si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, nunquam in tantas salebras incidisset. Nunc vides, quid faciat. Quam nemo unquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quae duo sunt, unum facit. Sic enim has suaves & quasi dulces voluptates appellat. Interdum ita extenuat, ut M. Curium putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid praeterea sit

²⁵ Argumento, esse] Sic Gruterus: alii aliter. Argumento esse voluptatem illam, Viatorius. Est argumentum, voluptatem illam esse nullam, Lambinus. Locus est corruptus. Fortitan haud male rescripseris, Hoc viro (scilicet Epicuro) non videtur, maximo argumentum esse, esse voluptatem illam, qua sublata &c. Nam si dolori sola privatio doloris contraria videretur, non esse posset voluptas; qua sublata, bonum tolleretur: De voluptate quam dicit, vide supra cap. 3. E mendatio Lambini nullam reddidit Ciceronis argumentationem. Davif.

²⁶ Quanquam haec sunt contraria] P. Faber ad Acad. I. a. legendum statuit: Quam haec sunt contraria!

²⁷ Quam vero nunquam voluptatem appellat] In vetusto codice ita scriptum est, quam minus nunquam voluptatem appellavit, appellat. Morelius.

²⁸ M. Curium] M. Curius Dentatus vir insignis frugalitatis fuit & modestiae: qui aliquando legatis Samnitum auri pondus offerentibus, cum ipse rapam in foco torreret. Mulo, inquit, hanc in stibulum meo edere, & aurum habentibus imperare. Idem.

fit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. Quae jam oratio non a philosopho aliquo, sed a censore opprimenda est. Non est enim vitium in oratione solum, sed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo sit vacua infinita cupiditate & timore.

Hoc loco discipulos quaerere videtur, ut, qui aforti esse velint, philosophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. De malis autem & bonis ab iis animalibus, quae nondum depravata sint, ait optime iudicari. Haec & tu ita posuisti, & verba vestra sunt. Quam multa vitiosa. Summum enim bonum & malum vagiens puer ultra voluptate dijudicabit, stante, an movente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus. Si stante, hoc natura videlicet vult, salvam esse se, quod concedimus: si movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quae praetermittenda sit. Et simul non proficitur animal illud modo natum a summa voluptate: quae est a te posita in non dolendo.

Nec tamen argumentum hoc Epicurus a parvis petivit, aut etiam a bestiis: quae putat esse specula naturae: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. Neque enim haec movere potest appetitum animi: nec ullum habet istum, quo pellat animum, status hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet, voluptatem natura expeti: quod ea voluptas, quae in motu sit, & parvos ad se alliciat & bestias; non illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere. Qui igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere?

XI. Bestiarum vero nullum iudicium puto. Quamvis enim depravatae non sint, pravae tamen esse possunt. Ut bacillum
Tom. II. T aliud

²⁹ Nec ullum habet istum, quo (accentu alii libri habent, nec illum habet istum, quae perpetua vocatur) pellat animum] Melius pellat &c. Idem.

aliud est inflexum & incurvatum de industria, aliud ita natum: sic ferarum natura non est illa quidem depravata mala disciplina, sed natura sua. Nec vero, ut voluptatem expectat, natura movet infantem: sed tantum ut se ipse diligit, ut integrum se salvumque velit. Omne enim animal, simul ut ortum est, & seipsum & omnes partes suas diligit: duasque, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur, animum & corpus: deinde utriusque partes. Nam sunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cum leviter agnovit, tunc discernere incipit, ut ea, quæ prima data sunt natura, appetat, aspiciaturque contraria. In his primis naturalibus voluptas inest necne, magna quæstio est. Nihil vero putare esse, præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valetudinem, summa mihi videtur inscitia.

Atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum & malorum. Polemoni, etiam ante Aristoteli, ea prima visa sunt, quæ paulo ante dixi. Ergo nata est sententia veterum Academicorum & Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent, secundum naturam vivere, id est, virtute adhibita frui primis a natura datis. Callippo ad virtutem nihil adjunxit nisi voluptatem: Diodorus, nisi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas; Stoicis consentire naturæ; quod esse volunt e virtute, id est, honeste vivere, quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligente³⁰ ea, quæ essent secundum naturam, rejicienteque contraria. Ita tres sunt fines expertes honestatis, unus Aristippi vel Epicuri, alter Hieronymi, Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. Una simplex, cuius Zeno auctor, posita in decore tota, id est, in honestate.

Nam

³⁰ Eligente ea] In veteri codice est, eligente ea que essent... rejicientemque... Quæ forma loquendi usus est quoque Cic. lib. xv. *Præter adhibentem sententiam earum rerum, quæ natura evenirent.* Et paulo post

eodem libro, *officia omnia media aut plerique servatam vivere; & sic qua secundum naturam sunt facientem vivere.* Quod a Grecis loquendi genus sumpsit. Sic enim dicitur, *ναίρω τῶν ὑποκειμένων ἐκείνων ἔστι ἰδὸν.*

Nam Pyrrho, Aristo, Herillus jam diu abjecti. Reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis convenirent; ut Aristippo voluptas; Hieronymo doloris vacuitas; Carneadi frui principis naturalibus, esset extremum.

XII. Epicurus autem, cum in prima commendatione voluptatem dixisset; si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut voluptatem illam³¹ Aristippi in prima commendatione poneret. Nam, quod ait, sensibus ipsis judicari, voluptatem bonum esse; dolorem malum: plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt. Privatarum litium judices sumus: nihil enim possumus judicare, nisi quod est nostri iudicii. In quo frustra iudices solent, cum sententiam pronuntiant, addere, *Si quid mei iudicii est.* Si enim non fuit eorum iudicii, nihilo magis, hoc non addito, illud est iudicatum³², quod iudicat sensus: dulce, amarum: lenis, asperum: prope, longe: stare, movere: quadratum, rotundum.

Quam igitur pronuntiabit sententiam ratio? Adhibita primum divinarum humanarumque rerum scientia, quæ potest appellari rite sapientia; deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatum satellites & ministras esse voluisti; quarum adeo omnium sententia pronuntiabit: primum de voluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quarimus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. De vacuitate doloris eadem sententia est. Rejicietur etiam Carneades. Nec illa³³ de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honestatis expertis, probabitur. Ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. Aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum: nihil malum,

T 2

³¹ Ut voluptatem illam non Aristippi] Sic Eliens. sec. & optime quidem. Vulgo desit particula negans; quo modo fit ut exsurzat sensus a mente Ciceronis alienus. *Devisum.*

³² Illud est iudicatum, quod iudicat sensus] Sensu quidem nullo; proque Lambinus etiam vidit. Itaque doctissimus ille vir edidit illud est iudicatum. *Quis iudicat sensus?* Non male: sed melius esset *iudicant.* Cum

tamen Eliens. pr. haberet *quod iudicat sensibus*, statim legendum succurrebat, *Quis iudicatur sensibus?* Eamque conjecturam, quoniam certa videbatur, recepit. *Id.*

³³ Nec ulla de summo bono] Vulgo illa. Sed recta profertur est hæc Palatinorum pr. ter; & Med. scriptura, quæ Græco sensu allabescit. *Idem.*

nisi turpe: cætera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modo aut rejicienda sint: aut anteponet eam, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ & totius perfectione vitæ locupletatam videbit. Quod eo liquidius faciet, si perpexerit, rerum inter eas verborumne sit controversia.

XIII. Hujus ego nunc auctoritatem sequens idem faciam. Quantum enim potero, minuat contentiones: omnesque simplices sententias eorum, in quibus nulla inest virtutis adjunctio, omnino a philosophia semovendas putabo. Primum Aristippi Cyrenaicorumque omnium; quos non est verum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine sensum moveret, summum bonum ponere, contemnentem istam vacuitatem doloris. Hi non viderunt, ut ad cursum equum, ad arandum bovem, ad indagandum canem, sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum & agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraque, ut tardam aliquam & languidam pecudem, ad pastum & ad procreandi voluptatem, hoc divinum animal ortum esse voluerunt. Quo nihil mihi videtur absurdius. Atque hæc contra Aristippum, qui eam voluptatem non modo summam, sed solam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem. Aliiter autem vobis placet. Sed ille, ut dixi, vitiose. Nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani significat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus.

Nec vero audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potius nimium sæpe dicitis, nihil dolere. Non enim, si malum dolor est, carere eo malo fatis est ad bene vivendum. Hoc dixerit potius Ennius.

Nimium boni est, cui nihil est mali.

Nos beatam vitam non depulsionem mali, sed adeptionem boni judicemus: nec eam cessando, sive gaudentem, ut Aristippus, sive non dolentem, ut hic, sed agendo aliquid, considerandove quaeramus.

Quæ possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit; quam ut Stoici-

Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejusmodi est, ut additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est. Nam qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parce tamque restricte faciant, intelligo. Quasi enim emendum eis sit, quod addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt: deinde singulas potius, quam omnia: quæ prima natura approbavisset, ea cum voluptate conjungerent. Quæ cum Aristoni & Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut inter optime valere & gravissime agrotare nihil profus dicerent interesse, recte jam pridem contra eos desitum est disputari. Dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione expoliarent: nec ei quidquam aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt.

Herillus autem, ad scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit: sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit. Itaque hic ipse jam pridem est rejectus. Post enim Chrysippum non sane est disputatum.

XIV. Restatis igitur vos. Nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, & quasi desperata cognitione certi id sequi volunt, quodcumque verisimile videatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotii, quod e duplici genere voluptatis conjunctus est: quodque & ipse, & amici ejus, & multi postea defensores ejus sententiæ fuerunt: & nescio quomodo (is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim) populus cum illis facit. Quos nisi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deferenda est. Ita cæterorum sententiis semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed virtuti cum voluptate certatio. Quam quidem certationem, homo & acutus & diligens, Chrysippus non contemnit, totumque discrimen summi boni in eadem comparatione

ne positum putat. Ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum vi sua propter seque expectandum; jacere vestra omnia. Itaque eo, quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto; accedam ad omnia tua, Torquate, nisi memoria forte defecerit.

Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusve, per se ipsum possit jure laudari. Quod quale sit, non tam definitione, quam usus, intelligi potest, (quanquam aliquantum potest) quam communi omnium iudicio, & optimi cujusque studiis atque factis: qui permulta ob eam unam causam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est; etsi nullum consecuturum emolumentum vident. Homines enim, etsi aliis multis, tamen hoc uno a bestiis plurimum differunt, quod rationem habeant a natura datam, mentisque & acrem, & vigentem, celestissimeque multa simul agitantem, &, ut ita dicam, sagacem: quæ & causas rerum, & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum. Eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque his natura, & sermone, & usu congruentem, ut profectus a caritate domesticorum ac suorum serpat longius, & se implicet primum civium, deinde omnium mortalium societate: atque, ut ad Archytam scripsit Plato, *non sibi se soli natum meminerit, sed patriam, sed suis*, ut perexigua pars ipsi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri inveniendi, quod facillime apparet, cum vacui curis, etiam quid in cælo fiat, scire avemus: his initiis inducti omnia vera diligimus, id est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. Eadem ratio habet in se quiddam amplum atque magnificum, ad imperandum magis quam ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens, altum quiddam & excellens, nihil timens, nemini cedens, semper invictum.

At-

a Vid. Man. Lamb. ubi si memoria forte defecerit, tuum est ut suggerat.

Atque his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo & moderatio. Cujus similitudine perfecta in formarum specie ac dignitate, transitum est ad honestatem distorum atque factorum. Nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto protervo, aut facto nocere, vereturque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur.

XV. Habes undique expletam & perfectam, Torquate, formam honestatis: quæ tota his quatuor virtutibus, quæ a te quoque commemorata sunt, continetur. Hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit; quam aut qualem esse velint, qui honestate summum bonum metiantur. Si enim ad honestatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant inesse; aut eos inani voce sonare, (his enim ipsis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, sub hac voce honestatis, quæ sit subjicienda sententia. Ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum. Quod, inquit, quanquam voluptatibus quibusdam est sæpe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem.

Videsne quam sit magna dissensio? Philosophus nobilis, a quo non solum Græcia & Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere: nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur. Ego autem hoc etiam turpe esse sæpe judico: &, si quando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cum id a multitudine laudetur. Quod si sit ipsum per se rectum atque laudabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esset, quia laudetur a multis, sed quia tale sit, ut (vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent) sua tamen pulchritudine esset specieque laudabile. Itaque idem natura victus, cui obfisti non potest, dicit alio loco id, quod a te etiam paulo ante dictum est, non posse jucunde vivi, nisi etiam honeste.

Quid nunc, honeste, dicit? Idemne, quod jucunde? Ergo ³⁴ ita,

³⁴ Ergo ita, non posse honeste vivi, nisi Lambinus pro nisi legit sine. Davilius vero honeste vivatur: an nisi populari fama? cum. Ac neuter eorum duplicem (nam duplex

ita, non posse honeste vivi, nisi honeste vivatur. At nisi populari fama? Sine ea igitur jucunde negat posse vivere? Quid turpius, quam sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? Quid ergo hoc loco intelligit honestum? Certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure laudari. Nam si propter voluptatem: quæ est ista laus, quæ possit e macello peti? Non is vir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucunde neget posse vivi illud honestum, quod popolare sit, sentiat, & sine eo jucunde neget vivi posse: aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum, ipsi quæque per se, sua vi, sua sponte, sua natura laudabile.

XVI. Itaque, Torquate, cum diceres, clamare Epicurum, non posse jucunde vivi, nisi honeste, & sapienter, & iuste viveretur, tu ipsi mihi gloriari videbare. Tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum insisteres, ut nos intuens, quasi testificari laudari honestatem & iustitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus? Istorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingenii homines se ad philosophiæ studium contulerunt.

Oculorum, inquit Plato ³⁵, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus. Quam illa ardentis amores excitarerit sui, si videretur! Cur tandem? an quod ita callida est, ut

plex est) huius loci mendam mihi videtur abtulisse. Si forte mentem Ciceronis satis feliciter affecturus sim, sic scripsit, Ergo ita (scilicet dicit) non posse jucunde vivi, nisi jucunde vivatur: an (scilicet honeste vivere dicit idem, quod vivere) populari fama? Quæstio fuit de sensu horum verborum Epicuri, non potest jucunde vivi, nisi etiam honeste. Quærit igitur Cicero, quid Epicurus velit per vocem honeste: si idem (inquit) quod jucunde, tum nihil aliud quam hoc dicit: non potest jucunde vivi, nisi jucunde vivatur: quod qui dicit negatur, non argumentatur. Sed si per vocem honeste, Epicurus vult populari fama, tum ille (ut

ait Noster) facit id quod turpe est, negando suam populari fama sapientem jucunde posse vivere. Hinc bene concludit Cicero, Epicurum non aliud honestum intelligere, nisi quod rectum sit, ac sua natura laudabile. En sensum loci, ni fallor, Ciceronemque iam suo more pulchre recteque argumentantem. Quod si cum vulgatis codicibus legamus honesto vivi, nisi honeste vivatur, non video hoc esse consequens eorum quæ ante dixerat, Quid nunc honeste dicit? idem quod jucunde? Pearceius.

³⁵ Plato] In Phædro. Vide Cic. de Off. l. 1. §.

ut optime possit architectari voluptates. Cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? *Quicum* ³⁶ in tenebris. Hoc dictum in una re latissime patet: ut in omnibus factis re, non teste, moveamur.

Sunt enim levia & perinfirma, quæ dicebantur a te, cum animi conscientia improbos excruciar, tum etiam poenæ timore; qua aut afficiuntur, aut semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillum animo fingi non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, verutum, veteratorem, facile ut excogitet, quo modo occulte, sine teste, sine ullo conficio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum prator quæstionem inter ficiarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scævola, tribunus plebis, ferret ad plebem, *Vellentne de ea re quæri*. Quo plebiscito decreta a senatu est consuli quæstio Cn. Cæpioni. Profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus. Erat enim res aperta.

XVII. Non igitur de improbo, sed callide improbo quærimus, (qualis Q. Pompejus ³⁷ in federe Numantino inhiando fuit) nec vero omnia timente, sed primum qui animi conscientiam non curet; quam scilicet comprimere nihil est negotii. Is enim, qui occultus & reclusus dicitur, tantum abest, ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facti videatur: quid est enim aliud, esse verutum? Memini me adesse P. Sextilio Ruso, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Q. Fadio Gallo: cujus in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. Is Sextilius factum negabat. Poterat autem impune: quis enim redargueret ³⁸? Nemo nostrum negabat: eratque

Tom. II.

V

³⁶ *Quicum in tenebris*] Deest verbum *micet*. Certe in ejusmodi proverbii, mos est Ciceroni prima tantum verba proferre, quod statim reliqua facile tum intelligerentur. Erat autem illa digitorum micatio ludii generis, quod digitorum citissima erectione fiebat, & divinatione quot erecti essent. Pro-

pterea acri aspectu opus erat, & summa fide. *Morinus*.

³⁷ Q. Pompejus] De quo in Bruto, cap. 25.

³⁸ *Quis enim redargueret? Nemo nostrum negabat: eratque* Sc.] Corruptus certe est hic locus; quis enim diceret amicos Sexti-

verifimilius, hunc mentiri, cuius interesset, quam illum, qui id se rogasse scripserit, quod debuisset rogare. Addebat etiam, se in legem Voconiam juratum contra eam facere non aude- re, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adoles- centes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo consuit- plus Fadiæ dandum, quam posset ad eam lege Voconia per- venire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem: unde, si fe- cutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus & commodis anteponebant, ne nummum quidem unum attigisset. Num igitur eum postea censes anxio animo aut sollicito fuisse? Nihil minus: contraque, illa hereditate dives: ob eamque rem latus. Magni enim aestimabat pecu- niam, non modo non contra leges, sed etiam legibus par- tam. Qua quidem vel cum periculo est querenda vobis. Est enim effectrix multarum & magnarum voluptatum.

Ut igitur illis, qui, recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se experenda, adeunda sunt quævis pericula decoris hone- stitatisque causa: sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates; si magna res, magna hereditas ageretur, cum pecunia voluptates parantur plurimæ. Idemque erit Epicuro vestro faciendum, si finem finem honorum sequi volet, quod Scipioni magna gloria proposita, si Annibalem in Africam retraxisset. Itaque quantum adit periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem. Sic vester sa- piens magno aliquo emolumento commotus, animi causa³⁹, si opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus esse potuerit: gau- debit. Deprehensus, omnem pœnam contemnet. Erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipsum etiam dolorem. Quem quidem vos, cum improbis pœnam pro-

lii non negasse, cum ideo, quod rei non iustitiam, non potuerint vel negare vel affirmare? Davivius & alii, hac (ut opinor) ratione adlucchi, ex duobus tribuitur. Mili. pro- tulerant veritas, vice negabat; ut sic nemo nostrum credidit. Sed cum ceteri Mili. uno ore habeant negare, sic ope interpositionis locis emendari possit. Quis enim redargue- ret? Nemo nostrum: negabat, eratque verifi-

millus &c. Nemo nostrum scilicet redargue- ret: magis scilicet Sextilius. Peccatus.

39 Animi causa.] Lambinus maluit cum casu, Davivius suo causa, sed omnes codices scripti, non causa, & recte: nam cum causa dicitur idem est quod rationem habere di- micandi. Sic Cicero de Orat. III. 60. quod non cum causa dicitur, ut propianus ai- quid, illi totum diem & sine causa. Idem.

proponitis, impatibilem facitis: cum sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem.

XVIII. Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid im- probe faciat, verum etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit, qui tamen⁴⁰ solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pom- pejus, cui recte facienti gratia est habenda; esse enim quam- vis vellet iustus, iniquus poterat impune. Quam multa vero iniuste fieri possunt, quæ nemo possit reprehendere? Si te a- micus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas filia suæ, nec usquam⁴¹ id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid facies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortas- se redderet: ut Sex. Peducaus, Sex. filius, is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis & probitatis suæ fi- lium, tum doctus, tum omnium vir optimus & iustissimus, cum sciret nemo, eum rogatum a C. Plotio, equite Romæ- no splendido, Nursino, utro ad mulierem venit, eique ni- hil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque red- didit. Sed ego ex te quæro (quoniam idem tu certe fecisses) nonne intelligas, eo majorem vim esse naturæ, quod ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, & ut ipsi dicitis ad vo- luptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi? plulque rectam naturam, quam rationem pravam valere?

Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, & velle aliquem imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi emolumentum futura sit: improbe feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impune tamen, scisse enim te quis coarguere possit? Sed nimis multa: perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, iustitia proficiscantur a natura, & si omnia hæc ad u- tilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri: deque his rebus satis multa in nostris de Republica libris sunt dicta a Lælio.

V 2

XIX. Trans-

40 Qui tamen solebat uti suo bono.] Id est, ea potestate, quam divitiæ ipsi & ho- nores dederant. Ironice hic potentia nimia Crassi dicitur ejus divitiis: non opus igitur est, ut legamus hæc uti suo bono, quod do- ctus vir quidam se probaturum dicit. Id.

41 Nec usquam id scripserit, ut scripsit Fa- dius.] Vetus codex habet, nec usquam id scripserit factus; nec cuiquam &c. Judicent eruditiores: mihi fat est, quod repeti, bo- na fide indicasse. Martini.

XIX. Transfer idem ad modestiam, vel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum, rationi obediens. Satisne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? An est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comiteretur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis subductis prælium ineunt, sanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore atque impetu concitati? Utrum tandem censet, Torquate, Imperiosum ⁴² illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam; cum ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa, omniaque reipublicæ; tu contra nihil, nisi sua? Si vero id etiam explanare velles, apertiusque diceres, nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa, quo modo eum tandem laturum fuisse existimes?

Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates: malo enim dicere, quam voluptates, in tanto præsertim viro: num etiam ejus collega P. Decius, princeps in ea familia consulatus, cum se devoveret, & equo admissio in mediam aciem Latinorum irruerat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat? Nam ⁴³ ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim esse moriendum? eamque mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? Quod quidem ejus factum nisi esset jure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius: neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prælio, seque e continenti genere tertiam victimam reipublicæ præbuisset.

Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut quatuor. Ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas. Sed dies me deficit: &, ut A. Varius, qui est habitus judex durior, dicere confessorum solebat, cum, datis testibus, alii tamen citarentur, Aut hoc testium

⁴² Imperiosum illum] Cognomen T. Manlii Torquati, ejus, a quo Manliana imperia dicuntur infra, cap. 32. Solo Imperiosum nomine ipsum designat Plinius, lib. xxii. c. 5.

⁴³ Nam ubi eam caperet] Paris, pr. tert. nisi ut eam. Pal. pr. ubi ut eam. Forsteri autem caperet: Alioquin eam potius scripsisset Cicero. Davifius.

testium satis est, aut nescio, quid satis sit: sic a me satis datum est testium. Quid enim? te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptatne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Sylla consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis cum semper, tum post consulatum fuit! quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius quam ipsis nobis consuluerimus.

At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatam aliquem plurimis & maximis voluptatibus, nullo nec præsentis, nec futura dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec sperata voluptate: & quærebatur, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beator foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem?

XX. Thorius Balbus ⁴⁴ fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat & cupidus voluptatum, & cujusvis generis ejus intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed sua satietate. Habebat tamen rationem valetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cenam & esuriens & sitiens veniret: eo cibo, qui & suavissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret. Cætera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. Aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret; & tamen medicis plus, quam philosophis uleretur. Color egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate.

Hunc vero beatum ⁴⁵ oratio quidem vestra sic cogitat. E-

⁴⁴ Thorius Balbus fuit Lanuvinus] Extat Balbus l. S. M. R. hoc est, Juno Sospita, maxima Regina. Urbinus.

⁴⁵ Hunc vero beatum] Lege, Hunc vero beatum: ratio quidem vestra sic cogit. At ego &c. T. Bentlejus.

go, huic quem anteponebam, non audeo dicere: dicit pro me ipsa virtus: nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum antepone. Quem quidem, cum sua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem revertisset, tum ipsum, cum vigiliis & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quam potantem in rosa Thorium. Bella is magna gesserat; bis consul fuerat; triumpharat: nec tamen sua illa superiora tam magna, neque tam præclara ducebat, quam illum ultimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetuus erat voluntarius⁴⁶. Non enim hilaritate, nec lascivia, nec risu, aut joco, comite levitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati.

Stuprata per vim Lucretia a regis filio, testata civis, se ipsa interemit. Hic dolor populi Romani, duce & auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit: ob ejusque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater ejus, consul est factus. Tenuis L. Virginus, unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, virginem filiam sua manu occidit, potius quam ea App. Claudii libidini, qui tum erat summus in imperio, dederetur.

XXI. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrociniū voluptatis repudiandum. Quod autem patrociniū, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec testes ullos e claris viris, nec laudatores poterit adhibere? Ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus eos, quorum omnis vita consumpta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est. Nunquam audivi in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt cæterorum omnium philosophorum. Nunc vero, quoniam hæc nos etiam tractare coepimus, suppeditabit nobis Atticus noster e thesauris suis, quos & quantos viros habet.

⁴⁶ Voluntarius] Non, voluntarius, quam dixi, quamque loci mens omnino flagitat. lectionem præstant C. C. C. & retuliores e. Devissus.

habere testium sat est. Nonne melius est de his aliquid, quam tantis voluminibus de Themista⁴⁷ loqui? Sint ista Græcorum: quanquam ab his philosophiam & omnes ingenuas disciplinas habemus: sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis.

Pugnant Stoici cum Peripateticis. Alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit. Alteri, plurimum se, & longe, longeque plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore, & extra, esse quædam bona. Et certamen honestum, & disputatio splendida: omnis est enim de virtutis dignitate contentio. At cum tuis cum differas, multa sunt audienda etiam de obscœnis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sapissime dicitur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. Pudebit te, inquam, illius tabulæ⁴⁸, quam Cleanthes, sane commode, verbis pingere solebat. Jubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo in vestitu & ornatu regali, in folio sedentem: præsto esse virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut voluptati ministrarent, & eam tantum ad aurem admonerent, (si modo id pictura intelligi posset) ut caveret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes, sic nata sumus, ut tibi serviremus: aliud negotii nihil habemus.

XXII. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam, qui honeste non vivat, jucunde posse vivere. Quasi ego id curem, quid ille ajat, aut neget. Illud quæro, quid ei, qui in voluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur Thorius, cur Postumius, cur Chius⁴⁹, cur omnium horum magister, Orata,

⁴⁷ Themista] Vide Menagium in Hist. Mulierum Philol.

⁴⁸ Tabulæ, quam Cleanthes] Tabellæ hujus & picturæ meminit D. Augustinus lib. v. de Civ. Dei, cap. 20. cujus verba hunc locum explicant. *Moresius.*

⁴⁹ Cur Chius] Apposui notam, quam ad

mendas indicandas consuetudo jam recepit. Antiquus liber nihil mutat; historia nihil, equidem quod meminerim, suppeditat. Quatuor puto colligit Epicuros, L. Thorium Balbum Lanvinium, de quo proxime mentio facta est; Postumium, quem ignoramus; Curium tertio loco si ponamus, (nec tamen

Curtus

non jucundissime vixerit? Ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum vitam reprehendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant. Quarum ambarum rerum cum medicinarum pollicetur, luxuriarum licentiam pollicetur. His enim rebus detractis, negat se reperire in afortorum vita quod reprehendat. Non igitur potestis, voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. Nam nec vir bonus ac iustus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinere se ab injuria. Nosti credo illud:

Nemo pius est, qui pietatem

Cave quidquam putes esse verius. Nec enim, dum metuit, iustus est: & certe, si metuere destiterit, non erit. Non tuet autem, siue celare poterit, siue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certeque malet⁵⁰ existimari bonus vir, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Ita, quod certissimum est, pro vera certaque iustitia simulationem nobis iustitiae traditis; praecipitque quodam modo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem accipemur. Quae dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua ponitis.

Quid enim? fortemne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quanquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine. Et hercule mihi vir optimus nostrique amantissimus, A. Torquatus, versatur ante oculos: cujus quantum studium & quam insigne fuerit erga me temporibus illis, quae nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrum. Quae mihi ipsi, qui volo & esse & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc dicitis,

Curius a cur Chius longe distat) eum esse dicemus de quo legitur in Pediano vericulum istum Calvi,

Et talis Curius peregrinus.

C. vero Sergius Orata nominatur a Cicero-
ne lib. III. Offic. cap. 16. & Valerio lib.
ix. cap. I. Manlius. Quod legitur, *Chius*,
arbitror, mendum esse. Cur autem arbitret,
facit locus Plinii, lib. ix. cap. 35. ubi ait,

*mentium vivarium ante alios excogitasse
C. Hirium. Itaque forsitan pro Chius, legen-
dum C. Hirius. Morel.*

*50 Malet existimari bonus vir, ut non sit;
quam esse, ut non putetur.] Probitatis fa-
mam probitati anteponet. Malet existimari
bonus vir, quamvis non sit, quam esse talis,
eo modo, eo pacto, ea conditione, ut non
putetur esse vir bonus. Passerat.*

dicit, sua, quod interest omnium recte facere. Si id dicitis, vicimus. Id enim volumus, id contendimus, ut officii fructus sit ipsius officium. Hoc ille tuus non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus spoliis sibi & torquem & cognomen induit, nullam aliam ob causam, nisi quod ei talia facta digna viro videbantur; fortem non puto. Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si, uno verbo, temperantia, poenae aut infamiae metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium⁵¹, quod stuprum, quae libido non se proripiet ac projiciet aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia?

Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te isto nomine, ingenio, gloria, quae facis, quae cogitas, quae contendis, quo referas, cujus rei causa perficere, quae conaris, velis, quod optimum denique in vita iudices, non audere in conventu dicere? Quid enim mereri velis jam, cum magistratum inieris, & in concionem ascenderis, (est enim tibi edicendum, quae sis observaturus in jure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dices, more majorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? teque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista die in iudicio, aut, si coronam times, dic in senatu. Nunquam facies. Cur, nisi quod turpis est oratio? Mene ergo & Triarium dignos existimas, apud quos turpiter loquare?

XXIII. Verum, esto: verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. Hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos voluptatem quam dicatis. Rem vides difficilem & obscuram: Individua cum dicitis, & intermundia, quae nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus:

Tom. II.

X

*51 Quod adulterium, quod stuprum, quae se proripiet. Virgilius Eclog. III. 29.
libido non se proripiet.] Opinor legendum,
Et cum clamorem, Quo nunc se proripit ille? Davilius.*

mus: voluptas, quæ passeribus nota est omnibus, a nobis intelligi non potest? Quid, si officio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire, (est enim iucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu velis esse? Tum enim eam ipsam vis, quam modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam varietatem: tum aliam quandam summam voluptatem, cui addi nihil possit: eam tum adesse, cum dolor omnis abfit, eamque stabilem appellas.

Sit sane ista voluptas. Dic in quovis conventu, te omnia dicere, ne doleas. Si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni vita, utilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua causa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus ejus, qui tibi paratissimus est, futuram putes? Eamne rationem sequare, qua tecum ipse & cum tuis utare, profiteri autem & in medium profere non audeas? At vero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in judiciis, in senatu, officium, æquitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, digna populo Romano, omnia pericula pro republica, mori pro patria. Hæc cum loqueris, nos barones stupemus: ut videlicet tecum ipse rides. Nam inter ista tam magnifica verba tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant: sed ne hæc quidem stabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem.

XXIV. Vide, ne non debeas verbis nostris uti, sententiis tuis. Quod si vultum tibi, si incessum fingeres, quo gravior viderere, non esses tui similis: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ut vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensam, ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur, vide, quæso, rectumne sit. Mihi quidem ea veræ videntur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriose, quæ in senatu, quæ apud populum,

pulum, quæ in omni cœtu concilioque proferendæ sint: ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere.

Amicitia vero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum? Quid autem est amare, e quo nomen amicitia ductum est, nisi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam si ad se ex iis nihil redeat? Et quidem prodest, inquit, mihi eo esse animo. Immo videri fortasse. Esse enim, nisi eris, non potes. Qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non, subducta utilitatis ratione, effici solet, sed ipsum ex se oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu sequetur utilitas: & si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit? Relinquesne? quæ ista amicitia est? Retinebis? qui convenit? quid enim de amicitia statueris, vides. Ne in odium veniam, si amicum desitero tueri. Primum cur ista res digna odio est, nisi quod est turpis? Quod si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. Quod si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed iacturæ rei familiaris erunt faciendæ, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quemque natum esse & suis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico? ut Pythagoreus²² ille fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum sis, dicet te esse Orestem, ut mori pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem reselleres, te indicares? & si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere?

XXV. Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. Nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermisurum credam aut mortis aut doloris metu. Non queritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplina. Ratio ista, quam defendis; præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum

illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse. De ingenio ejus in his disputationibus, non de moribus quaeritur. Sit ista in Græcorum levitate perveritas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de veritate dissentiunt. Sed quamvis comis in amicitiiis tuendis fuerit, tamen si hæc vera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit.

At multis se probavit: & quidem jure fortasse: sed tamen non gravissimum est testimonium multitudinis. In omni enim arte, vel studio, vel quavis scientia, vel in ipsa virtute, optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quod & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt, & in amicitiiis fideles, & in omni vita constantes, & graves, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur major vis honestatis & minor voluptatis. Ita enim vivunt quidam, ut eorum vita refellatur oratio: atque ut ceteri existimantur dicere melius, quam facere, sic hi mihi videntur facere melius, quam dicere.

XXVI. Sed hæc nihil sane ad rem. Illa videamus, quæ a te de amicitia dicta sunt. E quibus unum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum cognoscere: amicitiam a voluptate non posse divelli, ob eamque rem colendam esse, quod sine eam tuto & sine metu vivi non posset, nec jucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum. Attulisti aliud humanius horum recentiorum, nunquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primo utilitatis causa amicum expeti: cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam ommissa spe voluptatis. Hoc etsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio quod dant. Mihi enim satis est, ipsis non satis: nam aliquando posse recte fieri dicunt, nulla expectata nec quaesita voluptate.

Poluisti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter se facere sapientes, ut quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id & fieri posse, & saepe esse factum, & ad voluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc foedus facere si potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modestiam, virtutes omnes per se ipsas gratis diligant. At vero,

vero, si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se & propter se expetendam, dubium est, quin fundos & insulas amicis anteponamus?

Licet hic rursus ea commemorare, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitia dicta sunt. Non quero, quid dicat, sed quid convenienter rationi possit & sententia sua dicere. Utilitatis causa amicitia est quaesita. Num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quam tua sint Puteolis granaria? Collige omnia, quæ soletis: praesidium amicorum. Satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in mediocribus amicitiiis praesidii: jam contemni non poteris. Odium autem & invidiam facile vitabis. Ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. Et tamen tantis vestigalibus ad liberalitatem utens, etiam sine hac Pylæa amicitia, multorum te benevolentia præclare & tuebere, & munies. At quicum joca, seria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optime: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non inopportuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates prædiorum pretiosorum mercede superari. Me igitur ipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus.

XXVII. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. Perfecto enim & concluso, neque virtutibus, neque amicitiiis ullam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum. Attamen, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa philosophiæ ad beate vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contra, omnem infelicitatem in dolore: id primum videamus, beate vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitur, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. Nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. Quis enim con-

confidit semper sibi illud stabile & firmum permanurum, quod fragile & caducum sit? Qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser. Beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest.

Nemo igitur beatus esse potest. Neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata duci solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi perfecta atque absoluta: nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser. Qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. Nam cum semel est suscepta beata vita, tam permanet, quam ipsa illa effectrix beatae vitae sapientia: neque expectat ultimum tempus ætatis: quod Cæso scribit Herodorus præceptum a Solone. Et enim ³³, quemadmodum tunc dicebas, negat Epicurus diurnitatem quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam si illa sit sempiterna.

Hæc dicuntur inconstantissime. Cum enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis: negat enim summo bono asserere incrementum diem. Qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui sibi is conveniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque miserimus: voluptatem non optabiliorem diurnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus *beatum & æternum*? Dempta enim æternitate nihilo beatorum Jupiter, quam Epicurus. Uterque enim summo bono fruatur, id est, voluptate. At enim ³⁴ hic etiam dolore. At eum nihil

³³ Et enim *quemadmodum* Non reddit rationem superioris sententiæ, quod beatam appellari vitam perpetuitate temporis dixerat; sed apponit Epicuri opinionem, negantis diurnitatem temporis augeri beatam vitam quod resellit infra in eo loco, *Hæc dicuntur inconstantissime*. Videant igitur eruditissimi, an sit aptius, quod nihil quidem vide-

atur, ac cum pro ætatis, verecunda, ut ita dicam, correctione, que unam modo litteram mutat. P. Manutius.

³⁴ At enim *hic etiam dolor*.] Duas priores voces delendas esse censeo, ut potest sequentibus verbis ait *causa natus*. Procul dubio nullus hic locus est voci *causa*. Ecce totam sententiam, *Uterque tam summo bono fruatur*.

nihili facit: ait enim se, si uratur, *Quam hoc suavis*: dicturum. Qua igitur re a deo vincitur, si æternitate non vincitur? in qua ³⁵ quid est boni præter summam voluptatem, & eam sempiternam? Quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquere? In voluptate corporis (addam, si vis, animi, dum ea ipsa, ut vultis, sit quoque in corpore) situm est vivere beate. Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? Nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. Non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem. Totum autem id externum: &, quod externum, id in casu est. Ita sit beatae vite domina fortuna. Quam Epicurus ait *exiguam intervenire sapienti*.

XXVIII. Age, inquit, ista parva sunt. *Sapientem locupletat ipsa natura*: cujus divitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter sese ipsa pugnant. Negat enim tenuissimo victu, id est, contemptissimis escis & potionibus, minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beate vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, *cibi condimentum esse famem, portionis sitim*. Sed qui, ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio. Nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo.

Naturales divitias dixit parabiles esse, quod parvo esset natura contenta. Certe, nisi voluptatem tanti aestimaretis. *Non minor*, inquit, *voluptas percipitur ex vilissimis rebus, quam*

fructus: hic etiam dolor (fructus) ac eum nihil facit: ait enim Sæc. Verum est. (quod dixit Servius ad Virg. Æn. vii. 90.) *fructus* rebus tantum bonis dicit: hinc minime propria locutione Epicurus hic dicitur *fructus dolore*, pro *habere dolorem*. At recte notavit Davivius hæc apud bonos scriptores verbum uni rei proprium pluribus adhiberi. Exempli loco sit illud Virg. Æn. ii. 320. *Sæcra manu, vitæque dote, parvumque*

in potest
ipse trahit.

Ubi *trahit nepotem* proprie dicitur: improprie vero *trahit facta manu*, cum potius dicitur quis ea *portare*. Pearceus.

³⁵ In qua *quid est boni*.] Pronomen ad deum, non ad æternitatem spectat; itaque legas oportet, *in quo quid est boni*. Hoc olim vidit Joann. Walkerus. Idem.

ex pretiosissimis. Hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem. Qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se acipenserem mena non antepone: cui vero in voluptate summum bonum, huic omnia sensu, non ratione sunt iudicanda; eaque dicenda optima, quæ sunt suavissima.

Verum esto: consequatur summam voluptatem, non modo parvo, sed per me nihilo, si potest: sit voluptas non minor in nasturtio illo, quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quam in Syracusanis mensis, quæ a Platone graviter vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quam vultis, voluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta sunt, ut in his beata vita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. Ipse enim Metrodorus, pane alter Epicurus, beatum esse describit his fere verbis: cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum, ita futurum. An id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad vesperam? Dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit. Jam enim adesse poterit. Qui potest igitur habitare in beata vita summi mali metus?

Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Jam ipsum absurdum, maximum malum negligi. Sed qua tandem ista ratio est? Maximus dolor, inquit, brevis est. Primum, quid tu dicis, breve? deinde dolorem, quem maximum? Quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? Vide ne etiam menses: nisi forte eum dicis, qui simul atque arripuit, interficit. Quis istum dolorem timet? Illum mallet levare, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium, M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec vero semel, nec ad breve tempus, sed & sæpe plane, & diu. Quos, dii immortales! ille cum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferabat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat: tantummodo laboriosus videbatur. At miser, si in vitiosa & flagitiosa vita afflueret voluptatibus.

XXIX. Quod autem magnum dolorem brevem, longinquum levem

levem esse dicitis, id non intelligo quale sit. Video enim & magnos & eosdem bene longinquos dolores: quorum alia toleratio est verior: qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pæne leges, quæ effeminari virum vetant in dolore. Quamobrem turpe putandum est, non dico dolere, (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo finestare:

Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus

Resonando⁵⁶, mutum flebiles voces refert.

Huic Epicurus comparet se, si potest:

Cui viperino morsu vena viscerum

Veneno imbutæ retros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philocteta: Si gravis dolor, brevis. At jam decimum annum in spelunca jacet. Si longus, levis: dat enim intervalla & relaxat. Primum non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cum & præteriti doloris memoria recens est; & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum, sed ubi illud, Plus semper voluptatis? Si enim ita est; vide, ne facinus facias, cum mori suadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe esse viro debilitari⁵⁷, dolore frangi, succumbere. Nam ista vestra, Si gravis, brevis; si longus, levis, dictata⁵⁸ sunt. Virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet.

XXX. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus, & intellige, facta ejus cum dictis discrepare. Epicurus HERMACHO S. Cum ageremus, inquit, vitæ beatam & eundem supremum diem, scribebamur hæc. Tanti autem morbi adierant vesicæ & viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem possit accedere. Ecce miserum hominem, si dolor summum malum est. Dicit aliter non potest. Sed audiamus ipsum. Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus animi lætitiæ, quam capiebam

Tom. II.

Y

memo-

⁵⁶ Resonando mutum] Vulgo multum, sensu vix ullo. Sed elegantissimus est ille, quem præbet lectio nobis recepta, & Victorio. Vide Tuse. II. 23. & Jos. Scaligerum ad Varronis lib. vi. L. L. p. 102. Idem.

⁵⁷ Debilitari, dolore frangi] Alii sic di-

stinguunt: debilitari dolore, frangi, &c. Victorio, debilitari, dolore, frangi.

⁵⁸ Dictata sunt] Id est, dictari possunt, atque ut dicitur lib. I. de Orat. cap. 23. inquirat sim- uls, castitena ex scholis. Anonymus.

memoria rationum inventorumque nostrorum. Sed tu, ut dignum est tua erga me & erga philosophiam voluntate, ab adolescentulo suscepta, fac ut Metrodori tuare liberos.

Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter cum vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simulque ipse gravi vulnere exanimari se videret; ut primum delpexit, quæsit, salvusne esset clypeus; cum salvum esse scientes sui respondissent, rogavit, essentne sui hostes; cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. Ita multo sanguine profuso in lætitia & in victoria est mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosque eos, quos e-duxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclara mortis sunt imperatorie. Philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur.

Refert tamen, quod sibi videtur esse morienti magna laus. *Compensabatur*, inquit, *cum summis doloribus lætitia*. Audio equidem philosophi vocem, Epicure. Sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es. Primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta & inventa, gaudere non potes. Nihil enim jam habes, quod ad corpus referas. Est autem a te semper dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter corpus, nec dolere. *Præteritis*, inquit, *gaudeo*. Quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus; rationes tuas te video compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. Si autem ad animum; falsum est, quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers?

XXXI. Huc & illuc, Torquate, vos verſetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens & conveniens decretis ejus reperietis. Ita redarguitur ipse a sese, venientque ³⁹ scripta ejus probitate ipsius ac moribus. Nam i-

sta

³⁹ Venientque scripta eius] Quidam legi volunt. Elentis sec. Med. & Pal. pr. vint volunt. vintantque. Lambinæ. Puidiffime, vintantque. Malim tamen convinentantque. hoc

sta commendatio puerorum, memoria & caritas amicitie, summorum officiorum in extremo spiritu conservatio, indicat innatam esse homini probitatem gratitiam, non invitatum voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatam. Quod enim testimonium majus quarimus, quæ honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cum videamus tanta officia morientis? Sed, ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere verbis intepretatus sum, (quanquam ea cum summa ejus philosophi nullo modo congruebat) sic ejusdem testamentum non solum a philosophi gravitate, sed etiam ab ipsius sententia judico discrepare. Scripsit enim, & multis sæpe verbis, & breviter apteque, in eo libro, quem modo nominavi, *mortem nihil ad nos pertinere*. Quod enim *dissolutum sit*, id esse *sine sensu*: quod autem *sine sensu sit*, id *nihil omnino ad nos pertinere*. Hoc ipsum elegantius poni meliusque potuit. Nam quod ita positum est, Quod dissolutum sit, id esse sine sensu, id ejusmodi est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. Sed tamen intelligi, quid velit. Quæro autem, quid sit, quod, cum dissolutione, id est morte, sensus omnis extinguatur; & cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos; tam accurate tamque diligenter caveat & lanciat, ut *Amyntachus* & *Timocrates*, heredes sui, de *Hermachi* sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quorannis, mense Gamelione: itemque omnibus mensibus, vicesimo die lune, dent ad eorum epulas, qui una secum philosophari sunt, ut & sui & Metrodori memoria colatur.

Hæc ego non possum dicere non esse hominis & belli & humani; sapientis vero nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse vult, putare ullum esse cuiquam diem natalem. Quid? verene potest esse dies sapius, qui semel fuit? certe non potest. An ejusdem modi? ne id quidem, nisi cum multa annorum intercesserint millia, ut omnium fiderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio: nullus est

Y 2

igitur

hoc est, refelluntur, redarguntur, confunduntur, ut eorum vita refellatur oratio. Davittatur. Supra cap. 25. Ita enim videntur quilibet.

igitur cujusquam dies natalis. At habetur. Et ego id scilicet nesciebam. Sed, ut sit, etiamne post mortem coletur: idque testamento cavebit is, qui vobis quasi oraculum ediderit, nihil post mortem ad nos pertinere? Hac non erant ejus, qui innumerabiles mundos infinitasque regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragravisset. Numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum secutus est.

Quod si dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? Non potuit, inquit, fieri sapiens, nisi natus esset. Et isto modo ne si avia quidem ejus nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantum hominum facerorum urbanitatem incurritis, non dico. Nihil opus est litibus. Tantum dico, magis fuisse vestrum agere Epicuri diem natalem, quam illius, testamento cavere ut ageretur.

XXXII. Sed, ut ad propositum revertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic licet. Qui in summo malo est, is tunc, cum in eo est, non est beatus. Sapiens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore. Non est igitur summum malum dolor. Jam illud quale tandem est? *Bona praeferita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere.* Primum in nostrane potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides aut quis alius artem memoriae polliceretur, *Oblivionis, inquit, mallem: nam meminere etiam quae nolo, oblivisci non possum quae volo.* Magno hic ingenio. Sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, vetare meminisse. Vide, ne ista sint Manliana⁶⁰ vestra, aut majora etiam, si imperes quod facere non possim.

Quid, si etiam jucunda memoria est praeferitorum malorum? ut proverbium nonnulla vetera sint, quam vestra dogmata. Vulgo enim dicitur, *Jucundi acti labores: nec male Euripides,*

⁶⁰ Manliana [Vide supra, cap. 19.]

pides; (concludam, si potero, Latine: Graecum enim hunc versum nostis omnes.)

Suavis laborum est praeferitorum memoria.

Sed ad bona praeferita redeamus. Quae si a vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus, tropaeorum recordatione levaret dolorem suum: audirem, & plane probarem. Nec enim absolvi beata vita sapientis, nec ad exitum perducere poterit, si prima quaeque bene ab eo consulta atque facta, ipsius oblivione obruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, & quidem corpore perceptarum. Nam si quae sunt aliae, falsum est, omnes animi voluptates esse e corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam praeferita delectat, non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali⁶¹ epigramma tantopere derideat: in quo ille rex Assyriae gloriatur, se omnes secum libidinum voluptates abstulisse. Quod enim ne vivus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? Fluit igitur voluptas corporis, & prima quaeque avolat, saepiusque relinquit causas poenitendi, quam recordandi. Itaque beatorum Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine Roma tuos hostes... reliquaque praclare:

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

Laboribus hic praeferitis gaudet: tu jubes voluptatibus. Hic se ad ea revocat, e quibus nihil unquam retulerit ad corpus: tu totus haeres in corpore.

XXXIII. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis, omnes animi & voluptates & dolores ad corporis voluptates & dolores pertinere? Nihilne te delectat unquam? video, quicum loquar: te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? Omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus ante dictum est: haec leviora ponam: poema, orationem, cum aut scribis, aut legis; cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam; signum, tabula, locus aenacenus, ludi, venatio, villa Luculli, (nam si tuam

⁶¹ Sardanapali epigramma [Vide Tafcul. V. cap. 35.]

tuam dicerem, latebram haberes, ad corpus dicerem pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpusne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris, si in eo perliteris, ad corpus ea, quæ dixi referre: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris.

Quod vero a te disputatum est, majores esse voluptates & dolores animi quam corporis, quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem presentia solum sentiantur; qui probari potest? Ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus quam ego ipse gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & major est animi voluptas quam corporis. Ita fit, ut gratulator lætior sit quam is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, cum maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus majores quam corpore, quid occurrat non videtis. Animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corporis. Ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper vultis esse. Nec vero id, dum omnia ad voluptatem doloremque referetis, efficietis unquam.

Quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum repertiendum est. Voluptatem bestiis concedamus: quibus vos de summo bono testibus uti soletis. Quid, si etiam bestię multa faciunt, duce sua quæque natura? partim ⁶² indulgenter, vel cum labore; ut in gignendo, in educando persfacile appareat; aliud quiddam iis propositum, non voluptatem: partim cursu & peregrinatione letantur; congregatione aliæ

coetum

⁶² Partim indulgenter, vel cum labore, ut in gignendo... appareat. Suspectus est mihi hic locus, cui sanando sic se Lumbinus offert, partim indulgenter, vel cum labore in gignendo, in educando, ut persfacile appareat &c. Bene ille, opinor, quod mutavit locum conjunctionis ut; nam labor ille est labor in gignendo & educando, ut Cicero dicit in III. 19. bellarum in factu & educatione laborum cum sentimus, nature ipsa eorum videmus audire. Sed ne sic quidem satis se mihi commendat vulgata lectio; quia non video quid veiant ista indulgenter, vel cum labore. Annon opus est verbo quodam, cum pro-

xime sequatur partim letantur? Equidem suspicor Ciceronem scripsisse, Quid, si etiam bestię multa faciunt, duce sua quæque natura? partim indulgent labori in gignendo, vel (si sic est) in educando, ut persfacile appareat... non voluptatem. Tum demum voces, indulgent labori, respondebant sequentibus, partim cursu & peregrinatione letantur. Et per phrasin indulgent labori lector intelligat, multum laborant: cui simile est illud Virg. Æn. II. 776. Quid tantum insano iuvat indulgere labori? Petrus.

coetum quodam modo civitatis imitantur. Videmus in quodam volucrium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam * disciplinam. Ergo in bestiis e-runt secreta a voluptate humanarum quædam simulacra virtutum: in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa, nulla erit? & homini, qui cæteris animantibus plurimum præstat, præcipui a natura nihil datum esse dicemus?

XXXIV. Nos vero, si quidem in voluptate sint omnia, longe multumque superamur a bestiis: quibus ipsa terra fundit ex sese passus varios, varietate abundantes, nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo summum pecudis bonum & hominis idem mihi videri potest. Quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem nisi ad voluptatem conquiruntur? Ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantisque equestribus & pedestribus copiis, Helleponto junctis, Athone perfosso, maria ambulavisset, terramque navigasset, si cum tanto impetu in Græciam venisset, causam ejus quis ex eo quereret tantarum copiarum tantique belli, mel se auferre ex Hymetto voluisse diceret, certe sine causa videretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis & gravissimis artibus atque virtutibus instructum & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cælum totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum.

Ad altiora quædam & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, & ea quidem infinita; inest conjectura consequentium, non multum a divinatione differens; inest moderator cupiditatis pudor; inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia; inest in perpetendis laboribus adeundisque periculis firma & stabilis doloris mortisque contemptio. Ergo hæc in animis. Tu autem etiam membra

* Vid. Grut. desideria videmus

membra ipsa sensusque considera: qui tibi, ut reliqua corporis partes, non comites solum virtutum, sed ministri etiam videbuntur. Quid, si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt, ut vires, valetudo, velocitas, pulchritudo? Quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cæleste & divinum putaverunt.

Quod si esset in voluptate summum bonum, ut dicitis; optabile esset, in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies noctesque versari, cum omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. Vestri hæc verecundius: illi fortasse constantius. Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a majoribus nominabantur: sed quæro, num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptates artes suas direxisse? Ergo opifex plus sibi proponet ad formatum, quam civis excellens ad factorum pulchritudinem?

Quæ autem est alia causa erroris tanti, tam longe lateque diffusæ, nisi quod is, qui voluptatem summum bonum esse discernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio atque consilium, sed cum cupiditate, id est, cum animi levissima parte deliberat? Quæro enim de te: si sunt dii, ut vos etiam putatis, qui possint esse beati, cum voluptates corpore percipere non possint? aut si sine eo genere voluptatis beati sunt, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis?

XXXV. Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agefilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri: lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. Non elogia monumentorum id significant, velut hoc ⁶³

ad

⁶³ Velut hoc ad portam, uno ore cui plurimum. Cum codices habeant uno cum, Cicero de Leg. II. 23. dicit, antiquitas autem uno cui, recte Davilius alique legunt tam fuisse extra portam Collinam cum hac inscri-

ad portam: Uno ore, cui plurima consentiunt gentes, populi primarium fuisse virum. Idne consensisse de Calatino ⁶⁴ plurimas gentes arbitramur; primarium populi fuisse, quod præstantissimum fuisse in concipiendis voluptatibus? Ergo in iis adolecentibus bonam spem esse dicemus & magnam indolem, quos suis commodis inservituros, & quidquid ipsis expedit facturos arbitramur? Nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? Tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt vincula concordie. Nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodos, beneficium illud habendum est, sed generatio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodaverit. Maximas vero virtutes jacere omnes necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas natura plurimum valeat, cur non cadant in sapientem non est facile defendere.

Ac, ne plura complectar, (sunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat necesse est. Quod jam a me exspectare noli. Tute introspecte in mentem tuam ipse: eamque omni cogitatione pertractans, percontare ipse te, perpetuè malis voluptatibus perfrens, in ea, quam sapere ulupabas, tranquillitate degere omnem atatem sine dolore; assumpto etiam illo, quod vos quidem adjungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu: an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus salutemque ferres, vel Herculis perpeti arumnas. Sic enim majores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo arumnas etiam in deo nominaverunt. Exigerem ex te, cogereque ut responderes, nisi vererem, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres.

Tom. II.

Z

Quæ

inscriptione, *Domina Honoris, sanguis causam fuisse adis Honoris postea dedicanda, sed cum omnia in eo loco sepulcra fuissent, a pontificibus exarata sunt; statuit enim Calligenus locus publicum non potuisse privata religione obligari.* Hoc igitur Cicero in eo, quem excutimus, loco videtur innuere, sepulcrum solius Arillii Calatini ibi a pontificibus intantum reliquum fuisse: inde vere dici potuit hoc autem fuisse elogium, cum ne monu-

menta quidem elogii exterorum extarent. Nec aliter Noster dicit in Senect. c. 17. *Quædam in Arillii Calatini in quem illud elogium autem; Plurima Sec. Idem.* ⁶⁴ De Calatino] Anno 495. A. Atilius Calatinus Enna, Drepano, Lilybæo hostilia prædicia dejecit, Panormum cepit totaque Siciliam pervagatus, paucis navibus magnam hostium classem duce Amlicare superavit. *Muretus.*

Quæ cum dixissem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: &, quanquam aliquid ipse poteram, tamen invenire malo paratiores familiares nostros. Credo, Syronem dicis & Philodemum, cum optimos viros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam. Sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione judicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. Tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius. Nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audiui; nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BUENOS AIRES
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

D E

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER TERTIUS.
ARGUMENTUM.

Liber hic cum quarto continet in Luculli Tusculano inter Catonem & Ciceronem habitam de fine bonorum & malorum disputationem, in qua Catoni Stoicæ, Ciceroni vero Peripateticæ partes tribuuntur. Pramisso brevi de ratione Stoicæ & Peripateticæ sermone, utrum verbis an re discrepent, quorum illud Cicero contendebat, hoc Cato pugnabat, cap. 3. 4. fit ad ipsam disputationem accessio, & Cato totam Stoicam rationem explicat. Eius disputationis hæc summa est: simul ac natus est homo, ipse sibi commendatur & conciliatur a natura ad se conservandum, & ab interitu alienatur. Hæc prima appetitio ubi consecuta est id quod quærebat, accedit voluptas, quæ perperam pro ipsa prima appetitione habetur ab Epicuro, & in primis naturalibus, scilicet initiis naturæ ponitur. Sed ad hæc initia propter se appetenda ponenda etiam sunt rerum cognitiones (κατάληξις) & artes ipsæ, quod pueri gaudent, si quid ipsi invenire, et si nihil inde ad se commodi perveniat: & dignæ sunt artes assumptione, cum & cognitiones contineant, & via sint ac ratione constituta, cap. 15. His initiis postis, sequitur prima divisio hæc: aliud esse æstimabile, quod secundum naturam sit, aut efficiat aliquid per se selectione dignum; aliud inæstimabile, quod sit illi contrarium. Constituto hoc, ut quæ secundum naturam sint, propter se sumantur, primum est officium (καθήκον) ut se conservet homo in nature statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sunt, pellatque contraria. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem porius (ἐννοια) & vidit rerum agendarum ordinem, plus eum diligit, quam ipsa illa initia, atque colli-

Z 2

Quæ cum dixissem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: &, quanquam aliquid ipse poteram, tamen invenire malo paratiores familiares nostros. Credo, Syronem dicis & Philodemum, cum optimos viros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam. Sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione judicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. Tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius. Nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audiui; nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BUENOS AIRES
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

D E

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER TERTIUS.
ARGUMENTUM.

Liber hic cum quarto continet in Luculli Tusculano inter Catonem & Ciceronem habitam de fine bonorum & malorum disputationem, in qua Catoni Stoicæ, Ciceroni vero Peripateticæ partes tribuuntur. Pramisso brevi de ratione Stoicæ & Peripateticæ sermone, utrum verbis an re discrepent, quorum illud Cicero contendebat, hoc Cato pugnabat, cap. 3. 4. fit ad ipsam disputationem accessio, & Cato totam Stoicam rationem explicat. Eius disputationis hæc summa est: simul ac natus est homo, ipse sibi commendatur & conciliatur a natura ad se conservandum, & ab interitu alienatur. Hæc prima appetitio ubi consecuta est id quod quærebat, accedit voluptas, quæ perperam pro ipsa prima appetitione habetur ab Epicuro, & in primis naturalibus, scilicet initiis naturæ ponitur. Sed ad hæc initia propter se appetenda ponenda etiam sunt rerum cognitiones (κατάληξις) & artes ipsæ, quod pueri gaudent, si quid ipsi invenire, et si nihil inde ad se commodi perveniat: & dignæ sunt artes assumptione, cum & cognitiones contineant, & via sint ad rationem constituta, cap. 15. His initiis postis, sequitur prima divisio hæc: aliud esse æstimabile, quod secundum naturam sit, aut efficiat aliquid per se selectione dignum; aliud inæstimabile, quod sit illi contrarium. Constituto hoc, ut quæ secundum naturam sint, propter se sumantur, primum est officium (καθήκον) ut se conservet homo in nature statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sunt, pellatque contraria. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem porius (ἐννοια) & vidit rerum agendarum ordinem, plus eum diligit, quam ipsa illa initia, atque colli-

Z 2

colligit, in eo positum esse summum bonum, quod in convenientia (ὁμοθυμία) versetur, quod per se exspectatur, cum nihil ex iniuriis natura propter se appetatur, sed tantum felicitatur: cap. 6. Cum autem omnia officia a primis natura oriuntur, etiam sapientia inde proficitur necesse est. Ea autem & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, quas virtutes nemo tenere potest, nisi staturerit, nihil esse quod intersit aut differat aliud ab alio, præter honesta & turpia, cap. 6. 7. Ex his autem consequuntur duo, primum, ut cum extremum sit, natura congruenter vivere, sapiens semper feliciter vivat; alterum, ut quod honestum sit, id solum bonum judicemus; quod turpe, solum malum, cap. 8. Bonum est id, quod est natura absolutum; utile autem (ὠφέλιμα) moris aut status e natura absoluta. Atque id bonum non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed propria vi sua sentimus, & appellamus bonum, ejusque æstimatio (ἀξία) genere valet, non magnitudine. Nec vero perturbationes (ταραχῆ) vi aliqua naturali moventur, sed sunt opiniones levitatis, atque in sapientem non cadunt: cap. 10. Solum autem honestum esse bonum, cum a multis aliis præter Stoicos, tum etiam facile defenditur; quod omnes maluit sine scelere, qua volunt, consequi, & ad res dignas cognitione cognoscendas etiam sine voluptate aut utilitate aliqua feruntur; gaudent præterea commemoratione præclare factorum, nec vel sine recte scelus admittere sustinent: cap. 11. Jam in hac re discrepare re, non verbis, Peripateticos, & Stoicos, ex eo intelligitur, quod illi omnia, que ipsi bona dicunt, pertinere putant ad beate vivendum; hi vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti vitam beatam putant: quod illi dolorem in malis ponunt, & cum multitudine bonorum augeri beatitatem putant, aliamque actionem magis experendam alia, ut que sit sine dolore, magis ea, que sit cum dolore; que omnia secus sunt apud Stoicos: cap. 13. 14. Quanquam autem nec virtutes, nec vitia crescunt, funduntur tamen quodammodo, & quasi dilatantur; alia enim virtus integras provincias complectitur, alia pauperatis tanquam termino circumscribitur, ut se eodem modo diffundere non possit. Voluptas & valetudo non est inter bona

bona numeranda, quod ad eam ducunt, eamque continent divitiæ; ex quo efficeretur, ut ipse divitiæ in bonis essent: cap. 15. Sed ne omnis vita confundatur, alio etiam modo res distinguende sunt. Quæ itaque nil valet ad beate misereve vivendum, & media dicuntur, alia sunt æstimabilia, alia contra, alia neutrum. In æstimabilium quibusdam satis est cause, quare aliis anteponantur, in quibusdam non item, & sic etiam in non æstimabilibus. Hinc orta sunt Zenonis ἀπορρογμῆν, producta, præposita, præcipua, promota, ἀπορρογμῆν rejecta, remota, quorum alia sunt per se præposita, alia quod aliquid efficiunt, alia, quod utrumque: sed quoniam æstimabile nec bonum, nec malum est, ideo ἀδιάφορον, indifferens dicitur: c. 15. 17. Bona porro sunt alia τέρμα, ad finem pertinentia, alia τὸντινα, efficientia: ad illud genus actiones honeste referuntur, ad hoc nil præter amicum, sapientia ad utrumque: c. 17. Officia nec in bonis, nec in malis sunt; est tamen eis fungendum, quod in iis est aliquid probabile, cuius ratio reddi potest. In iis versatur sapiens, judicando, quid officii sit, necne: cap. 18. Pertinet autem ad rem, ut intelligatur, natura liberis a parentibus amari, & communem esse hominum inter homines & naturalem commendationem, qua ducti societatem appetamus, cuiusque hæc vis sit, ut communi utilitati studeamus, rempublicam administremus, liberos queramus, decorum sequamur, amicitiam adhibeamus, & iustitiam, neque utilitatis causa, sed per se. Ad has virtutes etiam Dialecticæ & Physicæ cognitio adicienda, quæ ipsæ virtutes sunt: cap. 19. 22. Ex quibus intelligitur: quæ a Stoicis sapienti tribuantur, ea vere tribui. ERNESTUS.

Occurrent sane in tercio hoc libro multa, opinor item in quarto, que homines, ceteroque non indoctos, impediunt ac moventur: tria videlicet Stoicorum; vocabula, vel nata in Porcio, vel, si minus nova ipsa, novum tæte præcipue in usum detorta. Ubi ego, si Morehanas, quas in Præfatione indicavi, observationes ad hæc explicanda sæpius adhiberem, illudere huic arati ac studiosum usitare rationi existimarem voluisse. Hanc enim explicandi viam insisit Morelius, ut varios e Plutarcho, Laertio, atque aliis ejusdem lingue scriptoribus, locos afferat longiusculos, quibus

quibus illustrat ea scilicet, quae obscura quidem per se, tamen Cicero dixit planius, quam a Graecis dicebantur. Neque haec rursus dilucidiora faciunt, vel Justus Lipsius, vel Caspar Scioppius. Mihi quidem, praeter illam Zenonica doctrina partem, quae est de iudicio veritatis, a Petro Valentia, peculiari opusculo, diligentissime pertractata, caetera omnes videntur jacere adhuc in tenebris, & lucem expectare. Sponderat vero hic ipse Valentia in Academicis, eandem se Stoica de moribus doctrina impensurum esse operam. Ego, etsi vix dubitabam, quin illi id evenisset, quod plerisque scriptoribus, cum praesertim ejus operis nullam viderem, neque in Hispana Nic. Antonii Bibliotheca, neque in aliis mentionem esse; tamen ne quid omitterem inquirendo, datus in Hispaniam literis, imploravi fidem amici summi ac popularis mei, Jacobi Antonii Fabri, qui illic nunc degit Regiorum liberum praefectus; oravi, videret etiam atque etiam, num quod in Laurentiana regali bibliotheca vestigium ejus libri esset, cujus potiundi tanta me cupiditas tenebat. Respondit vir oppido eruditus ac diligens: perlustratis curiose scripsiis omnibus, inventum prorsus nihil. Idoneo itaque artifice non deerit in explicazione Stoica doctrina labor, cui hactenus defuit idoneus artifex. OLIVETUS.

I.

OLUPTATEM equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, convictam superiore libro, dignitati. Etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis jucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis titillantem, ex eave natam laeticiam, quam gravitatem animi, atque constantiam. Quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus illecebrisque impediatur disputandi severitas.

Quarendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota est, & eadem fere contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum esse voluerunt. Nec vero ita illum proberet summum bonum, ut virtute careat: qua nihil potest esse praestantius.

Ita.

Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus; tamen haec acrior est cum Stoicis parata contentio. Quae enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec abscondite differuntur. Neque enim qui defendunt eam, versuti in differendo sunt; nec qui contra dicunt, causam difficilem repellunt. Ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de voluptate, quod sit positum ejus iudicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. Quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. Nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile, vel ipinosum potius, differendi genus: idque cum Graecis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, cum constituantur earum rerum vocabula, quae in quaque arte versentur. Itaque & dialectici & phisici verbis utuntur iis, quae ipsi Graeciae nota non sunt. Geometra vero, musici, grammatici, etiam more quodam loquuntur suo. Item ipsae rhetorum artes, quae sunt totae forenses atque populares, verbis tamen in docendo quasi privatis utuntur ac suis.

II. Atque, ut omittam has artes elegantes & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quae abhorret ab omni politione elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis. Quo magis hoc philosopho faciendum est. Ars est enim philosophia vitae: de qua differens arripere verba de foro non potest. Quanquam ex omnibus philosophis Stoici plurima novaverunt. Zeno quoque eorum princeps, non tam rerum inventor fuit, quam novorum verborum. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum a Graecia est, ut doctissimi homines, de rebus non pervagatis, inusitatis verbis uterentur: quan-

quanto id nobis magis concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? Etsi, quod saepe diximus, & quidem cum aliqua querela, non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se Græcos magis quam nostros haberi volunt, nos non modo non vinci a Græcis verborum copia, sed esse in ea etiam superiores: elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum consequamur. Quanquam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro Latinis, ut ipsa *philosophia*, ut *rethorica*, *dialectica*, *grammatica*, *geometria*, *musica*, quanquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu recepta sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus.

De ipsis rebus autem sapenúmero, Brute, vereor, ne reprehendar, cum hæc ad te scribam, qui cum in philosophia, tum in optimo genere philosophia tantum procefferis. Quod si facerem quasi te erudiens, iure reprehenderer. Sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, existimatorem & iudicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eamque controversiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo, divino ac singulari viro. Nam, in Tusculano cum essem, vellemque e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. Quo cum venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. Erat enim, ut scis, in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere saepe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens; quo magis tum in summo otio, maximaque copia, quasi heluari libris, si hoc verbo in tam clara re utendum est, videbatur.

Quod cum accidisset, ut alter alterum nec opinato videremus, surrexit statim. Deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid tu, inquit, huc? e villa enim, credo: & si ibi

ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, inquam, ludis commissis, ex urbe profectus veni ad vesperum. Causa autem fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem. Et quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit. Nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu villæ delectari. Est enim mihi magna cura: quanquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita erudiat, ut & patri, & Cæpioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causa. Nam & avi ejus memoria moveor, (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus jam esset, si viveret) & Lucullus mihi versatur ante oculos, vir cum omnibus excellens, tum mecum & amicitia & omni voluntate sententiaque conjunctus.

Præclare, inquit, facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, & puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo socium. Addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum & pudoris, & ingenii. Sed ætatem vides. Video equidem, inquam: sed tamen jam inficci debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior. Sic, & quidem diligentius sæpiusque, ista loquimur inter nos, agemusque communiter. Sed resideamus, inquit, si placet. Itaque fecimus.

III. Tum ille: Tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelios, quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (ut scis) non saepe contingit. Quam vellem, inquit, te ad Stoicos inclinavisses! Erat enim, si cuiusquam, certe tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit cum re idem tibi quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. Ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minime vero, inquit ille, consentit. Quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisve numeraveris; & honestum ipsum, quasi

quali virtutis lumen, exstinxeris, & virtutem penitus everteris.

Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam: sed videlicet verborum gloriam tibi cum Pyrrhone & Aristone, qui omnia exaquant, esse communem? de quibus cupio scire quid sentias. Egone, quæris, inquit, scire quid sentiam? quos bonos viros, fortes, iustos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus: qui, sine ulla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura institutos fuisse, quam institui potuissent a philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis. Ceteræ philosophorum disciplina, omnino alia magis alia, sed tamen omnes, quæ rem ullam virtutis expertem aut in bonis aut in malis numerant; eas non modo nihil adjuvare arbitror, neque afferre quo meliores simus, sed ipsam depravare naturam. Nam si hoc non obtineatur, id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo bono probari possit, beatam vitam virtute effici. Quod si ita sit; cur opera philosophia sit danda nescio. Si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam memorabilemque virtutem non magno æstimandam putem.

IV. Quæ adhuc, Cato, a te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. Nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modo, sed etiam, ut tu vis, solum bonum videri. Quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omnes semper beatos esse sapientes. Hosne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censeres oportere?

Minime vero istorum quidem, inquit. Cum enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum; qui omnia sic exæquaverunt, ut in utramque partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur, virtutem ipsam sustulerunt.

Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quero, nonne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non re-

ctum honestumque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem; sed relinquo. Quoniam modo, inquam, si una virtus, unum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum, (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, pravum, flagitiosum, sordidum; (ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus) quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis Stoicorumque sententiam. Minime id quidem, inquam alienum: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit, etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilium quiddam & obscurius. Nam cum in Græco sermone hæc ipsa quondam rerum nomina novarum nova videbantur, quæ nunc consuetudo diuturna trivit: quid censeres in Latino fore?

Facillimum id quidem est, inquam. Si enim Zenoni licuit, cum rem aliquam invenisset inusitatam, inauditam quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? Nec tamen exprimi verbum e verbo necesse erit, ut interpretes indiserit solent, cum sit verbum, quod idem declaret, magis usitatum. Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puro concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurreret Latimum, ne hoc ephippiis¹ & acratophoris potius, quam progmenis & apoprogmenis concedatur. Quanquam hæc

A a 2

qui-

¹ Ephippiis] Ephippiorum nomine utimur, pro equi tegmine ad mollem vestiarum parato, ut ait Nonius. Cato de liberis educandis, *Mihi pueri modica sunt una tunica & toga, sine fasciis calcamentum, equus sine ephippiis*. Et notus est versiculus, *Optat ephippia des piger, optat mare caballus*.

Vocabulo acratophori Varro utitur de Re rust. lib. I. *Es vitæ suavitosa vitæ, que sine iugo misistrat acratophoro vitæ. Acratophoro* Julius Pollux in catalogo poculorum ait esse, quod alibi *Quæritæ*, alibi *litæ* et *litæ* & *litæ* & *litæ*, nominant, ubi vitium merum servabatur. *Moresius*.

quidem *proposita* recte & *rejeta* dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: & istis quidem, quæ modo dixisti, utar potius Latinis. In cæteris subvenies, si me hærentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. Sed *Fortuna* ? *fortes*. Quare conare, queso. Quid enim hoc possumus agere divinius?

V. Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Id ita esse sic probant, quod, antequam voluptas aut dolor attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturque contraria. Quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent. Fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoque se & sua diligerent. Ex quo intelligi debet, principium ductum esse a se diligendi.

In principis autem naturalibus diligendi sui, plerique Stoici non putant voluptatem esse ponendam. Quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem natura posuisset in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt adlecta, natura diligamus; quod est nemo, quin, cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam eodem usu imminutas aut detortas habere.

Rerum autem cognitiones; vel, si hæc verba aut minus placent, aut minus intelliguntur, *καταδύσσει* appellemus licet: eas igitur ipsas propter se adsciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum & continens veritatem. Id autem in parvis intelligi potest; quos delectari vi-

2 *Fortuna fortes*] Subaudi, adjuvat. Proverbum est, cuius in Tuscul. II. 4. mentio fit. *Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in veteri proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibuscumque quasi preceptis confirmat viam fortitudinis*. Admonet adajutum, ait Erasmus, fortiter periclitandam esse fortunam;

nam his plerumque res prospere cedere. Idem.

3 *A se diligendi*] In antiquo exemplari est, a se diligendo. Idem.

4 *Quam eodem usu imminutas*] Forte, *causas*, scilicet partes corporis. *Periclitatur*.

deamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi invenerunt. Artes etiam ipsas propter se assumendas putamus, tum quia sit in his aliquid dignum assumendum, tum quod consentent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se ratione constitutum & via. A falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quam a cæteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Jam membrorum, id est partium corporis, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit a medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quandam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ, atque barba.

Hæc dicuntur fortasse *sejuniis*: sunt enim quasi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consecrari. Verumtamen cum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt. Ita fit cum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam. Sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur. Istius modi autem res dicere ornate velle, perile est: plane autem & perspicue expedire posse, docti & intelligentis viri.

VI. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principis naturæ discessimus: quibus congruere debent, quæ sequuntur. Sequitur autem prima divisio hæc. Æstimabile esse dicitur: sic enim, ut opinor, appellamus id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum

5 *Arbitrantur*] Cum nullus sit casus nominativus, qui præcedat aut sequatur hoc verbum, malim legere *arbitrantur*, ut paulo ante dictum est *putamus* & *arbitrantur*. Idem. *Arbitrantur*, habet liber Mss. *Disputat*.

6 *Ipsæ res verba rationum*] Earum probo consecrari qui reponunt, ipsæ res verba pariunt. Sic certe locutus est nos. lib. II. de Orat. cap. 34. *Deiuxta*.

7 *Appellamus*] Legendum *appellemus*, quod etiam Th. Bentlejo placuit. Post eam vero vocem in editione Victoriana ponitur hiatus

indiciam, Paulusque Manutius & D. Lambinus locum supplemento carens iudicantes reponunt, *æstimabile esse dicitur* (*est* *estimabile*). At *sejuniis* Græcæ lingue non est cognitum, Stoicique hæc in re *sejuniis* adhibent. Vide Plutarchum advers. Stoic. p. 1073. Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. p. 173. 174. & Lærtium lib. VII. §. 105. 106. Revera nihil deest, Tulliusque subiicit, sic enim, ut opinor, *appellemus*; quoniam vocabulum *æstimabile* prius ipse fixit. Idem.

gnum astimatione; quam^a ille *ἀξιῶν* vocat: contraque inestimabile, quod sit superiori contrarium. Initiis igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se fundenda sint, contrariaque item rejicienda; primum est officium (id enim appello *καθῆκον*) ut se conservet in naturæ statu: deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque^b contraria. Quæ inventa selectione & item rejectione, sequitur deinceps^c cum officio selectio. Deinde ea perpetua, tum ad extremum constans consentaneaque naturæ: in qua^d primum inesse incipit & intelligi, quid sit, quod vere bonum possit dici.

Prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant *ἐπινοῖαν* illi, viditque rerum agendarum ordinem, & ut ita dicam, concordiam: multo eam pluris astimavit, quam omnia illa, quæ primum dilexerat: atque ita cognitione & ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum & expetendum bonum. Quod cum positum sit in eo, quod *ὁμολογία* Stoici, nos appellemus *conventioniam*, si placet: cum igitur in eo sit id bonum, quo referenda sunt omnia honeste facta, ipsumque honestum, quod in bonis ducitur, quanquam post oritur, tamen id solum vi sua & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil est expetendum.

Cum vero illa, quæ officia esse dixi, proficiantur ab initiis

^a Quam ille *ἀξιῶν* vocat. | Si hoc esse vera loci lectio; subintelligendus est Zeno, quem tamen Cato ex eo, quo in hanc disputationem impetravit, ut semel quidem nominavit. Opinor igitur legendum esse *quæ* illi *ἀξιῶν* vocant, scilicet Stoicis, quos Cato memoravit modo, & quorum dogmata hic explicaturus est. Huic vero conjecturæ favet id, quod infra in hoc ipso capite occurrit, quod appellat *ἐπινοῖαν* isti. Peaccius.

^b Vid. Grat. *conventio*: *ἡνῆ*, *ἡνῆ* *ἐπινοῖαν* & *ἡνῆ* *ἐπινοῖαν*, sequuntur: *ἀνεπινοῖαν* & *ἡνῆ* *ἐπινοῖαν* officium selectio.

^c Vid. & intelligit.

^d In qua primum inesse incipit & intelli-

git quid sit quod vere bonum possit dici. | Vel auctoris mentem non assequor, vel hæc a scolis corrupta sunt. Omnes Paill. Parisi. pr. ter. Elieac. uterque, Mæ. C. C. C. Balliol. & editio Victoriana, *incipit & intelligit*, Ciceroem scripsisse suspicor, in qua primum inesse concipit & intelligit id quod vere bonum possit dici. Nam simul videtur verum agendarum ordinem; statuit in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum & expetendum bonum, sicut nos paulo post loquitur. *ἡνῆ* *ἐπινοῖαν*, sive *ἡνῆ* *ἐπινοῖαν*, qui Zenoni finis fuit, agit nosser. *Devisus*.

tiis naturæ: ea ad hæc referri necesse est: ut recte dici possit, omnia officia eo referri, ut adipiscamur principia naturæ: nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum, propterea quod non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio. Consequens enim est, & post oritur, ut dixi. Est tamen ea secundum naturam, multoque nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorum. Ut enim^{1o}, si cui sit propositum collineare hastam alioquo, aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus: sic illi facere omnia, quæ possit, ut collineet: huic in ejus similitudine omnia sint faciendæ, ut collineet: & tamen ut omnia faciat, quo propositum assequatur: sed hoc, quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi feligendum, non expetendum.

VII. Cum autem omnia officia a principis naturæ proficiantur

^{1o} Ut enim, si cui propositum sit collinare &c. | In omnibus his de philosophia libris nullus est forsitan hoc vel obscurior, vel corruptior locus. Multi igitur editores multa ad eum sanandum & illustrandum excogitarunt: nec ita mihi mea placent, ut iis, quæ de hæc re dicturus sum, satis expurgari locum credam.

Ante vero, quam doceam quomodo locum legendum esse censam, quatuor res dignas notari memoranda sunt. 1. Cato hæc e medicina Stoicorum philosophia deponit: si qua igitur in his inest obscuritas, non ea Cicerois verbis tribuenda est, sed rebus ipsis de quibus Cato Stoice agit. 2. *Collinare* & *collineare* inter se differunt: nam *collinare* hastam idem significat quod dirigere hastam ad aliquem locum; *collineare* vero, idem quod locum ferire. 3. Aliud est secundum Stoicos *ultimum*, *finis* & *expetendum* (nam idem hæc tria valent) aliud *feligendum*, cum hoc de eo dicitur, quod non propter se, sed rei alius gratia fiat. 4. Stoici docuerunt, alium esse finem, alio tamen adiones esse referendas. Exempli gratia, si verum principia naturæ eo referri, ut adipiscamur ultimum: sed Cato paulo supra in hoc ipso capite, docuerunt (notante Plutarcho in libro *adversus Stoicos*) ei, qui suum corpus ambulando ex-

erret, aut medicina utitur, non finem esse ut suus sit: sed huic exercitationem & medicinam finem esse sanctatis. Dixerunt etiam (secundum eundem Plutarchum) *omnis*, *qui sagittæ, non omnia, quæ possit, ferare, ut scopum attingat; sed ut omnia, quæ possit, faciat*.

His igitur præconitiis, ita locum legendum esse arbitror, *Expertum*, si cui propositum sit collinare hastam aliquo aut sagittæ, huic omnia sunt faciendæ ut collineet. Et tamen, ut omnia faciat quo propositum assequatur, hoc quasi ultimum dicitur: illud autem, ut feriat, quasi feligendum, non expetendum. Cato hæc dicit, ut probet non esse Stoicis duo ultimum bonorum: & ad hanc rem probandam profer exemplum collinantis hastam. Non est huic (inquit) finis, ut feriat: sed ut omnia faciat, quo propositum suum collinanti aliquo hastam assequatur: illud, ut collineet sive feriat, est feligendum: hoc vero proprio *ultimum* iaculatoris dicitur. Riddicula hæc sunt (fateor) sed Stoicorum ridicula: quapropter non est Cicerois vitiosandum, si quid solito obscurius in his inest. Interim Mæ. ex scriptoribus vitio ductum sit, obscura multo obscuriora facta esse; multaque in textum recepta esse, quæ tunc inter olim interpretamentis loco extarent. *Portius*.

seantur, ab iisdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum saepe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, plaris eum faciat, cui commendatus sit, quam illum, a quo; sic minime mirum est, primo nos sapientiae commendari ab initiis naturae, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri quam illa sint, a quibus ad hanc venerimus. Atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quamdam rationem vivendi data esse appareant: sic appetitio animi, quae *ὄψις* Graece vocatur, non ad quodvis genus vitae, sed ad quamdam formam vivendi videtur data: itemque & ratio, & perfecta ratio.

Ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quivis, sed certus quidam est datus: sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens consentaneumque dicimus. Nec enim gubernationi aut medicinae similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, & saltationi, ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est artis effectio. Et tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiae dissimilitudo; propterea quod in illis, quae recte facta sunt, non continentur tamen omnes partes, e quibus constant. Quae autem nos aut *recta*, aut *recte facta* dicamus, si placet, illi autem appellant *καταβάσιμα*, omnes numeros virtutis continent. Sola enim sapientia in se tota conversa est: quod idem in ceteris artibus non fit.

Insicite autem medicinae & gubernationis ultimum cum ultimo sapientiae comparatur. Sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & ut omnia, quae homi-

¹¹ Nec enim gubernationi. Artium ultimum cum sapientia: ultimo non apte comparari posse docet: dissimilitudinem explicans. In artibus est & artificis habitus, & artis effectio. Cum habitus, sapientiae nihil est commercii. Otiosus est enim habitus ille, nisi materiam in qua versetur, habeat. At sapientia in se tota conversa est: nihil ad se tendam eorum quae sunt externa, requirit. Est enim in animi cura & cogitatione posita, non in fortunae temeritate: & non minus exercetur in rerum omnium penuria, quam in abundantia. Est quoque sa-

piencia dissimilis artis effectio. Cum enim suum munus ars efficit, & prodit opus, iam ab arte ipsum alicuium est: nec artis dignitatem amplectitur. At sapientiae effectio, quae est illa *δυσπείρα*, in se omnes retinet sapientiae numeros: imo ne nomen quidem sapientiae amittit. Qui enim *καταβάσιμος ἢ γούρῳ* se didicit, is sapiens est, prudens, iustus, fortis, & temperans, quae sunt sapientiae propria officia: imo ipsam continent tuentisque sapientiam: & ea recte facta, sive *καταβάσιμα*, dicuntur. *Morelius*

ni accidant; infra se esse iudicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse ¹², quod intersit aut differat aliud ab alio, praeter honesta & turpia. Videamus nunc, quam sint praecclare illa iis, quae iam posui, consequentia.

Cum enim hoc sit extremum, (sentis enim, credo, me iam diu, quod *τέλος* Graecus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, congruenter naturae convenienterque vivere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam vitam fortunae nostras, id est, ut, quod honestum sit, id solum bonum iudicemus; potest id quidem fuisse, & copiose, & omnibus electissimis verbis, gravissimisque sententiis rhetorice & augeri & ornari: sed confectaria me Stoicorum brevia & acuta delectant.

VIII. Concluduntur igitur eorum argumenta sic: Quod est bonum, omne laudabile est. Quod autem laudabile est, omne honestum est. Bonum igitur quod est, honestum est. Satisne hoc conclusum videtur? Certe. Quod enim efficiebatur ex his duobus, quae erant sumpta, in eo vides esse conclusum. Duorum autem, e quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile: nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur. Illud autem peraburdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit: aut expetendum, quod non placens: aut, si id, non etiam diligendum. Ergo & probandum. Ita etiam laudabile. Id autem honestum. Ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit.

Deinde quaero, quis aut de misera vita possit gloriari, aut non de beata? De sola igitur beata. Ex quo efficitur, gloriatio-

Tom. II.

B b riatio-

¹² Nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio. Legebam nihil esse quod intersit, aut quo differat aliud ab alio. Vide Tu-

scul. lib. I. cap. 11. & infra III. 15. Dissim.

riatione, ut ita dicam, dignam esse beatam vitam: quod non possit quidem nisi honesta vita contingere. Ita fit, ut honesta vita beata sit. Et quoniam is, cui contingit, ut jure laudetur, habet insigne quiddam ad decus & ad gloriam, ut ob ea, quae tanta sint, beatus dici jure possit: idem de vita talis viri rectissime dicitur. Ita, si beata vita honestate cernitur: quod honestum est, id bonum solum habendum est.

Quod vero negari nullo modo possit, quem unquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem virum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? Ut enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse dicitur, non curare, idque contemnere. Quo posito & omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo atque forti, omnia, quae cadere in hominem possunt, despiciere, & pro nihilo putare. Quae cum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste vir altus & excellens, magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducens, is inquam, quem efficere volumus, quem quaerimus certe, & confidere sibi debet, & suae vitae & actae & consequenti, & bene de se judicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti. Ex quo intelligitur idem illud, solum bonum esse, quod honestum sit; idque esse beate vivere & honeste, id est cum virtute vivere.

IX. Nec vero ignoro varias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. Quas quanquam vitiose quidam secuti sunt, tamen non modo his tribus, qui virtutem a summo bono segregaverunt, cum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturae in summis bonis ponerent, sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt, sine aliqua accessione, virtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas supra dixi, singulis¹³ singulas addiderunt: his tamen omnibus eos

¹³ *Singulis singulari* Si legamus *singuli*; virtuti res singulas ex illis tribus addiderunt. & sententia erit planior, & explicatio facillior: singuli enim intelliguntur Aristoteles seu Peripatetici, Callipho, Diodorus, qui

eos antepono, eujusmodi sunt, qui summum bonum in animo atque in virtute posuerunt.

Sed sunt tamen perabsurdi & ii, qui, cum scientia vivere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum & summum munus esse sapientis, obistere visis, assensusque suos firme sustinere. His singulis copiose responderi solet. Sed quae perspicua sunt, longa esse non debent. Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab iis rebus, quae contra naturam sunt, earum rerum, quae sint secundum naturam, tollatur¹⁴ omnis ea, quae quaeratur laudeturque prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, & iis, quae similes earum sunt, relinquuntur, ut summum bonum sit, vivere, scientiam adhibentem earum rerum, quae natura eveniant; seligentem, quae secundum naturam; & si quae contra naturam sunt, rejicientem: id est, convenienter congruenterque natura vivere.

¹⁵ Sed in ceteris artibus cum dicitur *artificiose*, posterum quodam modo & consequens putandum est: quod illi *επιτηδεύματα* appellant. Quod autem in quo *sapienter* dicimus, id adprimo¹⁶ rectissime dicitur. Quidquid enim a sapiente proficitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus. In eo enim positum est id, quod dicimus esse ex-

B b 2 peten-

¹⁴ *Tollatur omnis ea* Nihil obscuritatis in sententia; in elocutione fortasse aliquid desiderarem: hoc enim, *quod apertius quam ullatenus unquam prudentia*, recedere videtur ab usu Latinae linguae. Usitatum autem erat, *quid apertius quam tolli omnem professionem*. Consulti veteres libros; nihil adjumenti. *Manutius*.

¹⁵ *Sed in ceteris artibus cum dicitur artificiose* Effectorum quae ab artibus & quae a sapientia in convenienter naturae vivendo posita proficiuntur, discrimen aperit. Quod artis effectum, arte ipsa posterius fit & inferius: at quod sapiens sapienter efficit, non posterius signatur, quam ipsa unde proficitur scientia: quodque virtutis munus, id virtutis omnibus partibus sit absolutum & erefectum. Nam ut non ad perfectionem

progrediatur sapientia, tamen ubi statim *επιτηδεύματα* munus factum praestitit, in convenienter naturae seligendo, appetendo, &c. iam sapientiae est effectio. Eam enim foras, ut periclitatur, non est necesse exire, sed apud se ipsa manens, etiam recta efficit, dum *επιτηδεύματα* propria instituit & proponit munera. At artis non exeat munus ullum, quod non extrinsecus fiat, quod non artem relinquat. *Moresius*.

¹⁶ *Adprimo* Originem hujus adverbii, quod ejusdem formae, & significationis est, ac *profecto*, Gellius ostendit, *Nost. Ann. VII. 7*. Videri autem potest Cicero id praestulisse, quod, ut antiquum, Catonis erat consuetudini atque ingenio magis consentaneum. *Vitruvius*, *Manutius*, *Lambinus*, non *adprimo*, sed *apprimo* ediderunt. *Oliverson*.

petendum. Nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic timere, sic moerere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. Verum ut hæc non in posteris & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur a virtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicanda.

X. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. Sed eorum definitiones paulum oppido inter se differunt, & tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui bonum definiat, id, quod esset natura absolutum. Id autem sequens, illud etiam quod prodesset (ἀφ' ἑαυτῆς enim sic appellemus) motum¹⁷ aut statum esse dixit, e natura absoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis; hoc quarto¹⁸, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. Cum enim ab iis rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit.

Hoc autem ipsum bonum, non accessione¹⁹, neque crescendo, aut cum cæteris comparando, sed propria vi sua & sentimus & appellamus bonum. Ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio

¹⁷ Motum aut statum esse dixit e natura absoluta. Non incivis fateor me nihil sensus ex his verbis posse elicere. Arbitror sane Ciceronem sic scripsisse, motum aut statum esse dixit natura absoluti, id est, ejus quod est absolutum natura. Diogenes (ut paulo ante dicitur) definiat bonum id quod esset natura absolutum: huius igitur est conloquens, ut idem definiendo diceret illud, quod prodesset, motum aut statum esse natura absoluti. P. Petrus.

¹⁸ Hoc quarto, quod extremum posui bonum, notitia facta est. Sic Victorius & Græterius ediderunt, nec aliter omnes fere codices. Quid autem sibi velint hæc verba, plerumque Cælipus sit oportet, qui dixerit.

Quid autem in mente noster habuerit, docet cum paulo post sit. *summa collatione rationis ad notionem boni pervenit.* M. Scalligeranus & Elicius, pr. quod extremum posui bonum boni notitia factum est. Lego hoc quarto, quod extremum posui horum, boni notitia facta est. Quin & Lambinus exhibuit, quod extremum posui, boni notitia facta est: idque non male. Alii, bonorum notitia: parum recte. Davifur.

¹⁹ Non accessione neque crescendo. Hoc ex eo sequitur, quod Stoicis omnia bona sunt æqualia. Diogenes Laertius VII. 101. Velle & infra cap. 14. ac Seneca epist. 76. Idem.

tio genere valet, non magnitudine. Nam cum æstimatio, quæ *ἕξις* dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis: quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit. Alia est igitur propria æstimatio virtutis: qua genere, non crescendo, valet.

Nec vero perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram acerbamque reddunt, (quas Græci *παθή* appellant: poteram ego verbum ipsum interpretans, morbos appellare: sed non conveniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt *παθή*). Sit igitur *περσurbatio*, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur, nec hæc perturbationes vi aliqua naturali moventur: omnesque hæc sunt genere quatuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis & animi *ἰδονή* appellant, ego malo lætitiæ appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam. Perturbationes autem nulla natura vi commoventur: omniaque ea sunt opiniones ac iudicia levitatis. Itaque his sapiens semper vacabit.

XI. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententiis. Præter enim tres disciplinas, quæ virtutem a summo bono excludunt, cæteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis & perexpedita defensio. Quis est enim, aut quis unquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quovis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire?

Quam vero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, qui moveantur, quibusque de causis ea versentur in celo? Quis autem tam agrestibus insititibus vivit, aut quis contra studia natura tam vehementer obduruit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, easque

que sine voluptate aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui majorum²⁰, aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore semper habes, proavi mei²¹, ceterorumque virorum fortium atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur voluptate?

Quis autem honesta in familia institutus & educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure ac flagitiose putet vivere? quis non odit sordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus, quo minus homines tenebras & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se sceleritate sua turpitudine ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. Nichil est enim, de quo minus dubitari possit, quam & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se esse fugienda.

Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum esse, quam illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem, & temeritatem, & injustitiam, & intemperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur e vitiis. Quas enim Græci *κακίας* appellant, vitia malo, quam malitias, nominare.

XII. Næ tu, inquam, Cato, verbis illustribus & id quod vis declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philo-

²⁰ *Qui majorum aut Africanorum*] Legendum qui Manliorum aut Africanorum; ut recte conjectit eruditissimus vir Joan. Clericus: nam, nisi fallor, illud *majorum* lectori semel monito non potest non incommodam videri. De Manliis Torquatis habuimus supra lib. I. cap. 7. & II. 19. *Idem*, p. 21. *Proci* viti] Næ quis ideo mendium fubelle suspicetur, quia Cato Cestofcius, quem

Cicero significat, multo antiquior fuerit quam proavus: nam est hoc familiare Cicero, ut *proavus* appelleret ab ejus ætate longissime remotos; ut in epistola ad Appium, lib. III. Fam. ep. 11. *Si ceteris et, de proavus multum cogitatis vobis*: cum de Appio Cicero, qui Pyrrhi pacem distulit, eum loquitur condit. P. Manucius.

sophiam, & ei quasi civitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris sermonibus: & ista maxime propter limitatam quandam & rerum & verborum tenuitatem. Scio²² enim esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur: ipsique dicunt, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiat. Itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos differendi labor. Quare attendo te studiose, & quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando. Mihi enim erit isdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi videris, & ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria. Quod enim vituperabile est per se ipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam a vitio dictum vituperari. Sin *κακίας* malitiam dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuetudo Latina traderet. Nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur.

Tum ille: His igitur ita positus, inquit, sequitur magna contentio: quæ pertractata est a Peripateticis mollius. Est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorantem dialecticæ. Carneades tuus, egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non desistit, in omni hac questione, quæ de bonis & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nomen. Mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam verbis, disside. Majorem multo inter Stoicos & Peripateticos rerum esse ajo discrepantiam quam verborum: quippe, cum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate vivendum: nostri vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti²³ beatam vitam putent.

XIII. An

²² Scio enim esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint; nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur. Ad Epicureos respicit. Vide supra lib. III. cap. 2. §. 10. *Davifine*.

²³ *Complecti*] Pall. nostrique Paris. pr. vert. C. C. C. Med. & Elliot. *compleri beatam vitam*.

XIII. An vero certius quidquam potest esse, quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cum eculleo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, ut in omnibus tormentis confervetur beata vita sapienti. Etenim si dolores eisdem tolerabilius patiuntur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leviores de causa: opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem.

Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum sint, quæ sententia est Peripateticorum, eo beatorum quique sit, quo sit corporis aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum sit nobis, ut, qui plura habeat ea, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatorum: Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: nostri nihil minus. Nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluri æstimandam; certe minus ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum.

¶ Etenim si & sapere expetendum sit, & valere; conjunctum

tam. Recte sine dubio, quod etiam Cæterus flatuit. Id arripit Gijetus reponit, nostri eo, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, compleri vitam beatam putant. Sed hæc emendatio, non minus, ac vulgata scriptura, Stoicorum sententia, gratius adverteretur, nam, cum Peripatetici bona tripartita dividerent, nec sine corporis firmitate fortunæque stabilitate compleri vitam beatam posse censuerint, beatam Stoicis solum bonum videbatur, eoque vitam beatissimam putabant effici; nec in alio loco nisi *ἡσυχίαν* que Cicero vocavit æstimabilem, quam *ἡσυχίαν*, in indifferentiis, ponebant. Vide modo nostrum infra cap. 15. 16. Laertium vii. 105. & Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. pag. 172. seq. Hoc quod supra interpretatus, nonnullis libraribus fuit cognatum: quapropter Elicent. scilicet. habet completi beatam vitam non putent. Sed in eadem est alia corrigendi ratio. Paris. pr. nostri non quod æstimatione omnino aliqua dignum sit. Pal. pr. nostri non quod ex omni æstimatione aliqua dignum sit. Le-gas oportet, nostri non ex omni, quod æsti-

matione aliqua dignum sit, compleri beatam vitam putent. Ad cap. 13. Tull. V. 14. 16. & Agellum xviii. 11. lib. 11.
¶ Etenim si valere & sapere magis expetendum sit, quam sapere solum? Hic locus vacie legitur. In nonnullis codicibus in hunc modum, Etenim si valere & sapere magis expetendum sit, quam sapere solum; neque tamen si utrumque sit æstimatione dignum, pluri sit conjunctum, quam sapere ipsum separatim. Nam &c. In veteri codice sic legitur, Etenim si & sapere expetendum sit & valere, conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere ipsum separatim. Nam qui volentiducem æstimatione aliqua dignam putant, neque tamen &c. Alii codices, plura habent; in hunc modum, Etenim si & sapere expetendum sit, & valere; conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum; neque tamen si utrumque sit æstimatione dignum, pluri sit conjunctum, quam sapere ipsum separatim. Nam qui volentiducem æstimatione aliqua dignam putant, neque tamen tam, &c. Moretus. Hoc modo tamen

tum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum: neque tamen, si utrumque sit æstimatione dignum, pluri sit conjunctum, quam sapere ipsum separatim. Nam qui valetudinem æstimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus nullam esse tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur. Quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset eadem actio cum dolore. Nobis aliter videtur: recte, scilicet, postea. Sed potestne rerum major esse dissensio?

XIV. Ut enim obscuratur & offunditur luce solis lumen lucernæ; & ut interit magnitudine maris Ægæi stilla muræ; & ut in divitiis Cræsi rerum accessio; & gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum æstimatio splendore virtutis & magnitudine obscuratur & obruitur atque intereat necesse est. Et quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus *ἀκαιρίαν*) non sit major productione temporis, (habent enim suum modum quæcumque opportuna dicuntur) sic recta effectio (*κατέρθασιν* enim ita appello, quoniam rectum factum *κατέρθασιν*) recta igitur effectio, item convenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullam habet.

Ut enim opportunitas illa, sic hæc, de quibus dixi, non sunt temporis productione majora: ob eamque causam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si brevis: utunturque simili. Ut si cothurni laus illa esset, ad pedem apte convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: sic quorum omne bonum convenientia atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponitur.

Tom. II.

C c

Ne

aliquid manifeste deest. Ut autem locum re-
de capiamus, reminiscamur oportet virtutes
solas Stoicis aliis, expetendas videri, cum
res aliis indifferentes, & que nec bonæ
nec malæ sunt, *ἀπὸ τῶν ἀπορροῦν ἀπορροῦν*

ἀκαίριαν æstimatione digna, sumenda sunt
& eligenda. Vide nostrum IV. 8. Stobæum
Eclog. Ethic. p. 170. & Plutarchum de Repugn.
Stoic. pag. 1042. Devisio.

Nec vero satis acute dicunt: Si bona valetudo pluris aestimanda sit longa quam brevis, sapientia quoque usus longissimus quisque sit plurimi. Non intelligunt, valetudinis aestimationem spatio judicari: virtutis, opportunitate: ut videantur qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem & bonum partum meliorem longum esse quam brevem: Non vident, alia brevitate pluris aestimari; alia diuturnitate.

Itaque consentaneum est his, quae dicta sunt, ratione illorum, qui illum honorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse, iidem placere, esse alium alio etiam sapientiore, itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere. Quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. Ut enim qui demersi sunt in aqua, nihil magis respirare possunt, si non longe abfint a summo, ut jam jamque possint emergere; quam si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille, qui jam appropinquat ut videat, plus cernit quam is, qui modo est natus: ita qui processit aliquantum ad virtutis aditum, nihil minus in miseria est quam ille, qui nihil processit.

XV. Haec mirabilia videri intelligo. Sed cum certe superiora firma, ac vera sint, his autem ea consentanea & consequentia: ne de eorum quidem veritate est dubitandum. Sed quanquam negent, nec virtutes, nec vitia crescere: attamen utrumque eorum²⁵ fundi quodam modo & quasi dilatarı putant. Divitias autem Diogenes²⁶ censet non eam modo vim ha-

²⁵ Utrumque eorum fundi] Seneca epist. 74. Quod rectum est, nec magnitudinis aestimatur, nec numerus, nec tempus: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum vales scripsit, et in novem diebus coque; aequa honesta est. Modo laetius vitium funditur; modo, urbes, provincias temperat, sex leges, cultus amicitias, inter propinquos liberalisque dispensat officia: modo ardo sine circumdatur paupertatis, exiliis, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore salsigine in privatum, ex regio in humilem subducitur, &c. Forlan in privatum statum, ex regio in humilem subducitur. Vide Lysium Manual. ad Philof. Stoic. III. 3. Idem.

²⁶ Divitias autem Diogenes] Diogenem

intellige Babylonium, Chryssippi auditorem, & Antipatri magistrum, magnam & gravem Stoicum, qui aliquando Romanus ad Atheniensibus cum Carneade legatus missus est, adolescentibus Scipione & Laelio, ut est in Tusculi a Cicerone scriptum. Ejus sententiam de divitiis ad voluptatem & valetudinem esse dignendam non modo valetibus, sed etiam ut retineantur & serventur viam habentibus, non recte accommodari posse ad virtutem & artes, dissimilitudine ostendit. Dicitur est antea quae Stoicis ad ista dicuntur, apud hunc ad videndum: in officis vero & recte factis neminem ea continere possunt. Adit rationem, Bonum non nisi a bono contineri posse. Ea vero media neque in bonis esse, neque in malis. Moritur.

habere, ut quasi duces sint ad voluptatem & ad valetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest. Itaque si voluptas, aut si bona valetudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus. Nec ab ulla re, quae non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest: ob eamque causam, quia cognitiones comprehensionesque rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; cum divitiarum non sint in bonis, nulla ars divitiis contineri potest.

Quod si de artibus concedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio; propterea quod haec plurima commentationis & exercitationis indigeat, quod idem in artibus non sit: & quod virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vita complectatur, nec eadem haec in artibus esse videamus.

Deinceps explicat differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristote: nec ullum sapientia munus aut opus inveniretur, cum inter res eas, quae ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. Itaque cum satis esset constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe: tum inter haec, & illa quae nihil valerent ad beate misereve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia aestimabilia, alia contra, alia neutrum.

Quae autem aestimanda essent, eorum in aliis satis esse causas, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in valetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate, ut in gloria, divitiis, similibus rebus: alia autem non esse ejusmodi. Itemque eorum, quae nulla aestimatione digna essent, partim satis habere causas, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum: partim non. Itemque hinc esse illud exortum, quod Zeno προσημείων, contraque quod Διαπροσημείων nominavit, cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus

ac novis : quod nobis in hac inopi lingua non conceditur .
 Quanquam tu hanc copiosorem etiam dicere soles . Sed non
 alienum est , quo facilius vis verbi intelligatur , rationem hu-
 jus verbi faciendi Zenonis exponere .

XVI. Ut enim , inquit , nemo dicit , in regia regem ipsam
 quasi productum esse ad dignitatem , (id enim est *προσημαστος*)
 sed eos , qui in aliquo honore sint , quorum ordo proxime
 accedit , ut secundus sit ad regium principatum : sic in vita
 non ea , quæ primario loco sunt , sed ea , quæ secundum lo-
 cum obtinent , *προσημασται* , id est producta , nominentur . Quæ
 vel ita appellemus (id erit verbum e verbo) vel ²⁷ promo-
 ta & remota , vel , ut dudum diximus , præposita , vel præci-
 pua , & illa rejecta . Re enim intellecta in verborum usu fa-
 ciles esse debemus .

Quoniam autem omne , quod est bonum , primum locum
 tenere dicimus , necesse est , nec bonum esse , nec malum hoc ,
 quod præpositum , vel præcipuum nominamus . Itaque id de-
 finimus , quod sit indifferens , cum æstimatione mediocri . Quod
 enim illi *ἀδιάφορον* dicunt , id mihi ita occurrit , ut indifferens
 dicerem . Neque enim illud fieri poterat ullo modo , ut nihil
 relinqueretur in mediis , quod aut secundum naturam esset ,
 aut contra : nec , cum id relinqueretur , nihil in his poni
 quod satis æstimabile esset : nec , hoc posito , non aliqua es-
 sent præposita .

Recte igitur hæc facta distinctio est : atque etiam ab iis ,
 quo facilius res perspicui possit , hoc simile ponitur . Ut enim ,
 inquit , si hoc fingamus esse quasi finem & ultimum , ita
 jacere talum , ut rectus afflatur : qui ita talus erit iactus , ut
 cadat rectus , præpositum quiddam habebit ad finem ; qui ali-
 ter , contra : neque tamen illa præpositio tali ad eum , quem
 dixi , finem pertinebit : sic ea , quæ sunt præposita , referen-
 tur

²⁷ Vel promotæ & remotæ vel præci-
 pua , & illa rejecta] Lambinus legit vel pro-
 mota , ut illa remota . Bene : nam remota a
 προσημασται proprie opponuntur promotæ .

27 Vel promotæ & remotæ vel præci-
 pua , & illa rejecta] Lambinus legit vel pro-
 mota , ut illa remota . Bene : nam remota a
 προσημασται proprie opponuntur promotæ .

nam ratione hæc mutanda esse videntur , at-
 que illa . Ea totam sententiam eo modo ,
 quo scripsit Cicero arbitror : quæ vel
 ita (producta) appellemus (id erit verbum
 e verbo) vel promotæ , ut illa remota ; vel
 (ut dudum diximus) præposita vel præcipua ,
 ut illa rejecta . Pearceius .

tur illa quidem ad finem , sed ad ejus vim naturamque nihil
 pertinent .

Sequitur illa divisio , ut bonorum alia sint ad illud ulti-
 mum pertinentia , (sic enim appello , quæ *τελεικά* dicuntur :
 jam hoc ipsum instituamus , ut placuit , pluribus verbis dice-
 re , quod uno non poterimus , ut res intelligatur) alia au-
 tem efficientia , quæ Græci *προτικά* , alia utrumque . De per-
 tinentibus nihil est bonum , præter actiones honestas . De effi-
 cientibus , nihil præter amicum . Sed & pertinentem , & effi-
 cientem sapientiam volunt esse . Nam quia sapientia est con-
 veniens actio , est ex illo pertinenti genere , quod dixi . Quod
 autem honestas actiones affert , & efficit , ideo efficiens dici
 potest .

XVII. Hæc , quæ præposita dicimus , partim sunt per se ipsa
 præposita , partim quod aliquid efficiunt , partim ob utrumque .
 Per se , ut quidam habitus oris & vultus , ut status , ut mo-
 ritus , in quibus sunt & præponenda quædam , & rejicienda :
 alia ob eam rem præposita dicuntur , quod ex se aliquid effi-
 ciant , ut pecunia : alia autem ob utramque rem , ut integri-
 sentus , ut bona valetudo .

De bona autem fama (quam enim appellant *ἀδοξία* , a-
 ptius est hoc loco bonam famam appellare , quam gloriam)
 Chrysippus quidem & Diogenes , detracta utilitate , ne digi-
 tum quidem , ejus causa , porrigendum esse dicebant . Quibus
 ego vehementer assentior . Qui autem post eos fuerunt , cum
 Carneadem sustinere non possent , hanc , quam dixi , bonam
 famam , ipsam propter se præpositam & sumendam esse dixe-
 runt , esseque hominis ingenui & liberaliter educati , velle be-
 ne audire a parentibus , a propinquis , a bonis etiam viris ,
 idque propter rem ipsam ; non propter usum : dicuntque , ut
 liberis consultum velimus , etiam si posthumi futuri sint , pro-
 pter ipsos ; sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter
 rem , etiam detracto usu , consulendum .

Sed cum , quod honestum sit , id solum bonum esse dica-
 mus , consentaneum tamen est , fungi officio , cum id officium
 nec in bonis ponamus , nec in malis . Est enim aliquid in his
 rebus

rebus probabile, & quidem ita, ut ejus ratio reddi possit: ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit. Est autem officium, quod ita factum est, ut ejus facti probabilis ratio reddi possit. Ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. Quoniamque in his rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse, tollendum id non est. Est autem ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio possit agere aliquid, & facere, eorum. Quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

XVIII. Atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. Judicat igitur, cum agit, officium illud esse: quod ²⁸ quoniam nunquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium. Quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem est perfectum officium: erit ²⁹ autem etiam inchoatum: ut, si iuste depositum reddere in recte factis sit, in officiis ponatur depositum reddere: illo enim addito, *iuste*, facit ³⁰ recte factum: per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur. Quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita sit, aut dicitur, communi officio continetur. Ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes natura diligant, tam insipientem, quam sapientem, sumpturum quæ secundum naturam sint, rejecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis. Ex quo efficitur, versari in iis, quæ media dicamus.

Sed cum ab his omnia proficiscantur officia, non sine causa dicitur ad ea referri omnes nostras cogitationes: in his &

exce-

²⁸ Quod quoniam nunquam fallitur] Lego quoniam nunquam fallitur &c. ut pronomen ad ipsius referatur. Et ita legendum suspicatur Crisostomus, nisi forte quod quoniam sit additamentum. Devisur.

²⁹ Erat autem etiam inchoatum] Vel cum

Lambino delectatur autem; vel legitur, erit item etiam inchoatum. Idem.

³⁰ Facit recte factum] Lambinus emendavit in recte factum. Mihi placet vocat recte factum; quod iterarum ductus a Tullii manu fuisse solet. Lamb.

excessum e vita, & in vita mansionem. In quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, hujus officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium est e vita excedere. Ex quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere e vita, cum beatus sit: & stulti manere in vita, cum sit miser. Nam bonum illud, & malum, quod sæpe jam dictum est, postea consequitur. Prima autem illa natura, sive secunda, sive contraria, sub iudicium sapientis & delectum cadunt: estque illa subiecta quasi materia sapientiæ. Itaque & manendi in vita, & migrandi ratio omnibus iis rebus, quas supra dixi, metienda. Nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est optetenda: ^b ut sæpe officium est sapientis, delescere ^a a vita; cum sit beatissimus, si id opportune facere possit; quod est convenienter naturæ vivere. Sic enim censent, opportunitatis esse beate vivere. Itaque a sapientia præcipitur, se ipsam, ^c si usus sit, sapiens ut relinquat. Quamobrem cum victorum ista vis non sit, ut causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse manere in vita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens e vita & manens æque miser est, nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum.

XIX. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi natura ²² fieri, ut liberi a parentibus amentur: a quo initio profectam

^a Lamb. virtute senatur, manendum in vita; neque

^b Lamb. et sepe.

³¹ Delescere a vita . . . quod est convenienter naturæ vivere] Qui non discedit e vita, cum discedendum sapientia præcipit, non vivit convenienter naturæ: ergo qui tum discedit, quando debet, vivit convenienter naturæ. Non vivit quidem, postquam discessit e vita; sed vivit, cum discedendi consilium capit. Apulejus.

^c Vult. Man. Lamb. si iusserit.

³² Natura fieri] Quod & convenienter naturæ, & ut oblikerent Epicurus, statuerunt Stoici. Negabat enim Epicurus illam naturalem philosophiam ad hominem pertinere. Ideo, ne liberos alerent sapientes, iubebat. Noverat, ait Epictetus, fore, ut si semel liberi susciperentur, non in nostra esset potestate eos non amare, eos non rueri, eos non educare &c. Morelius.

sectam communem humani generis societatem persequimur. Quod primum intelligi debet figura membrisque corporum; quæ ipsa declarant procreandi a natura habitam esse rationem. Neque vero hæc inter se congruere possint; ut natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspicere potest: quarum in foetu & in educatione laborem cum cernimus, naturæ ipsius vocem vide-mur audire. Quare ut perspicuum est, naturæ nos a dolore abhorrere: sic apparet a natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli.

Ex hoc nascitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine, ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri. Ut enim in membris alia sunt tanquam tibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam cæterorum membrorum usum adiuvant, ut crura, ut manus: sic immanes quædam bestię sibi solum natae sunt: at illa, quæ in concha patula pinna³³ dicitur; iſque, qui enat e concha, qui, quod eam custodiat, pinno-teres vocatur, in eamque cum se recipit, includitur, ut vi- deatur monuisse, ut caveret: itemque formicæ, apes, cico- niæ, aliorum etiam causa quædam faciunt. Multo magis hæc conjunctio est hominis. Itaque natura fumus apti ad cœtus, concilia, civitates.

Mundum autem censent regi numine deorum, eumque esse quasi communem urbem & civitatem hominum & deorum: & unumquemque nostrum ejus mundi esse partem; ex quo il- lud natura consequi, ut communem utilitatem nostræ antepo- namus. Ut enim leges omnium salutem singulorum salutis anteponunt; sic vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ci- vilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam unius a- licujus aut suæ consulit. Nec magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis aut salutis defensor, propter suam

³³ Pinna] Plinius, ix. 42. Concharum, inquit, generis & pinna est. Nascitur in li- mbo subrepta semper, nec unquam sine co- mita, quam pinnoterem vocant, alii pinna- physicem: is est squilla parva, alibi cancer dapis affectator. Pandit se pinna, luminibus

orbem corpus intus minutis piscibus præbens. Assulant illi protinus, & ubi licentia ac- cidentia occit, implet eam. Hoc tempus speculatus indet, morsu leci significat. Illa ore compreheso, quicquid inclusit examinat, partemque socio tribuit. Idem.

suam utilitatem aut salutem. Ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem oppetat pro republica, quod doceat, cario- rem esse patriam nobis, quam nosmetipsos. Quoniamque illa vox inhumana & scelerata ducitur eorum, qui negant se re- cusare, quo minus³⁴ ipsis mortuis terrarum omnium deflagra- tio consequatur: quod vulgari quodam versu Græco pronun- tiari solet: certe verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum.

XX. Ex hac animorum affectione testamenta commendatio- nesque morientium natae sunt. Quodque nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abun- dantia; facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregatio- nemque hominum & ad naturalem³⁵ communitatem esse na- tos. Impellimur autem natura, ut prodesse velimus quam plu- rimis, in primisque docendo, rationibusque prudentiæ traden- dis. Itaque non facile est invenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi impetuque con- tendant: sic ii, qui valent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule & de Libero accepimus, ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem cum opti- mum & maximum dicimus, cumque eundem salutarem, hos- pitalem, statorem; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minime autem convenit, cum ipsi inter nos abjecti neglectique simus, postulare, ut diis immortali- bus cari simus, & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus; sic inter nos natura ad civilem communita- tem conjuncti & confociati sumus. Quod ni ita se haberet, nec justitiæ ullus esset, nec bonitati locus.

Tom. II.

D d

Et

³⁴ Quo minus, ipsis mortuis, terrarum om- nium deflagratio consequatur] Græcus, ad quem respicit, versus est.

Est hæc sententia, quæ in præfate mox. Extat apud Suetonium Nerone cap. 38. Dio- nem lib. LVIII. & Joan. Xiphilinum in epiit. Hic idem verbulum in mentem fuit Senecæ de Clement. II. 2. Davifur.

³⁵ Ad naturalem communitatem esse natos] Homines ad naturalem natos esse communi- tatem vix, ut opinor, Cicero diceret. Igitur vel vocem naturalem delendam puto, vel legendum ad civilem communitatem esse na- tos. Paulo post: Inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti & confociati sumus. Vide sis & N. D. II. 37. Id.

Et quo modo hominum inter homines juris esse vincula putant, sic homini nihil juris esse cum bestiis. Praclare enim Chrypsippus, cetera nata esse hominum causa & deorum: eos autem communitatis & societatis suae: ut bestiis homines uti ad utilitatem suam possint sine injuria. Quoniamque ea natura esset hominis, ut ei cum genere humano quasi civile jus intercederet: qui id conservaret, eum iustum: qui migraret, injustum fore. Sed quemadmodum, theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occupavit, sic in urbe mundove communi non adversatur jus, quo minus suum quidque cuiusque sit.

Cum autem ad tuendos conservandosque homines hominem natum esse videamus; consentaneum est huic naturae, ut sapiens velit gerere & administrare rempublicam: atque, ut e natura vivat, uxorem adungere, & velle ex ea liberos procreare. Ne amores ³⁶ quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum ³⁷ autem rationem atque vitam alii cadere in sapientem dicunt, si quis ejusmodi forte casus incidere, ut id faciendum sit: alii nullo modo.

Ut vero conservetur omnis homini erga hominem societas, conjunctio, caritas: & emolumenta, & detrimenta, quae ἀσφάλεια & ἐνάμιετα appellant, communia esse voluerunt: quorum altera profunt, nocent altera. Nec solum ea communia, verum etiam paria esse dixerunt. Commoda autem & incommoda (ita enim ἀγαθὰ καὶ κακά & εὐχρηστὰ καὶ δυσχρηστὰ appello) communia esse voluerunt. Illa enim, quae profunt aut quae nocent, aut bona sunt aut mala: quae sint paria necesse est.

Com-

³⁶ Ne amores quidem sanctos] Elepater nihil videtur Panerius respondisse adolescentulo cuiusdam querenti, an sapiens amatorus esset. De sapiente, inquit, videmus; nihil tibi, qui adhuc a sapiente tam longe absimus, non est committendum ut incivilius in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vitem sibi. Seneca, epist. CXVI. Ultimus.

³⁷ Cynicorum] Κυνικὸν τοῦ, pro Stoicorum sententia, testantur Diogenes Laertius vii. 121. & Stobaeus Eclog. Eccl. p. 184. Et sane; praeter Arrianum, Cynicum vitam

summopere laudat Maximus Tyrius Dissert. XX. A Stoicis nulla fere re differabant, nisi quod sordibus & impudentia pauperum, in propatulo ses Veneris exercerent, in sermone decori rationem non haberent, & dialecticam, physicam, disciplinamque liberales spernerent. Vide Laertium vi. 103. 104. Laertianum Div. Inst. III. 15. de Epitome cap. 36. Denique Cicentem Offic. I. 25. 42. In vestitu quoque nonnulla fuit discrepantia, de qua consule Juvencium xxi. 121. Dissert.

Commoda autem aut incommoda in eo genere sunt, quae praeposita & rejecta dicimus. Ea possunt paria non esse: sed emolumenta communia esse dicuntur. Recte autem facta & peccata non habentur communia.

XXI. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quae profunt. Quamquam autem in amicitia alii dicant, aequae caram esse sapienti rationem amici ac suam: alii autem sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores fatentur alienum esse a justitia, ad quam nati esse videamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. Minime vero probatur huic disciplinae, de qua loquor, aut amicitiam, aut justitiam propter utilitates adifici aut probari. Eadem enim utilitates poterunt eas labefactare atque pervertere. Etenim nec justitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsa per se expendantur.

Jus autem, quod ita dici appellarique possit, id esse natura: alienumque esse a sapiente non modo injuriam cui facere, verum etiam nocere. Nec vero rectum est cum amicis aut bene meritis consociare aut conjungere injuriam: gravissimeque & verissime defenditur, nunquam aequitatem ab utilitate posse seungi: & quidquid aequum justumque esset, id etiam honestum: vicissimque, quidquid esset honestum, id justum etiam atque aequum fore.

Ad easque virtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adjungunt, & physicam: easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falso assentiamur, neve unquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quae de bonis & malis dicemus ³⁸, ut tenere merique possimus. Nam sine hac arte quemvis arbitrabantur a vero abduci, fallique posse. Recte igitur, si omnibus in rebus temeritas ignoratioque vitiosa est, ab his ea ³⁹, quae tollit haec, virtus nominata est.

D d 2

Phy-

³⁸ De bonis & malis dicemus] Omnino legendum differemus, ut optine Jol. Scaliger cepimus ab his ea quae tollit haec, P. Mahun.

³⁹ Ars ea, quae tollit haec] Cui teretes aures sunt intelligentisque iudicium, is non

dubito quia hoc magis probet, accedente libet veteris auctoritate, quam illud vulgo recitandum. Item, P. Mahun. Vulgo ab his ea quae tollit haec. Multis avarum parafangis elegantissime oblectio, quam praestant Scalig.

Physicæ quoque non sine causa tributus idem est honos: propterea quod qui convenienter naturæ victurus sit, ei & proficiendum est ab omni mundo, & ab ejus procuratione. Nec vero potest quisquam de bonis & de malis vere judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ etiam deorum, & utrum conveniat, necne, natura hominis cum universa. Quæque sunt vetera præcepta sapientium, qui jubent *tempori parere*⁴⁰, & *sequi deum*⁴¹, & *se noscere*⁴², & *nihil nimis*; hæc sine physicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo potest. Atque etiam ad justitiam colendam, ad ruendas amicitias & reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio potest tradere. Nec vero pietas adversus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest.

XXII. Sed jam sentio me esse longius provectum, quam propoſita ratio postulare. Verum admirabilis compositio disciplinae, incredibilisque rerum traxit ordo: quem, per deos immortales! nonne miraris? Quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamque compactum & coagmentatum inveniri potest? quid posterius priori non convenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic⁴³ aliud ex alio

Scaligeri codex & Eliens. quomodo Manu-
 20 itus in *Mist.* repertam probavit. *Devisum*.
 21 40 *Tempori parere*] Sic aliorum, & sic
 22 etiam nostri *Mist.* Verumtamen, probante Græ-
 23 tero, Vidorius legit *tempori parere*. Prius
 24 itaque audiamus virum doctissimum, quam
 25 sententiam dicamus. Sic igitur ille Var. *Lecl.*
 26 XI. 19. 22. *Verere ne parere pro parere, in-*
 27 *jecta in medium indefinitum verbum lite-*
 28 *ra, legi debeat. Nam qui præcepta*
 29 *hæc septem Sapientium tradiderunt, xpo*
 30 *caûe, in illis posuere, nullum autem quod*
 31 *respondeat huic, si, ut nunc in omnibus*
 32 *libris est, parere legatur, attulere. Ut*
 33 *Sofistas qui plurimas ipsorum præceptis*
 34 *hujusmodi collegit. Leguntur autem il-*
 35 *la apud Joannem Stobæum in III. libro.*
 36 Præterea Clemens Alexandrinus in primo
 37 Stromate. [immo Strom. V.] hujus vo-
 38 cis mentionem fecit, ubi docet, brevi-
 39 bus quibusdam acutisque dictis Sapientiam

virorum magnarum rerum sensum continen-
 20 ti, ut hæc ipsa *xpo* caûe. Hæc &
 21 plura hæc spectantia viri eruditissimus, nec
 22 reniteret, si modo scripti codices, faverent.
 23 Cum autem illi magno consensu vulgaram
 24 lectionem retineant, eam loco movendam
 25 non puto. Cicero Fam. IV. ep. 9. *Tempori*
 26 *cedere, id est necessitati parere, semper sa-*
 27 *pientis est habitum. Et ad Attic. xii. 18.*
 28 *Stromachari designant, temporis præceptis, cum*
 29 *Pompejo in Hispaniam tamus. Davinius.*

41 *Sequi Deum*] De hoc effato plura sup-
 20 pedabantur Just. Lipsius ad Senecam de vir.
 21 Beat. cap. 15. Th. Gatakerus ad Antonian
 22 vii. 31. & Ren. Vallinus ad Boethii Conf.
 23 lib. I. Prof. 4. *Idem.*

42 *Se noscere, & Nihil nimis*] De cele-
 20 berrimis hisce præceptis sat multa collegit
 21 Menægius ad Laertii I. 40. 41. *Idem.*

43 *Quod non sic aliud ex alio nascitur, ut*
 20 *non si ullam literam moveris, labent omnia?*
 21 Quod

nescitur, ut non, si ullam literam moveris, labent omnia? Nec tamen quidquam est, quod moveri possit. Quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur persona Sapientis! qui, cum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, vereque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent.

Rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi (is enim est dictator) quam Sylla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectius dives quam Crassus, qui, nisi eguisset, nunquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset. Recte ejus omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. Recte etiam pulcher appellabitur; animi enim lineamenta sunt pulchriora quam corporis: recte solus liber, nec dominationi cujusquam parens, neque obediens cupiditati: recte invictus, cujus etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possint: neque expectet ullum⁴⁴ tempus ætatis, ut tum denique judicetur, beatissime fuerit, cum extremum vitæ diem morte confecerit: quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Cræsum⁴⁵ monuit. Nam si beatus unquam fuisset, beatam vitam usque ad illum a Cyro extractum rogam⁴⁶ protulisset. Quod si ita est, ut neque quisquam nisi bonus vir, & omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est virtute divinius?

Quod a quibusdam dici solet, duplicem ne-
 20 gationem tam apud Latinos aliquando, quam
 21 apud Græcos, affirmative significare, id in
 22 hujusmodi sententiis, quæ interrogatione fiunt,
 23 vix alibi occurrere arbitror. Ne igitur hæc
 24 proferas contraria Catonis menti sonent, le-
 25 gendum censeo, *quid non sic aliud ex alio na-*
 26 *scitur, ut, si ullam literam moveris, labent*
 27 *omnia?* scilicet hoc vult Cato, fore ut om-
 28 nia labent, si commutaris vel unam lite-
 29 ram. Deleto posterius non; neque conse-
 30 que fidem facit id, quod Noster dicit in

iv. 19. *Et sic, si una litera commota sit, for-*
 20 *ve, tota ut labet disciplina.* Petarcus.

44 *Ullum tempus ætatis*] Optime vir Cl.
 20 Th. Bentlejus reposuit *ulimum tempus æta-*
 21 *tis, nisi forsitan eodem sensu malis summum*
 22 *tempus ætatis.* Martialis x. 47.

Summum nec metuit diem, nec ætat. Dav.
 20 45 *Cræsum monuit*] Vide supra, lib. II.
 21 cap. 27.

46 *Usque ad illum a Cyro extractum ro-*
 20 *gam*] In quo Cræsus incendere. Hero-
 21 dor. lib. I.

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER QUARTUS.
ARGUMENTUM.

HOC libro continetur Ciceronis disputatio contra Catonianam, hoc est Peripateticæ rationis defensio, & Stoicæ impugnatio. Accessio ad disparationem, Philosophiam Stoicam in universum omnem reprehendit, ut primisque ejus auctorem Zenonem, qui cum nihil haberet, quod in veteri & a Socraticis Aristoteleque constituta disciplina aut reprehenderet, aut mutaret, ausus sit eam deserere, novamque disciplinam condere, quæ a superiori, neque partitione, neque ulla re paulo majori, nisi verbis novis quibusdam, & scribendi ac differendi ratione, discreparet: c. 1. 5. In quo autem maxime Stoici a veteri ratione discedere putarentur, nempe de bono summo, & malo, in eo quoque verborum potius quam rerum dissensionem esse. Nam constitutionem illam primam naturæ, a qua & Cato, de Stoicorum more, excusatus sit, & unde omnis ista disputatio de bono & malo ducatur, eam utriusque partis esse, ut dissensus rerum nullus reperiretur. Illa enim valetudinem corporis, integritatem sensuum, non esse bona, sed preposita; quæ in corpore excelleret, non esse per se expetenda, sed sumenda; omnia vitia esse paria; qui virtutem non plene consecuti essent, summe esse miseros; ea non esse tanti, ut propterea a veteri disciplina desiscendum fuisset, in primis cum usui loquendi repugnarent: cap. 6. 9. Sequitur deinde pressior disputatio de his, quæ a Carone dicta erant, eaque conferuntur cum his, quæ Cicero anteponebat Catonianis. Ab usdem initiis naturæ, animo & corpore, & utriusque conservandi studio proficiuntur Stoici & Peripatetici. Male ergo summo paulo post corporis plane obliviscuntur, & in exquirendo summo

bono

bono & malo, unius animi rationem habent. Nam etsi corporis bona parva sunt ad virtutem, & ab ea obscurantur, & obruantur, non sunt tamen plane nihil; atque adeo, etsi parva, tamen partes vite beatæ: cap. 10. 12. Deinde cum omnium naturarum simile sit id, ad quod omnia referuntur, & quod est ultimum rerum appetendarum; omnis autem natura nullam sui partem deserat, neque tantum in optimo conservando perficiendoque laboret; nulla ratio est, quare summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis ponatur, neque totum hominem, omnesque ejus partes, sed optimum tantum sapientia, tanquam nil præter ingenium esset homo, complectatur: cap. 13. 14. Quod dicunt, virtutem non posse constitui, si, quæ extra eam sunt, ad beatam vitam pertineant; id totum contra est. Nam cum virtus quæstra sit, non quæ relinqueret naturam ejusque initia, sed quæ sueretur; introduci virtus non potest, nisi omnia, quæ legeret & rejiceret, unam referantur ad summam: cap. 15. 16. Illud autem minime probari potest, quod ubi a Stoicis solum honestum in boni sede locatum est, tum rursus dicunt, initia proponenda esse accommodata naturæ, quorum e selectione virtus possit existere. Non enim est æquum aliunde finem beate vivendi, nempe ab honesto; aliunde vero, nempe a naturæ, principium agendi petere; sed una ratione utrumque contineri oportet: cap. 17. Jam in illis consecutariis: Omne bonum laudabile, laudabile omne honestum, igitur omne bonum honestum; item in illo serire: Quod bonum est, id est optabile, quod optabile expetendum &c. sumuntur ea, quæ a nemine conceduntur, nisi qui sola virtute finem bonorum contineri putat. Reliqua autem: Omnes, qui non sunt sapientes, æque miseri sunt, Omnia recte facta & peccata æqualia, & his similia, ita repugnant sensibus ac rerum naturæ, ut iis ipsis tollantur ea, ex quibus colliguntur: cap. 18. 19. Atque hæc ipsa res fecit, ut causam non obrinens Zeno, repugnante quippe naturæ, & ad angustias redactus, versare verba inciperet. Nam quæ bona volebat dici, concedebat, ut apta, accommodata, preposita dicerentur; quæ mala negabat esse, rejecta largiebatur esse. Platonem etsi non sapientem dicebat, tamen præferebat Dionysio Tyranno; peccata alia tolerabilia

lia dicebat, alia nullo modo: in quibus, ut & in reliquis, loquebatur aliter atque omnes, sed idem sentiebat ac ceteri: cap. 20. Harum angustiarum una causa est, gloriosa illa in constituendo summo bono ostentatio. Nam cum, quod honestum est, id solum bonum confirmatur, omnia officia vitæ tolluntur: ex quibus angustis dum se vult expedire Zeno, nova quadam dicere cogitur; sed ea cum Aristoteleis re consentientia, verbis discrepantia: que verborum dissensio cum ad contemnendum, verbi causa, dolorem nil profit, melius fecisset, si usitate locutus esset: cap. 25. 26. Idem de illis παραδόξοις statuendum, qua nil controversie habent, si res verbis subjecta spectentur; quod, exempli causa, illo, Omnia peccata esse paria demonstratur: cap. 27. ERNESTUS.

I.

UÆ cum dixisset, finem ille. Ego autem, Ne tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. Itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, & si minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exstructam disciplinam non est facile perdiscere.

Tum ille, Ain' tandem, inquit? cum ego te hac nova lege videam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? Quæ tamen a te agetur non melior, quam illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim & ab aliis, & a te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio.

Tum

¹ Non est facile perdiscere] Sic omnes quidem habent libri, & Mss. & typis impressi. Sed quid sibi vult hoc perdiscere? aut quomodo hic locum habere potest? Videtur enim potius scribi debere, distingere, aut subvertere, aut evertere, aut aliquid aliud tale: nisi forte dicamus, hoc esse referendum ad oratorum & patronorum consuetudinem, quos

non solum ejus, pro quo dictum erat, sed etiam adversarii jura & argumenta perdiscere oportebat, ut eis respondere possent. Quod ea quæ sequuntur, comprobant. Lambinus.

² Nova lege] Novam legem dicit Pompejanam, ut arbitror, de qua est apud Alconium in Milanensam; & de qua in Bruto, cap. 94. Morinus.

Tum ego, Non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impediatur: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easlemne res, inquit? an parum differui, non verbis Stoicos a Peripateticis, sed universa re & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. Quare ad ea primum, si videtur. Sin aliud quid voles, postea. Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitrato meo. Ut placet, inquit: et si enim illud erat aptius, æquum cuique concedere.

II. Existimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem; deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis & copiose & eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso & a superioribus disideret, quorum sunt hæc institutio: in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ a te dicta sunt. Universa enim illorum ratione cum tota vestra consigendum puto. Qui cum viderent, ita nos esse natos, ut & communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ illustresque sunt, justitiam dico, temperantiam, cæteraque generis ejusdem; quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem.

Tom. II.

E e

tem

^a Videt. Immo istud quidem, inquam: quo loco, Lamb. Immo isti quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, respondit.

^b Idem, equum, suum cuique

³ Materia tantum] Materiam virtutum fecerunt Peripatetici, ad id, animi commotiones: quæ, quia variæ sunt, varias generant virtutum species. Nam virtus omnis ratio est, quæ actionibus & illis animi vehementibus motionibus modum adhibet: quam multi unam tantum fecerunt virtutem, quam prudentiam nominarunt, & pro varietate re-

rum in qua versaretur, aliis atque aliis nominibus appellarunt. Si enim in eo occupetur, ut suum cuique distribuat, appellari justitiam: si in moderandis doloribus & peniculis honestatis causa, fortitudinem. Itaque qui unam earum habet, reliquas item habere: & qui unam amiserit, nullam eum habere censuerunt. Idem.

⁴ Ad meliorem partem] Quid sibi hæc verba velint, ad meliorem partem, non discipulo. Omnino mihi suspecta sunt. Lambin.

tem & tractatione differunt: easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere & ardentius: habere etiam instam quandam vel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosque esse ad congregationem hominum & ad societatem communitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maxime elucere: totam philosophiam tres in partes dividerunt; quam partitionem a Zenone retentam esse videmus. Quarum cum una sit, qua mores conformari putantur; differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis Academicisque, qui re consentientes, vocabulis differerebant, eum locum, quem civilem recte appellaturi vide-mur, Græce *πολιτικόν*, graviter & copiose esse tractatum.

III. Quam multa illi de republica scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? Primum enim ipsa illa, quæ subtiliter differenda erant, polite apteque dixerunt, cum definiens, tum partientes: ut vestri etiam: sed vos squalidius; illorum, vides, quam niteat oratio. Deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam & gravem, quam magnifice sunt dicta ab illis? quam splendide? de justitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philosophia, de capeßenda republica, de temperantia, de fortitudine hominum, *** de ⁵ spinas vellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita & consilia, scripta ad fumos viros? Erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio duplex. Nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipsius sine personis temporibusque, aut iis adjunctis, facti aut juris, aut nominis con-

⁵ De spinas vellentium] Sine remigio librorum bibliothecis insepultorum locum velle constituit, mera Græco videtur infantia. Sit sane: tamen infantiam, dum nec nobismet ipsis, nec aliis noceat hæc infantia. Fortan itaque Cicero scripsit, de virtute omni, non hominum more spinas vellentium;

nam fortitudinem jam memorarat, ut huius verbo non sit locus. Eliens. habet de animis hominum spinas vellentium; sed in ea lectio-ne nihil opis video. *Deois.* Petrus. Marfus legit, de fortitudine: nec more hominum vellentium spinas, ut *Sec. Novellus.*

controversiam. Ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam.

Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. Quanquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chryssippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides, quo modo loquantur. Nova verba fingunt: deserunt usitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. Vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. Quid ille ⁶ incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem solum esse sapientem a te quidem apte ac rotunde: quippe; habes enim a rhetoribus. Illorum ⁷ vero ista ipsa quam exilia de virtutis vi? quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. Pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis; quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant: res enim fortasse veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

IV. Sequitur differendi ratio, cognitioque natura. Nam de fummo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. Res enim præclare se habent, & quidem in utraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad differendum valet, prætermisissimum est? qui & definiunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quodque est definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id & fit ab aliis, & quemadmodum fieri oporteat, traditur. Item de contrariis: a quibus ad genera formalque generum deveniunt. Jam argumenti ratione con-

E e 2 clusi

⁶ Quid ille incendat] Sic distinguo, Quid ille incendat? Lambinus.

⁷ Illorum vero ista ipsa quam exilia de virtutis vi? quam? &c.] Primum iterari non placet ista ipsa: deinde illud de virtutis vi distinguendum ab antecedentibus & cum se-

quentibus conjungendum existimo; ut legatur & distinguatur hoc modo: Illorum vero quam exilia? de virtutis vi, quam tantam volunt esse ut beatum per se efficere possit, pungunt, quasi aculeis &c. Manutius.

clusi caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis, extrema conclusio est.

Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? Quid, quod pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationis sine sensibus exquiramus, atque ut ne eorum alterum ab altero separemus? Quid ea, quæ dialectici nunc tradunt & docent, nonne ab illis instituta sunt & inventa? de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum, tamen a Zenone minus multo quam ab antiquis. Ab hoc autem quædam non melius quam veteres: quædam omnino relicta.

Cumque duz sint artes, quibus perfecte ratio & oratio compleatur, una inveniendi, altera disserendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderant: hi omnino ne attigerunt quidem. Nam e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, vestri ne suspicari quidem sunt; superiores autem artificio & via tradiderunt. Quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere. Nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eo veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruerre, semperque esse in disputando suus. Quod etsi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quam natura. Aliud est enim poetarum more verba funderè; aliud ea, quæ dicas, ratione & arte distinguere.

V. Similia dici possunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur & vestri: neque vero ob duas modo causas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis & religionis metus; sed etiam modestiam quandam cognitionis rerum celestium asserti iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera & facta cernentibus.

⁸ Sed etiam modestiam quandam cognitionis rerum celestium asserti iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera & facta cernentibus.

tibus: iustitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris & domini numen, quod consilium, quæ voluntas. Cujus ad naturam apta ratio, vera illa & summa lex a philosophis dicitur.

Inest in eadem explicatione naturæ insatiabilis quædam e cognoscendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus necessariis, vacui negotiis, honeste ac liberaliter possumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca. De maxima autem re, eodem modo, divina mente atque natura mundum univerfum atque ejus maximas partes administrari. Materiam vero rerum & copiam apud hos exilem; apud illos uberissimam reperimus.

Quam multa ab his conquisita & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quam multa de rebus iis, quæ gignuntur e terra? quam multæ, quamque de rebus variis & causæ, cur quidque fiat, & demonstrationes, quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima & certissima argumenta sumuntur ad cujusque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. Non enim, si omnia non sequebantur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, vel plura sane. At cum e plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. Quod item cum vestri faciant, non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

VI. Sed hæc hætenus. Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, equid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tanquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quanquam a te, Cato, diligenter est expli-

⁹ Zeno id dixit esse ignem] Vide Acad. I. 12, De N. D. II. 9. III. 14.

explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & quis a Stoicis, & quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam, ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam a Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, e quibus planissime Polemo, secundum naturam vivere summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, vivere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura evenirent. Hunc ipsum Zenonis ajunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, convenienter naturam vivere. Alterum significare idem, ut si diceretur, officia omnia media, aut pleraque servantem, vivere. Hoc sic expositum dissimile est superiori. Illud enim rectum, quod *κατὰ φύσιν* dicebas, contingit sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest. Tertium autem, omnibus aut maximis rebus iis, quæ secundum naturam sint, fruendum vivere. Hoc non est positum in nostra actione. Completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute ¹⁰ fruatur, & ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod tertia significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum videmus, a Xenocrate atque ab Aristotele constitutus est. Itaque ab his constitutio illa prima naturæ, a qua tu quoque ordiebare, his prope verbis exponitur.

VII. Omnis natura vult esse conservatrix sui, ut & salva sit, & in genere conservetur suo. Ad hanc rem ajunt artes quoque requisitas, quæ naturam adjuvant: in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit: quod desit, acquirat: iidemque dividerunt naturam hominis in animum & corpus. Cumque eorum utrumque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant, & cum animum

¹⁰ Quod virtute fruatur. *Finis pro fruatur*. *Quæque, perficitur, absolvitur. Desit.*
 117. habet vetus liber. *Utinam.* Hoc est, n-

num quadam infinita laude anteponebant corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cum sapientiam totius hominis custodem & procuratricem esse vellent, quæ esset naturæ comes & adiutrix, hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum, atque contineret. Atque ita re primo simpliciter collocata; reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. De animi bonis accuratius exquirebant: in primisque reperiebant, in his inesse justitiæ femina: primique ex omnibus philosophis a natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius est, ut conjugia virorum & uxorum, natura conjuncta esse dicerent: qua ex stirpe orirentur amicitia cognationum. Atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem & progressionem persecuti sunt. Ex quo magnitudo quoque animi exsistebat, qua facile posset repugnari obfistiquæ fortunæ, quod maximæ res essent in potestate sapientis. Varietates autem injuriasque fortunæ facile veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat.

Principiis autem a natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ a contemplatione rerum occultiorum, quod erat insitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis explicandæ, differendique cupiditas consequeretur: quodque hoc solum animal natum est pudoris ac verecundiæ particeps, appetensque conjunctionem hominum ac societatum, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret aut diceret, ne quid ab eo fieret, nisi honeste & decore: his initiis, ut ante dixi, tanquam feminibus, a natura datis, temperantia, modestia, justitia, & omnis honestas perfecte absoluta est.

VIII. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. Qua exposita scire cupio, quæ causa sit, cur Zenon ab hac antiqua institutione desciverit: quidnam horum ab eo non sit probatum. Quodne omnem naturam conservatricem sui dixerint? an quod omne animal ipsum sibi

sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere incolumemque vellet? an, cum omnium artium is finis esset, quid natura maxime quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quod, cum animo constaremus & corpore, & hæc ipsa, & eorum virtutes per se esse sumendas? an vero displicuit ea, quæ tributa est animi virtutibus tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? Fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta esse præclare. Neque enim eam causam Zenoni desciscendi fuisse. Alia quædam dicent.

Credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille veri investigandi cupidus nullo modo ferre potuerit. Quid enim peruersius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam valetudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum reliquorumque sensuum ponere in bonis, potius quam dicere, nihil omnino inter eas res iisque contrarias interesse? Ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itæmque illa, quæ in corpore excellent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda: & sumenda potius, quam expetenda. Eademque de omni vita, quæ in una virtute consisteret: illam vitam, quæ etiam cæteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam. Cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, cum sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant.

IX. O magnam vim ingenii, causamque iustam, cur nova existeret disciplina! Perge porro. Sequentur enim, quæ tu scientissime complexus es, omnem insipientiam & iniustitiam, alia vitia similia esse, omniaque peccata esse paria, eosque, qui natura doctrinaque longe ad virtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum vitam & improbißimorum quidquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilo melius quam

quam quisvis improbißimus nec beatius vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris & emendatio: quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ, graviter & sapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem: cumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem?

Patronusne causæ, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? In concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? An senatus, cum triumphum Africano decerneret, QUOD EJUS VIRTUTE, AUT FELICITATE, posset dicere, si neque virtus in nullo, nisi in sapiente, nec felicitas vere dici potest? Quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more in foro loquitur; in libello, suo? præsertim cum, quod illi verbis suis significant, in eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur, eadem res maneant alio modo.

Quid enim interest, divitias, opes, valetudinem, bona dicas, anne præposita, cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat quam tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis & Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset, nunquam posuit, non esse malum dolorem: sed quid esset & quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse immanitas ista verborum.

X. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ a te dicta sunt, pressius agamus, eaque, quæ modo dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, differamus.

Mihi vero, inquit, placet agi subtilius, & ut ipse dixisti, pressius. Quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem a te elegantiora desidero.

A mene tu, inquam? sed tamen enitar, & si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primum positum sit, nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, ut conservemus nosmetipsos. Hoc convenit. Sequitur illud, ut animadvertamus, qui finis ipsi, ut nos, quales oportet esse, servemus. Sumus igitur homines: ex animo consistamus & corpore, quæ sunt cuiusdam modi: nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi boni atque ultimi. Quem, si prima vera sint, ita constitui necesse est, earum rerum, quæ sunt secundum naturam, quam plurima & quam maxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego plurimis verbis, illi brevius, secundum naturam vivere. Hoc his bonorum videtur extremum.

XI. Age nunc isti doceant, vel tu potius, (quis enim ista melius?) quonam modo ab iisdem principiis profecti, efficiaris, ut honeste vivere (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) summum bonum sit, & quonam modo aut quo loco corpus subito deserueritis, omniaque ea, quæ cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate: ipsum denique officium. Quæro igitur, quo modo hæc tantæ commendationes, a natura profectæ, subito a sapientia relictæ sint.

Quod si non hominis summum bonum quæreremus, sed cuiusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid ejusmodi, quo verum facilius reperimus) tamen illi animo non esset hic vester finis. Desideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conservationem sui, earumque rerum custodiam: finemque sibi constitueret, secundum naturam vivere: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, vel omnia, vel plurima & maxima. Cujuscumque enim modi animal constitueris, necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse

in animo quadam familia eorum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysiippus autem, exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. Cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non ut excellere animo, sed uti nihil esse, præter animum, videretur.

XII. Uno autem modo in virtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam: ut valetudo est. Sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicit obscurari quadam, nec apparere, quia valde parva sint; nos quoque concedimus. Quod dicit Epicurus de voluptate: quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe & obrui. Sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint: ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut terentium adicere Cræsi pecuniæ.

Quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum. Ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, si eque vita jucunda menstrua addatur; quia momentum aliquod habeat ad jucundum accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similia. Habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur: ut mihi in hoc Stoici joculari videantur interdum, cum ita dicant, si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam vitam potius, quo hæc adjecta sint¹¹,

Et 2 nec

¹¹ Quæ hæc adjecta sint? Constatbat Græci potest non improbabile, cum testetur Velius Longus, lib. de Orthograph. scriptis veteres quæ,

nec beatioram tamen ob eam causam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione ejiciendum? Ampulla enim sit, necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret? At vero gravitate membrorum & cruciatus dolorum si quis quem levet, magnam ineat gratiam: nec, si ille sapiens ad tortoris eculeum a tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset: sed, ut magnum & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis ac patientia: quarum praesidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque praedium. Deinde non quaeremus, quid obscuretur aut intereat, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, ut expleat summam. Una voluptas & multis obcuratur in illa vita voluptaria: sed tamen ea quamvis parva sit, pars est ejus vitae, quae posita est in voluptate. Nummus in Croesi divitiis obcuratur: pars est tamen divitiarum. Quare obcurantur etiam haec, quae secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo partes beatae vitae.

XIII. Atqui, si, ut convenire debet inter nos, est quadam appetitio naturalis ea quae secundum naturam sunt appetens, eorum omnium est aliqua summa facienda. Quod constituto, tum licebit otiose ista quaerere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beate vivendum, de istis ipsis obsecrationibus, quae propter exiguitatem vix aut ne vix quidem appareant. Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. Omnis enim est natura diligens sui. Quae est enim, quae se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum, quae

quis, quod nunc scribimus cui. Illud quoque placuisse Lucretio, Catullo, Cicero, Virgilio, probant grammatici. Credita facile est, excidisse inter librorum manus extremam litteram, & ubi erat quae remansisset quo. Etenim observat Jac. Perizonius, in Saot. veteris. III. 14. quo veterem esse dicitur pronominis quo omnium generum, a plerisque habitum loco adverbii, atque gr-

vi apice notatum. Anonymus. 12. Ampulla] Vasculum vinarium e corio. Gestabatur a Cynico, mendicisque. Plautus, in Persa, Ad. I. Sc. III. Cynicus esse egentes oportet parasitum probe, Ampullam, strigilem, scaphisum, socos, pallium, marsupium habeat, &c. Melior.

quae secundum naturam sint, aut motum, aut statum? Quae autem natura suae primae institutionis oblita est? nulla profecto, quin suam vim retineat a primo ad extremum.

Quo modo igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quae hominem relinqueret, quae oblivisceretur corporis, quae summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipsi etiam latentur, constatque inter omnes, conservabitur, ut simile sit omnium naturarum illud optimum, de quo quaeritur? Tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. Tale enim visum esset ultimum Stoicorum.

Quid dubitas igitur mutare principia naturae? Quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum: esseque in se conservando occupatum? Quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in ejus unius occupatum esse custodia, reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum praeterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum & maximarum appetitione concluditur? Ut Phidias potest a primo instituire signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere & absolvere. Huic est sapientia similis. Non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum; hanc inveniens, debet institutum illud, quasi signum, absolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? & quod est munus, quod opus sapientiae? quid est, quod ab ea absolvi & perfici debeat? Si nihil in eo quidem perficiendum est, praeter motum ingenii quandam, id est, rationem: necesse est, huic ultimum esse, ex virtute vitam fingere. Rationis enim perfectio est virtus. Si nihil, nisi corpus, summa erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & caetera. Nunc de hominis summo bono quaeritur.

XIV. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quaerere quid sit

fit effectum? Cum enim constet inter omnes, omne officium minusque sapientie in hominis culta esse occupatum: alii (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias asserunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alii contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit, (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute una contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si levam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquere. Eorum enim omnium, multa præmittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia: at vero illa perfecta atque plena, eorum, qui cum de hominis summo bono quærent, nullam in eo neque animi neque corporis partem vacuum tutela reliquerunt.

Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine & maxime excellentem tenet, & quod eos, qui sapientes sunt, absolutos & perfectos putamus, a ciem animorum nostrorum virtutis splendore perstringitis. In omni enim animante est summum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus: quibus tamen & dolore vacare opus est, & valere. Sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est, in virtute laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit naturæ, quæque progressio. Non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum cum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deleat.

Itaque sensibus rationem adjunxit; & ratione effecta, * sensus non reliquit. Ut si cultura vitium, cujus hoc munus est,

ut

* Lamb. sensus non reliquit: quod se fit vitium, cujus hoc munus est, ut vitis non intelligatur. Licet vitis, ut non quæque foliis, partibus suis omnibus quæque optime se habeat: fugere aliquid docendi causa. Ut si cultura, se igitur illa cultura vitium in vite ingit, illa

ut efficiat, ut vitis cum partibus suis omnibus quam optime se habeat: (sed sic intelligamus: licet enim, ut vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa) si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cætera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse melius in vite quam se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima natura hujus tutelæ subiciantur.

Itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum instantiam non possimus. Naturalem enim appetitionem, quam vocant *opsum*, itemque officium, ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt. Cum autem ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia summam, alia appetamus, potius quam uno fine omnia concludant.

XV. ¹¹ At enim jam dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum pertineant. Quod totum contra est. Introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia quæ leget, quæque rejiciet, unam referantur ad summam. Nam si omnino ea negligimus, in Aristonea vitia & peccata incidemus, obliviscemurque quæ virtuti ipsi principia dederimus. Sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis e-runt instituta capienda. Facit enim ille duo sejuncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. Nunc ista separantur, ut disjuncta sint. Quo nihil potest esse per-versius.

Itaque contra est, ac dicitis; nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam

¹² At enim jam dicitis] Manutius, At enim veram dicitis &c. quam scripturam non invenimus dubitationem, in quo scriptum est: At enim natura dicitis &c. Lambinus.

main pertinentia, tenebit. Quæ sit enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placeret, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conservaret in ea natura in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat, quid maxime natura vellet. Explanatur igitur. Quid ergo aliud intelligetur, nisi ut ne qua pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum. Sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc esse cerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo id est convenienter naturæ vivere, a natura discedere. Ut quidam philosophi, cum a sensibus profecti majora quædam ac diviniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adpexissent, omnia, quæ præter virtutem ipsam viderant, abjecerunt; oblitii, naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permaneret ad fines; neque intelligunt, se rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta subducere.

XVI. Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt honeste vivere. Sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus; introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incidere, & quodcumque tanquam occurreret. Is hoc melior quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit: deterior quam cæteri, quod penitus a natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officii quærunt, melius quam Pyrrho: quod¹⁴ ea non occurrentia fingunt, vincunt Ari-

¹⁴ Quod ea non occurrentia fingunt &c.] Magis opinor, ad mentem loquentis legas mutato verborum ordine, quod ea occurrentia non fingunt, sicutus Aristonem. Stoici erant, qui non fingebant ea occurrentia, Aristo

qui fingebat. Sic noster paulo ante, Ariste introduxit, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incidere, & quodcumque tanquam occurreret. Sic & paulo infra, ille (Aristo) occurrentia nescit qua

Aristonem: quod autem ea, quæ ad naturam accommodata & per se assignanda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscant a natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. Ille enim occurrentia nescit quæ comminiscatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea sejungunt a finibus & a summa bonorum: quæ cum proponunt, ut sit aliqua rerum selectio; naturam videntur sequi. Cum autem negant, ea quiddam ad beatam vitam pertinere, rursus naturam relinquunt.

Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, quam obrem a superiorum auctoritate discederet. Nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrum vero, inquit ille. Nam & a te per hæc istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optime, inquam. Quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone, omnium virtutum auctore, de virtutibus disputare?

Sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, *Honestum quod sit, id esse solum bonum; honesteque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum: quodque dicitis, informari non posse virtutem, si¹⁵ quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicitur ab illis, quos modo nominavi. Mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, a communibus initiis progredientem videre ubi primum insisteret, & unde causa controversiæ nasceretur; non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti visdem argumentis, quibus illi uterentur, visdemque sententiis.*

XVII. Minime vero illud probo, quod, cum docuistis, ut vobis videremini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum

Tom. II.

G g

tur-

comminiscatur. Hæc igitur de quibus agimus, cum de Stoicis dicuntur, particula notanda non est. Cum dicitur occurrentia, sed cum fingunt, debet comparari, Perennis.

¹⁵ Si quidpiam, nisi quod honestum sit,

numeretur] Lambinus duobus voculis adjectis, rescribit numeretur in bonis. Certe deest simile quiddam, nisi forsitan id Cicero subaudiam reliquit. Davinius.

rumum dicitis, initia proponi necesse esse apta & accommodata nature, quorum ex electione virtus possit existere. Non enim in selectione virtus ponenda erat, ut idipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. Nam omnia, quae sumenda, quaeque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil praeterea desideret. Videlicet, ut, quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid in faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur; apparet statim, quae sint officia, quae actiones. Vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum atque honestum, unde officii, unde agendi principium nascatur, non reperietis.

Hoc igitur quaeritis omnes, & ii, qui quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: & vos, qui ad naturam revertimini. Quibus natura iure responderit, non esse verum, aliunde finem beate vivendi, a se principia rei gerendae peti: esse enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum & ultima bonorum continerentur: atque, ut Aristonis esset explota sententia, dicens, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ulla, praeter virtutes & vitia, inter quas quidquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute aut vicio, propensionem, ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum esse diceret: & cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum esse in his momenta diceret: quasi vero haec appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus contentaneum est, quam, quod ajunt, cognito summo bono, reverti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est, officii? Non enim actionis aut officii ratio impellit ad ea, quae secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio & actio commovetur.

XVIII. Nunc venio ad illa tua brevina, quae consuetaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse brevius; Bonum

Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne, honestum: igitur omne bonum, honestum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. Si enim omne bonum laudabile est, omne laudabile honestum est. Quis tibi ergo istud dabit, praeter Pyrrhonem, Aristonem, eorumque similes? quos tu non probas. Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit: quippe qui valetudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia non dicant. Et hi quidem ita non sola virtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. Quid censet eos esse facturos, qui omnino virtutem a bonorum sine segregaverunt, Epicuram, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, quo modo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non sit?

Placet igitur tibi, Cato; cum res sumptis non concessas, ex illis efficere quod velis? Jam ille fortis, quo nihil est putatis esse vitiosius, Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expectandum: quod expectandum, laudabile: deinde reliqui gradus: sed ego in hoc resisto. Eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expectandum sit, id esse laudabile. Illud vero minime consuetarium, sed in primis hebes illorum: gloriatione dignam esse beatam vitam, quod non possit sine honestate contingere, ut jure quisquam gloriatur.

Dabit hoc Zenoni Polemon; etiam magister ejus, & tota illa

G g 2

16 Quo nihil putatis esse vitiosius. Inter editores hinc constat hunc locum esse corruptum: Cicero enim hac de Stoicis dicit, quibus iste fortis vehementer placuit, nunquam eo perpetuo fere ulli sunt. Ergo illud ad Stoicos vere dici non potuit, quo nihil putatis esse vitiosius. His de causis Davinius ex uno M. legit, quo nihil putatis esse vitiosius. Aliam viam alius vir doctus tentat, legendo, quo nihil putatis esse vitiosius. Si nihil etiam consideratis deus locus, nullum legere, illud quo nihil putatis esse vitiosius. Satis notum

est comparativam vice positio, sequis usus: hinc per vocem vitiosius intelligit lektor solus vitiosus. Omnis fortis a Cicero ne crederetur vitiosus (vid. Acad. II. 16.) hic vero carius vitiosus. Satis videri in comparativo uti, ut in lib. v. 75. animadvertunt ea, qua dicitur fuisse vitiosus. Alibi idem notandum est. Peniculus.

* Vix. Mori habet, illorum scilicet nominum gloriationem.

17 Habet illud in. Vide Mureti Var. Lat. IV. 13.

illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponebant, adjuvant ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus digna est gloriatione, ut est, tantumque praestat ceteris rebus, ut dici vix possit: & beatus esse poterit virtute una praeditus, carens ceteris. Nec tamen illud tibi concedet, praeter virtutem nihil in bonis esse ducendum. Illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere in quo jure possit gloria. Et si illi quidem etiam voluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quae non concedantur, aut ea, quae etiam concessa, te nihil juvent.

XIX. Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia nobisque dignum, & maxime cum summum bonum quereremus, vitam nostram, consilia, voluntates, non verba corrigi. Quis enim potest istis, quae te, ut ais, delectant, brevibus & acutis, auditis, de sententia decedere? Nam, cum ea spectant & avent audire, cur dolor malum non sit, dicunt illi, asperum esse dolere, molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratum: sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudine, non esse illud malum. Haec qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat. Tu autem negas fortem esse quemquam posse, qui dolorem malum putet. Cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum & vix ferendum putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si una litera commota sit, fore, tota ut labet disciplina: utrum igitur tibi literam video, an totas paginas commovere? Ut enim sit apud illos, id quod est a te laudatum, ordo rerum conservatus, & omnia inter se apta & connexa, (sic enim ajebas) tamen persequi non debemus, si a falsis principis profecta congruent ipsa sibi, & a proposito non aberrant.

In prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit; eumque summum bonum posuisset in ingenii praestantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem posse constare, si in

ceter-

ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio melius esset aut pejus: his propositis, tenuit proflus consequentia. Recte dicit. Negare enim non possum. Sed ita falsa sunt ea, quae consequuntur, ut illa, e quibus haec nata sunt, vera esse non possint. Docent enim nos (ut scis) dialectici, si ea quae rem aliquam sequuntur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequuntur. Ita fit illa conclusio non solum vera, sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud, hoc: non autem hoc: igitur ne illud quidem. Sic, consequentibus¹⁸ vestris sublati, prima tolluntur: quae sequuntur igitur: Omnes, qui non sunt sapientes, & quae miseros esse: Sapientes omnes summe beatos esse: Recte facta omnia equalia: Omnia peccata paria. Quae cum magnifice primo dici viderentur, considerata minus probantur. Sensus¹⁹ enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exequaret nihil interesset.

XX. Postea tuus ille Pœnulus²⁰, (scis enim Citizos, clientes tuos, e Phœnicia profectos) homo igitur acutus causam non obtinens, repugnante natura, verba versare coepit: & primum rebus iis, quas nos bonas^a ducimus, concessit, ut haberentur apta, habiles, & ad naturam accommodata: fatericque coepit, sapienti, hoc est, summe beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quae bona non audeat appellare;^b natura ipsa accommodata esse concedit: negatque, Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium. Huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiae: illi, propter spem, vivere. Peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod

¹⁸ Consequentibus] Sic leno & distinguor: Sic, consequentibus vestris sublati, prima tolluntur. Quae sequuntur igitur, (nempe illa, Quae recte,) non negantur primo diei &c. Th. Brucianus.

¹⁹ Sensus enim] Horat. l. Sat. III. 56. Quae parva esse sibi placuit peccata, laborant. Cum ventum ad certum est: sensus, inquit, repugnant.

Atque ipsa veritas &c.

²⁰ Pœnulus] Non Pœnulum vocat nosse Zenonem, quod callidus esset, sed appellatione similitiva propter contumaciam vitium. Alioqui cognominis Pœnus, sive Pœnē appellabatur, ut tradit Suidas. Vide illi & Laert. VII. 3. De virtute.

^a Vid. Man. dicitur

^b Lamb. aitque ipsi

quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officii praterirent. Jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire: alios, qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi.

Hic loquebatur aliter atque omnes: sentiebat idem quod ceteri. Nec vero minoris aestimanda ducebat ea, quae ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, & paulo minoris aestimavisset ea quam Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur. Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quae dicitis? negatis eam esse, quae expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret: totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis controversia aut de re soleat, aut de nomine esse; utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. Quorum si neutrum est, opera danda est, ut verbis utamur quam iustissimis & quam maxime aptis, id est, rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur a superioribus, verbis illi commodius utantur?

XXI. Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei secundum naturam esse videatur: omniaque, quae secundum naturam sunt, aestimatione aliqua digna: eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse aestimanda: quaeque secundum naturam sunt, partim nihil habere in sese appetitionis, de qua saepe jam diximus, quae nec honesta, nec laudabilia dicantur: partim²¹ habere, quae voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam. Ex iis quae sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem superflua,

²⁰ Idem si praecipuum

²¹ Partim illa rationibus utuntur. Lego, verbi gratia remota. (Lamb. *remota rationibus*) non utitur: nam latinitas, nisi fallat, haud igitur ut indicandi modum Tullius adhibeat. Davimus.

²² Partim²² quae voluptatem habent in omni animante, sed in homine rationem etiam

Silent interpretes, nihilque iurant codices. Lambinus quidem edidit partem habere, *non appetitionem habent hoc*. Mihi locus non videtur integer. At licet cum mendosum esse video, quae tamen invidiosa sit epistola, via non intelligo. Deinde, *non appetitionem*, quod Horatii nonnulli praetereunt, videbantur. Idem.

iora, naturalia nominantur: quae conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt & absolvunt.

Omnium autem eorum commodorum (quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat) longe praestantissimum esse, quod honestum esset atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo, non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit. Sed tamen tantam vim honestatis esse, tantumque eam rebus omnibus praestare & excellere, ut nullis nec supplicis, nec praemis demoveri possit ex eo, quod rectum esse decreverit: omniaque, quae dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis, quibus a natura esseimus ornati, obtineri posse²³: non facilia²⁴ illa quidem, nec contemnenda, (quid enim esset in virtute tantum?) sed ut hoc judicarem, non esse in his partem maximam positam aut beate aut secus vivendi. Ad summum, ea, quae Zeno aestimanda, & laudanda, & apta natura esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quae constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat; beatam²⁵ autem vitam eam solam, quae cum virtute degatur.

Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissentio. Nihil est enim, de quo aliter sentias atque ego: modo commutatis verbis res conferamus. Nec hoc ille

²³ Possit: valetudinem autem, pulchritudinem, celebritatem, vires corporis, divitias, & ceteras res hinc generis, non facile illas quidem hoc. *Idem utrum possit, & ante facili illas quidem*, erat locus in uno libro manuscripto, longe omnium antiquissimo: quae sic in oes libri aliena manu, in videtur, expleta est, ut jam olim edidimus. Lambinus.

²⁴ Non facilia illas quidem, nec contemnenda. Hoc fortasse videtur illi quo referatur: mihi, homini non nato, tenenda esse confiteor. Quod si legatur cum Sironis libro, non facilia illas quidem, nec contemnenda, non erit tam habes qui licet non cernat ab

illis pendere quo dura, difficilia, adversa videantur. P. Manutius. Nil fortan hic quodam delitit, quod eundem vehementer suspicor, ad hunc librum Sironiani, qui dicitur non facilia illas quidem, nec contemnenda, respicere, non ut futilia illas quidem & contemnenda, sed ut hoc judicarent hoc. Davimus.

²⁵ Beatam autem vitam eam solam, quae cum virtute degatur. An igitur Academici vel Peripatetici vitam beatam sine virtute posse fieri concedebant? Nullo modo. Pro Zenonis inique sententia legas oportet, *beatam autem vitam eam quae sola cum virtute degatur*. Idem.

ille non vidit, sed verborum magnificentia est & gloria delictatus: qui si ea, quae dicit, ita sentiret, ut verba significant; quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? Sin autem eos non probabat, quid attinuit cum iis, quibuscum re concinebat, verbis discrepare?

XXII. Quid si reviviscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cum te, M. Cato, studiosissimum philosophiae, iustissimum virum, optimum iudicem, religiosissimum tellem audierimus, admiratissimi, quid esset, cur nobis Stoicos anteferes, qui de rebus bonis & malis sentirent ea, quae ab hoc Polemone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quae prima specie admirationem; re explicata, risum moverent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? Sin te auctoritas commovebat: nobisne omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? praesertim cum in republica princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maxime a nobis ornari atque instrui posses. Nobis enim ista quaesita, a nobis descripta, notata, precepta sunt: omniumque rerumpublicarum rationes, genera, status, mutationes, leges etiam & instituta ac mores civitatum perscripsimus. Eloquentiae vero, quae & principibus maxime ornamento est, & qua te audivimus valere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses?

Ea cum dixissent, quid tandem talibus viris responderes? Rogarem te, inquit, ut dices pro me tu idem, qui illis orationem distulavisses; vel potius paulum loci mihi, ut his responderem, dares; nisi & te audire nunc malletm, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cum tibi.

XXIII. Atqui, si verum respondere velles, Cato, haec erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingentis homines tantaque auctoritate, sed te animadvertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas a Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutius differuisse, tum sensisse gravius & fortius. Quippe qui primum valetudinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant: non

qua

quia sit bonum valere, sed quia sit non nihilo aestimandum: neque tamen pluris quam illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc vero te ferre non potuisse. Quod antiqui illi, quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere, crederint, ejus, qui honeste viveret, si idem & bene valeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, melioremque, & magis expetendam, quam illius, qui aequè vir bonus, multis modis esset, ut Ennii Alcmaeo,

Circumventus morbo, exilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam vitam putant, praestantior, beatior. Stoici autem tantummodo praeponebant in feligendo, non quo beator hanc vita sit, sed quod ad naturam accommodatior: & qui sapientes non sunt, omnes aequè miseros esse. Stoici hoc videlicet viderunt. Illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus & parricidiis inquinatos, nihilo miseres esse quam eos, qui cum castè & integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. Atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quam eos, qui sunt in profundo? Nihil ergo adjuvat procedere & pro-

Tom. II.

H h gredi

26. Neque tamen pluris, quam illi videatur] Hic vel Tulli calamus, vel librarii deerarunt; nam sensus omnino flagitat, neque tamen minoris quam illi videtur, qui illud non dubitant bonum dicere. Scilicet Stoici, quod illi philosophi passim exprobrat Cicero, non minoris ea, quae praeposita vocabant, fecere, quam Peripatetici, qui eadem bona dicebant. Idem.

27. Barbati] Quidam edunt, barbati; alii melius, barbati. Et apparet, inquit Erasmus, quod Romanos, proverbiali loco, barbatos dici consuevit; homines praefici ac simplicibus moribus, rusticanaeque veritatis: quod illis sero receptum sit barbam radere aut tondere. Huc spectat, quod ait Juvenalis,

Facile est barbato imponere regi. Morelius. 28. Nihilo miseres esse] Cum Davilius censuerit Ciceroem hanc de Academicis, non de Stoicis, dicere, istud nihilo mutare

voluit in nihil. Gajetus vero legit non nihilo; item alius vir doctus non paulo, vel multo. Nempe si omnes id unice curarunt, ut ea, quae crederent dicta esse de veteribus Academicis, ad veritatem opinionum eorumdem accommodarentur. Et mihi quidem videatur haec de Stoicis dicta, nihilque censeri mutandum esse, modo parenthesi sic interjectis sententia. *Stoici haec videlicet viderunt (illos autem id fugerat superiores) qui arbitrabantur homines sceleribus & parricidiis inquinatos nihilo miseres esse; quam eos, qui cum esse & integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti.* Hoc Stoicorum placitum consequens est ejus, quod Cato dixerat in III. 14. *ita qui processit aliquantum ad vitam editum, nihilominus in misera est, quam ille, qui ibi processit.* Pparc.

gredi in virtute, quo minus miserimus fit, antequam ad eam pervenerit; quoniam in aqua nihil adjuvat: & quoniam ceculi, qui jam despecturi sunt, cæci æque & ii, qui modo nati; Platonem quoque necesse est, quoniam nondum videbat sapientiam, æque cæcum animo ac Phalarim fuisse.

XXIV. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamvis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, a quo abesse velis, donec evaseris. Nec enim ille respirat ante quam emerit, & caruli æque cæci priusquam despexerunt, ac si ita futuri semper essent. Illa sunt similia: hebes acies est cuiquam oculorum; corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies; alter valet plus quotidie, alter videt. Hi similes sunt omnibus, qui virtuti student: levantur vitiis, levantur erroribus. Nisi forte censēs Tib. Gracchum patrem non beatiorem fuisse quam filium, cum alter stabilire rempublicam studerit, alter evertere. Nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi & dignitati, multum in virtute processerat. Conferam autem avum tuum, Drusum, cum C. Graccho ejus fere æquali. Quæ hic reipublicæ vulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tam miseris faciat, quam impietas & scelus. Ut jam omnes insipientes sint miseri, quod profecto sunt: non est tamen æque miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam extinctam cupit. Levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progressionis aliquantulum.

Vestri autem progressionem ad virtutem fieri ajunt, levationem vitiorum fieri negant. At, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, opera pretium est considerare. Quarum, inquit, artium summa crescere potest, earum etiam contrariorum summa poterit augeri. Ad virtutis autem summam accedere nihil potest. Ne vitia quidem igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem perspicuisne dubia aperiuntur, an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, eque-

nam

nam fieri possit accessio. Vos autem cum perspicuis dubia debitis illustrare, dubiis perspicua conamini tollere.

Itaque usi eadem ratione, qua sum paulo ante usus, habebitis. Si enim propterea vitia alia aliis majora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam potest accedere, quoniam perspicuum est, vitia non esse omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, cum consequens aliquod falsum sit, illud, cujus id consequens sit, non posse esse verum.

XXV. Quæ est igitur causa istarum angustiarum? Gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. Cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reipublicæ, ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ. Ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deferendum est. Quæ diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chryssippo. Ex ea difficultate illæ *fallacique* (ut ait Accius) malitiæ natæ sunt.

Quid enim? sapientia ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni & discrimine remoto. Quæ enim esse poterant, rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset? Ex his angustiis ista evaserunt deteriora, quam Aristonis. Illa tamen simplicia: vestra versuta. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valetudo? neget. Quid, quæ contraria sunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges. Respondeat totidem verbis. Admirantes quarumus ab utroque, quonam modo vitam agere possumus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægrine simus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propullare possumus, necne possumus. Vives, inquit Aristo, magnifice atque præclare: quod erit cumque visum, ages, nunquam angere, nunquam cupies, nunquam timebis. Quid Zeno? portenta hæc

H h 2

²⁹ Contra Aristonem. Hujus disputationis lib. 7. de Decretis Hippocratis & Platonis. Chryssippi contra Aristonem, plura Galenus *Moresini*.

hac esse dicit, nec ea ratione ullo modo vivi; sed differre inter honestum & turpe nimium quantum, nescio quid immoderatum: inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc: (audi reliqua, & risum contine, si potes) Media illa; inquit, inter quæ nihil interest, tamen ejusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc est, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modo dixeras, nihil in his rebus esse, quod interesset. Et nunc idem dico, inquit, sed ad virtutes & ad vitia nihil interesse.

XXVI. Quis istud, quæso, nesciebat? Verum audiamus. Ista, inquit, quæ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico: sed dicam Græce *προνυμεία*, Latine autem producta: sed præposita, aut præcipua malo; sic tolerabilius & mollius. Illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si liber, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere: contraria autem non fingere, sed quasi fecerere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare: quæ autem contra, mala. Videtne igitur, Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere, re dissidere: cum Aristotele & illis re consentire, verbis discrepare? Cur igitur, cum de re conveniat, non malimus usitate loqui? Aut doceat, paratorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quam si in bonis duxero: fortioremque in patiendo dolore, si eum asperum & difficilem perpassum & contra naturam esse, quam si malum dixerō.

Facete M. Pifo, familiaris noster, & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim (ajebat) bonum negas esse divitias, præpositum esse dicis? quid adjuvas? avaritiamne minuis? Quod si verbum sequimur, primum longius verbum, præpositum, quam bonum. Nihil ad rem. Ne fit sane: at certe gravius: nam bonum ex quo appellatum fit nescio; præpositum ex eo credo, quod præponatur aliis: id mihi magnum videtur. Itaque dicebat plus tribui divitiis a Zenone, quam eas

eas in præpositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse divitias fateretur; sed nec magnum bonum, & præ rectis honestisque contemnendum ac despiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus istis verbis a Zenone mutatis ita disputabat, & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lectioribus nominibus ab eo appellari quam a nobis, hac tristioribus.

XXVII. Pifo igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut scis, amantissimus. Nos paucis ad hæc additis, finem faciamus aliquando. Longum est enim ad omnia respondere, quæ a te dicta sunt. Nam ex iisdem verborum præfignis & regna nata vobis sunt, & imperia, & divitiæ, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sunt, sapientis esse dicatis. Solum præterea formosum, solum liberum, solum civem: stultorum omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc *ὀρθότα* illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? Conferam tecum, quam cuique verbo rem subicias, nulla erit controversia. Omnia peccata paria dicitis. Non ego tecum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum: nunc agendum est subtilius.

Peccata paria quonam modo? Quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge porro: nam de isto magna discussio est. Illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata sint paria. Ut, inquit, in fidibus plurimis, si nulla ³⁰ earum ita contenta numeris sit, ut concentum servare possit, omnes ³¹ aque incontentæ sunt: sic peccata, quia dis-

30 Si nulla earum ita contenta numeris sit, id est, si nulla earum ita contenta numeris sit, quod ad unum tantum numerum referri potest, ut fit sentis, & ita non efficitur, quod Stoici volunt; peccata paria esse, sed ta-

31 Omnes aque incontentæ sunt, necesse est. Particula *aque* ad nomen *concentum* referri potest, ut fit sentis, & ita non efficitur, quod Stoici volunt; peccata paria esse, sed ta-

tum inde colligere possit, pariter esse peccata, id est, similiter peccata nomine omnia appellari. Si vero illud *aque*, ad verbum tantum referri potest, jam quod assumitur, falsum est: & ita consequens necessitas verum esse non concluditur. Debet enim omnis ratiocinatio, quæ fidem salutem sit, ex veris & concessis proficisci. Præclare M. Tullius hanc *ἀπολογία* dissolvit: qua in se quantum arte differendi valuerit, satis ostendit.

screpant, æque discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. Æque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ sint: illud non continuo, ut æque incontentæ. Collatio igitur ista te nihil iuvat. Nec enim omnes avaritias si æque avaritias esse dixerimus, sequitur etiam ut æquas esse dicamus.

Ecce aliud simile dissimile. Ut enim, inquit, gubernator æque peccat, si palearum navem evertit, & si auri: item æque peccat, qui parentem, & qui servum injuria verberat. Hæc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? Itaque aurum, palearum portet, ad bene aut ad male gubernandum nihil interesse. At quid inter parentem & servulum interfit intelligi, & potest, & debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur. Et, si in ipsa gubernatione negligentia est navis eversa, majus est peccatum in auro, quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio præsumt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt.

XXVIII. Urgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquit, omne peccatum imbecillitatis & inconstantie est: hæc autem vitia in omnibus stultis æque magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi vero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse vitia, & eadem imbecillitate & inconstantia L. ³² Tubulum fuisse, qua illum, cujus is condemnatus est rogatione, P. Scævola: & quasi ³³ nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, interfit; ut, quo hæ majores minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora sint, aut minora.

Itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. Quid enim est tam repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum

³² L. Tubulum] De quo supra, lib. II. si vero aut concedatur: hic omnino legendum cap. 16. & de Nat. Deor. I. 23. III. 30. ut quasi nihil, ut vir eruditus Th. Bentlejus

³³ Et quasi nihil] Si quidem præceffit qua, teste monuit. Davissus.

bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum a natura profectam? Ita cum ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem incident: cum id fugiunt, re eadem ³⁴ defendunt quæ Peripatetici; verba tenent mordicus. Quæ rursus dum sibi evelli ex ore nolunt, horridiores evadunt, asperiores, duriores & oratione, & moribus.

Quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbiter sententiarum, nec differendi spinas probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior: semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipse scripta declarant. Quos quidem tibi studiose & diligenter tractandos magis censo.

Sed quoniam advesperascit, & mihi ad villam revertendum est: nunc quidem hæcenus: verum hoc idem sæpe faciamus. Nos vero, inquit ille. Nam quid possumus facere melius? Et hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quæ a te dicta sunt, resellentem: Sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur: mihi autem vestrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeanti: sed videbimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

³⁴ Re eadem defendunt quæ Peripatetici: tenent mordicus: verbo defensus, quæ &c. Conjecturam probabiliorum faciat lector ingeniosus & mihi satis est, mendum quasi digito indicasse. Lambinus. Paris. verba sibi tenent mordicus. Et revera deest simile vocabulum. Cum vero mox recurrat idem illud, forsitan in eo tantum vitiosus fuit perique MS. quod sibi sum non assignent sedem. Totum igitur locum sic lego: verba sibi tenent mordicus: quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo non item: quæ rursus &c. vel, re eadem defendunt, quæ Peripatetici & Davissus.

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER QUINTUS.
ARGUMENTUM.

Quas superiori libro ipse partes susceperat Cicero, eas hoc libro M. Pisoni imponit, ut cum ipse veteris Academiae & Peripateticorum rationem, impugnata Stoica, defendisset, hic nunc omnem illam rationem explanaret. Et facile quidem intelligitur, quae Piso hic disputare fingitur, ea Ciceroni placuisse ipsi, tum, quod eandem rationem superiori libro Stoicæ præposuerat, tum vero quod ipsa ratio explicandi est longe illa venustior & ornatior, qua libro primo & tertio usus est, cum aliena e Torquati & Catonis personis disputaret. Ea enim fere feliciter in hoc genere succedunt, quae ipsi probamus. Nam quod in fine hujus libri, cap. 26. & seq. quaedam in Peripatetica ratione reprehenduntur, ea non ad summam rei pertinent, cum non tam ipsa sententia reprehendatur, quam quod inconstans quodammodo, nec satis consentiens omnibus partibus sit Peripatetica ratio, quae cum doceat alia esse præter virtutem bona, tamen sapientem semper beatum, etiam in dolore & paupertate putet. Præmissis autem disputationi, Platonis, Academicorum veterum, & Peripateticorum laudibus, cap. 3. 4. & commemoratis omnibus de summo bono sententiis, quarum sex simplices sunt, tres omnino junctæ & duplices; rejectis cæteris, illam exponendam confirmandamque suscipit Piso, in qua Aristotelem imprimis, ejusque filium Nicomachum, in plerisque etiam Theophrastum adhibere possit, quae eadem est cum ea, quam Academia vetus tenuit: c. 5. 8. Facto ergo, ex instituto veterum omnium, a primis naturæ exponendis initio, hunc finem bonorum ex iis existere dicit, secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possis, ad natu-

ram-

ramque accommodatissime. Exposita autem ista rerum experientiarum terminatione, cur ista se res ita habeat, demonstrat. Primum argumentum omne ducitur a prima commendatione naturæ, quod omne animal se ipsum diligit: id quod ita infixum est in ipsa natura & suis cujusque sensibus comprehenditur, ut contra si quis dicere velit, non audiat; neque potest intelligi, aut cogitari non modo esse aliquod animal, quod se oderit, sed quod quomodo se habeat, nihil sua censeat interesse; quod, eo sumpto, omnis appetitus animi tollitur; quemadmodum in iis rebus, inter quas nihil interest, in neutram partem propensiores sumus. Ea etiam est corporis & animi omnium partium, facultatumque natura, ut eas salvas & integras, perfectasque velimus, per se caras habeamus, in eisque sint ad bene vivendum momenta maxima; quod cui conservatio sui proposita est, necesse est, huic partes quoque sui caras esse, eoque cariores, quo sint perfectiores; ex quo intelligitur, ut quæque ex nostris plurimum habent dignitatis & præstantis, ita maxime esse appetendam, atque adeo virtutem animi, quæ ex ratione gignitur, quæ nihil est divinius in homine, omnium maxime appetendam esse: cap. 10. 14. Quod si se quisque & naturam suam, simul ac natus est, cognosceret, & naturæ suæ singularumque partium vim, continuo homo videret hoc, quod queritur, ultimum. Nunc vero in infirma ætate, ea per caliginem cernitur, & sensim paulatimque cognoscitur; ut neque finis ille statim cernatur: cap. 15. 16. Altera argumentandi ratio inde ducitur, quod cujusque partis naturæ & in corpore & in animo sua vis est, ut ideo in his rebus & actionibus, quæ cuique parti humana, membro, facultati subjecta sint, summa nostra sponte moveamur, ut ad eas nati videamur: cap. 17. 20. Actionum autem aliæ aliis sunt majores, excellentioresque: maxima vero cognitio rerum celestium, & a natura occultatarum, quas indagare ratio potest; administratio republicæ, aut administrandi scientia, tum prudens, temperata, fortis & iuste ratio, cæteræque virtutes & actiones virtutibus congruentes, quæ omnia honesta dicimus, ad quorum cognitionem, natura ipsa præeunte, deducimur, quæque, præterquam quod nos ipsi diligimus, etiam suapte naturæ appetenda sunt: c. 21. 22. In omni honesto

Tom. II.

I i

fo

sto autem nil est illustrius, quam hominum conjunctio, cujus innatus est nobis amor: quam quo ruerur animi affectio, iustitia appellatur, eique pietas, bonitas, liberalitas, comitas, aliaque ejus generis, ita propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. Ita sit ut illa conjunctio etiam per se appetenda sit. Neque tamen est in fine honorum, quod est extrinsecus, neque in animo, neque in corpore posita. Duo ergo sunt genera per se experendorum, unum in quo est finis ille, que sunt aut animi, aut corporis; alterum, in quo sunt res extrinsecus posite; que quamquam non continentur summo bono, tamen ad id referuntur, quod eas his officiis tuetur, que a suo cujusque genere virtutis oriuntur: cap. 23. 24. Hec est Peripatetica rationis summa, ex qua ceteri omnes particulam aliquam detraxerunt, & suam quisque afferre videri voluit sententiam: cap. 25. Reliqua disputatio versatur in diluendis iis, que Cicero de inconstantia Peripatetica rationis differuerat: cap. 26. Qua ostenditur, tantam esse virtutis excellentiam, ut honorum externorum defectum obruat, nihilque minus beatus sapiens dici possit, etsi in molestia quadam sit; accessione autem illorum honorum, aut decessione fieri alium alio beatiorum: ERNESTUS.

I.

UM audivissem Antiochum^a, Brute, ut^a solebat, cum M. Pifone, ^b in gymnasio, quod Ptolemæum^c vocatur, unaque nobiscum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster, cognatione patruelis, amore germanus, constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pifonem omnes. Inde vario sermone sex illa a Dipulo^d stadia confecimus. Cum autem venissemus in Academia

^a Antiochus] Antiochum Afcalonitem, quem Pitarachus, ut hominem eruditissimum, ingeniosissimum, eloquentissimum, veteris Academicæ illis remouitibus principem, in Lucullo commendat. Hic scripsit librum ad Q. Lucillum Balbum, quo contendebat Stoicos cum Peripateticis re conciliare, verbis ut sercipere. Cic. I. de Nat. Deor. Muretus.
^b Lamb. solebam
^c Man. disputantem in eo
^d Ptolemæum] A Ptolemæo Lagi filio conditum. Pausanias in Articis. Idem.
^e A Dipulo] Porta ea velut in ore urbis posita, major aliquanto patentiorque quam

miæ non sine causa nobilitata spacia, solitudo erat ea, quam volueramus.

Tum Pifo, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, cum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse veratos, magis moveamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem: quem acceperimus primum hic disputare solitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo hic ponere. Hic Speusippus, hic Xenocrates, hic e jus auditor Polemo: cujus ipsa illa sessio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam nostram (Hostiliam dico, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur, posteaquam est major) solebam intueri, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis inest in locis; ut non sine causa ex his memoriæ ducta sit disciplina.

Tum Quintus, Est plane, Pifo, ut dicis, inquit. Nam me ipsum huc modo venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos verfabatur: quem scis quam admirer, quamque eo delecter. Me quidem ad altiorum memoria Cædipodis⁴ huc venientis, & illo mollissimo carmine, quamam essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam commovit, inanis scilicet, sed commovit tamen.

Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus. Sed veteris proverbii admonitu, vivorum memini⁵: nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam: cujus imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis & in annulis habent.

II. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster joculari videtur,

I i 2

extera est: & infra eam, extraque late
Academiam gymnasium fereus. Livius lib.
xxxv. Idem.
4 OEdipodis] Locus ad quem respicit Tul.
lius, extrat in Sophoclis Cædip. Colon. vers.
1. seq. Davissus.
5 Vivorum memini] Vide Petronium Satyr. cap. 43. & 75. ac Erasmus Adag. Chri.
Cent. II. 52. Idem.

detur, & fortasse suo jure. Ita enim Athenis se collocavit, ut sit pane unus ex Atticis, ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc evenire, ut acrius aliquanto & attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem ante divertisse, quam Pythagoræ⁶ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemque viderim. Hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum, tamen ego illa moveor exhedra. Modo enim fuit Carneades⁷: quem videre videor. Est enim nota imago: a sedeque ipsa tanta ingenii magnitudine orbata desiderari illam vocem puto.

Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes & Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maxime ducitur. Et ille, cum erubuisset, Noli, inquit, ex me querere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum ajunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuiceret voce vincere. Modo etiam paulum ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis sepulcrum accederem. Quaquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.

Tum Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandum summos viros spectant, ingeniosorum sunt: sin tantummodo ad indicia veteris memoriæ cognoscenda, curiosorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos novisse vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etsi facit hic quidem inquam, Piso, (ut vides) ea quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adole-

⁶ Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat. Finiterat. Vide J. Fr. Gronovium ad Agellii III. 15. De re ipsa sic Justinus xx. 4. Pythagoras autem, cum annis xx. Crotone egisset, Metapontum migravit, ibique decessit. Tam vero de loco, quam de modo, quo mortem Pythagoras obiit, varia tradunt

avtores. Vide Menag. ad Laert. VIII. 40. lib. 7. Carneades J. Nemini dubium esse potest, quin legendum sit Carneades: Quomodo enim Cicero Carneadem videre potuisset, quem Crates non viderat? H. Valesius, Eramus, lib. I. cap. 20. Vide quæ annotavit Pearceus ad lib. I. de Orat. c. 11.

adolefcentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatus. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem: sed audistine modo de Carneade? raptor illuc. Revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus.

III. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab Academia nova ad veterem illam vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, caterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso. Ex eorum enim scriptis & institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerumpublicarum principes exstiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti sunt.

Ad quæ ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te opportune mentio facta est. Studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, Academia de finibus bonorum, Peripateticorumque sententia. Censemus autem te facillime id explanare posse, quod & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complures jam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Age age, inquit: satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti: exponamus adolescenti, si qua forte possumus. Dat enim id nobis solitudo, quod si quis Deus diceret, nunquam putarem, me in Academia, tan-

tanquam philosophum, disputaturum. Sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus & Pomponius cum idem se velle dixissent, Piso exorsus est. Cujus oratio, attende quæso, Brute, fatissime videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo.

IV. Sic est igitur locutus. Quæntus ornatus in Peripateticorum disciplina fit, satis est a me, ut brevissime potui, paulo ante dictum. Sed est forma ejus disciplinæ, sicut fere cæterarum, triplex. Una pars est naturæ: differendi altera: vivendi tertia. Natura sic ab iis investigata est, ut nulla pars celo, mari, terra, (ut poetice loquar) prætermittenda sit. Quin etiam, cum de rerum initiis omnique mundo locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt.

Persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, vitæ, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ e terra gignerentur, causas atque rationes. Qua ex cognitione facilius facta est investigatio rerum occultissimarum: differendique ab iisdem non dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita: ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcefilas, diceret, & tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, exprimeret.

Cum autem tertia pars bene vivendi præcepta quæreret, eaque quoque est ab iisdem non solum ad privatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerumpublicarum rationem relata. Omnium fere civitatum non Græciæ solum, sed etiam Barbariæ, ab Aristotele, mores, instituta, disciplinas: a Theophrasto leges etiam cognovimus. Cumque uterque eorum docuisset, qualem in republica principem esse conveniret; pluribus præterea cum scripisset, qui esset optimus reipublicæ status: hoc amplius Theo-

Theophrastus, quæ essent in republica inclinationes rerum & momenta temporum, quibus esset moderandum utcumque res postularet. Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione & cognitione posita rerum: quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visâ est dignissima. Atque his de rebus & splendida est eorum & illustris oratio.

V. De summo bono, quia⁸ duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod *ἑσπερινόν* appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt, non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipsos dissensio. Sed cum beata vita quæratur, idque sit unum, quod philosophia spectare & sequi debeat: fitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus adversis, in eo nonnunquam variari inter eos & dubitari videtur. Quod maxime efficit Theophrasti⁹ de beata vita liber, in quo multum admodum fortunæ datur: quod si ita se habeat, non possit beatam præstare vitam sapientia. Hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitasque postulat. Quare teneamus Aristotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accurate scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis & roboris.

Simus igitur contenti his. Namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse videantur. Primum Theophrasti Strato, physicum se voluit: in

⁸ Quia duo genera librorum sunt] Primum genus appellabatur *ἑσπερινόν*: quod vulgare continebat disputationes, & quæ erant scriptæ negligentius, adque captum popularem accommodatæ; quodque omnibus legendum proponebatur. In his autem libris proceris Aristoteles utebatur, ut ad Arrium scribit Cicero: Alterum genus *ἑσπερινόν*, in quo philosophia remotior, subtiliorque tractaba-

tur: id ad vulgi intelligentiam minime aptum erat. Priori generi exercendo vespertinum tempus, posteriori matutinum dabat: & quia utroque tempore ambulans discerebat, illum *ἑσπερινόν* hunc *ἑσπερινόν* nuncupabat. Quam rem Latius Gallus lib. xx. cap. 4. persequitur: *Maiores*.
⁹ Theophrasti de beata vita liber] Vide Acad. I. to. Fascul. V. g.

in quo et si est magnus, tamen nova pleraque, & perpauca de moribus. Hujus Lyco, oratione locuples, rebus ipsis junior. Concinnus deinde & elegans hujus Aristo: sed ea, quae desideratur a magno philosopho, gravitas in eo non fuit. Scripta sane & multa & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet.

Prætereo multos, in his doctum hominem & suavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem nescio. Summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris. Qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophia ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit, & quidem est gravitate proximus, & redundat oratio: attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici vere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi videtur persequi diligentissime: quam eandem Aristotelis fuisse & Polemonis docet.

VI. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum velit. Hoc enim constituto in philosophia constituta sunt omnia. Nam ceteris in rebus sive prætermissum, sive ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid. Summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est. Ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant, scire non possint. Cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur, quid sit & bonorum extremum & malorum, inventa vitæ via est conformatioque omnium officiorum.

Est igitur, quo quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri & comparari potest. Quod quoniam in quo sit, magna dissensio est; Carneadea nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent senten-

sententia: Negabat igitur ullam esse artem, quae ipsa a se proficisceretur. Etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur. Nihil opus est exemplis hoc facere longius: Est enim perspicuum, nullam artem in se versari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam ut medicina valetudinis, navigationis gubernatio, sic vivendi ars est prudentia: necesse est eam quoque ab alia re esse constitutam, & profectam.

Constitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, ut ipsum per se invitaret & alliceret appetitum animi, quem *appulus* Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque a natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. Totius enim questionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cum quaritur, in his quid sit extremum & ultimum, fons repertiendus est, in quo sint prima invitamenta naturæ. Quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono & malo disputatio ducitur.

VII. Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: alii censent primum adicitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. Ab his alii,

Tom. II.

io Negabat ullam esse artem, quæ ipsa a se proficisceretur Carneades qui in seculo in Stoicos fuit animo, quos semper studiosissime refellebat, ut in primis, quæ sunt fecundum naturam, esse finem bonorum constitueret, negabat, artem vivendi, quæ est sapientia, in se conversam esse: quæ se id quidem sicut in ceteris artibus. Quod de aliis quidem artibus Stoici faciunt, sic etiam alunt, *extra artem*. Sed *indolens* *proprium* *in se* *Stoicorum*. Sed *videtur* ut ex hoc tenere sequebantur sapientiam, id est, artem vivendi, *sed non in se convertens* *Stoicorum* *et* *ars* *alioquin* *apparetur*, inveniunt: *et* *ars* *videtur* *Stoicorum*: id est, nulla ars est, nullaque facultas, quæ non in rebus quibusdam antecedentibus versetur, ac spectetur: quod verum est, quando non est ea ejusdem generis sive formæ, cujus res illæ quas ipsa tuctur; alioquin, necessario ipsa in se conver-

teretur, a seque proficisceretur. Quod si de effectibus agatur, meminimus quid lib. III. dictum sit a Catone, sapientiam non fore petere extremum, id est, artis effectum: eam enim & animi magnitudinem completi, & justitiam, & uno nomine omnes numeros virtutis continere: quod idem in ceteris artibus non fiat. Parsenur ergo id de reliquis artibus Stoici: de arte vivendi negant. Dum ergo progreditur, quasi hoc constituto, Carneades, docens in primis illis suis naturalibus versari, indeque constitui sapientiam, frustra ex minime concessis progreditur, si cum Stoici agat. Peripatetici id libentissime amplectuntur, quibus in virtute satis esse causæ non videntur, ut beatam vitam efficiat. Omnes a recta via descedentes, labuntur, ac in contentiosius incidunt disputantes, et quibus se non bene extricant. *Moribus*.

quæ prima secundum naturam nominantur, proficiuntur; in quibus numerant incolunitatem, conservationemque omnium partium, valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, cæteraque generis ejusdem: quorum similia sunt prima in animis quasi virtutum igniculi & semina. Ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquod referri; ut illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, a qua totius vitæ ducat exordium.

Ex eo autem, quod statuerit esse, quo primum natura moveatur, existet etiam recti ratio atque honesti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit: ut id honestum sit, facere omnia, aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare; aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas; aut eorum, quæ secundum naturam, adipiscendi. Ita sit, ut, quantæ differentia est in principis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem a principis omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda.

Expositis jam igitur sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, differendi causa, fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaque vehementer.

Nam

11 *Alii versus istos a principis sunt officium referunt*] Iunctos hinc bonorum expositurum nonnulli: alii ad voluptatem virtutum adiungentes; alii ad doloris vacuitatem; alii ad prima naturam; quæ Varroni, ut ait Augustinus, præmagna nominabantur. Varronem autem longius has produciat sententiis. Aut enim cum ad voluptatem accedit virtus, ita accedere potest, ut præferatur, aut ut postponatur, aut ut iuncta æ-

quatur: ita tres existant sententiæ. Præterea ex adiunctione eiusdem virtutis cum principis illis alie tres: & si conferatur quoque cum Epicuri voluptate, tres insuper emergent: quæ omnes in dupdenarium numerum sententiarum excursunt. Cicero eas enumerat non quæ esse poterunt, quod Varro facit: sed simpliciter quæ fuerunt, defensorisque invenerunt inter alicuius nominis philosophos. *Idem.*

Nam voluptatis causa facere omnia, cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsam illud consilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. Ne vitiationem quidem doloris ipsam per se quicquam in rebus expetendis putavit, ne si etiam evitare posset. At vero facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sunt, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt.

VIII. Sex igitur hæc sunt simplices de summo bonorum malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quatuor defensione. Iunctæ autem & duplices expositiones summi boni tres omnino fuerunt: nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse poterunt. Nam aut voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut prima naturæ, ut antiquis: quos eisdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debent, voluptatem semovendam esse: quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati sumus. De vacuitate doloris eadem fere dici solent, quæ de voluptate. Quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris.

Nec vero alia sunt querenda contra Carneadeam illam sententiam. Quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitia constare possunt. Coniunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe. Ad eas enim res referre quæ agas, quarum una, si quis malo careat, in summo cum

K k 2

bono

12 *Facere omnia, cum, etiam si*] Locum sic lego. Nam voluptatis causa facere omnia, ut, etiam si nihil consequamur, tamen ipsam illud consilium ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. Hanc mutationem mens Tullii videtur flagitare, *Doutifus.*

13 *Quoniam igitur & de voluptate cum Torquato*] Certe Cicero, cum illa scriberet, oblitus erat, non se, sed Pisonem loqui: inquit Muretus, *Par. Lett. XIV. 23.* Sed videtur Muretus ipse oblitus, qui sit mos Dialogorum. Vide A. Schotti *Tull. Quæst. IV. 5.*

bono dicat esse; altera versetur in levissima parte naturæ; obfcurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis.

Restant Stoici, qui cum a Peripateticis & Academicis omnia transfulissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius. Sed nunc, quod agimus. De illis, cum volemus.

Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant *ἄσκησις*, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas ea ipsa est beata vita. Quærimus autem, non quæ sit, sed unde fit. Jam explosa egestaque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibenda omnino non fuerunt. Nam cum omnis hæc quaestio de finibus, & quasi de extremis bonorum & malorum, ab eo proficiscatur, quod dicimus naturæ esse aptum & accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur: hoc totum & si tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilii capiendi causam inventionemque officii sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est.

IX. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal se ipsum diligit, & simul ac ortum est, id agit, ut se conservet, quod hic ei primum ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conservet, atque ita fit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutionem consuetudinem habet & incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecumque sit: sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paulum, & quatenus quidquid se attingat, ad seque pertineat, perspicere cepit; tum sensim incipit progredi, seseque agnoscere, & intelligere quam ob causam habeat eum, quem diximus animi

appete-

appetitur: cœptatque & ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, & propullare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum existit, secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possit, ad naturamque accommodatissime.

Quoniam autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, ut natura expleatur. Nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis. Sed extrema illa & summa, quæ quærimus, inter animalium genera distincta & dispersita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat.

Quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam vivere; non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia versentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse: sic commune animalium omnium secundum naturam vivere, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum crescendumque valeant, & suo genere perveniant ad extremum. Ut jam liceat una comprehensione omnia complecti, non dubitemus dicere, omnem naturam esse conservatricem sui, idque habere propositum quasi finem & extremum, se ut custodiat quam in optimo sui generis statu: ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem. Ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta & nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed

sed si enodatus, vos ignoscetis. Hujus enim atati, & huic, nunc hoc primum fortasse audienti, servire debemus. Ita prorsus, inquam. Etsi ea quidem, quae adhuc dixisti, quamvis ad atatem recte isto modo dicerentur.

X. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum est, ut intelligamus, omne animal seipsum diligere. Quod quamquam dubitationem non habet, (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cunctisque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur) tamen, ne quid praetermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. Etsi qui potest intelligi aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? Res enim concurrent contraria. Nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere coeperit consulto, quod sibi obstat, quia fit sibi inimicus: cum id sua causa faciat; & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest. Necessesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quae bona sunt, mala putare: bona contra, quae mala: & quae appetenda, fugere: & quae fugienda, appetere: quae sine dubio vitae sunt everfio. Neque enim, si nonnulli reperiantur, qui aut laqueos, aut alia exitia quaerant, aut, ut ille apud ¹⁵ Terentium, qui decrevit *transper se minus injuria suo gnato facere*, ut ait ipse, *dum fiat miser*, inimicus ipse sibi putandus est.

Sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala scientes irruunt, tamen se optime sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mibi se¹⁶ usus est: tibi ut opus est factu, face.

Velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero sese ipsi accusarent ob eam causam, quod sese male rebus suis consuluisse dicerent. Eorum enim haec est querela, qui sibi cari sunt, seseque diligunt. Quare, quotiescumque dicitur male de se quis mereri, sibi-

¹⁵ Apud Terentium] Heautontim. Act. I. ¹⁶ Mibi se] Ibid. I. 1. 28. Sc. I. 95.

que esse inimicus atque hostis, vitam denique fugere, intelligatur aliquam subesse ejusmodi causam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. Nec vero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censet interesse. Tolletr enim appetitus animi, si, ut in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores sumus, item in nobismetipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitramur interesse.

XI. Atque etiam illud, si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita diligi a sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsam, qui sese diligit. Hoc cum in amicitis, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicatur potest. In nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. Propter nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus.

Quamquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo carum sibi quemque, verum etiam vehementer carum esse? Quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

Non refugiat timido sanguen¹⁷, atque exalbescat metu?

Etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturae tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore: sed quia fere sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorreere. Idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, haec ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quaedam essent modica natura. Nec vero dico eorum metum mortis, qui quia privari se vitae bonis arbitrentur, aut quia quaedam post mortem formidines extimefant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in parvis enim saepe, qui nihil eorum cogitant, si quando his indentes

¹⁷ Sanguen] Neutro genere. Sic Lucretius, I. 838.

minamur præcipituros alicunde, extimescunt. Quin etiam feræ, inquit Pacuvius,

Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia,
sibi injecto terrore mortis horrescunt.

Quis autem de ipso sapiente aliter existimat, quin, etiam cum decreverit esse moriendum, tamen discessit a suis atque ipsa relinquenda luce moveatur? Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoſtetam videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non serendis doloribus, propagabat¹⁸ tamen vitam aucupio sagittarum:

Conspicibat tardus celeres, stans volantes,
ut apud Accium est,

Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor: cum arborum & stirpium eadem pane natura sit: sive, ut doctissimis viris visum est, major aliqua causa atque diviniõ hanc vim ingenuit, sive hoc ita sit sortuito. Videamus ea, quæ terra gignit, corticibus & radicibus valida servari; quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. Quæ quidem de re, quanquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse non possunt: tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiant, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. Nihil enim hoc differt. Nam prius poterit a se quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium sum-

¹⁸ Propagabat remedia vitam. Inde, ait Seneca, illud Mæcenatis turpissimum votum, quo se debilitatem non recusat, & deformitatem, & necessitate acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilis sacro manu,
Debilis pede, cosa;
Tuber astre videruna,
Lubricis quæc denter,
Vita dum superest, bene est.

Hanc mihi, vel sentiam.

Si dat, sustinetur cœcum Mater.

¹⁹ Sive, ut doctissimis. Vetus, sive enim, ut doctissimis &c. Moelius. Sic etiam Grotius ac Davinius, qui mutata nostrorum quatuor editorum interpunctione, maluit, Sive enim, ut doctissimis viris visum est, major aliqua causa atque diviniõ hanc vim ingenuit, sive hoc ita sit (Vid. & Man. ut sortuito; videamus &c.

mi boni a natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, quæ se ipsi diligunt.

XII. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est sibi quemque natura esse carum, quæ sit hominis natura. Id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem e corpore animoque constare, cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. Deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis, & scientiæ, virtutumque omnium. Nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordiamur.

Corporis igitur nostri partes, totaque figura, & forma, & statura, quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur: sed certe opus est ea valere & vigere, naturales motus ususque habere, ut nec absit quid eorum, nec ægrum debilitatumve sit. Id enim natura desiderat. Est etiam actio quædam corporis, quæ motus & status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortionem & depravationem quadam, aut motu statue deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere plane se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi fractique motus, quales protervorum hominum aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque e contrario moderati æquabileque habitus, affectiones, ususque corporis, apta esse ad naturam videntur.

Jam vero animus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse, ut & omnes partes habeat incolumes, & de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cujusque vir-

tus, ut ne quid impediatur, quo minus suo sensus quisque mutare fungatur in iis rebus celeriter expediteque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus.

XIII. Animi autem, & ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate posita, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. Prioris generis est docilitas, memoria: quæ fere omnia appellantur uno ingenii nomine: easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur. Alterum autem genus est magnarum verarumque virtutum, quas appellamus voluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam, & reliquas ejusdem generis.

Et summam quidem hæc erant de corpore animoque dicenda: quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. Ex quo perspicuum est, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaque & in animo & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, & in iis esse ad bene vivendum momenta maxima. Nam cui proposita sit conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. Ea enim vita expetitur, quæ sit animi corporisque expleta virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. Quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu & statu, sua caritate colantur, & per se ipsa appetantur.

Quibus expositis, facilis est conjectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis: ut optima cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expeten-

²⁰ Magis proprio nomine] Lego magis simulare, ut plures duobus res autem nominis proprie eo nominar. Divitiis.

²¹ Prioris generis est docilitas, memoria] prioris generis est docilitas, memoria, cetera quæ fere omnia &c.] Vox omnia videtur post (vel similia) quæ fere omnia &c. Petrius.

petenda maxime. Ita fiet, ut animi virtus corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellent, propterea quod ex ratione gignantur; quæ nihil est in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est: ut non insecite illud dictum videatur in sue, animam illi pendam datam pro sale, ne putresceret.

XIV. Sunt autem bestiarum quædam, in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporum solum, ut in suis, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. In homine autem summa omnis animi est, & in animo, rationis: ex qua virtus est, quæ rationis absolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant.

Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam & perfectio est, non dissimilis animantium. Itaque & vivere vitem & mori dicimus: arboremque & novellam, & vetulam, & vigere, & senescere. Ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis & apta quædam ad naturam aptare, & aliena: earumque augendarum & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia atque ars agrorum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo possit ire: ut ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas tuendasque esse fateantur. Et nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus. In ipsa enim parum magna vis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur.

At vero si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quandam habeat, & per se ipsa moveatur, quid facturam putas? An ea, quæ per vinitorem antea consequebatur, & per se ipsam

²² In sue, animam] Varro idem habet
lib. H. de R. R. cap. 4. & Plinius, viii.

²³ Chrysoptum hujus disti auctorem facit
Cic. de Nat. Deor. II. 64.

²⁴ Illis & apta quædam ad naturam apta-

re] Lego quam minima mutatione, illis & apta quædam natura potare & aliena. Sic omnia sunt plana. Diochus.

²⁵ Ea possit ire] Læterium ea possint ire, scilicet arbores &c. Idem.

plam curabit? Sed videtur accessuram ei curam, ut sensus quoque suos eorumque omnium appetitum, & si qua sint ei membra adjuncta, tueatur? Sic ad illa, quæ semper habuit, junget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adjuncta sit, vivere. Ita similis erit finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen. Non enim jam stirpis bonum queret, sed animalis. Quod si non sensus modo ei sit datus, verum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda? & inter²⁵ hæc multo esse cariora, quæ accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in eaque expletionem naturæ summi boni finem consistere, cum longe multumque præstet mens atque ratio? Sic & extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima commendatione naturæ, multis gradibus ascendit, ut ad summum perveniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta.

XV. Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ: si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, judicareque posset quæ vis & totius esset naturæ & partium singularum, continuo videret quid esset hoc quod quarimus, omnium rerum, quas expetimus, summum & ultimum; nec ulla in re peccare posset. Nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspicui, nec cognosci potest. Progredientibus autem ætatibus, sensim tarde potius quasi nosmetipsos cognoscimus. Itaque illa prima commendatio, quæ a natura nostri facta est, nobis obscura & incerta est: primusque appetitus ille animi tantum agit, ut salvi atque integri esse possimus. Cum autem dispicere cœperimus & sentire quid simus, & quid animantibus cæteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus.

Quam similitudinem videmus in bestiis; quæ primo, in quo loco nate sunt, ex eo se non commovent: deinde suo

quæ-

²⁵ Et inter hæc multo esse cariora. Si nihil mutandum esse opinor: nam voces iniquas, inter quæ? venio (ait Davinius) iter hæc idem valent ac interea. Exempla responderi. Legit igitur, insuper hæc, vel nuptera hæc, vicia vocum inter hæc. Ego vero Theaurus. Peccius.

quæque appetitu movetur. Serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducent. Quæ similitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo ortu sic jacent, tanquam omnino sine animo sint. Cum autem paulum firmitatis accesserit, & animo utantur, & sensibus, connitunturque, ut sese erigant, & manibus utantur: & eos agnoscant, a quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum, fabellarumque auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quæ domi sunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid & discere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, esse se lætitia; victi debilitantur, animoque demittunt. Quorum sine causa fieri nihil putandum est.

Est enim natura sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis²⁶ quasi cæmen efficitur. Nam cum ita nati factique simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi Deum, ducent subsequens, ad naturæ perveniat extremum. Nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur. Cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata.

XVI. In-

²⁶ Virtutis quasi cæmen efficitur. J. Fr. Gronovius reponit, virtutis quasi cæmen efficitur. Lubens equidem fateor mihi vulgatum lectionem fati non facere: non enim elementa de literis intelligi possunt, siqui-

dem ex iis, non auctis, sed conjunctis & ordine certo dispositis, efficitur cæmen. Fortunæ & quibus auctis, virtutis quasi cæmen efficitur. Lambin.

XVI. Intrandum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, pervidendum. Aliter enim nosmetipsos nosse non possumus. Quod præceptum quia majus erat quam ut ab homine videretur, idcirco assignatum est Deo. Jubeat igitur nos Pythius Apollo *nosscere nosmetipsos*. Cognitionis autem hæc est una, ut vim nostri corporis animique norimus, sequamurque eam vitam, quæ rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus a principio fuit, ut ea, quæ dixi, quam perfectissima a natura haberemus: confitendum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certe universum sua sponte ipsum expeti, & propter se, necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam singulas ejus partes esse per se expetendas.

In enumerandis autem corporis commodis si quis prætermittam a nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur. Utrum enim sit voluptas in iis rebus, quas primas secundum naturam esse diximus, necne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. Si enim (ut mihi quidem videtur) non explet bona naturæ voluptas, jure prætermissa est. Sin est in ea, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. Quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, unum aliquid accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutaverit.

XVII. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis a prima commendatione naturæ. Nunc autem aliud jam argumentandi sequamur genus, ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cujusque partis naturæ & in corpore & in animo sua quæque vis est: idcirco in his rebus summa nostra sponte moveamur. Atque ut a corpore ordiar, videſne, ut, si qua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quam minimum appareat? multoque etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse usus membrorum non

non modo non major, verum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam revertatur? Etenim cum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est ejus etiam partes propter se expeti, quod universum propter se expetatur.

Quid? in motu & in statu corporis nihilne est, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet? Quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihilne est in his rebus, quod dignum libero aut indignum esse ducamus? Nonne odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut statu videntur naturæ legem & modum contempſisse? Et, quoniam hæc ducuntur de corpore, quid est, cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? Nam si pravitatem imminutionemque corporis propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? Et, si turpitudinem fugiamus in statu & motu corporis, quid est, cur pulchritudinem non sequamur? Atque etiam valetudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetemus. Quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime e natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus.

XVIII. Videamus animi partes; quarum est adſpectus illuſtrior: quæ quo sunt excelliores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur innatus in nobis cognitionis amor & ſcientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmusne, ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? ut pulſi requirant, & aliquid ſcire ſe gaudeant? ut aliis narrare geſtiant? ut pompa, ludis, atque ejuſmodi ſpectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem & ſitim perferant? Quid vero? qui ingenuis ſtudiis atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valetudinis nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione & ſcientia captos? & cum maximis curis & laboribus

bus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem?

Mihi quidem Homerus huiusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quae de Sirenum cantibus finxerit. Neque enim vocum suavitatem videntur, aut novitatem quadam & varietate cantandi revocare eos solitam, qui praevehebantur, sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. Ita enim invitant Ulysses: (nam verti, ut quaedam Homeri²⁷, sic istum ipsum locum)

*O decus Argolicum, quin puppim flectis Ulysses,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?*

Nam nemo hac unquam est transvectus caerulea cursu,

Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus;

Post variis avido sarius pectore misis,

Doctior ad patrias lapsus pervenerit oras.

Nos graeco certamen belli, clademque tenemus.

Graecia quam Trojae divino numine vexit;

Omniaque e laetis rerum vestigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. Scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiae cupido patria esse cariorem. Atque omnia quidem scire, cuiuscumque modi sunt, cupere, curiosorum: duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiae, summorum virorum est putandum.

XIX. Quem enim ardorem studii cenletis fuisse in Archimede, qui dum in pulvere quadam describit attentius, ne patriam quidem captam esse senserit? Quantum Aristoxeni ingenium consumptum videmus in musicis? Quo studio Aristophanem²⁸ putamus etatem in literis duxisse? Quid de Pythagora? Quid de Platone aut Democrito loquar, a quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas terras esse peragratas? quae qui²⁹ non vident, nihil unquam magna cognitione dignum

²⁷ Homeri] Vid. Mureti Var. Lect. XIV. Fabricium Bibl. Graec. Dorsifus.

²⁸ Aristophanem] Aristophanem; non potest tam comicum, sed grammaticum Byzantinum vult, de quo Suidas & alii. Vide Cl.

gna cognitione dignum amaverunt] Quid sit magna cognitio, quidve hic faciat vident, haud intelligo. Forsan a Tullii manu fuit, quae

dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea studia, quae dixi, non intelligunt idcirco esse ea propter se expetenda, quod, nulla utilitate obiecta, delectentur animi, atque ipsa scientia, etiam si incommoda datura sit, gaudeant.

Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? Ipsi enim quaeramus a nobis, stellarum motus contemplationesque rerum caelestium, eorumque omnium, quae naturae obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: & quid historia delectet, quam solemus persequi usque ad extremum: praetermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec vero sum inscius, esse utilitatem in historia, non modo voluptatem. Quid, cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci potest, cum voluptate legimus? Quid, cum volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parentes, patriam, multa praeterea minime necessaria? Quid, quod homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique, delectentur historia? maximeque eos videre possumus res gestas audire & legere velle, qui a spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quae discuntur & cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumque moveamur.

Ac veteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura³⁰ sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitae cultum aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quaerendo ac discendo, in naturae cognitione consumant. Nos autem non solum beatam vitam istam oblectationem videmus, sed etiam levamentum miseriarum. Itaque multi cum in potestate essent hostium aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum doctrinae studiis levaverunt.

Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius cum patria pul-
Tom. II. M m sus

que qui non laudent, vel quae qui non mirantur, nihil unquam magnum aut cognitione dignum amaverunt. Codices autem nihil adjuvant. Idem.

³⁰ Qualis natura sit vita sapientium] Optimum legendum, qualis futura sit &c. quod recte monuit J. Clericus ad Echinis Astioch §. 17. Idem.

sus esset injuria, ad Ptolemaum se regem Alexandriam contulit. Qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor, multa praeclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatu: sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, praetorio, erudito homine, oculis capto, saepe audiebam, cum se lucis magis quam utilitatis desiderio moveri diceret. Somnum denique nobis, nisi quietem corporibus & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putarem datum: auferret enim sensus, actionemque tollit omnem. Itaque, si aut quietem natura non quareret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid, discendique causa, prope contra naturam vigiliis suscipere soleamus.

XX. Sunt autem clariora, vel plane perspicua, nec dubitanda indicia naturae, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. Facile est haec cernere in primis puerorum aetatibus. Quanquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt, quod in pueritia facillime se arbitrentur naturae voluptatem posse cognoscere. Videmus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint: cum vero paulum processerint, lusionibus vel laboriosis delectantur, ut ne verberibus quidem deterri possint. Eaque cupiditas agendi aliquid adolescit una cum aetatibus. Itaque, ne si jucundissimis quidem nos somnis ufuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari: idque si accidat, mortis instar putemus.

Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia praeditos, videmus tamen & animo & corpore moveri semper, & cum re nulla impediuntur necessaria, aut alveolum polcere, aut quarere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenus ex doctrina oble-

a Lamb. facile nos eo carere

b Idem. voluntatem

oblectationes, circulos³¹ aliquos & semicirculos confectari. Ne bestiae quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur, quam si essent liberae, facile patiuntur sese contineri: motusque solutos & vagos, a natura sibi tributos, requirunt.

Itaque, ut quisque optime natus institutusque est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatu possit paratissimis vesci voluptatibus. Nam aut privatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessunt rempublicam honoribus imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinae conferunt. Qua in vita, tantum abest ut voluptates confectentur, etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quae in nobis divina ducenda est, ingeni & mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quae sunt ab antiquis repertae, aut investigationem novarum: quo studio cum satiari non possunt, omnium ceterarum rerum oblitii, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quarendis explicandisque naturae aetates conterere videamus.

XXI. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos. Actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minoribus. Maxima autem sunt, primum, ut mihi quidem videtur, & iis, quorum nunc in ratione versamur, consideratio cognitione rerum caelestium, & earum, quas a natura occultatas & latentes indagare ratio potest: deinde rerum publicarum³² administratio aut administrandi sciendique prudens, temperata, fortis, & iusta ratio, reliquaque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quae uno verbo complexi omnia, *honestu* dicimus: ad quorum etiam cognitionem & u-

M m 2

sum

³¹ Circulos aliquos & semicirculos confectari. Sic Mill. Scallig. & Elicent. quod Gruteo recte perplacuit. Vulgo semicirculos. Haec autem vox in tali sensu, qualem locutus postulat, non usurpatur. Item.

³² Rempub. administratio, est administrandi sciendique prudens. Esti nihil minus, tamen, nisi profusus nihil in literis video, rectius est administrandi scientia, tunc prudens etc. Sic in veteri libro. P. Manut.

sum jam corroborati, natura ipsa præcunte deducimur. Omnium enim rerum principia parva sunt, sed suis progressio- nibus usa augmentur: nec sine causa: in primo enim ortu in- est teneritas & mollities quædam, ut nec res videre optimas, nec agere possint. Virtutis enim beatæque vitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, ferius lumen apparet: multo etiam ferius, ut plane, qualia sint, intelligantur. Præclare enim Pla- to ³³ *Beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapiensiam verasque opiniones assequi possit.*

Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de majoribus, consequentibusque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque sane multum adjunctis externis & adventitiis uteretur. Animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus. Sensus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad suam conformationem indige- ret. Quod autem in homine præstantissimum atque optimum est, id deseruit. Etsi dedit talem mentem, quæ omnem vir- tutem jam accipere posset, ingenuitque sine doctrina notitias parvas rerum maximarum, & quasi instituit docere, & indu- xit in ea, quæ inerant, tanquam elementa virtutis. Sed vir- tutem ipsam inchoavit: nihil amplius.

Itaque nostrum est (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paulo, magisque ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio, ut vix cogitari possit, quid inter- sit. Itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium, ad virtutem & ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur: eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine *honestæ* dicuntur. Quorum omnium quæ- que sint notitiæ, quæque significantur rerum vocabulis, quæ- que cuiusque vis & natura sit, mox videbimus.

XXII.

33. Plato] II. de Leg.

XXII. Hoc autem loco tantum explicemus, hæc honesta quæ dico, præterquam quod nosmetipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expetenda. Indicant pueri: in qui- bus, ut in speculis, natura cernitur. Quanta studium decertan- tium sunt? quantaque ipsa certamina? ut illi esserintur lati- tia, cum vicerint? ut pudet victos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æ- qualium principes sint? quæ memoria est in his bene meren- tium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? Atque ea in optima quaque indole maxime apparent: in qua hæc honesta, quæ intelligimus, a natura tanquam adumbrantur, sed hæc in pue- ris expressa.

In iis vero ætatibus, quæ jam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moveatur & offensione turpi- tudinis, & comprobatione honestatis? Quis est, qui non o- derit libidinosam, protervam adolescentiam? Quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil interfit, non tamen diligit? Quis Pullum Nunitorem, Fregellanum, proditorem, quanquam reipublicæ nostræ profuit, non odit? Quis urbis conservatorem Godrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? Cui Tubuli nomen odio non est? Quis Ari- stidem mortuum non diligit?

An obliviscimur, quantopere in audiendo, in legendoque moveamur, cum pie, cum amice, cum magno animo ali- quid factum cognoscimus? Quid loquar de nobis, qui ad lau- dem & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? Qui clamores vulgi atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa di- cuntur?

Ego sum Orestes.

contraque ab altero,

Immo enimvero ego sum, inquam, Orestes.

³⁴ Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato er- ranti-

³⁴ Cum autem etiam exitus ab utroque hi legendum videtur, cum autem etiam exi- datur conturbato, errantiq[ue] regi? Locus pa- tur alterutri datur a conturbato hærenteq[ue] riam sanus. Jos. Scaliger emendabat, cum rege. Dubius scilicet erat Thoas, uter Ore- stes esset, quapropter non utriusq[ue], sed vel autem etiam exitus utriusq[ue] datur a conturbato erranteq[ue] rege, quod Fr. Gujeto placet. Mi- huic vel illi vitanti concedebat. Davinius.

rantique regi: ambos ergo una vivere precamur. Quoties hoc agitur, quandove, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quaritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides.

Talibus exemplis non ficta solum fabula, verum etiam historia refertur sunt, & quidem maxime nostrae. Nos enim ad sacra Idaea accipienda optimum virum delegimus: nos tutores³⁵ misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriae sua capita voverunt: nostri consules regem inimicissimum, incenibus jam appropinquantem, monuerunt, a veneno ut caveret: nostra in republica & quae per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inventa est; & qui interficeret filiam, ne stupraretur: quae quidem omnia, & innumerabilia praeterea, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum, nosque, cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci?

XXIII. Quibus rebus expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus concluditur profecto, & virtutes omnes, & honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his haeret, esse per se expetendum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quaedam societas & communicatio utilitatum, & ipsa caritas generis humani: quae nata a primo fatu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitii; post vicinitatibus; tum civibus, & iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu generis humanae. Quae animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humanae munificet & aequae tuens, iustitia dicitur: cui adjunctae sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quaeque sunt generis ejusdem.

Atque

³⁵ Nec tutores nisi sunt regibus. Pertinent haec ad argenteum denarium M. Lepidi, in cuius una parte turrita imago Aegyptii signa-

ta est cum literis ALEXANDREA: in altera inscriptio M. LEPIDUS. PONT. MAX. TUTOR. REG. Ex S. C. Urp.

Atque haec ita iustitiae propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. Nam cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi civile atque populare, quod Graeci τὸν πολιτικόν vocant: quidquid aget quaeque virtus, id a communitate, & ea, quam exposui, caritate atque societate humana non abhorrebit: vicissimque iustitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas experet. Servari enim iustitia, nisi a forti viro, nisi a sapiente non potest. Qualis est igitur omnis haec quam dico, conspiratio, consensulque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestum aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute. Quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens, recta, & honesta, & constans, & naturae congruens existimari potest.

Atque haec conjunctio confusioque virtutum tamen a philosophis ratione quadam distinguitur. Nam cum ita copulate connexaeque sunt, ut omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari: tamen proprium suum cuiusque munus est, ut fortitudo in laboribus periculisque cernatur: temperantia in praetermittendis voluptatibus: prudentia in delectu bonorum & malorum: iustitia in suo cuique tribuendo. Quando igitur inest in omni virtute cura quaedam quasi foras spectans, aliosque appetens atque complectens, existit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam societatem hominum esse volumus) propter se expetendi sint.

Atque eorum nihil est ejus generis, ut sit in fine atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in iis, in quibus completur illud extremum; quae sunt aut animi, aut corporis. Haec autem, quae sunt extrinsecus, id est, quae neque in animo sunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. Nec vero quisquam summum bonum assequi unquam posset, si omnia illa, quae sunt extra, quanquam expetenda, summo bono continerentur.

XXIV.

XXIV. Quo modo igitur, inquit, verum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitia, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quod ea, quae externa sunt, iis tuemur officii, quae oriuntur a suo cuiusque genere virtutis. Nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipso praestit, quod, ita fungi officio, in recte factis est: quae sunt orta virtutibus. Quae quidem sapientes sequuntur, utentes tanquam duce natura. Non perfecti homines, & tamen ingenii excellentibus praediti, excitantur saepe gloria: quae habet formam honestatis, & similitudinem. Quod si ipsam honestatem undique perfectam & absolutam, rem unam praclarissimam omnium maximeque laudandam, penitus viderent; quoniam gaudio completerentur, cum tantopere ejus adumbrata opinione latentur?

Quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quae acerrime concupivisset, tanta laetitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale victo: aut posteriorem Carthagine eversa? Quem Tiberina³⁶ decursio, festo illo die, tanto gaudio affectit, quanto L. Paulum, cum regem Persen captum adduceret, eodem flumine invecum?

Age

³⁶ Tiberina decursio. Meliores codices dissentio, non decursio, habent. Sed quid prodest hoc animadvertisse, cum locus sit adhuc corruptissimus? Quare recte fuit in Asulana editione, ut depravatus & mancus, notula signatus. Agitur autem de re, ut opinor, obicura, & parum ab antiquis auctoribus, quod sciam, pertractata. Quid enim juxta Tiberim, quod tantopere delectaret & gaudio afficeret, gereretur, non mihi valde compertum est. Declaratur autem verisus Ciceronis, magna omnium corporis voluptates eo loco capi solitas, & eas quidem certo quodam die, quem festum ob eam rem agebant. Existimo sane posse fieri, ut aliquis, qui majore studio diligentiaque ritus & mores antiquorum observavit, aliquid, quod hunc locum illustret, invenerit, & hac causa fuit, cur adiutorem; proposita enim hac quaestione, aut qui hoc depralenderit, alios

docere animum inducet, aut aliquorum ingenia ad id investigandum excitabuntur. Epigramma quoddam (ut quod ego haecenus indagavi, in medium proferam) satis argutum & elegans, sed parum integrum & purgatum Virgillii nomine legitur, in quo significatur turpes quasdam & oblocanas voluptates prope Tiberim exerceri solitas esse, ut de eadem fortasse re hic intelligi debeat, quod tamen non affirmo: nihil enim mihi ex hoc compertum est, *Vitiorum*. Vide tamen hunc loco convenienter piscatorii ludii de quibus Festus meminit in voce *piscatorii*, aut ludii *Mastus*, de quibus mentio est apud Suidam. *Ursinus*, Ovidii versibus adductus sum, ut pro *distantia* legendum putarem *decursio*: hoc facilius, quod Massii & Tertii veteres libri comprobant. Erat autem festus ille dies, quem Romani in honorem Fortunae celebrabant. Ovidius, Fast. VI. 773. *Man.*

Age nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo erectoque viventes, semper sint beati: qui omnes motus fortunae mutationesque rerum & temporum leves & imbecilles fore intelligant, si in virtutis certamen venerint. Illa enim, quae sunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam vitam, sed ita, ut sine illis possit beata vita existere. Ita enim parvae & exiguae sunt istae accessiones bonorum, ut, quemadmodum stella in radio solis, sic istae in virtutum splendore ne cernantur quidem.

Atque hoc ut vere dicitur, parva esse ad beate vivendum momenta ista corporis commodorum; sic nimis violentum est, nulla esse dicere. Qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, quae ipsi fecerint principia naturae. Tribuendum igitur est his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. Est tamen philosophi, non tam gloriosa quam vera quaerentis, nec pro nihilo putare ea, quae secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parva sint, ut nulla esse videantur: Hac est nec omnia spernentis praeter virtutem, & virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. Denique haec est undique completa & perfecta explicatio summi boni. Hinc caeteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit asferre lententiam.

XXV. Saepè ab Aristotele, a Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. Hoc uno captus Herillus scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis ac despiciendis rebus humanis. Hoc unum Aristoteles tenuit: praeter vitia atque virtutes negavit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est a nostris in iis rebus, quae secundum naturam essent, non dolere. Hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At vero Galphio, & post eum Diodorus, cum alter voluptatem adamavisset, alter va-

cuitatem doloris; neuter honestate carere potuit, quæ est a nostris laudata maxime.

Quin etiam ipsi voluptarii diverticula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primo duntaxat expecti dicant: deinde consuetudine quasi alteram naturam effici, qua impulsus multa faciunt, nullam quærentes voluptatem. Stoici restant. Hi quidem non unam aliquam aut alteram a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt. Atque, ut reliqui fures, earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquunt sola hæc disciplina digna studiosis ingeniarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus.

Quæ cum dixisset, paulumque institisset, Quid est, inquit? Satiine vobis videor pro meo jure in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piso, ut sæpe alias, sic hodie ita ista nosse visus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum Græcis supplicandum putarem. Quod quidem eo probavi magis, quia memini, Stasæam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, a liquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna secunda aut adversa, multum in bonis aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multo melius & fortius, quam a Stasæa dicebantur. Quanquam ego non quero, quid tibi a me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te abducere.

XXVI. Tum Lucius, Mihi vero ista valde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, Quid ergo? inquit, dæne adolescenti veniam? An eum discere ea mavis, quæ cum præclare didicerit, nihil sciat? Ego vero isti, inquam, permitto. Sed nonne meministi, mihi licere probare ista, quæ sunt a te dicta? Quis enim potest ea, quæ probabilia videntur ei non probare? An vero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum

non

non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio. Nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse videatur, nisi quod percipiendi vis ita definitur a Stoicis, ut negent quidquam posse percipi, nisi tale verum, quale falsum esse non possit. Itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane. Sed hæc omittamus; habent enim & bene longam & satis litigiosam disputationem.

Illud mihi a te nimium festinanter dictum videtur, sapientes omnes esse semper beatos. Nescio quo modo prætervolavit oratio. Quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit, vereor ne vera sint. Nam illud vehementer repugnat, eundem & beatum esse & multis malis oppressum. Hæc quo modo convenient, non sane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse, ut ad beate vivendum se ipsa contenta sit? an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ii, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego vero volo in virtute vim esse quam maximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in bonis.

Atqui, inquit, Si Stoicis concedis, ut virtus sola, si adfit, vitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. Quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, & incommoda, & rejicienda, & aliena nature esse concedunt, ea nos mala dicimus, sed exigua & porro minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in causis videre soleat, quæ res agatur, is es profecto tu. Quare attende, quæso: nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quaram non perspicias. Istic sum, inquit, expectoque quid ad id, quod quaram, respondeas.

XXVII. Respondebo, me non quarere, inquam, hoc tempore, quid virtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo?

N n 2

Quia 37

Quia ³⁷ cum a Zenone, inquam, hoc magnifice, tanquam ex oraculo, editur, *Virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est*. Quare? inquit. Respondet, *Quia nisi quod honestum est, nihil est aliud bonum*. Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se coherere.

Dixerit hoc idem Epicurus, Semper beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire nonnunquam. Quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum: *Quam suave est! quam nihil cupo!* Non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est. Dicis eadem omnia & bona & mala, quæ quidem dicunt qui nunquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt: valetudinem, vires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium, bona; deformitatem, morbum, debilitatem, mala.

Jam illa externa, parce tu quidem: sed hæc, cum corporis bona sint, eorum conscientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. Contra hæc attende me nihil dicere, si ista ³⁸ mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beate vivendum satis. Immo vero, inquit, ad beatissime vivendum, parum est: ad beate vero, satis. Animadverti, inquam, te isto modo paulo ante ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere. Sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? Quod autem satis est, eo quidquid accesserit, nimium est: & nemo nimium beatus est, & nemo beato beator.

Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios consules vidit, e quibus unum etiam & censorum & triumphantem,

³⁷ Quia cum a Zenone] Putat excellens ingenio Sigonius, cujus acquiesco sententia, abundare cum. P. Manutius. Secundam vocem cum Sigonio Manutioque non sustulerim; potius vero totum locum se reflexerim. Quia cum a Zenone, inquam, tanquam ex oraculo editur, Virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est. Quare? inquirenti, respondet, Quia nisi quod honestum est &c. Da-

quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit, & tres filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam, augurque fuisset, & triumphasset: ut sapiens fuerit, nonne beator quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigiliis & inedia necatus est Regulus?

XXVIII. Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorum esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. Tamen a proposito, inquam, aberravimus. Non enim, inquam, quæro, quid verum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorum! Jam ruinas videres. In virtute enim sola & in ipso honesto cum sit bonum positum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potius necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beator? Videlicet, ut hæc concinant? Et hercule (fatendum est enim quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. Respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. In geometria prima si dederis, danda sunt omnia. Concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retro. Dato hoc, dandum erit illud. Quod vestri non item.

Tria genera bonorum. Proclivius currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, Nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Hæc oratio, Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit, Non potest, nisi retinearis illa: paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens. At Zeno cum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere, malum: in crucem qui agit, beatus esse non potest. Bonum, liberi: misera orbitas. Bonum, patria: miserum exilium. Bonum, valetudo: miserum, morbus. Bonum, integritas corporis: misera debilitas. Bonum, incolumis acies: misera cæcitas. Quæ si potest singula consolando levare, universa quo modo sustinebit?

nebit? Sic enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exul, orbis, egens, torqueatur oculeo: quem hunc appellas, Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatissimum? Quippe, inquiet, cum tam docuerim, gradus istam rem non habere, quam virtutem, in qua sit etiam ipsum beatum.

Tibi hoc incredibile, quia beatissimum. Quid tuum? credibile? Si enim ad populum me vocas: cum, qui ita sit affectus, beatum nunquam probabis. Si ad prudentes: alterum fortasse dubitabunt, sine tantum in virtute, ut ea præditi, vel in Phalaridis tauro beati sint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia sibi dicant, & vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus a proposito: & ne longius, Profrus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quæres? inquam: in quo, utrum respondero, verles te huc atque illuc necesse est. Quo tandem modo? inquit. Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. Si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas: ne discipulum abducam times. Tu vero, inquam, ducas licet, si sequatur. Erit enim tecum, si tecum erit.

XXIX. Audi igitur, inquit, Luci. Tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda: beate enim vivendi cupiditate incensi omnes sumus. Hoc mihi cum tuo fratre convenit. Quare hoc videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. Pollicetur certe. Nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus barbaris numeros & cælestia acciperet? Cur post Tarentum ad Archytam? Cur ad Cæteros Pythagoreos, Echecratem, Timæam, Acronem³⁹ Locros, ut, cum Socratem expressisset, ad-

³⁹ Tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ, ut ait Theophrastus, consistit in beata vita comparanda &c. Lambinus.

⁴⁰ Acronem Locros] Valerius Maximus vi. 1. 7. 3. Est ubi tamen Acronem pro Acronem perperam scribitur, quemadmodum observat Davinus.

adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addiceret? Cur ipse Pythagoras & Ægyptum illustravit, & Perfarum magos adiit? Cur tantas regiones barbarorum pedibus objit? tor maria transmisit? Cur hæc eadem Democritus? qui (vere⁴¹, fallone, quæreremus) dicitur oculis se privasse: certe ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quærens aliud nisi beatam vitam? Quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa investigatione naturæ consequi volebat, ut esset bono animo. Id enim ille summum bonum, & *ἁπλοῦς*, & sæpe *ἀσχετόν* appellat, id est, animum terrore liberum.

Sed hæc etli præclare, nondum tamen & perpolita. Pauca enim, neque ea ipsa enucleate ab hoc, de virtute quidem, dicta. Post enim hæc in hac urbe primum a Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata sunt. Nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut bene, sic etiam beate vivendi spes poneretur. Quæ cum Zeno didicisset a nostris: ut in actionibus præscribi⁴² solet, de re eadem^b fecit alio modo. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantia crimen ille effugit, nos effugere non possumus? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quam Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam, sed magis sumendam: & si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego, quam ille præponendam & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quam Stoici.

Quid interest, nisi quod ego res notas notis verbis appello: illi nomina nova quærent, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. Bonum appello, quidquid secundum naturam est: quod contra, malum: nec ego solus: sed tu etiam, Chryssippe, in foro, domi;

⁴¹ Vere, fallone, quæreremus] Victorius, Var. Lecl. xv. 9. Vere, fallone, quæreremus, est excipere, alias.

^a Vid. Man. Grut. dicitur

⁴² Præscribi] Ex consuetudine jurisconsultorum, apud quos præscribere, est excipere, Manutius.

^b Lamb. dicit

mi; in schola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere, quanti quidque sit? aliter doctos, & indoctos? Sed cum constiterit inter doctos, quanti res quaque sit; si homines essent, usitate loquerentur: dum res manscant, verba fingant arbitrati suo.

XXX. Sed venio ad inconstantia crimen, ne sapius dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis, ego positam in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adjuutores Stoicos optimos habemus, tantam vim esse virtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cum omnia, quae illi commoda certe dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & praeposita, quae ita definiant, ut satis magno aestimanda sint: hæc igitur cum ego tot nominibus a Stoicis appellata, partim novis & commenticiis, ut ista *producta* & *reducta*, partim idem significantibus: quid enim interest, expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur. Sed, cum ego ista bona omnia dixerō, tantum refert quam magna dicam: cum expetenda, quam valde. Sin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligenda; nec illa pluris aestimanda ego, qui bona, quam tu, qui *producta* appellas: omnia ista necesse est obcurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam in solis radios, incurrere.

At enim, qua in vita est aliquid mali, ea esse beata non potest. Ne leges quidem igitur spicis uberibus & crebris, si avenam usquam videris: nec mercatura quaestuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque, aliter in vita? & non ex maxima parte de tota iudicabis? An dubium est, quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? Audebo igitur

^a Vid. Man. Grut. definit.

^b Vid. Man. quam expetenda.

^c *Alii hoc usquequaque, aliter in vita*]. Hæc sententia est. An hoc usquequaque, id est, in omni re, iudicabis, nempe unumquodque esse appellandum ex maiore parte? Verbi gratia, bonum id dicimus, quod plus habet boni, quam mali: & id dulce dici-

mus, quod plus in se continet dulcedinis, quam amaroris, & ita de cæteris. Aliter autem in vita se habere existimabis, & non de tota vita ex maiore parte vitz iudicabis? id est, non iudicabis eam vitam beatam esse, in qua plus sit boni, quam mali? Lambinus.

tur, cætera, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo veteri nomine, potius quam aliquod novum exquirere; virtutis autem amplitudinem quasi in altera libra lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx & maria deprimet. Semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare vivere. Igitur, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est. At hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in vita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minus *divelus*, ut ait idem, vocaretur. Polykratam Samium felicem appellant. Nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod annulum, quo delectabatur, in mare abiecerat. Ergo infelix una molestia? felix rursus, cum is ipse annulus in præcordiis piscis inventus est? Ille vero, si insipiens, (quod certe, quoniam tyrannus) nunquam beatus. Si sapiens: ne tum quidem miser, cum ab Oroete prætore Darei in crucem actus est. At multis malis affectus. Quis negat? sed ea mala virtutis magnitudine obruebantur.

XXXI. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bonorum, id est, sapientum, omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quam mali? Quis hoc dicit? Stoici scilicet? Minime: sed isti ipsi, qui voluptate & dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse quod velit, quam quod nolit? Cum tantum igitur in virtute ponant, qui se fatentur virtutis causa, nisi ea voluptatem acceret, ne manum quidem veruros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præstantiam omnibus bonis corporis antea dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquuntur? Quis enim est, qui hæc cadere in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abiciat, ut dolore omni liberetur? Quis nostrum dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere, melius esse, turpiter aliquid facere cum voluptate, quam honeste cum dolore?

Nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose descivisse videtur

Tom. II

O o

a Stoic-

^a Man. Lamb. Grut. desunt cætera

^b Vid. Man. Grut. Stoicis licet

a Stoicis propter oculorum dolorem. Quis vero hoc didicisset a Zenone, non dolere, cum doleret? Illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, & esset ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum esse: de asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt eadem, qua Stoici. Et quidem Arcefilas tuus, etsi fuit in differendo pertinacior, tamen noster fuit. Erat enim Polemonis. Is cum arderet podagra doloribus, vistrassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret, Mane, quæso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc pervenit. Ostendit pedes, & pectus. Attamen hic mallet non dolere.

XXXII. Hac igitur est nostra ratio, qua tibi videtur inconstans: cum propter virtutis caelestem quandam, & divinam, tantamque præstantiam, ut, ubi virtus sit, resque magna, sumenda, laudabiles, & virtute gesta, ibi esse miseria & ærumna non possit, tamen labor possit & molestia: non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beator. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam. Quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit.

Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc firmatum videtur. Lætor quidem, philosophiam, cujus antea supellectilem pluris æstimabam, quam possessiones reliquorum; ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem: hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quam cæteras: quod quidam ei deesse dicebant.

Non

43 Propter oculorum dolorem. Aut oculorum degravatum est, aut Cicero sibi non constabat: nam Tusculana II. cap. 24. tenens dolere Dionysium hunc laborantem memorat. P. Manutius. In Tusculanis Ciceronem memoria lapsum putatim: cum Dionysium hunc propter oculorum a Stoicis deservisse tradat etiam Laertius, lib. vii. §. 37. 166. Dausius.

* Laus, quasi vero
45 Carneades Epicuri perfamiliaris. Adversantur rationes chronologicae: nam Epicurus

mortuus est anno secundo Olymp. CXXVII. Carneades autem quarto Olymp. CLXII. ut inter eorum facta CXLII. intercesserint anni. Querendus igitur est alius, qui revera fuit Epicuro familiaris: Carneades enim Academicus philosophus intelligi non potest. Forfan autem lætor Cornades, de quo Plutarchus Tom. II. p. 1089. C. ut legendum sit, vistrassetque hominem Cornades Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret, Mane, quæso, inquit, Corniade noster &c. Idem.

Non quam nostram quidem, inquit Pomponius jocans. Sed mehercule pergrata mihi oratio tua. Quæ enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Græcis, verbis aptis. Sed tempus est, si videtur: & recta quidem ad me. Quod cum ille dixisset, & satis disputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

UNIVERSIDAD DE NÚMERO DE NUEVO LEÓN

®

AL DE BIBLIOTECA CAS O O 2 TU-

TUSCULANARUM
 QUESTIONUM
 LIBER PRIMUS.

De contemnenda morte.

ARGUMENTUM.

Præfatus de instituto philosophia Græcæ Latinis literis illustrando, ut, in quo uno a Græcis vincerentur Romani, id ad ipsos quoque transferretur, cap. 1-4. ponit id, de quo tota est primi libri disputatio: an mors malum sit. Quod deinde studiose conuellit. Primo ostendit, mortem non posse malum esse mortuis, quod falsa sint omnia quæ de inferis apud poetas narrentur; & si nusquam sint mortui, non possint esse miseri, quod nihil sentiant, neque adeo mors malum: cap. 5-7. Deinde non esse malum mortem morituris, cap. 8. demonstrare suscipit. Mors quid sit, non constare inter Philosophos, qui de natura animi valde dissentiant, cap. 9-10. quæ non cognita, ne mors quidem qualis sit, posse intelligi. Qui animum cum corpore confundant, interitum mentis & corporis etiam coniungere, reliquos spem immortalitatis asserre. Quidquid sit, mortem non esse malum; nam si intereat animus, non esse miserum; si superstes sit corporis ruinis, beatum esse, cap. 11. Immortalitatem autem animi confirmari auctoritate antiquitatis omnis, cap. 12-13. curæ, quam quisque rerum post mortem futurarum gerat, cap. 14. consensu nationum omnium, cap. 16. natura animorum, vel animalium, hoc est spirabili, vel ignea, quæ, cum corpore excesserint, propter agilitatem sublime ferantur, cap. 17. diuinis denique rebus, quæ animo insint, quæ nec a corpore oriri, nec in terra nasci esse possint, cap. 24-27. Quod autem primo propterea quidam animum a corpore discretum negent, quod, ubi sit, aut qualis

qualis sit, non intelligant, id esse leuè; quod nec oculus se videat, & animus, quanquam non suam formam, tamen sagacitatem, memoriam, ingenium videat: cap. 28-29. Deinde quod negent animum vacantem corpore esse posse, quod qualis eiusmodi animus sit, & quomodo possit vacare corpore, non intelligunt; ne in corpore quidem qualis sit intelligi, difficiliusque esse comprehendere, quomodo in alieno & diuersæ naturæ corpore esse, quam quomodo vacare corpore possit: cap. 22. Stoicos autem esse perabsurdos, qui animos manere dicant, cum e corpore excesserint, sed non semper: quod deus id, quod difficillimum in causa sit, posse animum manere corpore vacantem; quod facile sit, tollant, semper manere: cap. 32. Neque Panætii rationem duplicem valens, qui animos mortales velit, primo quod quidquid nascatur, intereat; deinde, quod animus sepe æger sit; quod autem ægrum esse & in morbum cadere possit, id etiam interire possit. Nam cum de immortalitate disputetur, de mente dici, quæ omni turbido motu vacet, non de his partibus, in quibus ægritudines versentur: cap. 32-33. Quod si vero animus intereat, non esse tamen, quare mortem timeamus, cum propter eam rationem, quam supra attulerat, cap. 11. tum propter multas alias. Mortem non propter se (fieri enim in puncto, sepe etiam sine sensu) timere, sed propter discessum ab omnibus vitæ bonis; sed ea esse aut opinata tantum, aut tam pauca & parua, ut a malorum & magnitudine & multitudine obruantur, & morte omnia mala & pericula effugi: cap. 34-36. Nullis bonis rebus carere mortuos, quod carere is demum dicatur, cui desit, quod desideret: cap. 36. Neque sine sensu esse, odiosum esse tamen, cum sensus ablati sit, cap. 37. Ac propterea omnem metum mortis pellendum esse, neque miserum putandum mature mori, & ut ajunt, ante tempus, quod nullum certum vivendi spatium natura dederit, sed incertam vitæ usuram: cap. 39-41. De humatione autem & sepultura non esse laborandum, quod nihil ad mortuum pertineat, cap. 42-45. Operam potius dandam esse, ut laudabilem vitam gloriosa ratione finiamus; eam esse optimam æquo animo opperenda mortis rationem: cap. 46-47. Epilogi loco afferuntur ipsorum Deorum de morte testimonia & homi-

hominum de more pro patria appetita opiniones. ERNESTUS.
 Quomodo inscribendi sint hi Tusculanarum libri, docet Turne-
 bus in Fragmentum de Fato, cap. 2. Dialogi forma scripti sunt
 interrogante uno, altero respondente. Personas colloquentes desi-
 gnant in libris hactenus excusis literæ M. A. in quibus quid sit,
 utrum in prioribus Marcus, an Magister; in posteriore Atticus,
 Adolescens, Auditor, certant curiosi; modico, ut videretur, ope-
 re pretio; neque firmis admodum argumentis. Qui Marcum,
 hoc est, Ciceronem cum Attico videre colloquentem voluit, ut
 pugnare possunt auctoritate Lactantii, lib. I. Divin. Instit. cap.
 15. itemque Eliensium duorum codicum, quos vidit Davisus.
 Verum hic ipse & suorum codicum, & Lactantii auctoritatem e-
 levans, Atticum ab his dialogis excludit. Atticus enim, inquit,
 tum temporis senex erat; juvenis autem ille, qui cum Cice-
 rone disputavit, ut patet ex lib. II. cap. 12. Hac igitur li-
 tera, quod etiam Lambinus vidit, Adolescentem denotari pu-
 to. Ita Davisus. Huc facit quod is, quicum disputat Cicero,
 mortem ait esse malum. Secus Epicurei sentiebant, quos Atticus
 sequebatur. Alii, quibus placet Auditor, presidio habent hæc
 lib. I. cap. 4. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet. Fie-
 bat autem ita, ut cum is, qui audire vellet, dixisset, quid
 sibi videretur, tum ego contra dicerem. Quid si autem illas
 Cicero literas non apposuerat? Earum sane nullum extrare in li-
 bris manuscriptis vestigium restis est Lambinus; neque, dissen-
 tiens a Lambino, Davisus ullum vidisse se affirmat, nisi in it-
 lis, quibus fidem ipse non habet, Eliensibus. Est hic Lurotia
 in bibliotheca Regia verustus, a Salmasio, in Prolegomenis ad
 Solinum, laudatus codex Tusculanarum Questionum: in quo nec
 literas M. A. neque ullam videre est notam loquentium persona-
 rum. Unde ergo in libris sunt vulgari? Omnino ex eorum, qui
 olim addiderunt, diligentia, lectoribus eas carente tenebras, que
 olim ex ignorata personarum mutatione possunt. Proinde ego, in
 re tam incerta, neque tanti porro, integrum mihi esse existimavi,
 id malle, quod opportunius ad intelligendi facilitatem videretur.
 Cujusmodi visa sunt vocabula, Marcus, Auditor. Si quis litem
 movere, erit certe de vocibus tota. OLIVETUS.

I. Cum

UM defensionum laboribus, senatorisque mu-
 neribus, aut omnino, aut magna ex parte es-
 sem aliquando liberatus, retuli me, Brute,
 te hortante maxime, ad ea studia, quæ re-
 tenta animo, remissa temporibus, longo in-
 tervallo intermissa revocavi: & cum omnium
 artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio &
 disciplina, studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, conti-
 neretur; hoc mihi Latinis literis illustrandum putavi. Non
 quia philosophia Græcis & literis & doctoribus percipi non
 posset: sed meum semper judicium fuit, omnia nostros aut
 invenisse per se sapientius quam Græcos; aut accepta ab illis
 fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus ela-
 borarent. Nam mores & instituta vitæ, resque domesticas ac
 familiares, nos profecto & melius tuemur & lautius. Rem
 vero publicam nostri majores certe melioribus temperaverunt
 & institutis & legibus. Quid loquar de re militari? in qua
 cum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disci-
 plina. Jam illa, quæ natura, non literis affecti sunt, ne-
 que cum Græcia, neque ulla cum gente sunt conferenda. Quæ
 enim tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo ani-
 mi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere vir-
 tus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nostris comparanda?
 Doctrina Græcia nos & omni literarum genere superabat: in
 quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cum apud Græ-
 cos antiquissimum sit & doctis genus poetarum, si quidem Ho-
 merus fuit & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus
 regnante Romulo: serius poeticam nos accepimus. Annis e-
 nim fere cæcæ post Romam conditam Livius fabulam de-

dit.
 [Annis enim fere CCCCX.] Dubio procul
 excidit numerus centenarius. Testatur qui-
 dem Ursinus in suo MS. legi DCXIV. libra-
 rumque ex DCXIII. facili lapsa DCXIV. fecit-
 se centes. In Fastis sane Claudii & Tullia-
 ni consulatus ad A. U. C. DCXIII. referretur.
 Ac quemadmodum testatur Cicero in Bruto
 cap. 18. *Liber primus scriptus*, G. Claudio
 Cæci filio & M. Tulliano consulibus, doctus
 anno isto, antequam natus esset Ennius; post

Romam conditam autem, quarto decimo &
 quingentesimo; adeo ut ille codex calculum
 suppeditee, quem alibi Tullius est secutus.
 Immo vero nullus dubito, quin ex hoc loco
 restitui sit iste Liber; nosse enim paucos an-
 nos scimus perierunt; quia non erat cur
 chronologiam nimis anxie traderent. De ea
 vide Jos. Scaligerum ad Eusebii Chron. De-
 scriptum. *Manuscriptus* & *probus* reliquias
 anno istius, antiquarij, qui adstantibus sup-

dit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulis, anno ante natam Ennium, qui fuit major natu quam Plautus & Nævius.

II. Sero igitur a nostris poeta vel cogniti, vel recepti. Quamquam est in Originibus², solitos esse in epulis canere convivæ ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Honorem tamen huic generi non fuisse declarat oratio Catonis, in qua objicit, ut probrum, M. Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxisset. Duxerat autem consul ille in Ætoliam, ut scimus, Ennium. Quo minus igitur honoris erat poetis; eo minoræ studia fuerunt. Nec tamen, si qui magnis ingenis in eo genere exsisterunt, non satis Græcorum gloria responderunt. An censemus, si Fabio⁴, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos & Parrhasios fuisse? Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria: jacentque ea semper, que

² Anno ante natam Ennium, qui fuit major natu quam Plautus & Nævius. Videtur Cicero dicere, Ennium Plauto, Nævioque, natu esse majorem. Sed secus se res habet. Quippe pro vocabulo relativum qui, non Ennium respicit, sed Livium. Ut sententia sit, Livium, non Ennium modo antiquiorem fuisse, de quo satis liquet: ut quem dixerit demum natum esse, cum Livius jam primam fabulam docuisset. Sed ipso etiam Plauto, Nævioque de quibus minus erat apertum. G. J. Passæ. Pronomen relativum non ad Ennium, sed ad Livium respicere cenet G. J. Vossius de Hist. Lat. lib. I. cap. 2. Incommode quidem; præterquam quod nulla fuit inquam controversia; quin Livius Nævium & Plautum ætate præcesserit, siquidem Romanorum primus fabulam dederit. Vide Quintilianum lib. Orat. lib. 2. cap. 2. Ego sane cum multis exemplis Tullium non deprehensum esse deprehendemus, nullus dubito, quin eadem ratio hic admiserit. Nævius enim fuit Ennio vetustior. Vide Cicero in Bruto cap. 15. 18. 19. & Agellium N. A. lib. 2. cap. 21. Immo Plautus ipse prius fato cecit quam Ennius, sed quor annos natus obierit, haud constat. Davissius. M. R. P. Insuper lib. in editione Verburgii ad marginem citatus, omittit vocem & Nævium, quas omittendas esse potius puto, quam cum

Davissio citam Ciceroem hic eadem ratione addidisse. At legendum fortasse est, quem Plautus, ut & Nævius; id est, ut & Nævius fuit major natu quam Plautus. Satis constat, Nævium antiquiorem fuisse Ennio, utrumque Plauto. Pearceus.

³ Est in originibus J. M. Porcii Catonis opus, qui senes scribere historias instituit, quarum sunt libri septem. Præterea continet res gestas regum P. R. Secundæ & tertiar, unde quædam ciceronis oratio sit Italica, ob quam rem omnes Origines videtur appellasse, ut ait Ciceron. Veros in vitæ cap. 3. Elicent. Tert. & Petens. hic exhibens, gravissimus vocat. Cato in Originibus solus dicit esse canere convivas ad tibicinem; quod glossema est ex lib. IV. cap. 2. huc translatum, ubi hæc sunt verba: Gravissimus auctor in Originibus dicit Cato nescire apud Mæcæti hunc apudætem fuisse, ut dicitur qui actabant, eamque ad tibicinem clarorum hominum laudes atque virtutes. Eandem consuetudinem memorant Varro apud Nonium in ess, Cicero in Bruto cap. 19. Valer. Max. lib. II. c. 1. 10. & Quintil. lib. I. cap. 10. Ernaus lege sanctam voluit nosse de Leg. lib. II. cap. 24. Davissius.

⁴ Si Fabio J. De quo Sponsius. Vide in Bruto; cap. 21.

quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græcæ sitam censebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur & Epaminondas, princeps, meo judicio, Græciæ; fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesque aliquor ante annos, cum in epulis recularet lyram; habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt; dicebantque id omnes; nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit. Itaque nihil mathematicis illustrius. At nos metiendi, ratiocinandique utilitate hujus artis terminavimus modum.

III. At contra oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum: post autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse traditum est: studiosum autem eum, qui is ætate anteibat, Catonem: post vero Lepidum, Carbonem, Grachos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum aut nihil omnino Græcis cederetur. Philosophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illustranda & excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, profuimus etiam, si possumus, otiosi.

In quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi jam esse Latini⁵ libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, ut recte quis sentiat, & id quod sentit, polite eloqui non possit. Sed mandare quemquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & literis. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quicumquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoria laudi nostra attulimus industria, multo studiosius philosophiæ fontes aperiemus, e quibus etiam illa⁶ manabant.

Tom. II.

P p

IV.

⁵ Latini libri . . . non satis eruditis J. Amasianum norat aliosque nonnullos, ex Epituri grege, quos eo nomine pertrinxit etiam lib. I. Acad. cap. 2. Ad is & Tulcul. IV. 3. Idem.

⁶ Illa manabant J. Illa sc. disponere, illu-

strare, & delectatione afficere lectorem. Sed mihi, fateor, fere persuasum est Ciceroem scripsisse manabat; ut hoc verbum ad oratoriam laudem respiceret, quæ proxime præcelleret. Pearceus.

IV. Sed, ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientia, copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam coepit adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac majore & uberiore arte versari. Hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi, quae de maximis quaestionibus copiose posset ornateque dicere. In quam exercitationem ita nos studiosè operam dedimus, ut jam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent plures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem. Ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit: sic hæc nunc mihi senilis est declamatio. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam.

Itaque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, cum is, qui

7 *Isocratis rhetoris gloria.* Vide Cicero de Orat. II. c. 35. Idem.

8 *Dicere etiam capere, adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere.* Viduo te (Davidum, quod semel dicam, semper aliquid est) hæc cum vulgo sic accipere, ac si asyndeton esset, pro capere dicere, & docere adolescentes. Neque enim quidem, quippe audiendum illud comma, & sine interpunctione legendum: dicere etiam capere adolescentes docere: hoc est, coepit docere adolescentes etiam artem dicendi. Sic infra Tusc. I. 18. *Aristoteli hæc magistro concedat Aristoteli:* canere ipse doceat. Græci, *didaxo tis iis dæyo, Rieb. Beurlæus.*

9 *Ita nos studiosè operam dedimus.* Lambino assentior delentem operam, quem secutus est Janus Gebhardus, *Cicero, lib. I. cap. 23.* nec tamen nego ei voci posse præsidium esse in hoc versu, *Prolog. in Casp. Plaut. 22.*

Benigne ut operam detis ad nostrum regimen. Biberius.

10 *Scholas.* Disputationes, quo sensu pomeridianas scholas dixit Quintilianus III. 1. Nostræ infra III. 24. *Separatim certæ scholasticæ de ætate.* Hæc Græci in singulas scholas & in singulos libros dispartiti. Et de Fin. II. 1. *Ne me tanquam philosophum putetis scholam aliquam vobis explicaturum.* Au-

gustinus Civ. D. lib. II. c. 7. *An fore nobis philosophorum scholas disputationumque memorabimus?* Sic tibi *ἡσυχία* EXOAN *ἡσυχία* memorat Plutarchus Tom. II. p. 37. Vide sis & Arrianum Epict. lib. IV. cap. 9. p. 424. & Diogenem Laertium 2. 26. *Deisti.* Omissionem hanc, quod animadvertit in Anglica scriptione quidam Philoleutherus Lipsiensis, hoc est, Richardus Brulejus, his quaestiones non ejusdem esse generis, cujus illæ sunt, quæ vel præciterent, *Academicæ*, & de *Finibus*; vel sequerentur, *De Natura Deorum*, & *De Divinatione*. Hæc Tusculanæ in morem scholarum, quas habebant Græci, sunt compositæ: alie sunt proprio nomine disputationes. In disputationibus agunt philosophi, & sui quisque ordinis & sectæ proprias sententias ira defendunt, ut quod mente præceptum attulerant, domum reportent. Quod enim a disputantibus philosophis fieri videbat Cicero, & nos quoque videmus, id in his servavit fidei disputationibus, ne quis forte dubitaret esse philosophos, si videret cedentes veritati. In *scholis* unus est qui velit doceri, alter, qui doceat. Auditor nihil defendit, non repugnat, parce loquitur, neque alio fine, quam ut alteri det causam loquendi, atque explicandi. *Anonymous.*

audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem. Hæc est enim, ut seis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem differendi. Nam ita facillime, quid verisimilimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur. Sed quo commodius disputationes nostræ explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. Ergo ita nascetur exordium.

V. AUD. Malum mihi videtur esse mors. MARC. Iste, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? AUD. Utrisque. MARC. Est miserum igitur, quoniam malum. AUD. Certe. MARC. Ergo & ii, quibus evenit jam, ut morentur, & ii, quibus eventurum est, miserum. AUD. Mihi ita videtur. MARC. Nemo ergo non miser? AUD. Profusus nemo. MARC. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicumque nati sunt, eruntve, non solum miseri, sed etiam semper miseri. Nam si solos eos diceret miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem corum, qui viveret, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseris finis in morte. Quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. Necessè est enim, miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicumque nati sunt. AUD. Ita profusus existimo.

MARC. Dic, quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocytii fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? Num illud,

quod Sisyphi versat

Saxum sudans nitendo, neque proficit bilum?

Fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamanthus; apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censens esse sempiternum malum.

VI. AUD. Adcoone me delirare censens, ut ista esse credam?

P p 2

MAR.

MAR. An tu hæc non credis? AUD. Minime vero. MAR. Male hercule narras. AUD. Cur? quæso. MAR. Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. AUD. Quis enim non in ejusmodi causa? aut quid negotii est, hæc poetarum & pictorum portentosa convincere? MAR. Atqui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa differentium. AUD. Ineptæ sane. Quis est enim tam excors, quem ista moveant? MAR. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli. AUD. Ita prorsus existimo. MAR. Ubi ergo sunt ii, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? Si enim sunt, nusquam esse non possunt. AUD. Ego vero nusquam esse illos puto. MAR. Igitur ne esse quidem. AUD. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt.

MAR. Jam malletm Cerberum metueres quam ista tam inconsiderate diceres. AUD. Qui tandem? MAR. Quem esse negas, eundem esse dicis. Ubi est acumen tuum? Cum enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. AUD. Non sum ita hebes, ut istuc dicam. MAR. Quid dicis igitur? AUD. Miserum esse, verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Cn. Pompejum, qui tanta gloria, dignitate tanta sit orbat: omnes denique miseros, qui hac luce careant. MAR. Revolveris eodem. Sint enim oportet, si miseri sunt. Tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse: ita ne miseri quidem sunt. AUD. Non dico fortasse etiam, quod sentio. Nam istud ipsum, non esse, cum fueris, miserimum puto. MAR. Quid miserius¹¹, quam omnino nunquam fuisse? Ita, qui nondum nati sunt, miseri jam sunt, quia non sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus antequam nati. Ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. Tu si meliore memoria es, velim scire, equid de te recordere.

VII. AUD. Ita jocularis, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui

¹¹ Quid miserius, quam omnino nunquam videri sententia, Quid? miserius, quam esse fuisse? Alia interpunctione sic distinguenda opinio nunquam fuisse? Pœrcius.

qui nati non sunt, & non eos miseros, qui mortui sunt. MAR. Esse ergo eos dicis. AUD. Immo, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. MAR. Pugnancia te loqui non vides? Quid enim tam pugnat, quam non modo miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? An tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulera vides, miseros putas illos? AUD. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, *miseros esse*, sed tantum *miseros* ob id ipsum, quia non sunt. MAR. Non dicis igitur, *Miser est M. Crassus*, sed tantum, *Miser M. Crassus*.

AUD. Ita plane. MAR. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? In primis enim hoc traditur: Omne pronuntiatum (sic enim mihi in presentia occurrit, ut appellarem *ἄξιωμα*¹²: utar post alio, si invenero melius) id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum. Cum dicis igitur, *Miser M. Crassus*: aut hoc dicis, *Miser est M. Crassus*, ut possit judicari, verum id falsumne sit: aut nihil dicis omnino.

AUD. Age, jam concedo non esse miseros, qui mortui sunt, quoniam extorristi, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. Quid? qui vivimus, cum moriendum sit, nonne miseri sumus? Quæ enim potest in vita esse jucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit, jam jamque esse moriendum?

VIII. MAR. Equi ergo intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris? AUD. Quoniam modo? MAR. Quia¹³, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quod-

¹² ἄξιωμα. Ad hunc locum respicit Agellius N. A. vii. 8. Quicquid ita dicitur plura digne perfecta verborum sententia, ut illi necesse sit aut verum aut falsum esse, id a dialecticis ἄξιωμα appellatum est... a M. Cicerone pronuntiatum; qui ille vocabulo transiit per ut se attestatur est; quoad melius, inquit, invenero. Quod si alia veterum loca desideres, ea suppediabit Hg. Menagius ad Laert. vii. 63. Davifur.

¹³ Quia si mori etiam mortuis miserum es-

set; infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in vita. Non enim ceterum ad quos cum sit decessum; nihil sit preterea estimandum? Ita omnes, credo, ediciones, saltem quas ipse videram. Sed aut ego dialectica perverissime didici; aut falsissimum est quod hic insertum est consequens. Quid enim? concedamus mori etiam mortuis miserum esse; ideo in vita sempiternum malum haberemus? misere vero: nam certe non ante mortem. Sed noli credere Ciceronem.

quoddam & sempiternum malum habemus in vita. Nunc video calcem: ad quam cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. Sed tu mihi videris Epicurum acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. AUD. Quam? non enim novi. MARG. Dicam, si potero, Latine, Scis enim me Græce loqui in Latino sermone non plus solem, quam in Græco Latine. AUD. Et recte quidem. Sed quæ tandem est Epicurum ista sententia? MAR.

Errari nolo: sed me esse mortuum nihil æsimo.

AUD. Jam agnosco Græcum. Sed quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum putem.

MAR. Jam istud quidem nihil negotii est: sed etiam majora molior. AUD. Quo modo hoc nihil negotii est? aut que sunt tandem ista majora? MAR. Quia, quoniam post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est. Id est enim, perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. AUD. Uberius ista quæso. Hæc enim spinosiora, prius,

ronem tam prave & inscite argumentari; sic enim lege & distinguit: *Quia si mors etiam mortuorum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus.* In vita nunc video calcem; &c. Vides, opinor, novam jam lucem exoriri. Mors lego, non mori: hoc enim in puncto temporis fit; illa sempiterna. Sic cap. 3. Malum mihi videtur esse mors. *Est miserum igitur, quoniam malum.* Cæterum genus huius loci est lib. I. cap. 41. *Intelligensque, si mors malum: nam vita misera mors fieri esse videtur; mortis, si est miserum, quæ esse nullius potest.* *Boetius.* Intelligere hæc voluit vitæ doctissimus, qui mutare voluerat. Sic opinor intelligenda. Fateris mortuos non eo esse miseros, quod sint mortui, & vita careant. Vide ista confessione quantum mali de humanæ conditione deservias. Etenim cum nascamur omnes ea conditione & lege, ut moriamur, cum esse mortuum sit sempiternum, & in tempus infinitum duret vitæ privatio, si mortui eo essent miseri, quod mortui sunt, haberentur in vita; cum vitam acciperemus,

malum quoddam infinitum & sempiternum. Si non essemus nati, si vitam non accepissetis; ea non privaremur, neque possemus in sempiternum & infinitum tempus esse miseri. Falsus es non esse miseros, qui nati non sunt, quia nempe vitam non habuerunt. Si ergo vitam non habuissent mortui, carent illo sempiterno & infinito malo, quod est in privatione vitæ: illi ergo vita sempiternum illud malum actualiter acciperent istud cum vita, & in vita quasi inclusam haberent. *Anonymus.*

34. *Epicurum & acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi.]* Si Laetius fides vitæ, 78. *Ita...* *Epictetus de Stoicorum sententiis.* Hinc ejusdem libri §. 7. *Ἡ ἀνομιὰ τοῦ Ἐπίκουρου τῆς βίτης ἀπομνημονεύει.* Sane de ejus patria inter auctores non convenit, ut ex Suida liquet. Plerique tamen cum Siculis dicunt; is autem populus ob opem erat nobiliss. Hinc Siculis factias tribuit noster de Orat. lib. II. cap. 54. *Ideum.*

prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. Sed quæ sunt ea, quæ dicis te majora moliri? MAR. Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. AUD. Non postulo id quidem; aveo tamen audire. Ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, efficias. Sed nihil te interpellabo. Continentem orationem audire malo. MAR. Quid, si te rogavero aliquid, non respondebis? AUD. Superbi id quidem esset: sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges.

IX. MAR. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, ut potero, explicabo: nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint & fixa, quæ dixerō: sed ut homunculus unus e multis, probabilis conjectura sequens. Ultra enim quo progrediar, quam ut veri videam similia, non habeo. Certa dicent iri, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profiterentur. AUD. Tu, ut videtur. Nos ad audiendum parati sumus.

MAR. Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, quid sit, primum est videndum. Sunt enim, qui discessum animi a corpore putent esse mortem. Sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed una animus & corpus occidere, animumque in corpore exstingui. Qui discedere animum censeant, alii statim dissipari, alii diu permanere, alii semper. Quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna difficultas est. Aliis cor ipsum animus videtur: ex quo *escordes, recordes, concordæque* dicuntur: & Nafica ille prudens, bis consul, *Corculum*, &

Egrogie cordatus homo Carus ¹⁵ *Ælii Sextus.*

Empedocles ¹⁶ animus esse censeat, cordi suffusum sanguinem. Aliis

¹⁵ *Carus Ælii Sextus.]* Vox *Carus* scribenda est, opinor, cum majuscula litera initiali: nam cognomen fuit Sexti Ælii Casti, & ab eo derivatum in familiam Æliorum transit; ut testatur Plinius in Nat. Hist. vii. 31. *Reliquis animi bonis proficiens caritas mortaliter sapientia: ut id Casti, & Corculi apud Romanos cognominatis.* *Peac.*

¹⁶ *Empedocles animus esse censeat cordi suff-*

susum sanguinem.] Hinc philosopho eandem opinionem tribuit Terullianus de Anim. c. 5. & Macrobius in Sonn. Scip. lib. I. cap. 24. nec deest ansa, cur ita se gerent; ut ille cecinit. *Exstat apud Stobæum Eclog. Phys. p. 131. & 101, quos laudat Menagius ad Laetium vii. 159.* Eius tamen auctorem Critiam facit Philoponus ad Aristotem de Anim.

Aliis pars quadam cerebri visa est animi principatum tenere. Aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quadam partem esse animum: sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem & locum. Animum autem alii animam, ut ferre nostri declarant, nominari: nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis videtur.

Anim. cap. 8. & si sane animam e sanguine constare dixit, ut perhibent veterum multi. Eadem fuisse videtur Hebraeorum veterum sententia; quemadmodum patet ex Genes. x. 5. Hoc loco prolato sic loquitur Chalcidius in Plotius Timæum §. cxxvii. Quæ si ita interpretantur ut debent, animus esse animalium sanguinem, quæ sit substantiam immortalem anime, vixit pariter sunt importunit appetit; habet plura rationem talis essentia.... Rationis quoque rationem, sanguinem putare esse, non recte opinatus est. Post corporis quidem fata vixit rōe ψυχῆς crederentur Hebraici; quod e Pythonia Samuelem evocant merito collegit Justinus Martyr Dial. cum Tryphon. p. 333. Ac, ut puto, non ipsum sanguinem esse animum, sed animi sedem existimavit Empedocles: hoc enim diserte tradit Plutarchus Plac. Phil. lib. iv. cap. 5. & in Stromat. apud Eusebium P. E. lib. i. cap. viii. p. 24. Immo necesse est ita se res habere, siquidem animorum aternitatem docuit, ut inter alios referant, Laërtius III. 18. & Theophrastus Theophr. V. p. 73. Hinc ille.

Χαλκιδῆς, ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τῆς ζῴης.

Πλάτωνος μὲν πᾶν τεταμένον... Ad Diogenem Laertium viii. 65. Sextum Empiricum advers. Mathem. p. 60. Anthol. lib. I. cap. 86. Philostratum vii. Apollonii I. 1. & Suidam in Ἐρμηνείᾳ. Descriptus. 17. Animam autem alii animam, ut ferre nostri declarant nomen. Nam & agere animam & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia. Ipse autem animus ab anima dictus est.] Non incommode, opinor, ut & tu propemodum coniecturas, legere possis: alii animam, ut ferre nostri ipsum declarat nomen. [ta Tusc. III. 5. Totum igitur id quod quaerimus quid &

quale sit, verbi vis ipsa declarat. Divinat. I. 42. Quorum obedientiam quoniam, ut in solis dicere, verba ipsa praeferunt a maioribus postea declarant. Sed sic, fides, quid sibi velit declarat. Quod pertinet illa que sequuntur. Et hoc loco prolato sic loquitur Chalcidius in Plotius Timæum §. cxxvii. Quæ si ita interpretantur ut debent, animus esse animalium sanguinem, quæ sit substantiam immortalem anime, vixit pariter sunt importunit appetit; habet plura rationem talis essentia.... Rationis quoque rationem, sanguinem putare esse, non recte opinatus est. Post corporis quidem fata vixit rōe ψυχῆς crederentur Hebraici; quod e Pythonia Samuelem evocant merito collegit Justinus Martyr Dial. cum Tryphon. p. 333. Ac, ut puto, non ipsum sanguinem esse animum, sed animi sedem existimavit Empedocles: hoc enim diserte tradit Plutarchus Plac. Phil. lib. iv. cap. 5. & in Stromat. apud Eusebium P. E. lib. i. cap. viii. p. 24. Immo necesse est ita se res habere, siquidem animorum aternitatem docuit, ut inter alios referant, Laërtius III. 18. & Theophrastus Theophr. V. p. 73. Hinc ille. Χαλκιδῆς, ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τῆς ζῴης. Πλάτωνος μὲν πᾶν τεταμένον... Ad Diogenem Laertium viii. 65. Sextum Empiricum advers. Mathem. p. 60. Anthol. lib. I. cap. 86. Philostratum vii. Apollonii I. 1. & Suidam in Ἐρμηνείᾳ. Descriptus. 17. Animam autem alii animam, ut ferre nostri declarant nomen. Nam & agere animam & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia. Ipse autem animus ab anima dictus est.] Non incommode, opinor, ut & tu propemodum coniecturas, legere possis: alii animam, ut ferre nostri ipsum declarat nomen. [ta Tusc. III. 5. Totum igitur id quod quaerimus quid &

X. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgo: reliqua fere singuli, ut multi ante veteres. Proxime autem Aristoxenus, musicus, idemque philosophus, ipsius corporis intentionem quadam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum & explanatum a Platone. Xenocrates autem animi figuram & quasi corpus negavit.

Tom. II.

Q q

vit

18 Sed hæc quidem quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgo: reliqua fere singuli, ut multi ante veteres. Proxime autem Aristoxenus musicus, idemque philosophus, ipsius corporis intentionem quadam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum & explanatum a Platone. Xenocrates autem animi figuram & quasi corpus negavit. 19 Cor, sanguinem] Vulgo deest vox ultima, cui sedem suam dedimus ex antiquo codice, quem laudat Paulus Manutius. Ratio est in promptu; hæc enim sententiam inter reliquas numeraverat Cicero, quam memorat etiam postea cap. 11. 25. Descriptus. 20. Xenocrates animi figuram & quasi corpus negavit esse: verum numerum dixit esse, cuius vis in natura maxima esset. Codex vetus Sigonii, quod tu in notis tuis attingis, negavit esse ullum: verum numerum dixit esse.

se. Unde P. Manutius, et verum esse locum restituisse sibi visus est. Tu autem illud verum retines; & non, ut ille, pro adjectivo, sed pro conjunctione accipis, ut nunti vulgo faciunt: vel ex codice tuo scripto probas; Illam verum numerum dixit esse. Atqui illud pro Manutio dicere licet, utranvis conjunctionem, seu verum sine vero, dure hic & coacte versari: neque enim sententia talis quid postulat. Alter ex tuis manuscriptis, & verullior & fidelior, cum Sigionia non fere consentit: habet enim negavit esse illum, & pro varia lectione manutii: verum autem similiter agnoscit. Lego una literula mutata: Xenocrates animi figuram & quasi corpus negavit esse ullum: merum numerum dixit esse, cuius vis, ut iam ante Pythagoras visus est, in natura maxima esset. Eleganter, ni fallor, merum numerum dixit esse, merum & purum sine figura & corpore. Ita nosse sepe alibi in nota supra, mera monstra, solitudo mera, meræ profusionis, meri Sulle. Ceterum de Xenocrati sententia aliud plane narrat in Lucullo, cap. 35. Tresque partes habeat animæ, ut simplex, uniusque sit: si simplex, utrum sit ignis, an anima, an sanguis; an, ut Xenocrates, mens nullo corpore; quod intelligi, quale sit, vis potest. Ergo qui hic numerum esse animum tenuit, ibi mentem esse vult. Neque tamen quidemquam vel in codicibus varietatis est, vel editoribus dubitationis. Tu vero fideliter reponere numerum nullo corpore; quod cum scriberetur Nouns, faciliem errorem animum porrigebat. Mene vero & per se cum sententia loci, & alias cum historia pugnat. Nemesius de Natura Hominis cap. 11. pag. 70. Πλάτωνος δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἄλογος ἔστιν ἄνευ νοῦ, ἢ ἄνευ λόγου ἁπλοῦς ἔστιν. Hoc est, Pythagoras deservit animam, numerum scriptum ma-

vit esse, verum numerum dixit esse, cujus vis, ut jam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. Ejus doctor Plato triplicem finxit animam; cujus principatum, id est, rationem; in capite, sicut in arce, posuit; & duas partes separare voluit, iram & cupiditatem, quas locis disclusit: iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit.

Dicaarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quandam Phthiotam senem, quem ait Dencalione ortum, dissentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia & animantes appellari: neque in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus visis æqualiter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus unum & simplex, ita figuratum, ut temperatione natura vigeat & sentiat.

Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cum quatuor nota illa genera principiorum esset complexus, e quibus omnia orientur, quintam quandam naturam censet esse, e qua fit mens. Cogitare enim, & providere, & dicere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari, hæc & similia eorum in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintum genus adhibet, vacans nomine: & sic ipsum animum, *ἐντελέχεια* appellat novo

moventem: quem et Xenocrates sanctus est, Bonticjus. Cum Xenocrates animum moventem se moverem, & quodam modo movens dixerit, mirum videri posset, cur Acad. II. 30. pro Xenocratis sententia animum esse mentem nullo corpore statuerit. Sed hæc re conveniunt, verbis tantum discrepant. Plutarchus, de Plac. Phil. lib. IV. cap. 2. Πρωτοφύσιος (ἀνεπίστητος τῶν ἀνοήτων) ἀνοήτως ἀνοήτως. ΤΟΝ ΔΕ ΑΝΙΜΟΝ ΑΝΤΙ ΤΟΥ ΝΟΥ τὴν ἐντελέθειαν. Vide & lib. I. Acad. cap. 11. Davif.

21. *ἐντελέχεια*] De hujus vocabuli vi vehementer disputatum esse constat. Nos, quæ ex hoc loco potestas eliciri possit, videmus, & cum ipso Aristotele comparabimus. Cicero ait, Aristotelem vidisse, actiones animi esse eas, quæ in materiam cadere non possunt, neque ab ullo genere elementorum proficisci queant, quæ nobis quidem nota sint. Atque id vere judicavit. Nam corporibus nihil præter motum, auctore ipso Aristotele, accidere potest, ut philosophi certis argumentis demonstrant. Inter cogitationes autem,

novo nomine, quasi quandam continuatam motionem & perennem.

Nisi quæ me forte fugiunt, hæc sunt fere omnium de animo sententiæ. Democritum enim, magnum quidem illum virum, sed levibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. Nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, deus aliquis viderit: quæ verisimillima, magna quaestio est. Utrum igitur inter has sententias diducere malumus, an ad propositum redire?

XI. AUD. Cuperem ²² equidem utrumque, si posset: sed

Q 9 2

tem, ideas &c. & motum nulla similitudo est. Itaque lib. I. de Anima, in quo opinioniones aliorum de anima enumerat, cap. 3. inquit, diserte ait: *ὅτι τὸ πᾶν ἀνοήτως, καὶ ἀπὸ τοῦ φύσιος ἀνοήτως.* Hoc igitur constituto, ut, quantum actiones animæ non essent corporeæ, nec ipsa corpus esset, effluabat, ut proprium genus substantiæ constitueret, sub quo animæ hujusmodi continerentur, quod esset ab corpore genere seorsum & plane distinctum. Hoc novum genus, novo etiam vocabulo *ἐντελέχεια* appellavit, hoc est, quasi quandam perennem & continuatam motionem. Non dicit motionem, sed quasi quandam motionem. Sic dicimus: ratio est quasi quaedam lux animi; non quod lux sit, sed quod ita se habet ad animum ratio, ut lux ad oculos. Sic ut motio se habet ad corpus, ita *ἐντελέχεια* ad animum. Nam, ut jam ad Aristotelem veniamus, sed ejus forma: substantiam autem ejus, & quasi materia, hoc est, quod se ad *ἐντελέθειαν* habet, ut ad motum corpus, est *ἐντελέχεια*, vis agendi, hoc est percipiendi, cogitandi. Videamus ejus verba lib. II. de Anima cap. 1. In omni re tria esse dixerat, *ὄψις, ἀσπὴ, καὶ ἡ ψυχή*, & ὅτι *ἡ ψυχή*. Hoc ad animam sic transferri debet, *ὅτι ἡ ψυχή, ἀνοήτως, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ φύσιος ἀνοήτως.* Aristoteles non diserte dicit: *ψυχή ἐστὶν ἐντελέχεια.* Neque tamen Cicero peccat, quæ hoc enumeratum tribuens. Nam res a forma sua, quæ ab aliis rebus distinguntur maxime, appellari in omnibus linguis, usitatum est. Hæc est meta de hoc verbo sententia, quam ex parte vidit etiam Leibnitiu

putat, Animam Aristoteli esse formam corporis, quæ eam animet, errat. Nam hæc Dicaarchi est sententia, non Aristoteli, quam Cicero ab illa distinguit. Veteres profecto eodem ac nos modo cepisse hoc verbum videntur. Sexti. Empir. advers. Math. X. 340. pro esse posuit; & potentia opposuit: *τὸ πᾶν ἀνοήτως ἀνοήτως ἀνοήτως, καὶ ἀπὸ τοῦ φύσιος ἀνοήτως.* Confer quos laudat Fabric. ad §. 315. Est autem verbum *ἐντελέχεια* *ἐντελέχεια*. *ἐντελέχεια* est perennis, perpetuus. Eiv.

22. *Cuperem equidem utrumque, si posset: sed est difficile confundere.*] In Lambini & Aldi Nepotii, & credo in aliis plerisque ante Ciceronem editionibus sic habetur, *Sed est difficile non confundere.* Hoc, opinor, ab his inventum est, qui sententiam ipsam crederent particulam illam flagitare. Quid ergo? an difficile erat non confundere sententiam varias, tam inter se diversas? Quæ enim enumeraverat, fere erant hæc: *Animum esse cor, aut sanguinem, cerebrum, animam, ignem, harmoniam, numerum, ἐντελέθειαν, nihil.* Crassa profecto Minerva fuerit; quæ has tam dissidentes non sine confusione tractare & diducere poterit. Sed in nullis usquam codicibus, veterum est illud: *non confundere* videtur omiserat, in ea re plerumque fides, ut dicam superfluitosus. Quin & suis omnibus abfuisse videtur est. Gebhardus; sique manum de tabula tollit, quasi iustitia particula ejectione res confecta esset, & sententia explicata; quæ, aut nullam ego fallor, aut eo magis hæret & impedita est. Quid enim, obsecro, sibi voluit, *sed est difficile confundere*? Enimvero notum

est difficile confundere. Quare si, ut ista non differantur, liberari mortis metu possumus, id agamus. Sin id non potest, nisi hac quaestione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud, alias. MAR. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. Efficiet enim ratio, ut quaecumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius. Nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est fortasse, dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animam dicat esse? His sententiarum omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest. Pariter enim cum vita sensus amittitur. Non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod interfit. Reliquorum sententiarum spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum e corporibus exceſſerint, in caelum, quasi in domicilium suum, pervenire.

AUD. Me vero delectat: idque, primum ita esse; deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. MAR. Quid tibi ergo opera nostra opus est? Num eloquentia Platonem superare possumus? Evolve diligenter ejus²³ eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. AUD. Fe-

distinde, distribute, enucleate scribere difficile est; confundere, dormire, labi longe facillimum. Quorum autem difficile, quasi vero id studio & data opera feret, & in orationis virtutibus esset, ut res confunderetur? Apagæ lectionem tam suavitatem, tam portentosam. Viderunt scilicet hoc, qui illud non invidis codicibus introduxerunt: videntur quoque, credo, qui rursus eiecerunt; sed cum loco libant medicinam non reperierunt, silentio rem dissimulare prudenter est visum. Ego vero, cum in uno ex tuis codicibus confunderet, in altero confutere vidissim exhiberi; continuo ex ipsa sententia veram lectionem extudi, que sic se habet: *Cyperum equidem arumque, si possit, esse difficile confutere: hoc est, confutere. Atque hæc emendatio ex ipso solo quasi sponte nascebatur. Dixerat enim Cicero, Quæ ex his sententiis vera sit, supra hominero esse disputare: quæ veri similitudo, magnam & arduam quaestio-*

nem esse. Ergo quod ipse confessus erat esse difficile, molestus interlocutor veritus est ab eo exigere. *Sanctius.* Conantur critici hæc refingere. Sed nihil opus est. *Confunderet* est miscere multa diversi generis, quasi cum una multa jura confundat cogitis, ut ait Plautus alicubi. Velim, inquit Cicero, Audire, docere me possis, quid sit de anima natura sciendum. At enim difficile est aperire hæc simul, & in unam disputationem includere res varias ac multiplices. Si ergo mortis metum excutere possumus, sine hac disputatione, eam sane omittamus. *Sua id non potest fieri, ut liberemur mortis metu, nisi hæc quaestio de natura animorum explicata, nunc, si viderent tibi, hoc agamus, & in quaestione animorum immoremur; illud argumentum de mortis abigendo metu, in quod eramus ingressi, exequeamur aliter.* Bahucius.

23. *Ejus cum librum, qui est de animo*] Pphodrem dicit. *Dorigus.*

ci mehercule, & quidem sapius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabatur. MAR. Quid hoc? dâlne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? AUD. Do vero. MAR. Quid, si maneant? AUD. Beatos esse concedo. MAR. Si intereant? AUD. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. Jam istuc, coacti a te, paulo ante concessimus. MAR. Quo modo igitur aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficit, animis manentibus, aut non miseros, sensu carentes?

XII. AUD. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. Ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. MAR. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus; quod in omnibus causis & debet & solet valere plurimum: & primum quidem omni antiquitate; quæ quo proprius aberat ab ortu & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat.

Itaque unum illud erat institum præcis illis, quos *Cæcos*²⁴ appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio jure & caeremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæssisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem commutationemque vitæ, quæ in claris viris & foeminis dux in caelum solet esse,²⁵ in cæteris,

24. *Quæ Cæcos appellat Ennius*] In illo versiculo, quem laudat Varro L. L. lib. vi. Quam primus calci populi genere Latini.

25. *In cæteris homini retinetur, & permaneret tamen*] Tres codices Lambiniani in cæteris homini retinetur, & permaneret tamen.

de 64 apud Hier. Columnam ad Ennii Frag. pag. 14. Quin & caſe loqui dixit Agellius N. A. lib. I. cap. 10. Idem.

25. *In cæteris homini retinetur, & permaneret tamen*] Tres codices Lambiniani in cæteris homini retinetur, & permaneret tamen.

teris * humi retineretur, & permaneret tamen. Ex hoc & nostrorum opinione,

Romulus in celo cum diis agit ævum, ut fama assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeque perlapsus ad nos, & usque ad Oceanum Hercules tantus & tam præfens habetur deus. Hinc Liber deus, Semele ²⁶ natus: eademque fama celebritate Tyndaridæ fratres, qui non modo adjuutores in præliis victoria populi Romani, sed etiam nuntii fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata a Græcis, Matuta habetur a nostris? Quid? totum prope calum, ne plures persequar, nonne humano genere completum est?

XIII. Si vero scrutari vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, majorum gentium ²⁷ dii qui habentur, hinc a nobis profecti in calum reperientur. Quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysteriis: tum denique, quam hoc late pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didi-

men: cum quibus fere conveniunt alii nonnulli. Sed retinenda recepta seclio; hæc enim ad vitam sunt referenda. Sensus est, mortem ænimos hominum vitiiis delictorum lumini retinere, ita tamen ut non pereant, sed durent adhuc maneatque. Multorum sane philosophorum mentibus in hæc, bonos corpore liberatos in calum recta pergere; malorum vero animas circa tumulos oberrare. Hanc opinionem luculenter explicat Plato in Phædone pag. 386. 398. & Hierocles in Aur. Carm. 69. 70. eamque secutus est Origenes. Vide lib. vii. in Celli p. 334. & P. D. Hæcæli Orig. lib. II. cap. 11. 17. seq. Plura suppediabit Just. Lipsius Rhyl. Stoicæ lib. III. c. 14. Devisus. An locus sic legendus? *quæ claris vivit & seminis dæ in celum soleret esse: ceteros humi retinet, & permaerent sanæ.* Primum *quæ in ante claris* videtur irrepisse in textum: deinde *quæ ceteros in cœteris mutatur. Cœterus.*

* Lamb. *humis retinetur, & permaneret tamen.*
26. Liber Semele natus. Aut valde fallor, aut scripserat Semele ex antiquo usu Lingue

Latine, quem demonstrant Oberos Giffanius, in indice Lucretiano, v. *Effigies*. G. J. Voffius, *De Analog.* lib. II. cap. 2. Claudius Dausquus, *Ortiæge. Part. I. p. 56. 57.* Jacobus Cujacius, *Observat.* xxi. 18. Ea confutatio post Augusti æratem vix tenuit: in eodem tamen Cicerone retinenda. *Robes.*

27. *Majonna gentium dii.* Ad hunc locum respicit Augustinus C. D. lib. vii. cap. 5. Majorum vero gentium deos quos etiam *Consensus* vocabant, hoc disticho complexus est Ennius:

Junò, Fèta, Minervæ, Ceres, Diana,
Penor, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Volcanus,
Apollon.

Id exhibent Apulejus de Deo Sacr. & Martinus Capella lib. I. *Devisus.* Per metaphoram. Nam fenatores illi centum, quos legit Romulus, appellari sunt *nativæ gentium.* Centum illi quos legit Tarquinius Priscus, *minorum gentium.* Hoc transiit, ac festive quidem, Ciceo ad deos electos & adscriptitios. *Gujetus.*

didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant: rationes & causas rerum non tenebant; visis quibusdam sæpe movebantur, hisque maxime nocturnis, ut viderentur ii, qui vita exceleserant, vivere.

Ut porro ²⁸ firmissimum hoc asserri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam fit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de diis prava sentiunt: id enim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim & naturam divinam arbitrantur. Nec vero ²⁹ id colloctio hominum aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. Quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. Nemo enim mœret suo incommodo. Dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio stultique mœrens ex eo est, quod eum, quem dileximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione nullaque doctrina.

XIV. Maximum vero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt, & maxime quidem, quæ post mortem futura sint. *Serit arbores, quæ alseri seculo profunt,* ut ait Statius in Synephebis: quid ipectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet baccam ipse nunquam: vir magnus leges, instituta, rempublicam non feret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia signi-

ficant,
28. *Ut porro firmissimum.* Cum non sequatur vel *se*, vel *ita*, vel ulla alia horummodi veritatis, Lambinus censuit scribendum fuisse, *de porro firmissimum.* Celeberrimus vero Baherius (cujus & acuminis & doctrinæ multum debent hæc Tusculana disputationes, ut de libri de Natura Deorum) legit *Et porro firmissimum.* Mihi quidem nihil mirandum videtur, si hæc possit esse constructio senten-

tiz, *Hæc porro videtur asserri se firmissimum,* id est, tanquam firmissimum. *Pearcius.*
29. *Nec vero id colloctio hominum, aut consensus efficit.* Consensus ex colloctio. Ita sentiant omnes, inquit Petrus Victorius, quantumvis consensio nulla hominum intercesserit, neque ita inter se ipsi pepigerunt. Itaque consensus hic est pactio, & ut jusserit vulgo loquuntur, *convocatio.* Anonymus.

ficant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? Quæ est igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines iuvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules. Nunquam abiisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi viam munivisset. Vetera jam ista & religione omnium consecrata.

XV. Quid in hac republica tot tantosque viros ob rempublicam interfectos cogitasse arbitramur? Iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ; licuit, ne & vetera & externa quæram, mihi: sed nescio quo modo inhaeret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingeniis altissimisque animis & existit maxime, & apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus & periculis viveret? Loquor de principibus: quid poetæ? Nonne post mortem nobilitari volunt? Unde ergo illud?

Aspicere, o cives, senis Ennii imaginem formam:

Hic vestram paucis maxima facta patrum.

Mercedem gloriae flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. Idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu

Faxit. Cur? voluit virum per ora virum.

Sed quid poetæ? Opifices post mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias³⁰ sui similem speciem inclusit in elyseo

30. *Nec funera fletu fasit*] Et in veteri codice Leydensi: *Nec funera fletum*. Quod tenendum videtur. *Funerans* dicebant feminam, ad quam funus pertinebat, & in exequiis præcebat ejulationem fustebrem, hoc est *lassus*. Quam vocem huic significandæ rei maxime propriam, sed minus notam librarii scripserunt mutarunt, & *funus* substituerunt, tum hoc, non aliis pluribus in locis. Quod minor non animadvertisse Josephum Scaligerum, cum in Castellanis hos Enniani epigrammæ versus explicaret. At ille quidem scite exposuit quæ ad *Funerans* atti-

nent; itemque G. J. Vossius in *Eymolog. Ling. Lat. v. Funus* & v. *Lassar*. Bucerius.

31. *Phidias sui similem speciem inclusit in elyseo Minervæ*] Hanc historiam refert Aristoteles de mundo cap. 6. Eius verba Latine reddit Apulejus p. 746. *Phidiasum illum . . . vidit ipse in elyseo Minervæ . . . vis sui similitudinem calligasse, ita ut sequi olim artificis voluisset exinde imaginem separare, soluta compage, simulacrum totum involuntatis interiret. Eodem reficiunt Valerius Maximus lib. vii r. cap. 14. 6. & noſter de Orat. II. 17. Dicitur*

Minervæ, cum inscribere³² non liceret? Quid nostri philosophi? nonne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt?

Quod si omnium consensus, naturæ vox est: omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui e vita cesserint: nobis quoque idem existimandum est. Et si, quorum aut ingenio aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sunt, cernere naturæ vim maxime: verisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cujus is post mortem sensum sit habiturus.

XVI. Sed ut deos esse natura opinamur, qualesque sint ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneat, qualesque sint, ratione discernendum est. Cujus ignorantia finxit inferos, easque formidines³³, quas tu contemnere non sine causa videbare. In terram enim cadentibus corporibus, hisque humo relictis, e quo dictum est *humari*, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. Quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt: quos auxerunt poetæ. Frequens enim confessus theatri, in quo sunt mulierculæ & pueri, movetur audiens tam grande carmen:

Adsum, atque advenio Acheronte, vix, via alta atque ardua,

Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,

Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum.

Tantumque valuit error, qui mihi quidem jam sublatus videtur.

Tom. II.

R r

tur,

32. *Cum inscribere non liceret*] Moris erat, ut stiloes nomina sua statuis insculperent. Plinius H. N. Præf. *pingendi, fingendi que condiderunt turonicis absolutis opera . . . pendenti titulo inscripisse, ut Apelles faciebat sua Polyctetus. Idem.*

33. *Esseque formidines*] Hoc loco formidines, quod opinor esse hæcenus observatum a nemine, haudquaquam timores sunt ac metus: sed eorum causa. *Formido* veterum superstitione consecrata, quam Hyginus, in audita Fabularum, natam ait ex *Venero* & *Marte*, fingebatur uti spectrum quoddam, cujus

officium terrere mortales, unde etiam *terricula* dicebatur. Idem ille scriptor, Fabul. 145. de Vacca, in quam conversa lo fuerat: *Juno Formidinosi ei visis, cujus timore exagrata* &c. Virgilius Æneid. xii. 335. de Martis comitatu: *Grævique ara Formidinis ora, læque, infidæque, &c. Formidinos* dicit Cicero ad emphasim, quemadmodum Lucilius in Fragmento, quod servavit Laetantius, *Insist. Div. lib. l. 22.*

Terricula, *Lamias*, *Fœni* quæ, *Pompliique* *Insistere* *Nume*. Bucerius.

ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, qua sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. Animos enim per se ipsos viventes non poterant mentis complecti: formam aliquam figuramque quaerebant. Inde Homeri ³⁴ tota *rexula*: inde ea, quae meus amicus ³⁵ Appius *reconduntur* faciebat: inde in vicinia nostra Averni lacus,

Unde animo ³⁶ excitantur obscura umbra, aperto ostio
 Alii Acherontis, falso sanguine, imagines mortuorum.

Has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucibus, laterum, pulmonum vi & figura potest. Nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem est ingenii, revocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere: Itaque credo equidem etiam alios tot seculis disputasse de animis: sed, quod literis exstet, Pherecydes Syrius primum dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sane: fuit enim.

34. Homeri tota *Naxos*] Ita vocatur Odyss. V. quod in eo libro Clyteus inferos aditisse, & cum uulturni collocatus esse fingitur. Vide Eustathium. *Davos*.
 35. Ea, quae meus amicus Appius *reconduntur* faciebat] Nec vitio caret haec scriptura: non enim *reconduntur*, seu locos ubi reposita sunt manus evocati, *facere*, sed is *ut* solebat Appianus. Vide lib. I. de Div. cap. 58. Fortan igitur, cum nonnulli libri *reconduntur*, alii *reconduntur*, reliqui *reconduntur* dent: ex varietate librarii produm additamentum, meritoque Per. Clacianus illud verbum, quodcumque sit, abundare statuit: aut, quod probabilis videret, cum acutissimo Bentleye legendum, *reconduntur* consulebat: Non absurde tamen legeris, *reconduntur* adhibebat. Idem.
 36. Unde animo *excit*] Deferes hic Gebhardum, qui ex manuscriptis suis dederat *falso sanguine*: ut de prius coniecerat Turnebus: qui quidem *falsum sanguinem* quasi perpetuum epitheto a Latinis veteribus magis usitatum autumavit. Mirum tamen, sanguinem, qui non sit, falsum appellari: & praeterea loca fusa suspensa: ut addam aperte mendosa: ut illud Ennii: ex Cresphonte apud Macrobium vi. 2.
 Nego misera lavare lacrimas *falsum sanguinem*.

Ubi respondendum cum viro summo Gerharo Vossio; *lacrime falso*. Citatur etiam ex Aetio Phindis apud Nonium in Lavri:
Salsum cruorem guttis lacrimarum levit: Sed rectius habet editur, *falso sanguine* dicit. Quare abest Gebhardus cum infalsa illa lectione, *falso sanguine*: & videmus, si quid in altera melioris sit frugis. Vossius imagines mortuorum *falso sanguine* dicit existimat, quia non sunt id quod videntur: quippe *ex sanguine rubra autantaxat*. Sed paucis, credo, approbabit haec interpretationem. Datus & ferreus poeta sit, qui sic loqui sustineat: potius *falso corpore*: nam *sanguis* ne in viventibus quidem videri potest, nisi vulneratis. Quid ergo? an conjecturam meam expectis? Equidem sic locum constituerim:
 Unde anima excitantur, obscurae umbrae, aperto ostio
 Alii Acherontis, falso sanguine, mortuorum imagines.

Umbrae sunt ipsae animae, ut Virgilius, *Ex sanguine vertit umbrae*. Eius autem *sanguine* non cum Vossio ad *imagines* refero, sed ad *excitantur*. Unde, inquit, *excitantur* *falso sanguine*. Scis, opinor, haec omnia ex Homeri *Naxos*, Odyss. s. esse desumpta: ubi animae mortuorum ad sanguinem fufum adhibebant, nec nisi eo degustato proloqui quidquam poterant, Bentleyus.

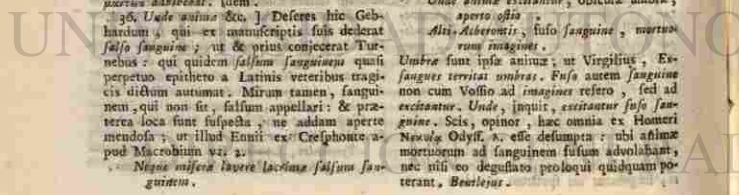
enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras confirmavit: qui cum Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Graciam cum honore ³⁷ & disciplina, tum etiam auctoritate: multaque secula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.

XVII. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi sententiae suae non fere reddebant, nisi quid erat numeris aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret; in Italiam venisse, & in ea cum aliis multis, tum Archytam Timaeumque cognovisse, & didicisse Pythagoreae omnia: primumque de animorum aeternitate non solum sensit idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. Quam, nisi quid dicis, praeferimus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus.

AUD. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? Errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire. MAR. Maeste virtute. Ego enim ipse cum eodem ipso non invitus erraverim. Num igitur ³⁸ dubitamus, R r 2 an,

37. Cum honore & disciplina, tum etiam auctoritate] Hic (inquit Bentleyus) copulantur duae voces honore & disciplina, quae vix ullam habent affinitatem aut similitudinem. Particulam etiam (addit) cum & tum disjungunt voces honore & auctoritate, quasi res essent plane diverfi generis. Legendum igitur idem vult, cum more & disciplina, tum etiam auctoritate. At mihi postea videretur emendatio, quam nuper protulit popularis noster, doctissimus Warburtonus, qui (leviore vulgatae lectionis mutatione) legit, cum honore & disciplina, tum etiam auctoritate. Ciceroni (cui) propositum fuit in hoc loco non naturam Pythagoreae philosophiae memorare, sed eam gloriam quam Pythagoras habuit apud civitates Magnae Graeciae. Hanc ille civitates tum philosophum, tum legislatorem agnovissent: honor igitur ex disciplina hic respicit ad primum illum Pythagoram characterem, auctoritas vero ad secundum. Ne quis vero dubitet, an satis Latine dicatur *honor* ex disciplina, animo contempleris id quod Cicero dicit in Orat. pro Sex. Roscio esp. 50. *quomo honor ipse ex illorum dignitate affertur*. Pearceus.

38. Num igitur dubitamus, an, sicut plerumque, sic & hoc? quousquam hoc quidem minime: persisterent enim mathematici, terrarum in medio mundo sitam ad universi caeli complerem quos puncti instar obtinere] Quousquam te verteris, nunquam hercule efficias. Quo oratio recte rede incedere videatur. Quo ceterum reserens illud ad Vides, opinor, sententiam mutillam & claudicantem. Quod & ille certe deprehendit, qui in codice tuo sic interpolavit, *An sicut plerumque, sic & hoc sub dubitatione accipimus?* Certe admissio illo an, necesse est ejusmodi quid sequatur. Quod tamen cum nullus alius codex agnoscat: tuior & facillior medicina quaerenda est. Dele istud *an*, & sic legitur, *distinguit Nam igitur dubitamus, sicut plerumque, sic & hoc*: (*quantum hoc videtur minime: persisterent enim mathematici, terrarum... quos puncti instar obtinere?* Nullae jam filebrae reliquae sunt: omnia complantata. Nunc, inquit, dubitamus terram instar puncti esse: sicut plerumque dubitare solent nos Academici? Istinon hoc quidem minime: nam mathematicis rationibus constat manus dare & aeternitatem augurari. Bentleyus.

an, sicut pleraque, sic & hoc? (quanquam hoc quidem minime: persuadent enim mathematici) terram in medio mundi sitam ad universi cæli complexum quasi puncti instar obtinere, quod *κέντρον* illi vocant: eam porro naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se & divisa momenta: terrena & humida suoapte nutu & suo pondere ad pares angulos in terram & in mare ferantur; reliquæ duæ partes ³⁹, ut ignea, altera animalis: ut illa superiores in medium locum mundi gravitate ferantur & pondere, sic hæc sursum rectis lineis in caelestem locum subvolent, sive ipsa natura superiora appetentes, sive quod a gravioribus leviora natura repellantur. Quæ cum consent, perspicuum debet esse, animos, cum e corpore exceperint, sive illi sint animales, id est, spirabiles, sive ignei, sublime ferri. Si vero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis quam dilucide dicitur, aut quinta illa non nominata magis quam non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, ut a terra longissime se esserant. Horum igitur ⁴⁰ aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde cerebrove, aut in Empedocleo sanguine demersa jaceat.

XVIII. Dicaearchum vero cum Aristoxeno æquali & condiscipulo suo, doctos sane homines, omittamus: quorum alter ne condoluisset quidem unquam videtur, qui animum ⁴¹ se habere

³⁹ Reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illa superiora (terrena & humida) in medium locum mundi, gravitate ferantur & pondere, sic hæc sursum (vel sursum) rectis lineis & caelestem locum subvolent, sive ipsa natura superiora appetente, sive quod a gravioribus leviora natura repelluntur. Ubi primum hæc legeram, continuo subdoloratus sum mendum subesse. Quid enim illud, ipsa natura? nihil profecto aliud, quam natura verum communitatis: atqui illa haud magis superiora appetit, quam inferiora, sive media. Ergo falsum hoc & absurdum, iudeo ignem & aërem cælum versus subvolare, quod ipsa natura superiora appetat. Legendam igitur, sive ipsa natura superiora APPETTENTES. Ubi natura perinde est ac natura sua. Postea vero inspecta Lambini editione, animaveri virum doctissimum & appetentes ex

veteri codice protulisse, ipsa autem ex conjectura. Et tamen hic est, quem ubique bonus ille Gebhardus præ se contemnit, fugilat, conculcat: quia, si verum amamus, tam longe inferior ipse est; ut nullo modo se comparandus. Idem.

⁴⁰ Horum igitur aliquid animus est, &c. Hoc ita exponitur, quasi consequens ex iis quæ antecessere. Atqui aliter res habet, neque phrasin sententiam explicare nisi absurdam potest. Proinde opinor Ciceroem scripsisse, Horum igitur aliquid animus ipse, ne &c. Explicato quam solit animorum sit facta conditio, si aut aere consent, aut igne, &c. hoc subiungit, Optemus igitur horum aliquid animus esse, ne indigne cum corpore pereat: perire autem, si vel cor esset, vel cerebrum, vel sanguis. Ruberius.

⁴¹ Qui animum se habere non sentiat? Ita hæc

bere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero situs & figura corporis, vacans animo, quam possit harmoniam efficere non video. Sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat. Bene enim illo proverbio Græcorum præcipitur,

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Illam vero funditus ejiciamus individuorum corporum levium & rotundorum concursuionem fortuitam: quam tamen ⁴² Democritus concalesfactam & spirabilem, id est animale, esse voluit. Is autem animus, qui, si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum videri video Panætio, superiora capestat necesse esse. Nihil enim habent hæc duo genera proni, & supra semper petunt. Ita, sive dissipantur, procul a terris id evenit: sive permanent & conservant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cælum, & ab his perumpantur & dividatur crassius hic & concretus aer, qui est terræ proximus. Calidior est enim, vel potius ardentior animus, quam est hic aer, quem modo dixi crassum atque concretum. Quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra, terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt.

XIX. Accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aere, quem sæpe jam appello crassum, eumque perumpat, quod nihil est animo velocius; nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. Qui si permanet incorruptus, sui-

que hæc lectione Cicero non dicit, cur Dicaearchus non videtur condoluisset: poterat ille & sentisse se animum non habere, & tamen condoluisset. Quapropter mihi in mentem venit Ciceroem scripsisse, quia animum se habere non sentiat: ut hæc sit ratio, cur Dicaearchus non videtur condoluisset. Sensus est: Dicaearchus ita acerrime disseruit se animum non habere, ut ne condoluisset quidem, quod eum non haberet, videretur. Peacrus.

⁴² Quam tamen Democritus concalesfactam

& spirabilem, id est animale esse vult. Vulgo voluit, contra M. Eden. Scilicet philosophus illa corpifcula *κέντρον* & *κέντρον* prout auctor est Aristoteles lib. 1. de Anima, cap. 2. Porrenti vero simile videri possit, quod nosset hoc in loco spirabilem, id est animale dicit, cum supra cap. 17. legatur, sive illi sint animales, id est spirabiles. Hinc certe dubitari non potest, quin animale spirabile censuerit obscurus. Davi-

que similis: necesse est ita feratur, ut penetret & dividat omnem caelum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod & humidum & caliginosum est, propter exhalationes terrae. Quam regionem cum superavit animus, naturamque sui similem contigit & agnovit: junctus ⁴³ ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insiluit, & finem altius se effertendi facit. Cum enim sui similem & levitatem & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur; eaque ei demum naturalis est sedes, cum ad sui similem penetravit, in quo nulla re egens aletur & sustentabitur ⁴⁴ iisdem rebus, quibus altra sustentantur & aluntur.

Cumque corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoque magis incendi, quod iis amulemur, qui ea habeant, quae nos habere cupimus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum & amulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus & visere, id multo tum faciemus liberius: totosque nos in contemplandis rebus perspicendisque ponemus, propterea quod & natura inest mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas veri videndi: & ora ipsa locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum caelestium, eo majorem cognoscendi cupiditatem dabunt. Haec enim pulchritudo etiam in terris patriam ⁴⁵ illam & avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitavit. Praecipue vero fruuntur ea, qui tum etiam, cum, has terras incolentes,

43 Junctus... facit. Tum enim... adeptus. Vulgo junctus... facit. Cum enim adeptus est. At Reg. ultimam vocem seclit, idemque codex consilii dat a prima manu. Nos igitur emendationem Cl. Bentleii merito recipimus. Vide Hieroclem in Aur. Carm. 54. pag. 186. & seq. Idem.

44 Sustentabitur iisdem rebus, quibus altra sustentantur & aluntur. Veteres stellas animatae esse, terrenisque & aqueis vaporibus ali censuere. Vide Cic. Nat. Deor. 1. 46. Servium ad Eo. lib. I. cap. 612. Lucianum in Icaromen. Plura veterum loca suppeditabunt Liphus Phys. Stoic. lib. II. cap. 14. &

Menagius ad Laertii lib. VII. cap. 145. Idem. 45 Patriam illam & avitam. Sic omnes MSS. Patriam tamen legit Nonius, quem secuti sunt P. Manutius, D. Lambinus, ceterique recentiores. Mihi sane tanti non est Marcellus, ut ejus libros cunctis Ciceronis exemplaribus praeferam, cum pravas & vitiosas passim det lectiones. Accedit, quod Tullius patria bona, patrias fortunas, & reliqua generis ejusdem, singulari fere pagina adhibeat, voce vero patrias nullus utatur. Quin & Ad. prima in Verrem cap. 5. cum patriam & avitam, ut hic patriam & avitam philosophiam, dixit. Idem.

res, circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant.

XX. Etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias, per quas penetravit ea, quae est nominata

Argo, quia Argivi in ea, delicti viri, Velli, perebant pellem inauratam arietis; aut ii, qui Oceani freta illa viderunt.

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda: quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, ejusque cum situm, formam, circumscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursus omni cultu propter vim frigoris aut caloris vacantes?

Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quae videmus. Neque enim est ullus sensus in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta & patefacta viderunt, viae quasi quaedam sunt ad oculos, ad aures, ad nares, a sede animi perforata. Itaque saepe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum & videre & audire, non eas partes, quae quasi fenestrae sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, fontem? Quae nunquam quinque nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, & is omnium iudex solus esset. Atque ea profecto tum multo puriora & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quae patent ad animum a corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis concretisque corporibus sunt intersepta quodam modo. Cum autem nihil erit praeter animum; nulla res obiecta impedit; quo minus percipiat, quale quidque sit.

XXI. Quamvis ⁴⁶ copiose haec diceremus, si res postularer, quam

46 Quamvis copiose haec diceremus, si res etc. Mentis Ciceronis aptior videretur alia loci.

quam multa, quam varia, quanta spectacula animus in locis caelestibus esset habiturus. Quae quidem cogitans, soleo saepe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturae cognitionem admirantur, ejusque inventori & principi gratias exultantes agunt, eumque venerantur, ut deum. Liberatos enim se per eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu. Quo terrore? quo metu? Quae est anus tam delira, quae timeat ista, quae vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

*Aeberuntia templa, atra Orci, pallida
Leri, oimubila, obsita tenobris loca.*

Non pudet philosophum in eo gloriari, quod haec non timeat; & quod falsa esse cognoverit? Ex quo intelligi potest, quam acuti natura sint, qui haec sine doctrina credituri fuerint. Praeclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros. Quod ut sit, (nihil enim pugno) quid habet ista res aut laetabile, aut gloriosum? Nec tamen mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagorae sit & Platonis vera sententia. Ut enim rationem Plato nullam asserret, (vide quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. Tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur.

XXII. Sed plurimi contra nituntur, animosque, quasi capite damnatos, morte mutant: neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur aeternitas, nisi quod

loci interperctio, *Quamvis copiose haec, dicereamus, si res &c.* Quasi dixisset nollet, *Quamvis haec copiose diximus, tamen dicereamus &c. Peiricus.*

47 *Liberatos enim se per eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu. Quo terrore? quo metu? I Veror equidem, ne gravissim illi dominis non nisi unus solitque sit: quo enim differunt terrore, & metu? Subiecta quidem interdu huc vocabula reperies: sed hoc ex more rhetorum, qui ad amplificandam orationem cognatas & similes dictiones coacervant. Stoici quidem, qui omnia in pulvisculum diffringunt, sic haec partimuntur & definiunt, ut terrore sub metu, quali species sub genere, comprehendatur. Terrore, inquam, est*

metus concitans. Edo: at nihilominus putidissimam plane fuerit binos hinc dominos confingere. Tu lege, literula abjecta: *Terrore sempiterno, & nocturno ac diurno metu. Quo terrore? quo metu?* Hinc illa Cicerois, *Quae mox sequuntur. Non pudet philosophum in eo gloriari, quod haec non timeat, & quod falsa esse cognoverit?* Ubi timor ad metum reulit, falsa ad errorem. Nori sunt Lactetii versus, l. 147. quos ter quaterque inculcat.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque necesse est, Non radii Solis, neque lucida tela diei Dissurcat, sed naturae species, ratiocinae. Terrorem & tenebras hic vocavit, quae Cicero metum & errorem. Bentlejus.

nequeunt; qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quae conformatio, quae magnitudo, qui locus: ut 48, si jam possent in homine 49 uno cerni omnia, quae nunc testata sunt, casurusne in conspectum videatur: an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem.

Haec reputent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse. Videbunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem, naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienae domi, quam qualis, cum exierit, & in liberam caelum, quasi in domum suam, venerit. Si enim 50, quod nunquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus: certe, & deum ipsum, & divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti non possumus. Diocarchus quidem & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt.

Est illud quidem maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim praeceptum Apollinis 51, quo monet, ut se quisque noscat. Non enim, credo, id praecipit, ut membra nostra aut staturam figuramve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi haec dicens, corpori tuo dico. Cum igitur, *Nosce te*, dicit, hoc dicit, *Nosce animum tuum*. Nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquid

Tom. II.

S I

animi

48 *Ut, si iam possent casurusne in conspectum videatur animus, an tanta sit ut fugiat aciem?* Ne possit istud ut ferri, facit vocula interrogativa *ne* & *an* in posteriore parte sententiae. Lambinus 370 at *legit aut*: quod sequendum videtur, nisi multo lectior reponere, at, *si iam possent &c.* Utraque lectio cum sequentibus verbis bene conveniet, *Peiricus.*

49 *In homine uno*] Bentlejus corrigit, *in homine uno*. Quam emendationem recepit Davinius: nos autem, renitentibus aliis editionibus, in Tallii contextum non nudemus introducere: sed in nostra tamen metaphrasi Gallica fecimus omissum. *Oliver.*

50 *Si enim*] Victorium, Manutium, &

Lambinum sequimur. Gruterus autem: *Nisi enim intelligeret non possunt complecti nos, possunt.* Particulum negantem tollit Baharius post intelligere: Davinius, post complecti. *Idem.*

51 *Praeceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat*] Hoc *apollinis* Thalesi, Soloni, Chiloni aliisque multis adscriptum fuisse docebant Erasimus Adag. pag. 306. ed. Hanov. & Menagius ad Laertii l. 40. lib. 2, quae laudantur viri illi doctissimi, plurima possent adijci: sed id nunc non agimus. Monobdunat Apollini tribuisse non modo Platonem, nostramque lib. l. de Leg. cap. 22. 23. ac Fin. v. 36. sed etiam Plutarchum, Philohatum, &c. *Droijus.*

animi receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. Hunc igitur nosse, nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum, sic, ut tributum deo sit: hoc est ⁵², se ipsum posse cognoscere. Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciet: dic, quaeso, ne esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ a Socrate est in Phædro explicata, a me autem posita est in sexto libro de Republica.

XXIII. Quod semper ⁵³ moveatur, id æternum est. Quod autem motum afferit alicui, quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, vivendi habeat necesse est. Solum igitur, quod se ipsum mover, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moveri quidem desinit. Quin etiam cæteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo. Nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. Nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit: si quidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se moveatur. Id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, omnisque natura consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua, ut primo, impulsiva moveatur. Cum pateat igitur, æternum id esse, quod se ipsum moveat; quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimatum est enim omne, quod pulsu agitur externo. Quod autem est animal, id motu cietur interiore & suo. Nam hæc est propria natura animi, atque vis. Quæ si est una ex omnibus, quæ se ipsam semper moveat; neque nata certe est, & æterna est.

Licet concurrant plebei omnes philosophi, (sic enim ii, qui

⁵² Hoc est, se ipsum posse cognoscere. Hæc voces glossæ merito damnaverunt P. Mantius & D. Lambinus; licet enim refragetur Janus Gebhardus, naso tamen careat necesse est, qui glossam non offacit. Simili ferre ratione Plutarchus in Demosth. Tom. I. p. 847. Αὐτὸν γὰρ τοῦτ, inquit, ἔστι κενὸν τὸ πρῶτον ἐκείνου ἔργον ἀποκρίσας, οὐδὲν αὐτὸ ἀλλοτῆρα

ἀποκρίσας οὐδὲν αὐτὸ. Vide sis & Platonem in Alcib. primo. Idem.

⁵³ Quod semper moveatur. Vide Mureti Var. Lect. VIII. 3. ubi collatio loci hujus & Phædro Platonis cum ejusdem loci interpretatione Ciceroniana. Et Soma. Scipionis, cap. 8.

qui a Platone, & Socrate, & ab ea familia dissent, appellandi videntur) non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt; sed ne hoc quidem ipsum, quam subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moveri: quod cum sentit, illud una sentit, se vi sua, non aliena moveri: nec accidere posse, ut ipse unquam a se deseratur. Ex quo efficitur æternitas: nisi quid habes ad hæc.

AUD. Ego vero facile sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita isti faveo sententiæ.

XXIV. MARC. Quid illa tandem, num leviora censes? quæ declarant inesse in animis hominum divina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam; quemadmodum interirent, viderem. Nam sanguinem; bilem; pituitam, ossa, nervos; venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor posse dicere, unde concreta & quo modo facta sint. Per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quam vitis, quam arboris: hæc enim etiam dicimus vivere. Item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestis.

Habet primum memoriam, & eam infinitam, rerum innummerabilium. Quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitæ. Nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quandam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. Ad ea sic ille responder, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eodem perveniat, quo si geometrica didicisset. Ex quo effici vult Socrates, ut discere nihil aliud sit, nisi recordari. Quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e vita: docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere; nec vero fieri ullo modo posse, ut a pueris tot rerum atque tantarum infinitas & quasi consignatas in animis notiones, quas *εἰσὸς* vocant, haberemus, nisi ani-

mus, antequam in corpus intravisset, in rerum cognitione viguisset.

Cumque nihil esset, ut omnibus locis a Platone differitur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat; idque solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere, cognita aruit. Ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. Neque ea plane videt animus, cum repente in tam insolitum tamque perturbatum domicilium immigravit; sed cum se collegit atque recreavit, tum agnoscit illa remiscendo. Ita nihil aliud est discere, nisi recordari.

Ego autem majore etiam quodam modo memoriam admittor. Quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut unde natam? Non quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cineas, quanta nuper Charmadas, quanta, qui modo fuit, Scepheus Metrodorus, quanta noster Hortensius; de communi omnium memoria

54 Cumque nihil esset &c.] Hoc loco esse debet intelligi non sensu populari, sed Platónico & subtili, aut, si quis mavult, metaphisico: nimirum quo sensu senebat Plato, id unum posse dici esse, quod semper est; quod autem oriatur & intereat, id vere & proprie non esse. Quod Cicero factum ponit. Non ergo de corpore, multo minus de animo dicitur, quod nihil esset; sed de re quavis alia, præter ideas. Hic enim unice convenit esse. Vide Timæum, cap. 2. Olivæ.

55 Non potuit animus hæc... agnoscere, cognita aruit: ex quo &c.] Potius mutatis punctis lego, non potuit animus hæc, in corpore inclusus agnoscere, cognita aruit; ex quo &c. Pateretur.

56 Quanta memoria Simonides?] Is artem memoriz primus ostendisse dicitur. Vide Quintilianum Inst. Orat. lib. XI. cap. 2. Plinium H. N. VII. 24. & Elianum H. A. VI. 10. Darsifur.

57 Quanta Theodectes?] D. Lambinus placet Theodectes, & sic ex Mf. Fr. Fabricius. At si illius extras ejusmodi codex, a sciolo quodam fuit emendatus; nam licet

Theodectis memoriam celeberrimam, se recte tamen habet vulgata lectio, cum sensu auditis quamlibet multo verius potius dicitur reddidisse Theodectes, ut auctor est Quintilianus Inst. Orat. lib. XI. cap. 2. etque artem memoriz fuisse tradidit Elianus H. A. lib. VI. cap. 10. Item.

58 Cineas?] Vulgo Cineas. Male. Græcis enim Rades, non Kineas dicitur. Vide Cl. Salmasium Exerc. Plin. pag. 49. Ejus memoriam hæc verbis celebrat Seneca Controv. Proem. Cineas... missus a Pyrrho legatus ad Romanos, postea die novus domus, senatus & omnem urbem circumspiciens plebem nominatim suis persulavit. Ad. tis & Plinium H. N. lib. VII. cap. 24. Item.

59 Noster Hortensius?] Hujus excellentem memoriam deprædicat Cicero in Bruto cap. 88. Seneca Controv. Proem. Hortensius a Siffens producat, in auditione perfecti dicitur totum, & omnes res, & præta, & antiquis ordine suo recessit; orationis recognoscitur, ut ut in nullo fallitur. Ad. tis Latis num. Patatum Pan. XII. cap. 18. ac Quintilianum Inst. Orat. lib. X. cap. 6. & lib. XI. cap. 2. Item.

moria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo majore studio & arte versantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare, ita multa meminerunt.

XXV. Quoruscumque hæc spectat oratio? Quæ sit illa vis, & unde, intelligendum puto. Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima sit animus, ignisve, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire quod nesciam. Illud si ulla alia de re obscura affirmare possem, si ve anima, si ve ignis sit animus, eum jurarem esse divinum. Quid enim, obsecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloso & caliginoso cælo, aut sata aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. Si ne id quidem: at, quantum sit, profecto vides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? Absurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? An imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? Quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? Quæ porro tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere?

Quid illa vis, quæ tandem est, quæ investigat occulta, quæ

50 Tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere?] Suspecta est vox ultima: non enim magnitudo res ulla effigit, sed in illa hæc effinguntur. Lego, quæ illa tam multa possit evincere. Idem.

51 Quid? illa vis quæ tandem est, quæ investigat occulta, quæ inventio atque evocatio dicitur?] Ex hæc tibi terrena mortalitate natura concreta ea videtur? aut qui prius est? Quod summa sapientia Pythagoras videtur esse? omnibus rebus imponit nomina? aut qui dissipator homines congregavit, & ad societatem viæ convocavit? aut qui sonus vocis &c.] Scire equidem ex te velim, quo referantur illa toties hic repetita aut qui: non enim video quoruscumque pertinent, neque nullum exitum orationis inventio. Forc ergo terent inventura, quæ hic enumerat, non sunt concretæ in videtur, aut qui prius &c. fiam, redorum, quid? quid agant, vel quid

sunt denique? nihil omnino: ut quidem hic locus vulgo nunc legitur. Tu vero sine dubitatione responde, Ex hac tibi terrena mortalitate natura concretæ res videtur, aut qui prius? omnibus rebus imponit nomina: aut qui &c. Hoc est; nihil in divinitus habuit, nihil auræ celestis, nihil ignis ætherei? Nosti illud Lucretii de Empedocle:

Ut vis mortali videtur corpore creatæ. Ceteram tam turpe mendium liberariorum solenni audacia acceptum referimus: cum enim præcesserit inventio atque evocatio, statim hi res concretæ in se latium quidem esse arbitri, permittantur terminationes, ut eodem genere adjeverunt cum substantivo, ut putabant, amice concordaverit. Hæc est. Concreta ea &c.] Ita omnes codices scripsi & impressi: pro qua lectione Bentleyus reposuit concretæ in videtur, aut qui prius &c. quia nescivit, quo referrentur illa toties in sequen-

quæ inventio atque excogitatio dicitur? Ex hacne tibi terrena mortaliq[ue] natura & caduca concreta ea videtur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit, & ad societatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminavit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones⁶², institutiones notavit? Omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras invenerunt: a quibus mansueti & excolti, a necessariis artificibus ad elegantiora defleximus. Nam & auribus oblectatio magna parta est, inventa & temperata varietate & natura sonorū: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixæ certis locis, tum illa⁶³ non re, sed vocabulo errantia. Quorum conversiones⁶⁴, omnesque motus, qui animo vidit, is docuit, similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in cælo. Nam cum Archimedes lune, solis, quinque errantium

sequentibus repetita aut qui. At mihi ista commendatione opus non esse videtur, si sic locum insepungamus. Ex hacne tibi terrena mortaliq[ue] natura & caduca concreta ea (sc. inventio atque excogitatio) videtur: aut qui primus &c. Scilicet hæc compendiose dicta esse censio, cum fustius Cicero sic dicere potuisset, aut ex illa natura concretus is videtur, qui primus &c. Proverbia.

62 Progressiones, institutiones] Institutiones respondent Manutius, Lambinus, alii, nec, ut videtur, immerito: licet enim codices nihil viderent, minime capio, quem locum habere possint institutiones. Alteram vocem sicco pede prætereunt interpretes; eandem tamen portellatam obinet ac cursus, nec magis λόγος putandus est Cicero. Reg. & Elicii. Sec. prægressiones. Scribo regressiones: nam planetas nunc stare, nunc regredi, nunc præcurrere videri, notissimum. Davis.

63 Tum illa, non ea, sed vocabulo errantia] Platoniorum fuit sententia, stellas erraticas non vago motu, sed certis legibus, agitari: quod etiam recentioribus videtur astronomis, qui diversa illa æquationum vario planetarum & telluris inter se frui tribuunt. Vide sic Ciceroem Nat. Deor. lib. II. cap. 20. Idem.

64 Quorum conversiones omnesque motus qui

animum vidit, is docuit similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in cælo.] Redige, quæso, hæc mecum ad calculum? Qui, inquit, animum vidit, is (id est, animus) docuit animum suum similem ejus esse. Ergo hic habemus animum animi: factis hoc belle? Alius, opinor, dixisset: is docuit se similem ejus esse. Sed alia pariter medicina est. Lege certissime: Quorum conversiones omnesque motus qui animo vidit, is docuit similem animum suum esse &c. Noster de Natura Deorum I. 18. Epicurus autem, qui res occultas et penitus absitas non modo videri animo, sed etiam se trahit &c. Ibid. II. 64. Totam licet animis, tanquam oculis lustrare terras. Acad. II. 40. Aut si etiam dormientes aliquid animo videre videntur. Ovid. Fast. IV.

Appius est auctor: Pyrho qui pace negat

Multum animo vidit, lumine captus et

Et alii passim. Sed & hoc jam nunc a Lambino videri occupatum: adeo ut rursus indigner ejus hominis vicem, cui sepe recte monenti, seu præ invidia & livore, five præ cæcitate & ignorantia, nemo obtemperare voluit. Bentlejus.

tium motus in spheram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit, Platonis deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si⁶⁵ in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera quidem eisdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari.

XXVI. Mihi vero ne hæc quidem notiora & illustriora carere vi divina videntur: ut ego aut poetam grave plenumque carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi majore fluere, abundantem sonantibus verbis, uberibusque sententiis. Philosophia vero, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum? Hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam magnitudinemque animi erudit: eademque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videremus.

Profus hæc divina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat & tantas. Quid est enim memoria rerum & verborum? Quid porro inventio? Profecto id, quod nec in deo quidquam majus intelligi potest. Non enim⁶⁶ ambrosia deos, aut nectare, aut Juvencate pocula ministrante, letari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem a diis raptum ait propter formam, ut Jovi bibere ministraret. Non justa causa, cur Lao-

65 Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest] Nihil veterum codicum scripti: est tantum cur a Ciceronis manu esse nunquam crediderim. Quid enim sibi vult in hoc mundo? an plures & infinitos quidem mundos constituit, ex sententia Democriti & Epicuri? Næque meræ: nullus quippe apud illos mundi ædificator deus: omnia casu & fortuito ex atomorum concursu. Atqui hic ex Platonis sententia loquitur: lege itaque inverlo ordine: Quod si hoc in mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera quidem &c. Idem.

66 Non enim ambrosia deos aut nectare, aut Juvencate pocula ministrante letari arbitror.] Geminus tunc locos est de Natura Deorum I. 40. At poeta quidem nectare, ambrosia,

epulas comparat, et aut Juvencatam aut Ganymedem pocula ministrantem. Verum ut hic locus rectus est & integer, ita prior ille in memo cubat. Quale enim illud, letari ambrosia, aut nectare, aut Juvencate? Quid? Cibulæ, oblectro, est Juvencas, an potio? Vides nunc, opinor, quod tuum est acumen, sententiæ labem: quam nullo negotio expurgaveris, nisi sic legeris, aut delecto. Non enim ambrosia deos aut nectare, Juvencate pocula ministrante, letari arbitror. Pocula vero intellige ambrosia aut nectare: quorum utrumque interdum pro. Iupocibus venditant poeta, & ambrosia fuerit, cum legitur, spargunt. Idem.

medonti? tanta fieret injuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. Divina⁶⁸ mallem ad nos. Quæ autem divina? vigere, sapere, invenire, meminisse. Ergo animus; ut ego dico, divinus est; ut Euripides audent dicere, deus: & quidem si deus aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. Nam ut illa natura caelestis & terra vacat & humore: sic utriusque harum rerum humanis animus est expertus. Sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta⁶⁹: primum hæc & deorum est, & animorum.

XXVII. Hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in Consolatione hæc expressimus: *Animorum nulla in terris origo inveniri potest. Nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut stabile, aut igneum. His enim in naturis nihil inest, quod vim memoria, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti possit præsentia: qua sola divina sunt. Nec invenitur unquam, unde ad hominem venire possint, nisi a Deo. Singularis est igitur quædam natura atque vis animi, separata ab his naturis nostrisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, caeleste & divinum est: ob eamque rem æternum sit necesse est. Nec vero Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædina motu sempiterno. Hoc e genere atque eadem e natura est humana mens.*

XXVIII. Ubi igitur, aut qualis est ista mens? Ubi tua, aut

67 Cor. Laomedontæ tanta fœret injuria] Nostræ ædificæ inveniendi impingunt Joach. Camerarius, Aldus nepos, & Fuhr. Crinitus; quasi Troi, non Laomedontæ, fuisset scribendum. Verum ut de raptore, sic de patre Gagnymedis inagque sunt inter auctores discrepantiz. Plerisque Trois est filius. Lucianos in Glaridemo eum Dardani filium vocat. Laomedonte genitum confirmat Cæli scriptor apud Scholiasten in Euripidis Orest. vers. 1392. Quo loco Cæcerentem dicitur. Tab. Fabric. lib. II. Ep. 38. Quin & Gagnymedi ab Euripide Troad. vers. 822. *Laomedontem* vocat.

68 nominari video, Neque eum Laomedontæ progenitum fuisse, sed esse asserit potest: sed patre mortuo, fratrem contingebat injuria. Dicitur.

69 Inducta: personam hæc] Inter punctum sic voluerat Lambinus, sed ista primam: hæc &c. Fæcit cum Lambino Bntlejus: ac merito quidem.

aut qualis? potesne dicere? An, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? Non valet tantum animus, ut se ipsum ipse videat: at, ut oculus, sic animus sese non videns alia cernit. Non videt autem, quod minimum est, formam suam. Fortasse: quanquam id quoque: sed relinquamus: vim certe, sagacitatem, memoriam, motum⁷⁰, celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne querendum quidem est.

Ut, cum videmus speciem primum candoremque cæli; deinde conversionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus; tum vicissitudines dierum atque noctium, commutationesque temporum quadripartitas, ad maturitatem⁷¹ frugum & ad temperationem corporum aptas; eorumque omnium moderatorem & ducem solem; lunamque accretione & diminutione luminis, quasi fastorum notantem & significantem dies; tum in eodem orbe, in XII. partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime servantes, disparibus inter se motibus; nocturnamque cæli formam undique sideribus ornata; tum globum terræ eminentem e mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde

Horriser

Aquilonis stridor gelidas molitur nives:

altera Australis, ignota nobis, quam vocant Græci *ἀντιχθονα*: cæteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore: hic autem, ubi habitamus, non intermittit suo tempore

*Cælum nivescere, arbores frondescere,
Vires lætificæ pampinis pubescere,*

Tom. II.

T t

Rani

70 Motum, celeritatem] Motus celeritatem. Bntlejus.

71 Ad maturitatem frugum] Rectius, opinor, M. Norvic. quo usus est Davinius, ad maturitatem frugum & ad temperationem corporum aptas: id est, ad faciendos fruges maturas. Sic ab aliis Latinis scriptoribus

poma & vine maturari dicuntur. Maturitas significat tempus maturum; hic vero locus postulat potius vocem, qua actus maturandi exprimitur. Vix aliter nostrar locutus est in I. de Nat. Deor. cap. 2. *Calique locutionis, quibus omnia, que terra gignit, maturata pubescant.* Peare.

Rami baccarum uberrate incurvescere,
Segetes largivi fruges, flores omnia,
Fontes scatero, herbis prata convolvitur:

tum multitudinem pecudum, partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda; hominemque ipsum, quasi contemplatorem cæli, ac deorum, ipsorumque cultorem; atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia.

XXIX. Hæc igitur & alia innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his præsit * aliquis vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni videtur: vel, si semper fuerint, ut Aristoteli placeat, moderator tanti operis & muneris? Sic mentem hominis, quamvis eam non videas; ut deum non vides, tamen ut deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis, vim * divinam mentis agnoscito.

In quo igitur loco est? Credo equidem in capite: & cur credam, asserere possum: sed alias: nunc ubi ubi fit animus, certe quidem in te est.

Quæ est ei natura? Propria, puto, & sua. Sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. Illud modo videto, ut deum noris, etsi ejus ignores & locum & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ejus ignores & locum & formam. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei fumus, quin nihil sit animus admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. Est enim interior quasi difcessus, & secretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur.

His & talibus rationibus adductus Socrates, nec patronum quæsit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit: adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi distans, non a superbia: & supremo vitæ die de hoc ipso multa

* Vix, aliquis conditor, vel effector

* Lamb. divina

ta differuit, & paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit: & cum pane in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum in cælum videretur ascendere.

XXX. Ita enim censebat, itaque differuit, duas esse vias, duplicesque curfas animorum e corpore excedentium. Nam qui se humanis vitis contaminavissent, & se totos libidinibus

T t 2 dedit-

72. Nam qui se humanis vitis contaminavissent, & se totos libidinibus deditissent, quibus carati, velur domesticis vitis æque flagitio se inquinavissent, vel Rep. violanda fraudes insuperabiles conceperunt, in devium quandam iter esse, solum a consilio deorum. In his verbis non ita multis ter quætere a dormitantibus libris peccatum esse suspicatur. Sed primum apponam integrum locum, ut mihi legendum videatur: tum de ratione emendationum videbitur. Scribo igitur, Nam qui se immundis vitis contaminavissent, aut se totos libidinibus deditissent, quibus carati, vel domesticis stupris æque flagitio se inquinavissent, vel rep. violanda fraudes insuperabiles conceperunt, in devium quandam iter esse. Principio, illud quod vulgo fertur humanis vitis quam sententiæ advertum sit, tu considera. Nam certe humanæ vitis sunt quæ in quemvis hominem cadunt, quæ naturæ humanæ imbecillitas a se defendere & depellere non potest. Ovidius Fast. l. ver. 209. de astronomiæ inventore loquens, tanquam supra mortalem conditionem evectis.

Credibile est illos passim vitisque locifque

Atque humanis evectis caput. Atqui hoc loco non de mediocribus & ignoscendis vitis Ciceronem loqui manifestum est: hinc enim mortalium turpissimos & contaminatissimos ponit, illic castissimos sanctissimosque; quorum hos ad deorum sedes recta ire post mortem, illos iter devium capessere, a beatis solibus quam maxime disversum. Lego igitur, quod proximo ad librorum scripturam videri accedere, immundis vitis, quo epitheto Horatius noverat usus est Sermon. ll. 4. ver. 76.

Immaue est vitium dare vitis ternis macello.

Mox lego, aut se totos. Non enim eodem, sed diversis intelligit; priores, sceler-

atos, fraudibus, rapinis, crudibus gratiantes; posteriores, voluptarios, qui ventri & gula & libidinibus fervunt. Certe hæc vitia quodammodo contraria sunt, nec facile in unum eundemque hominem cadunt. Legge deinde, deditissent, cum Victorio & codice ex tuis meliore, quod & hic & longè alias perperam immutavit Gebhardus. Deditisse enim majus quid & significantius notat, quam dedit, pro captivo se tradere, in servitutem addicere, mancipare. Confirmatur hoc & ex adjuncto iter deditissent: sic Noster de Legibus ll. 2. Pro qua mori, et cui nos totos dedere debemus. Ad Aratum IX. 4. Sed tamen, ne nos totum agritudinis deditam, sumpsi mihi quædam tangam. Sive, Tusc. V. 39. Hæc dissoni quærendis divitiæ delictarum toto se nimio deditissent; ubi iterum contra Victorium & eos codices Gebhardum sequens male interpolantem deditissent. Sequitur delictarum, quibus carati, velur domesticis vitis æque flagitio se inquinavissent: hoc est, quibus seu fœteribus, siue libidinibus (nam ad utrumque hoc referuntur) velur domesticis vitis etc. Quid, maxime, illud velor? an scelera, fraudes, rapinæ sunt domesticæ vitæ? immo vero hæc ut disjuncta & disparata ponuntur. Lego ergo levissima mutatione, vel domesticis flagitiis, vel re publica violanda. Alioqui impedita proflus oratio est, neque exitum sibi reperit. Hæc quidem emendatio, utcumque fiat ceteris, longe certissima est, sed illud quid etiam restat? Vide enim illud, quibus vitis & libidinibus carati, vel domesticis vitis se inquinavissent: quam frigidè, quam illepide hæc repetitur illud vitis? an quidquam sapit aut elegantiz, aut copie Tullianæ? Quamorem aut legerim, domesticis stupris æque flagitio: aut domesticis vitis æque flagitio: illa enim apud nostram una cum flagitiis non semel iuncta legitur. Bentlejus, in usu esse

dedissent, quibus cæcati velut domesticis vitis atque flagitiis se inquinavissent, vel in republica violanda fraudes inexpiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse, seclusam a concilio deorum. Qui autem se integros castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere. Itaque commemorat, ut cygnis (qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videntur, qua providentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur) sic omnibus & bonis & doctis esse faciendum. Nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe usu venit, qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut adspectum omnino amitterent: sic mentis acies seipsam intuens nonnunquam hebetescit; ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans⁷², circumspiciens, hesitans, multa adversa revertens, tanquam ratis in mari immenso nostra ve-
hitur oratio.

Sed hæc & vetera, & a Græcis. Cato autem sic abiit e vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. Verat enim dominans ille in nobis deus, iniussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Gatoni, sæpe multis; nã ille, medius fidius, vir sapiens, latus ex his tenebris in lucem illam excesserit. Nec tamen illa vincla carceris ruperit. Leges enim vetant. Sed tanquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima,
sic

esse & communi, & Ciceronis, ut *humana vitis* dicantur mediocritas & excusabilia. At enim philosophi personam hic induit Cicero, atque hominibus e turba ac sæpe mortalium, opponit sapientem diis admoventum. *Humana* que dicit *vitis*, illa ipsa sunt que Plato *νεμερὴ* & *Σωκράτης*, Phædon. pag. 81. Edidit. H. Strabo, quem locum videtur Latinus respectisse. Tum etiam infinita sunt a quibus nos absterret religio tanquam nullis ac flagitiis, que philosophorum sapientis ille neque illicita sibi dicebat, neque in vitis

numerabat vel tolerabilibus. Daviso itaque assentior nihil in illis verbis mirandum. Neque in his quidquam video mirandum, & se *totos libidinibus dedissent*, cum *libido* genus omne continet illicitarum cupiditatum. Vide, si vacat, Tusc. IV. 6. *Bubærius*.

⁷³ Itaque dubitans] Hæc verba poeticeum nescio quid olere videntur; & fortasse vereris poetæ cuiuspiam Anapæstici fuerint ordinandi;

Dubitans, circumspiciens, hesitans, Multa adversa revertens. Gajetus.

sic a deo evocatus atque emissus exierit. *Tota enim philosophorum vita*, ut ait idem, *commentatio mortis est*.

XXXI. Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, id est, a corpore, cum a re familiari, quæ est sinistra & famula corporis, cum a republica, cum a negotio omni sevocamus animum? Quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad seipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque a corpore abducimus? Secernere autem a corpore animum, nec quidquam aliud est quam emori discere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamusque nos a corporibus, id est, consuecamus mori. Hoc &, dum erimus in terris, erit illi cælesti vitæ simile: &, cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. Nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vinciti multos annos fuerunt. Quo cum venerimus, tum denique vivemus. Nam hæc quidem vita mors est: quam lamentari possem, si liberet.

AUD. Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere; his vero auditis, multo magis. MARC. Veniet tempus, & quidem celeriter, & sive retractabis⁷⁴, sive properabis. Volat enim ætas.

⁷⁴ Sive retractabis, sive properabis: volat enim ætas.] Refle quidem nunc vulgo editur *retractabis*: cum veteres editiones & codices aliquot scripti *retardabis* haberint: quod natum videtur ex illo altero *properabis*, cui scilicet contrarium & *retardare* ponendum videbatur *retractabis*. Ceterum uno verbo feliciter restituo, de altero eras cogitandum. Quid enim est *properabis* ad mortem? hoc certe est voluntariam mortem ante diem sibi accedere: quod hoc ipso loco auctor tanquam illicitum & nefarium damnat. Quid ergo? equidem corrigendum puto, sive *retractabis*, sive *obtemporabis*;

quod si compendiose & cum P. optep. scripseris, more in veteribus libris recepto, minus aberraveris a vulgata lectione. *Retractare* autem & *obtemporare* sunt plane antitheta: & sententia exurgit aptissima. Moriendum, inquit, erit; seu iniquo animo & ingratis, sive æquo & libenter; seu renuas & tergiverteris, sive pareas & morem getas. Hoc oppositè accedunt illa Græcæ Clean-

thæ, que Latine eleganter vertebat Seneca, Epist. 107.

Duc me, pareas; celsique dominator polli, Quorumque placuit: nulla parendi mora est;

Adsum impiger. Eæc nolite: comitabor genem;

Melioris patiar, quod pati licuit bono. Ducunt volentem fato, nolentem trahunt.

Seneca.

Retractabis habent editiones quædam, alie *retractabis*: que verba tantumdem differunt, quantum *lavare* & *lavare*, *impavere* & *impavere*. Qui reculant stare patris, facere aliquid, ire quopiam, &c. revocant, retractant, retractant dicta, manum, pedem, &c. Quid sit, sive *retractabis*, intelligere videor ex hoc Ovidii, l. Trist. III. 55.

Tec. liven teigi, ter sum revocatus, & ipse

Indulgens animo per mihi tardus erat. Anonymus.

etas. Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius: si quidem vel dii ipsi, vel cum diis futuri sumus.

AUD. Quid refert? Adfunt enim, qui hæc non probent. MARC. Ego autem nunquam ita te ex hoc sermone dimittam, ulla ut ratione mors tibi videri malum possit.

AUD. Qui potest, cum ista cognoverim? MARC. Qui possit, rogas? Catervæ veniunt contra dicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit: acerrime autem deliciae meæ Dicaearchus contra hanc immortalitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mytilenis sermo habetur, in quibus vult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu mansuros ajunt animos, semper negant.

XXXII. Num vis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? AUD. Ut videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. MARC. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere. Movemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. Id igitur si acciderit, sumus armati. AUD. Sane quidem: sed, ne accidat, providebo.

75 A. Quid refert? M. Adfunt enim, qui hæc non probent. Ego autem hæc. Sic videtur illa distinguenda. Quid refert, inquit Auditor, ista urgeti? Refert, inquit Marcus, adfunt enim, qui hæc non probent: video quosdam abundantius, quibus ferre debeo. Et complures locum sanctorum fuisse affirmavit supra, cap. 4. quos non puto id commisisse, ut Ciceronem solum cum solo Auditore reliquerent, cum hanc declamationem & scholam haberet. Schola sane & declamatio nunquam sine frequentia. Tum illud adfunt potest id ipsum dicere, quod explicatur mox fultus, Catervæ veniunt contra dicentium &c. Id.

76 Quos equidem non despicio. Didum civititer, atque diffimalatione Academica. Atque in dialogis loquitur, ubi personam inducit aliquis Stoici. Sentium hunc video: Veniunt catervæ contra disputantium, qui te

MARC. ab his revocent, quæ persuadere sum conatus. Nihil quidem est magis opore, quod tibi ab Epicureis meruam: non quod illos despiciam; sed quod eos videam a doctissimo quoque despici. Equidem non satis intelligo, cur ita contemnantur: sed contemnantur tamen. At Dicaearchus, homo minime despiciendus, ipse quoque acerrime &c. Item.

77 In his est enim aliqua obscuritas. Sententia Academicorum est, in rebus omnibus, etiam clarioribus, esse obscuritatem aliquam. In hac sententia fundatur Epocha, & retentio attentionis, de qua in Lucullo. Item.

78 Id igitur si acciderit. Ut veniant contra dicentes, ut movemur aliquo acute concluso, ut labamus, sumus armati: nihil itaque nimis confidamus; sed arma etiam paremus. Item.

MARC. Num quid igitur est causa, quin amicos nostros Stoicos dimittamus; eos dico, qui ajunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper? Istos vero: qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod volunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permanerit, ne intereat. AUD. Bene reprehendis: & se isto modo res habet. MARC. Credamus igitur Panætio, a Platone suo dissentienti? Quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, hujus hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. Vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit interire: nasci autem animos, quod declarat eorum similitudo qui procreantur: quæ etiam in ingeniis, non solum in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit: quod autem in morbum cadat, id etiam interitum: dolere autem animos: ergo etiam interire.

XXXIII. Hæc refelli possunt. Sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente & disclusas putat. Jam similitudo magis apparet in bestiis: quarum animi sunt rationis expertes. Hominum autem similitudo in corporum figura magis existat: & ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint. Multa enim e corpore existunt; quæ acuant mentem:

79 Sed non semper. Istos vero. Legi potest, sed non semper. Auditor. Istos vero... non intereat. Marcus. Bene reprehendis... Credamus &c. Auditor, Marco assentens de omittendis Stoicis, Omittamus vero istos, inquit: his enim quid facias, qui, contra quam monstrat ratio, admittunt ultro id, quod est in hac questione difficillimum, negant id, quod & facile est ad credendum, & consequens ex eo quod admittunt? Auditoris orationem hanc approbans, subjungit

Marcus: Bene reprehendis &c. Hunc tamen locum Baherius legit, ac distinguit, uti nos edidimus. Gujerus autem istud, Credamus igitur Panætio, cum interrogatione legebat, quasi dictum opinans. Tu, erudite lector, judicio tuo utere. Olivetus.

80 Semotas a mente & disclusas putat. Plato videlicet in capite rationem ponit; iram vero in pectore locat, cupiditatem subter præcordia. Vide supra cap. X. & Diogenem Laertium lib. III. cap. 67. Dausius.

tem: multa, quæ obrundant. Aristoteles⁸¹ quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorem esse non moleste feram. Enumerat multos: idque quasi constat, rationem, cur ita fiat, affert. Quod si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: (ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciunt) nihil necessitatis affert, cur nascantur animi, similitudo.

Omitto⁸² similitudines. Vellem adesse posset Panætius. Vixit cum Africano. Quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos: facie, patris: vita, omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus. Cujus etiam similis, P. Crassi, & sapientis, & eloquentis, & primi hominis, nepos, multorumque aliorum virorum clarorum, quos nihil atinet nominare, nepotes & filii? Sed quid agimus? oblitine sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? AUD. Ego vero memineram: sed te de æternitate dicentem aberrare a proposito facile patiebar.

XXXIV. MARG. Video te alte spectare, & velle in cælum migrare. AUD. Spero fore, ut contingat id nobis. Sed fac, ut isti volunt, animos non remanere post mortem. Video nos, si ita sit, privati spe beatoris vitæ. MARG. Mali vero quid affert ista sententia? Fac enim sic animum interire, ut corpus.

⁸¹ Aristoteles quidem ait] Hoc ponit & rationibus confirmat Stagirita Problem. XXX. quest. 1. Vide Agellium N. A. lib. xviii. cap. 7. Item.

⁸² Omitto similitudines] Nihil pravius & inopitius hac lectione. Nam ubicumque dicitur omitto aut mitto; nostra significamus nos mittere argumenta, quæ, si opus fuerit, proferre, possumus: at hic contra adversarii argumentum se dicit omittere: nam ex similitudine ingeniorum, qua filii parentes suos referre solent, Panætius probare voluit animos nasci. Ergo subtilissime sane fortissimeque disputat, qui id, quo ab adversariis urgebat, non refutare, sed omittere se proferret. Quid, quod id ipsum falsum est, se omittere similitudines? pergit enim argumentum a similitudine ductum pluribus exemplis

refellere. Quid multa? legendum esse contendit: Omitto similitudines: nam codex rursus similitudines singulari numero exhibet. Duplex scilicet ratio. Panætii argumentum convellit. Primo, ait, postea talem esse animorum similitudinem; ea tamen efficitur, non quod ipsi animi a parentibus nascantur, sed quod animi mores fere suos & inoleum ducant a temperamento corporum, quæ sine dubio parentum corporibus cognata & similia sunt. Negat secundo ejusmodi similitudinem esse perpetuam: Omitto, inquit, similitudinem: Africani quippe & Crassi & multorum clarorum virorum filii & nepotes parentibus dissimillimi erant. Addere potuisset & suum Marcum: sed is qui vir futurus esset, nondum ostenderat. Boni.

pus. Nam igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? Nemo id quidem dicit; etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. Ne in animo quidem igitur sensus remanet: ipse enim nusquam est. Ubi igitur malum est? quoniam nihil tertium est. An, quoniam ipse animi discessus a corpore non fit sine dolore? Ut credam ita esse, quam est id exiguum! Et falsum esse arbitror: & fit plerumque sine sensu: nonnunquam etiam cum voluptate: totumque hoc leve est, qualecumque est. Fit enim ad punctum temporis.

AUD. Illud angit, vel potius excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita. MARG. Vide, ne a malis dici verius possit. Quid ego nunc lugeam vitam hominum? Vere & jure possum. Sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miseriores? Fecimus hoc in eo libro, in quo nolmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. A malis igitur mors abducit, non a bonis, verum si querimus. Hoc quidem a Cyrenaico Hegesias sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemæo⁸⁴ prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere.

Tom. II.

V u

re,

⁸³ Totumque hoc leve est, qualecumque est] Considera fides illud qualecumque. Id enim eam vim in hoc loco habet, quasi diceret, Totum hoc leve est, quantumvis grave sit: quo quid purius & absurdius dici potest? Sine dubio scripsit Cicero, Totum hoc leve est, qualecumque est. Hoc est; seu sicra fit, ut illi contendunt, seu exiguum, ut ego quidem existimo; certe brevis est; cur? quia fit ad punctum temporis. Idem.

⁸⁴ A rege Ptolemæo.] Com multi post Aristippum in Ægypto regnarint Ptolemæi, haud facile est definire quem eorum Cicero sic potissimum dicat, neque est quidem a veteribus de hoc Hegesias proditum literis, quod inquirentes juvet. Gerardi Joannis Vossii errorem, qui libro I. de Historicis Græcis cap. 12. Hegesiam facit Platonis æqualem, convicit in Diogen. Laert. II. 26. Hegesius Menægius; cuius argumentis adjuungi hoc potest, cum qui Ptolemæorum primus in Ægypto regnavit; linguæ latine intervallo post Platonis mortem, rerum fuisse potitum.

Quia vero quo Hegesias tempore floruerit, non indagavit Menægius, quod veri simile videtur proferam. Auctore nitor Diogenem eodem Laertio, qui hac serie dispositos dedit Cyrenæicæ sectæ Philosophos.

ARISTIPPUS.

Areta, condiscipulus Anaxipari.	Epicrimedes, discipulus Anaxipari.
Aristippus junior, discipulus Areta.	Parabates, discipulus Epicrimedi.
Theodoros, cognomen Deus, discipulus Aristippi.	Hegesius, discipulus Parabate.
Theodorum hunc, quem cognominantur Deum, vixisse constat tempore Ptolemæi Lætidæ; cuius rei testem habemus Diogenem Laertium, II. 101. Hegesias ergo, si proxima	

re, quod multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset adversi, e muro se in mare abiecit, ⁸⁵ lecto Platonis libro. Ejus autem, quem dixi, Hegesiae liber est, *Ἀποκρῆσις* ⁸⁶, quod a vita quidam per incediam discedens revocatur ab amicis: quibus respondens, vitam humanam enumerat incommoda. Possem id facere; est minus quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Mitto alios. Etiamne nobis expedit, qui & domesticis & forensibus solatiis ornamentisque privati, certe, si ante occidisset, mors nos a malis, non a bonis abstraxisset?

Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus ⁸⁷ quatuor filiis: at quinquaginta Priamus; quibus septem & decem, iusta uxore natis. In utroque eandem habuit fortuna potestatem: sed usa in altero est. Metellum enim multi filii, filiae, nepotes, neptes in rogam impulerunt: Priamum tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interimit. Hic si vivis filiis incolumi regno occidisset,

*Adstante ope barbarica,
Tectis caelatis, laquearis,*

utrum

ma post Theodorum aetate vixit, in postremos incidit annos Lagidae, qui prope quadraginta imperio explevit, aut in tempora Philadelphi. Notum est, isto regnante, quis honos literis fuerit Alexandriae, qua in urbe Hegesiam scholas habuisse testis est hic Cicero. Atque ut erat non tantum philosophus insignis, sed orator. *Valer. Max. VIII. 6.* vix dubito, quia hic ipse ille fit Hegesias Magnus, a Cicero inter oratores, a Vossio inter historicos numeratus. Hegesiam quidem philosophum Vossius sejunxit ab historicis: sed idcirco quia in philosophi aetate aberraverat, quod ante animadverti. Fuerit tamen alter Hegesias philosophus, alter historicus, at eodem uterque vixit tempore. *Baberius.*

⁸⁵ *E muro se in mare abiecit*] Ita quoque Callimachus: *ἄρ' ἄλλα τῷ μῦθῳ*. Non utique muro urbis patriae: a mari enim Ambraciam interiecta Ro. Hadria removebant. At Ambraciotam ad mare habebant murum de-

portum: *Ἐν δὲ τῷ τῆι θαλάττῃ τῷ μῦθῳ*, &c. Si Callimachum audimus, desiluit Cleombrotus ex alto muro in Oceanum, *de Alibi*. Criticus aliquis corrigebat, *de Aet.* Nihil opus erat. Rem eandem Cicero populariter expressit, Callimachus poetice. Ut hic *de Alibi*, Ovidius, in *Met.* 495. scripsit, in *Tertius*. Idem.

⁸⁶ *Ἀποκρῆσις*] Haec voce significatur is, qui cibo abstinet, ut a vita per incediam discedat: non *intolerantissimus*, ut imperitiae censuit Aldus nepos. *Daviscus.*

⁸⁷ *Honoratus quatuor filiis*] Reponebat Daviscus, *bonoratus*, veritus, credo, ne parum apte diceretur pater honoratus filiis. An forte non viderat quod scripsit de Catone Cicero, de *Offic.* III. 16. *Ue enim ceteri ex patribus, sic, qui lumen illud progenuerit, ex filio est nominandus*. Si pater non honorabatur filiis, cur indudum fuit ius trium liberorum? *Anonymus.*

utrum tandem a bonis, an a malis discessisset? Tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius evenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam evitari ⁸⁸,

Jovis aram sanguine turpari.

Quasi vero ista vi quidquam tum potuerit ei melius accidere. Quod si ante occidisset, tamen eventum ⁸⁹ omnino amississet; hoc autem tempore sensum malorum amisit.

Pompejo nostro familiari, cum graviter ægrotaret Neapoli, melius est factum. Coronati Neapolitani fuerunt: nimiram etiam Puteolani vulgo ex oppidis publice gratulabantur. Ineptum sane negotium, & Græculum: sed tamen fortunatum. Utrum igitur, si tum esset extinctus, a bonis rebus, an a malis discessisset? Certe a miseris. Non enim cum fœdero bellum gessisset: non imparatus arma sumpsisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non, exercitu amisso, nudus in fervorum ferram & manus incidisset: non liberi destituti: non fortuna omnes a victoribus possiderentur. Qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset; is propagatione vite quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates!

XXXVI. Hæc morte effugiuntur, etiam si non evertent, tamen quia possunt evenire. Sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi aut plures fortunati sint quam infelices, aut certi quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius quam timere. Sed hoc ⁹⁰ ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vite commodis, idque esse miserum? Certe ita dicant necesse est.

V u 2

An

⁸⁸ *Vitam evitari*] Antiquis *evitare* idem erat ac occidere. Apulejus *Met.* lib. III. *Nec enim verisimile est hominum solitarium res tam validos evitasse invenit.* Vetus Gloss. *Evagari*, *evito*. Sensu eodem usurpavit Plautus verbum *evitare*, *Cast.* III. VI. 21.

Gladius

Ancilla Caspium habere ait, quo me æque se invicit. Baberius.

⁸⁹ *Eventum amississet*] Ut dixit Sallustius: *Amittere armatus, egestatem.* Anonymus.

⁹⁰ *Sed hoc ipsum*] Ita lego, atque interpungo: *Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari.* Ergo etiam carere mortuos vite commodis, idque esse miserum? Certe ita dicant] *negesse est.* Baberius.

An potest is, qui non est, re ulla *carere*? Triste enim est nomen ipsum carenti, quia subicitur hæc vis: Habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget. Opinor, hæc incommoda sunt carentis. Caret oculis, odiosa cæcitas; liberis, orbitas. Valet hoc in vivis: mortuorum autem non modo vita commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. De mortuis loquor, qui nulli sunt. Nos, qui sumus, num aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? Certe nemo. Quid ita? Quia cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura sit aptum, non careas, etiam si sentias te non habere.

Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. Hoc igitur probe stabilito & fixo, illud excutiendum est, ut sciatur, quid sit *carere*, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. Inest enim velle in carento; nisi cum sic, tanquam in febris, dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam *carere*, cum aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facile patiare. Carere autem malo, id non dicitur: nec enim esset dolendum. Dicitur illud, bono carere: quod est malum. Sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget. Sed in vivo intelligi tamen potest, regno carere: dici autem hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cum regno esset expulsus. At in mortuo ne intelligi quidem potest. Carere enim sentientis est: nec sensus in mortuo: ne carere quidem igitur in mortuo est. Quanquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere philosophia egere videamus?

XXXVII. Quoties non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? Quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, cum Pyrrho

rho nepos, se hostium telis objecissent: non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidisset, Paulum & Geminum Cannæ, Venuſia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Num quis horum miser hodie? Ne tum quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. Odiosum, si id esset carere. Cum vero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? Quanquam hoc quidem nimis sæpe. Sed eo, quod in hoc inest omnis animi contractio, ex metu mortis. Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo & corpore consumpto, toroque animante delero, & facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam ego illo vivo fecerim Romam captam.

Cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos & quinquaginta fere annos eventura putaret, & ego cur doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? Quia tanta caritas patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur.

XXXVIII. Itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitate vite nunquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus reipublicæ suisque consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum judicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. Natura vero sic se habet, ut quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors. Ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? Alteri nulli sunt, alteros non attingit.

Quam

Quam qui leviolem faciunt, somni simillimam volunt esse. Quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. Ne faes quidem id velint. Endymion vero, si fabulas audire volumus, nescio quando in Larino obdormivit, qui est mons Caria. Nondum, opinor, est experrectus. Num igitur eum curare cenfes, cum Luna labore, a qua conlopitus putatur, ut eum dormientem, oscularetur? Quid curet autem, qui ne sentit quidem? Habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis. Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in ejus simulacro videas esse nullum sensum?

XXXIX. Pellantur ergo ista ineptia pane aniles, ante tempus mori miserum esse. Quod tandem tempus? Naturarum? At ea quidem dedit usuram vitæ, tanquam pecunia, nulla præstituta die. Quid est igitur, quod querere, si repetit, cum vult? ea enim conditione accepit. Idem, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: si vero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquit, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat magna, quibus frui coeperat. At id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere; cur in vita secus? Quamquam non male ait Callimachus, *multo sæpius lacrymasse Priamum, quam Troilum*. Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. Cur? ⁹² Nam, reor, nullis, si vita

⁹² Cur? Nam, reor, nullis si vita longior daretur.] Baherius recte statuit legendum esse Cur? nam, reor, illis &c. ad fidem unius Ms. siueque ver. editionis. Sed ne sic quidem hæc cum sequentibus bene colligebunt. Quis est enim qui dicit aut hæc, aut sequentia? Nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cætera auferat, offerat certe sanctior. Quis est (inquam) qui hæc dicit? si Cicero, suo ipse argumento aduersari videretur: nam, cum insinuerit probare non esse miserum ante tempus mori, incepte hic causam senectutis agit, ut quæ offerat prudentiam, quæ nihil est homini dulcius. Hoc si Cicero dixerit, non potuit non concedere miserum esse ante senectutem mori. Locus

(ut opinor) vitiosus est; eaque Ciceronis esse verba creduntur, quæ postea adolescentis vel audientis sunt; quocum hanc dispositionem noster habuerit. Sic postea credidit Cicero scripsisse: *Eorum ætatem qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur.* M. Cur? h. Nam, reor, illis si vita longior daretur, postea esse jucundior, nihil est enim prudentia homini dulcius; quam, ut cætera auferat, offerat certe sanctior. M. Quæ vitæ ætas longa est? Siquis meam conjecturam probaverit, videbit verba, nam, reor, illis, &c. adolescentis esse; rationemque reddere ejus, quod paulo ante dixerat, nempe *senectutem laudantem esse eorum, qui exacta ætate moriuntur*. Pearcius.

vita longior daretur, posset esse jucundior. Nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cætera auferat, offert certe senectus. Quæ vero ætas longa est? Aut quid omnino homini longum? Nonne modo pueros ⁹², modo adolescentes, in cursu, a tergo insequens, nec opinantes assecuta est senectus? Sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus. Omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim ⁹³ fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur, hora octava quæ mortua est, provecta ætate mortua est: quæ vero occidente sole, decrepita, eo magis, si etiam solstitiali die. Confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, in eadem propemodum brevitatem, qua illæ bestiolæ, reperiemur.

XL. Contemnamus igitur omnes ineptias: (quod enim levius huic levitati nomen imponam?) totamque vim bene vivendi in animi robore ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione ac despicientia, & in omni virtute ponamus. Nam nunc quidem cogitationibus molestissimis effœminamur, ut, si ante mors advenit quam Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destituti que videamur. Quod si expectando & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: pro dii immortales! quam iter illud jucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit! Quam me delectat Theramenes! quam elato animo est! Etsi enim stemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. Qui cum conjectus in carcerem triginta iustu tyrannorum, venenum ut sitiens obduxisset, reliquum sic et poculo eiecit, ut id resonaret; quo sonitu reddito, aridens, *Propino*, inquit, *hoc pulchro Crisia*, qui in eum fuerat terribissimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. (R)
fit

⁹² Modo pueros] Vult Bestiolæ hos esse vericulos.

Modo pueros, modo adolescentes, in cursu a tergo insequens, nec opinantes assecuta est...

⁹³ Apud Hypanim ... Aristoteles ait] Eius sunt verba lib. V. Hist. Anim. cap. 19, quæ tantum non exscripsit Plinius H. N. lib. XI. cap. 36. Drusius.

fit vir egregius extremo spiritu, cum jam præcordiis conce-
ptam mortem contineret: vereque ei, qui venenum præ-
buerat²⁴, mortem est eam auguratus, quæ brevi consecuta
est. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte lau-
daret, si mortem malum judicaret? Vadit in eundem carce-
rem, atque in eundem paucis post annis scyphium Socrates,
eodem scelere iudicium, quo tyrannorum, Theramenes. Quæ
est igitur ejus oratio, quæ facit cum Plato usum apud judi-
ces, jam morte multatum?

XLII. Magna me, inquit, spes tenet, Judices, bene mihi e-
venire, quod mittar ad mortem. Necessè est enim, sit alterum
de duobus: ut aut sensus omnino omnes mors auferat, aut in a-
lium quendam locum ex his locis morte migrerur. Quamobrem,
sive sensus extinguitur, morsque²⁵ ei somno similis est, qui
nonnunquam, etiam sine visis somniorum, placatissimam quietem
affert: dii boni! quid lucri est emori? aut quam multi dies ve-
periri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est
perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beator? Sin ve-
ra sunt, quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras,
quas,

²⁴ Qui venenum præbuerat. Elegancem J. M. Bruti notam hic legisse non potuerit.
²⁵ Cui venenum, inquit, præbuerat, habet
²⁶ Gryllii liber: qui mihi germania lectio,
²⁷ atque eadem clarissima videtur: nam verbum
dum præbuerat, cum ad Christum referen-
²⁸ dum sit, cuius fuerat sententia Therame-
²⁹ nes damnatus, haud satis apte quadrare
³⁰ videtur. Est enim præbere, ejus qui manu
³¹ tradit & porrigit: non ejus, qui aliquid
³² præbendum alteri dat. Esti autem non in-
³³ gnoro verbum præbire non tenere apud
³⁴ classici auctores inveniri: non video in-
³⁵ meum, cum minime analogie ratio repu-
³⁶ gnet, & sit verbi compositio haud inve-
³⁷ nusta, cur non debeat curvis, optimo e-
³⁸ xemplari & veritissimo suffragante, pro-
³⁹ bari. Certe ne cui mea fides suspensa sit,
⁴⁰ locum viris doctissimis ostendi, de quorum
sententia ita mihi esse edendum existima-
⁴¹ vi. Hæc eruditus ille vir. Accedunt fe-
⁴² re Pall. tert. quart. Reg. & Elienl. prim. in
illis enim est qui venenum præbuerat. Igno-
ta tamen aliis auctoribus non est præbendi
vox. Apulejus Metamorph. X. pag. 334. Si-
mul, quod et præbuerim, commovero. Hic

congruus Epist. XXII. pag. 142. Alie vero str-
riantem præbuerunt, & necdum sati hominis
boniudicium faciunt. Ac Epist. LXV. pag. 485.
Nec coena iam timebo, cum autidum præ-
bitero. Haud sane Romanis est aliud ver-
bum mere Latinum, quo Græcorum præbire
exprimitur. Idem.

²⁵ Si mori ei somno similis est, qui placat-
tissimam quietem affert: dii boni, quid lucri
est emori? Aut quæ nocti anteponatur, cui similis
futura est, perpetuitas omnis consequentis tem-
poris? Quis me beator? In media sane or-
atio: adde quoque, scabra & aspera. Cui
nocti, ait, similis futura est perpetuitas omnis
consequentis temporis. Atqui illud non pro
concesso sumendum erat, sed probatione in-
dugbar. Aliud deinde, quam ex abstracto,
Quis me beator? Non agnosco Ciceronem li-
ta temere & intempèstive exclamantem. Le-
ge vero, & distingue, me fideipulore: Quam
multi dies reperiri possunt, qui tali nocti an-
teponantur? Cui si similis futura est, perpe-
tuitas omnis consequentis temporis, quis me
beator? Illud si abstractum est a sequente syl-
laba, Beati.

quas, qui e vita excefferunt, incolunt: id multo jam beatus
est, te, cum ab iis, qui se iudicium numero haberi volunt, eva-
seris, ad eos venire, qui vere iudices appellantur, Minoem, Rha-
damantibus, Æacum, Triptolemum: convenireque eos, qui iusto
& cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocri vobis videri por-
est? Ut vero colloqui cum Orpbeo, Musæo, Homero, Hesiodo li-
ceat, quanti tandem æstimatis? Equidem sæpe emori, si fieri
posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret invenire. Quanta
delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Ajaxem,
cum alios, iudicio iniquorum circumventos, convenirem? Tenta-
rem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam,
& Ulyssis, Sisyphique prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc
exquirem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Ne vos quide-
m, Judices, ii, qui me absolvistis, mortem immueritis. Nec e-
nim cuiquam bono mali quidquam evenire potest, nec vivo, nec
mortuo; nec unquam ejus res a diis immortalibus negligetur.
Nec mihi ipsi hoc accidit forruito. Nec vero ego iis, a quibus
accusatus, aut a quibus condemnatus sum, habeo quod succen-
seam, nisi quod mihi nocere se crediderunt. Et hæc quidem hoc
modo: nihil autem melius extremo. Sed tempus est, inquit,
jam hinc abire me, ut moriar; vos, ut vitam agatis. Utrum
autem sit melius, dii immortales sciunt: hominem quidem scire
arbitror neminem.

XLII. Næ ego haud paulo hunc animum malim, quam
eorum omnium fortunæ, qui de hoc judicaverunt. Etii, quod
præter deos negat scire quemquam, id scit ipse, utrum me-
lius sit. Nam dixit ante. Sed sum illud, nihil ut affirmet,
tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil insea-
mus esse malum, quod sit a natura datum omnibus: intelli-
gamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum. Nam
vitæ misera mors finis esse videtur, mortis, si est misera, fi-
nis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Therame-
nem, præstantes viros virtutis & sapientiæ gloria; commemo-
ro, cum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem pro-
ditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam
duceretur, damnatus ab Ephoris, & esset vultu hilari atque

lato, dixissetque ei quidam inimicus, *Contemnisti leges Lycurgi? responderit, Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea pena multaverit, quam sine mutatione & sine versura possem dissolvere.* O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur.

Tales innumerabiles nostra civitas tulit. Sed quid duces & principes nominem, cum legiones scribat Cato saepe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrentur? Pari animo Lacedaemonii in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides:

Die hospes Sparta, nos te hic vidisse jacentes,

Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

Quid ille ⁹⁶ dux Leonidas dicit? *Pergere animo forti, Lacedaemonii: hodie apud inferos fortasse canabimus.* Fuit haec ⁹⁷ gens fortis, dum Lycurgi leges vigeant. E quibus unus, cum Perfes hostis in colloquio dixisset glorians, solem praeculo multitudine & sagittarum non videbitis: *In umbra, inquit, igitur pugnabimus.* Viros commemoro. Qualis tandem Lacana? quae cum filium in praeculum misisset, & interfectum audisset, *Idcirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patriae mortem non dubitaret occumbere.*

XLIII. Esto: fortes & duri Spartiatae: magnam habet vim republicae disciplina. Quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lyfimachus rex crucem minaretur, *Istis, quaeso, inquit, ista horribilia minare purpuratis suis: Theodori quidem nihil interest, humine, an sublimi pureseat.* Cujus hoc dicto admoceo, ut aliquid etiam de humatione & sepultura dicendum existimem: rem non

⁹⁶ Quis ille dux Leonidas? Vereor nemendum sit: nam manu scripti codices Leonidas non habent, sed pro illa vocem parum sinceram: & per se recepta verba, non parum mihi suspecta sunt. *Viliorius.* Sana omnia, si legas, *Quid ille dux:* De prandio, *et, surgite animo forti, Lacedaemonii, Hodie apud inferos &c. Buberius.* Vide Gul. Canterum, Nov. Lest. VI. 12. & Nic. Fabricium, ad Seneca Sualor. II.

⁹⁷ Fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges vigeant. Omnino non videtur haec phrasin in loco esse proprio ac suo. Forsan irrepsit in contextum e margine, ubi fuerat explicando alteri Simonidis versus collocata. Quod si non ejicitur proflus, rejiciatur certe ad calcem hujus capituli. Satis belle statuit ante haec verba: *Esse, forte & duri Spartiatae.* Buberius.

non difficilem, iis praesertim cognitis, quae de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt.

De qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo jam tam multa diximus. Cum enim de immortalitate animorum disputavisset, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone, quemadmodum sepeliri vellet, *Multam vero, inquit, operam, amici, frustra consumpsi. Critoni enim nostro non persuasi me hinc avolaturum, nec quidquam mei relicturum. Verumtamen, Crito, si me assequi poteris, aut sicubi nactus eris, ut tibi videbitur, sepelito. Sed, mihi crede, nemo me vestrum, cum hinc excessero, consequetur.* Praclare id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proijci se jussit inhumatum. Tum amici, *Volucrisibus & feris?* Minime vero, inquit: sed bacillum propter me, quo abigam, ponitote. *Qui poteris? illi: non enim senties.* Quid igitur mihi ferarum lamentus oberit, nihil sentienti? Praclare Anaxagoras: qui cum Lampiaci moreretur, quarentibus amicis, vellentne Clazomenas in patriam, si quid ei accidisset, auferri: *Nihil necesse est, inquit, undique enim ad inferos tantundem via est.* Totaque de ratione humationis unum tenendum est: ad corpus illam pertinere, sive occiderit animus, sive vigeat. In corpore autem perspicuum est, vel extincto animo, vel elapso, nullum residere sensum.

XLIV. Sed plena errorum sunt omnia. Trahit Hectorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari cum & sentire, credo, putat. Ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi videtur. At illa sicut acerbissimam rem moeret:

Vidi, videre quod me passa exgerime,

Hectorem quadrijugo curru rapiarier.

Quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector? Melius Accius, & aliquando sapiens Achilles,

Immo enimvero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli.

Non igitur Hectora traxisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat.

Mater⁹⁸, te appello, quæ curam somno suspensam levas,
Neque te mei miseret: surge, & sepeli narum.

Hæc cum pressis⁹⁹ & flebilibus modis, qui totis theatris moestitiam inferant, concinuntur; difficile est, non eos, qui inhumati sunt, miseros judicare.

Præius quam fene, volucresque...
Metuit, ne laceratis membris minus bene utatur: ne combustis, non extimescit.

Heu reliquias semiasse regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie deliburas facte dirvexarier.

Non intelligo; quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem, cum multi inimicos etiam mortuos pœniantur. Execratur luculentis sanie versibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. Durum hoc sane: talis enim interitus non est sine gravi sensu. Illa inania,

Ipsæ summis fascis fixus asperis, exciseratus,
Latere pendens, saxa spargens rabo, sanie, & sanguine atro.

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabant, quam ille, latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. Quam essent dura, si sentiret! Nulla sine sensu sunt. Illud vero perquam inane:

Neque sepulcrum, quæ recipiat, habeat, portum corporis:
Ubi, remissa humana vita, corpus requiescat malis.

Vides quanto hæc in errore versentur. Portum esse corporis,

98 Mater, te appello | Vide in Lucull. cap. 27.

99 Pressis | Id est, lentis, quales numeri trillibus & quæralis affectibus congruunt. Cic. de Nat. Deor. II. 50. Sors vocis depressio, & pressis. De Orat. III. 32. Pressis, æquibilibus, & lentis loqui. Tit. Livius, XXVIII. 14. Presso pede incidere, id est, lento. Ovidius Met. III. 17.

Subsequitur, pressaque legit vestigia passu. Velleius Patreculus, II. 120. Casus pressus vocis. Id est, patientius, Buhovius.

100 Cum vultu ianitorum | Id est, Quævis multi &c. Hunc usum vocis cum non cen-

tere, qui de particularum vi & usu scriperunt. Anonymus.

2 Quam essent dura, si sentiret | nulla sine sensu. | Frigida sane exclamatio, neque ex genio Ciceronis. Codices tui præferunt, sentiant. Editiones autem præter tuam omnes, sine sensu sunt. Fatendum quidem plerisque codicibus non apposcere illud sunt: sed facile adhiberi potuit a syllaba procedente. Quanto igitur concinnius & rotundius exhibi, si sic loqui ex consuetudine: Quæ, ut essent dura, si sentiret, nulla sine sensu sunt. Et quidem vix crederem; aliter ad audiendum profectum esse. Bentl.

& requiescere in sepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset quidque curandum.

XLV. Sed quid singulorum opiniones animadvertam, nationum varios errores perspicere cum liceat? Condiunt Ægyptii mortuos, & eos domi servant. Persæ etiam cera circumlitos conduunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos est, non humare corpora suorum, nisi a feris sint ante laniata. In Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates, domesticos. Nobile autem genus canum illud ferinus esse. Sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur: eamque optimam illi esse cœnent sepulturam. Permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus. Sed ita tetra sunt quædam, ut ea fugiat & reformidet oratio.

Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris: ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire vivi sentiamus. Quantum autem consuetudini famaque dandum sit, id curent vivi, sed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos pertinere. Sed profecto mors tum æquissimo animo oppatit, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfectio functus est munere. Multa mihi ipsi ad mortem tempestiva fuerunt: quæ utinam potuissem obire! Nihil enim jam acquirerebatur:

3 In Hyrcania plebs publicos alit canes | Mirum profecto, quod pro publico verbo utrarum præstantiores codices præferant suppletos. Nimirum auctor scriperat, publicis alit canes; inde librariorum hallucinatio. Publicis alit, est publica cura atque impensio. Sic postea alibi in Vetrinis, publice sumptibus est, publicis redimere. Pro Roscio Amerino c. xv. Auspicibus cibaris publice locutus, & cum aluntur in Capitolio. Suetonius Aug. XII. Tamulo publice curavit: & Vitellius Epulo ubique publice præbuit. Ita alii sapo. Idem.

4 Multa mihi ipsi ad mortem tempestiva fuerunt, quæ utinam potuissem obire | In MSS. tantum constat, omnibus est quæ utinam. Nos vero quomodo, ex conjectura, cum certissima videretur, recipere, nulli dubitavimus; proponendum enim ad mortem dubio procul est referendum. Daviscus. Tempestiva ad mortem cum, sunt opportunitates moriendi, idonea ad relinquendam vitam tempora, occasiones, quibus se dolere desinisse. Obire locum; tempus, & similia, observante Gifanio, occurrere ad constitutum; non desisse, non desiderari. Cicero, pro Mil. 10. Clodius sine profectibus est, ut civitatem turbulentam, in qua eius favor desideratus est, quæ illo die habitata est, relinquere: quam, nisi obire facerent, locum tempusque voluisse, utinam relinquisset. De Amic. 2. Qui diligenter semper illam vitam, & illud munus solitus se obire, ut nec non meminere Daviscus; quando edebat, quæ utinam, ubi omnes, ipsemet faciente, codices habent, quæ utinam. Hæc quidem phrasæ, obire mortem, obire tempestiva ad moriendum, eodem recidunt, cum certissimum disceperant, quod altera fit vulgarissima; altera minus tamen; sed Latina nihilominus & Ciceroiana. Anonymus.

cumulata erant officia vitæ: ^a cum fortuna bella restabant. Quare, si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur. Quanquam enim sensus abierit, ^b tamen fummi & propriis bonis & laudis, & gloriæ, quamvis non sentiant ^c, mortui non carent. Etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra sequitur. Verum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem beati.

XLVI. Non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum & publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. Ante enim Salaminam ipsam Neptunus obruet, quam Salaminii tropæi memoriam: priusque Bœotia Leuctra tollentur, quam pugna Leuctricæ gloria. Multo autem tardius fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. Quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem; in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognovimus. Secundis vero suis rebus volet etiam mori: non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta decessio.

Hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad fenem, & gratulatus, *Movere, Diagora*, inquit, *non enim ^d in cælum ad-*

^a Lamb. cum fortuna

^b Idem. tamen suis & propriis

^c Quamvis non sentiant. Hæc cum Cl. Bentlejo ror delenda: nihil enim nisi vana sunt *καταφύλα*. Davinius.

^d Non enim in cælum adferretur. Corrigere aliqvis volebat, *non enim*. At enim cum Cicerone consentit Plutarchus, in vita *Πολύπλου*. Vainde existimabant Græci, hominem, cui hæc contigerent, in summo gradu felicitatis esse, ad quem pervenire mortali poterat, nihil ultra esse quod expeteret, nisi

deorum culmen, in quod vivus non poterat eveli. Quocirca dicebat olim pugili victori Pindarus, *ἴθνη. Ἔ. 18. Ne opte Jupiter feris, omnia habes. Mâ πῦρ δὲ Ζεὺς γὰρ δούλιον ἔχει.* Nisi forte ambis Jupiter fieri, habes omnia que possis expetere. *Suboritur.* Quanta fuerit apud Græcos Olympiæ victricis laus & gloria, docebit *Πλάτωνος* *Ὀλυμπ.* III. 77. *Πλάτο* de Rep. V. *ἀριστοκρατία.* VI. & X. *Ἀριστοκράτης* II. & V. ne *Πύρρον* vivum, *Συκοκάνιον*, reliquosque memorem. *Davinius.*

scensurus es. Magna hæc & nimium fortasse Græci putant, vel tum potius putabant, isque, qui hoc Diagora dixit, permagnum existimans, tres Olympionicas una e domo prodire, cunctari illum diutius in vita, fortunæ objectum, inutile putabat ipsi.

Ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam. Concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendendi, ut plura dicerem, quod in desiderio & luctu hæc est consolatio maxima. Nostri enim & nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. Illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbatu sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, quibus vulgo opinantur. Hanc excutere opinionem mihi met volui radicitus; eoque fui fortasse longior.

XLVII. AUD. Tu longior? Non mihi quidem. Prior enim pars orationis tuæ faciebat, ut mori cuperem: posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem. Omni autem oratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. MAR. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? An jam hanc artem plane relinquimus? AUD. Tu vero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure. Illa enim te, verum si loqui volumus, ornaverat. Sed quinam est iste epilogus? Aveo enim audire, quidquid est.

MAR. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primum Argiæ sacerdotis Cleobis & Biton filii prædicantur. Nota fabula est. Cum enim illam ad solemne & statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad sanum, morarenturque iumenta: tunc juvenes ii, quos modo nominavi, veste posita corpora oleo perunxerunt: ad jugum accesserunt. Ita sacerdos advecta in sanum, cum currus esset ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset.

⁷ Cleobis, & Biton. Vide Herodotum. I. 31.

posset a deo: post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inventos esse mortuos.

Simili precatione Trophionus⁸ & Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templam exædificavissent; venerantes deum, petierunt mercedem non parvam quidem operis & laboris sui, nihil certi, sed quod esset optimum homini. Quibus Apollo se id daturum ostendit post ejus diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Judicavisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dii concessissent, ut præter ceteros divinaret.

XLVIII. Affertur etiam de Sileno fabella quedam⁹: qui cum a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. Qua est sententia in Ctesiphonte usus Euripides:

Nam¹⁰ nos decebat cæru celebrantes domum
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humana vite varia reputantes mala:
At, qui labores morte finisset graves,
Hunc omnes amicos laudo & læticia exsequi.

Simile quiddam est in consolatione¹¹ Crantoris: ait enim Terinzæum quandam Elysiūm, cum graviter filii mortem morderet, venisse in Psychomantium, quarentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis tres hujusmodi vericulis datos:

Ignaris¹² homines in vita mentibus errant:

Eusby.

⁸ Trophionis & Agamedes] Hanc historiam modo plane diverso tradit Pausanias l. IX. cap. 40. At cum nostro facit Æschines in Axioch. Et hos quidem dicitur, & Apollo posuisse testantur Hæcærus Hyem, in Apoll. vers. 296. & Stephanus in dicit. Davifur.

⁹ De Sileno fabella quedam] Eadem ex Aristotele narrat Plutarch. Conf. ad Apoll. qui paritor ac Athenæus lib. II. alique, cum nostro Silenium facit Mida captivum. At Xenophonti de Exped. lib. I. Sartyrus nominatur. Non raro quidem Silenus & Sartyrus confundunt Auctores: est tamen inter eos discernimen, qua de re vides licet l. Castabonum de Sat. Poet. lib. I. cap. 2. pag. 53. & Jac. Perizonium ad Eliam lib. III. cap. 18. Davifur.

¹⁰ Nam nos decebat] Lego: Nam nos decebat, cæru celebrantes domum, &c. Baberius.

¹¹ In consolatione Crantoris.] Erat libelli inscriptio; De Læta. Acad. Quæst. II. 44. Illeg. Diog. Laert. IV. 27. Idem.

¹² Ignaris homines . . . ipsique tibique] Græci verius, ut & historia quam modo retulit Tullius, extant apud Plutarchum Conf. ad Apoll. Davifur.

Eurhynous potitur fatorum munere, leto
Sic fuit utilius finire ipsique, tibique.

His & talibus auctoribus usi confirmant, causam rebus a diis immortalibus judicatam. Alcidas¹³ quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione humanorum malorum: cui rationes eæ, quæ exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Claræ vero mortes pro patria appetitæ, non solum gloriose rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. Repetunt ab Erechtheo¹⁴, cujus etiam filia cupide¹⁵ mortem expetiverunt pro vita civium; Codrum, qui se in medios immisit hostes, veste famulari, ne posset agnoscitur, si esset ornatu regio, quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menocæus non præmittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suam sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam jubet, ut hostium sanguis eliciatur suo.

XLIX. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Aristogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. Nostros vero non norunt: quos enumerare longum est: ita sunt multi, quibus videmus optabiles mortes fuisse cum gloria. Quæ cum ita sint, magna tamen eloquentia est utendum, atque ita velut superiore e loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. Nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? Sin autem perimit

Tom. II.

Y y

ac

¹³ Alcidas quidam] Hunc rhetorem Plauto, in Phædra, appellabat Palamedem, quod, ut ille, in utramque partem discesset. Baberius.

¹⁴ Repetunt ab Erechtheo . . . Codrum, &c.] In de Orat. 20. Cum repeteret usque a Coræco &c. l. de Divinat. 1. Ut ab ultimis auctoritatibus repetam &c. II. de Invent. 2. Ac videret quidem scriptores actis usque a principe illo atque inventore Tispa repetitis &c. Itaque dicitur repetere qui vetera atque obliterata commemorat: quod faciebant rhetores illi, de quibus agitur, qui claræ morte pro patria appetita commemorabant, usque ab E-

rechtheo exorti, atque ex illa antiquitate repetebant Codrum, &c. Anno.

¹⁵ Cupide mortem expetiverunt.] Quia res non intra votum stetit, & mortem non cupere viderent solam, sed etiam appetiverunt. Beutlejus, assentiente Davilio, ultimum hoc verbum illi alteri substituebat. Aliter mihi videtur. Conspirat scilicet cupide melius cum verbo expetiverunt. Neque fuit necesse verbo proprio id exprimere, quod ex tota loci serie satis intelligitur, Erechthei filias mortem obisse: neque voluit Cicero de morte illarum, sed de alacritate morienti admovere. Baberius.

ac delet omnino, quid melius quam in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniventem somno consopiri sempiterno? Quod si fiat, melior Ennii quam Solonis oratio. Hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret, inquit, nec funera fletu

Fasit.

At vero sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linguamus amicis

Morem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos vero, si quid tale acciderit, ut a deo denuntiatur, ut exeamus e vita, læti & agentes gratias pareamus, emittique nos e custodia & levati vinculis arbitremur, ut aut in æternam & plane in nostram domum remigremus, aut omni sensu molestiaque careamus. Sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen firmus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus, nihilque in malis ducamus, quod sit vel a diis immortalibus, vel a natura parente omnium constitutum. Non enim temere nec fortuito fati & creati sumus, sed profecto fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlavisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. Portum potius paratum nobis & perfugium putemus: quo utinam velis passis perveniri liceat! Sin resstantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. Quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni potest?

Habes epilogum, ne quid prætermisissum aut relictum putet. AUD. Ego vero. Et quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. MAR. Optime, inquam. Sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid. Cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimum, quæ levationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni e philosophia est fructus uberrimus.

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM LIBER SECUNDUS.

De tolerando dolore.

ARGUMENTUM.

Post corroborationem ad philosophiam diligenter colendam, Latiniſque illustrandam literis, cap. 1-3, sermo in Tusculano de dolore institutus exponitur. Is inducitur ab exordio de philosophiæ laudibus, cap. 4-5. & duobus tanquam capitibus continetur; quorum primum est, Sitne summum malum dolor: alterum, Si non summum, annon malum certe. Et primum quidem breviter hoc uno argumento refellitur, quod dedecus & turpitudine majus profecto sit dolore malum, cap. 5. In altero autem reliqua consumitur oratio. Et esse quidem magnam hic multorum imbecillitatem docet. Aristippum enim Socraticum non dubitasse dolorem summum malum dicere, quem Epicurus securus sit. Hieronymum autem Rhodium, summum bonum posuisse in vacuitate a dolore. Ceteros præter Zenonem, Aristonem, & Pyrrbonem, malum putasse. Poetas quoque ab hac opinione non abesse, quod inducant summos homines in acutis doloribus non viriliter lamentantes: cap. 6. 10. Jam rationes, quibus in frangendis his opinionibus utantur Stoici, contortulas esse, decipere magis volentium, aut optantium, quam docentium: verbi causa, nihil esse malum, quod non sit turpe, atque viriosum: neque enim id ignorare quemquam; sed doleamus, necne, nihil interesse, hoc docendum esse: cap. 11. 12. Melius & verius hoc esse: omnia, quæ natura asperneret, in malis esse; quæ adsciscat, in bonis. Quo posito, tamen honestum & rectum ita excellere, ut omnia corporis & fortuna bona ad id minuta videantur, nec ullum malum

ac delet omnino, quid melius quam in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniventem somno consopiri sempiterno? Quod si fiat, melior Ennii quam Solonis oratio. Hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret, inquit, nec funera fletu

Fasit.

At vero sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linguamus amicis

Morem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos vero, si quid tale acciderit, ut a deo denuntiatur, ut exeamus e vita, lati & agentes gratias pareamus, emittique nos e custodia & levati vinculis arbitremur, ut aut in æternam & plane in nostram domum remigremus, aut omni sensu molestiaque careamus. Sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen sumus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus, nihilque in malis ducamus, quod sit vel a diis immortalibus, vel a natura parente omnium constitutum. Non enim temere nec fortuito fati & creati sumus, sed profecto fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlavisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. Portum potius paratum nobis & perfugium putemus: quo utinam velis passis perveniri liceat! Sin resstantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. Quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni potest?

Habes epilogum, ne quid prætermisissum aut relictum putet. AUD. Ego vero. Et quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. MAR. Optime, inquam. Sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid. Cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimum, quæ levationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni e philosophia est fructus uberrimus.

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM LIBER SECUNDUS.

De tolerando dolore.

ARGUMENTUM.

Post corroborationem ad philosophiam diligenter colendam, Latini & illustrandam literis, cap. 1-3, sermo in Tusculano de dolore institutus exponitur. Is inducitur ab exordio de philosophiæ laudibus, cap. 4-5. & duobus tanquam capitibus continetur; quorum primum est, Sitne summum malum dolor: alterum, Si non summum, annon malum certe. Et primum quidem breviter hoc uno argumento refellitur, quod dedecus & turpitudine majus profecto sit dolore malum, cap. 5. In altero autem reliqua consumitur oratio. Et esse quidem magnam hic multorum imbecillitatem docet. Aristippum enim Socraticum non dubitasse dolorem summum malum dicere, quem Epicurus securus sit. Hieronymum autem Rhodium, summum bonum posuisse in vacuitate a dolore. Ceteros præter Zenonem, Aristonem, & Pyrrbonem, malum putasse. Poetas quoque ab hac opinione non abesse, quod inducant summos homines in acutis doloribus non viriliter lamentantes: cap. 6. 10. Jam rationes, quibus in frangendis his opinionibus utantur Stoici, contortulas esse, decipere magis volentium, aut optantium, quam docentium: verbi causa, nihil esse malum, quod non sit turpe, atque vitiosum: neque enim id ignorare quemquam; sed doleamus, necne, nihil interesse, hoc docendum esse: cap. 11. 12. Melius & verius hoc esse: omnia, quæ natura asperneret, in malis esse; quæ adsciscat, in bonis. Quo posito, tamen honestum & rectum ita excellere, ut omnia corporis & fortuna bona ad id minuta videantur, nec ullum malum

cum turpitudinis malo comparandum. Quare cum turpe sit viro, genere ejulare, flere; aut nullam virtutem esse, aut contemnendam dolorem. Prudentis porro esse nihil facere, quo nihil proficiat, sed gemitu & lamentationibus non minus dolorem. Temperantiam denique, fortitudinem, justitiam, magnitudinemque animi, doloris patientiam desiderare: cap. 12. Non autem negare se, dolorem esse dolorem; quorsum enim opus esset fortitudine? sed eum opprimendum esse patientia. Eam autem duobus modis comparari: primo exercitatione & consuetudine, id quod exempla multorum confirmant, tanquam Spartanorum, Marii, gladiatorum, veteranorum militum: cap. 13-16. deinde ratione. Et illud Epicuri quidem: Neglige dolorem, si longus, levis; si gravis, brevis, cum non respondere ei decreto, quo dolorem summum malum putat, tum & obscurum & falsum esse, quod de doloris diuturni levitate, & gravis brevitate dicitur; cap. 18. Itaque primum oportere hoc sibi quemque persuadere, nihil honestius esse ac laudabilius, adeoque etiam operabilius, quam ferre dolorem: deinde sibi ipsum imperare. Nam cum animus sit in partes tributus duas, alteram rationis participem, alteram experientem; illam huic imperare, tanquam dominum servo, hoc est, rationem coercere temeritatem oportere. Si se turpiter gerat, & gemitibus ac fletibus dedat, amicorum propinquorumque custodiis constringendam esse. Si autem firmior sit, tanquam bonum militem admonitu revocandam esse ad dignitatem: cap. 19-20. Sermone intimo ac tacito esse animum confirmandum; species honestas, tanquam Zenonis Eleatae, Anaxarcbi, Calani, esse animo proponendas: cap. 20. Intentionem etiam adhibendam esse, cujus, ut in corpore, sic in animo magna vis sit: cap. 22-23. Contemnendo adeo leverari omnem laborem doloremque: cap. 24. Illud denique proponendum animo, amplitudinem animi, qua maxime emineat contemnendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam: cap. 25. Adhibendam vero esse quandam doloris tolerandi aequabilitatem, qua a ratione & consilio proficiatur. Eos enim, qui consuetudine tantum aliqua dolorem aliquem ferant, non in omni genere doloris fortes esse. Denique hanc frangendi doloris rationem etiam ad alias animi perturbaciones leniendas adhiberi posse. ERNESTUS.

I. Neo-

I. **N**eoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere. Ego autem, Brute, necesse mihi quidem esse arbitror philosophari: nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius? Sed non paucis; ut ille. Difficile est enim, in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. Nam nec pauca, nisi e multis, eligi possunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur. Sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum saepe profunt, & ferunt fructus, si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur. Velut ex ea disputatione, qua mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio; qua non minimum valet ad animum metu liberandum. Nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest. Sed qui, non modo quia necesse est mori, verum etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi praesidium ad beatam vitam comparat.

Quaquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos: quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. Etenim si orationes quas nos multitudinis judicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiae est audientium approbatio) sed si reperie-

¹ Etenim si orationes... sed si reperiebantur nonnulli] Est *discreta*, quod post nonnulla *interposita* scriptoribus haud est inusitata. Sic lib. V. *Tusc.* cap. 17. *sed dubitas, quin praesens valetudine, viribus, forma... si fuerit is qui hoc habet inusitatum, temperantiam, civitatem... dubitabine eum miserum dicere?* Iterum cap. 19. Similiter patas C. Laelii unum consultum fuisse, & eum *quidem eorum repulsa*... sed tamen utrum malles: *re, si potestas esses, semel ut Laelium,*

consultem, an, ut Cinnam, quater? Sic & *Offic.* lib. III. cap. 26. Utile videbatur *Ulyss.*... sed instimulant eum *tragedia, similitudine insane militum subterfugere voluisse Davitium.*

² Effectus eloquentiae est audientium approbatio] Lambino placet effectus eloquentiae, quod oratore exultat assensus auditorum, & magna frequentia. Praeterea vero quod omnes codices receptam firmiter lectionem, non tam quid eloquentiam faciat, licet tam

periebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse considerent, quemque sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem³ proponerent, & cum obruerentur copia sententiarum atque verborum, jejunitatem & famem se malle, quam ubertatem & copiam dicerent, (unde erat exortum genus Atticorum,⁴ iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignorum: qui jam contiguere, pæne ab ipso foro irrisi) quid futurum putamus, cum, adjutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse videamus? Est enim philosophia paucis contenta iudiciis, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta & invisa: ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit: vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur invadere, magna habere possit auxilia a reliquorum philosophorum disciplinis. Nos autem universæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio.

II. Pro Academia autem quæ dicenda essent, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. Sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus: in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentioni bus dissensionibusque viguisset. Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbem, sicut reliquias omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua majores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, lenescat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur. Philosophia nascatur Latinis quidem literis ex his temporibus, eamque nos adjuvemus: nosque ipsos redargui resellique patiamur. Quod si ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisque sententiis quasi dicti

eam quoque non sola paræne auditorium approbatum) quam quæ sit eius vis, dicendi videtur locus: *Epistola* ergo valere censetur *epistola*, sed quod ex eloquentia, velut ex causa, proficitur. *Id.*

³ Finem proponerent] Forte Cicero scripsit *finem proponerent*. Idem.

⁴ Atticorum] Cic. Orat. cap. 7. Quintilianus. Instit. Orat. XII. 10.

dicti & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiâ causa defendere. Nos, qui sequimur probabilia, nec ultra quam id quod verisimile occurrerit, progredi possumus, & resellere sine pertinaciâ, & reselli sine iracundiâ parati sumus.

Quod si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum est propter eorum multitudinem, qui scriperunt: eadem enim dicuntur a multis, ex quo libris omnia refererunt. Quod accidit etiam nostris, si ad hæc studia plures confluerint. Sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam differendi elegantia, ratione & via philosophantur.

III. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum⁵ dicuntur esse Latini sane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribant, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere; lectionem sine ulla delectatione negligo. Quid enim dicant & quid sentiant ii, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam quemadmodum dicant, ipsi non laborant, cur legendi sint, nisi ipsi⁶ inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. Nam, ut Platonem reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consecrantur: Epicurum autem & Metrodorum non fere præter tuos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ii soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni decere. Nec, si ipsi minus consequi possumus, idcirco minus id ita faciendum esse sentimus.

Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiaeque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes differendi, non

⁵ Quorum] Epicureorum. Vide lib. I. si ipse inter se, quo modo primus emendavit vir doctissimus Joan. Clericus. *Davis.*

⁶ Nisi ipsi inter se] Omnino legerim, ni-

ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in unaquaque re verisimile esset, inveniri; sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. Nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, insituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum.

Ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus, post meridiem in Academiam descendimus. In qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum disputatumque est. Est igitur ambulantis ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & a tali quodam inductus exordio.

AUD. Dici non potest, quam sim hesternam disputationem tua delectatus, vel potius adjutus. Etsi enim mihi sum conficius, nunquam me nimis cupidum fuisse vitæ, tamen objiciebatur interdum animo metus quidam & dolor, cogitanti, fore aliquando finem hujus lucis, & amissionem omnium vitæ commodorum. Hoc genere molestia sic mihi credè, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem.

IV. MAR. Minime mirum id quidem. Nam efficit hoc philosophia, medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Sed hæc ejus vis non idem potest apud omnes: tum valet multum, cum est idoneam complexa naturam. Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. Terra natura excelsum quendam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit. Itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio. Sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? Quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet i-

pse sibi, & decretis suis pareat? Videre licet alios tanta levitate & jactatione, iis ut fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum servos: ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. Quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Ut enim, si grammaticum se professus quisquam, barbare loquatur, aut si absurde canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpius sit, quod in eo ipso peccet, cujus profitetur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpius est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus, delinquit in vita.

V. AUD. Nonne verendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? Quod est enim majus argumentum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere? MAR. Nullum vero id quidem argumentum est. Nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui colantur, falsumque illud ac improbe,

Etsi in segetem sunt deteriorum data

Fruges, tamen ipse suapte natura erigent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque, ut in eodem simili verser, ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest: sic sine doctrina animus. Ita est utraque res sine altera debilis. Cultura autem animi philosophia est: hæc extrahit vitia radicibus, & præparat animos ad factus accipiendos, eaque mandat his, & ut ita dicam, serit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut cœpimus. Dic, si vis, de quo disputari velis.

AUD. Dolorem existimo maximum malorum omnium. MAR. Etiamne majus, quam dedecus? AUD. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de sententia esse dejectum. MAR. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres.

Tom. II.

Z z

⁷ Falsumque illud ac improbe] Falsam quidem esse sententiam illam video, improbitatis nullam in ea significationem reperire possum. In vetere libro, quem habeo, ita legitur: Falsumque illud ac improbe; ex qua depravata scriptura conjecturam feci, ita legendum esse: Falsumque illud acii.

Proba et si in segetem &c. Ut Cicero & poetam nominaverit, qui id dixerat; & præcepta philosophiæ, non simpliciter cum seminibus, sed cum probis & lectis seminibus comparavit. Muret. Var. Lect. XVI. 20.

neres. Quid enim minus est dignum, quam tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? Quæ ut effugias, quis est non modo non recusandus, sed non ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? AUD. Ita prorsus existimo. Quare ne sit sane summum malum dolor: malum certe est. MAR. Videtne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? AUD. Video plane: sed plus desidero. MAR. Experiar equidem: sed magna res est, animoque mihi opus est non repugnante. AUD. Habebis id quidem. Ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque dicet, sequar.

VI. MAR. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis philosophorum loquar. Quorum princeps & auctoritate & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitavit summum malum dolorem dicere. Deinde ad hanc enervatam muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. Hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit; tantum in dolore duxit mali. Cæteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu: malum illud quidem, sed alia pejora.

Ergo id quod natura ipsa & quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositæque dedecore sententia depellerere, in eo magistra vitæ philosophia tot secula permanet. Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? Quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? Quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? Et quis est, cui non possit? Ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene consisturum sit, & exploratum

8 Permanet.] Ita Cæterus: sed Victorius, *tota ipsa*, & quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceret: sic refingit vitæ magus, qui mox honoris causa nominabitur: Ergo, si quod na-

statum ita semper fore: quis autem est iste, cui id exploratum possit esse?

VII. Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur. Affirmat enim quodam loco, *Si uratur sapiens, si crucietur; expectas fortasse dum dicat: patietur, perferet, non succumbet.* Magna mehercule laus, & eo ipso, per quem juravi, Hærcule digna: sed Epicuro homini aspero & duro non est hoc satis. In Phalaridis tauro si erit, dicet, *quam suave est hoc! quam hoc non curo!* Suave etiam? an parum est, si non amarum? At id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui solum hoc malum dicit & malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum.

Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut scis, voluptarius. Ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo. Ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem. Sit fortis in perferendo, officio satis est: ut lætetur etiam, non postulo. Tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum tolerandumque difficilis.

Adspice Philoctetam: cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem viderat in Ceta magnitudine dolorum ejulantem. Nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur,

*Cum e viperino morsu vena viscerum
Veneno imbuta tetros cruciatus cievent.*

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

*Heu quis falsis fluctibus mandet
Me ex sublimi vertice saxi!*

*Jam jam absunor: conficit animam
Vis vulneris, ulceris æstus.*

Difficile dictu videtur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur.

VIII. Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quarebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit! cui cum Dejanira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæssissetque ea visceribus, ait ille,

O multa ⁹ dictu gravia, perpeſſu aspera,
 Quæ corpore exantlavi, atque animo pertuli!
 Nec mihi Junonis terror implacabilis,
 Nec tantum invexit triftis Euryſtheus mali,
 Quantum una vecors Oenei partu edita.
 Hæc me irretovit veſte furiali inſcium,
 Quæ lateri inbærens morſu lacerat viſcera,
 Urgenſque graviter pulmonum haurit ſpiritus.
 Jam decolorem ſanguinem omnem exſorbuit:
 Sic corpus clade horribili abſumptum extabuit.
 Ipſe illigatus peſte interimor textili.
 Hoſ non hoſtilis dextra, non terra edita
 Moles gigantum, non biſformato ¹⁰ impetu
 Centaurus iſtus corpori inſiſſit ¹¹ meo,
 Non Graia vis, non barbara ulla inmanitas,
 Non ſæva terris gens relegata ultimis,
 Quas peragrans, undique omnem hinc feritatem expulſi:
 Sed feminea ¹² vi, feminea interimor manu.
 O nate, vere hoc nomen uſurpa patri,
 Nec me occidentem marris ſuperet caritas.
 Huc arripe ad me manibus abſtractam piis.
 Jam cernam, mene an illam potiorum putes.
 Perge, aude, nate, illacryma patris peſſibus:
 Miſerere. Genes noſtras ſtebunt miſerias.

Heu ^b

⁹ O multa dicto J. Qui hoſ verſus Accii eſſe, non Cicronis ponant, H. Stephanus, in Trachia. Sophoclis, & G. J. Voſſius, in Fragm. veter. Tragic. nihil aſſerunt, quo dictum confirmet; & eo reſelluntur, quod Cicero, ubi alienos deſcribit verſus, non ſolet uſi pauca, & qui ad eam faciunt. Locum hunc totum expreſſit Ovidius, Met. IX. 164. & ſeq. Idem.
¹⁰ Biſformato impetu Centaurus. J. Eadem

ſigura, quæ poeſis familiaris, dixit Horatius crater Paridis adulteros. Cicero ipſe: barbara inmanitas, id eſt, barbarorum. Idem.

¹¹ Inſiſſit J. Viſt. Man. Grut. inſiſſit. Qui negavit Latinum hoc eſſe, non meminerat huius Virgiliani, Æneid. IV. 689. Inſiſſens ſtrider ſub peſtore vulnere. Idem.

¹² Lamb. vir

Heu ^b virginalem me ore ploratum edere,
 Quem vidit nemo ulli ingemiſcentem malo!

IX. Sic feminata virtus afflicta occidit.

Accede, nate, aſſiſte, miſerandum aſpice
 Eviſceratum corpus lacerati patris.
 Videte cuncti: tuque Caſteſtum ſator,
 Jace, obſecro, in me vim coruſcam fulminis.
 Nunc, nunc dolorum anxiferi torquens vertices:
 Nunc ſerpit ardor. O ante victrices manus,
 O peſtora, o terga, o lacerorum tori!
 Veſtrone preſſu quondam Nemeæus leo
 Frendens eſſavit graviter extremum balium?
 Hæc dextra Lernam ^c terram, maſtata excetra,
 Placavit: hæc bicorporem aſſiſſit manum:
 Erymanthiam hæc vaſtiſſicam abiecit belluam:
 Hæc a Tartarea tenebrica abſtractum plaga
 Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
 Hæc interemit tortu multiplicabili
 Draconem, auriferam obſutu obſervantem arborem.
 Multa alia victrix noſtra luſtravit manus,
 Nec quiſquam e noſtris ſpolia cepit laudibus.

Poſſumusne nos contemnere dolorem, cum ipſum Herculem tam intoleranter dolere videamus?

X. Veniat Æſchylus, non poeta ſolum, ſed etiam Pythagoreus: ſic enim accepimus. Quo modo fert apud cum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum ¹² Lemnium, Unde ignem ¹³ cluet mortalibus
 Clam drois doſtū Prometheus
 Clepſiſſe dolo, penaſque Jovi
 Fato expendiſſe ſupremo.

Has igitur poenas pendens, affixus ad Caucaſum hæc dicit,
 Titanum ſoboles, ſocia noſtri ſanguinis,
 Generata celo, adſpiciſſe religatum aſperis

Vin-

^b Idem. originali more
^c Idem. Lernam, terram

¹² Furtum Lemnium J. De quo Plato in Euthydemis.
 Protogora.

¹³ Unde ignem J. Videntur hi verſus expreſſi ex Prometheus Æſchylis, verſ. 7. 8. 9.

Vinctumque saxi, navem ut horrifono fero
 Noctem paventes timidi adnoctant navita.
 Saturnius me sic infixit Jupiter,
 Jovisque numen Mulcibri adferoit manus.
 Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
 Perrupit artus: qua miser solertia
 Transverberatus, castrum hoc furiarum incolo.
 Jam tertio me quoque funesto die,
 Tristi advolatu, aduncis lacerans unguibus
 Jovis satellites pastu dilaniat fero.
 Tum securo opimo farsa & satiata affatim
 Clangorem fundit vastum, & sublime advolans
 Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
 Cum vero adestum instatu renovatum est secur,
 Tum rursus terros avida se ad pastus refert.
 Sic hunc cussodem maestri cruciatus alo:
 Qui me perenni vivum fœdat miseria.
 Namque, ut videris, vinctis constrictus Jovis,
 Arcere nequeo diram volucrem a pectore.
 Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,
 Amore mortis terminum anquirens mali.
 Sed longe a lero numine aspeller Jovis.
 Atque hæc vetusta seclis glomerata horridis,
 Luctifica clades nostro infixa est corpori:
 E quo liquata solis ardore excidunt
 Gutte, quæ sasa assidue instillant Caucafi.

XI. Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certe dolorem malum. AUD. Tu quidem adhuc meam causam agis. Sed hoc mox videro. Interea unde isti versus? Non enim agnosco. MAR. Dicam hercle. Etenim recte requiris. Videtne abundare me otio? AUD. Quid tum? MAR. Fuisti sæpe, credo, cum Athenis esses,

14 Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.] Lingua etiam adulat canes, vel adulantem, & lugeat vulneribus, sanguinem non exprimitur, sed siliunt. De coele & jecinore Promethei quantum Jovis satellites dicebat, inquit Hyginus, Fabul. 122. tantum nocte recrecebat: eo necesse erat liti sanguinis, quod prallabat aquila cum adolans pinnata cauda. Axon. Plura in his ipsos versus Turcobis, Adverf. II. 9.

esses, in scholis philosophorum. AUD. Vero, ac libenter quidem. MAR. Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admiseri orationi. AUD. Ac multos quidem a Dionysio Stoico. MAR. Probe dicis. Sed is quasi dictata, nullo delectu, nulla elegantia. Philo noster & proprium¹⁵ numerum, & lecta poemata, & loco adjungebat. Itaque postquam adamavi hæc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis¹⁶. Sed, sicubi illi defecerunt, verti ipse multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio.

Sed videtne, poetæ quid mali afferant? Lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam vitamque edibrilem & delicatam cum acceperunt etiam poetæ, nervos omnis virtutis elidunt. Recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos & optimum reipublicæ statum exquireret. At vero nos, docti scilicet a Græciâ, hæc & a pueritia legimus, & discimus: hæc eruditionem liberalem & doctrinam putamus.

XII. Sed quid poetis irascimur? Virtutis magistri philosophi inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. At

15 Et proprium numerum] Has voces Davidus uncinis cinxit veluti spurias, & amputandas. Est tamen sine illis manca & parum concinna oratio. Si quid habet caliginis, conabitur depellere. Duos Cicero philosophos, Dionysium Stoicum, & Philonem Academicum, quos Athenis audierat, etiamque Syllam, & explicanda publicis disputationibus philosophis rationem comparat. Utique admiscebat versus orationi. Sed si quasi dictata. Phœnis per elliptin mutila; sed quam facile supplet qui scit qua de re agitur. Dictata hoc loco sic intelligi decet, quemadmodum in illis de Fin. I. 4. *Isidum de rebus semper quasi dictata decantare*. De Nat. Deor. I. 26. *Ista tamen a vobis tanquam dictata redduntur*. Hoc itaque dicit Cicero: Dionysius, ut Stoicus, nullum sequens florem orationis, ita dicebat, quasi dictata rede-

deret: nullum adhibebat delectum, nullam elegantiam aspergebat. Philo adjungebat verbis & versibus proprium numerum; seligebat poemata, e quibus versus exciperet, & excerpis collocabat elegantior loca idonea. Dionysius non adjungebat proprium numerum, quoniam quasi dictata reddebat. Anonym. 16 Nostris poetis] Victorius & Græterus sic legunt, ac distinguunt, nostris poetis, sed sicubi illi defecerunt. Veri enim multa sct. Ut hoc voluerit Cicero: uti se studiose quidem Latinis poetis, sed tunc tantum, cum e Græcis nihil suppetit. Multa enim a se verumta esse de Græcis, quæ ornanda adhibent Latinæ orationi. Pro ea quam rectissime lectione sunt Manutius & Lambinus, ex qua elicitur sensus item commodus, & apertus, Olevetus.

tu adolescens, cum id tibi paulo ante dixisses videri, rogatus a me, etiamne majus quam dedecus, verbo de sententia destitisti. Rogo hoc idem Epicurum: majus dicit esse malum, mediocrem dolorem, quam maximum dedecus. In ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. Quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus majus a philosopho nullum exspecto? Quare satis mihi dedisti, cum respondisti, majus tibi videri malum, dedecus, quam dolorem. Hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quam sit obstitendum dolori. Nec tam quaerendum est, dolor malumne sit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum.

Concludant ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis, Zeno? Nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior¹⁷, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe atque vitiosum est. Ad ineptias redis. Illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam: desine id me docere: hoc doce, doleam, necne doleam, nihil interesse. Nunquam quidquam, inquit, ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute positum: sed est tamen rejiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpeſſu, triste, durum.

XIII. Hæc est copia verborum, quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. Desinis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri tolerarique possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum; nihil malum, nisi quod turpe. Optare hoc quidem est, non docere. Illud & melius, & verius: omnia, quæ natura adspernatur, in malis esse; quæ adſciſcat, in bonis. Hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamen excellat illud, quod recte amplexantur isti, quod

¹⁷ Capior.] Hic agit Cicero partes hominis, qui amet perſuaderi tibi, in dolore

malum non esse. Itaque capior perinde valet ac inſecor. Passeratius.

quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur; ut omnia præterea, quæ bona corporis & fortuna putantur, perexigua & minuta videantur: ne malum quidem ullum, nec, si in unum locum collata sunt omnia, cum turpitudinis malo comparanda.

Quare, si, ut initio concessisti, turpitudine pejus est quam dolor: nihil est plane dolor. Nam dum tibi turpe nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit: tuque in ea intueberis, te continebis: cedet profecto virtuti dolor, & animi inductione languescet. Aut enim nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor. Prudentiamne vis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla virtus potest? Quid ergo ea? Patientur te quidquam facere nihil¹⁸ proficientem & laborantem? An temperantia sinet te immoderate facere quidquam? An coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? Quid? fortitudini comitibusque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quo modo respondebis? Afflictusne, & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem! Te vero ita affectum, ne virum quidem dixerit quisquam. Amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor.

XIV. Ecquid scis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam suppellectilem salvam: virtutem autem si unam amiseris: etsi amitti non potest virtus: sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem¹⁹ potes

Tom. II.

A a a

tes

¹⁸ Nihil proficientem, & laborantem?] In nepia sane oratio, ut nihil supra. Omnino dicendum erat, mutato ordine, Patientur te quidquam scire, laborantem, & nihil proficientem? Hoc quidem ferri posset, ut illud Tusc. I. 5.

¹⁹ Sædas ... neque proficit hilum. Verum, cum omnia exemplaria hunc verborum ordinem serent, pro certo habeo vocabulum exiſſiſſe, & reponendum, Nihil

proficientem, & frustra laborantem. Quod & jam video Lambium occupavisse; sed ejus conjectura ne mentionem quidem facere dignatus est Gebhardus: Bentleius.

²⁰ Potes dicere] Varias lectiones textui subjungimus. At novam, eamque ingeniosam proponit conjecturam eruditus Bentleius: num humana contemnentem potes te dicere? aut Philoſophum illum; a te enim mala difcedere.

370 TUSCULANARUM
tes^a dicere Prometheus, aut Philoctetam: illos enim malo,
quam te. Sed ille certe non fortis, qui jacet in lecto hu-
mido,

*Quod ejulatu, questu, gemitu, fremiribus,
Resonando, mutum²⁰ febriles voces refert.*

Non ego dolorem, dolorem esse nego. Cur enim fortitudo
desideratur? Sed eum opprimi dico sapientia, si modo est ali-
qua patientia: si nulla est²¹, quid exornamus philosophiam?
aut quid ejus nomine gloriosi sumus? Pangit dolor. Vel fo-
diat sane. Si nudus es, da jugulum. Sin tectus Vulcanis ar-
mis, id est, fortitudine, resiste. Hæc enim te, nisi ita fa-
cies, cultos dignitatis, relinquet & deseret.

Cretum quidem leges, (quas sive Jupiter, sive Minos san-
xit, de Jovis quidem sententia, ut poeta ferunt) itemque
Lycurgi, laboribus erudunt juventutem, venando, currendo,
eluricando, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ vero pueri ad
aram sic verberibus accipiuntur, ut multus et visceribus san-
guis exeat; nonnunquam etiam, ut, cum ibi essem, audie-
bam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit un-
quam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri pos-
sunt, viri non poterant? & mos valet, ratio non valebit?

XV. Interest aliquid inter laborem & dolorem. Sunt finiti-
ma omnino, sed tamen differt aliquid. Labor est functio qua-
dam

^a Vid. Grut. dicere aut Philoctetam illum?
A te enim malo afficere. Sed Man. dicere Pro-
metheum, aut Philoctetam illum, (quam te
enim malo dicere; sed ille certe non fortis)
qui

²⁰ Mutum] Mutum, inquit, solum
fer febriles voces; quia Philoctetes ejulatus
resonat. Hoc pulchrum est, & poeta dignum;
hic antitheton eleganter adhibetur. Quod si
mutum, ut sune est, pro vera lectione est
amplectendum, sequitur, ut pro quo legen-
dum sit quod, ut vel hoc loco Perrenis tuis
praferat. Ergo lecto, si vera ea lectio est, e-
rit neutro genere lectum, ut Græcis λέκτον.
Sic Digges. xxxv. p. 19. Lectum plane ar-
gentum; argentum appellatum non continetur.
Quomodo enim totus locus sic constitutus est?
Sed ille certe non fortis, qui
jacet in lecto humido

Quod ejulatu, questu, gemitu, fremiribus

Resonando, mutum febriles voces refert.
Nam illud lecto humido non Cicerois esse,
sed poetæ, ipsa dictio satis indicat. Lectum
autem humidum est plane solum illud Le-
onimum, quo Philoctetes procumbens omnia
complebat questu & gemitu. Bentlejus.

^b Vid. Man. Grut. mutum
²¹ Si nulla est, quid exornamus philo-
sophiam? Aliquanto venustus, mea quidem
sententia, legitur apud Nonium: Si nulla
est, quid exornamus philosophia? Damus enim
nos philosophia exornandos, ut fortiter do-
lorem ferre possimus; quam hic esse Cicero-
nis mentem apparet. Si nulla est, inquit,
patientia, frustra excolimus præteritis philo-
sophia, frustra præclarum philosophi no-
men ambimus. Passer.

dam vel animi, vel corporis, gravioris operis & muneris:
dolor autem motus asper in corpore, alienus a sensibus. Hæc
duo Græci illi, quorum copiosior est lingua quam nostra, u-
no nomine appellant πόθος. Itaque industrios homines, illi
studiosos, vel potius amantes doloris appellant: nos commo-
dius laboriosos. Aliud est enim laborare: aliud dolere. O
verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas,
Græcia! Aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Cum
varices fecabantur G. Mario, dolebat. Cum æstu magno du-
cebat ægmen, laborabat. Est inter hæc tamen quedam simi-
lilitudo. Consuetudo enim laborum, perfectionem dolorum effi-
ciet faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam rerum publi-
carum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt.
Quod Spartiata etiam in fœminas transfulerunt: quæ cæteris
in urbibus, mollissimo cultu, parietum umbris occultantur.
Illi autem voluerunt

*Nihil horum simile esse apud Lacenas virgines:
Quibus magi palestra, Eurotas, sol, pulvis, labos,
Militia studio est, quam ferriliras²² barbara.*

Ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit non-
nunquam. Impelluntur, feriuntur, abiciuntur, cadunt: & im-
plè labor quasi callum quoddam obducit dolori.

XVI. Militiam²³ vero nostram dico, non Spartiatarum,

A a a 2 QUO-

²² Ferriliras barbara] Barbara, Æthysia,
Asiatica. In illis enim gentibus foemine non
alio, laudabili cetero, quam quærendorum
liberum studio tenentur. Vide Serv. in II.
Æn. 501. & 504. Passer. Lego:

*Apud Lacenas virgines,
Quibus magi palestra, Eurotas, sol, pul-
vis, labor*

*Militia studio est, quam venetas bar-
ba, Bahitius.*

²³ Militiam vero nostram] Ita principes
nostræ quatuor editiones. Sed bene admo-
nit Thomas Wopkenius, parenthesis esse
distinguentem quandam, hoc modo: Militiam
vero (nostram dico, non Spartiatarum &c.)
nostræ exercitiæ primum unde nomen habeatur,
videtur. Sed nonnulli, inquit, sic instituerunt
Tullium, ut si dicitur fuisse, Militiam
unde nomen habeatur, videri, id est, unde

²⁴ militia nomen habeat, vides. Sed facta
quædam orationis digressionis, ab incepto
suo transversus relict abstrahit; idque ut
resonat, non eandem nullam vocem re-
petit, sed synonymam exercitiarum & quod
est exercitiarum, post quibus alios & optime il-
lustravit Bentlejus ad hunc illi cap. 1.
²⁵ Hinc agitur hinc lectio omnino nihil pla-
cet, etiam contra illam instituerunt
²⁶ litteratores eruditissimi. Hæc enim Wo-
pkenius. Quis autem sit ille, videri, an vi-
derit, omnino nescio. Hoc fore videt cer-
te, ipsum esse instituentem ac peritum inter
paucos grammaticorum. Tullianus ejus lectio-
nis. Amleiodami non ita pridem editus,
nec raro, nec semper evoluant illi omnes,
quibus Cicero molles placet, quique ad eum
contra Davitios ac Mentulos descendunt,
sibi arma comparare velint. Paucæ ego ta-
men

quorum procedit ad modum²⁴ ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio. Nostri exercitus primum unde nomen habeant vides: deinde qui labor & quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum velint: ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant quam humeros, laertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus ferat²⁵, abjectis oneribus, expeditis²⁶ armis, ut membris, pugnare possint. Quid exercitatio legionum? Quid? ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? Ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. Cur? Tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti fumus. Ætas tironum plerumque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpissimos edere. At vero ille exercitatus & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocle, (inquit) ad vos adveniens auxilium & vestras manus peto, Priusquam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:

Neque

men a Wopkenio describo: quia, cum in coangustis Davitii flagitis ferè versetur, in hac vero cessione flagitia hæc non comparantur; Wopkenii animadversiones æque usum habebant, neque locum, ubi nulla tantæ corruptelæ sunt. Id ago ut intelligatur Cicero: non ut lector de verbis eius sensu levè litigantium grammaticorum concretionibus interit. *Observat.*

²⁴ *Ad modum ad tibiam*] J. F. Gronovius, *Observat.* lib. III. cap. 6. legendum coniecit, quoniam procedit mora ad tibiam, quod ideo Lacedæmoniorum cohortis dida sit, ut patet ex Cornelii Nepotis Iphicr. cap. 2. Joannis autem Buberius, manuscripto quondam libro inhius, quoniam procedit motus ad tibiam. Alii distinguunt, ad modum, ad ti-

biam, ut modus & tibia sint quasi synonyma. *Idem.*

²⁵ *Ferat*] Vid. Man. Græc. for. Lamb. *Idem.* Itud autem *ferat*, a typographi notis profectus. Qui Lambino an fuerint infeliciores, dispiciant critici. Ego, si res in integro esset, iuberem eam *ferat*: nulla tamen illa ratione adducere, nisi quod a majore editorum parte discedere, sine causa, non placet. *Idem.*

²⁶ *Expeditis armis* &c.] Notum est, adjectiva usurpari sæpe pro adverbis, quod vis in utriusque inest significandi modum aliquem certum vel rei, vel actionis. Hic ergo ait Cicero Romanos milites uti armis tam expeditis, quam membris. *Poserat.*

Neque sanguis ullo potis est pacto profluens consistere, Si qua sapientia magis vestra devitari mors potest.

Nam Æsculapii liberorum saucii opplent porticus:

Non potest accedi.

XVII. Certe Eurypylos²⁷ hic quidem est. Hominem exercitatum! ubi tantum luctus continuatur? Vide, quam non flebiliter respondeat: rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit:

Qui alteri exitium parat,

Eum scire oportet sibi paratam pestem ut participet parem. Abducat Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, si quidem homo esset. Sed nihil vidi minus. Quærit enim, quid actum sit:

Eloquere: res Argivum prælio ut se sustinet.

Non

²⁷ *Certe Eurypylos hic quidem est*] Hæc *diuturne*, Iliad. A. 818. *Hominem exercitatum!* Ea veterum militum, usu atque exercitatione duratum: orationem agnoscere dignam heros: non plorat, non lamentatur, ut inexpertus faceret: remedia non aspernitur: quod esset funesti. Medicum modo requirit, qui vulnera obliget. *Idem.* Hæc tam scabra, tam aspera & confragosa quis Tullio ascribere audeat? Variant codices miris modis: ex quibus tu post alios aliquid extendere conatus es: sed, nisi fallor, vix tibi ipse satisfecisti. Nimirum hæc verba sunt, non Ciceronis, sed poetae illius, que manca & imperfecta adducit, ut & plura infra. Nam illa, *Certe Eurypylos hic quidem est*, si Ciceroni assingis, purissima sunt. Quis enim tunc hoc nesciverit, cum in egra poetæ fabula manibus vulgi verberatur? Ergo Patrocles hæc loquitur apud Tragicum, ubi facie & voce agnovit Eurypylum vulneratum ad Achillis tentorium accedere: & sic collocanda sunt:

Certe Eurypylos ... hic quidem est.
Hominem exercitatum ...
Ubi tantum luctus continuatur, vide quam non flebiliter respondeat. Duo illa verba ex longa illa & luctuosa *Idem* adducit: reliqua, ut auct. nota, omittit. Et *vide*, inquit, quam non flebiliter Eurypylos respondeat longe illi Patroclis orationi, qua ipsum letali vulnere suam commiserabat. *Poserat* Jam ubi illam, nihil hinc, si potest mutatis, vel alio quidem ordine dispos-

tis legas: *Certe Eurypylos hic quidem est.* Abducat Patrocles, credo, ut collocet in cubili, & vulnus obliget, si quidem homo esset. Sed nihil vidi minus. Quærit enim, quid actum sit?

PAT. Eloquere, res Argivorum prælio ut se sustinet?

EUR. Non pote tantum effari dictis, quantum factis spernit. His laboris. Quiesce igitur, & vulnus oblige. *PAT.* Tace.

Etiam si Eurypylos posset, non posset Æsopus.
EUR. Ubi fortuna Hædoris

Nostram aciem inclinatam,
Et cætera explicat in dolore. Sic est enim *temperans* militaris in suis vero gloria. *O hominem exercitatum!* Ubi tantum luctus continuatur, vide quam non flebiliter respondeat: exitium enim afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit:

Qui alteri exitium parat, sibi
Eum scire oportet paratum, pestem ut participet parem.

Ergo hæc veteratur, &c. Buberius. Sic rescribo: *Ubi tantum luctus continuatur, vide, quam non flebiliter respondeat.* Loci huius sententiam turbavit hædæus, si fallor, nota interrogationis post verbum *continuatur* importune collocata. Neque enim interrogat Cicero, sed memorat quid in veteri sit fabula, unde Eurypylum producit & Patroclum, ambos heros: in quibus demonstrat, quantum consuetudo & exercitatio ad tolerandum dolorem faciat. *Ammonius.*

Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris.

Quiesce igitur, & vulnus alliga.

Etiam si Eurypylus posset, non posset Æsopus.

Ubi fortuna Hectoris

Nostram aerem aciem inclinatam

& cetera explicat in dolore. Sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir sapiensque non poterit? Ille vero melius, ac non paulo quidem.

Sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione & sapientia. Anicula sæpe inedia biduum aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athleta: Jovem Olympium, cum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. Pernoctant venatores in nive: in montibus ur̄i se patiuntur. Inde pugiles castibus contusi ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria consularis ille antiquus videret? Gladiatores, aut periti homines, aut barbari, quas plagas perferunt! Quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare! Quam sæpe apparet nihil eos malle, quam vel domino satisfacere, vel populo! Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui querant, quid velint: si satisfactum is non sit, se velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? Quis vulnum mutavit unquam? Quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? Quis, cum decubisset, ferrum recipere iussus, colulum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. Ergo hoc poterit

28 Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris. Quiesce igitur, & vulnus alliga. Etiam si Eurypylus posset, non posset Æsopus. Cicero se quasi interrogat, Eurypylum miserans, questionibus fatigatum a Peroclo; atque hunc alloquens. Non potest, inquit, effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris. Hunc ipse, omnite, inquit, percontationem impertinentium, quiesce, & quantum quidem ceteris obligare tibi vulnus, ipse alliga. At enim, inquit,

orationem ab utroque averrens. Etiam si posset Eurypylus quiescere, non posset Æsopus ador; cui necesse est declamare omnia que a poeta sibi commissa habeat. Hanc loci opinor, hujus interpretationem non mirabitur, qui meminert, quam in talibus sit faceret Cicero. Anonym. 29 Si satisfactum. Vide Turnebum, Adv. IV. 18. & J. F. Gronovium, Objerv. lib. II. cap. 2.

* Vid. Man. omittunt non

Sammis, spurcus homo, vita illa digni locoque:

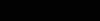
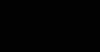
vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc sit. Cum vero fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.

XVIII. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. Agefis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. AUD. Egone ut te interpellem? Ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. MAR. Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam ac minutis conclusunculis, nec ad sensus permnantibus, effici volunt, non esse malum dolorem. Ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto: falague ejus visione & specie moveri homines dico vehementius, doloremque ejus omnem esse tolerabilem. Unde igitur ordiar? An eadem breviter attingam, qua modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius?

Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed

30 Falague ejus visione & specie. J. Vissanen & speciem appellat, quam nos istam dicimus. Sententia non est, homines falsa mali & doloris imagine ac specie moveri vehementius, quam vera. Sit enim vera imago, si falsa, nihil interest, perinde modo. Qui se falso putat esse fortis cœcæ omnibus, non minus vero percussit doloris sensu, quam si vere amisset, que sibi perisse existimat. Potest dolenti causa esse non vera, sensus doloris falsus esse non potest. Quil ergo dicit Cicero? Hoc unum: in dolore non tantum est mali, quantum inesse vulgo creditur. Mali quidpiam in dolore esse non nego; multo minus assero cum Stoicis, bonum esse; sed illud, quidquid est mali, tantum esse, quantum videtur, non puto: sicut in eo sibi monstram homines, cujus falsa visione & specie moveri eos dico vehementius, quam deceat. Dolorem ilico formidant, quod, ejus que natura sit, non recte intelligunt. Anonymus. 31 Doloremque ejus omnem esse tolerabilem. J. Quil, amabo, est dolorem ejus? nempe

pe dolorem doloris. Quod cum absurdissimum sit, Manutius de Lambinus dederunt, doloremque ejus omnem esse tolerabilem. Atque hoc, ut elementissime dicam, supervacuum est. Quorsum enim eis? Nimirum verendum erat, ne non de hominibus, sed de bestijs loqui videretur. Tu ex codice Lutetiano nullique pretii reponis, doloremque ejusmodi omnem. Obsecro te cujusmodi? siquidem non de hoc vel illo, sed de omnimodo dolore hic agit. Vide igitur an nos rectius collinemus: lego enim, falsa ejus specie moveri homines. Doloremque rebus omnem esse tolerabilem. Opposita hic sunt falsa specie, & rebus; quod perinde est, ac si revera, re ipsa dixisset. Ergo sententia optima, multetur; Falso sui specie perterrefacit dolor, re vera aut tolerabilis. Porro de rebus consule acutissimum Gronovium patrem, Observeas. III. 6. Beateque. Lego: Colorumque ejus. Sumitur enim color metaphorice. Virgilius, Georg. II. 278. Hor. II. Sat. I. 60. I. Epist. XVII. 3. Baberius.

sed etiam indoctos, virorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincuntium; toleranter dolorem pati. Nec vero quilibet fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & postulatur a fortibus, & laudatur, cum sit, id aut extimescere veniens, aut non ferre prærens, nonne turpe est? Atqui vide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones *virtutes* appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium: sed ab ea, quæ una cæteris excelleret, omnes nominata sint. Appellata est enim a viro virtus: viri autem propria maxime est fortitudo. Cujus munera duo sunt maxima: mortis, dolorisque contemptio. Utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse, quoniam a viris virtus nomen est mutuata.

XIX. Quæres fortasse, quo modo: & recte. Talem enim medicinam philosophia profertur. Venit Epicurus, homo minime malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit. *Neglige*, inquit, *dolorem*. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem summum malum. Vix satis constanter. Audiamus. *Si summus dolor est*, inquit, *neceesse est brevem esse*. Iteradum eadem ista mihi: non enim satis intelligo, quid summum dicas esse, quid breve. *Summum*, quo *nihil sit superius: breve*, quo *nihil brevius*. *Contemno magnitudinem doloris*, a qua *me brevitatis temporis vindicabit ante pæne quam venerit*. Sed si est tartus dolor, quantus Philoctetæ, bene plane magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes. Possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longe igitur abest a summo dolore. Ergo, inquit, *dolor diurnus habet lætitiæ plus, quam molestiæ*.

Nunc ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere: sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est major aliis) non continuo dico esse brevem: multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. Sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diurnitatis modum, ut sciam quid summum di-

cat

cat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil profus dicentem: cogamusque confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. Quamvis idem forticulum se in torminibus & in stranguria sua præbeat. Aliunde igitur est quærenda medicina, & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. His tu præsentibus gemere, & te jactare non audebis profecto. Loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum.

XX. Tunc, cum pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes gravissimas plagas, & ferentes silentio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? Non constanter & sedate feres? Fieri non potest: natura non patitur. Audio. Pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu: & tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis & quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa vero non modo patitur, verum etiam postulat. Nihil enim habet præstantius, nihil, quod magis expectat, quam honestum, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo; sed utor, ut quam maxime significem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, a virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam non summum bonum. Atque, ut hæc de honesto, sic de turpi contraria. Nihil tam tetrum, nihil tam adspernandum, nihil homine indignius. Quod si tibi persuasum est: (principio enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quam in dolore) reliquum est, ut tute tibi imperes. Quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur.

XXI. Est enim animus in partes tributus duas: quarum altera rationis est particeps, altera expers. Cum igitur præcipitur, ut nobismetipsis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio

Tom. II.

B b b

coer-

coerceat temeritatem. Est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo & languidum, senile. Si nihil aliud: nihil esset homine deformius. Sed praesto est domina omnium & regina ratio, quae connixa per se & progressa longius fit perfecta virtus. Haec ut imperet illi parti animi, quae obedire debet, id videndum est viro. Quonam modo? inquit. Velut ³² dominus fervo, velut imperator militi, velut parens filio. Si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si se lamentis muliebriter lacrymisque dedet, vinciat & constringatur amicorum propinquorumque custodius. Saepe enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. Ergo hos quidem, ut famulos, vinculis prope ac custodia arceamus. Qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos, dignitatem tueri. Non nimis in Niptris ille sapientissimus Graeciae saucius lamentatur, vel modice potius:

*Pederentim (inquit) & sedato nisu,
Ne succussu arripiat major Dolor.*

Pacuvius haec melius, quam Sophocles. Apud illum enim perquam flebiliter Ulysses lamentatur in vulnere: tamen ³³ huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt faucium, personae gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

*Tu quoque, Ulysses, quanquam graviter cernimus ictum,
Nimis sane animo es molli, qui consuevus in armis æ-
rum agere.*

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram.

Atque ille non immoderate magno in dolore,

*Retinete, tenete, opprimite,
Ulcus nudate. Heu miserum me! excrucior.*

Incipit labi: deinde illico desinit,

Operire, abscedire, jamjam mittite.

Nam

³² Velur] Vocem hanc Davilius hic & satis quidem constat: quapropter Cl. Bentle-
postea dividit, vel ut.
³³ Tamen huic] Sic quidem codices. At
inter se comparari Sophoclem & Pacuvium
huic bene rescribit apud hanc. Forte, Pa-
cuvius huic. Davilius.

Nam attrictatu & quassu seivum amplificatis dolorem.
Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque objur-
gat, idque moriens,

Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet.

Id viri est officium: fletus muliebris ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut severo imperatori miles pudens.

XXII. In quo viro erit perfecta sapientia, (quem adhuc nos quidem vidimus neminem: sed philosophorum sententis, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quae erit in eo perfecta atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriger ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut, tanquam hosti, sic obsistat dolori. Quae sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoque intimus, cum ipse secum, Cave turpe quidquam, languidum, non virile.

Obverlentur species honesta animo. Zeno proponatur Eleates, qui perpeffus est omnia potius quam conficiis delenda tyrannidis indicaret. De Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum Cypro in manus Nicocreonis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Calanus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate vivus combustus est. Nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus. Opinio est enim quaedam effeminata ac levis, nec in dolore magis quam eadem in voluptate: qua cum liquefcimus, suimusque molli-
tia, apud aculeum sine clamore ferre non possumus.

At vero C. Marius, rusticanus vir, sed plane vir, cum se-
caretur, ut supra dixi, principio vetuit se alligari: nec quif-
quam ante Marium solutus dicitur esse factus. Cur ergo pos-
tea alii? Valuit auctoritas. Videsne igitur opinionis esse,
non naturae malum? Et tamen fuisse acrem morsum doloris
idem Marius ostendit: crus enim alterum non praebuit. Ita
& tulit dolorem, ut vir, &, ut homo, majorem ferre sine
cau-

causa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. Ostendi autem, quod esset imperandi genus. Atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit.

XXIII. Ut enim sit in prælio, ut ignavus miles ac timidus, simul ac viderit hostem, abjecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamque causam pereat nonnunquam, etiam integro corpore, cum ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abiciunt se, atque ita afflicti & exanimati jacent: qui autem resisterunt, discedunt sapissime superiores. Sunt enim quædam animi similitudines cum corpore. Ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Et, si verum querimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. Ea est sola officii tanquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est providendum, ne quid abjecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid serviliter muliebriterve faciamus: in primisque refutetur ac rejiciatur Philoctætus ille clamor. Ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idque raro: ejulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec vero unquam ne ingemiscit quidem vir fortis ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant quam maxime possunt. Faciunt idem, cum exercentur athletæ: pugiles vero, etiam cum feriunt adversarium, in jactandis castibus ingemiscunt: non quod doleant animove succumbant, sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.

XXIV. Quid? qui volunt exclamare majus, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus elici vocem & fundi videmus? Toto corpore atque omnibus unguis, ut dicitur, contentioni vocis asserviunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, cum contente pro se ipse lege Varia diceret, terram

ram tangere. Ut enim balistæ lapidum & reliqua tormenta telorum eo graviore emissiones habent, quo sunt contenta atque adducta vehementius: sic vox, sic cursus, sic plaga, hoc gravior, quo est missa contentius. Cujus contentionis cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur. Sin crit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abjectus, si febilis: ei qui se dedit, vix eum virum dixerim. Qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis & animosi viri. Cum vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? Quid est enim fletu muliebris, viro turpius?

Atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius. Omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. Ira exardescit? libido concitatur? In eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide & sedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. Summus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim sæpius) studiosissimi appetentissimique honestatis. Cujus si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. Ex hoc cursu atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in præliis; non sentiunt viri fortes in acie vulnera; vel sentiunt, sed mori malunt, quam tantillum modo de dignitatis gradu dimoveri. Fulgentes gladios hostium videbant Decii, cum in aciem eorum iruebant: his levabat omnem vulnere metum nobilitas mortis & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat servientem. Hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum.

XXV. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? Ad philosophos me revocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. E quibus homo sane levis Heracleotes Dionysius, cum a Ze-

none fortis esse didicisset, a dolore ³⁴ deductus est. Nam cum ex renibus laboraret, ipso in ejulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. Quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quamnam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, Quia, cum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem: satis esset argumenti, malum esse dolorem. Plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, verum ex Epigonis ³⁵ ferunt dixisse:

Audisne hæc Amphiaræ, sub terram abdite?

Zenonem significabat: a quo illum degenerare dolebat.

At non noster Posidonius: quem & ipse sæpe vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompejus: se, cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium: sed cum audivisset, eum graviter esse agrum, quod vehementer ejus artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere: quem ut vidisset & salutavisset, honorificisque verbis profecutus esset, molesteque se dixisset ferre, quod eum non posset audire; at ille, Tu vero, inquit, potes: nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter & copiose de hoc ipso, Nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputavisse: cumque quasi faces ei doloris admoverentur, sæpe dixisset, *Nihil agis dolor: quamvis sis molestus, nunquam te esse confitebor malum.*

Omnino-

³⁴ A dolore deductus est. Unde, obsecro, deductus est? num a magistro Zenone? an potius de sententia? ut paulo inferius habes. Quoniam ratio eum de sententia deduxisset? Atqui hoc pacto non erat dicendum a dolore: sed sublatâ præpositione, dolore deductus est, atque sic plane habet codex. tuis Petrentis, sed ille *omni* *re* *omni* *omni*, & nullius auctoritatis. Mantii editio cum aliis nonnullis, a dolore deductus est: quod Lambinus in libri margine amplectitur, in annotationibus repudiat. Equidem vel hæc lectio non vulgata præterit, verum aliis fatis longe melior & sincerior, quam, licet a nullo libro (qui hodie superest) confirmatum, præ-

tere tamen ausim verissimam. Ea hujusmodi est: *Cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore deductus est: hoc est: deductus est esse fortis.* Apollinis, opinor, elegantem oppositionem, inter *dixere* & *deduxerit*, quam alibi quoque Cicero adhibuit, ut de Finibus, l. 6. §. a *Pelieno* *quæstionem* *dixere* *masulisset*, *quam* *illam* *etiam* *ipsum* *deduxerit*. Bentlejus.

³⁵ Ex Epigonis. Erat Æschyli tragædia, quam laudat Scholiastes Pindari ad Isthmum, VI. 10, tamque videtur Accius in Isthmum Latinum vertisse. Vide Nævium cum alibi, tum in *nostre*. Falluntur ii, qui Euripidis drama fuisse censuerunt. Davifius.

Omninoque ³⁶ omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmusne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in certamen descendant, devitari dolorem? Apud quos autem venandi & equitandi laus vigeat, qui hanc petesunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim punctis ³⁷ singulis colligebant? Itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cujus in primis laudabat illud, quod diceret, *eosdem labores non esse æque graves imperatori & militi, quod ipse honos laborem levioveret imperatorum.*

Sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum ipsam videre non possint. Itaque fama & multitudinis judicio moventur, cum id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen ejus judicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum. Tuo tibi judicio est utendum. Tibi si recta probanti placebis, tum non modo tu te viceris, quod paulo ante præcipiebam, sed omnes & omnia.

Hoc igitur tibi propono, amplitudinem & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quæ maxime eminet contemnendis & despiciendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, si vacet populo, neque flatum captans, se tantum ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditione & sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit, (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est.

Atque

³⁶ Omninoque omnes clari & nobilitati labores contemnendo sunt tolerabiles. Per labores intelligit ludos Gymnicos, Olympia, Pythia, & id genus, ut ex sequentibus constat. Quid ergo? an ejusmodi labores sunt tolerabiles contemnendo? nihil vidi minus. Immo contra, qui admirantur, qui Olympiorum victoriam, ut superior dixit, antiquam illam consularum arbitrantur, hi tanto facilius labores eos persequuntur, quanto

in majore felicitatis parte ponunt. Legi ergo meo periculo, & liberatioris plurimæ libere *Omninoque omnes clari & nobilitati labores contemnendo sunt tolerabiles.* Hoc enim est, quod sæpius inculcat Cicero, ut supra cap. 21. *Quæ sunt ista arma contra dolorem? Contentio, confirmatio, &c.* Bentlejus.

³⁷ Punctis singulis. Suffragis, quæ olim punctis notabantur. Ad eundem morem respicit Horatius *Art. Poet. vers. 343.* Davifius.

Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam sæpe jam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se æquabilem præbeat. Sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut jus suum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter & tulerunt, iidem omiſſa contentione dolorem morbi ferre non poſſunt. Neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut ſapientia tulerant, ſed ſtudio potius & gloria. Itaque barbari quidam & immanes ferro decertare acerrime poſſunt; ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non ſatis animoſi, ſed prudentes, ut eſt captus hominum, ſatis, hoſtem adipicere non poſſunt: eidem morbos toleranter atque humane ferunt. At Gimbri & Celtiberi in præliis exultant, lamentantur in morbo: nihil enim poteſt eſſe æquabile, quod non a certa ratione proficiſcatur.

Sed cum videas, eos, qui aut ſtudio aut opinione ducantur, in eo perſequendo atque adipiſcendo dolore non frangi debeas exiſtimare, aut non eſſe malum dolorem, aut, etiam ſi, quidquid aſperum alienumque a natura ſit, id appellari placeat malum, tantillum tamen eſſe, ut a virtute ita obruar, ut nuſquam appareat. Quæ meditare, quaſo, dies & noctes. Latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto majorem locum quam de uno dolore occupabit. Nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis, adipiſcendæque honeſtatis cauſa faciemus, non modo ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præſertim cum paratum ſit illud ex heſterna diſputatione perſugium. Ut enim ſi cui naviganti, quem prædones inſequantur, deus quis dixerit, *Ejice te de navi, præſto eſt qui excipiat*; vel delphinus³⁸, ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis³⁹ illi Neptuni, qui per undas curruſ ſuſpenſos rapiiſſe dicuntur, excipient te, & quo velis, perferent: omnem omittat timorem: ſic urgentibus aſperis

³⁸ Delphinus, ut Arionem Methymnæum.] Hippodamiam uxorem duceat, equos alatos Nota fabula, quam tradunt Herodotus I. 23. a Nepruno ferebatur imperaſſe. Pindarus Olymp. I. 139. Pauſanias lib. V. cap. 17. & c. Idem.

³⁹ Equi Pelopis illi Neptuni.] Pelops, ut

peris & odioſis doloribus, ſi tanti ſint, ut ferendi non ſint, quo ſit confugiendum vides.

Hæc fere hoc tempore putavi eſſe dicenda. Sed tu fortatte in ſententia permanes. AUD. Minime vero: meque biduo diuarum rerum, quas maxime timebam, ſpero liberatum metu. MAR. Cras ergo ad clepſydram. Sic enim⁴⁰ duximus. Et tibi⁴¹ hoc video non poſſe deberi. AUD. Ita proſius. Et illud quidem ante meridiem, hoc eodem⁴² tempore. MAR. Sic faciemus, tuſque optimis ſtudiis obſequemur.

⁴⁰ Sic enim duximus.] Ita primariæ quatuor editiones noſtræ. Sed Buberius, *dicimus*; neque id recuſabit, qui meminerit, quod ſupra cap. 3. dixit Tullius, ſe, quamdiu in Tuſculano cum amicis fuit, ante meridiem diſſiſſe, utique ad clepſydram, operam dediſſe. Hic igitur diſcipulum in crathinum ad dicendi exercitationem iuvit. Cras ad clepſydram dicemus more noſtro; ſic enim dicimus: hæc noſtra ratio eſt. Davitiuſ vero, *dicimus*, ſenſu valde commoda. Sic enim dicimus ſacros eſſe nos, & diem parituros. Nemo quæret, opinor, quandonam id Ciceroni amicum dixerint. Satis eſt hic ſignificari fuiſſe dictum: neque enim omnia perſcripta ſunt, quæ illis diebus in Tuſculano dici potuerunt. *Olivetius*.

⁴¹ Et tibi hoc video non poſſe deberi.] Deberi non poteſt: deberi non poſſe: eleganter pro eo, quod præſtandum, perſolvendum,

dandum. Cicer. de Legib. II. 3. *Præſtare te vixis, Quiræ. At ego eſſuſſiſſe arbitror: & tibi horum nihil deberi poteſt.* III. 11. *Senſe enim deberi non poſſe huic civitati illam præſtatem. Quippe quam tantopere populorū eſt.* In Epift. ad Trebat. Famil. VII. 19. *Quid præſenti tibi prope ſubnegaram, non retribuam certe, id aſſenti debere non potui.* Giphaniuſ, *Olivetius, in ling. Lat.*

⁴² Hoc eodem tempore.] Sic edidere omnes. Eſt autem nemo non videri, agi de philoſophica diſputatione, cui aſſignatum erat tempus pomeridianum, ut antemeridianum oratoris declamationi: videtur tamen facilius ad intelligendum fore, ſi diſtinguas in hunc modum: *hoc, eodem tempore.* Eſt ergo illud dictio ad clepſydram; *hoc* deſignat philoſophicam colloquutionem: *eodem tempore*, quo heri & hodie fecimus. *Olivetius*.

TUSCULANARUM
QUESTIONUM
LIBER TERTIUS.

De agritudine lenienda.

ARGUMENTUM.

Prefatio hujus libri in laudibus philosophiæ versatur: quæ cum medicina animi sit, eaque in potestate nostra, queritur, multum & honoris haberi, & temporis tribui medicina corporis, illam autem contemni & negligi: cap. 1-3. Ipse autem liber in eo versatur, ut, agritudinem non cadere in sapientem, demonstretur. Præmittit cap. 1-5. argumenta leviora, & a verbis Latinorum ducta, qui omnem animi affectionem, rationis lumine carentem, insaniam, amentiam, demenciam appellant, adeoque a sapiente removeant. Sequuntur deinde argumenta Stoicorum contorta: cap. 6-10. Quibus expositis, suo more & diffusius aliquanto ista & latius dicit. Ostendit ergo cap. 11. omnis agritudinis non modo, verum cæterarum etiam perturbationum, causam esse ab opinione repetendam, & agritudinis quidem ab opinione magni mali, cujus hanc definitionem facit: esse opinionem magni mali præsentis, & quidem recentem opinionem talis mali, ut in eo rectum videatur esse, ang. Ex hac definitione in tres partes abit disputatio, quarum prima docet agritudinem esse ex opinione mali: cap. 13. in qua Epicurum refellit, qui ipsam opinionem esse agritudinem contendit, & Cyrenaicos, qui non nisi inopinatum malum ad agritudinem valere putant, quod, quamquam insperata sint graviora, & ipsa præmeditatio agritudinem minuat: cap. 13. med. 14. 15. ut merito reprehendantur Epicurei, qui istam reprehendant cap. 16. & cogitationes potius ad voluprates traducant corporis, aut que propter corpus vel recordatione,

zione, vel spe cogitentur: cap. 17-21, tamen in isto non sint omnia, cum & non opinatorum natura considerata intelligatur, propterea tantum magna videri, quod quanta sint, considerandi spatium non detur, & quasi culpa contractum omne non prociusum malum videatur: cap. 22. Altera pars dolorem voluntarium esse, non in natura rerum ipsa situm, ex eo demonstrat, quod cum accessit ad opinionem magni mali altera illa opinio, ad officium pertinere, agre ferre, quod acciderit, vehementer augeatur agritudinis perturbatio: cap. 26. &c. Tertia denique hoc argumento a natura rerum agritudinem removeat, quod agritudo fere non sit nisi e recenti mali opinione queque habeat quandam viriditatem; unde fiat, ut ipse dies vel maxime agritudini medeat: cap. 31. Reliqua disputatio versatur in remediis agritudinis tractandis. ERNESTUS.

I.

Uidnam esse, Brute, causa putem, cur, cum contlemus ex animo & corpore, corporis curandi tuendique causa quaesita sit ars, ejusque utilitas deorum immortalium inventioni consecrata: animi autem medicina nec tam desiderata sit, antequam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata & probata, pluribus etiam suspecta & invisa? An quod corporis gravitatem & dolorem animo judicamus, animi morbum corpo-

C c c 2 re

[Inventioni consecrata] Omnino intelligi voluit Cicero, utilitatem artis medicæ eo fuisse, quam consecratam, quod credita fuit inventam esse deorum immortalium; aut certe inventores ejus ac primi artifices divinis honoribus affecti. Prorsus legendum non est, quod Cicero. *Vetera jam ista, & religioe animorum consecrata*, inquit Tusc. I. 14. Et Tusc. V. 4. *Saceris sacro disputandi Platoni membris & literis consecrata*. Non aliter, ut Nat. Deor. II. 26. *Aer Junonis nomine consecratur*. Itemque III. 24. *Quædam verum utilitas videtur aliqui consecrata simulacris*; Balsarius. Quid si consecrata perinde accipitur ac assignata; attributa? Potest quidem sic acci-

pi. Quid est enim consecratio? Assignandi, addicendi, attribuedi forma quedam. Tum oportune movet Thomas Woprensius, *Leff. Tullian. II. 17.* non raro actioni tribui quod persone convenit; & III. 7. non abhorreere Tullium ab ejus figuræ usu, quam grammatici vocant hypallagen. Ibidem III. 3. *Solent Tullius de qualitatibus rerum loqui, tanquam de rebus ipsis, quarum illo qualitates sunt*. Jam præposita Ciceronis verba sic optior posse intelligi: Ars medendi, propter suam utilitatem Diis assignata fuit tanquam inventoribus. Vel, quod eodem rectiliter: Inventio artis medicæ, propter suam utilitatem Diis fuit attributa. *Artem*.

®

re non sentimus? Ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo iudicatur, ægrotet.

Quod si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri & perspicere, eademque optima duce eursum vitæ conficere possemus: hæc erat sane, quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulus nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravatis sic restinguimus, ut nunquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum: quæ si adolecere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem, simul atque editi in lucem & suscepti sumus, in omni continuo pravitate & in summa opinionum perversitate versamur: ut pæne cum lacte nutricis errorem luxisse videamur. Cum vero parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinionum confirmata natura ipsa cedat.

II. Accedunt etiam poëtæ: qui cum magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & in hærescunt penitus in mentibus. Cum vero accedit eodem quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate, a naturaque desciscimus: ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloria iudicaverunt. Ad quam fertur optimus quisque, veramque illam honestatem expetens, quam unam natura maxime inquiri, in summa inanitate versatur, con-

2 De se ipse tum iudicat] Si æger animus de se posse sive morbo iudicare, qui artem aspernaretur curandi sanandique sui illam iudicio negligit, quod eger se non potest remediis. Hoc certe voluit Cicero, quem miror a Davilio rari in alia omnia. Plurarcho se tueri. Eto sane Plurarchus arbiter. Et que ex huius libro de Animi Corporisque affectionibus descripti; ubi videtur Græcus scriptor, quod in hæc Tusculana legas, exprimere sua lingua voluit. Opus. pag. 500. Τὸ αὐτὸ γὰρ καὶ ἐν ἄλλῃ ἀρχαίᾳ τῶν ἀπομνημονεύματων ἐπιπέσει. ἢ ἀπομνημονεύματων. Τελὲς δὲ

τῶν ἰσχυρῶν ἀπομνημονεύματων, ἢ ἐν τῷ ἀρχαίᾳ τῶν ἀπομνημονεύματων. Hæc enim præ, & sequitur. Quæ Latinus interpres ita reddidit: Nam ratio sanæ mentis corporis sanis. De animi morbis, si nunc ipse laborans, iudicium ferre non potest, afflicto eo ipso, cuius erat iudicare. Proinde non dubitarem legere cum Erasmo: Iste non iudicat, nisi ipsa Ciceronis verba exhiberet veris codex Lugdunensis Batavorum Academiae, qui habet, ipse non tum iudicat: cum, &c. Post paulo legendum arbitror, ægrotet. Balher.

confectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. Est enim gloria, solida quædam res & expressa, non adumbrata. Ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de eccellente virtute. Ea virtuti resonat, tanquam imago. Quæ quia recte factorum plerumque comes est, non est bonis viris repudianda.

III. Illa autem, quæ se ejus imitricem esse vult, temeraria atque inconsiderata, & plerumque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam ejus pulchritudinemque corrumpit. Quæ cæcitate homines, cum quædam etiam præclara cuperent, eaque nescirent nec ubi nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate quam cursu errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur: quorumque ita perturbantur animi, ut non multum absint ab infania, quod insipientibus contingit omnibus, his nullane est adhibenda curatio? Utrum, quod minus nocent animi ægrotationes, quam corporis? an, quod corpora curari possint, animorum medicina nulla sit?

IV. At & morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quam corporis. Hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent, eumque sollicitant: animusque æger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest: cupere nunquam desinit. Quibus duobus morbis, (ut omitam alios) ægritudine & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse graviores? Qui verò probari potest, ut sibi mederi animus non possit, cum ipsam medicinam corporis animus invenerit: cumque ad corporum sanationem multum ipsa corpora & natura valeant: nec omnes, qui curari se passi sunt, continuo etiam convalescant; animi autem, qui sanari voluerint, præceptif- que

3 Nullam eminentem effigiem (virtutis) sed adumbratam imaginem gloriæ] Vocæ, virtutis, præstante doctissimo Bentlejo, uncinos circumposuimus, cum manifesto manifestæ, nec a Balliol. agnoscat. Davif.

4 Ea virtuti resonat tanquam imago] Ita-

50 idem valet ac Echo. Philargyrius in Virgilio Eclog. IV. 50. Quæ Græcæ vocant, Latine imago dicitur. Horatius lib. I. Od. 12.

Cuius resonant vociferæ voces imago. Idem.

que sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? Eff profecto animi medicina philosophia: cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris: omnibusque opibus, viribusque, ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.

Quamquam de universa philosophia, quantopere expectanda esset & colenda, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. De maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare, nec scribere. His autem libris exposita sunt ea, quae a nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus de morte & de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinatio jam in postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam differendi. Tum res acta sic est.

V. AUD. Videtur mihi cadere in sapientem aegritudo. MAR. Num reliquae quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiae? Haec enim fere sunt ejusmodi, quae Graeci *πάθη* appellant: ego poteram morbos, & id verbum esset e verbo; sed in consuetudinem nostram non caderet. Nam misereri, invidere, gestire, letari, haec omnia *morbos* Graeci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi, recte, ut opinor, *perturbationes* dixerimus: morbos autem non satis usitate: nisi quid aliud tibi videtur. AUD. Mihi vero isto modo. MAR. Haecine igitur cadere in sapientem putas? AUD. Profors existimo. MAR. Næ ista gloriosa sapientia non magno aestimanda est, si quidem non multum differt ab insaniam. AUD. Quid? tibi omnine animi commotio videtur insaniam? MAR. Non mihi quidem soli: sed, id quod admirari saepe soleo, majoribus quoque nostris hoc ita vilum intelligo multis seculis ante Socratem: a quo haec omnis, quae est de vita & de moribus, philosophia manavit. AUD. Quonam tandem modo? MAR. Quia nomen insaniam significat mentis aegrotationem & morbum, id est, insanitatem, & aegritudinem.

5. Insaniam] Vide Turnebum, Advers. II. 6.

nem animi, quam appellarunt insaniam. Omnes autem perturbationes animi morbos philosophi appellant; negantque, stultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniant. Sanitatem enim animorum positam in tranquillitate quadam constantiaque censebant: his rebus mentem vacuum appellarunt *insaniam*, propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit.

VI. Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt *amentiam*, eandemque *dementiam*. Ex quo intelligendum est, eos, qui haec rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, Omnes *insipientes* esse *non sanos*. Qui enim animus est in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. Ita fit, ut sapientia sanitas sit animi: insipientia autem quasi insanitas quaedam, quae est insaniam, eademque dementia. Multoque melius haec notata sunt verbis Latinis, quam Graecis: quod aliis quoque multis locis reperietur. Sed id alias: nunc, quod instat.

Totum igitur id, quod quaerimus, quid & quale sit, verbi vis ipsa declarat. Eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. Qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum *exisse ex potestate* dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia. Quamquam ipsa iracundia libidinis est pars. Sic enim definitur iracundia, *Ulciscendi libido*. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Graeci autem *μωρία* unde appellant, non facile dixerim. Eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi. Hanc enim insaniam, quae juncta stultitiae patet latius, a furore distinguimus. Graeci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem, *μεγάλυχον* illi vocant. Quasi vero

6. atra

atra bili solum mens, ac non saepe vel iracundia graviore, vel timore, vel dolore moveatur. Quo genere Athamantem, Alcmaonem, Ajaxem, Orestem furere dicimus. Qui ita fit affectus, cum dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabula. Itaque non est scriptum, si INSANUS, sed si FURIOSUS ESSE INCIPIT. Insaniam enim censuerunt (id est, inconstantiam sanitate vacantem) posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitae communem cultum atque usitatum. Furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia cecitatem. Quod cum majus esse videatur quam insaniam, tamen ejusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insaniam. Sed hæc alia quaestio est. Nos ad propositum revertamur.

VII. Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. AUD. Et vero ita existimo. MAR. Humanum id quidem, quod ita existimas. Non enim silice nati sumus. Sed est naturale in animis tenerum quiddam atque molle, quod ægritudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis, „Minime, inquit, assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest ulla esse, nec debet. Ne ægrotus sim, inquit: sed si fuerim, sensus addit, sive fecetur quid, sive avellatur a corpore. Nam istuc nihil dolere non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.

Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicem

6 Si furiosus esse incipit] In farragine Nonii Marcelli, V. Furo, ubi hæc describuntur verba Ciceronis, legere est: Si furiosus esse. At enim & hic & illic referentium est, *afici*, quod proprium est verbum XII. Tab. Illud esse incipit, glossema est, ut vocant, quod e margine in contextum irrepit. Adhibenda est eadem correctio de Divinat. II. 50., ubi videmus, Si furiosus est, & Rhetoricæ ad Herenn. 1. 13. Si furiosus existit. Quæ scribendi varietas scriptorum inconstantiam errorumque arguit. *Bæbrius*.

7 Sed est naturale] Qualis dii boni, oratio

Est naturale tenerum quiddam & molle. Apagè istam scabiem & porriginem ab homine omnium cultissimo. Quis, qui Cicronem unquam triverit, non sic potius scripsisset *dejeraverit*? Est natura tenerum quiddam & molle. Quare sic corrigendus est totus locus. Sed est natura fere in animis tenerum quiddam, &c. Ita in Tuscul. II. 20., loco huic simillimo & plane gemello, Est in omnibus omnium fere natura molle quiddam &c. Quare ipsum Cicronem, optimam lucem sequamur: & vapulent librarii. Bentlejus, & præcunte quidem Lambino.

dicum fibras evellere. Tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt altæ stirpes stultitiæ: sed relinquetur id solum, quod erit necessarium. Illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. Quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. Sanabimur, si volumus. Et progrediam quidem longius: non enim de ægritudine solum, quamquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione (morbo, ut Græci volunt) explicabo. Et primo, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adstringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur.

VIII. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum a confidendo, quod laudis est. Qui autem est fidens, is profecto non extimescit. Discrepat enim a timendo confidere. Atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor. Quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendentes & venientes timemus. Ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. Verisimile est igitur, in quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem, & infractionem quandam animi, & demissionem. Quæ in quem cadunt, in eundem cadit ut serviat, ut victum se quandoque esse fateatur. Quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem & ignaviam. Non cadunt autem hæc in virum fortem. Igitur ne ægritudo quidem. At nemo sapiens, nisi fortis. Non cadet ergo in sapientem ægritudo.

Præterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi: qui magni animi sit, invictus: qui invictus sit, cum res humanas despiciere, atque infra se positas arbitrari. Despiciere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest. Ex quo efficitur, fortem virum ægritudine nunquam affici. Omnes autem sapientes, fortes. Non cadit igitur in sapientem ægritudo. Et quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad luum munus fungendum: & reliquæ partes totumve corpus statum cum est motum, deest officio suo & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad

exsequendum munus suum. Munus autem animi est, ratione bene uti: & sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur. Nunquam igitur est perturbatus. At ægritudo, perturbatio est animi: Semper igitur ea sapiens vacabit.

VIII. Veri etiam simile illud est, qui sit temperans, quem Græci *σώφρων* appellant, eamque virtutem *σωφροσύνη* vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modestiam: sed haud scio, an recte ea virtus frugalitas appellari possit: quod angustius apud Græcos valet, qui frugi homines *χρηστικὸς* appellant, id est, tantummodo utiles: at illud latius. Est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest *ἐπιεικής*: nam est innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini. Reliquas etiam virtutes frugalitas continet. Quæ nisi tanta esset, & si iis angustius⁸, quibus plerique putant, teneretur, nunquam esset L. Pisonis cognomen tantopere laudatum.

Sed quia nec qui, propter metum, præsidium reliquit, quod est ignavia: nec qui, propter avaritiam, clam depositum non reddidit, quod est injustitia: nec qui, propter temeritatem, male rem gessit, quod est stultitia, frugi appellari solet; eo tres virtutes, fortitudinem, justitiam, prudentiam, frugalitas est complexa: etsi hoc quidem commune est virtutum. Omnes enim inter se nexæ & jugatæ sunt. Reliqua igitur & quarta virtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est. Eius enim

⁸ Si iis angustius, quibus plerique putant, teneretur. Dicit hoc idcirco, quoniam laus & frugalitas cluſta forede iam cœperat Romanis civibus. Ferebant enim se pares regibus, de quibus moſter dixerat, (pro Dejotaro, cap. 9.) Frugi hominem dicit non multum habet laudem in rege. Quod ille fastidium statim improbat. At alibi (ad Attic. VII. 4.) satis significat, id elopium, in quo veteres tantum videbant honorificæ commendationis, non aliis tribui solitum esse quam servis aut liberis. Nam Dionysium quendam postquam appellavit frugi hominem, subiungit, se ne liberum laudare videat, plane virum to-

nam. Ubi modica correctione adhibita legendum videtur: se ut liberum, &c. Erat enim is homo revera Artici liberus: Redi is memoriam. huc occasione lepidum Epigramma Martialis, XII. 30.

Siccat, sobrius est Aper. Quid est me? Serevna se ego laudo, non amicum. Quam vero ob causam lauri hominis atque honorari laudem admittere illam desierint, S. Angustinus aperit lib. de Beat. Vita, n. 31. Propter vulgarem dicendi consuetudinem, qua frugalitas, quasi posthomonis dicitur, huiusmodi.

enim videtur proprium, motus animi appetentis regere & sedare, semperque adversantem libidini, moderatam in omni reservare constantiam. Cui contrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas, ut opinor, a fruge: qua nihil melius e terra. Nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & iussisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequidquam est in tali homine, ex quo idem, nihili dicitur. Qui sit frugi igitur, vel, si mavis, moderatus & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. Et sunt illa sapientis. Aberit igitur a sapiente ægritudo.

IX. Itaque non incite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

Corque meum penitus turgescit tristibus iris,

Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta recte est, cum in tumore est? Aut num aliud quodpiam membrum tumidum ac turgidum non vitiose se habet? Sic igitur inflatus & tumens animus in vitio est. Sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. At iratus animus ejusmodi est: nunquam igitur sapiens irascitur. Nam si irascitur, etiam concupiscit. Proprium est enim irati, cupere, a quo læsus videatur, ei quam maximum dolorem inurere. Qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. Ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. Quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. Sin autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. Quæ quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit.

Etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in invidentiam. Non dixi in invidiam, quæ tum est, cum invidetur; ab invidendo autem invidentia recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidis: quod verbum dictum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo:

D d d 2

Quis-

* Cruc. Sed reverius lapsse:

9 Apud Homerum J. Iliad. l. 642.

Quisnam florem liberum invidit meum?

Male Latine ¹⁰ videtur: sed præclare Accius: ut enim videtur, sic invidere *florem* rectius, quam *flori*, dicitur. Nos consuetudine prohibemur: poeta jus suum tenuit, & dixit audacius.

X. Cadit igitur in eundem & misereri, & invidere. Nam qui dolet rebus alicujus adversis, idem alicujus etiam secundis dolet: ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti conveniret. Atqui quemadmodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus adversis: sic invidentiæ ægritudo est ex alterius rebus secundis. In quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere. Non cadit autem invidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. Quod si hoc ægre ¹¹ ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. Absit ergo a sapiente ægritudo.

Hæc sic dicantur ¹² a Stoicis, concludunturque contortius. Sed latius aliquanto dicenda sunt & diffusius: sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, virili utuntur ratione atque sententia. Nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non sane probant. Omne enim malum, etiam mediocre ¹³, magnum est. Nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. Nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est: sic, in animo, si est ista mediocritas, caret sanitate.

Itaque præclare nostri, ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem, propter similitudinem corporum ægrorum, ægritudinem nominaverunt. Hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant: vocant enim *πῆθος*, id

¹⁰ Male Latine &c.] Vide Sanctii Minervam III. 3. V. Invidio.

¹¹ Quod si hoc ægre] Davissius probabilis conjectura, delet hoc.

¹² Hæc sic dicantur a Stoicis... & Latine] Vulgo hæc sic dicantur a Stoicis... sed la-

terius. Priorem mutationem ratam faciunt Rep. & Pithecan. Alteram excogitavit Cl. Bentleji solertia. Davissius.

¹³ Etiam mediocre, magnum est.] Lego: etiam mediocre, malum est. Buhner.

id est, morbum, quicumque est motus in animo turbidus. Nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. At non similis ¹⁴ ægritationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata & gestiens. Ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quanquam ægritudini est finitimus, sed proprie, ut ægritatio in corpore, sic ægritudo in animo, nomen habet non se junctum a dolore. Doloris igitur hujus origo nobis explicanda est, id est, causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægritationem in corpore. Nam, ut medici, causa morbi inventa, curationem esse inventam putant: sic nos, causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

XI. Est igitur causa omnis in opinione, nec vero ægritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt genere quatuor, partibus plures. Nam cum omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expertus, vel rationem adspersans, vel rationi non obediens, isque motus aut boni aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. Nam duæ sunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia opinione præsentis magni alicujus boni: altera, vel cupiditas recte, vel libido dici potest, quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. Ergo hæc duo genera, voluptas gestiens & libido, bonorum opinione turbantur ¹⁵, ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. Nam & metus opinio est magni mali impendentis: & ægritudo est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur esse angere: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. His autem perturbationibus, quas in vita hominum stultitia quasi quædam furias immittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquille placideque traducere. Sed cætera alias: nunc ægritudinem, si possumus, depellamus. Id enim sit propositum:

¹⁴ At non similis est ægritationis libido] Davissius, turbant: assentiente Buhnerio.

¹⁵ Turbantur] Davissius, turbant: assentiente Buhnerio.

tum: quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. Quod ego nullo modo existimo. Tetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda.

XII. Qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelepe natus, qui quondam a focero Enomao rege Hippodamiam raptis nactus est nuptiis? Jovis iste quidem pronepos. Tamne ergo abjectus, tamque fractus?

Nolite (inquit) hospites ad me adire illico istic;

Ne contagio mea bonis, umbrave obsit.

Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tu te, Thyesta, damnabis, orbabisque luce propter vim sceleris alieni? Quid? illum filium Solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi: corpus macie extrahit:

Lacryma perdere humore exsanguis¹⁶ genas:

Situ nidoris barba padore horrida

Atque intonsa insuscat potius illuvie scabrum.

Hæc mala, o stultissime Æta, ipse tibi addidisti. Non inerrant in his, quæ tibi casus invexerat, & quidem inveterato malo, cum tumor animi refedisset. Est autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. Sed mores videlicet regni desiderio, non filia. Illam enim oderas, & jure fortasse. Regno non æquo animo carebas. Est autem impudens luctus merore se conficientis, quod imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat. Ulque eo imperio carere non poterat. Tarquinius vero quid impudenter, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tolerant superbiam? Is, cum restitui in regnum nec Venjentium nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea urbe senio & ægritudine esse confectus.

XIII. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut ægritudine opprimatur, id est, miseria? Nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est ægritudo. Habet ardorem

¹⁶ *Exsanguis* ἄχρητος, pro, *exsanguis*. De versu proxime sequenti, Turneb. Adversat. XXVII. 6.

rem libido, levitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo majora quædam, tabem, cruciatum, afflictionem, foeditatem: lacerat, exest animum, planeque conficit. Hanc nisi exuimus sic, ut abiciamus, miseria carere non possumus.

Atque hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem existere, cum quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse & urgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali ægritudinem esse natura, ut quicumque intueatur in aliquod majus malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in ægritudine. Cyrenæici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato & nec opinato malo. Est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. Videntur enim omnia repentina graviora. Ex hoc & illa jure laudantur:

Ego cum genii, tum moriturum scivi, & ei rei sustuli.

Præterea ad Trojam cum misi ob defendendam Græciam,

Sciebam me in morriferum bellum, non in epulas mittere.

XIV. Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum, quæ venientia longe ante videris. Itaque apud Euripidem¹⁸ a Theseo dicta laudantur. Licet enim, ut sæpe facimus, in Latinum illa convertere:

Nam qui hæc audita a docto meminissim viro,

Futuras mecum commentabar miseras:

Aut mortem acerbam, aut exilii maestam fugam,

Aut semper aliquam molem meditabar mali:

Ut, si qua invelta diritas casu foret,

Ne me imparatum cura laceraret repens.

Quod autem Theseus a docto se audisse dicit, id de seipso loquitur Euripides. Fuerat enim auditor Anaxagora, quem ferunt, nuntiata morte filii dixisse, *Sciebam me genuisse mortalem*. Quæ vox declarat, iis esse hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non est dubium, quin omnia,

¹⁷ *Opinionem mali*] Ita Victorius: ne Posidonio Ciceronem, intelligi posse de iis quibus a Desilio solo profectam hanc ledionem existimet. Sed Manut. Lamb. & Grut. *iam*, quæ ad hominum & intellectum & explanationem plurimum momenti allatura sunt.

¹⁸ *Apud Euripidem*] Hæc translatisse de *Cæcæris*.

omnia, quæ mala putantur, sint improvisa graviora. Itaque quanquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest provisio animi & preparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. Et nimirum hæc est illa præstans & divina sapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit; nihil, antequam evenerit, non evenire posse arbitrari.

Quamobrem¹⁹ omnes, cum secundæ res sunt maxime, tum maxime

Meditari secum oportet, quo pacto adversam ærumnam ferant,

Pericla, damna, exilia. Peregre rediens semper cogitet Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filie. Communia esse hæc; fieri posse; ut ne quid animo sit novum:

Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.

XV. Ergo hoc Terentius a philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos, e quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? Hinc est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate; eodem semper se vidisse excurrentem illum domo, & revertentem. Nec vero ea frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius; sed tranquilla & serena: sic enim accepimus. Jure autem erat semper idem vultus, cum mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis hæc arma contra casus & eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur: simulque judico, malum illud opinionis esse, non naturæ. Si enim in re esset, cur fierent provisiva leviora?

Sed est, iisdem de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus, qui censet, necesse esse omnes in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa

ante

¹⁹ Quamobrem omnes] Terent. Phorm. Act. II. Sc. I. 11.

ante provisiva & expectata sint, sive inveteraverint. Nam neque ventositate minui mala, nec fieri præmeditata leviora: stultamque etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cum venisset: qui autem semper cogitavisset, accidere posse aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum: si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam: ita semper angere, aut accipiendo, aut cogitando malo. Levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, avocatione a cogitanda molestia, & revocatione ad contemplandas voluptates. Parere enim censet animum rationi posse, & quo illa ducat, sequi. Vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: a quibus cum cecinit receptui, impellit rursus & incitat ad conspiciendas totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille & præteritarum memoria & spe consequentium sapientis vitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus. Epicurei dicunt suo. Sed, quæ dicant, videamus: quo modo negligamus.

XVI. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum futurarum. Nihil est enim, quod tam obtundat enervetque ægritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse, quod accidere non possit: quam meditatio conditionis humanæ: quam vitæ lex, commentatioque parendi, quæ non hoc assert, ut semper mœreamus, sed ut nunquam. Neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret, cum hæc cogitat, sed tum vel maxime sapientiæ fungitur munere. Utrumque enim consequitur, ut & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio, & adversis casibus triplici consolatione sanetur: primum, quod posse accidere diu cogitaverit, quæ cogitatio una maxime molestias omnes extenuat & diluit:

Tom. II.

E e e

dein.

²⁰ Proprio philosophiæ fruatur officio] Quamvis Mamurri ac Lambini conjectura, qui fungatur pro fruatur statuant, uno & altero codice sustententur; non tamen rejicere lectionem editam audeo, tanquam Romani sic nunquam locuti essent. Frui officio proprio philo-

sophiæ, est illius officii emolumentum potiri. Sic de Amicitia: revocatione amicitie nostræ sic fruatur, hoc est, cum aliquo fructu & jucunditate recordor amicitie nostræ. Florus, II. 6, vitioria frui. Wopkenf.

deinde, quod humane ²¹ ferenda intelligit: postremo, quod videt ²² malum nullum esse, nisi culpam; culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit praestari, evenerit. Nam revocatio illa, quam affert, cum a contuendis nos malis advocat, nulla est. Non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, vel oblitio. Lacerant, vexant, stimulos admovent, ignes adhibent, respirare non sinunt. Et tu oblivisci jubes, quod contra ²³ naturam est? Quod a natura datum est, auxilium extorques inveterati doloris? Est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas & dies. Jubes me bona cogitare, oblivisci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem philosofo dignum, si ea bona sentires esse, qua essent homine dignissima.

XVII. Pythagoras ^{*} mihi si diceret ²⁴, aut Socrates, aut Plato: Quid jaces? aut quid mœres? aut cur succumbis cedisque fortuna? quae pervellere te forsitan potuerit & pungeret: non poterit certe vires frangere. Magna vis est in virtutibus. Eas excita, si forte dormiunt. Jam tibi aderit princeps fortitudo, quae te animo tanto esse cogit, ut omnia, quae possint homini evenire, contempnas & pro nihilo putes. Aderit temperantia, quae est eadem moderatio; a me quidem paulo ante appellata frugalitas: quae te turpiter & nequiter facere nihil patiatur. Quid est autem nequius aut turpius effeminato viro? Ne iustitia quidem sinet te ista facere: cui minimum esse videtur in hac causa loci: quae tamen ita dicit, dupliciter

²¹ *Humane*] Sic Victorius & Grævius. Sed malum cum Manutio, & Lambino, *humane*. Olivæus.

²² *Videt malum nullum esse, nisi culpam*] Quod Latini culpam vocarunt, id nos hodie malum morale, & *vix* *de* *perceptis* *perceptionis* dicimus. Hinc non possum equidem causam explicari idoneam, cur Bentlejus voluerit *nisi culpa*. Famil. IX. ep. 16. *nihil esse sapientis praestare, nisi culpam*. Vide ibid. v. 21. VI. 2. XII. 21. *ProopKens*.

²³ *Naturam est* *..... doloris*] Victorius punctum interrogativum & hic & illic non habet.

^{*} *Viñ. Man. Lamb. mihi sic dicitur*

²⁴ *Pythagoras mihi si diceret*] Manutio, Victorius, Lambinique editionibus *vix* *fidem* *dederim*, cum *Pythagoras mihi sic diceret*, exhibent. Est hoc *expon*, quod appellant, *quod si exponitur*, quo sic loquitur Tullius, ut si in antecedentibus dixerit, *Esset hoc quod jubes, aliquid & magno quidem philosopho dignum, Pythagoras, modo esset, & non Epicurus ille voluptarius, qui mihi diceret &c.* Vis illa contumeliosis *si*, dilucidari potest ex his, lib. V. cap. 9. *Laudat* (Epicurus) *severum vitæ* *philosophi id quidem, sed si Socrates diceret, non in qui suum &c.* *ProopKens*.

ter esse te injustum, cum & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium, & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse.

Prudentia vero quid respondebis, dicenti virtutem sese esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic & ad beate? Quae si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur a se, & rursus ad se revertatur, & omnia sua complexa nihil quarat aliunde, non intelligo, cur aut verbis tam vehementer oranda; aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona me si revocas, Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliviscor etiam malorum, ut jubes, eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. Sed traducis cogitationes meas ad voluptates. Quas? corporis, credo, aut quae propter corpus vel recordatione vel spe cogitentur. Numquid est aliud? rectene interpretor sententiam tuam?

Solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. Hoc dicit, & hoc ille ^{*} acriculus, me audiate Athenis, senex Zeno, istorum acutissimus, contendere & magna voce dicere solebat: eum esse beatum, qui praesentibus voluptatibus frueretur, consideretque se fruitarum aut in omni aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente: aut si interveniret, si summus foret, futurum brevem: si productior, plus habiturum jucundi quam mali: hæc cogitantem fore beatum, praesertim si & ante perceptis bonis contentus esset, nec mortem, nec deos extimeceret.

XVIII. Habes formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. Quid ergo? Hujusmodi vitæ propositio & cogitatio aut Thyestem levare poterit, aut Æetam, de quo paulo ante dixi, aut Thelamonem, pulsum patria, exulantem atque egentem? In quo hæc admiratio fiebat:

Hicine est Thelamo ille, modo quem gloria ad cælum exulavit?

Quem aspectabant? cuius ob os Graji ora obvertebant sua?
Quod si cui, ut ait idem, *simul animus cum re concidit*, a
E e e 2 gra-

^{*} *Viñ. Man. Grævius. Lamb. dicitur*

gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. Quam enim isti bonorum copiam dicunt? Fac sane esse summum bonum, non dolere. Quanquam id non vocatur voluptas: sed non necesse est nunc omnia. Idne est, quo traducti lectum levemus? Sit sane summum malum dolere. In eo igitur ²⁵ qui non est, si malo careat, continue fruitur summo bono?

Quid tergiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricisti, soles dicere? Sunt hæc tua verba, necne? In eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me puret fingere) dicis hæc: *Ne equidem habeo quid intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur; detrahens eas, quæ auditu & cantibus, detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaves notationes, sive quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet sensu. Nec vero ita dici potest, mentis lætitiæ solam esse in bonis. Latentem enim mentem ita novis, spe eorum omnium, quæ supra dixi, fore ut natura iis potiùs dolore careat. Atque hæc quidem his verbis: quivis ut intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paulo infra, *Sæpe quasivi, inquit, ex iis, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent voces inanes fundere. Nihil ab his potui cognoscere: qui ²⁶ si virtutes ebullire volent & sapientias, nihil aliud dicent, nisi eam viam, quæ efficiantur eæ voluptates, quas supra dixi. Quæ sequuntur in eadem**

²⁵ In eo igitur qui non est] Hoc ait Cicero: Ex eo quod dolere sit summum malum, non esse consequens, quod in remotione doloris, vel in non dolendo, sit summum bonum: quoniam qui in dolore non est, etiam si malo careat, non ideo fruitur summo bono. Si quis hæc in hac phrasî, qui non est in eo: queritur quod refertur pronomen eo: respondet ex Prisciano Franc. Sanctius, Minerv. III. 6. *Fin. nominat. res ipsæ habet verbum infinitum.* Tam igitur potest referri pronomen ad ad verbum dolere, quod antecedit, quam referretur ad nomen dolor, si hoc usus fuisse Cicero. *Antiquus.*

²⁶ Qui, si virtutes ebullire volent & sa-

piantur.] Ingeniose & vere tu reponis, *ebullire volent*: aut sic enim legendum est, aut, quod eodem redit, *qui, nisi virtutes ebullire volent.* Cæterum, cum hic interpretis munere fungatur Cicero, & verbum de verbo reddat, vocabulum Græcum, quod hic veritè *ebullire*, vix aliud esse potuit quam *ηδαισθησι*: id enim & proprie *ebullire* significat: & metaphorice, cum strepitu & inanis iactatione verba fundere. Noster alibi de Epicuro & ejus affectis *effusivè* & *habituariè* non dispari sensu dicere solet: quæ ita proprie accedunt ad receptam lectionem *ebullire*: sed hoc Nonii auctoritate stabilitur. *Scaliger.*

eadem sententia sunt: totusque liber, qui est de summo bono, refertus & verbis & sententiis talibus. Ad hancine igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves agritudinem? Et si quem tuorum afflictum moerore videris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum, dabis? *ὕψιλον* ²⁷ hortabere ut audiat voces, potius quam Platonis? expones, quæ spectet, florida & varia? fasciculum ad naves admovebis? incendes odores; & fertis redimiri jubebis, & rosa? Si vero ²⁸ aliquid etiam tum plane lectum omnem absterferis?

XIX. Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abjiciendus: est enim confertus voluptatibus. Quarendum igitur, quemadmodum agritudine privemus eum, qui ita dicat:

... pol mibi fortuna magis nunc desit, quam genus.

Namque regnum suppererat mibi: ut scias quanto e loco,

Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

Quid! huic calix multum impingendus est, ut plorare desinat; aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens Hector tue.

Huic subvenire debemus: quærit enim auxilium.

Quid petam præsidii, aut exsequar? quorvè nunc auxilio aut fuga

Frera sim! Arce & urbe orba sum. Quo accedam? quo applicem?

Cui nec aræ patriæ domi stant: fractæ & disjectæ jacent:

Fana flamma deflagrata: tosti alii stant parietes,

Deformati, atque abiectæ crista.

Scis, quæ sequantur: & illud in primis,

O pater, o patria, o Priami domus!

Septum alarsono cardine templum,

Vidi

²⁷ ὕψιλον] De hydraulicis organis A-

²⁸ Si vera aliquid sitam] Quod recte monuerunt Cantabricus & Ulfinus, est honesta

ἀνομιάν, quæ vè ἀποπέδη modeste retineatur. Vide Donatum ad Terentii Eun. Act. III. Sc. II. 26. & Servium ad Virgillii Ecl. III. 8. *Deviatus.*

Vidi ego te, adstante ope barbarica,

Tectis calatis, laqueatis,

Auro, ebore instructam regifce.

O poetam egregium! quanquam ab his cantoribus²⁹ Euphronis contemnitur. Sentit omnia repentina & nec-opinata esse graviora. Exaggeratis igitur regis opibus, quae videbantur sempiternae fore, quid adjungit?

Hec omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam evitari,

Jovis iram sanguine turpari.

Præclarum carmen. Est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem. Quo modo? Colloce- mus in culcita plumea: psalterium adducamus: hedychrum³⁰ incendamus: demus scutellam dulciculae potionis: aliquid videamus & tibi. Hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines gravissimæ detrahantur? Tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia ulla dicebas. Revocari igitur oportere a mœrore ad cogitationem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

XX. Dicit aliquis: Quid ergo? tu Epicurum existimas ita voluisse, aut libidinosas ejus fuisse sententias? Ego vero minime: video enim ab eo dici multa severe, multa præclare. Itaque, ut sæpe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus: Quamvis adspèrnetur voluptates eas, quas modo laudavit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. Non enim verbo solum posuit voluptatem, sed etiam explanavit quid diceret. Saporem, inquit, & corporum completum, & ludos atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucunde moveantur. Num fingo? num mentior? cupio refelli. Quid enim laboro, nisi ut veritas in omni quaestione explicetur?

At idem ait, non crescere voluptatem dolore detracto; summamque voluptatem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata. Unum, quod secum ipse pugnat: modo enim, ne suspicari quidem se quidquam bonum, nisi sensus quasi ti-

²⁹ Cantoribus Euphronis? Vide sis ff. *Idem*.
Casaubonum ad Suetonii Tib. cap. 70. & Cl.
³⁰ Hedychrum? Unguenta genus, de quo Salmastium Exerc. Plin. edit. Paris. pag. 856. Dioscorides, lib. 1. cap. 61.

tillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. Potestne magis secum ipse pugnare? Alterum peccatum, quod, cum in natura tria sint; unum, gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic primum & tertium putat idem esse, nec distinguit a non dolendo voluptatem. Tertium peccatum commune cum quibusdam, quod, cum virtus maxime exspectatur, ejusque adimplenda causa philosophia quaesita sit, ille a virtute summum bonum se paravit.

At laudat, & sæpe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cum facta videam? Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. Is, lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. Animadvertit Gracchus in concione Pisonem stantem. Querit, audiente populo Romano, qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat. *Nolim*, inquit, *mea bona, Gracche, tibi vitium dividere liceat: sed si facias, partem petam*. Parumne declaravit vir gravis & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dispensari? Lege orationes Gracchi: patronum ærarii esse dices.

Negat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur. Negat ullam in sapientem vim esse fortuna: tenuem victum antefert copioso: negat illum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. Omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet. Nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars inest. Age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? Nego igitur ejus esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

XXI. Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi, (nam nullam genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore aut de dignitate contentimus. Mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. Et illi pugnant: & quidem vicinorum fidem implorant: multi autem sunt,

sunt, qui statim convolent. Ego sum is, qui dicam me non laborare; actum habiturum quod egerint. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. Hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab his non sane animosa defendatur sententia: pro qua non in fenatu, non in concione, non apud exercitum, neque ad censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum ut certamen instituum: verum dicentibus facile cedam. Tantum admonebo: si maxime verum sit, ad corpus omnia referre sapientem, sive, ut honestius dicam, nihil facere nisi quod expediat³¹, sive omnia referre ad utilitatem suam: quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

XXII. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum aegritudinem censent exsistere, si nec-opinato quid evenerit. Est id quidem magnum, ut supra dixi. Etiam Chrysippo ita videri scio, quod provisum ante non sit, id ferire vehementius. Sed non sunt in hoc omnia: quanquam hostium repens adventus magis aliquanto conturbat, quam expectatus: & magis subita tempestas, quam ante provisa, terret navigantes vehementius: & ejusmodi sunt pleraque. Sed cum diligenter nec-opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia videri subita majora: & quidem ob duas causas: primum, quod, quanta sint quae accidunt, considerandi spatium non datur: deinde cum videtur praecaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem facit.

Quod ita esse dies declarat: quae procedens ita mitigat, ut iisdem malis manentibus non modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginenses multi Romae servierunt, Macedones rege Perse capto. Vidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios. Hi poterant omnes

³¹ Nisi quod expediat] Reprehendendus quod expediat sibi: postquamque vocem ab non est, qui nihil sciat, nisi quod expediat. ita esse mutam, qui e margini in contextum intruserunt: ineptam paraphrasin illam: dicitur est igitur scriptum Ciceroem & Nisi. Omnia referre ad utilitatem suam. Balerius.

mnes eadem illa³² de Andromacha deplorare: *Haec omnia vidi...* Sed & jam decantaverant³³ fortasse. Eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu & statu, ut eos Argivos aut Sicyonios diceret: magisque me moverant Corinthii subito adspecta parietinae, quam ipsos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum vetustatis obduserat.

Legimus librum Clitomachi, quem ille everfa Carthagine misit consolandi causa ad captivos cives suos. Ita eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. Cum ita positum esset, Videri fore in aegritudine sapientem, patria capta: quae Carneades contra dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inveterata ne desideratur quidem. Nec si aliquot annis post idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. Sensim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari solet, aut possit; sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minor esse ea, quae sint visa majora.

XXIII. Quid ergo opus est, dicit aliquis, ratione, aut omnino consolatione illa, qua solemus uti, cum levare dolorem incoerentium volumus? Haec enim ferre tum habemus in promptu, Nihil oportere inopinatum videri. Aut qui tolerabilis feret incommodum, qui cognoverit necesse esse homini tale aliquid accidere? Haec enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantummodo affert, nihil evenisse, quod non

Tom. II.

F f f

³² Eadem illa de Andromacha deplorare] Narrat Davinius oblatum sibi esse veterem manu exaratum codicem, in quo legitur deplorasse, quod habet quoque antiquo odiorum quae petes me est. Vera haec, & omnino reprimenda est lectio. Cum ex consequentibus apparet, Corinthios cives illos, iam patriae oblitos, nihil cogitare minus, quam ut ejus calamitatem deplorarent: ait tantummodo Tullius potuisse illos eadem deplorare olim, quae in fabula deplorat Andromacha; caeterum longa die jam dudum lacrymas exaruisse. Idem.

³³ Sed & jam decantaverant] In antiqua editione, sed jam etiam decantaverant. In Lugdunensi codice, itemque in Regio; sed etiam, &c. Nemo, quod miror, suspicatus

est, omnino legendum esse; sed jam recantaverant. Vulgatum illud decantaverant, cum nihil ultra cautaverant dicar, longe est a Cicerois sententia remotum, qui vult intelligi, Corinthios ploratores illos, vivere iam securos patriae, & transacto in alias urbes, quibus transcripti fuerant, affectu, veteres quodammodo amores ac pristina desideria recantasse. Vidit sane nodum Adrianus Turnebus, & Advers. XIX. §. expedire sic tentavit: decantaverant, opinor, dicit, non decantabant, sed decantare desierunt. At enim nimis hoc ambiguum est. Tum res ipsa verbum recantaverant ultro addidit, sic aptum loco & congruens, ut credibile sit, hic a Ciceroe usurpatum esse, ut possit ipsam ab Horatio, l. Od. xvi. 24. Idem.

opinandum fuisset. Neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. Ergo ista nec-opinata non habent tantam vim, ut aegritudo ex his omnibus oriatur. Feriunt enim fortasse gravius: non id efficiunt, ut ea, quae accidunt, ^a majora videantur. Quia recentia sunt, ^b videntur, non quia repentina.

Duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quae mala, sed in iis etiam, quae bona videntur. Nam aut ipsius rei natura, qualis & quanta sit, quaerimus, ut de paupertate nonnunquam, cuius onus disputando levamus, docentes quam parva & quam pauca sint, quae natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sæpe est etiam sub palliolo fordido sapientia.

Cum enim paupertatis una eademque sit vis, quidam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse? Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse, quae acciderint. Non enim solum id continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani: sed significat, tolerabilia esse, quae & tulerint & ferant ceteri.

XXIV. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec filetur illud potentissimi regis anapestum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quod inglorius sit, atque ignobilis ad supremum diem perventurus. Similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberorum predicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur. Sic perpestio ceterorum facit, ut ea, quae acciderint, multo minora, quam quanta sint, existimata videantur. Ita fit sensum cogitantibus, ut, quantum sit eminentia opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamo ille declarat,

Ego

^a Lamb. *majora sine*

^b Viñ. *Cent. omittunt videntur*

Ego cum genui, moriturum scivi;

& Theleus,

Futurus mecum commentabar miseria;

& Anaxagoras, *Sciebam me genuisse mortalem.* Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. Et mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies: nisi quod ³⁴ ratio quaedam sanat illos, hos ipsa ³⁵ natura; intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. Hoc igitur efficitur, ut ex illo nec-opinato plaga major sit: non, ut illi putant, ut, cum duobus pares casus evenerint, is modo aegritudine afficiatur, cui ille nec-opinato casus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli in mœore, cum de hac communi hominum conditione audivissent, ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expertus mali, gravius etiam tulisse.

XXV. Quocirca Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,

Morbusque. Multi ³⁶ sunt humani liberi,

Rursus creandi: morsque est finita omnibus.

Quae generi humano angorem nequidquam afferunt.

Reddenda est terra terra: tum vita omnibus

Moronda, ut fruges. Sic jubet necessitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam aegritudinem pertinere. Id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malevolos consolandos esse accommodatam. Mihi vero

F f f 2

Ion-

³⁴ Nisi quod ratio quaedam sanat illos, hos ipsa natura] Inceptum est de spurio illud quodam. Repone, nisi quod ratio quidem sanat illos, hos ipsa natura. Benelexus.

³⁵ Ipsa natura: intellecto... evertere. Hoc agitur] Sic interpungendum censio: ipsa na-

tura. Intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere: hoc igitur efficitur &c. Buberius.

³⁶ Multi] Legendum videtur, multis. Id.

longe videtur secus. Nam & necessitas ferendæ conditionis humanae quasi cum deo pugnare cohibet³⁷, admonetque esse hominem: quæ cogitatio magnopere læstum levat: & enumeratio exemplorum, non ut animum malevolorum oblectet, assertur, sed ut ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate & tranquille tulisse. Omnibus enim modis sulciendi sunt, qui ruunt, nec coherere possunt propter magnitudinem ægritudinis. Ex quo ipsam ægritudinem λόγῳ Chrysippus, quasi λόγῳ, id est solutionem totius hominis, appellatam putat. Quæ tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, causa ægritudinis. Est enim nulla alia, nisi opinio & iudicium magni præsentis atque urgentis mali. Itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferetur ipse proposita boni. Et acta ætas honeste ac splendide tantam assert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non tangat³⁸ ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor.

XXVI. Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit: tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione sunt illa varia & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. Hinc ille Agamemnon³⁹ Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facerem illud Bionis, perinde stultissimum regem in læctum capillum sibi evellere, quasi calvitio mæror levaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere.

Itaque & Æschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filii mortem hostias immolasset. At quam rhetorice! quam copiose! quas sententias colligit! quas verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas. Quæ nemo

³⁷ *Calibet*] Legas ut admonuit Lambinus prohibet. Idem.

³⁸ *Aur non tangat ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor*] Quid aliud est ægritudo, nisi animi dolor? Frustra igitur sententia oneratur, & ultra periculum trahitur.

Etvidem sic Tullium dedisse censeo: *Aur non attingat omnino, aut perleviter pungat animi dolor.* Quævis hoc rotundius & castigatius? Benelejus.

³⁹ *Agamemnon Homericus*] Iliad. K. 15.

probaret, nisi institum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam gravissime mœrere oportere. Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte⁴⁰,

*Qui miser in campis mœrens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.*

Et Niobe fingitur lapidea, propter æternum, credo, in læctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbissimam quandam & rabiem, fingi in canem esse conversam. Sunt autem alii, quos in læctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

*Cupido⁴¹ cepit miseram nunc me proloqui
Cælo atque terræ Medæi miserias.*

XXVII. Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeque declaratur, hoc quasi officii iudicio fieri. Quod si qui forte, cum se in læctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad mœsticiam, peccatique se infimulant, quod dolere intermiserint. Pueros vero matres & magistri castigare etiam solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico læctu hilarius ab iis factum est, aut dictum: plorare cogunt. Quid? ipsa remissio læctus cum est consecuta, intellectumque est nihil profici mœrendo, nonne res declarat fuisse totum illud voluntarium?

Quid ille Terentianus ipse se puniens, id est εαυτῷ τιμωρῶμενος?

*Decrevi⁴² tantisper me minus injuria,
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser.*

Hic decernit, ut miser sit. Num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo⁴³ quidem me quovis dignum depurem....
malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. Quid, quos res ipsa lugere prohibet?

⁴⁰ *Bellerophonte, Qui miser in campis*] Iliad. Z. 107.

⁴¹ *Cupido*] Græca apud Euripidem, Med.

vers. 60.

⁴² *Decrevi*] Heauton. Act. 1. Sc. 1. 95.

⁴³ *Malo*] Ibid. Act. 1. Sc. 1. 83.

bet? ut apud Homerum ** quotidiana neces, interitusque multorum, sedationem morendi afferunt: apud quem ita dicitur:

Namque nimis multos atque omni luce cadentes

Cernimus: ut nemo possit morore vacare.

Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos

Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in potestate est abjicere dolorem, cum velis, temporis servientem. An est ullum tempus, (quoniam quidem res in nostra potestate est) cui non ponenda ægritudinis causa ferviamus? Constat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompejum vidissent, cum in illo ipso acerbissimo miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga: posteaquam Tyrum ** venissent, tum afflicti lamentarique coepisse. Timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non potuit?

XXVIII. Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? Si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. Voluntate igitur & iudicio suscipi ægritudinem confitendum est. Idque indicatur eorum patientia, qui cum multa sint sæpe perpassi, facilius ferunt, quidquid accidit: obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem,

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,

Nec tam ærumnoso navigavissem salo:

Effset dolendi causa; ut injecto equulei

Freno repente tactu exagitantur novo.

Sed jam subactus miseris obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leniores, intelligi necesse est, non rem ipsam causam atque fontem esse mororis.

Philosophi summi, neque dum tamen sapientiam consecuti, nonne

⁴⁴ Apud Homerum] Iliad. T. 226.

⁴⁵ Posteaquam Tyrum venissent] Magnam Cyprium, &c. Buberius.

veri speciem habet "Wesselingii" (Observ. l.

nonne intelligunt, in summo se malo esse? Sunt enim insipientes: neque insipientia ullum majus malum est: neque tamen lugent. Quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, quod sapiens non fis. Quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus inest: quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles, veteres philosophos accusans, qui existimavissent, philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos aut gloriosissimos fuisse: sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguum vitam dedisset: quorum si atas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur se tum, cum illa videre coepisset, extinguere.

Quid? ex ceteris philosophis nonne optimus & gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare, & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? Neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est pejus, hære intelligant, ægritudine premuntur. Nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem: qualis L. Paulus, duobus, paucis diebus, amissis filiis: qualis M. Cato, prætor designato mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus. Quid hos aliud placavit, nisi quod luctum & mororem esse non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes ægritudini se solent dedere, id ii turpe putantes ægritudinem repulerunt. Ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem.

XXIX. Contra dicuntur hæc. Quis tam demens, ut sua voluntate morereat? Natura affert dolorem. Cui quidem Crantor, inquit, vester cedendum putat. Premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui

Tela-

Telamonem antea de Ajacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo, fractus est. De cuius commutata mente sic dicitur:

*Nec vero tanta praeditus sapientia
Quisquam est, qui aliorum arumnam dictis allevans,
Non idem, cum fortuna mutata imperum
Converrat, clade subita frangatur sua,
Ut illa ad alios dicta & praecepta excidant.*

Hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obfisti nullo modo posse. Ii tamen fatentur, graviores ægritudines suscipi, quam natura cogat. Quæ est igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus?

Sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. Primum illa opinio mali, quo viso atque persuaso ægritudo insequitur necessario. Deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. Accedit superstitio muliebri quædam. Existimant enim, diis immortalibus se facilius satisfacuros, si eorum plaga percussi afflictos se & stratos esse fateantur. Sed hæc inter se quam repugnent, plerique non vident. Laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. Quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat quam se. Præclarum illud est, & si quaris, rectum quoque & verum: ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmetipsos amemus: ut vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus quam semet, ego illum plus quam me. Perturbatio vitæ si ita sit, atque officiorum omnium, consequatur. Sed de hoc alias.

XXX. Nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum, miseriam nostram, ne illos plus quam ipsi velint, si sentiant: plus certe, quam nosmetipsos, diligamus. Nam quod ajunt, plerosque consolationibus nihil levare, adjunguntque, consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna converterit: utrumque dissolvitur. Sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ. Stultitiam autem accusa-

cusare quamvis copiose licet. Nam & qui non levantur, ipsi ad miseriam⁴⁶ invitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut auctores aliis ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores quam fere plerique, qui avari avaros, gloria cupidos gloriosi reprehendunt. Est enim proprium stultitiæ aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. Nam si & eadem res est, & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.

XXXI. Hic mihi afferunt mediocritates. Quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? Natura enim ipsa terminabit modum. Sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali presentis, in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio presentis mali sit recens. Hoc autem verbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse velit, quod paulo ante acciderit, sed, quam diu in illo opinato malo vis quædam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemisia illa, Mausoli, Caria regis, uxor; quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum. Quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. Huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur⁴⁷ recens, cum vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut suppressimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere⁴⁸.

Com. II.

G g g

Sunt,

⁴⁶ Ipsi ad miseriam invitant] Ursini color, ipsi ad se miseriam invitant. Quod pro sincero & recto habent Davinius, ac Buhnerius.

⁴⁷ Appellatur] Legit, appellatur. Davinius: appellatur, Buhnerius ex Ms. Lugdunensi.

⁴⁸ Ad alia traducere] Vulgo ad aliam.

Quasi sicut amor amore alio, sic animi dolor alio dolore sit expellendus. Sed hoc minime vult Tullius, quare nos eam recepimus lectionem, quam præstant Reg. Pitheon. Med. Vatic. Pall. quart. quint. Balliol. Bat. & E. Henf. sec. tert. Davinius. Adspiciatur Buhnerius.

Sunt, qui unum officium consolantis putent, docere malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. Sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. Sunt, qui abducunt a malis ad bona, ut Epicurus. Sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil novi⁴⁹. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrudere illam opinionem moerenti, si se officio fungi putet iusto atque debito. Sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt. Alius enim alio modo movetur, ut fere nos³⁰ omnia in consolationem unam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. Sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus³¹ ille Æschyli; cui cum dictum esset,

Atqui, Prometheu, te hoc renere existimo,

Mederi posse rationem³² iracundie.

respondit,

Si quidem qui tempestivam medicinam admoventis,

Non ad graveſcens vulnus illidat manus.

XXXII. Erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum parvum; altera, & de communi³³ conditione vita, & proprie, si quid fit de ipsius,

⁴⁹ Nihil novi] Vulgo nihil mali: eaque est cunctorum Mss. lectio: quæ cum absurda fuerit, Manutius & Lambinus rescripserunt, nihil novi. Sed alius late mendum, quam putarunt eroditi illi viri. Omnino reponendum est *Cyrenæis*. Cum enim cæterorum, quæ hic refert, dogmatum fautores nominat Cicero: parum decore se gesserat, si patros huiusce sententia inieisset. Hos autem fuisse Cyrenæicos, abunde constat. Noster lib. 3. cap. 13. *Cyrenæis non pœni malo ægritudinem officii censent: sed insperata & necopinato malo. Iterum cap. 22. Cyrenæicorum refert sententia, quæ tunc ægritudinem censent evadere, si necopinato quid evenierit.* Mirum tamen fortasse videatur, quod a rella via immane quantum discesserint omnes librarii. Sed qui manuscriptos trivere, non sciunt, quam frequentia sint in propriis nominibus eorum peccata. Si vero ductus attendas literarum, a vulgata tam longe non abeunt, quam prima facie censeri queat. Uticunque

sit, ipsa sententia vis facit, ut hæc emendatio mihi palmaria videatur, & ab omnibus probanda. Davifus.

³⁰ Ut fere nos in Consolatione omnia in consolationem unam coniecimus] Sic Reg. Pithæan. & optimi quique codices; nam vulgo in Consolatione nesciunt. Idem.

³¹ Prometheu ille Æschyli] Prometheus Vind. vers. 378.

³² Rationem] Lambinus, orationem, ut & H. Stephanus in Castig. Cicero. Quod omnino probat Biberius; & immo ego, si liceret, edi iubere, Olivæus.

³³ Et de communi conditione vita, & proprie, si quid sit, de ipsius, qui moerent, disputandum] Hoc vult Cicero: Disputandum est, & de communi conditione vita, & proprie de conditione ipsius, qui moerent, si quid sit, quod de illa possit proprie disputari. Concinnitas orationis non exigit, ut quoniam præcessit, de communi, sequatur, de propria. Cic. de Offic. 1. 30. Intellegendum

ipsius, qui moereat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustra confici moerore, cum intelligas nihil posse profici. Nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eger. Nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. Alienum autem tempus docendi. Et tamen non fatetur mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. Quid enim dicemus, cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemvis bajulum interesse: cum se Alcibiades affligeret, lacrymanque Socrati supplex esset, ut sibi virtutum traderet, turpitudinēque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? Quid? illa Lyconis qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortunæ & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitisque constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum.

XXXIII. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quanquam & usitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus. Sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. Ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est. Chrysippi ratio ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis difficilis. Magnum opus est, probare moerenti, illum suo iudicio, & quod se ita putet oportere facere, moerere. Nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu, (sic enim appellamus controversiarum genera) sed ad tempus, ad controversiarum naturam, ad personam accommodamus. sic in ægritudine

G g g 2

est etiam, dubitat quasi non a natura induatur esse personam, quæ non est communis: altera autem, non proprie singulari est tributa. Ciceronem. Anonym.

phus, putatque adijungendum esse præpositionem nonen sexti calus, habet, quem legat, Ciceronem. Anonym.

Si quis veterior, ut satis Latinum sit, de i-

tudine lenienda. Nam, quam quisque curationem recipere possit, videndum est.

Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberravit oratio. Tu enim de sapiente quasieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine; aut ita parvum malum, ut id obruatur sapientia, vixque appareat: qui nihil opinione affingat, assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quam maxime ex cruciari, luctuque confici: quo pravius nihil esse possit. Edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quæretur hoc tempore, num quod esset malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen ut videremus, quidquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio & opinionis errore contractum.

XXXIV. Tractatum est autem a nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitremur. Sunt enim certa, quæ de paupertate: certa, quæ de vita inhonorata & ingloria dici soleant. Separatim certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de servitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu, in quo nomen poni solet calamitatis. Hæc Græci in singulas scholæ & in singulos libros disperserunt. Opus enim quærunt: quanquam plenæ disputationes delectationis sunt. Et tamen, ut medici, toto corpore ⁵⁴ curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum universam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde existit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum obfudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid existit; singularum ⁵⁵ rerum sunt propriæ consola-

⁵⁴ *Toto corpore curando*] Hoc est, curatione totius corporis, dum corpus totum curant. Ita Offic. lib. 1. *Orationem Latinam profecto legendis nostris officis pleniores: lectione nostrorum, legendis nostra.* De Rep. III. *Nostræ populus, sociis defendendis, terrarum iam omnium patitur esse: defendendo socios. Passera.*

⁵⁵ *Esti singularium rerum*] Mendosus est hic locus: ali aliter corrigant: expedita vi-

denit esse ratio, si legas: *Et sic singularium, etc.* Hoc ipsum legerat in veteri codice Davilius; cur neglexerit, non video. *Buberius.* Cum e vulgata lectione nihil possem elicere, Buberianam in contextum admisi. Quod tamen factum nolim. Ejectis scilicet duabus his vocalis, *Et si*, nihil decedat sententiæ: imo non parum lucis accedet. Neque aliter dedit Lambinus, quem sequi debueram. *Olivetus.*

solationes: de quibus audies tu quidem, cum voles: sed ad eundem fontem revertendum est, ægritudinem omnem procul abesse a sapiente; quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere.

Hæc detractio, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens: morsus tamen & contractiuncula ⁵⁶ quædam animi relinquuntur. Hanc dicant sane naturalem, dum ægritudinis nomen absit, grave, tetrum, finestum: quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis quam multæ, quam amaræ! quæ, ipso trunco everso, omnes elidendæ sunt; & si necesse erit, singulis disputationibus. Superest enim nobis hoc, cuiusmodi est, otium. Sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina. Nam & invidere ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, angere, lugere, mœrere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, afflicti, desperare.

Hæc omnia definiunt Stoici: eaque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. Hæc sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, persequendæ, & omnes elidendæ, ne ulla unquam possit existere. Magnum opus & difficile. Quis negat? Quid autem præclarum, non idem arduum? Sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem ejus recipiamus. Verum quidem hæc hæcenus. Cætera, quotiescumque voletis, & hoc loco, & aliis, parata vobis erunt.

⁵⁶ *Contractiuncula* *Hanc*] Bentejus, assentiente Buberio, legit, *contractiuncula quædam*, ut ad hoc verbum referatur *quædam*.

Nam si referas ad *ægritudinem*, hic ergo fastidit Cicero, ægritudinem esse naturalem: quod tota hæc disputatione infirmare voluit.

TUSCULANARUM
 QUÆSTIONUM
 LIBER QUARTUS.

De reliquis animi perturbationibus.

ARGUMENTUM.

Prefatio huius libri ad afferendum præcis Romanis philosophia studium comparata est. Ipsa autem libri huius disputatio in hoc versatur, ut, omni perturbatione posse sapientem vacare, demonstretur. Primo afferitur perturbationis Stoica definitio, & in quatuor genera distributio: quarum duæ ex bonis opinatis sunt, ut letitia & libido; duæ ex malorum errore, ut aegritudo & metus; hisque singulis perturbationibus suæ partes subiiciuntur, cap. 4-9. Deinde quomodo ipsa perturbatio ab agvotatione seu morbo differat, & quæ sit in hoc genere animi cum corpore similitudo ostenditur: cap. 10-14. Sequitur postea brevis demonstratio ejus, quod quærebatur, nempe perturbationem cum sapientia consistere non posse. Longa autem contra Peripateticos disputatio, qui perturbationes necessarias esse, naturales, utilesque contendunt, easque a sapiente non tollendas & extirpandas, sed modum ipsis adhibendum statuant: cap. 15-26. Subjicitur tandem de perturbationum curatione. Ea varia est, neque omnis perturbatio una ratione sedatur. Est præterea in quatuor perturbationibus illis ea distinctio, primum utrum ad universam perturbationem, tanquam aegritudinem, letitiam, an ad singulas, hoc est, generibus subiectas formas adhibeatur; deinde utrum mali bonæ opinionem, an ipsam omnino perturbationem tollas. Sed certa & propria sanatio est, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium. Altera autem ratio, quæ simul opinionem boni aut mali tollit, est ea quidem

utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda. Est etiam ubi adhiberi plane non potest, quod res, quæ perturbat animum, vere est bona aut mala, tanquam, si quis ægre ferat, nihil in se esse vitiosum, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis: cap. 27-28. Reliqua disputatio, quomodo quatuor ista genera tollenda sint, docet ERNESTUS.

I.

IUM multis locis nostrorum hominum ingenia virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime his in studiis, quæ sero admodum expetita in hanc civitatem e Græcia transfulerunt. Nam cum a primo urbis ortu, regis institutis, partim etiam legibus, auspiciis, cæremoniæ, comitiis, provocaciones, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris, divinitus esset constituta; tum progressio admirabilis incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio republica liberata. Nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque majorum, & disciplina ac temperatione civitatis loquamur. Aliis hæc locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de Republica scripsimus. Hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conservata, & culta videantur. Erat enim illis pæne in conspectu præstanti sapientia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem: idque cum conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta est, in hisque primum ipse Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset; nostrorum hominum, ad eorum doctissimas voces, aures clausas fuisse? Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem Pythagoreum a postero-

rioribus existimatum. Nam cum Pythagoræ disciplinam & instituta cognoscerent, regisque ejus æquitatem & sapientiam a majoribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorant propter vetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt.

II. Et de conjectura quidem hæcenus. Vestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quedam occultius tradere, & mentes suas a cogitationum intentione cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere; gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiarum clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos¹ vocum fonis, & carmina.

Quanquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, conditam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege sanxerunt. Nec vero illud non eruditum temporum argumentum est, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magistratum fides præcinit: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, disciplinæ. Mihi quidem etiam Appii Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum² videtur. Multa etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis: quæ prætereò, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed, ut ad propositum redeat oratio: quam brevi tem-

¹ Rescriptos vocum fonis] Nihil dicit Cicero, unde existimari possit, fuisse tum Romanis perspectam artem describendi certis notis modis musicos. Quæ sine poterant canere. Multa hic per conjecturam critici; nihil in quo possimus acquiescere. Inclinat animus, ut credam, Ciceronem scripsisse: *Cantus tum fuisse rescriptis vocum fonis*. Quo nihil significatur, nisi Romanos non profus fuisse musicæ artis imperitos. *Baber.*

² Pythagoreorum videtur] Rescribo Pythagoreum, ut est in altero e codicibus Mill. Lugdunenibus, in uno e Davilaicis, & in antiqua editione mea. Cæterum nescio quid

causæ sit, cur memorandi hujus Appii Cæci nomen non exeat in cæli veterum poetarum Latinorum, quem Vossius pater descripsit. Is Tubero, qui hoc loco nominatur, est Q. Ælius Tubero, Scipionis Africani illius socere natus. Ipse insignis erat Stoicus, videatur discipulus fuisse Panæti, qui Scipioni comes ivit, cum is proficisceretur in Ægyptum legatus, anno U. C. 623, quo fieri potuit ut avunculo iret quoque Tubero: Panæti ad ipsum epistola de dolore patris scripta erat. *De Finib. IV. 9. Baberius.*

tempore, quot & quanti poetæ, qui autem oratores existerunt? Facile ut appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle cœpissent. Sed de cæteris studiis alio loco & dicemus, si usus fuerit, & sæpe diximus.

III. Sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælii ætatem & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim: quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos: qui cum republicæ nullam unquam partem attingissent, essetque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, nunquam profecto scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ. Qui cum cætera literis mandarent, alii jus civile, alii orationes suas, alii monumenta majorum: hanc amplissimam omnium artium bene vivendi disciplinam vita magis, quam literis, persecuti sunt.

Itaque illius veræ elegantisque philosophiæ, quæ ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controversias disceptarent, nulla fere sunt, aut pauca admodum Latina monumenta: sive propter magnitudinem rerum, occupationemque hominum, sive etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim, illis silentibus, C. Amasinius³ exstitit dicens. Cujus libris editis commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam; sive quod erat cognitum perfacilis; sive quod invitabatur illecebris blandis voluptatis; sive etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Post Amasinium autem multi ejusdem æmulationis multa cum scripserunt, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod & facile edificantur, & ab indoctis probentur, id illi fundamentum esse disciplinæ putant.

IV. Sed defendat quod quisque sentit: sunt enim judicia libera: nos institutum tenebimus, nullisque unius disciplina

Tom. II.

³ Amasinius exstitit dicens] Frustra teneat extremam hanc vocem Davilius, quæ commode proferri, ait, illis silentibus opponitur.

Si quidem in quibusdam est codicibus *decentur*, cur Cicero non restituitur, quod verè plus est? *Idem.*

legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile semper requiremus. Quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. Ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, sic acta res est.

MAR. Dicat, si quis vult, qua de re disputari velit. AUD. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. MAR. Aegritudine quidem, hesternae disputatione, videbatur: nisi forte temporis causa assentiebare. AUD. Minime vero. Nam mihi egregie probata est oratio tua. MAR. Non igitur existimas cadere in sapientem aegritudinem? AUD. Prorsus non arbitror. MAR. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? At eorum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo. Sublata igitur aegritudine, sublatus est metus. Restant duae perturbationes, laetitia gestiens & libido: quae si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. AUD. Sic prorsus intelligo. MAR. Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi e portu egredientes paululum remigare? AUD. Quidnam est istuc? non enim intelligo.

V. MAR. Quia Chrysisippus & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Periparetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi & definiendi praetermittunt. Quarebam igitur, utrum panderem vela orationis statim, an eam ante paululum dialecticoe remis propellerem. AUD. Isto modo vero. Erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius. MAR. Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. AUD. Faciam equidem. Tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Graecis. MAR. Enitar equidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit.

Quo-

Quoniam, quae Graeci *πῶς* vocant, nobis *perturbationes* appellari magis placet, quam *morbos*: in his explicandis veterem illam equidem Pythagorae primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes dividunt; alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. In participis rationis ponunt tranquillitatem, id est, placidam quietamque constantiam: in illa altera motus turbidos, tum irae, tum cupiditatis, contrarios inimicosque rationis. Sit igitur hic fons. Utamur tamen, in his perturbationibus describendis, Stoicorum definitionibus & partitionibus: qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime.

VI. Est igitur Zenonis haec definitio, ut perturbatio sit, quod *πῶς* ille dicit, aversa a recta ratione, contra naturam, animi commotio. Quidam brevius, perturbationem esse appetitum vehementiorem: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a natura constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quatuor. Ex bonis libidinem & laetitiam: ut sit laetitia, praesentium bonorum; libido, futurorum. Ex malis metum, & aegritudinem nasci censent: metum, futuris; aegritudinem, praesentibus. Quae enim venientia metuntur, eadem efficiunt aegritudinem instantia.

Laetitia autem & libido in bonorum opinione versantur: cum libido ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: laetitia, ut adepta jam aliquid concupitam, referatur & gestiat. Natura enim omnes ea, quae bona videntur, sequuntur, fugiuntque contraria. Quamobrem simul obiecta species cupispiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendam impellit ipsa natura. Id cum constanter prudenterque sit, eiusmodi appetitionem Stoici *βούλησις* appellant, nos appellamus *voluntatem*. Eam illi putant in solo esse sapiente, quam sic definiunt: Voluntas est, quae quid cum ratione desiderat. Quae autem rationi adversa, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata: quae in omnibus stultis invenitur.

Itemque, cum ita movemur, ut in bono simus aliquo,

H h h z

dupli-

dupliciter id contingit. Nam cum ratione animus movetur placide atque constanti, tum illud *gaudium* dicitur. Cum autem inaniter & effuse animus exsultat, tum illa *lætitia* gessiens vel nimia dici potest: quam ita definiunt: Sine ratione animi elationem. Quoniamque ut bona natura appetimus, sic a malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, *cautio* appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur *metus*. Est igitur *metus* rationi adversa cautio. Præsentis autem mali, sapientis affectio nulla est. Stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi, adversante ratione, contractio. Sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ, quoniam ægritudini nulla constantia opponitur.

VII. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri & opinione. Itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur non modo quam vitiosa, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur. Lætitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. Libido, opinio venturi boni, quod sit ex usa jam præsens esse atque adeste.

Sed quæ iudicia, quæque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat; metus recessum quandam animi & fugam; lætitia profusam hilaritatem; libido

* In quo demitti contrahique animo rectum esse videatur] Malum animus; ut in præcedente cap. habemus, animosque demittunt & contrahunt. De Fin. V. 15. vultu debilitantur, animosque demittunt. Epist. ad Q. Frat. I. 1. 1980, ne contrahat sic demittat animum. Periculis.

¶ Verum illa etiam] Veretur doctissimus Salmasius ad Simplicium pag. 59. ne perperam hæc intellexerit Cicero: & cum eo facit Menagius ad Lætiæ vii. 111. Videatur Cornelius lib. IV. de Dogmatibus Hippocratis & Platonis. Derisive.

bido effrenatam appetentiam. Opinationem autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem.

Sed singulis perturbationibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur: ut ægritudini invidentia, (utendum est enim, docendi causa, verbo minus usitato: quoniam invidia non in eò, qui invidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obreclatio, misericordia, angor, luctus, moeror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si quæ sunt de genere eodem. Metui autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malevolentia latans malo alieno, delectatio, jactatio & similia. Libidini ira, excandescencia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera ejusmodi. Hæc autem definiunt hoc modo.

VIII. Invidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant invidenti. Nam si quis doleat ejus rebus secundis, a quo ipse lædatur, non recte dicitur invidere: ut, si Hæctori Agamemnon. Qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profecto. Æmulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude & in vitio nomen hoc sit. Nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utitur: est enim laudis: & est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat.

Obreclatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiverit. Misericordia est ægritudo ex miseria alterius, injuria laborantis: nemo enim parricida aut proditoris supplicio misericordia commovetur. Angor est ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo. Moeror, ægritudo flebilis. Ærumna, ægritudo laboriosa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum ejulatu. Sollicitudo, ægritudo cum cogitatione. Molestia, ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis. Def-

Desperatio, ægritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metu; ea sic definiunt: Pigritiam, metum consequentis laboris: Terrorem, metum concutientem; ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii,

Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectat:
Examinationem, metum subsequenter, & quasi comitem pavoris: conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem.

IX. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut Malevolentia sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Delectatio, voluptas suavitatis auditus animum deleniens: & qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ voluptates. Iactatio, est voluptas gestiens, & se effrensus insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiuntur, ut Ira sit libido peeniendi ejus, qui videatur læsisse injuria. Excandescencia autem sit ira nascens, & modo existens, quæ *Συμφορία* Græce dicitur: Odium, ira inveterata: Inimicitia, ira ulciscendi tempus observans: Discordia, ira acerbior, intimo odio & corde concepta: Indigentia, libido inextinguibilis: Desiderium, libido ejus, qui nondum adsit, videndi. Distingunt illud etiam, ut sit libido 7 earum rerum quæ dicuntur de quodam aut quibusdam: quæ *κατηγορηματα* dialectici appellant; ut

6 *Tanto odio, & corde concepta* | Intimo, iste infuso, quod penitus moleverit. Ut amor conjungit corda, sic odium disjungit, quod ubi intus penetravit in animum, sic discorat corda, ut consentire ultra nequeant. Non tamen, ut concordia esse non potest nisi in una, quemadmodum nec amicitia: sic vel discordiam, vel inimicitiam oportet esse mutuum. Facet enim is, quem tu amas, odium te. Discordia fuit inter Socratem & Alcyonem: res probos inter ac improbos. Ira tamen in corde Socratis ac proborum nulla, sedum acerbior. *Passer.*

7 *Ut sit libido* | Distinguntur, quæ definita jam sunt, Desiderium & Indigentia. Sed paulo plenius dicitur: *Ut desiderium sit libido.* Sin desiderium omnino, substantia necesse est. Non placet autem, quod suspicari aliquis forsitan possit, Ciceronem, non desiderium, & indigentiam, sed libidinem, & indigentiam voluisse distinguere. Quis enim, exempli gratia, animam & hominem, id est, genus & speciem distinguit? Distinguitur autem, variè definita, eadem genere subiecta, ut homo & lupus, desiderium & indigentia. *P. Manu.*

habere divitiarum, capere honores. Indigentia, rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecunie.

Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt Intemperantiam: quæ est a tota mente & a recta ratione defectio, sic averta præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæc rectæ rationi pareant; conservatque considerata judicium mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflamat, conturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea.

X. Quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis; in corpore morbi ægrotationesque nascuntur: sic pravæ opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate spoliatur animum, moribusque perturbat. Ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quæ vocantur *κατὰ φύσιν*, itaque, quæ sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem atque fastidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur a Stoicis *ἀποστροφὰ* hisque item opposita contrariæ offensiones. Hoc loco nimium operæ consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. Quæ oratione prætermissa minime necessaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper. Cum autem hic fervor concitatioque animi inveteraverit, & tanquam in venis medullisque inlederit, tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis ægrotationibusque contrariæ.

XI. Hæc, quæ dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine & lætitia. Nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem: permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, existitque morbus & ægrotatio: quæ avelli inveterata non possunt: eique morbo nomen est avaritia. Similiterque ceteri

morbi : ut gloria cupiditas , ut mulierofitas , ut ita appellem
eam , quæ Græce φιλογυναικία dicitur : cæterique fimiliter mor-
bi ægrotationesque nascuntur . Quæ autem funt his contraria
ea nafci putantur a metu , ut odium mulierum , quale ⁸ in
μισογυναικία est ; ut in hominum univerfum genus , quod accep-
imus de Timone , qui μισόθρατος appellatur ; ut inhospita-
litas est . Quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu
nascuntur earum rerum , quas fugiunt & oderunt .

Definiunt autem animi ægrotationem , opinationem vehe-
mentem de re non expetenda , tanquam valde expetenda fit ,
inhærentem & penitus inſitam . Quod autem nascitur ex offen-
ſione ita definiunt , Opinationem vehementem de re non fugien-
da , inhærentem & penitus inſitam , tanquam fugienda . Hæc
autem opinatio est iudicare ſe ſcire quod neſciat .

Ægrotationi autem talia quædam ſubjecta funt , avaritia ,
ambitio , mulierofitas , perſicacia , liguritia , vinolentia , pec-
pedita , & ſi qua ſimilia . Est autem avaritia opinatio vehe-
mens de pecunia , quali valde expetenda fit , inhærens & pe-
nitus inſita . Similitaque est ejuſdem generis definitio reliqua-
rum . Offenſionum autem definitiones funt ejuſmodi , ut inhoſpi-
talitas fit opinio vehemens , valde fugiendum eſſe hoſpitem ,
eaque inhærens & penitus inſita . Similiterque definitur & mu-
lierum odium , ut Hippolyti ; & ut Timonis , generis humani .

XII. Atque ut ad valetudinis ſimilitudinem veniam , eaque
collatione utamur aliquando , ſed parcius quam ſolent Stoici :
ut funt alii ad alios morbos procliviores ; (itaque dicimus
gravidinoſos quofdam , quofdam torminoſos , non quia jam
ſunt , ſed quia ſæpe ſunt) alii ad metum , alii ad aliam per-
turbationem : ex quo in aliis anxietas , unde anxii ; in aliis
iracundia dicitur , qua ab ira differt , eſtque aliud iracundum
eſſe , aliud iratum : ut differt anxietas ab angore ; neque enim
omnes anxii , qui anguntur aliquando , nec qui anxii , ſemper
angun-

⁸ Quale in Mirogynia] Mf. codex Regius :
In Miſogynia Attiſi eſt . Luſitanenſis : in Mi-
ſogynia Attiſi eſt . Bendeſius referrebat : Mi-
rogyon Hippolyti . Nimiſ licet : tum Atti-
ſi nomen , niſi a Tullii eſſet manu , tot ve-

teres membranæ non haberent . Daviſius edi-
dit : in Mirogynia Attiſi . Scribendum fue-
rat : Mirogynia . Repono : in Mirogynia At-
tiſi . Baherius .

anguntur : ut inter ebrietatem & ebrioſitatem intereſt : aliud-
que eſt amatorem eſſe , aliud amantem . Atque hæc aliorum
ad alios morbos proclivitas late patet : nam pertinet ad om-
nes perturbationes . In multis etiam vitiis apparet : ſed no-
men res non habet . Ergo & invidi , & malevoli , & lividi ,
& timidi , & miſericordes , quia proclives ad eas perturbatione-
nes , non quia ſemper feruntur . Hæc igitur proclivitas ad
ſuum quodque genus , a ſimilitudine corporis , ægrotatio dicitur
dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas . Sed hæc
in bonis rebus , quod alii ad alia bona funt aptiores , *facili-
tas* nominetur , in malis *proclivitas* , ut ſignificet lapſionem :
in neutris ⁹ habeat ſuperius nomen .

XIII. Quo modo autem in corpore eſt morbus , & ægrotatio
& vitium ; ſic in animo . *Morbum* appellant totius cor-
poris corruptionem : *ægrotationem* , morbum cum imbecillita-
te : *vitium* , cum partes corporis inter ſe diſſident ; ex quo
pravitas membrorum , diſtortio , deformitas . Itaque illa duo
morbis & ægrotatio , ex totius valetudinis corporis conquaſſa-
tione & perturbatione gignuntur : vitium autem , integra va-
letudine , ipſum ex ſe cernitur . Sed in animo tantummodo
cogitatione poſſumus morbum ab ægrotatione ſejungere . *Vitioſi-
tas* autem eſt habitus aut affectio in tota vita inconſtans , &
a ſe ipſa diſſentiens . Ita fit , ut in altera , corruptione opi-
nionum morbus efficiatur & ægrotatio : in altera , inconſtantia
& repugnantia . Non enim omne vitium ¹⁰ partes habet diſ-

Tom. II.

I i i

ſen-

⁹ In neutris habeat ſuperius nomen] In bo-
nis , inquit , rebus , & honeſtis , affectio , ſi-
ve , ut vulgo & in ſcholis loquuntur , *diſpo-
ſitio* , quæ facit , ut alii ad alia bona caſpe-
ſenda , atque efficienda ſint aptiores , nomi-
netur *facilitas* . In rebus malis , & a laude
atque ab honeſtate ſejunctis ejuſmodi affec-
tio ac diſpoſitio nominetur *proclivitas* : quod
nomen videri eo ipſo convenire melius , quia
proclivitas ſignificationem habet non remo-
tam a lapſione ; & qui aptior eſt ad mala ,
propius eſt ad labendum & peccandum . In
iis autem rebus , quæ neutrae ſunt , neque
bonæ , neque malæ , ſed mediæ , atque , ut
Stoici ajunt , indiſſerentes , diſpoſitio illa ,

qua fit ut quiſpiam ad aliqua ex illis fit a-
ptior , quam ad alia , habeat nomen quod
prius poſitum eſt , & nominetur *facilitas* . An-
onymus .
¹⁰ Non enim omne vitium partes habet diſ-
ſentientes] Hunc locum me non intelligere
ſateor . Itaque relinquo cuique de illo iudi-
cium ſuum . Nam dicere corruptum & mu-
tilum videri , vercor ne reprehendi facile poſ-
ſit , cum hoc uſurpare liceat in omnibus que
minus nobis perſpicua ſunt . In his igitur
dubitationem , vel etiam ignorantiam con-
fiteri meam optimum putavi . *Converſarius* .
Quem locum ſiccò pede tranſilierunt alii , ut
ingenue fatearis te non capere , & medicinam
ten-

sentientes: ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipientis,

sed
rentas. Maie ea virtute. Sed vide, an & nos aliquid audendum proferamus. Quid si legas. Non enim tunc vitium partes habet differentiones. Quorum hoc est sententia: Vitiositas, inquit, est affectio a se ipsa differentis. Quae si gravior sit, tunc ex corruptione opinionum vitium sit & agrotatio: sin levis, inconstantia tantum sit, & repugnantia.

Non enim omne vitium partes habet differentias: nam qui quam proximè ad sapientiam accingitur, differunt quidem sibi ipsi, sed non ita distorti & pravi animo sunt, ut alii tristitia & vitis cooperit. Bentleius. Lego, in altero, totumque hunc locum obscurari arbitror, non corruptis vocibus, sed propria fide motis, quas sic ordino: Ita fit, ut in altero corruptione opinionum vitium efficiatur, & agrotatio; in altero, inconstantia, & repugnantia. Sed perturbationes partem ejusdem partes, quales est. Non enim omne vitium partes habet differentes. Ut verum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipientis; sed non distorta, nec prava. Etiam enim affectiones sunt manentes; perturbationes autem moventes. Hac nodi solvendi vera ratio est, ut a vitio distingatur vitiositas. In hac est rotius animi corruptio. Vitium quoddam est adiones depravat. Eo differunt autem animi vitia a corporis, quod hoc manentia sunt, illa moventia. Id intelligi vult his verbis Cicero: Non omne vitium, utique animi, partes habet differentes. Quo significatur perturbationem moventem non semper animi provitate signi. Exemplum est in homine, qui cum non longe ab sit a sapientia, aliquis perturbatione quatitur. Dum in eo mora est, animus quidem sibi ipse dissidet, ac enim levis illa commotio non ejusmodi est, ut conteri possit cum provitate membrorum, & diffinitione, & formis. Deerat machina debilitat tantisper liberamento, sed ipso tamen integro. In his igitur verbis: non enim omne vitium, etc. solutio est propositae difficultatis, an perturbationes sint partes morborum vel agrotationum, quae animum vitiant ipsum, non actiones duntaxat ejus depravant. Perturbationes quidem Cicero aliquando morbos nominat, sed per absum vocis hic proprietatem sequitur: res discriminata, definit. Baberius. Esti depereram nihil hic memi apponere: quia tamen me collim, elaboranda hujus libri Gallica inter-

pretatione occupatum, locus hic diu multumque exerevit, non dubitabo communicare eum lectoribus quod, omnem percentanti exitum, in mentem denique venerat. Primum igitur monco, vocem partes, quae in hac disputatione occurrit saepius, intelligendam esse, ut solent dialectici, de partibus subjectivis, quae dicuntur species & continentur sub genere, quod dividunt. Jam ferentiam ipsam integram, ex brevitate obscuram, sicut explicabo.

Geminam, quam dixi, & definit, pravam animi affectionem parit opinionum corruptionem; in altera efficiit morbum & agrotationem; in altera inconstantiam, repugnantiamque & judiciorum, & appetitionum. Harum alterutra, hoc est, vel inconstantia, vel repugnantia sufficit ut in animo sit vitium. Sicut enim in corpore ut inesse vitium dicatur, necesse non est, ut partes sint inter se differentes; satis est si male cohaerent; etiam si unius forae ac speciei sint omnes: sic in animo, non tantum ubi iudicia appetitionesque a ratione dissident, vitium est; sed etiam ubi deest illis in bonis firmitas & constantia. Porro quod inconstantia, sola & seorsum a repugnantia, vitium continet; apparet in his hominibus, qui non longe a sapientia absunt, hoc est, a perfectione virtutis, & virtutum vacitant. Quamvis enim non longe absunt, quamdiu tamen aliquid in eis remanet stultitiae, in vitio sunt. Non quod animi affectionem habent pravam aut distortam, sed quod in bono parum constantem. Ceterum dubitari non potest, quin, qui appellatur in animis morbi, sint species vitiositatis. At questio est, an species hujus vitiositatis, quae appellantur perturbationes. Cui quidem questionis sic respondendum videtur, ut negentur perturbationes esse partes, formas, aut species vitiositatis, & sub vitii genere contineri. Nam species habere debet quicquid generi convenit: at in vitio est aliquid, quod non est in perturbationibus. Si quidem, licet utraque, & vitia, & perturbationes, sint affectiones animi pravae, tamen vitia sunt affectiones manentes; perturbationes vero non sunt affectiones ejusmodi manentes, sed moventes; & temporales quocirca non sunt intra eandem speciem.

Id, si fallor, voluit Cicero. Nihil mirum, si haec opinem, in quibus haec Socraticae oblectabant, levi pede transiit. Oliveto.

sed non distorta, nec prava. Morbi autem & agrotationes partes sunt vitiositatis: sed perturbationes, sinte ejusdem partes, quales est. Vitia enim affectiones sunt manentes: perturbationes autem moventes, ut non possint affectionum manentium partes esse.

Atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. Sunt enim in corpore praecipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: sunt item in animo. Ut corporis est temperatio, cum ea congruunt inter se, e quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cum ejus iudicia opinionisque concordant. Eaque animi est virtus: quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiam praecipit, & eam subsequenter, nec habentem ullam speciem suam: sed sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum conturbatio mentis auferatur. Et, ut corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate, eaque dicitur pulchritudo: sic in animo, opinionum iudiciorumque aequabilitas & constantia, cum firmitate quadam & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati similes, autem corporis, celeritas appellatur: quae eadem ingenii etiam laus habetur, propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem.

XIV. illud animorum corporumque dissimile, quod animi valentes morbo tentari non possunt; corpora possunt. Sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. Quorum omnes morbi & perturbationes ex asperatione rationis eveniunt. Itaque in hominibus solum existunt. Nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem & hebetes interest, quod ingeniosi, ut as Corinthium in aruginem, sic illi in mor-

Lii 2

11 Animi valentes. Quamvis renitentur possunt, ut corpora possunt: sed corporum etiam, autem oditi omnes; legi tamen cum habentur. Bentleius velim: animi valentes morbo tentari.

morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus; hebetes non item. Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingeniosi cadit. Non enim ¹² multa efferata & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut, misericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem morbi que animorum difficilius evelli posse putantur, quam summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria. Morbis enim manentibus vitia sublata * esse possunt, quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur.

Habes ea quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quæ logica appellant, quia differunt subtilius. Ex quibus quoniam tanquam e scrupulis cotibus enavigavit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. AUD. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus alias: nunc vela, quæ modo dicebas, expectamus & cursum.

XV. MAR. Quando & aliis locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit, (pleraque enim quæstiones, quæ ad vitam moreque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est affectio animi constans, convenientisque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quanquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. Hujus igitur virtutis contraria est vitiositas, (sic enim malo, quam malitiam, appellare eam, quam Græci *κακία* appellant: nam malitia certi cuiusdam vitii nomen est; vitiositas omnium) ex qua concitantur perturbationes, quæ sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum concitatusque motus, aversi a ratione, & inimicissimi mentis, vitæque tranquillæ. Important enim ægritudines anxias atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu. Idem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi, a temperantia & moderatione plurimum dif-

¹² Non enim multa.] Legerim levicula mutatione, Non enim in ulla efferata & immania. Sin substantivum magis, quo hæc referantur, tum repono, non enim in vitia efferata & immania. Bentlejus, * Viri. Man. Græc. est non possunt

fidentem. Quæ si quando adepta est id, quod ei fuerit concupitum, tum fert ¹³ alacritatem, ut nihil ipsi constet, quod agat: ut ille, qui voluptatem animi nimiam, summum esse errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una virtute posita sanatio est.

XVI. Quid autem est non miserius solum, sed foedius etiam & deformius, quam ægritudine quis afflictus, debilitatus, jacens? cui miseræ proximus est is, qui appropinquans aliquid malum metuit, exanimatusque pendet animi. Quam vim mali significantes poetæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt,

Ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam.

Ea communis poena stultitiæ est. Omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione semper * aliquis talis terror impendet.

Atque ut hæc tabificæ mentis perturbationes sunt, ægritudinem dico & metum: sic hilariores illæ, cupiditas avidæ semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est, lætitiæ gestiens, non multum differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille sit quem tum moderatum, alias modestum & temperantem, alias constantem continentemque dicimus: nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quod nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita pervulgatum illud esset, ut jam proverbii locum obtineret, *hominem frugi omnia recte facere*. Quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter nimisque magnifice dicere videntur.

XVII. Ergo is, quisquis est, qui moderatione & constantia quietus animo est, sibi que ipse placatus, ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis læta-

¹³ Tum fert alacritatem.] A Tullii manu non est hæc lectio. Nonnulli codices tum afferunt, vel offerunt alacritate; Græc. autem tum ea ferunt alacritate. Lego tum ea effectur. *rum alacritate; quæ minima est mutatio. Ciceronianoque loquendi modo consona. Davif. * Man. Lamb. aliquis alius dicit, alius terror*

latabile ad efferendum videri potest. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo? Nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua brevitate vitae magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvium accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vendi; ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc apte & quiete ferat. Quod qui faciet, non aegritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus perfecte atque absolute beatus efficit: idemque concitatus, & abstractus ab integra certaue ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem.

Quocirca mollis & enervata putanda est Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt: sed adhibent modum quandam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum precipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardentem, aut adeptus efferas te insolentem? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristitia, aut nimis læta errore fieri? Qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia: sapientes ne attingat quidem omnino.

XVIII. Etenim quis erit tandem modus iste? Queramus enim modum aegritudinis, in quo operæ plurimum ponitur. Ægre tulisse P. Rutilium¹⁴ fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam causam a vita recesserit. Moderatius igitur ferre debuit. Quid si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? Nata esset aegritudo nova, sed ea modica: magna

¹⁴ Rutilium] Historia postulat, Rutilium] qui consul fuit anno Urbis DDXLI. ut patet ex fastis Capitolinis. Tollendum idem mendium ex Plinio, lib. 7. cap. 36. Ipsi etiam Ciceronem in Lelio tribus locis

in eodem nomine correximus. Quod si quis mendiosos etiam putat Capitolinos fastos; ego adversus hunc, tanquam negantem principia, non disputabo. Memento. Vide Plinii Annales, ad annum Urbis 623.

gnâ tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis aegritudines accederent? Summa ea fieret, qua non sustineretur.

Qui modum igitur vitio querit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucade precipitaverit, sustinere se, cum velit. Ut enim id non potest: sic animus perturbatus & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino: quæque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. Aegritudo autem, cæteraque perturbationes, amplificata certe pestifera sunt. Igitur etiam susceptæ continuo in magna pestis parte versantur. Etenim ipsæ se impellunt, ubi semel a ratione discessum est: ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. Quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injusticiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitium modum apponit, is partem suscipit vitiorum. Quod tam ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataque semel proclive labuntur, sustinerique nullo modo possunt.

XIX. Quid, quod iidem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? Quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: eorum fortitudinis esse dicunt, multoque & in hostem & in improbum civem vehementiores iratorum impetus esse: leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitent; *Prælium rectum est hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria.* Hæc nullam habent vim, nisi ira excauduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus solum disputant: imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ: quæ etiam si non adfit, tamen verbis atque motu simulandam arbitratur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui irasci-

nesciat: eamque, quam *lentitatem*¹⁵ nos dicimus, vitioso *lentitudinis* nomine appellant.

Nec vero solum hanc libidinem laudant, (est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido) sed ipsum illud genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, Miltiadis tropæis se e somno suscitari. Cui non sunt audita Demosthenis vigilia: qui dolere se ajebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophia denique ipsius principes nunquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuisse. Ultimas terras Iustrasæ Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid esset, quod disci posset, veniendum iudicaverunt. Num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse?

XX. Ipsam ægritudinem, quam nos ut tetram & immanem belluam fugendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam, ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiiis affici se in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam ferunt sine dolore. Morderi est melius conscientia. Ex quo est * illud e vita ductum ab Afranio. Nam cum disolutus filius,

Heu me miserum!

tum severus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicunt: misericor-

cor-

¹⁵ Quam *lentitatem* nos dicimus, vitioso *lentitudinis* nomine appellatur. Recte patens lingua Latine dixit, vitiosum nomen esse *lentitudo*. Est vero non unum, sed duplex lentitudinis genus. Nam interdum de eo dicitur, qui præ stupore quodam irasci nesciat: esseque hæc lentitudo *stupiditas* quædam. De hac Cicero sentit, & in parte viii ponti ait. Interdum *lentitudo*, sive *natura lenta* cum affectum ac genus iræ designat, quem Greci *xeræ*, quasi dormientem iram appellant. Est, quam Seneca ait, *feram manu*, verbis

parciorem: necnon altam, gravemque, & introitus versam. Hæc ita odiosa est, adeoque grande malum, ut ejus comparatione simplex ira & quæ se statim promit, virtutis nomen invadere non erubescat. Inde illud est apud M. Tullium, de Legibus: *Bonorum virtutum esse admodum irasci*. Et ait idem scribens ad Atticum, L. 14. *irritabilis animus esse optimorum sæpe hominum*. Casaubonus in Sueton. Tiber. 57.

* Lamb. illud scite dictum ab Afranio

cordiam ad opem¹⁶ ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas: ipsum illud amulari, obtrectare, non esse inutile, cum aut se non idem videat confectum, quod alium, aut alium idem, quod se: metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita disputant, ut reseranda esse fateantur; evelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? AUD. Mihi vero dicere aliquid; itaque expecto, quid ad ista.

XXI. MAR. Reperiam fortasse: sed illud ante. Vide sine, quanta fuerit apud Academicos verecundia? Plane enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. Digladiantur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, acquirere. Quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, e quo possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. Ita enim definit, ut *Perturbatio sit aversa a ratione, contra naturam, animi commotio*: vel brevius, ut *Perturbatio sit appetitus vehementior*: vehementior autem intelligatur is, qui procul abest a natura constantia.

Quid ad has definitiones possim dicere? Atqui hæc pleraque sunt prudenter acuteque differentium: illa quidem ex rhetorum pompa, *ardores animorum, cotesque virtutum*. An vero vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? Gladiatorium id quidem. Quanquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam. Colloquuntur, congregiuntur, queruntur, aliquid

Tom. II.

K k k

postu-

¹⁶ Ad quem *secedamus*. Et calamitates hominum indignorum sublevandas. J. Aristoteles, Rhetoric. II. 10. *Εὐδὴ δὲ πρὸς ἑκ. ἰδ. εἶ. Sit igitur misericordia, ægritudo quædam ab aliqua malum putatum, ejus generis, quod interitum avertit, vel dolorem iuvit, hominis indigni vis, qui ita tractaretur. Sensus est: Dicamus igitur misericordiam ægritudinem quædam esse, exortam ex eo, quod malum esse videatur, atque eorum generum malum, quæ aut ad interitum perducant, aut dolorem cruciatumque avertant: in eoque positum sit, qui illa fortuna indignus videatur. Stoici homines, illiusque familia principes, ita misericordiam denegant, ut a sententia Aristotelis non discrepent. Cicero in IV. Tuscul. dixit *hominum indignorum*, ut hic Aristoteles, *ἰσχυρὰ ἰσχυρῶν*.*

postulant, ut magis placati quam irati esse videantur. Sed in illo genere sit sane Pacidianus aliquis hoc animo, ut narret Lucilius,

Occidam illum equidem & vincam, si id quaeritis, inquit: Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse ¹⁷, *Quam gladium in stomacho, sura* ¹⁸, *ac pulmonibus* ¹⁹ *sisto, Odi hominem: iratus pugno: nec longiu' quidquam Nobis, quam dextera gladium dum accommodet aliter: Usque adeo, studio atque odio illius, effero iram.*

XXII. At sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore: cuius, ut arma sumpsit, ingressio lætitiæ attulit fociis, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse ad pugnam poeniteret. Atque hi collocuti inter se, priusquam manum confererent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde rabiose fecerunt. Ego ne Torquatium quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel jurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie ¹⁹ M. Halienum Pelignum scuto protexit, gladiumque hosti in pectus infixit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatus in Arantem invaserit. Video enim utrumque cominus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? An fortitudo, nisi

¹⁷ *Accipiam ipse*] Nihil video melius conjectura Scaligeri, referentis: *accipiam ipse*. Baherius.

¹⁸ *Sura, ac pulmonibus sisto*] Criticis omnibus displicet *sura*, neque immerito. Arriani mibi præter cæteros Davilii conjectatio reponens *Fors*, si viderem ejus nominis aliquem fuisse, qui cum hoc Pacidiano committeretur. Quod enim Bentleyus objicit, non videri Pacidianum id honoris dare adversario voluisse, ut eum de nomine appellaret, id vero nihil est. Est enim sit hoc non verisimile; spectatores, quod obser-

vandum, Pacidianus alloquitur, non emulium. Suspiciandi ergo locus est, scripsisse Lucillum:

Quam gladium in stomacho Furoi, ac pulmonibus sisto.

Fulvium gladiatorem cum Pacidiano componit Horatius, II. Sat. VII. 96. *Idem*.

¹⁹ *Cum in acie M. Halienum*] Ut priores illæ, quas retigit noster; historiarum notissimæ; ita hujusmodi facti nullæ restant apud alios scriptores memoria. Sed M. Halienum reponendum esse recte monuit Ursinus, auctoritate veterum denariorum ferens. *Daviliius*.

nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? Quid? Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratumne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? An etiam Theseus Marathonii ²⁰ tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota levitatis. Neque enim est ulla fortitudo, quæ rationis est expertis.

XXIII. Contemnendæ res sunt humanæ: negligenda mors est: patibiles & dolores & labores putandi. Hæc cum constituta sint iudicio atque sententia, tum est robusta illa & stabilis fortitudo: nisi forte quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, *Nunquam* ²¹ *privatum esse sapientem*, iratus videtur fuisse Tib. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rempublicam salvam esse vellet, se sequi iussit. Nescio, equid ipsi nos fortiter in republica fecerimus. Si quid fecimus, certe irati non fecimus.

An est quidquam similis insanix, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insanix. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? Quid Achille Homericæ fœdius? Quid Agamemnone in iurgio ²²? Nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod & insani & ebrii multa faciunt sæpe vehementius. Semper Ajax fortis: fortissimus tamen in furore:

K k k 2

Nem

²⁰ *Marathonii tauri*] Theseus taurum, qui fuit Marathonæ, quem Hercules a Creta ad Eurystheum adduxerat, occidit, ut ait Hyginus Fab. 38. Hinc Ovidius Metam. VII. 435.

... Te, maxime Theseum, Mirata est Marathon Cretæ sanguine tauri.

Paulo aliter Diodorus Siculus Bibl. lib. IV. & Plutarchus in Theseo. *Idem*.

²¹ *Nunquam privatum esse sapientem*] Ita alloquitur, quasi pro Stoicorum sententia fo-

lulus sapiens est magistratus. Adiri possunt Horatius Serm. lib. 1. 3. 124. Lucianus in Hermon Victorius Var. LeB. vi. 24. & Lipsius Manud. lib. 3. DiE. 17. *Idem*.
²² *In iurgio*] Iliad. lib. 1. Sed de Ajace, ex aliqua Latina tragedia adductus locus id innuit: sic introductum Ajacem fuisse, ut insanire cum hostibus manum conferens, illos in fugam verteret. Quod & Philostratus in Ajace significare videtur, a Grecis tragicis factum esse. *Camæra*.

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinavitibus, Summam rem perfecit manus, praelium restituit infansiens.

XXIV. Dicamus igitur utilem insaniam? Tracta definitionem fortitudinis: intelliges, eam stomacho non egere. Fortitudo est igitur Affectio animi, legi summa in perpetendis rebus obtemperans; vel Conservatio stabilis iudicii in eis rebus, quae formidolosa videntur, subeundis & repellendis; vel Scientia rerum formidolosarum contrariarumque perferendarum aut omnino negligendarum, conservans earum rerum stabile iudicium: vel brevis, ut Chrysiippus. Nam superiores definitiones erant Sphaeri, hominis in primis bene definitis, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes fere similes: sed declarant communes notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chrysiippus? Fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo ac perferendo, summa legi parens, sine timore. Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat, metuo ne soli philosophi sint. Quae enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, testam atque involutam? Qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quaerat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse?

Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nonne ista colligunt? Remove perturbationes, maximeque iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita differunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne coenum. At non semper. Commove: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse; iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis? Est igitur aliquid, quod perturbata mens melius possit

²³ Quamvis licet insectemur istos? Bene quidem, quod lectionem hanc quamvis licet, in textum recepisti. Sed dum utramque particulam ejusdem potestatis esse credis, erras cum aliis evolvisti non vixi; doctissimi. Quamvis enim hic valeat quamvis non quamquam. Itaque nullus hic est quem somniant

pleonasmus. Ceterum hunc leviculum errorem abunde mox compensas loco illo feliciter restituto, Cum unius sit in moribus vitia, iracundus solum moribus nominaverunt; quae egregia est emendatio, & planis omnium excipienda. Bentleius.

possit facere, quam constans? An quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos *morbosos* nominaverunt.

XXV. Oratorem vero irasci minime decet: simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cum quid in causis acerbius & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus transactis & praeteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

Equis hoc animadvertit? Vincite...

num aut egisse unquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? Aguntur ista praclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem vero laudare, cujus est libidinis? Themistoclem mihi & Demosthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? quae vel optimarum rerum, ut ea sunt, quae profertis, sedata tamen & tranquilla esse debent. Jam aegritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commode dixit Afranius:

Dummodo doleat aliquid, doleat quod libet.

Dixit enim de adolescente perditio ac dissolutio: nos autem de constanti viro ac sapienti quaerimus. Et quidem ipsam illam iram centurio habet, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiatur mysteria. Utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor saepe, de sapiente quaerimus.

XXVI. At etiam aemulari utile est, obrectare, misereri. Cur misereare potius quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? Non enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, levare aegritudine. Obrectare vero alteri, aut illa vitiosa aemulatione, quae rivalitati similis est, aemulari, quid habet utilitatis, cum sit aemulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat: obrectantis autem, angi alieno bono, quod id etiam alius habeat? Quis id approbare possit, aegritudinem susci-

fufcipere pro experientia, fi quid habere velis? nam folum habere velle, fumma dementia eft.

Mediocritates autem malorum quis laudare recte poffit? Quis enim potefi, in quo libido cupiditate fit, non libidinosus & cupidus effe? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? Libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum cenfemus effe fapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamvis fufe lateque poffint, fed breviffime illo modo, Sapientiam effe rerum divinarum & humanarum fcientiam, cognitionemque qua cuiusque rei caufa fit. Ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod eft ventis fubjectum, perturbationem cadere tibi dixifti videri? Quid eft, quod tantam gravitatem constantiamque perturbet? An improvifum aliquid, aut repentinum? Quid potefi accidere tale ei, cui nihil fubitum eft quod homini evenire poffit? Nam quod ajunt nimia refecari oportere, naturalia relinquere: quid tandem potefi effe naturale, quod idem nimium effe poffit? Sunt enim omnia ifta ex errorum orta radicibus: qua evellenda & extrahenda penitus, non circumcidenda nec amputanda funt.

XXVII. Sed quoniam fufpicor te non tam de fapiente, quam de te ipfo quarere, (illum enim putas omni perturbatione effe liberum, te vis) videamus, quanta funt, qua a philofophia remedia morbis animorum adhibeantur. Eft enim quedam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa atque inimica natura, ut corporibus tot res falutares, animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam eft merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinfecus, animorum falus inclufa in his ipsis eft. Sed quo major eft in eis praefantia & diviniore, eo majore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum fit; neglecta, multis implicatur erroribus.

Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio eft. Simulas enim quarere te de fapiente: quaris autem fortaffe de te.

te. Earum igitur perturbationum, quas expofui, varia funt curationes. Nam neque omnis aegritudo una ratione fedatur. Alia eft enim lugenti, alia miferanti, alia invidenti adhibenda medicina. Eft etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa diftinctio, utrum ad univerfam perturbationem, qua eft adfpernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad fingularas, ut ad metum, libidinem, reliquaque melius adhibeatur oratio: & utrum illudne non videatur aegre ferendum, ex quo fufcepta fit aegritudo, an omnium rerum tollenda omnino aegritudo: ut fi quis aegre ferat, fe pauperem effe, idne difputes, paupertatem malum non effe: an hominem aegre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius: ne, fi forte de paupertate non perfuafaris, fit aegritudini concedendum: aegritudine autem fublata propriis rationibus, quibus heri ufi fumus, quodam modo etiam paupertatis malum²⁴ tollitur.

XXVIII. Sed omnis ejufmodi perturbatio animi placatione abluatur illa quidem, cum doceas, nec bonum illud effe, ex quo latitia aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut aegritudo. Verumtamen haec eft certa & propria fanatio, fi doceas, ipfas perturbationes per fe effe vitiofas, nec habere quidquam aut naturale, aut neceffarium: ut ipfam aegritudinem leniri videmus, cum objicimus mcerentibus imbecillitatem animi effocinatos, cumque eorum gravitatem constantiamque laudamus, qui non turbulente humana patientur. Quod quidem folet eis etiam accidere, qui illa mala effe cenfent, ferenda tamen aequo animo arbitrantur. Putat aliquis effe voluptatem bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab imperantia, & hic ab avaritia avocari potefi. Illa autem altera ratio & oratio, qua fimul & opinionem falfam tollit,

²⁴ Paupertatis malum tollitur. Non placet illud paupertatis malum: quippe alienum efi ab hac difputatione, concedere paupertatem effe malum: deinde fi aegritudo omnino fublata fit, non quodammodo, fed procul omnino paupertatis malum tollitur. Quamobrem non auro contra cara efi Palatini codicis lectio, quam Gebhardus memorat, etiam paupertatis nomen tollitur. Reffiffime: nam qui nihil defiderat, nihil fibi deefle queritur aut aegre fert, cur pauper efi vocandus? Seneca Epifi. 21. Honofia, inquit Epicurus, res efi laeta paupertas. Illa vero non efi paupertas, fi laeta efi: cui enim cura paupertate bene convenit, aeger efi idem.

448⁸ tollit, & aegritudinem detrahit, est ea²⁵ quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda.

Quaedam autem sunt aegritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis aegre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quaedam sit ad eum admoventi curatio, & talis quidem, quae possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium, philosophorum. Inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione averfas; esse vitiosas: ut, etiam si nec mala sint illa, quae metum aegritudinemve; nec bona, quae cupiditatem, laetitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. Constantem enim quandam volumus, sedatum, gravem, humana omnia prementem²⁶, illum esse, quem magnanimum & fortem virum dicimus. Talis autem nec merens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. Eorum enim haec sunt, qui eventus humanos superiores quam suos animos esse ducunt.

XXIX. Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi; ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum: sed de ipsa sit perturbatio dicendum. Itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ea tollatur, non est quaerendum, bonum illud necne sit, quod libidinem moveat; sed libido ipsa tollenda est: ut sive quod honestum est, id sit summum bonum, sive voluptas, sive horum utrumque conjunctum, sive illa tria genera bonorum; tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibita oratio. Continet autem omnem sedationem animi humana in conspectu posita natura: quae quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio lexque vitae. Itaque non sine causa, cum Orestem fabulam doceret Euripides, primos tres versus revocasse dicitur Socrates:

Ne-

²⁵ Ea est quidem utilior] Optime Bentlejus, subtilior, ex conjectura. Davissius.
²⁶ Prementem] Lege, sprementem. Bent-

Neque tam²⁷ terribilis ulla fando oratio est,
Nec fors, nec ira calidum intractum malum,
Quod non natura humana patiundo efferat.

Est autem utilis ad persuadendum, ea, quae acciderunt, ferri & posse & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. Et si aegritudinis sedatio & hesterni disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) moerore & dolore conscripsimus; quodque vetat Chrysippus, ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturaeque vim attulimus, ut magnitudini medicinae doloris magnitudo concederet.

XXX. Sed aegritudini, de qua factus est disputatum, finitimus est metus. De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut aegritudo praesentis, sic ille futuri mali. Itaque nonnulli aegritudinis partem quandam metum esse dicebant. Alii autem metum praemolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiae. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. Nam videndum esse in utrisque, ne quid humile, summissum, molle, effeminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quanquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, levitate dicendum est, tamen multum prodest, ea, quae metuuntur, ipsa contemnere. Itaque, sive casu accidit, sive consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quae maxime metuuntur, de morte & de dolore, primo & proximo die disputatum est. Quae si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione haec lenis.

XXXI. Videamus nunc de bonorum, id est, de laetitia & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quae pertinet ad animi perturbationem, una res videtur causam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, haec detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis, tolerabiliora; sic in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quae magna & la-

Tom. II.

L I I

rabi-

²⁷ Neque tam terribilis] Vide Muretum, esse hos versus docet A. Schottus, Obsev. v. v. l. l. VIII. 16. Pacuvii, non Ciceronis. 6.

tabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum & bonorum: ut, si jam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in bonis, aut in malis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio fit adhibenda, aliaque ratione malevolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus.

Atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis & malis, negare unquam lætitia affici posse inipientem, quod nihil unquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint sane ista bona, quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates, cætera: tamen in eis ipsis potiùs extultans gesticque lætitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio: eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia in fruendo: & ut nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia jure judicantur leves. Et cum invidere ægritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere lætitiæ: utrumque immanitate & feritate quadam proponenda castigari solet. Atque ut * diffidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi causa a gaudio lætitiæ distinguimus.

Illud jam supra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam posse, elationem posse: aliter enim Nævianus ille gaudet Hæstor,

Lætus sum laudari me abs te, pater, a laudato viro:

aliter ille apud Trabeam,

Lena delinita argento natum observabit meum:

Quid velim, quid studeam; adveniens digito impellam januam:

Foves parebunt. De improvviso Chrysis ubi me adspexerit, Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum, Mibi se deder.

Quam hæc pulchra putet, ipse jam dicet,

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

XXXII. Hæc

* Vid. Man. Grut. considere

XXXII. Hæc lætitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. Et ut turpes sunt, qui efferunt lætitia tum, cum fruuntur venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus vero iste, qui vulgo appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ levitatis est, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

..... deum qui non summum putet,

Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:

Cui in manu sit, quem esse dementem velit,

Quem sapere, quem sanari, quem in morbum injici,

Quam contra amari, quem arcessiri, quem experi.

O præclaram emendatricem vitæ, poeticam! quæ amorem, flagitii & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probarem, nulla esset omnino. Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quam honoris, servavisti gratia.

Quid ergo? hic amor Medæe quanta miseriarum excitavit incendia! Atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audeat, se conjugem habuisse

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet poriorque est patre.

XXXIII. Sed poetas ludere finamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Jovem. Ad magistros virtutis, philosophos, veniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. Quis est enim iste amor amicitia? Cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? Mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videretur: in quibus isti liberi & concessi sunt amores. Bene ergo Ennius:

Flagitii principium est nudare inter cives corpora.

Qui ut sint, quod fieri posse video, pudici, solliciti tamen & anxii sunt: eoque magis, quod seipsum continent & coercent.

LII.

Atque

Atque ut muliebres amores omittam, quibus majorem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetae velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur & cupiat Lajus? quid denique homines doctissimi & summi poetae de se ipsi & carminibus edant, & cantibus? Fortis vir in sua republica cognitus, quæ de juvenum amore scribit Alcaeus? Nam Anacreontis quidem tota poetis est amatoria. Maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum, apparet ex scriptis.

XXXIV. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi²⁸ sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Diczarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero & sapientem amatorem esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitia faciendæ ex pulchritudinis specie definiunt. Qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: fit sane. Vacat enim omni libidine. Hæc autem de libidine oratio est. Sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum, ab infania, qualis in Leucadia²⁹ est:

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sum curæ.

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Hæc me infelicem!

Nihil verius. Probe & ille,

Sanusne es, qui temere lamentare?

Sic infans videtur etiam suis. At quas tragedias effecit?

Te

²⁸ Philosophi sumus exorti | Proclamat orator lincaeus, Ad sacri honores, ad insulas, grassantem specie simulata virtutis: scripsit Horatius, Virtutem incalcentem odimus. Nemini venit in mentem, aut oratorem profiteri, cum se esse, qui appetat insulas: aut voluisse Horatium se exultimari ea, quam culpæ, scilicet iniquitatum. Nemo propterea infimulabit vel hunc considerat, vel illum ambitionis. Est nimirum hæc ratio idonea leniendæ reprehensionum acerbitati, si reprehensor unum de faciat eorum quos reprehendit. Elucet passim ex civilitas in orationibus Demosthenis, præsertim illis,

que sunt ad populum de publicis rebus habitæ, & obijectiones continent. Pars hæc est Socraticæ dissimulationis, cuius neque arcem neque usum ignoravit Cicero. Hinc est quod graviozem notam insultus philosophis: in eorum se turbam coarctat; velut qui vincta ipse sua caderet; ut ait in causa non dissimili Horatius, II. Epist. I. 220. Quem fatyrici dissimulantis locum qui legerit, facile, credo, intelliget, quo sensu dixerit Cicero: Philosophi sumus exorti. Anonymus, ²⁹ In Leucadia | Turpilli fabula, de qua Casaubonus in Athepzi 3. 15.

Te Apollo sancte, fer opem, reque omnipotens Neptune invoco,

Vosque adeo veni.

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam:

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam præ libidine negat curare quidquam. Quasi vero ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat.

XXXV. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est; ut ei illud, quod cupiat, ostendat³⁰ quam leve, quam contemnendum, quam nihil sit omnino, quam facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Abducendus est etiam nonnunquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam ægroti non convalescentes, sæpe curandus est. Etiam novo quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum ejiciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior: ut, si jam ipsa illa accusare nolis, supra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium acerbabilis est turpitudine: sed ut hæc omittas, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. Nam ut illa præteream, quæ sunt furoris, hæc ipsa per sese quam habent levitatem, quæ videntur esse mediocria?

injuriam,

Suspiciones, inimicitia, inducia,

Bellum, pax rursus. Incerta hæc si postules

Ratione certa facere, nibilo plus agas,

Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Hæc inconstantia mutabilitaque mentis, quem non ipsa pravitare deterreat? Est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam. Etenim si naturalis amor esset: & amarent omnes, & semper amarent, & idem

³⁰ Ostendat | Davilius corrigi, ostendatur: Balherius, ostendas. Vulgatum cunctis Wopkenius.

* Max. Lamb, emnes, & amarentur, & semper

dem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium fatietas deterreret.

XXXVI. Ira vero? quæ, quamdiu perturbat animum, dubitationem insaniam non habet: cujus impulsu existit etiam inter fratres tale jurgium:

Quis homo te exsuperavit usquam gentium impudentia?

Quis autem malicia te?

Nosti quæ sequuntur. Alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissima contumelia: ut facile appareat, Atræi filios esse, ejus, qui meditatur poenam in fratrem novam:

Major mihi moles, majus miscendum malum,

Qui illius acerbum cor contendam & comprimam.

Quæ igitur hæc erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius horrat me frater, ut meos malis miser

Manderem natos.

Eorum viscera apponit: quid est enim, quo non progrediar ira? eodem, quo furor. Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente: horum enim potestas in totum animum esse debet. His aut subtrahendi sunt ei, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant, (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursus in suum locum cogere?) aut rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum deservescat ira. Deservescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytæ: qui cum villico factus esset irator, *Quo te modo*, inquit, *accepissam, nisi iratus essem?*

XXXVII. Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? potest utilis esse insania? Aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? Quo modo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset: aut finem haberet prius, quam esset ultra, ulciscendi libido: aut quemquam poeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus; qui cum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit. Tanta

vis fuit poenitendi. Quibus cognitis, quis est, qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis ac voluntarius? Quis enim dubitarit, quin ægotationes animi, qualis est avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni aestimetur ea res, ex qua animus ægotat, oriantur? Unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem esse in opinione.

Et, si fidentia, id est, firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio gravis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia expectati & impendentis mali. Et, si spes est expectatio boni: mali expectationem esse necesse est metum. Ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo ut constantia, scientiæ; sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid; ii sunt ejusmodi constituti quasi mala valetudine animi; sanabiles tamen: ut de Socrate dicitur. Cum multa in conventu vitia collegisset in eum Zopyrius, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi signa, sed ratione, a se dejecta diceret.

Ergo, ut optima quisque valetudine affectus potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior: sic animus alius ad alia vitia propensior. Qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant e falsis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesque proclivior. Inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur quam perturbatio: citiusque re-

pen-

²¹ Metus quoque est diffidentis expectati & impendentis mali. Quid hoc est moniti?

Legit, diffidentia quoque est metus expectati & impendentis mali. Davinius. Interponit, si velis: metus quoque est diffidentis, expectati & impendentis mali. Anonymus.

* Man. sibi (vicio) inesse.

²² Illa sibi signa, sed ratione a se dejecta dicitur. Quid signa hic faciat, non video; & probo conjecturam cujusdam, quam Gebhardus memorat, illa sibi ingenita: nisi forte manus inista, vel innata. Certe aliquid hujusmodi sit necesse est. Bentlejus. Veteres

editiones, signa inesse. Unde conjicio, si qua inesse, ratione. Et Bentlejus.

²³ Ut optima quisque valetudine affectus potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior. Sic omnino Virg. Man. & Græc. nisi quod Victorius est auctior verbo alius potest videri. Lambinus autem: potest videri alius alio natura. &c. Et a Lambino quidem huic loco salubritas quædam data est; verum a Bentlejo, ni fallor, falsus ipsa. Sic enim legit: Ut optima quisque valetudine affectus potest videri; et natura ad aliquem morbum proclivior. Olivæctus.

penitus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur.

XXXVIII. Sed cognita jam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudiciis opinionum & voluntatibus, sit jam hujus disputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut majus aut utilius optari, quam hæc, quæ a nobis hoc quatrinduo disputata sunt. Morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, adjunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini malum majus est. Etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia, tamen ita cæteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo & perturbatos dicere solemus: at eos, qui se ægritudini dederunt, miseris, afflictis, ærummosos, calamitosos. Itaque non fortuito factum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim de ægritudine & de cæteris perturbationibus disputarem. In ea est enim fons miseriarum & caput. Sed & ægritudinis & reliquorum animi morborum una sanatio est: omnes opinabiles esse & voluntarios, ea reque suscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitis philosophia se extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari. His enim malis infidentibus non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. Aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni & beati volumus esse, omnia adjuncta & auxilia petamus bene beateque vivendi.

TUSCULANARUM

QUÆSTIONUM

LIBER QUINTUS.

Virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam.

ARGUMENTUM.

HIC liber in difficili, sed gravi, & dignissima philosopho, questione versatur, Sitne virtus ad beate vivendum se ipsa contenta. Cicero primo ex iis, quæ superioribus diebus disputarat, conficit id, quod queritur. Deinde vero ita de hac questione disputat, tanquam superioribus diebus nihil esset disputando confectum. Nam primo ostendit breviter, si sapiens omnibus perturbationibus liber sit, non posse non beatum sapientem esse, quod qui in iis sint, miseri sint necessario: Quare, cum virtus a perturbationibus sola liberet, virtutem necessario solam beatum hominem efficere: cap. 5-6. In quo reprehendit veterem Academicorum & Peripatericorum inconstantiam, qui cum tria genera bonorum faciant, solam tamen virtutem dicunt sufficere, etsi non ad beatissimam, tamen ad beatam vitam: cap. 7-13. Deinde multis tum argumentis, tum exemplis hominum & viriosorum, & virtutis laude illustrium, demonstrat, virtutem efficere hominem non solum beatum; quod est Stoicis cum Academia veteris philosophis & Peripatericis commune: sed etiam vel in cruciari & tormenris beatissimum; quod contra dicunt Platonici & Peripaterici, qui virtute quidem beatam vitam esse contendunt, sed accessione bonorum corporis & fortuna fieri beatissimam: cap. 14-28. Subjicitur tandem longa disputatio, qua initio a Platonice & Peripatericis facta, ostenditur, quomodo cuique, in primisque Epicureæ, de fine bonorum, sententiæ consentaneum putet, sapientes semper beatissimos dicere. ERNESTUS.

penitus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur.

XXXVIII. Sed cognita jam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudiciis opinionum & voluntatibus, sit jam hujus disputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut majus aut utilius optari, quam hæc, quæ a nobis hoc quatrinduo disputata sunt. Morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, adjunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini malum majus est. Etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia, tamen ita cæteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo & perturbatos dicere solemus: at eos, qui se ægritudini dederunt, miseros, afflictos, ærummosos, calamitosos. Itaque non fortuito factum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim de ægritudine & de cæteris perturbationibus disputarem. In ea est enim fons miseriarum & caput. Sed & ægritudinis & reliquorum animi morborum una sanatio est: omnes opinabiles esse & voluntarios, ea reque suscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitis philosophia se extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari. His enim malis infidentibus non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. Aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni & beati volumus esse, omnia adjuncta & auxilia petamus bene beateque vivendi.

TUSCULANARUM

QUÆSTIONUM

LIBER QUINTUS.

Virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam.

ARGUMENTUM.

HIC liber in difficili, sed gravi, & dignissima philosopho, questione versatur, Sitne virtus ad beate vivendum se ipsa contenta. Cicero primo ex iis, quæ superioribus diebus disputarat, conficit id, quod queritur. Deinde vero ita de hac questione disputat, tanquam superioribus diebus nihil esset disputando confectum. Nam primo ostendit breviter, si sapiens omnibus perturbationibus liber sit, non posse non beatum sapientem esse, quod qui in iis sint, miseri sint necessario: Quare, cum virtus a perturbationibus sola liberet, virtutem necessario solam beatum hominem efficere: cap. 5-6. In quo reprehendit veterem Academicorum & Peripatericorum inconstantiam, qui cum tria genera bonorum faciant, solam tamen virtutem dicunt sufficere, etsi non ad beatissimam, tamen ad beatam vitam: cap. 7-13. Deinde multis tum argumentis, tum exemplis hominum & viriosorum, & virtutis laude illustrium, demonstrat, virtutem efficere hominem non solum beatum; quod est Stoicis cum Academia veteris philosophis & Peripatericis commune: sed etiam vel in cruciari & tormenris beatissimum; quod contra dicunt Platonici & Peripaterici, qui virtute quidem beatam vitam esse contendunt, sed accessione bonorum corporis & fortuna fieri beatissimam: cap. 14-28. Subjicitur tandem longa disputatio, qua initio a Platonice & Peripatericis facta, ostenditur, quomodo cuique, in primisque Epicureæ, de fine bonorum, sententiæ consentaneum putet, sapientes semper beatissimos dicere. ERNESTUS.

I.

QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet Tuscularum Disputationum: quo die est a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum. Placere enim tibi admodum sensi & ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam. Quod est difficile est probatu, propter tam varia & tam multa tormenta fortuna: tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur. Nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod gravius magnificentiusque dicatur. Nam cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiam studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate vivendi tantam in eo studio curam operamque posuerunt. Quod si ab iis inventa & perfecta virtus est, & si prædium ad beate vivendum in virtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis positam & a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? Sin autem virtus subjecta sub varios incertorque casus famula fortunæ est, nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur, vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate vivendi, quam vota faciendi videantur.

Equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere: interdum & humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimescere. Vereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisque & morbos insanabiles & dolores intolerabiles adjunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentis, & separatim suis angoribus & molestiis

¹ Ex eo libro] Intelligitur Bruti liber de Virtute, quem ad Ciceronem scripsit, ut ait nosse lib. 1. de Fin. cap. 3. Ex eo nonnulla profert Seneca Const. ad Helviam cap. 9. Vide Petr. Alcyonium de Exil. lib. 1. *De virtute*.

² Huic incipio sententiæ diffidere interdum idem.

& humani generis] Interpositione mutata malim, huius incipio sententiæ diffidere interdum, & humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimescere, quemadmodum, probrante Joan. Mich. Bruto: locum distinxit M. Gryphianus. Sic enim Reg. & Pithœan.

lestiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum & ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtute, de virtutis robore existimo. Illa enim, si modo est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit; omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaque despiciens casus contemnit humanos: culpaque omni carens, præter se ipsam, nihil cenfer ad se pertinere. Nos autem omnia adversa tum venientia metu augentes, tum errore præsentia, rerum naturam, quam errorem nostrum, dammare malumus.

II. Sed & huius culpæ & cæterorum vitiorum peccatorumque nostrorum omnis a philosophia petenda correctio est. Cujus in finem cum a primis temporibus ætatis nostra voluntas studiumque nos contulisset, his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna jactati tempestate confugimus. O vita philosophia dux! o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! Quid non modo nos, sed omnino vitam hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti: tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugis, tum literarum & vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistræ morum & disciplinæ fuisti. Ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. Est autem unus dies, bene & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponeendus. Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ & vitam tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti.

At philosophia quidem tantum abest, ut, proinde ac de hominum est vita merita, laudetur; ut a plerisque neglecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitam parentem, & hoc parricidio se inquinare audeat? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiam si

M m m 2 minus

³ Avunculus tuus] Intelligit Cicero Catonem Uticensem, summæ constantiæ virum: is enim Serviliæ, Bruti matris, frater erat uterinus. Vide Plutarchum in Caton. & in Bruto. *Idem*.

* Vid. Lamb. *pene totus*

minus percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt: nec eos, a quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videamus, nomen tamen confitemur esse recens.

III. Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modo re esse antiquam, verum etiam nomine? quæ divinarum humanarumque rerum, tum initiorum, * causarumque cujusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui a Græcis σοφοί, *sapientes* a nostris, & habebantur, & nominabantur; & multis ante seculis Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur; etiam heroicis ætatibus Ulysses & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. Nec vero Atlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaſo, nec stellatus Cepheus * cum uxore, genero, filia traderetur, nisi cælestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus † ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idque eorum nomen usque ad Pythagoræ manavit ætatem: quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Philiantem ferunt venisse, cumque cum Leonte, principe Philiatorum, doctè & copiose disseruisse quædam. Cujus ingenium & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quævisse ex eo, qua maxime arte consideret. At illum artem quidem se scire nullam, sed esse *philosophum*. Admiratum Leontem novitatem nominis, quævisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos & reliquos interesset. Pythagoram autem respondisse, similem sibi videri vitam hominem, & mercatum eum, „ qui „ haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celeberrime. Nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam & „ nobi-

* Man. Lamb. *causarumque, tum*

† Stellatus Cepheus] Inter adfæ passus,

‡ Cepheus: uxor eius Calliopeia,

§ filia Andromeda, generumque versus in sidera

fuerunt relati. Vide Cic. N. D. 2. 43. l.

¶ A quibus ducti deinceps] Forte, docti

Perchius.

„ nobilitatem coronæ peterent: alii emendi aut vendendi quæ-
„ sty & lucro ducerentur: esset autem quoddam genus eorum,
„ idque vel maxime ingenium, qui nec plausum, nec lucrum
„ quærent, sed visendi causa venirent, studioseque perspicere-
„ rent quid ageretur & quo modo: item nos quasi in mercatibus
„ quædam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc
„ vitam ex alia vita & natura profectos; alios gloria servire,
„ alios pecunia: raros esse quosdam, qui, cæteris omnibus pro
„ nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur: hos se
„ appellare sapientiæ studiosos, id est enim, philosophos: &
„ ut illic liberalissimum esset, spectare, nihil sibi acquirentem,
„ sic in vita longe omnibus studiis contemplationem
„ rerum cognitionemque præstare.

IV. Nec vero Pythagoras nominis solum inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui cum post hanc Philiatum sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Græciam, quæ Magna dicta est, & privatim & publice, præstantissimis & institutis & artibus. Cujus de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat, numeri motusque tractabantur, & unde omnia orientur, quovis reciderent: studioseque ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur, & cuncta cælestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit e cælo, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita & moribus, rebusque bonis & malis querere. Cujus multiplex ratio disputandi, rerumque varietas, & ingenii magnitudo, Platonis memoria & literis consecrata, plura genera effecit differentientium philosophorum. E quibus nos id potissimum consecuti sumus, quo Socratem usum arbitramur, ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus. Quem morem cum Carneades acutissime copiosissimeque tenuisset, fecimus & alias sæpe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. Et quadridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris, mimus: quinto autem die,

die, cum eodem in loco confedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus.

V. AUD. Non mihi videtur ad beate vivendum satis posse virtutem. MAR. At hercule Bruto meo videtur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. AUD. Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed hoc, quod mihi dixi videri, quale sit: de quo a te disputari volo. MAR. Nempe negas ad beate vivendum satis posse virtutem? AUD. Profus nego. MAR. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene vivendum satisne est praesidium in virtute? AUD. Certe satis. MAR. Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miserum dicere, aut, quem bene fateare, cum negare beate vivere? AUD. Quidni possum? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, & ob eam rem bene vivi potest, dummodo intelligas, quid nunc dicam bene. Dico enim, constanter, graviter, sapienter, fortiter. Haec etiam in equuleum conjiciuntur, quo vita non adspirat beata.

MAR. Quid igitur? solane beata vita, quaeso, relinquitur extra ostium limenque carceris, cum constantia, gravitas, fortitudo, sapientia, reliquaque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusat nec supplicium, nec dolorem? AUD. Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Ista me minime movent, non solum quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam levia quaedam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata quam potata delectant. Velut iste chorus virtutum, in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate; ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata vita a se desertas passura videatur. Cum autem animum ab ista pictura imaginibusque virtutum ad rem veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquatur, possitne quis beatus esse, quamdiu torquatur.

Quamobrem hoc nunc quaeramus. Virtutes autem noli vereri ne exposculent & querantur se a beata vita esse relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse etiam beatos: multaque de M. Ati-

Atilio ⁶, Q. Cepione ⁷, M. Aquilio ⁸ recordatur: beatamque vitam, si imaginibus potius uti quam rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatque ei cum dolore & cruciatu quidquam esse commune.

VI. MAR. Facile patior, te isto modo agere: est iniquum est praescribere mihi te, quemadmodum a me disputari velis. Sed quaero, utrum aliquid actum superioribus debuit, an nihil arbitremur? AUD. Actum vero, & aliquantum quidem. MAR. Atqui, si ita est, profligata jam haec & pane ad exitum adducta quaestio est. AUD. Quo tandem modo? MAR. Quia motus turbulenti, iactationesque animorum incitatae & impetu inconsiderato elatae, rationem omnem repellentes, vitae beatae nullam partem relinquunt. Quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum saepe adest, alterum semper impendit, esse non miser? Quid, si idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet: si debilitatem, cecitatem: si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis saepe contingit, servitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert sustinetque praesentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus aegritudine eliditur, potest tandem esse non miserimus? Quid vero illum, quem libidinibus inflammatum & furem videntibus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque sitientem, nonne recte miserimum dixeris? Quid elatus ille levitate, inanique laetitia exultans & temere gestuens, nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beator?

Ergo,

⁶ M. Atilio] Regulum dicit, cujus mors cruciabilis est decantatissima. Inter alios plures videt Valerium Maximum lib. ix. cap. 2. et Gellium N. A. vi. 4. & Augustinum C. D. i. 15. *De offiis*.

⁷ Q. Cepione] Is aurum Tolosanum abfuit, quod sacrilegium causa occidit Cepioni, exercitusque ejus postea fuit, ut tradit Justinus xxxi. 3. Vide sis & Gellium 2. 9. Si Valerio Maximo fides lib. vi. cap. 9. 13. in publicis simulacris spiritum deposuit &c. Diverso tamen modo rem narrat lib. xv. cap. 7.

⁸ M. Aquilio] Hunc a Mithridate conjunctum in vincula tradunt Athenaeus lib. v. Epitome Liviana 78. & Valerius Maximus lib. ix. cap. 13. 1. Alia tamen & diversa profligata ratione rem, si modo locus integer est, nec quicquam deficit, narrat Diodorus Siculus in Excerptis Petresci. *Idem*.

Ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nulla agritudines exedunt, nulla libidines incitant, nulla futiles lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente: sic animi quietus & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat. Quod si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idemque, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid est, cur is non beatus sit: & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos?

VII. AUD. Atqui alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuunt, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitiæ efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo. Alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, vacare omni animi perturbatione sapientem. MAR. Nimirum igitur confecta res est. Videtur enim ad exitum venisse quæstio. AUD. Propemodum id quidem. MAR. Verumtamen mathematicorum iste mos est, non philosophorum. Nam geometræ cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso & probato: illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia, etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beate vivendum virtus posset, multa diceret? Cui satis esset respondere, se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: & quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic, ut, si beata

⁹ Atqui alterum dici non potest, quin hi &c.] Vix satis Latine hæc dici mihi videntur. Rõdæ sonat, dici non potest, quis: non vero recte (ut opinor) alterum dici non potest, quis. Aut igitur illud alterum iam hoc quo tollendum esse censo. Lambinus coniecte legendum, alterum non dici non potest,

vel alterum negari non potest &c. Quid vero hæc coniectura ad locum restituendum valeant, omnino non video. Equidem sic mihi fertur versum, Ciceronem scripsisse, Alterum alterum dici non potest, quod hi, qui nihil metuunt &c. nihil concupiscant &c. beati sint. Deacius,

beata vita virtute contenta sit; nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. Sed tamen non agunt sic. Nam & de honesto & de summo bono separatim libri sunt: & cum ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beate vivendum esse vim, nihilo minus hoc agunt separatim. Propriis enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim.

Cave enim putes, ullam in philosophia vocem emissam clariorem, ullumve esse philosophiæ promissum uberius aut majus. Nam quid proficetur, o dii boni! perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus: ut omnia præsidia haberet in se bene beateque vivendi: ut esset semper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum magni aestimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium¹⁰ proposuit, qui invenisset novam voluptatem. Quæ ipsa non fuit contentus: neque enim unquam finem inveniet libido. Nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus.

VIII. AUD. Vellem id quidem: sed habeo paululum, quod requiram. Ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtute confici: sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonum. Sed Brutus tuus, auctore * Aristo¹¹ & Antiocho,

Tom. II.

N n n

non

¹⁰ Præmium proposuit, qui invenisset novam voluptatem: quæ ipse inventa non fuit contentus: neque enim unquam finem inveniet libido.] Multa hæc errata sunt. Principio, illud invento neque apud Victorium habetur, nec Gebhardum, utpote quod repellant omnes manuscripti. Deinde ex mendosis editionibus restituit Gebhardus ipse & invenit: ac Victorius cum tuo codice ipsa habent, & inveniret. Rectissime. Lege totum locum parva unius vocule mutatione: Præmium proposuit, qui invenisset novam voluptatem: quæ

ipsa non fuisse contentus: neque enim finem inveniret libido. Noli dubitare, quin Ciceronis hæc manus sit: nam in vulgata lectione id solum affirmatur, novam voluptatem solum fuisse inventam. Unde vero, aut qui potuit? quis id prodidit, quis auctor est? Beatius.

* Vult. Man. Grut. Arifone

¹¹ Arifone] Vulgati perique, Arifone: sed quo Arifone? Non Chio, neque Cæo: quos audire Brutus non potuit, rebus humanis iam exemptos. An Arifone illo, cuius mem-

non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquid præter virtutem. MAR. Quid igitur? contra Brurumne me dicturum putas? AUD. Tu vero, ut videtur: nam præfinire non est meum.

MAR. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristo nuper, cum Athenis imperator apud eum diverſarer, diffensio fuit: Mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte pleraque res nominari, etiam si qua pars abesset, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam: quæ genere, non numero cernentur: item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte clauderet, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum.

Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quanquam non constantissime dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligit, quid requirat, ut sit beator: si est enim quod desit, ne beatus quidem est, & quod ex maiore parte unamquamque rem appellari spectarique dicunt, est ubi id isto modo valeat. Cum vero tria genera malorum esse dicant: qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adversa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus & confectum doloribus, huic paululumne ad beatam vitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam cum statuisset, verbera, tormenta, cruciatibus,

mentio est Acad. II. 4. Sed enim erat philosophia non ignavis, non cum tamen Brutus, sed Aristum, Antiochi fratrem, Athenis audire. Quod testatur Cicero, Acad. I. 3. & de Finib. V. 3. Hic ergo respondendum est Aristo pro Aristotele: in quo hæsitasse miror Davisium. Eoque miror magis, quod ipse hoc nomen in veteri codice legerat. Dobinitioque omnem eximit quod addit Cicero, Athenis se discipulum apud fratrem Antiochi, & Aristum hospitem suum vocat, Brut. 97. Hæc Lambius jam, Fulvique Ursinus vi-

derant: at non explicaverant satis. Bubeo.

* Vult. Man. Lamb. claudisset
12. Claudere.] Itz Gebhardus e suis edidit Mss. quibusdam faciunt nostri. Davisius. Videtur Bentleio calcum illud & obsolevit clauderet pro claudisset. Ego hic retinui: nec tamen in Oratore, cap. 57. Nam si restum est, satis tibi sit uno in loco legi apud Ciceronem: si minus probant, non debui semel atque iterum Gebhardo, vel Grætero fidem habere. Olivarius.

tus, patriæ everſiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad male misereque vivendum, non est ausus elate & ample loqui, cum humiliter demisseque sentiret.

IX. Quam bene, non queritur: constanter quidem certe. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. Hic autem elegantissimus omnium philosophorum & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum: vexatur¹³ autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torquetur, qui crucietur, beatus esse non possit. In eo etiam putatur dicere, in rotam beatam vitam non ascendere. Non usquam id quidem dicit omnino, sed, quæ dicit, idem valent.

Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis, in malis naufragia fortuna, huic succedere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus & libris & scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudavit illam sententiam:

Vitam¹⁴ regit fortuna, non sapientia.

Negat ab ullo philosopho quidquam dictum esse languidius. Recte id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus, in casu atque fortuna; nonne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum & ad corpus pertinentium, quam consilium valere?

N n n 2

An

¹³ Vexatur autem ab omnibus (Theophrastus, qui torquetur, qui crucietur, beatus esse non possit) primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is qui torquetur, qui crucietur, beatus esse non possit.] Quid hoc est, obsecro, Vexatur ab omnibus in eo libro, quem scripsit de vita beata? Quod absurdum? Si ad vel propter quod libentis dixisset, utique esset quod intelligere possent. Nunc portentum plane narrat, ut aliquis in libro proprio ab aliis vexetur. Quid multa? Tu liberris plorare iube, & se reflectere Vexatur autem ab omnibus, primum quod in eo libro, quem inscripsit de vita beata, multa disputat, quamobrem is

qui torquetur, qui crucietur, beatus esse non possit. Certe hanc emendationem postulat, cum ipsa sententia, tum apodictis hæc relictio quæ mox sequitur? Primum dixerat, vexatur, quod malis dijudicari. Sec. Quid insensibile? hoc scilicet quod mox subiungit: Vexatur idem Theophrastus & libris & scholis suo laudavit illam sententiam, Vitam regit fortuna, non sapientia. Bentleius. * Vult. in vana (id est genus quoddam tormenti apud Græcos)

¹⁴ Vitam regit fortuna] Verius ex iustitico Græco translatus, qui sic loquitur.

An malum Epicurum imitari? qui multa præclare sepe dicit: quam enim sibi constanter convenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum. Philosophi id quidem: sed si Socrates aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat, quemquam jucunde posse vivere, nisi idem honeste, sapienter, justeque vivat. Nihil gravius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum, honeste, sapienter, juste, ad voluptatem referret. Quid melius, quam fortunam¹⁵ exiguam intervenire sapienti? sed hoc in se dicit, qui, cum dolore non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum maxime contra fortunam gloriatur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus, *Occupavi te*, inquit, *Fortuna, atque cepi: omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses*. Præclare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. Tu vero, Metrodore, qui omne bonum in visceribus medullisque condideris; & definieris, summum bonum firma corporis affectione explorataque spe contineri, fortunæ aditus interclusisti? Quo modo? isto enim bono jam exspoliari potes.

X. Atque his capiuntur imperiti: & propter hujusmodi sententias istorum hominum est multitudo. Acute autem disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in ea ipsa sententiâ, quam in hac disputatione suscepimus, omnes bonos semper beatos volumus esse. Quid dicam bonos, perspicuum est. Omnibus enim virtutibus instructos & ornatos, tum sapientes, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. Equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adjuncto malo. Neque ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, subjecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulara bonorum complexio. Hanc

Τὸ κατὰ τὴν ἐπιπέδου ἀποφύματ', ἢ ἐκ τῆς βελίας. Exat apud Plutarchum *επιπέδου τὸ κατὰ τὴν ἐπιπέδου*. Exat etiam apud Stobæum *Eclog. Physl. & Chærenon* tribuitur. *Dioclitus*.
 15 Fortunam exiguam intervenit sapienti] Seneca de *Consol. Sap.* cap. 15. Epicurus,

Rato, inquit, sapienti intervenit Fortuna. Eiusdem dicti meminere nosser de *Finib. l. 19.* & *Vitruvius lib. VI. Præf. Græcæ: ἡμετέρας τῆς ἐπιπέδου ἀποφύματ'.* Exat apud *Lactantium X. 144. Idem.*

Hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest. Aderit enim malorum, si mala illa ducimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, servitus denique. In his tot & tantis (atque etiam plura possunt accedere) potest esse sapiens: nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrare. At si ea mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore esse possit?

Non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quæ supra enumeravi, in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem. Quos si titulus hic delectat insignis & pulcher, Pythagora, Socrate, Platone dignissimus, inducant animum, illa, quorum splendore capiuntur, vires, valetudinem, pulchritudinem, divitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. Tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis.

Neque hunc¹⁶ & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis & bonis numerare, concedi ullo modo potest. Quæ gloria commotus Epicurus exoritur: cui etiam, si diis placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate hujus sententiæ capitur: sed nunquam id diceret, si ipse se audiret. Quid est enim, quod minus conveniat quam ut is, qui vel summum vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, *Quam hoc suave est*, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate atque constantia.

XI.

16 Neque hunc] Tit. Livius, unum aliquem. Vide H. Casaubonum in illud *Petiti*, v. 86. *Stoicus hic.*

XI. AUD. Adducis me, ut tibi assentiar. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. MAR. Quonam modo? AUD. Quia legi tuum nuper quartum de Finibus. In eo mihi videbare, contra Catonem differens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem & Peripateticos nihil præter verborum novitatem interesse. Quod si ita est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, latis magnam vim in virtute esse ad beate vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? Rem enim opinor spectari oportere, non verba.

MAR. Tu quidem tabellis¹⁷ obsignatis agis mecum: & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant. Nos in diem vivimus. Quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. Itaque soli sumus liberi. Verumtamen, quoniam de constantia paulo ante diximus, non ego¹⁸ hoc loco id querendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori, Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset: sed, si ita esset, tum, ut hoc totum, beate vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. Quam sibi conveniat, ipse viderit. Gloria quidem hujus sententiæ quis est illo viro dignior? Nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus.

XII.

¹⁷ Tabellis obsignatis. Me scripseram meorum testimonio redigendis. Metaphora dicta est a sigillis annulis vel manibus signatis, quas in causarum actione profertur iurificulii. Dicitur.

¹⁸ Non ego hoc loco id querendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori Aristoni, Bonum esse solum quod honestum esset: sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate vivere, in una virtute poneret. Multa hic peccantur. Primum illud potest quis referendum? Si ad Aristonem & Zenonem, (alius autem nemo est) dicendum utique est potest. Sed nec hoc neque illud sanum sensum efficit. Quæstion enim aut querat, aut optet, ut Zeno & Aristus beatam vitam in una virtute ponerent: cum id eos constanter fecisse & ipse sæpe dixerit, & res sit notissima? Deinde ferres de apodosis orationis est vitiosa: Non, inquit, que-

rendum puto, verumne sit: sed tum ut. Videtur jam, opinor, in Aristotele, quod & Lambinus, acriter interdum cernens, ubi ceteri cæcitant, recte animadvertit: lego enim tum utrum. Recte hoc, si modo & illud insuper perspexisset, aliam tamen sententiæ medicinam adhibendam esse: quippe, si ita esset, ut Zenoni placuit, bonum esse solum quod honestum, nulla ultra quæstio foret, utrum vita beata in una virtute consisteret. Lege igitur totum locum: Non ego hoc loco id querendum puto, verumne sit... bonum esse solum quod honestum esset: sed, si ita esset, utrum (vel rectene) hoc totum beate vivere in una virtute poneretur. Hoc nempe illud est, quod Peripateticos tangit: qui, cum negarent solum bonum esse quod honestum, bonam tamen vitam sola virtute compleri volebant. Benestera.

XII. Et si Zeno Citiaus, advena quidam, & ignobilis verborum opifex, insinasse se in antiquam philosophiam videretur: hujus sententiæ gravitas a Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio usurpata est, ut nihil præter virtutem diceretur bonum: velut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archelaum, Perdicæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret? „Haud scio,“ inquit: nunquam enim cum eo collocatus sum. Ain tu? an tu aliter id scire non potes? Nullo modo. Tu igitur ne de Perlarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit? „An ego possum, cum ignorem, quam sit doctus, quam vir bonus? Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? Ira prorsus existimo, bonos, beatos: improbos, miseros. Miser ergo Archelaus? Certe, si injustus. Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid vero in Epitaphio? quo modo idem? „Nam cui viro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beate vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario, pendere ex alterius eventis, & errare coguntur: huic optime vivendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit & obediet præcepto illi veteri: Neque enim lætabitur unquam, nec crebrebit nimis; quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.

XIII. Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto augustoque fonte nostra omnis manabit oratio. Unde igitur rectius ordiri possumus, quam a communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modo animal, sed etiam quod ita ortum esset et terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere a terra altius possunt; alia temper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepesfacta frondescent; neque est ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & suis in quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas; omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediende, perfecta sint.

Faci-

Facilius vero etiam in bestiis, quod his sensus a natura est datus, vis ipsius naturæ perspicui potest. Namque alias bestias nantes aquarum incolas esse voluit: alias, volucres, cœlo frui libero: serpentes quasdam, quasdam esse gradientes, earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas: immanes alias, quasdam autem cicures: nonnullas abditas terraque testas. Atque earum quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ. Et ut bestiis aliud aliis præcipui a natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius. Etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem: humanus autem animus, decerptus ex mente divina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest.

Hic igitur, si est excultus, & si ejus acies ita curata est, ut ne cæcetur erroribus; sit perfecta mens, id est, absoluta ratio: quod est idem virtus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum atque cumulatam est, idque virtutis est proprium: certe omnes virtutis compotes beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatissimi. Quid enim deest ad beate vivendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest?

XIV. At diffidat necesse est, qui bona dividit tripartito. Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? Atqui, nisi stabili, & fixo, & permanente bono, beatus esse nemo potest. Quid ergo ¹⁹ ejusmodi istorum est? ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur: qui gloriantur cuidam mercatori, quod multas naves in omnem oram maritimam dimississet, *Non sane optabilis quidem ista*, inquit, *videntibus apta fortuna*. An dubium ²⁰ est, quin nihil

¹⁹ Quid ergo ejusmodi? Videntur hæc mihi melius esse interpuncta in antiqua editione: Quid ergo? Ejusmodi istorum est, (supple, bonum) ut mihi &c. Buberius. Vulgata interpunctio hunc præbet, sensum: Quid

ergo ejusmodi, stabile, fixum, permanens, isti habent, qui bona tripartito dividunt? Nihil prolixius. Ut mihi Laconis &c. Annotavit.

²⁰ An dubium est, quid nihil sit habendum

nihil sit habendum in eo genere, quod vita beata complectitur; si id possit amitti? Nihil enim interarescere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. Nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit.

Voluimus enim, cum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum, non ut parvo metu præditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, non qui parum metuit, sed qui omnino metu vacat. Quæ est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in ad-eundo periculo & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu?

Atque hæc certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. Qui autem illam maxime optatam & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello vacuitatem agritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adfit, aut adesse possit multitudo malorum? Qui autem poterit esse celsus, & rectus, & ea, qua homini

Tom. II.

O o o

in eo genere, quo vita beata complectitur, si id possit amitti? In præcis editionibus legebatur, quod vita beata complectitur. Lambertus cum in codicibus suis, renecisset, quo, & sibi in suis Gebhardus scriptorum codicum auctoritati iureque cederant, ita ut complectitur passim hic accipiendum, existimant. Id cum tibi durum & sine exemplo merito videretur, tu confugisti ad Hellenium, quo pronomen eodem casu effecti solet ac nomen antecedens. Sed acri & castigato iudicio sic est opus. Quamvis enim verissimum sit hanc dicentem formulam apud Latinos obtinuisse, ut non pluribus ostendimus ad illud Flacci Sermon. l. 6. vers. 68. *Interdum in eo genere, quo vita beata complectitur, quod nullo populo; ubi vulgo fertur, quæsi, magis illud tamen obsequendum est.* Quærat hoc fieri solum in veris usus frequentioribus, hinc tere aut prima aut secunda persone, quæque ibi loci dependentiam seu ipsarum naturam habent. Sic in omnibus exemplis & tuis & meis, *Justice, quo modo, Cassia, qua dixi, Forum, quorum consuevi, Illa, quo recit, Libra, quo dixi, Colucrium, quibus dixisti, Rationibus, quibus præscripsimus; Loco, quo commemoravi, Ra-*

tionem, qua dixi, Ista sit equitatis, qua ostendit; Augustio, quo dicitur; Nomen, cuius dicitur; Spatio, quanto patitur; Mistris, quanto perit. Horum exemplorum speciem si attente consideres, intelliges profecto Hellenium hunc non posse aptari isti, de qua agimus, loco; ubi nihil est illarum, quarum diximus, conditionum. Hoc enim si in hinc liceret, omnis Latini sermonis ratio & analogia plane perverteretur. Quid ergo fiet? aut quo tandem pacto hic nodus solvetur? Id vero nullo negotio: quippe mendosum est illud complectitur; quod sic emendandum: *An dubium est, quid nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata complectitur?* Quid nunc videtur? nova vox, opinor, exortitur. Ita notat hoc ipso libro cap. 16. *Dicitur illi quidem, sed hinc vitam beatam compleri non potest.* De Eiusdem lib. 3. *Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant, cuius nihil vident.* Ibidem xv. *Negate vitam beatam esse, que expleta sit omnibus rebus, quas natura desiderat.* &c. v. 12. *Et enim vita expletur, que sit animi corporisque expleta virtutibus.* Bentlejus.

accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita censebit? An Lacedaemonii Philippo minitanti per literas, se omnia, quae conarentur, prohibitorum, quae fuerunt, *num se esset etiam mori prohibebiturus*: vir is, quem quarimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam civitas universa? Quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quae sit moderatrix omnium commotionum; quid potest ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab aegritudine & a metu vindicet: temperantia tum a libidine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Haec efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata.

XV. Atqui cum perturbationes animi miseram; sedationes autem vitam efficiant beatam; duplexque ratio perturbationis fit, quod aegritudo & metus in malis opinatis; in bonorum autem errore letitia gestiens, libidoque versentur: cum haec omnia cum consilio & ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipsis inter se dissentientibus atque distractis, quem vacuum, solum, liberum videris, hunc dabitabis beatum dicere? Atqui sapiens semper ita affectus est. Semper igitur sapiens beatus est. Atqui etiam omne bonum laetabile est: quod autem laetabile, id praedicandum & praeseferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum. Si vero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. At quae isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. Solum igitur bonum, quod honestum. Ex quo efficitur, honestate unam vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserimum.

An dubitas, quin praestans valetudine, viribus, forma, acerrimis integerrimisque sensibus, (adde etiam, si libet, pernicitatem & velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam) si fuerit is, qui haec habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo: dubitabine eum miserum dicere? Qualia igitur ista bona sunt, quae qui habeat, miserimus esse possit? Videamus, ne, ut acervus ex sui gene-

ris granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quae sola honesta sunt, efficiendum est beatum. Ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit. Quo detracto, quid poterit beatum intelligi? Etenim quidquid est, quod bonum sit, id expectandum est: quod autem expectandum, id certe approbandum: quod vero approbaris, id gratum acceptumque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Quod si ita est, laudabile sit necesse est: bonum igitur omne laudabile: ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. Quod ni ita tenebimus, multa erunt, quae nobis bona dicenda sine.

XVI. Omitto divitias: quas, cum quivis, quamvis indiguus, habere possit, in bonis non numero. Quod enim est bonum, id non quivis habere potest. Omitto nobilitatem famamque popularem, stultorum improborumque consensu excitatam. Haec, quae sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suavis, & ea, quae Euryclea laudat Ulyssi pedes abluens, *sevirudo orationis, mollitudo corporis*. Ea si bona ducemus, quid erit in philosophi gravitate, quam in vulgi opinione stultorumque turba, quod dicatur aut gravius, aut grandius?

At enim eadem Stoici *praecipua* vel *producta* dicunt, quae bona isti. Dicunt illi quidem: sed his vitam beatam compleri negant: hi autem sine iis esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. Nos autem volumus beatissimam: idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. Sic enim princeps ille philosophiae diserebat: *Qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem: qualis autem ipse homo esset, talem ejus esse orationem: orationi autem facta similia, factis vitam*. Affectus autem animi in bono viro laudabilis: & vita igitur laudabilis boni viri: & honesta ergo, quoniam laudabilis: ex quibus, bonorum beatam vitam esse, concluditur.

Etenim, pro deorum atque hominum fidem! parumne cogni-

21. *Praecipua, vel producta* Vide lib. 3. de Finib.

gnitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otii consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo ejus esse placidissimam pacem? Vir igitur? temperatus, constans, sine metu, sine aegritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, nonne beatus? At semper sapiens talis, semper igitur beatus? Jam vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre; quae agit, quaeque sentit? Refert autem omnia ad beate vivendum: beata igitur vita laudabilis, nec quidquam sine virtute laudabile: beata igitur vita virtute conficitur.

XVII. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera vita quidquam est praedicabile aut gloriandum: nec in ea, quae nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua vita praedicabile aliquid, & gloriandum, ac praefereendum: ut Epaminondas,

Consilii nostris laus est attonsa Laconum:

ut Africanus,

A sole exoriente, supra Maeori paludes,

Nemo est, qui factis me aequiperare queat.

Quod si est, beata vita glorianda, & praefereenda.

22 Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine aegritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, nonne beatus? Ita omnes editiones codiciferae, qui hodie supersunt; quin etiam & Nonius Marcellus, in V. Alacritas, si e dicituribus fides. Verum tamen, aut plane nullum sum iudicio, aut lectio haec a mala manu est, & Ciceroni inficianda. Quorum enim sine ulla alacritate? Quid sibi commentus alacritate, ut, cum cetera illa metus, aegritudo, libido, nullo epitheto hic damnetur, ipsa quasi omnium secretissima, ne ulla quidem in viro constanter esse debeat? an haec tribus illis pejorem esse credendum est? An qui tantum abest ut peior sit, ut ipse, per se (nisi modum forte excoerit) laudanda sit, atque optanda. Ita sepe Noster in se in amicis, in toto senatu alacritatem praedicat. Ac profecto qui sine ulla alacritate est, idem sit inertis, torpidus, leposus, ignavus, aeger, moelus: miser denique necesse est. Quid ergo? tu illud velle in malam rem ire iube, & lege meo periculo, sine metu, sine

aegritudine, sine alacritate, futili, sine libidine. Nimirum cum secundum Stoicos perturbationum partes sint quatuor, aegritudo, metus, libido, aegritudo, sine alacritate: hanc ultimam, quia voces illae per se laesae sunt, & lepius in laeso quam in viro ponuntur, semper epitheto aliquo dehonestac, quo ostendatur eam aut fines suos excedere, aut mala de causa oriri. Sic Tullius in 4. Tullio, inquit, hae perturbationes, lecturae, gestiones, & libido. Sic C. 6. Lactis vitium non nimis. Gellius, 7. Profecto a libidine. Sic in libro alacritas, 33. Epistolarum quibusque libidinis, 17. 12. Insuper libidinis. Ergo hic non adeo magna immutatio: Sine alacritate futilis: ut Tullius, 6. Futilis lectio, & epistolae, 17. 17. Nec sicuter, quid excoerit ardet aegritudo, nec alacritate futili gestiones delinqueat, Bentlejus.

23 Consilii nostris laus est attonsa? In egrum epigramma exhibet Paulinas in Boetio Davistis.

ferenda est: nihil est enim aliud, quod praedicandum & praefereendum sit. Quibus positis, intelligis quid sequatur. Et quidem, nisi ea vita beata est, quae est eadem honesta: sit aliud necesse est melius vita beata. Quod erit enim honestum, certe ferebuntur esse melius. Ita erit beata vita melius aliquid: quo quid potest dici perverius? Quid? cum fatentur satis magnam vim esse in virtutibus ad miseram vitam, nonne fatendum est, eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? Contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quaro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externae, tantum propendere illam boni lancem patet, ut terram & maria deprimat.

XVIII. Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, & extenuantem cetera & abjicientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? Quod quidem nisi sit, virtutum interitus consequetur. Nam in quem cadit aegritudo, in eundem metum cadere necesse est. Est enim metus futurae aegritudinis sollicita expectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia. Ergo ut idem vincatur interdum, nec putet ad se praescriptum illud Atrei pertinere:

Proinde ita parens se in vita, ut vinci nesciant.

Hic autem vincetur, ut dixi: nec modo vincetur, sed etiam serviet. At nos virtutem semper liberam volumus, semper invictam. Quae nisi sunt, sublata virtus est.

24 Quo loco quaro, quam vim habeat libra illa Critolai, qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externae, tantum propendere illam boni lancem patet, ut terram & maria deprimat? Quid illud est, quod hanc lancem dicit? Cum in utraque lance fuerint bona, in illa bona animi, in hac bona corporis & externae. Hocine a tot editoribus doctissimis tam patienter ferri? Lene vero, Tullium propendere illam animi lancem patet. Vel de hae boni, & aegritudo, Tullium propendere illam lancem patet. 25 Ut terram & maria deprimat? In illam, hoc est, quam priorem nominavit: Noter de Fin. V. 30. Audedo igitur cetera.

Arqui... quae secundum naturam sunt, bona appellata Critolai, qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externae, tantum propendere illam boni lancem patet, ut terram & maria deprimat. Nota hanc locutionis genus solentis. Nam in bilance quae laevae praeponderat, non depresso oppositam, verum elevat. Sed vulgaris sectio erroris labi, etiam sapientis & disertis contumeliam est. Bentlejus. Legi velim, illam nostram lancem, pro quo, hanc & cetera scripturae compendiosae leguntur Imperitii, Budei, & cetera. 25 Ut terram & maria deprimat? In illam, hoc est, quam priorem nominavit: Noter de Fin. V. 30. Audedo igitur cetera. Et igitur hanc. Davistis.

Atqui si in virtute satis est praesidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate. Satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus. Si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, semperque simus invicti. Sequitur, ut nihil poeniteat, nihil desit, nihil obset. Ergo omnia profuenter, absolute, prospere. Igitur beate. Satis autem ad fortiter vivendum virtus potest. Satis ergo etiam ad beate. Etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupivit, nunquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est quod adest, neque eam unquam sui poenitet.

XIX. Similemne putas C. Laelii unum consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa (si cum sapiens & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis praeferitur, non populus a bono consule potius quam ille a vano populo repulsum fert) sed tamen utrum malles, te, si potestas esset, semel, ut Laelium, consulere, an, ut Cinna, quater? Non dabito, tu quid respondurus sis: itaque video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem. Responderet enim alius fortasse, se non modo quatuor consulatus uni antepone: sed unum diem Cinnae, multorum & clarorum virorum totis atatibus. Laelius si digito quem attigisset, poenas dedisset. At Cinna, collega sui, consulis Cn. Octavii, praedici caput iussit, P. Crassi, L. Caesaris, nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiaeque cognita: M. Antonii, omnium eloquentissimi, quos ego audierim: G. Caesaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis. Beatissime igitur, qui hos interfecit? Mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit; sed etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret. Etsi peccare nemini licet. Sed sermonis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.

Utrum tandem beator C. Marius, tum cum Cimbrica victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit, paene altero Laelio, (nam hunc illi dico simillimum) an cum civili bello victor, iratus, necessarius Catuli deprecantibus non semel respondit, sed saepe, *Moriaris?* In quo beator ille, qui huic

huic nefariae voci paruit, quam is, qui tam scelerate imperavit. Nam cum accipere, quam facere praestat injuriam: tum morti iam ipsi adventanti paulum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam quod Marius, talis viri interitu sex suos obtrudere consulatus, & contaminare extremum tempus aetatis.

XX. Duodequadragesimo annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum v. & xx. natus annos dominatum occupavisset. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus praeditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem & indultivum, eundem tamen maleficum natura & injustam. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserimum. Ea enim ipsa qua concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequbatur. Qui cum esset bonis parentibus atque honesto loco natus, (etsi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretque & aequalium familiaritibus & consuetudine propinquorum; haberet etiam more Graecia quosdam adolescentes amore conjunctos: credebat eorum²⁶ nemini. Sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, & quibusdam convenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatus cupiditatem in carcerem quodam modo ipse se incluserat. Quin etiam, ne tonsori colulum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido²⁷ ancillarique artificio regia virgines, ut tonstriculae, tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultae, ferrum removit, instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent. Cumque duas uxores haberet, Aristomachen, civem suam, Doridem autem Locrentem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia

²⁶ *Condebat eorum nemini*] Erasmus edebat, ut & Bentlejus legit, *credebat se eorum nemini*.

²⁷ *Ita sordida ancillarique artificio, regia virgines, ut tonstriculae, tondebant barbam & capillum patris*] Non placet illud artificio: non enim prostabantur se tonstrices esse, sed eo munere sumi cogebantur. Quamobrem mirifice placet, atque adeo verissima est tui codicis lectio, *sordido ancillarique officio*. Propertius, IV. 9. *idem ego Sidoniae feci servilia palla officia*. & *Lydiae pessa diurna colu*. Horat. Seren. II. 6. *Nec non vernatiter ipsae Foangruae officii*. Plautus Cistellaria IV. 1. *Festulentum est puerile officium*. Bentlejus.

omnia specularetur & perferretur ante. Et, cum fossam latam cubiculari lecto circumdedit, ejusque fossa transitum ponticulo ligneo conjunxisset: eum ipsum, cum forem cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cum pila ludere vellet, (studiose enim id faciebat) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset: *Huic quidem certe vitam tuam commisit*: arrisissetque adolescens: utrumque iussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita. Quem enim vehementer amat, occidit. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem tyrannus ipse iudicavit²⁸ quam esset beatus.

XXI. Nam cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam adium regiarum; negaretque unquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, o Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto: abacosque complures ornavit argento auroque calato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosque nutum illius intuentes diligenter ministrare. Adorant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium, e lacunari fera equina aptum, demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: jam ipsa defluebant coronæ: denique exoravit tyrannum,

²⁸ *Judicavit*.] In. Victorius, Gruterus; Bentejus. Wopkensius; sed, *instigavit*, Man. Lamb.

tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquid terroris impendat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad justitiam remigraret, civibusque libertatem & jura redderet: iis enim se adolescens improvisa ætate irriterat erratis, eaque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse cœpisset.

XXII. Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis²⁹ duobus illis: quorum cum alterum vadem mortis accepisset; alter, ut vadem suum liberaret, præsto fuisset ad horam morti destinatam: *Utinam ego*, inquit, *tertius vobis amicus adscriberem!* Quam huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homini præsertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum vero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum: quam bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in aliis, suum cuique pulchrum est. Adhuc neminem cognovi poetam, (& mihi fuit cum Aquinio³⁰ amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet. Te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus; omni cultu & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non ego jam cum hujus vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis aut Archytæ vitam comparabo, doctorem hominum & plane sapientium.

XXIII. Ex eadem urbe humilem homunculum a pulvere³¹ & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem.

Tom. II.

P p p

Cujus

²⁹ *In Pythagoreis*.] Vide lib. III. de Officiis cap. 10.

³⁰ *Aquinio*.] Aut, quod melius, *Aquino*, ut in altero est codice Lugdunensi. Consentium Catullianorum Carminum exempla omnia Epigr. XIV. Habent enim omnia *Aquinio*, quam vocem exigit veritas: alteram *Aquinio* respicit: Neque videri quid fuerit,

cur explicatores Catullum e Cicrone maluerint, quam e Catullo Cicronem emendare. Porro *Aquinio* nomen esse Romanæ alicujus familiæ, ut *Crispinus*, *Silvanus* &c. *Babeius*.

³¹ *A pulvere & radio*.] Mathematicis studiis deditum. Locutionis ratio est, quod *radio* sic instrumentum, quo geometria in mensa, pulvere conspergitur, *radio* sua describere, moris erat. *Dovigius*.

Cujus ego quaestor ignoratum ab Syraculanis; cum esse omnino negarent, septum undique & vestitum vepribus & dumentis indagavi sepulcrum. Tenebam enim quosdam senarios, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant, in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro. Ego autem, cum omnia collustrarem oculis, (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animadverti columellam non multum e dumis eminentem: in qua inerat sphaera figura, & cylindri. Atque ego statim Syraculanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quaererem. Immissi cum falciibus multi purgarunt & aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad advertebam basim accessimus. Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus verliculorum, dimidiatis fere. Ita nobilissima Graecia civitas, quondam vero etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberravit oratio.

Quis est omnium, qui modo cum masis, id est, cum humanitate & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? Si vitae modum actionemque quaerimus: alterius mens rationibus agitandis exquirendisque aiebatur, cum oblectatione solertia; qui est unus suavissimus pascus animorum: alterius caede & injuriis, cum & diurno & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. Quae regna, quas opes studiis eorum & delectationibus antepones? Etenim quae pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quaeris, optimum. Quid est autem in homine sagaci ac bona mente melius? Eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus. Bonum autem mentis est virtus. Ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quae pulchra, honesta, praecleara sunt, (ut supra dixi: sed dicendum idem illud paulo uberius videtur) plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem plenisque gaudiis cum perspicuum sit vitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate.

XXIV. Sed

XXIV. Sed, ne verbis solum attingamus ea, quae volumus ostendere, proponenda quaedam quasi moventia sunt, quae nos magis ad cognitionem intelligentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam praestans vir optimis artibus, isque animo parumper & cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio sit necesse est. Tardis enim mentibus virtus non facile comitatur. Deinde ad investigandam veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille animi foetus exsistat: unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturae: alter in descriptione experendarum fugiendarumve rerum: tertius in judicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas differendi, tum veritas judicandi.

Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animi, cum his habitantem pernoctantemque curis? Ut, cum totius mundi motus conversionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia caelo inhaerentia cum ejus ipsius motu congruere certis infixis sedibus; septem alia suos quaeque tenere cursus, multum inter se aut altitudine aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen & certa sui cursus spatia definiant. Horum nimirum adpectus impulit illos veteres & admonuit, ut plura quaerent. Inde est indagatio nata inferiorum & tanquam feminum, unde essent omnia orta, generata, concreta: quaeque cuiusque generis vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquentis origo, quae vita, qui interitus, quaeque ex alio in aliud vicissitudo atque mutatio: unde terra, & quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineat: in qua omnia delata gravitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo.

XXV. Hac tractanti animo, & noctes & dies cogitanti exsistit illa a deo Delphis praecpta cognitio, ut ipsa se mens agnoscat, conjunctamque cum divina mente se sentiat: ex quo insatiabili gaudio compleatur. Ipsa enim cogitatio de vi & natura deorum, studium incendit illius aeternitatis imitandae: neque se in brevitate vitae collocatam putat, cum rerum

P p p 2

cau-

* Man. Lamb. committitur
* Vid. de sermone

b Man. sustinetur
c Man. Lamb. mens vitis carum cognosce

causas alias ex aliis aptas & necessitate nexas videt. Quibus ab aeterno tempore fluentibus in aeternum ratio tamen mensurae moderatur.

Hac ille intuens atque suspiciens, vel potius omnes partes orasque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana & ceteriora considerat? Hinc illa cognitio virtutis existit: efflorescunt genera, partesque virtutum: invenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quo referenda sint officia, quae degenda aetatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis hoc vel maxime efficitur, quod hac disputatione agimus, ut virtus ad beate vivendum sit se ipsa contenta.

Sequitur tertia, quae per omnes partes sapientiae manat & funditur, quae rem definit, genera dispartit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera & falsa diiudicat, differendi ratio & scientia: ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. Sed haec otii. Transleat idem iste sapiens ad rempublicam tuendam: quid eo possit esse praestantius, cum prudentia utilitatem civium cernat, iustitia nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot tam variisque virtutibus? Adjunge fructum amicitiarum: in quo a doctis positum est cum consilium omnis vitae consentiens & pane conspirans, tum summa iucunditas e quotidiano cultu atque victu. Quid haec tandem vita desiderat, quo sit beator? cui referat tot tantisque gaudiis fortuna ipsa cedat necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est virtutibus, beatum est, omnemque sapientes iis gaudiis perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse necesse est.

XXVI. AUD. Etiamne in cruciati, atque tormentis? MAR. An tu me in viola putabas, aut in rosa dicere? An Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, (quod quidem, ut habet³² se res, me tamen plaudente dicit) nullum sapientem

³² Ut habet se res, me tamen plaudente ut ut habet se res, me tamen: hoc est, ostendit. Sententia non recte procedit. Lege, tamenque habet se res, quamvis non confiteri

pienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, *Quam pro nihilo puto!* cum praesertim omne malum dolore definit, bonum voluptate: haec nostra, honesta, turpia, irrideat; dicatque, nos, in vocibus occupatos, inanes sonos fundere; neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leve aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti a iudicio ferarum, oblivisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum eius & malum in potestate fortunae: tum dicere, se beatum in summo cruciati atque tormentis, cum constituerit non modo, summum malum esse dolorem, sed etiam solum?

Nec vero illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem consuetudinemque patendi, praecipua fortitudinis, duritiam virilem: sed una se dicit recordatione acquiescere praeteritarum voluptatum: ut si quis aestuans, cum vim caloris non facile patitur, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse. Non enim video, quo modo sedare possint mala praesentia praeterita voluptates.

Sed cum is dicat semper beatum esse sapientem; cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quidnam faciendum est iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? Me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire desinant aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram.

XXVII. Sint enim tria genera bonorum, ut iam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus quam soleo, intelligo, recedamus. Sint sane illa genera bonorum, dum corporis & externa jaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona. Alia autem illa divina longe lateque se pandant, caelumque contingant: ut ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? Dolorem vero sapiens extimescet? Is enim huic maxime sententia

bi ipse, sed sua dogmata evertat. Tenent. portus. Phorm. III. 2. Sed ut ut haec sunt, Haeut. I. 2. Ut ut erat, mansam tamen o- tamen hoc faciam. Bentlejus.

tia repugnat. Nam contra mortem nostram atque nostrorum, contraque aegritudinem & reliquas animi perturbationes satis esse videtur superiorum dierum disputationibus armati & parati. Dolor esse videtur acerrimus virtuti adversarius. Is ardentibus facibus intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis & constantis viri vita cedit? Quam turpe, o dii boni! Pueri Spartiata non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedaemone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique; ut exanimarentur, priusquam se victos faterentur. Quae barbaria India vastior, aut agrestior? In ea tamen gente primum ii, qui sapientes habentur, nudi etatem agunt, & Caucafi nives hiemalemque vim perferunt sine dolore: cumque ad flammam se applicaverint, sine gemitu aduruntur. Mulieres vero in India, cum est cuiusvis earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit. Plures enim singulis solent esse nuptae. Quae est victrix, ea laeta, prosequentibus suis, una cum viro in rogam imponitur: illa victa³³, moesta discedit. Nunquam naturam mos vinceret: est enim ea semper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, maloque more delinitum mollivimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutae mentes praviratis erroribus, quamvis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut apidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent.

De hominibus loquor. Quid bestia? non frigus, non famem, non montivagos atque silvestres cursus, lustrationesque patiuntur.

³³ Illa vitula moesta discedit] Bentlejus inde legendum putat: illa vitula moesta discedit, quia Cicero dixerat paulo ante, plures singulis solent esse nuptae. Sed voces illa vitula idem significant quod quaecumque ex illis est vitula, sive illa sint duae, sive plures. Vox illa in huiusmodi locutionibus vim habet pluralis numeri: ut in II. 15. Vide.

moesta... vident illum & innoxeritatem, quamvis leviter istum, ploratur turpissimos elere. Sic etiam in Quintil. Inst. Or. I. 3. Probus quoque in primis erit ille ingenuus: & ibi probat ab illo sequi. Et iacento multum abierit. Peaccius. Vide Propterium, III. Eleg. XI. 15.

patiuntur? Non pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos istus reformident? Omitto, quae perferant quaeque patiantur ambitiosi, honoris causa: laudis studiosi, gloriae gratia: amore incensi, cupiditatis. Plena vita exemplorum est. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit.

XXVIII. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec iustitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os viderit, consistet: virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores (ut ante dixi) limenque carceris. Quid enim ea foedius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? Quod tamen fieri nullo pacto potest. Nec enim virtutes sine beata vita cohaerere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque eam tergiversari non sinent, secumque rapient, ad quemcumque ipsae dolorem cruciatumque ducentur. Sapientis est enim proprium, nihil, quod poenitere possit, facere, nihil invitum, splendide, constanter, graviter, honeste omnia: nihil ita expectare, quasi certo futurum: nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum ac novum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare iudiciis. Quo quid sit beatus, mihi certe in mentem venire non potest.

Stoicorum quidem facilis conclusio est. Qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturae, cumque ea convenienter vivere: cum id fit in sapiente situm; non officio solum, verum etiam potestate: sequatur necesse est, ut cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit: ita fit semper vita beata sapientis. Habes, quae fortissime de beata vita dici putem, & quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissime.

XXIX. AUD. Melius quidem afferre nihil possum: sed a te impetrarim libenter, ut, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certae disciplinae, libasque ex omnibus, quodcumque te maxime specie veritatis moveret: quod paulo ante Peripateticos veteremque Academiam horta-

ri videbare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper *beatissimos*; id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. Multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa.

MAR. Utamur igitur libertate, qua nobis solis in philosophia licet uti: quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes; ut ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adjuncta, iudicari. Et quoniam videris hoc velle, ut quaecumque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam praesidii, quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus, sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium ejus exarserat; nos illud quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt; confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quaeramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc praeclearum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis & disciplinis convenire.

XXX. Sunt autem hæc de finibus, ut opinor, retentæ defensæque sententiæ: primum simplices quatuor: Nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici: Nihil bonum, nisi voluptatem, ut Epicurus: Nihil bonum, nisi vacuitatem doloris, ut Hieronymus: Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos diserebat. Hæc igitur simplicia. Illa mixta. Tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici: nec multo veteres Academici fecerunt. Voluptatem cum honestate Dinomachus & Callipho copulavit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæc sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant: nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt.

Hi quid possint obtinere videamus, ommissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum

^a Man. Lamb. *Dinomachus*

^b Man. *subtilitatis*

fecuti, imbecillius horrent dolorem & reformidant. Reliquis quidem licet facere id quod fere faciunt, ut gravitatem dignitatemque virtutis exaggerent. Quam cum ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent: reliqua ex collatione facile est contere, atque contemere. Nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare, eos esse beatos, qui illam adepti sunt. Quoniam enim sint in quibusdam malis: tamen hoc nomen beati longe & late patet.

XXXI. Nam ut quaestiosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatibus calamitate semper vacet, sed si multo majore ex parte exstat in utraque felicitas: sic vita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo majore & graviore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. Sequetur igitur, horum ratione, vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descenderet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit, Diodorice sententia: quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longe & retro ponenda censeat. Reliqui habere se videntur angustius: enatant tamen: Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem

Tom. II.

Q q q

²⁴ Nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Ita quidem librarij: sed nunquam mihi persuadebunt sic a Tullio profectum esse. Quid enim si non *minimis*, sed *maximis* & *potentissimis* blandimentis tenetur? an tam *desertus*? Quid autem? an solis blanditiis apud Phalaridis taurum res agitur: nihil ibi minarum, nihil terroris? Vides jam, opinor, vulgata *lectianis* pravitatem. Tu lege meo periculo. Nec eam *minis*, aut *blandimentis* corrupta deseret. Beatius.

²⁵ Qui disertum illum Carneadem enatant defendere: *seno* est enim, qui eorum honorum autem non patet esse iudicium, cuiusque condonacione, ut ea, quæ *bona* *maxime* videntur, possit contemere. Non placet illud *desertum*. Esto enim *desertissimus*, ut tunc fuit: indecenter tamen sic nunc appellatur. Qui enim *desertus* est, non opus habet de-

ferre. Codices plerique apud Gebhardum *desertum* habent. Rectissime, ut & Græcorum visum est. *Deserto* enim & *derelicto*, illi profecto opus est advocato & patrono. Ideo autem Carneades *desertus*, quia in novæ Academicæ princeps habuit sectatores: cuius tamen disciplinam Cicero ipse apud Latinos instaurabat. Noster de Nat. Deor. l. 3. *Multis* *vicium* *sensu* *mirabile* *videri*, *eam* *videt* *possimum* *probatam* *esse* *philosophiam*, *quæ* *locum* *expulset*, *&* *quasi* *videtur* *quandam* *rebus* *essidetur*; *desertaque* *disciplina* *et* *iam* *pridem* *relicta* *patrocinium* *neque* *opinatum* *a* *nobis* *esse* *suscipitur*. Quibus hæc obiciendum ita respondit cap. 5. Nec vero desertarum reliquarumque rerum patrocinium suscipimus. Hæc enim in philosophia ratio profecta a Socrate, repetita ab Acclesia, confirmata a Carneade, usque ad nostram viguit *enatam*, quam

dem curent defendere. Nemo est enim, quin eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumque condocesfaciat, ut ea, quae bona malave videantur, possit contemnere. Nam quae tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum.

Quis enim parum est contra mortem aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? is tibi mortemne videtur, an dolorem time-re? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maxi-mique doloribus affectus, eos ipsos inventorum suorum me-moria

quam nunc propinquam orbam esse in ipsa Graecia intellego: quod non Academicis vitiis, sed raritate humanum arbitror contraxisse. Hoc primum: nam & res illae alicuius, quod & vero profusius, & hinc res accommodatius. Desiderium spiritus accipere, ob sententiam de summo bono, quam is primus introduxit, & post eum nemo est securus, Sententiam hu-mana esse, sed in rebus quas primae naturae conciliavisset. Vide Academ. IV. Huic, in-quam, sententia nemo ab eius obitu patro-cinatus est. Unde Noster de Finib. IV. 18. loco luxu simillimo, Quid casus est esse sa-lutis, qui omnino virtutem a bonorum sine superaverunt, Epicurum, Hieronymum, illor-etiam, si qui Carneadem suam videri voluit? Et II. 23. Respondeo etiam Carneadem, nec ul-ta de summo bono ratio, aut voluptas, non desiderium pariter, aut honestatis experte probabitur. Sed pergamus iam ad reliqua. Tu ex optimo tuo exemplari non inferuisti, sen-tentia enim negativum exigit. Illud tamen meo quidem iudicio, ab interpolatore nisi sagaciorum profectum est, qui quod sententiae deside viderat, de suo imperavit. Ergo pla-cet Lambini conjectura quia, quod & idem efficit, & ad ceteros codices propius acced-it. Atque tamen haeremus: quid enim sibi vult eorum bonorum? Quisnam ea sunt, ob-fecto? non enim dicit, Lege vero totum lo-cum: Nemo est enim, quin veterum bonorum animum putet esse iudicem, eumque condoces-faciat, ut ea quae bona, malave videantur possit contemnere. Videt iam claram opposi-tionem fieri inter vera bona, & quae bona videntur: quam si tollas, & eorum cum vulgo loqas; nihil crudius, laxius, dilucius dici potest: quam illud contemnere quae bona videntur. Idem.

36 Nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem. Hic ita laudat Nostri in quibusdam, & ita dicit vulgari. Sed illius & codicum auctoritas non fa-cit, ut mendosa non esse credam, cum rei, quam vult Cicero, plane repugnet. Si e-nim, bonorum animum non putant esse iudi-cem; cur eum, quos, ea, quae bona malave videntur, docent contemnere? Id videt Lambinius, adeoque legit, qui eorum bono-rum. Cl. autem Bentleius reponit qui vero-rum bonorum. Ego sane totum locum sic re-scribendum puto, nemo est enim eorum, qui bonorum animum non putet esse iudicem. Par-teulam negantem supeditavit Eliensis, sed, legem vero illam transpositionem scimus con-jectura freti, ea tamen, quam, nisi fal-sor, Tullii mens effragit. Desistat.

37 Maximique doloribus affectus, eos ipsos inventorum suorum memoria & recordatione confutat. Vix dubito quin & tibi & ceteris editoribus durius illud visum sit, confutat do-lore: sed cum emendatio non succurreret, si- lentio transmissum est. Scio equidem hoc defensores suos habiturum, qui omnia recta prava, quae in codicibus feruntur, albo cal-culo comprobare solent: sed cum adules & sa-por Ciceroniani sermonis cognitus est, hoc ab illius manu esse non nisi ipsissimus fa-rebitur. Videamus Graeci Epicuri, ad que hic alludit. At verumtamen, uti videtur, non longe abest, ut non quatuordecim, quae ad hunc locum, Quis autem est de-precaturus? an consistere? nihil minus. Quid ergo est? nempe id ipsum, quod pro vera luxu loci emendatione substituit, Est ipsa inventorum suorum memoria & recordatione compensat. Ita Noster de Finib. II. 20. ubi Graeca ista Epicuri verbum de verbo vertere pro-

moria & recordatione confutat: nec haec sic agit, ut ex tem-pore quasi effutire videatur. De morte enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet: quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Idem de do-lore certa habet, quae sequatur: cuius magnitudinem bre-vitate consolatur, longinquitatem lenitate. Quid tandem? isti grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt, melius se habent quam Epicurus? An ad caetera, quae mala putan-tur, non & Epicurus & reliqui philosophi satis parati viden-tur? Quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum.

XXXII. Hic vero ipse quam parvo esse contentus? nemo de tenui victu plura dixit. Etenim quae res pecunia cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiae supperant: cum procul ab iis omnibus rebus abfit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potius curet omnino? An Scythes Anacharhis potuit pro nihilo pecuniam ducere: no-strates philosophi facere non poterunt? Illius epistola fertur his verbis, ANACHARSIS HANNONI SALUTEM. Mibi amicum est Scythicum regmen: calciamentum, solorum callum: cubile, terra: pulpamentum, fames: lacte, caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venies. Munera autem ista, qui-

Q q q 2 bus

profiteret: Compensabatur, tamen, inquit, cum hic amicum acini lactis, quam capite-hano memoria variorum inventorumque nostrorum, cum maxime ibidem: Compensabatur, in-quit, cum summi doloribus lactis. Et iterum: Rationes tuas te vides compensare cum istis doloribus. Quid iam videtur? Librariisne ofciantibus, an ipsi Ciceroni potior erit fi-des? Porro ejusdem verbi frequens apud hunc usus est, in simili sententia, ut Fin. VI. 18. Et cum maxime curis & laboribus compensa-tum. De Nat. Deor. I. 20. Illa vultu sunt incommunda in vita, ut ea sapienter commo-dorum compensatione leniant. De Orat. III. 4. Et sanum laboris nostri magna compensa-ti gloria mitigantur. De Senect. cap. 2, Re-scribendum levetur est, eiusque vitia diligen-ter compensanda sunt. Et saepe alibi. Ben-tleius.

38 Cujus magnitudinem. Sic Bentleius. Vulgo, quorum.

39 Longinquitatem lenitate. Porus (cum Man. & Lamb.) lenitate: sic enim Cicero solet loqui. De Finib. I. 12. dolor in longinquitate levis, in gratulatio levis, solus esse. Ibid. II. 7. Si gratia, brevis: si longus, levis: & alibi Cassiodorus. Periculis.

40 Lamb. neque tamen esse quibusdam. Scythicum regmen. De Scythia Juliu-s, Histor. II. 2. Longus est usque ad scythum ignitur. Pellidae ferunt aut maxime utro-que. Quod usitatum nunc quoque Tacitis, qui ad Orientem incolunt. Plesycinus, & Anacharis, dicitur ex hoc. Huber.

41 Lacte, caseo, pane vescor. Herodotus de Anacharhis popularibus, IV. 46. Scythe-tes ut de' hinc, & de' hinc. Sic enim legendum est codicibus M. Non pane vesti-tam, sed et' vestibus. Idem.

bus es delectatus, vel civibus suis, vel diis immortalibus dona. Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a re-
sta ratione natura vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse
potuerunt.

Socrates, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, *Quam multa non desidero!* inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erant pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima: abduxit legatos ad cœnam in Academiam: iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet: *Quid? vos hesternæ,* inquit, *cœnula non intellexistis, me pecunia non egere?* Quos cum trifiores vidisset, xxx minas accepit, ne adspemari regis liberalitatem videretur.

At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset, *Nunc quidem paululum,* inquit, *a sole.* Offecerat videlicet apicanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita fortunaque superaret. Sibi nihil deesse: illi nihil satis unquam fore. Se ejus voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset: suas eum consequi nullo modo posse.

XXXIII. Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diviserit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales, & necessarias: partim naturales, & non necessarias: partim neutrum. Necessarias satiari posse pane nihilo: divitiis enim natura parabiles esse. Secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile esse censet, nec vero ad carendum. Tertias, quod essent plane inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus ejiciendas putavit.

Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, eæque voluptates singillatim extenuantur: quarum ⁴³ genera non contemnant: quarunt tamen copiam. Nam & obscenas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio

⁴³ *Quarum genera non contemnant, quarunt tamen copiam.*] Vitiosa sine dubio oratio. Quæritur enim illud *semper* cum in-
ter non contemneret & querere nulla sit oppositio. Lege, aut, *Non querunt tamen copiam*, aut, *sperant tamen copiam*. Bent.

dio fitas esse dicunt: easque si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iisque abstinere minime esse difficile, si aut valetudo, aut officium, aut fama postulet: omninoque genus hoc voluptatum optabile esse, si non obstit; prodesse nunquam. Totumque hoc de voluptate sic ille præcepit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam expectandamque putet: eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum. Itaque hac usurum compensatione sapientem, ut voluptatem fugiat, si ea majorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiat, majorem efficientem voluptatem; omniaque jucunda quanquam sensu corporis judicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tamdiu, dum præsentem sentiret voluptatem: animum & præsentem percipere pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec præteritam præterfluere sinere. Ita perpetuas & contextas voluptates in sapiente fore semper, cum expectationi speratarum voluptatum, perceptarum memoria jungentur. Atque iis similia ad victum etiam transferuntur, extenuanturque magnificentia & sumptus epularum, quod parvo cultu natura contenta sit.

XXXIV. Etenim quis hoc non videt, desideris ista condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam & cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse jucundius. Nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: cui cum peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius in cala panis datus esset, nihil visum esse illo pane jucundius: Socratem ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret: respondisse, se, quo melius cœnaret, opsonare ambulando famem. Quid? victum Lacedæmoniorum in phiditiis ⁴⁴ nonne videmus? ubi cum tyrannus cœnavisset Dionysius, negavit

⁴⁴ *In Phiditiis*] Si quidem *Phiditiis* hæc Lacedæmoniorum vocarunt *phiditia*, & hoc nomen a *phiditia* ductum putaverunt. Ad editio, Aldina, alique nonnullæ, retinenda fuerat ea vox, non temere extrudenda. Magis verba *Phiditiis* *Dubertius*.
Et vero Joan. Meurcius, *Misc. Lectio*. l. 4,

gavit se jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat: *Minime mirum, condimenta enim defuerunt.* Quæ tandem? inquit ille. *Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota***, fames, sitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, ut quidquid objectum est, quod modo natura non sit alienum, eo contentæ non quarunt amplius. Civitates quædam universæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmonis paulo ante diximus. Perseum a Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. Quanquam, si quædam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra arboribusque gignuntur cum copia facili, tum suavitate præstanti? Adde ficitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu. Adde integritatem valetudinis. Confer sudantes, ractantes, resertos epulis, tanquam opimos boves: tum intelliges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi; jucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate.

XXXV. Timotheum, clarum hominem Athenis & principem civitatis, ferunt, cum cenavisset apud Plaronem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse: *Vestra quidem cœna non solum in præsentia, sed etiam postero die jucunda sunt.* Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo & potione completi? Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his fere verbis: „ Quo cum venissem, vita illa beata, quæ „ ferebatur, plena Italicarum Syracusanumque menzarum, „ nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec „ unquam pernoctare solum: ceteraque quæ comitantur huic „ vitæ, in qua sapiens nemo efficitur unquam, moderatus „ vero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter tem- „ perari potest?

Quo modo igitur jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia.

44. *Confer ad Eurotam J. Vultus ab Eurota.* Sed recte doctissimus Bentley: Eurotas enim sub ipsis prope Sparte manibus fuit.

Vide Chr. Collarium Geogr. lib. II. cap. 13. Davisur.

dentia? absit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:

Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido

Hausit: at illa jacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur.

Cur igitur⁴⁵ divitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non finit? Signis, credo, tabulis, ludis. Si quis est, qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? Est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. Quæ qui privati habent, nec tam multa & raro vident, cum in sua rura venerunt: quos tamen pungit aliquid, cum, illa undè habeant, recordantur. Dies me deficiet, si velim paupertatis causam defendere. Aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

XXXVI. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popu-

45. *Cur igitur divitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non finit? Signis, credo, tabulis, ludis.* Si quis est qui his delectetur; nonne melius tenues homines fruuntur; quam illi, qui his abundant? Est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia: quæ qui privati habent, nec tam multa & raro vident, cum in sua rura venerunt: quos tamen pungit aliquid, cum illa undè habeant recordantur. Torum hunc locum necesse erat describere, ut facilius intelligi possit, quid velim. Vide igitur illud ludis: & quam male ei conveniat cum sequentibus; perspice. *Quæ inquit, qui privati habent: an habere ludos Latine dicitur? an privati autem domi ludos instituant? Sequitur mox, Et raro vident, cum in sua rura venerunt: hoc sequitur & tabulis Romani proceres convenerant: ludis vero minime. Ut & illud denique pungit aliquid; ob pecularem felicitatem & sacrificium a se admissum: plerumque enim signa illa & tabulae a Græcis urbibus sempiternè rapina aut furto ablata erant; de qua re consule adlio-*

nes in Verrem. Sed quid hoc, obsecro, ad ludos pertinet? Vides iam, opinor, lectio- nis receptæ pravitate. Tu lege non ita magna mutatione; si enim & d in veteribus scriptis sæpe confunduntur; Signis, credo, & tabulis pictis. Sic loqui sciabant boni scriptores: Horatius epist. 1.2. *Ut sippum pictæ tabulae, siveenta potageam.* Serm. 1.1. *Cogris aut pictis conquam pendere tabellis.* Epist. II. 1. *Suspensæ picta vitæum inestaque tabella.* Cicero ipse, de Nat. Deor. II. 31. *Qui igitur convenerit, signum aut tabulam pictam cum adpexerit, sive adhibitam esse artem? & III. 37. Nonne enim summo dicitur ex te tabulis pictis, quæ multi votis una tempestatis effugerint?* Pro Roscio Amerino cap. 46. *Quid præterea calati argenti? quid stragula vestis? quid pictarum tabularum? quid digmorum? quid marmoris apud illum putatis esse? Postquam hæc scripseram; sero hoc animadverti: quod Lambinum: *Quædam* inquit; *tabulis pictis, deleta esse ludis; a quibus diffusa.* Iræne vero, vir optime? Nollem factum. Sed alius tuis rectè factis hoc erratum pensabitur. Bentley.*

popularis offensio, sapientem beatum esse prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habeat, quam voluptatis. Leviculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis muliercula, ut mos in Græcia est, insufurrantisque alteri: *Hic est ille Demosthenes*. Quid hoc levius? At quantus orator? Sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum.

Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem ipsam per se experendam, nec ignobilitatem extimescendam. *Veni Athenas*, inquit Democritus, *neque me quisquam ibi agnovit*. Constantem hominem & gravem! qui gloriatur, a gloria se abfuisse. An tibicines, iique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio, cantus numerosque moderantur: vir sapiens, multo arte majore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? An quidquam stultius, quam, quos singulos, sicut operarios barbarosque contempnas, eos aliquid putare esse universos? Ille vero nostras ambitiones levitateque contemnet, honoresque populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam penitere cœpit, contemnere.

Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro. Univerfos ait Ephesios esse morte multandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: *Nemo de nobis unus excellat: si quis exstiterit, alio in loco & apud alios sit*. An hoc non ita sit omni in populo? Nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Græcorum, quam nostra proferre) nonne ob eam causam expulsum est patria, quod præter modum justus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt! Quid est enim dulcius otio literato? His dico literis, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipso mundo cælum, terras, maria cognoscimus.

XXXVII. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? Exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam & offen-

offensam populi voluntatem malum est: quam sit ea contemnenda, paulo ante dictum est. Sin abesse a patria miserum est: plenæ miserorum provinciæ sunt; ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At multantur bonis exules. Quid tum? parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? Jam verò exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcefilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysisippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alii: qui, semel egressi, nunquam domum reverterunt.

At enim non erit sine ignominia. Ignominia afficere poterit sapientem? De sapiente enim hæc omnis oratio est; cui jure id accidere non possit: nam jure exultantem consolari non oportet.

Postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita, ut, quocumque hæc loco suppeditent, ibi beate queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucris vox accommodari potest,

Patria est, ubicumque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, curatem se esse diceret, *Mundanum*, inquit. Totius enim mundi se incolam & civem arbitrabatur. Quid T. Albucius? nonne animo æquissimo Athenis exul philosophabatur? Cui tamen illud ipsum non accidisset, si in republica quiescens Epicuri legibus paruisset. Qui enim beator Epicurus, quod in patria vivebat, quam quod Athenis Metrodorus? Aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcefilam, quo esset beator? Quanti vero ista civitas æstimanda est, ex qua boni sapientesque pelluntur? Demaratus quidem Tarquini, regis nostri, pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinius Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreavit. Num stulte anteposuit exilii libertatem domesticæ servituti?

XXXVIII. Jam verò motus animi, sollicitudines, ægritudinesque

neque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod querimus, ut sapiens semper beatus sit. Etiamne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? Etiam. Nam ista ipsa contemnit. Primum enim, horribilis ista cecitas quibus tandem caret voluptatibus? Cum quidam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus; quæ autem ad aspectu percipiuntur, ea non versari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur; in oculis tale nihil sit. Animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur ad aspectus. Loquor enim de docto homine & erudito, cui vivere est, cogitare. Sapientis autem cogitatio non ferme ad investigandum adhibet oculos advocatos. Etenim si nox non admittit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? Nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscœnius, sed non absurda sententia est: cujus cecitatem cum mulierculæ lamentarentur, *Quid agitis?* inquit: *an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus & ex rebus gestis intelligimus, in illo suo casu nec privato nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum completi a consultoribus solitam accepimus: cum, quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem.

XXXIX. Pueris nobis Cn. Aufidius prætorius ⁴⁶ & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & videbat ⁴⁷ in literis. Diodotus Stoic-

⁴⁶ Prætorius & in senatu sententiam dicebat] Pighius, in Annalibus, ad ann. U. C. 634. hanc phrasim putat esse mutilam; excidisse enim vocem cæcus; quæ quidem ad explendam fulciendamque sententiam prorsus necessaria est. Si enim cæcus non fuit Aufidius, quid mirum est fecisse illum omnia, quæ Cicero commemorat? cecitatem in Appio, in Druso, in Diodoto Stoico, non præ-

termisit; cur omiserit in hoc Aufidio? Legi ergo possit: Prætorius, cæcus, & in senatu sententiam dicebat. Boherius.

⁴⁷ Videbat in literis] Cæcus erat iste Aufidius; & ideo argutus sibi videbatur quicumque erat librarius, qui primus illud videbat nobis suppositur. Ego vero tam putidum sœma non esse Ciceronis continuo agnovi. Aliter, ajunt, oleit catuli, aliter fues.

Stoicus, cæcus, multos annos domi nostræ vixit. Is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue quam antea versaretur, & cum fidibus Pythagororum uteretur, cumque ei libri noctes & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat: tum quod sine oculis fieri posse vix videretur, geometriæ minus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, unde, quo, quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem ^b Eretricum philosophum, cum quidam quæreretur, quid ei cecitas attulisset, respondisse, *Puero ut uno esset comitator.* Ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat ⁴⁸, quod quibusdam Græcis quotidie: sic cecitas ferri facile possit, si non desint subsidia valetudinum.

Democritus, luminibus amissis, alba scilicet & atra discernere non poterat: at vero bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parva poterat; & sine varietate colorum licebat vivere beate; sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediti animi etiam aciem ad aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alii sæpe, quod ante pedes esset, non viderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. At ejus picturam, non poemum, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species ⁴⁹ formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut, quæ ipse non viderit, nos ut videremus, effecerit? Quid ergo aut Homero ad delectationem animi ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse unquam arbitramur?

Aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse De-

R r r 2 mo-

fues. Et proinde, ubi parumper animam intenderam, sui fontis emicubatur vera & sincera lectio, & Græcam scribebat historiam, & vivebat in literis: hoc est, omnem suam vitam in literis consumpsit. Noster ep. Fam. IX. 26. *Quid ergo faciam? te consulo, qui philosophum audis. Augere? excrucietur me? quid assequar? deinde quem ad finem? Vivas, inquit, in literis. An quidquam me aliud agere cohercet, aut posse vivere, nisi in literis viverem? sed est eorum etiam, non satietat, sed quidam modus.* Ibidem XIII. 28.

Est enim in eo, cum virtus & probitas & fontem efficiam fortissimeque observantia, tunc hinc illa vultus; quibus tanta delectatione, tunc tunc etiam vivimus. Bunt.

a Man. Lamb. tamen
b Lamb. medicum & philosophum
48 Si liceat, quod quibusdam Græcis quotidie] Nimirum mendicare, quæ honesta est amantiores. Davinius.

49 Quæ species formæ, quæ pugna] Davinius ex M. Gebhardianis quæ species, formæque pugna.

mocritus, agros & patrimonia sua reliquissent? huic discendi quærendique divina delectationi toto se animo dedissent? Itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poeta, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at vero Polyphemum⁵⁰ Homerus cum immanem ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare fortunas, quod, qua vellet, ingredi posset, & quæ vellet, attingere. Recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quam aries ille, prudentior.

XL. In surditate vero quidnam est mali? Erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quod male audiebat; etiam si, ut mihi videbatur, injuria. Epicurei nostri Græce fere nesciunt, nec Græci Latine. Ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesque⁵¹ id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. At vocem citharædi non audiunt: ne stridorem quidem ferræ tum, cum acuitur: aut grunitum, cum jugularur, suis: nec, cum quiescere volunt, fremitum murrurantis maris. Et, si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inventi, multos beate vixisse sapientes. Deinde multo majorem percipi posse legendis his, quam audiendis, voluptatem.

Tum, ut paulo ante cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculos. Etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia, ut idem oculis & auribus captus sit: prematur etiam

⁵⁰ Polyphemum Homerus cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare fortunas, quod qua vellet ingredi posset, & quæ vellet attingere.] Recte animadvertis apud Homerum hoc non haberi: ergo aut finxit id Cicero, aut ex tragico quodam sumpsisse videtur. Sed postrema illa quæ vellet attingere languida sunt & inania. Quidam apud Lambinum adscribere reponebant; verum hoc adhuc deterius. Omnes fere Gebhardi codices quem præferunt: non quæ. Unde suspicor legendum esse, & in quem vellet attingere. Conuenit profecto hoc Cyclopi immanitati. Accius apud Nostrum de Divin. l. 23. Dicit

conspicuous arietes inde eligi. Deinde eius germanam caribus conuicit in me arietare, coque illu me ad casum dari. Vel propius etiam posita, & quem vellet arietare: ut Plautus in Truculento II. 2. Quis illic est, qui tant proterve nostras uidec arietat? Nisi forte & hic legendum sit, proterve in nostras &c. Bentleius.

⁵¹ Omnesque id nos.] Manutius, & Lambinus reponebant, Omnesque item nos &c. Pronomen id omnino delet Diuilius. Tuerur autem Wopkenius, quem vide Tullium. Lett. l. 21.

etiam doloribus acerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerumque conficiunt hominem: si forte longinquitate produci vehementius tamen torquent, quam ut causa sit, cur ferantur: quid est tandem, dii boni! quod laboremus? Portus enim præsto est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lyfimacho mortem minitanti: *Magnum vero, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es.* Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur, *In tua id quidem potestate est.* Multa primo die, cum de ipsa morte quæreremus: non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recorderetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non firmendam putet.

XLI. Mihi quidem in vita seruanda videtur illa lex, quæ in Græcorum convitiis obtinetur; Aut bibat, inquit, aut abeat. Et recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat: sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquant. Hæc eadem, quæ Epicurus, toridem verbis dicit & Hieronymus. Quod si ii philosophi, quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat: omneque quod honestum nos & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam & inani vocis sono decoratum esse dicant: & tamen semper beatum censent esse sapientem: quid tandem a Socrate & Platone profectis philosophis faciendum putes? Quorum alii tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis & externa obsceurent. Alii autem hæc ne bona quidem ducunt: in animo reponunt omnia. Quorum controversiam solebat tanquam honorarius arbiter judicare Carneades. Nam cum, quacumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitiis, bonæ valetudini, cæteris rebus generis ejusdem, quam Stoici: cum ea re, non verbis ponderarentur; causam esse dissidendi negabat. Quare hunc locum cæterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint,

^a Man. Lamb. inanis

^b lidem. Placone, persequiturque philosophis

sint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur.

Sed quoniam mane est eundem, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscriptorum arbitror: ubi enim melius uti possumus hoc, cuiusmodi est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulsus sumus ad philosophicas scriptiones, verum etiam lacelessi. In quo quantum ceteris profuturi sumus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, & undique circumfusis molestiis, alia nulla potuit inventi levatio.

NATURA DEORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Totus hic liber trifariam dispartitur: Parte prima, ad caput usque 8, Cicero nonnulla praeimit, quibus toti operi veluti proludivit. Parte secunda, quae capite 20. clauditur, Vellejus Epicureus philosophus, rejectis aliorum philosophorum opinionibus, Epicuri de Deo placita in medium affert, & magnifice commendat. Tertia denique parte, quae reliquo libro continetur, vocantur Epicuri de Deorum natura doctrinam a Vellejo expositam Cotta ex Academia philosophus evertit. PETRUS LESCALOPERIUS.

I.

UM multa res in philosophia nequaquam factis adhuc explicatae sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras) & perobscura quaestio est de natura deorum: quae & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variae sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes

Tom. II.

ten.

Ad agnitionem animi | Quaestio de natura deorum, quam ait Cicero ad agnitionem animi esse pulcherrimam, cogniti praestantiam interpretor: est enim hoc loco agnitionis animi, non qua cognoscitur animus, sed qua ipse divinam naturam agnoscit. Lescaloper. Sensus paulo obscurior videri possit: quapropter eum paucis explicabo. Cum multi philosophi naturam divinam esse censuerint, ait Tullius, hanc disputationem animo cognoscendo fore utilem; quod, indagata deorum

natura, simul eforesceret mentis humanae ratio. Vide Tull. I. 26. 27. Similiter Varro apud Augustin. C. D. vii. 15. Hinc liquet a scopo profecto aberrasse M. A. Muricium, qui agnitionem animi rescribat, uti docet etiam Adr. Turceus Advers. xiv. 14. Davissius. Dudum praesquam Davissiana legeram, in ea sententia eram, agnitionem animi illam esse, qua cognoscitur animus, non qua cognoscitur. Qui sic intelligunt, quasi dicat Cicero eam quaestioem esse cogniti praestantiam,

sint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur.

Sed quoniam mane est eundem, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscriptorum arbitror: ubi enim melius uti possumus hoc, cuiusmodi est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulsus sumus ad philosophicas scriptiones, verum etiam laesisti. In quo quantum ceteris profuturi sumus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, & undique circumfusis molestiis, alia nulla potuit inventi levatio.

NATURA DEORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Totus hic liber trifariam dispartitur: Parte prima, ad caput usque 8, Cicero nonnulla praemittit, quibus toti operi veluti proludivit. Parte secunda, quae capite 20. clauditur, Vellejus Epicureus philosophus, rejectis aliorum philosophorum opinionibus, Epicuri de Deo placita in medium affert, & magnifice commendat. Tertia denique parte, quae reliquo libro continetur, vocantur Epicuri de Deorum natura doctrinam a Vellejo expositam Cotta ex Academia philosophus evertit. PETRUS LESCALOPERIUS.

I.

UM multa res in philosophia nequaquam factis adhuc explicatae sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras) & perobscura quaestio est de natura deorum: quae & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam varia sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes

Tom. II.

Ad agnitionem animi] Quaestio de natura deorum, quam ait Cicero ad agnitionem animi esse pulcherrimam, cogniti praestantiam interpretor: est enim hoc loco agnitionis animi, non qua cognoscitur animus, sed qua ipse divinam naturam agnoscit. Lescaloper. Sensus paulo obscurior videri possit: quapropter eum paucis explicabo. Cum multi philosophi naturam divinam esse censuerint, ait Tullius, hanc disputationem animo cognoscendo fore utilem; quod, indagata deorum

natura, simul eforesceret mentis humanae ratio. Vide Tull. I. 26. 27. Similiter Varro apud Augustin. C. D. vii. 15. Hinc liquet a scopo profecto aberrasse M. A. Muricium, qui agnitionem animi rescribat, uti docet etiam Adr. Turceus Advers. xiv. 14. Davissius. Dudum praesquam Davissiana legeram, in ea sententia eram, agnitionem animi illam esse, qua cognoscitur animus, non qua cognoscitur. Qui sic intelligunt, quasi dicat Cicero eam quaestioem esse cognitae pulcherrimam,

sententiæ, ut magno argumeto esse debeat, causam, id est principium philosophiæ, esse scientiam: prudenterque Academicos

rimam, nullo exemplo probant, sed nec probare, opinor, possunt, quod agnitio animi actionem designet, qua cognoscit animus. Deinde non de nihilo est, extare hoc quoque unde perspicitur quid senserit de animi natura Cicero. Illis que Davinius firmantur huc sententiæ adhibere, possunt hæc ad Ciceronis ipsius testimoniis. Somnio Scipii, cap. 8. ita loquentem facit Africanum: Deum te signum scio esse, si evidens idem est, qui manifestus, ut procedat. De Universi. & Animum equum equum cum illo procedat mundi deus et sua mente & divinitate genuisset, &c. De Divina, 1. 49. A natura deorum, ut doctissimi sapientissimisque placuit, hauserunt animos & hinc habentur. Qui locus ad hunc, qui in manibus est, declarandam sententiam pene factus videtur. Tusculan. V. 13. Humanæ autem animæ descriptio est, mens divina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, comparari possit. Adde eundem, Tuscul. I. 23. & de Legibus, I. 22. nec non Sallustianam, Catilin. cap. 2. Dixerat prædicti Aristoteles, referentem Sexto Empirico, adversus Mathematicum, p. 322. idem esse aliquid quod ex se simile sit animæ. Ethic. II. 2. & 3. & 4. & 5. & 6. & 7. & 8. & 9. & 10. & 11. & 12. & 13. & 14. & 15. & 16. & 17. & 18. & 19. & 20. & 21. & 22. & 23. & 24. & 25. & 26. & 27. & 28. & 29. & 30. & 31. & 32. & 33. & 34. & 35. & 36. & 37. & 38. & 39. & 40. & 41. & 42. & 43. & 44. & 45. & 46. & 47. & 48. & 49. & 50. & 51. & 52. & 53. & 54. & 55. & 56. & 57. & 58. & 59. & 60. & 61. & 62. & 63. & 64. & 65. & 66. & 67. & 68. & 69. & 70. & 71. & 72. & 73. & 74. & 75. & 76. & 77. & 78. & 79. & 80. & 81. & 82. & 83. & 84. & 85. & 86. & 87. & 88. & 89. & 90. & 91. & 92. & 93. & 94. & 95. & 96. & 97. & 98. & 99. & 100.

Ut magno argumeto esse debeat causam, &c. In hunc locum docti aliquot viri putant nullum ac laceram, parum corruptum. Ego suum cuique iudicium liberum, ut par est, relinquam: sed non dubitabo profiteri mihi videri integrum esse, & explicari posse. Hoc idem enim dicit, opinor, Cicero, quod Aristoteles lib. 9. de partibus animalium, cap. 2. Et dicitur, deus est anima mundi, & anima mundi est deus, & deus est anima mundi, & anima mundi est deus. Id est, itaque si, propterea quod fugerent insipientiam, philosophati sunt: perspicuum est, eos, ut sciunt, scientiam perscrutari esse, non utilitatem aliquid gratia. Illa Aristoteles. Hæc Cicero: causa, id est, principium, philosophiæ est scientia: id est, humanis ingenio excellentes scientiæ causa philosophati sunt:

hoc est scientia, ut finis, cuius gratia querere conepert naturam rerum, impulit eos, ut philosopharentur. Ita scientia, & principium & finis est philosophiæ, finis, quia eius causa philosophati sunt homines; principium, quia impulit & commovit eos ad philosophandum. Lambinus.

Ut magno argumeto esse debeat prudenter Academicus a rebus incertis assensionem coluisse? Ita legitur hic locus in Mf. cum in alio sit, ut magno argumeto esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam, præterquam Academicis a rebus &c. Usinus.

Causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam? Nisi enim scientiæ nobis amor a natura esset inditus, non erat causa, cur philosopharemur. Scientiam autem philosophiæ causam & originem esse, inde cognoscitur, quod de natura deorum non modo variis sunt doctissimorum hominum opiniones, verum etiam discrepantes: cuius rei causa est scientiæ cupiditas. Cur autem nonnulli hæc lætionem adeo non probaverint, ut corruptum exemplar fecerit mæherius, non intelligo; nisi si ea, que in sub libro Mf. non vident, ex ingenio & conjectura esse omnia in animum induxerint. P. Manutius.

Quid est, quod (Tullius) ait causam, id est, principium philosophiæ esse scientiam? Conveni aliquando qui hinc abesse nescio quid putaret, & aliquid suppleret; in contrariumque sensum converteret, & inscientiam inscientissime legeret. Ego scientiam defendam, & existimo significari veram philosophiam non in hominum philosophorum discrepantibus opinionibus positam, & cognituram esse: sed in scientia, certæ cognitione, & sine ea esse non posse. Nam tantum inier eos varietas & dissensio est, ut appareat sine certa quadam scientia philosophiam extare non posse, nec philosophos eam esse autem consuetos, cuius nomine vocantur. Itaque cum a scientia abint, ad quam etiam perveniri Academicis non posse dicunt, & cum in tanta dissensione consistit: fur, ut quidam ineptissimas sententias de diis immortalibus ferant, tanta varietas magnam argumentum habet, sine scientia, verique cognitione, & comprehensione philosophiam esse

micos a rebus incertis assensionem coluisse. Quid est enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indignum

Tom. II.

S f f

esse non posse, & eos a philosophis, qui opinionibus nitantur, plurimum distare: vel potius dicit omnes ad scientiam pervenire conari, & ad eam omni studio eniti, sed cum diversis sentiant, merito Academicos sententiam sustinere suam; ne temere assentiantur. Nam temerarium esset, incognito salvo assentiri. Turnæbus, Advers. xiv. 14.

Vexatus hic locus a multis multorum quoque vexavit ingenia: itaque admodum varie & læditus, & expositus est. Albus Manutius ita legit: Ut magno argumeto esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ esse scientiam: prudenter Academicus a rebus incertis assensionem coluisse. Mutium, inquam, esse hunc locum, præter Lambini auditoriam, qui hunc ut corruptum asterisco novavit, sententiæ ipsius absurditas cogit ferre. Quod miror Manutium non vidisse, neque Manutio maiorem Turnebum, qui hæc lætionem mentur. At enim vero non video, quo sensu scientia causa & principium philosophiæ dici possit. Nam esse exitum & finem palam est. Omnes quippe hoc consilio ad philosophandum accedunt; ut sedula perreditione causam, alicuius rei sine effectu aruam penitus, quod scientiæ est munus, comprehendant. Cæterum quam certum est hunc contextum esse huiusmodi, tam difficile arbitror, que defuit supplere. Id quidem meliorum librorum ope plane præfari poter, si extarent. An autem extant, me later. Interea vero quid mihi nunc de supplenda hæc lacuna in mentem veniat, dicam. Ita mihi videtur hunc posse supplere. Post hæc verba: ut magno esse argumeto debeat, causam, id est, principium philosophiæ, suppleo, [ab amore quidem scientiæ esse ductam, suam tamen non esse] scientiam. Plana & dilucida hoc modo sententiæ est. Præfatur primum difficile esse quaestionem de natura deorum, idque intelligi ex varietate opinionum, & diffusa philosophorum circa hæc quaestione. Ex quo inferri omnes studio quidem & amore scientiæ impelli ad philosophandum; quod idem est atque hunc amorem esse causam & principium philosophiæ: non tamen huius finem esse scientiam. Non enim finis scientiæ, si ad eam nemo pervenit. Quippe hoc finis differt a scopo, quod ad scopum sufficit animi destinatio & consilium, finis, nisi operis

Non longe ab initio libri primi de Natura Deorum lacuna hæc potius notata est. Nempe in ipso exordio totius dissertationis, quod est ejusmodi: Cum multa res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatae sunt, tum perdifficilis, Breve, quod in minimo ignorat, & perobscura quaestio est de natura deorum, qua & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandum religionem necessaria. De qua tam varia sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut magno argumeto esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ esse scientiam: prudenter Academicus a rebus incertis assensionem coluisse. Mutium, inquam, esse hunc locum, præter Lambini auditoriam, qui hunc ut corruptum asterisco novavit, sententiæ ipsius absurditas cogit ferre. Quod miror Manutium non vidisse, neque Manutio maiorem Turnebum, qui hæc lætionem mentur. At enim vero non video, quo sensu scientia causa & principium philosophiæ dici possit. Nam esse exitum & finem palam est. Omnes quippe hoc consilio ad philosophandum accedunt; ut sedula perreditione causam, alicuius rei sine effectu aruam penitus, quod scientiæ est munus, comprehendant. Cæterum quam certum est hunc contextum esse huiusmodi, tam difficile arbitror, que defuit supplere. Id quidem meliorum librorum ope plane præfari poter, si extarent. An autem extant, me later. Interea vero quid mihi nunc de supplenda hæc lacuna in mentem veniat, dicam. Ita mihi videtur hunc posse supplere. Post hæc verba: ut magno esse argumeto debeat, causam, id est, principium philosophiæ, suppleo, [ab amore quidem scientiæ esse ductam, suam tamen non esse] scientiam. Plana & dilucida hoc modo sententiæ est. Præfatur primum difficile esse quaestionem de natura deorum, idque intelligi ex varietate opinionum, & diffusa philosophorum circa hæc quaestione. Ex quo inferri omnes studio quidem & amore scientiæ impelli ad philosophandum; quod idem est atque hunc amorem esse causam & principium philosophiæ: non tamen huius finem esse scientiam. Non enim finis scientiæ, si ad eam nemo pervenit. Quippe hoc finis differt a scopo, quod ad scopum sufficit animi destinatio & consilium, finis, nisi operis

eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam & de figuris deorum, & de locis atque sedibus, & actione vitæ multa dicuntur: deque his summa philosophorum dissensione certatur. Quod vero maxime rem causamque continet, est, utrum nihil

sententia hujus explicatione industriam: nisi tres omnino, quibus, cum Gallicæ scripturæ non erat hic locus. Primus est Martinus Veyferius *De la Croix*, qui hujus nominis inventionem dicit voluit *Alcege*, in volumine cui titulus: *Nouvelles de la République des Lettres, Avril, 1702*. Alter, Petrus Bælius, in Epistolis. Tertius denique, anonymus Diatribæ auctor, quæ legitur in Trivulsiensi, quod vocant, Diario, art. 175. Decembris, 1730. It. est Carolus Bosius, p. 506. Jesta, vir non una laude insignis, cuius præstantiam gratiam tractatio humanarum literarum; aduſtam divinarum; naturam prudentia rerum gerendarum illustravit primum in Gallia, nunc Romæ. Cui ego, pro benevolentia constantia, cum debeam plurimum, hoc saltem rependo, ut honoris causa nomen. *Olivetus*.

3. *Quid est enim temeritate fortius?*] Aut hic fortius in malam partem est accipiendum, quasi violentius: quæ significatione hanc vocem alibi non memini me legisse; aut pro fortius corrigendum, *factus*, quod affirmare sine vetustis exemplaribus non audeo. P. Manutius, *Temeritate turpius*. Veneti, *factus*, quod certe congruere non videtur. Suspiciam tamen aliquis possit, in archetypo spurcius fuisse. *Caeterarum*. *Temeritate turpius*. Vel hoc modo legendum, quo modo conjecit & Manutius: *quid enim temeritate factus? vel, quid enim temeritate turpius?* quantumvis licet reclamant codices, quos vidi, omnes. Neque hæc scriptura ferri ullo modo potest, quocumque commissiscentur & proferant studiofi antiquitatis homines, ipseque adeo Turnebus; nam, ut idem alibi fatetur, omni antiquitatis situ, curio. & amore potentior est ratio & veritas. *Lambertus*. *Temeritate turpius*. Sic olim dedit A. Cæsius, quæm lectionem ratam faciunt Pal. tert. & Elienſ. lib. 1. de Divin. cap. 4. *Cuius omnibus in rebus temeritas in agnoscendo, errorque turpis est*, similis extat alter Acad. 1. 12. *Temeritas non esse insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur; neque hoc quicquam esse turpius, quam cognitionem & perceptionem assercionem (malum cum Turnebo assensorem)*

approbationemque præcurere. Pariter lib. 2. 20. *Pro variis probare falsa turpissimum est*. Vide & cap. 36. *Valg. fortius*; a cuius partibus stat Adr. Turnebus *Advers.* xiv. 14. Vir lingue Latine peritissimus J. F. Gronovius Obſerv. l. 2. 2. præfate negat fortius in malam partem sumi posse; veterem tamen lectionem propugnat, & in præcedente *aliter* vim instrumenti esse censet, ut dicat Cicero. *Quid est per temeritatem fortius, seu quid novæ emancipationem causam temeritas? Sed in hac interpretatione nihil est præfidi: talis enim interrogatio nimis est equivoca; eodemque redit ac si quaeratur, quid sit per vitium laudabilis, aut per multitiâ sapientius. *Draſius*.*

4. *Theodorus Cyrenaicus*] Hic menda est, etſi levis, nihilominus tollenda. *Cyrenaicus* scilicet philosophicæ titulus est, in qua licet aliquamdiu Theodorus hic fuerit, non perseveravit tamen: novam ipse ac propriam architectatus, uti narrat Diogenes Laertius, lib. II. Deinde locus hic non erat indicandæ Theodori scilicet, sed patriæ; ut in Diapora fecit Cicero. Proinde legendum, *Theodorus Cyrenæus*, Bælianus, *Cyrenæus*. Hac forma, quam præstat M. E. scriptus utitur Cicero, Sic Tusc. l. 34. *Et quidem hoc a Cyrenæis Hegesias se optime disputatur*, Et V. 38. *Ubi Antipatri Cyrenæici*... Joannes item Stobæus, Surm. II. *Ὁλόβοις ἰ Κορινθίω. Theodorus ille Cyrenæicus*. Davilius. Hæc frustra opponit Davilius. Nam & Antipater & Hegesias appellari potest *Cyrenæici*, ut qui Cyrenæicam sequebantur sectam Aristippi. In qua cum fuisset Theodorus, ut animadverti, eodem insigniri titulo poterat; quemadmodum est insignitus a Stobæo; si modo in voce *Κορινθίω* vitium non est. At Cicero, neque ignarus Theodorum, propria sibi constituta familia, discessisse ab Aristippo, & in scribendo præter cæteros accuratus, cur eum, quem alibi *Cyrenæum* appellavit, hic dixerit *Cyrenæicum*? præsertim cum altero conjunctum philosopho, cuius patriam nominat. Ut ergo scriptis, *Diapora Melius*, credibile est scripsisse quoque *Theodorus Cyrenæus*. Bælianus.

hil agant, nihil moliantur; omni curatione & administratione rerum vacent: an contra ab his & a principio omnia facta & constituta sint; & ad infinitum tempus regantur atque moveantur. In primisque magna dissensio est; eaque nisi judicetur, in summo errore necesse est homines atque in maximarum rerum ignorantia versari.

II. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere conferent humanarum rerum procuracionem deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii nec possunt nos juvare, nec volunt; nec omnino curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec est quod ab his ad hominum vitam permanere possit: quid est, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem & religionem tolli necesse est: quibus sublatis perturbatio vitæ sequitur, & magna confusio. Atque haud scio, an, pietate adversus deos sublata, fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus, justitia, tollatur.

Sunt autem alii philosophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum administrari & regi censent: neque vero id solum, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consili & provideri. Nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempestates, ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra signat, maturata pubescant, a diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque, quæ dicuntur in his libris, colligunt, quæ talia sunt, ut ea ipsa dii immortales ad usum hominum fabricati pene videantur. Contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non locordes ad veri investigandi cupiditatem. Res enim nulla est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant. Quorum opiniones cum tam variæ sint, tamque inter se dissidentes:

res: alterum fieri profecto potest, ut earum nulla; alterum certe non potest, ut plus una vera sit.

III. Qua quidem in causa & benevolos objurgatores placare, & invidios vituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse poeniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nam qui admonent amice, docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse gaudeo de libris nostris, quos complures brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium extitisset: partim, quid quaque de re certi habere-mus, seire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, qua lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertaque disciplina & jam pridem relicta patrocinium necopinatum a nobis esse susceptum. Nos autem nec subito cepimus philosophari: nec mediocrem a primo tempore aetatis in eo studio operam curamque consumpsimus, & cum minime videbamur, tum maxime philosophabamur. Quod & orationes declarant, referta philosophorum sententiis; & doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, a quibus instituti sumus. Et, si omnia philosophiae praecpta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis & privatis in rebus ea praestitisse, quae ratio & doctrina praescripserit.

IV. Sin autem quis requirit, quae causa nos impulerit, ut haec tam sero literis mandaremus, nihil est, quod expedire tam facile possimus. Nam cum otio langueremus, & is esset reipublicae status, ut eam⁵ unius consilio atque cura gubernari necesse esset, primum ipsius reipublicae causa philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus & ad laudem civitatis, res tam graves, tamque praeclaras Latinis etiam literis contineri. Eoque me minus instituti mei poenitet, quod facile sentio, quam multorum

⁵ Unius consilio J. Julii Caesaris, qui de Davifur. vidio Pompejo, summam Remp. tenebat.

rum non modo discendi, sed etiam scribendi studia commoverim. Complures enim Graecis institutionibus eruditi ea, quae didicerant, cum civibus suis communicare non poterant, quod illa, quae a Graecis acceperant, Latine dici posse diffiderent. Quo in genere tantum profecisse videmur, ut a Graecis ne verborum quidem copia vinceremur.

Hortata etiam est, ut me ad haec conferrem, animi aegritudo⁶; fortunae magna & gravi commota injuria. Cujus si majorem aliquam levationem reperire potuissem, non ad hanc potissimum confugissem. Ea vero ipsa nulla ratione melius frui potui, quam si me non modo ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem ejus partes atque omnia membra tum facillime noscuntur, cum totae quaestiones scribendo explicantur. Est enim admirabilis quaedam continuatio seriesque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter se aptae colligataeque videantur.

V. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quam necesse est. Non enim tam auctoritatis in disputando, quam rationis momenta quaerenda sunt. Quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. Nec vero probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex iis quaereretur, quare ita esset, respondere solitos, *Ipsae dixit*. Ipse autem erat Pythagoras. Tantum opinio praecipitata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas.

Qui autem mirantur, nos hanc potissimum disciplinam secutos, his quatuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec vero desertarum relictarumque rerum patrocinium suscipimus. Non enim hominum interitu sententiae quoque occidunt: sed

⁶ Animi aegritudo, fortuna magna & gravi aie, si esset Reip. status, ut eam unius commota injuria. Non intelligit mortuam, sed a quoque cura gubernari necesse esset. Vult ex obitu patriae libertatis natum, ut falso dolorem, quem ex morte Tulliae suae gra-pupant Aldus nepos & Pet. Lescaloperius; viximum concepit. Utramque rationem eandem enim causam supra memorarat; cum junctim recenisset Acad. I. 3. Idem.

sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia differendi, nullamque rem aperte iudicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arcefila, confirmata a Carneade, usque ad nostram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo. Quod non Academicæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere magnum est: quanto majus omnes? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, & contra omnes philosophos & pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ tamque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor: secutum esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Dictum est omnino hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam tardique sunt, admonendi videntur sæpius. Non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videatur: sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa iudicandi & assentiendi nota. Ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia visum haberent quandam infignem & illustrem, his sapientis vita regeretur.

VI. Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. Quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ sit earum vera, iudicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum sit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis,

*Pro deum, popularium omnium, omnium adolescentium,
Clamo, posulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem:
non levissima de re, ut queritur ille,*

Fieri in civitate facinora capitalia:

Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

sed

⁷ Alio loco] Vide Lucullo, cap. 31. & Offic. II. 2.

⁸ Quia visum haberent] Quam ille (Zeno) parvum, hoc visum appellamus licet,

⁹ et tenuius hoc verbum quidem. Acad. I. 12. Vide & Acad. II. 31. Dicitur autem & visus & visum. Passerat.

sed ut adsint, cognoscant, animadvertant, quid de religione, pietate, sanctitate, caeremoniis, fide, iurejurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque solemnibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. Hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæstionem referenda sunt. Profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio.

Quod cum sæpe alias, tum maxime animadverti, cum apud C. Cottam, familiarem meum, accurate sane & diligenter de diis immortalibus disputatum sit. Nam, cum feris Latinis ad eum ipsius rogatu arcessituque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Vellejo senatore disputantem: ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportune, inquit, venis. Oritur enim mihi magna de re altercatio cum Vellejo: cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse.

VII. Atqui mihi quoque videor, inquam, venisse, ut dicis, opportune. Tres enim trium disciplinarum principes convenistis. M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem quæ in honore sunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur; nihil est, quod Pisonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare. Quo de libro velim scire, Balbe, quid sentias. Egone? inquit ille: miror, Antiochum hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta a commodis non nomine, sed genere toto disjungerent, & Peripateticos, qui honesta commiserent cum commodis, ut ea inter se magnitudine & quasi gradibus, non genere differrent. Hæc enim est non verborum parva, sed rerum permagna dissensio. Verum hæc alias: nunc quod cœpimus, si videtur.

Mihi vero, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui inter-

venit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus. deorum. Quæ cum mihi videretur perobscura, ut semper videri solet; Epicuri ex Vellejo sciscitabar sententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ cœperas. Repetam vero. Quamquam non mihi, sed tibi hic venit adiutor. Ambo enim, inquit aridens, ab eodem Philone nihil scire⁹, didicistis. Tum ego, Quid didicerimus, Gotta viderit: tu autem nolo existimes, me adiutorem huic venisse, sed auditorem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla ejusmodi adstrictum necessitate, ut mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia.

VIII. Tum Vellejus fidenter sane, ut solent isti, nihil tam verens quam ne dubitare aliqua de re videretur: tanquam modo ex deorum concilio, & ex Epicuri¹⁰ intermundiis descendisset: Audite, inquit, non futiles commentitialesque sententias, non opificem ædificatoremque mundi Platonis de Timæo deum: nec animum fatidicam Stoicorum *πρόνοιας*, quam Latine licet *providentiam* dicere: neque vero mundum ipsum, animo & sensibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum: portenta & miracula non differentium philosophorum, sed somniantium.

Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a deo atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vestes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire & parere voluntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ illæ quinque for-

⁹ Nihil scire didicistis] Facti estis Academici. Seneca epist. 88. Academicus novum induxerunt scientiam, Nihil scire. Lactantius Div. Inst. lib. III. cap. 14. Hæc (Academia) nihil docet, nisi ut scias te Nihil scire. Idem de Ira Dei cap. 1. Socrates... id ipsum pro summa doctrina profertur: quod Nihil scire didicistis. Quæ cum scriberet, hic locus ei fuit in mentem. At ut recte Lactantius IV. 471.

Denique nil sciri se quis putat, id quæque non sciat.

Id sciri possit, quæ se nil scire fatetur.

Davilius.

¹⁰ Ex Epicuri intermundiis] Intermundia, seu *μετακόσμοι* sunt ad parvum *τοῦ κόσμου* *ἐπέκεινται*, ut post Epicurum loquitur Achilles Tacitus lib. ad Phænomena. Hæc autem ex Epicuri sententia, sedes erant deorum. Cicero de Divin. II. 17. Deos enim ipsos *κοσμοῦ* causa induxit Epicurus perlocutus & *περιήκεις*, & habitantes, tanquam inter duos *κόσμους*, sit inter duos mundos, *προπερ* *ἐκαστον κοσμου*. Vide 2. de Finib. cap. 23. Idem.

formæ¹¹, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, parientolque sensus? Longum est omnia: quæ talia sunt, ut optata magis quam inventa videantur. Sed illa¹² palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, sed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? Quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquid sit, nihil sit extremum? Pronœa vero si vestra est, Lucili, eadem; requiro, quæ paulo ante, ministros, machinas, omnem totius operis designationem atque apparatus: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonius deus, sempiternum.

IX. Ab utroque autem sciscitor, cur mundi ædificatores repente existerint: innumerabilia ante secula dormierint. Non enim si mundus nullus erat, secula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum nostrumque numero annuis cursum conficiuntur. Nam fateor ea sine mundi conversione effici non potuisse. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscripção metiebatur: spatio tamen, qualis ea¹³ fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquid, nullum cum tempus esset. Isto igitur tam immenso spatio quæro, Balbe, cur Pronœa vestra cessaverit. Laboremne fugiebat? At iste nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terræ, maria parerent. Quid autem erat, quod

T t t 2

con-

¹¹ Quinque formæ, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad efficiendum animam] Quinque formæ sunt *ἀέρα*, *ἕρμα*, *ἕρμα*, *ἕρμα*, *ἕρμα*, & *ἕρμα*. Adestur Marci Ficinus in Timæum cap. 27. Davil. Petrus Marius has quinque formas vult esse quatuor elementa, & *quintam*, quam vocant, *ætheriam*, ex qua constitutum cælum, humanamque mentem voluere Platonius. Nec parum lucis afferit optimi Martii commentationi locus Cic. Acad. I. 7. *Ætheram igitur qualitatem* &c. *ἑσπερίων*.

¹² Sed illa palmaris quidem] Scilicet ten-

entia: dixerat enim antea Vellejus, *Audite ego futiles commentitialesque sententias*. Non igitur opus est, ut cum Davilio legamus, *sed illud palmaris quidem*. Deare.

¹³ Qualis ea fuerit, intelligi non potest] Secutus Græterum Davilius edidit dempta negatione: *intelligi potest*. At particula *tanquam* quæ antecedit, monere illos poterat, Vellejum dicere: *etiam æternitatem*, quæ mundi ortum præcesserit, credi facilius, quam percipi. *Bubertus*.

sensu & mente, cur aqua¹⁹ adjunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore?

Anaximandri autem opinio est, nativos esse deos, longis intervallis orientes, occidentesque, eosque innumerabiles esse mundos. Sed nos deum, nisi sempiternum, intelligere qui possumus?

Post Anaximenes aera deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma deus esse possit, cum praesertim deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat: aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur.

XI. Inde Anaxagoras²⁰, qui accepit ab Anaximene discipulam,

Benus irreperit codicis ope nequeat. Dum talis adit e tenebris ac pulvere adjutor, indulgebo conjecturis, entiarque Ciceronem assequi. Thales aquam dixit esse initium rerum, deum autem non mentem, quae ex aqua coacta fingere. Haec plana sunt. Nodus est in istis: Si dici possunt esse sine sensu & mente, cur aquae adjunxit? si ipsa mens constare potest, cur aquae corpus? Quero enim, quo pacto existimaret Thales esse mentis expertem deo, quandoquidem crederet, deum esse eam mentem, quae ex aqua coacta fingere? Criticorum aliqui, cum id quam absurdum sit, probe agnoscerent, in hunc modum emendabant: Si dici possunt esse sine sensu, cur mentem aquae, cur aquam menti adjunxit? &c. Aut brevius: mentem cur aquae adjunxit? Eorum autem verborum quis sensus sit, non video. Deinde cum gemeretur particula si, geminam esse oportet interrogationem a Vellejo, ut unica est ista: Cur mentem aquae adjunxit? Quae quidem bene cum istis conuenit, quae consequuntur; non item cum illis, quae antecedunt. Vultus illud perscrubabit voculae unius adjunctio, si in hunc modum legas: Qui, si dici possunt esse sine sensu? Et mentem cur aquae adjunxit, si ipsa mens constare potest, vacans corpore? Quo pacto, inquit Epicureus, mens destituta sensu poterit tantam mundi opus moliri, quando intelligere non possumus id quivisse deum Platonis, animo & sensibus praeditum? Tum quo sine hoc effecisset, cuius ex pulcherrime fractum capere, sensibus carens, nullum posset? Rursum cur Thales adjunxit aquae mentem illam, si ipsa constare

potest vacans corpore? Perspicua haec sunt, opinor, & enter se apta. Vocula qui vocavit ambiguitas sua, & vicinias particulae si, quibus factum ut loco, excideret. Inciderat quoque suspicio, scripsisse Tullium: Sine sensu & mente. Hoc enim inter cetera docebat Thales, teste Stobaeo, Eclog. Phys. I. 16. causam primam esse motus expertem: ut videtur deum habere. Locum sane illustrare, hoc emendatio. Sed addidit tamen: tum ne audacius fecisse videat; tum quod modesta sit ejus inducenda necessitas. Bobovius.

19 Cur aquae adjunxit? Ut plena sit pluribus, & plana sententia, supplenda est vox mentem, quae ex superiore membro facile intelligitur. Thalesis opinionem ut Vellejus breviter proposuit, ita leviter impugnat. Ejus argumentatio huc redit: Thales duo prima ponit, aquam & mentem. At alterutrum ex illis factis erat. Eadem ratione dixit Cicero, Acad. II. 6. Laetia discipulum, cum deest Laetiae, fuisse. Exiit phrasit vocem discipulus, quae intelligitur ex illa discipulum. Passerat.

20 Anaxagoras... primus omnium rerum descriptionem & modum. Frustra haec vocem, modum, Rigaltius sollicitus, & ex illo Davissius, ac motum substituit. Quid enim expedit ea mutatio, aut quam avertit lucem sententiae? Deinde quod opponunt, in consequentibus motus commemoratio; hoc nihil est. Nam commemoratur etiam sensus, qui tamen in antecedente membro non est. At enim modus apprimere convenit. Eo quippe vocabulo ornatus ille significatur, quem

plinum, primus omnium rerum descriptionem & modum, mentis infinita vi ac ratione designari & conscribi voluit; in quo non vidit, neque motum sensui junctum & continentem in infinito ullum esse posse: neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. Quid autem interius mente? Cingatur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet; aperta simplexque mens, nulla re adjuncta, quae sentire possit²¹, fugere intelligentiae nostrae vim & notionem videtur.

Crotoniates autem Alcmaeo, qui soli & lunae reliquisque sideribus, animoque praeterea, divinitatem dedit, non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare.

Nam Pythagoras, qui censuit, animum esse per naturam rerum omnem intentum & commentem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi & lacerari deum: & cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret nihil hominis, si esset deus? Quomodo porro deus iste, si nihil esset nisi animus, aut infixus, aut infusus esset in mundo?

Tum Xenophanes, qui, mente adjuncta, omne praeterea, quod esset infinitum, deum voluit esse, de ipsa mente item reprehenditur, ut ceteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens, neque conjunctum potest esse.

Nam Parmenides commentitium quiddam coronae similitudine efficit: *stephanen* appellat, continentem²² ardore lucis orbem, qui cingit caelum; quem appellat deum. In quo neque figuram divinam, neque sensum quisquam suspicari potest.

Multi

quem rebus ac naturis omnibus a suprema mente adjunctum fuisse Anaxagoras docebat. Tullio esse solvatis, qui alio modo dicitur, nos, qui dicitur nos paralyticis, qui dicitur nos dicitur: Ordinem consuevit, motum immobilibus, discrimen consuevit, ornatum inornatis. Herimias, Irist. Gentil. Phil. Itaque descriptionem posuit Cicero, quoniam scripsit designari: & modum, quoniam conscribit. Bulecius.

21 Quae sentire possit? Lego, quae sentire possit. Atque ita Augustinus, epist. ad Dioscorum, quae est novissima editionis ceteri, in qua, num. 24, hunc de Anaxagora locum & describit, & explicat. Olivetius.

22 Continentem ardore lucis orbem? Haec lectio mihi nullum sensum fundere videtur; nos autem facili conjectura legitimus, continentem ardore lucis orbem: & ita, nisi fallor, loco fit medicina. Dous.

Multa ejusdem monstra: quippe qui²³ bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, cateraque generis ejusdem ad deum revocat: quæ vel morbo, vel somno, vel oblivione, vel vetustate delentur. Eademque de fideibus; quæ reprehensa jam in alio, in hoc omittantur.

Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissime labitur. Quatuor enim naturas, ex quibus omnia constare vult, divinas esse censet: quas & nasci, & extinguere perspicuum est, & sensu omni carere.

Nec vero Protagoras, qui sese negat omnino de diis habere quod liqueat, sint, non sint, qualesve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari.

Quid Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat: tum scientiam intelligentiamque²⁴ nostram: nonne in maximo errore versatur? Cumque idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat?

Quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei?

Jam de Platonis inconstantia longum est dicere: qui in Timæo patrem hujus mundi nominari neget posse: in Legum autem libris, quid sit omnino deus, inquiri oportere non censet. Quod vero sine corpore ullo deum vult esse, ut Græci dicunt *ἀσώματος*: id quale esse possit, intelligi non potest. Careat enim sensu necesse est, careat etiam prudentia, careat voluptate: quæ omnia una cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timæo dicit & in Legibus, & mundum deum.

²³ Quippe qui bellum, qui discordiam] Non indicant Cicero's interpretes, unde habuerit, ejusmodi fuisse Parmenidis dogmata; quæ ipsa quidem neque a Diogene Laertio, neque ab aliis commemorantur, quibus servata debemus fragmenta philosophorum veterum. Potuerat hæc Parmenides in Theogenium conjicere, quam Hesiodum secutus scripserat. Plato in Conv. tom. III. edit. H. Steph. p. 195. C. 2. 2. *ἐπιπέπρωτο*

ἐπιπέπρωτο, & ἡ δὲ δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλο τι. *Παρμενίδης δὲ λέγει οὐκ ἔστιν ἄλλο τι. Περὶ τῶν θεῶν γένηται, καὶ ἡ Hesiodus Parmenίδης τε ἀναφέρει. Quæmadmodum ergo alter bellum, discordiam, & totidem deos fecerat, ita Parmenidem fecisse suspicor. Subscribit.*

²⁴ intelligentiamque nostram] Walkerus dicit, *nostram*; & recte, ni mita me fallit opinio. *Licet.*

deum esse, & cælum, & astra, & terram, & animos, & eos, quos majorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicue, & inter sese vehementer repugnantia.

Atque etiam Xenophon paucioribus verbis eadem fere peccat. Facit enim in iis, quæ a Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam dei quæri non oportere: eundemque & solem & animam deum dicere: & modo unum, tum autem plures deos. Quæ sunt iisdem in erratis fere, quibus ea, quæ de Platone dicimus.

XIII. Atque etiam Antisthenes in eo libro, qui Physicus inscribitur, populares deos multos, naturalem unum esse dicens, tollit vim & naturam deorum.

Nec multo secus Speusippus, Platonem avunculum subsecuens, & vim quandam dicens, qua omnia regantur, eamque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum.

Aristoteles quoque in tertio de Philosophia libro multa turbat, a magistro * Platone²⁵ non dissentiens. Modo enim menti tribuit omnem divinitatem: modo mundum ipsum deum dicit esse: modo quandam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: tum cæli ardorem deum dicit esse, non intelligens cælum mundi esse partem, quem alio loco ipse designavit deum. Quomodo autem cæli divinus ille sensus in celeritate tanta conservari potest? Ubi deinde illi tot dii, si numeramus etiam cælum deum? Cum autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu privat, etiam prudentia. Quo porro modo mundus moveri carens corpore; aut quomodo semper se movens, esse quietus & beatus potest?

Nec vero ejus condiscipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui sunt de Natura deorum, nulla

Tom. II.

V u u

Species

* Vid. Man. Grut. Platone uno dissentiens
²⁵ A magistro Platone uno dissentiens] Primum non ab uno, sed a multis dissentiebat: nam philosophi de diis varie sentiebant: deinde ab aliis potius quam a Platone, cujus eandem fere de diis fuisse sententiam paulo ante ostendit, quam ejus disci-

puli, Aristoteles & Ponticus Heraclides, sunt secuti. Itaque videndum, num ita legi possit; * magistro Platone non dissentiens. P. Manutius. Secutus sum Manutii conjecturam, meo judicio, rectam & certam Lambinus.

species divina describitur. Deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixæ cælo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum, solem adiungit: octavamque, Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest.

Ex eadem Platonis schola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis referfit libros: & tamen modo ²⁶ mundum, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit, sensuque deum privat, & ejus formam mutabilem esse vult: eodemque in libro rursus terram & cælum refert in deos.

Nec verò Theophrasti inconstantia ferenda est. Modo enim menti divinam tribuit principatum; modo cælo: tum autem signis sideribusque cælestibus.

Nec audiendus ejus auditor Strato, is qui physicus appellatur: qui omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat; sed careat omni sensu & figura.

XIV. Zeno autem (ut jam ad vestros, Balbe, veniam) naturalem legem divinam esse censet, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. Quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certe volumus esse. Atque hic idem alio loco æthera, deum dicit: si intelligi potest nihil sentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris rationem quandam, per omnium naturam rerum pertinentem, ut divinam esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumque mutationibus. Cum vero Hesiodi Theogoniam

²⁶ Et tamen modo mundum] Quamvis plenus sit fabularum, ac fere leviora trahet, tamen aliquando affurgit ad graviora. & modo mundum &c. Lescolopertus. In illud tamen unanimes est criticorum consensio: cumque alii aliud substituant, suspicor Ciceronem scripsisse: & omnes modo mundum... Ab eodem Vellejo, Cleanthes more fugillabitur quasi delirans: & cap. 16. ple-

corumque sententias philosophorum traducet quasi delirantium somnia. Ob illam prociacitatem hoc ipso libro cap. 34. redarguetur: Tu ipse passio aut summas viros despere; delirare, docentes esse dicebas. Bahertus.

²⁷ Ut divinam, esse affectam putat] Ut divina esse affectam putat, & apertius esset, & ut puto, verius, nec insigni tamen imitatione. P. Manutius.

goniam interpretatur, tollit omnino * infitas præceptasque cognitiones deorum. Neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, sed rebus inanibus atque mutis per quandam significationem hæc docet tributa nomina.

Cujus discipuli Aristonis non minus magno in errore sententia est: qui neque formam dei intelligi posse censeat, neque in diis sensum esse dicat: dubitetque omnino, deus animans, necne sit.

Cleanthes autem, qui Zenonem audivit una cum eo, quem proxime nominavi, tum ipsum mundum deum dicit esse: tum totius naturæ menti atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, & altissimum, atque undique circumfusum, & extremum omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum judicat. Idemque quasi delirans in iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quandam & speciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinitus. Ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi ²⁸ notione, tanquam in vestigio, volumus reponere, nusquam profusus appareat.

XV. At Perseus ²⁹, ejusdem Zenonis auditor, eos dicit esse habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa: ipsasque res utiles, & salutare, deorum esse vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed ipsa divina. Quo quid absurdius, quam aut res fordidas, atque deformes, deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu?

V u u z

Jam

* Vellejo Man. Græc. infitas præceptasque
²⁸ In animi notione, tanquam in vestigio, volumus reponere] Volumus eam notionem, quam animis nostris natura informavit, esse argumentum divinitatis longe certissimum: ut pedis vestigium indicium est animalis. Lescolopertus. Illud tanquam in vestigio, nihil aliud est quam se diceret, animi notionem, seu acceptam animi informationem, esse tanquam impressionem, qua deorum in

nobis cognitio insculpta est. Id enim significat in vestigio, vel Cicerone teste, apud quem in Tusculanis I. 25. legas. Memorandum esse signatarum verum in mente vestigio, id est, notas. Tanta, Taber, lib. I. ep. 34.
²⁹ Perseus] Scribendum Perseus; nam Græcis est Περσεύς, quod eruditi datum observarunt. Vide modo Dionem Chrysost. Orat. 53. Devisur.

præterea, diffidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortalesque ex immortalibus procreatos. Cum poetarum autem errore conjungere licet portentosa Magorum, Ægyptiorumque in eodem genere dementia: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, veritatis ignoracione, versantur.

Ea qui consideret quam inconsulte ac temere dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat. Solus enim vidit, primum esse deos, quod in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat *πρόληψις* Epicurus, id est, antecipationem animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari potest. Cujus rationis vim, atque utilitatem ex illo cælesti Epicuri, *de regula, & judicio*, volumine accepimus.

XVII. Quod igitur fundamentum hujus quæstionis est, id præclare jactum videtis. Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensus: intelligi necesse est, esse deos, quoniam infiras eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur deos constitendum est. Quod quoniam fere constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem deorum. Sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipse *πρόληψις* appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat.

Hanc igitur habemus, ut deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. Quod si ita est, vere exposita illa sententia est ab Epicuro, *Quod æternum beatumque sit, id nec habere ipsum*

ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri. Itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.

Si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis erat dictum. Nam & præstans deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna esset, & beatissima: habet enim venerationem justam quidquid excellit. Et metus omnis a vi atque ira deorum pulsus esset: intelligitur enim, a beata immortalique natura & iram & gratiam segregari: quibus remotis, nullos a superioribus impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem inquirat animus & formam, & vitam, & actionem mentis atque agitationem in deo.

XVIII. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam a natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam, nisi humanam, deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. Nam cum præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, convenire videatur eandem esse pulcherrimam; quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species humana potest esse pulchrior? Vos quidem, Lucili, soletis, (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamque divinam, quam sint omnia in hominis figura non modo ad usum, verum etiam ad venustatem apta, describere. Quod si omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans est: ea figura profecto est, quæ pulcherrima sit omnium. Quoniamque deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine virtute nemo potest, nec virtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie deos constitendum est.

Nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus: nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. Hanc quamquam & inventa sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quam ut quis

quibus ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentia vestra dissero brevius, quam causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas & penitus abditas non modo viderit animo, sed etiam sic tractet, ut manu, docet eam esse vim & naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur³⁷; nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem *σπερμα* appellat, sed imaginibus, similitudine & transitione perceptis: cum infinita simillarum imaginum species ex innumerabilibus individuis existat³⁸, & ad deos affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixamque nostram intelligentiam capere, quæ sit & beata natura & æterna.

XIX. Summa vero vis infinitatis magna ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus pari respondeant. Hanc *ἰσοουσίαν* appellat Epicurus; id est, Equabilem tributionem. Ex hac igitur illud efficitur; si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: & si, quæ intermant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere.

Et quærere a nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis degatur ætas. Ea videlicet, qua nihil beatus, nihil omnibus bonis affluentius cogitari potest. Nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia & virtute gaudet: habet exploratum fore se semper tum in maximis, tum in æternis voluptatibus.

XX. Hunc deum rite beatum dixerimus; vestrum vero la-

³⁷ *Cernatur*] *Natura* videlicet ac *vis deorum*. Corrigitur nonnulli, *cernatur*, quoniam, inquit, de diis agitur, non de natura ipsorum. At enim qui mente cernit naturam & vim deorum, cernit quoque nos mente: ut qui cernit mente naturam atque essentiam hominis, cernit mente hominem. Quid est enim homo, si mente consideres, nisi natura hominis? aut quid deus, nisi natura dei? Nihil igitur mutandum. *Pofferri*.

³⁸ *Exstat* & *ad deos affluat*] Legendum puta *æ deos affluat*, sententia ita postulante; de quo dubitandum eo minus est, quod c. 44, *cum*, inquit, *ex ipso imaginem semper*

assuunt. Et Lucretius nostram coniecturam lib. IV. plane confirmat. P. *Mentitur*. Ita legit Augustinus, ep. 118, cuius in hoc loco præcipua habenda ratio est. *Obicitur*. *Emendat*, *Et ad nos affluat*, ex simili loco, qui est infra paucis post paginis. Ibi, *cumque ex ipso imaginem semper ad nos assuunt*. Sic autem omnino legendum est, neque cuiquam dubitandi locus relictus est: nam Epicurus dicebat, nos & videre & cogitare per imagines, & accursu imaginum ad nos, hoc est, ad oculos & ad mentem. *Lambini*.

boriosissimum. Sive enim ipse mundus deus est, quid potest esse minus quietum, quam nullo puncto temporis intermisso versari circum axem cæli admirabili celeritate? Nisi quietum autem, nihil beatum est. Sive in ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordineque conferuet, terras & maria contemplant, hominum commoda vitasque tueatur: nã ille est implicatus molestis negotiis & operosis. Nos autem beatam vitam in animi securitate, & in omnium vacatione munerum ponimus. Docuit enim nos idem, qui cætera, natura effectum esse mundum: nihil opus fuisse fabrica; tamque eam rem esse facilem, quam vos effici negatis sine divina posse solertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad deum. Cujus operam profecto non desideraretis, si immensam & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis: in quam se injiciens animus & intendens ita late longæque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi³⁹ videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ: quas vos effici posse sine follibus & incudibus non putatis. Itaque imposuistis in cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem; & animadvertentem, & omnia ad se pertingere putantem, curiosum, & plenum negotii deum?

Hinc vobis existit primum illa fatalis necessitas, quam *ἐμπεριέλω* dicitis; ut, quidquid accidat, id ex æterna veri-

Tom. II.

X x x

tate, (R)

³⁹ *Oram ultimi*] Per vocem *ultimum*, quæ sæpius formam substantivi inducit, intelligimus earum regionum, quas peragraverit animus, extremam & ultimam. Per *oram* autem, illius ultimæ regionis terminam sive fi-

nem, unde ulterius pergi nequeat. Passim hoc modo distinguuntur voces, quarum vis aliis in locis una eademque est: quemadmodum etiam illas *ora* & *ultimum* posse *oramus* adhiberi ovis negaverit? *VossKanf*.

tate, caufarumque continuatione fluxiffe dicatis. Quanti autem hæc philofophia æftimanda eft, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur *μαρτυριή* veftra, quæ Latine divinatío dicitur: qua tanta imbueremur fuperftitione, fi vos audire vellemus, ut harufpices, augures, arioli, vates, & conjectores nobis eflent colendi.

His terroribus ab Epicuro foluti, & in libertatem vindicati, nec metum eos, quos intelligimus nec fibi fingere ullam moleftiam, nec alteri querere: & pie fanctæque colimus naturam excellentem atque præftantem. Sed elatus ftudio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere. Quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audiendi.

XXI. Tum Cotta comiter, ut solebat, Atqui, inquit, Vellei, nifi tu aliquid dixiffes, nihil sane ex me quidem audire potuiffes. Mihi enim non tam facile in mentem venire folet, quare verum fit aliquid, quam quare falſum. Idque cum fæpe, tum, cum te audirem paulo ante, contigit. Roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaffe respondeam. Quare, puremne talem eſſe, qualis modo a te fit expoſita, nihil dicam mihi videri minus. Sed antequam aggrediar ad ea, quæ a te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam.

Sæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, videor auſiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos e Græcia compararet. Sed, quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberius dicere. Ego autem, eſſi vereor laudare præſentem, iudico tamen de re obſcura atque difficili a te diſtum eſſe dilucide: neque ſententiis ſolum copioſe, ſed verbis etiam ornatiſſe, quam ſolent veſtri. Zenonem, quem Philo noſter coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone: credo, ut facilius iudicarem quam illa bene reſellerentur, cum a principe Epicureorum accepiffem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique; ſed iſto modo, ut tu, diſtin-

diſtincte, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi uſu ſæpe venit, idem modo, cum te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leves, ne dicam in tam ineptas, ſententias incidiffe. Nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius. Ut enim modo dixi, omnibus fere in rebus, & maxime in phyſicis, quid non fit citius, quam quid fit, dixerim.

XXII. Roges me, quid aut quale fit deus; auctore utar Simonide ⁴⁰: de quo cum quaſiſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulavit. Cum idem ex eo poſtridie quereretur, biduum petivit: Cum ſæpius duplicaret numerum dierum, admiranſque Hiero requireret, cur ita faceret. Quia, quanto, inquit, diutius conſidero, tanto mihi res videtur obſcurior. Sed Simonidem arbitror, (non enim poëta ſolum ſuavis, verum etiam cæteroqui doctus, ſapientique traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet veriſſimum, deſperaffe omnem veritatem.

Epicurus vero tuus (nam cum illo malo differere, quam tecum) quid dicit ⁴¹, quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed mediocri prudentia? Quaritur primum in ea quaſtione, quæ eſt de natura deorum, ſintne dii, necne ſint. Difficile eſt negare. Credo, ſi in concione queratur; ſed in huiusmodi ſermone & conſeſſu facillimum. Itaque ego ipſe pontifex, qui caremonias religionæque publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuadere mihi non opinione ſolum, ſed etiam ad veritatem plane velim. Multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli eſſe videantur. Sed vide, quam tecum agam liberaliter. Quæ communia ſunt vobis cum cæteris philoſophis, non attingam, ut hoc ipſum: placet enim omnibus fere, mihi que ipſi in primis, deos eſſe. Itaque non pugno. Rationem tamen eam, quæ a te aſſertur, non ſatis firmam puto.

X x x 2

XXII.

⁴⁰ Simonide, de quo cum quaſiſſet hoc idem tyrannus Hiero. Hieronem Simonidi quaſiſſe negat Biſciola Hor. Subſec. Pom. 2. lib. 2. cap. 19. Sed omnino falſus eſt; ut docentur interpretes ad Eliani V. H. xv. Dionif. ⁴¹ Quod dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet. Reſcribendum, dicit, pro dicit: aut ſc. ego eſſe. Lambianus.

XXIII. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. Quod cum leve per se, tum etiam falsum est. Primum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? Equidem arbitror multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque Theodoros, nonne aperte deorum naturam sustulerunt? Nam Abderites quidem Protagoras, cuius a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sic posuisset, *De diis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere*, Atheniensium jussu urbe atque agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cum poenam ne dubitatio quidem effugere potuisset. Quid de sacrilegis, quid de impiis, perjurisque dicemus?

Tubulus ⁴² *si Lucius unquam,*

Si Lupus ⁴³, *aut Carbo* ⁴⁴, *aut Nepruni filius* ⁴⁵, ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam perjurus, aut tam impurus fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quam videtur. Sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiam philosophorum, o-mittam hoc tempore: ad vestra propria venire malo.

Concedo esse deos: doce me igitur, unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, vita. Hæc enim scire desidero. Abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. Hinc, quodcumque in solum venit, ut dicitur, effingis atque efficias. Quæ primum nulla sunt. Nihil est enim, quod vacet corpore:

COR-

⁴² *Tubulus si Lucius*] Lucius Tubulus alias Romanus prætor, unus ex omni memoria sceleratissimus, & audacissimus a Cicerone alicubi dicitur. Insequens avaritiæ, corruptique & venalis judicii notam inuallam habet lib. 2. de Finib. cap. 16. *Leptolepius*.

⁴³ *Lupus*] Vestius Albius Lupus, ob morum levitatem, lupos inter potius quam inter homines adscribendus. Lucilli famosis

coopertus versibus legitur in Satyris Horatii, lib. 2. Sat. 1. Idem.

⁴⁴ *Carbo*] Hic, ni fallor, Caius Carbo fuit, quem Fulvius Tib. Graccho socium addidit in Bruto, c. 27. Idem.

⁴⁵ *Nepruni filius*] Id est, alius quispiam sceleratus, & indignus impietatis. *Porto*, inquit A. Gellius, xv. 21. *ferocissimus, & immanis, & alienus ab omni humanitate, Nepruni filius dixerunt.* Idem.

corporibus autem omnis obsidetur locus: ita nullum inane, nihil esse individuum potest.

XXIV. Hæc ego nunc physicorum oracula fundo. Vera, an falsa, nescio: sed veri tamen similia quam ⁴⁶ vestra. Ita enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia, partim autem angulara, curvata quædam & quasi adunca: ex his effectum esse cælum atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, usque ad hæc ætatem perduxisti, priusque te quis de omni vitæ statu, quam de ista auctoritate dejecerit. Ante enim judicasti, Epicureum te esse oportere, quam ista cognovisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut susceptæ ⁴⁷ philosophiæ nomen amittere.

Quid enim mereas, ut Epicureus esse desinas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatemque deferam. Ista igitur est veritas? Nam de vita beata nihil repugno, quam tu ne in deo quidem esse censes, nisi plane otio languat. Sed ubi est veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus: an in individuis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo ante uti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex individuis con-

con-

⁴⁶ *Quam vestra: ista enim flagitia &c.*] Varie de hoc loco corrupto docti conjecerunt. Ego sic tandem legendum puto, *quam vestra ista: (vestra enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi) esse &c.* Sensus tum demum erit: Ea flagitia appello vestra, quia Democriti flagitia sunt vestra, cum hæc a Democrito sive Leucippo Epicurus vester mutatus sit. Cum repetitur idem verbum, non infrequenter accidit, ut in M. alterum committatur errore exscribentium. *Periculis*. Locum esse corruptum non video. Nam ut facile intelligatur, satis erit meminisse, quod sæpe inter legendum occurrit, particulam enim, inter alios quos habet usus, a bonis auctoribus latinis adhiberi quoque, ubi additur quispiam, quod prius dicta clarius exprimitur, vel affirmatur. Hic itaque enim

perinde valet ac *inquam, enimvero; sensusque est: Vestra enim cum dico, ea intelligo, quæ a vobis Epicureis adoptantur, pudentia commenta Democriti, sive Leucippi. Anonymus.*

⁴⁷ *Aut susceptæ philosophiæ nomen amittere*] Verba hæc non sunt tam clara, quam initio videri possint. Cicero alludit ad militiæ Romanæ morem, ubi dicebantur li *nomina lae*, qui in numerum militum recipiebantur; & e contrario *nomina aut sacramentum amittere*, est relinquere militiam, aut exauctorari. Ita apud Ciceronem lib. 1. de Offic. cap. 22. Cato prohibet filium, qui a duce erat exauctoratus, in hostem pugnare, nisi denuo sacramentum dixerit, *quis, priore amissa, inter eum hostibus pugnare non poterat.* Baberius.

constare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quaeritur.

Sint sane ex atomis. Non igitur aeterni. Quod enim ex atomis sit, id natum aliquando⁴³ fit. Si natum, nulli dii ante quam nati. Et, si ortus est deorum, interitus sit necesse est, ut tu paulo ante de Platonis mundo disputabas. Ubi igitur illud vestrum *beatum*, & *aeternum*? quibus duobus verbis significatis deum. Quod cum efficere vultis, in dumeta correptis. Ita enim dicebas, non corpus esse in deo, sed quasi corpus; nec sanguinem, sed quasi sanguinem.

XXV. Hoc per se facitis, ut, cum aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, efferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam impudenter resistere. Velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suoque pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus & necessarius; invenit quo modo necessitatem effugeret; quod videlicet Democritum fingerat. Ait atomum, cum pondere & gravitate directo deorsum feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere. Idem facit contra dialecticos; a quibus cum traditum sit, in omnibus disjunctionibus, in quibus, *aut etiam, aut non*, poneretur, alterutrum verum esse, pertimuit, ne, si concessum esset huiusmodi aliquid, *Aut vivet cras, aut non vivet Epicurus*, alterutrum fieret necessarium: totum hoc, *aut etiam aut non*, negavit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Urgebat Arcefilas Zenonem, cum ipse falsa omnia diceret, quae sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, si unum visum esset falsum, nullum esset verum: omnes sensus veri nuntios dixit esse. Nihil horum, nisi callide. Graviorem enim plagam accipiebat, ut leviores repelleret. Idem facit in natura deorum. Dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem.

XXVI.

⁴³ Aliquando fit. Si natum. Aut lege (ut ego malim) aliquando. Et si natum, cum Davilio aliquando. Sed si natum; aut. Peurcius.

XXVI. Mirabile videtur, quod non rideat⁴⁴ haruspex, cum haruspicem viderit. Hoc mirabilius, quod vos inter vos risum tenere possitis. *Non est corpus, sed quasi corpus*. Hoc intelligerem, quale esset, si id in ceris⁴⁵ fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum. Ne tu quidem, Vellei: sed non vis fateri. Ista enim a vobis quasi dictata redduntur: quae Epicurus oscitans hallucinatus est, cum quidem gloriaretur, ut videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. Quod & non praedicanti tamen facile quidem crederem: sicut mali aedificii domino glorianti, se architectum non habuisse. Nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum, dii immortales! & sunt qui putent audivisse: ipse non vult. Credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a se Sami auditum. Ibi enim adolescens habitabat cum patre & fratribus, quod in eam pater ejus Neocles agripeta venerat: sed, cum agellus eum non satis aleret, ut opinor, ludimagister fuit. Sed hunc⁴⁶ Platicum mirifice contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid unquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur: quem cum a se non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui si haec Democritea non audisset, quid audierat? Quid est in physicis Epicuri non a Democrito? Nam etsi quaedam commutavit, ut, quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem; atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia fere, quibus natura ratio continetur.

Nunc istud quasi corpus & quasi sanguinem, quid intelligis? Ego enim scire te ista melius, quam me, non fateor solum, sed etiam facile patior. Cum quidem semel dicta sunt, quid est, quod Vellejus intelligere possit, Cotta non possit?

⁴⁴ Non videt haruspex, cum haruspicem viderit. Hoc Catonis Censorii fuit dictum, ut liquet ex lib. 2. de Divin. cap. 24. Davilius.

⁴⁵ In ceris fingeretur, aut fictilibus figuris. Sic editiones Aldinae, quod amplissimo

Biberio, milique placet. Vulgo in ceris fingeretur. Idem.

⁴⁶ Sed hunc Platicum mirifice contemnit Epicurus. Sed hunc & Platicum habent libri manu scripti. Ursinus.

possit? Itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis, quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tanquam Heraclitus: sed (quod inter nos licet) ne tu quidem intelligis.

XXVII. Illud video pugnare te, species ut quadam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fustus & candore mixtus rubor sanguis est, sed quadam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. Fac, id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum: cedo mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas.

Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas esse formas deorum: primum, quod ita sit informatum anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana, deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque esse pulcherrima debeat: nec esse humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem afferatis, quod nulla in alia figura domicilium mentis esse possit.

Primum igitur quidque consideremus quale sit. Arripere enim mihi videmini quasi vestro jure rem nullo modo probabilem. Quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum a vitæ pravitate converterent: aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poætæ, pictores, opifices. Erat enim non facile, agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione servare. Accessit etiam ista opinio fortasse, quod homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, physice, non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas ullam esse terramarique belluam, quæ non sui generis bellua maxime delectetur,

Actur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contractatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulchrius quam hominem putaret, eam esse causam, cur deos hominum similes putaremus? Quid censes, si ratio esset in belluis? non suo qualque generi plurimum tributuras fuisse?

XXVIII. At mehercule ego (dicam enim ut sentio) quamvis amem ipse me, tamen non audeo dicere, pulchriorem esse me quam ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie figuraque queritur. Quod si fingere nobis & jungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur, natanantibus invehens⁵² belluis, adjunctis humano corpori, nolis esse? Difficili in loco versor. Est enim vis tanta natura, ut homo nemo velit nisi hominis similis esse. Et quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cum essem, e gregibus epheborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arriteris. Sed tamen ita se res habet. Deinde nobis, qui concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe jucunda sunt. Nævus in articulo pueri delectat Alcaum. At est corporis macula, nævus. Illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est ejus:

Consiteram, exorientem auroram forte saluans,

Cum subito a læva Roscius exoritur.

Pæce mihi liceat, caelestes, dicere vestra,

Mortalis visus pulchrior esse deo.

Huius⁵³ deo pulchrior: at erat, sicut hodie est, perverissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsum falsum illi & venustum videbatur?

Tom. II.

Y y y

XXIX.

⁵² Invehens] Idem valet ac involtus. Noter in Bruto cap. 57. Adolescentia per medietas laudes quas quadrigis vehens. Deposuit.

⁵³ Huius, deo pulchrior] Concinnior erit sententia, si legatur: Huius, pulchrior deo? P. Manutius. Gul. etiam Canterus hunc lo-

cum mendii suspectum habuit: Is enim Nov. Leß. lib. IV. cap. 14. malebat, hie deo pulchrior? Sed Gruterus vulgatam lectionem re-Be defendit; eaque nihil est convenientius. Huius, nempe Catulo, Roscius videbatur deo pulchrior. Davivius.

XXIX. Redeo ad deos. Ecquos si non tam strabones, at pæulos esse arbitramur? ecquos nævum habere? ecquos filios, staccos, frontones, capitoneos, quæ sunt in nobis? An omnia emendata in illis? Detur id vobis. Num etiam est una omnium facies? Nam si plures: aliam esse alia pulchriorem necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies est, florere ⁵⁴ in celo Academiam necesse est. Si enim nihil inter deum & deum differt, nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio.

Quid, si etiam, Vellei, falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi hominis, occurrere? tamenne ista jam absurda defendes? Nobis fortasse sic occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus, qua pictores, historiceque voluerunt: neque solum facie, sed etiam ornatu, ætate, vestitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec fere cuncta barbaria. Firmiores enim videas apud eos omnes opinioniones esse de bestiis quibusdam, quam apud nos de sanctissimis templis & simulacris deorum. Etenim fana multa exposita, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus a nostris: at vero ne fando quidem auditum est, crocodilum, aut ibim, aut selem violatum ab Ægyptio. Quid igitur censes? Apim illum, sanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? Tam hercle, quam tibi ⁵⁵ illam nostram Sospitam, quam tu nunquam ne in fomis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. At non est talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia species ⁵⁶ Junonis Argivis, alia ^b Lanuvinis.

Et

⁵⁴ *Florere in celo Academiam necesse est*] Non erit, quo deus a deo possit distingui. Nota est Academicorum *ἀποδεικνύειν*. Idem.

^a *Vid. si occurrat, ut dicitur apparuisse.*

⁵⁵ *Quam tibi illam nostram Sospitam*] Si quid hoc loco mutandum est, *vestram* scribe, pro *nostram*, cum templum illud Junonis Sospitæ fuerit Lanuvii patria Velleji. Dabitandum enim non est, quin Corta, ridens credulitatem istius Epicurei, per ironiam adjecerit illud *nostram*, idque meliori jure quam

quo paulo ante, loquens de Roscio comedo, dixerat, *municipis tuum Roscium*. Idem quo tanto magis fit verisimile, quod paulo post Junonem illam distinguit ab altera illa, quæ erat Roma, & addit: *Ergo alia species Junonis Lanuvinis, alia nobis*. Ita enim est legendum, ut Davilius post Ursinum nos docuit. *Bubrior.*

⁵⁶ *Ergo alia species Junonis Argivis, alia Lanuvinis, alia nobis*] Ita legendus hic locus ex auctoritate verisissimi libri, cum in vul-

Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis.

XXX. Non pudet igitur physicum, id est speculatorem venatoremque naturæ, ab animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? Isto enim modo dicere licebit, Jovem semper barbaturum, Apollinem semper imberbem, cæcios oculos Minervæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcæmenes: in quo stante atque vestito leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus.

Age ⁵⁷ & his vocabulis deos esse facimus, quibus a nobis nominantur. At primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. Non enim ut tu Vellejus, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nominum non magnus numerus, ne in pontificiis quidem nostris: deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? Istud quidem ita vobis dicere necesse est: quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina?

Quam bellum erat, Vellei, confiteri potius nescire, quod nescires, quam ista effluentem nauseare, atque ⁵⁸ ipsum sibi displicere? An tu mei similem putas esse, aut tui deum? profecto non putas. Quid ergo? solem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam *beatum*. Quibus fruentem voluptatibus?

Y y 2

vulgatis desint duo postrema verba, *alia nobis*, & pro Lanuvinis scriptam sit *Latinis*. Calcebat autem Lanuvii Juno Sospita cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis; cujusmodi in demetrii L. Roscii Fabii, & L. Thevii Balbi, qui Lanuvii fuerunt, signata reperitur. *Vellejus*.
^b *Man. Lamb. Latinis*

⁵⁷ *Age & his vocabulis deos esse facimus, quibus a nobis nominantur*] Valerius extrahit illud *facimus*; offert e veteri codice, *faciamus*; atque ex conjectura, *faciemur*. Illud fortasse, dum emendationes venatur, fugit sententiam. Vellejum Cotta pergit refellere, argumentando a consequentibus absurdis, quæ ratio fuit Academicorum maxime propria. *Si, inquit, ab animis consuetudine imbutis testimonium veritatis petimus, quod tu facis: dicere licebit Jovem semper barbaturum...*

in Vulcano *claudum habebimus deum*... Insuper negare non possumus, vocabula quibus deos nominamus, propria illorum esse nomina. *Augustinus*.

⁵⁸ *Atque ipsum sibi displicere*] Observa formas diversas, *confiteri nescire quod nescires*, & *ipsum sibi displicere*: quæ permutatio personæ secundæ ac tertiæ offendiculo doctissimis fuit commentatoribus, ut, *resententibus* libris omnibus scriptis ac editis, *ipsum tibi displicere* legendum esse coniecissent. Ego vero & quæ in secundâ, & quæ in tertiâ persona effertur, impersonaliter credo intelligenda, ut si dixisset Tullius: *Quam bellum erat confiteri potius quæquam ignorantiæ suam, quam ista &c.* Quæ tam secundæ, quam tertiæ personæ usum satis esse vulgarem, probare non opus est, sufficit monere. *Propercius*.

tibus? & sapientem. Qui potest esse in ejusmodi trunco sapientia? Hæc vestra sunt. Si igitur nec humano visu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi persuasum est; quid dubitas negare deos esse? Non audes. Sapienter id quidem. Etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos deos. Novi ego Epicureos omnia sigilla⁵⁹ numerantes: quanquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellatis *κελεύσματα*, hæc, ut opinor, prima sententia est: *Quod beatum & immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.*

XXXI. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod ille incertis plane loquendi fecerit, fecisse consulto. De homine minime vafro male existimant. Dubium est enim, utrum dicat aliquid iste beatum & immortale, an, si quod sit, id esse immortale. Non animadvertunt, hic eum ambigue locutum esse: sed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam aperte, quam paulo ante te. Ille vero deos esse putat: nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret; mortem dico, & deos. Quibus mediocres homines non ita valde moventur; his ille clamat omnium mortalium mentes esse perterritas. Tot millia latrocinantur, morte proposita. Alii omnia, quæ possunt, sana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis.

Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos: quid est, quod te impediatur aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquis, animam rationis consiliique participem in ulla alia, nisi humana figura. Quid? solis num quidnam, aut lunæ, aut quinque errantium siderum simile vidisti? Sol, duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. Hujus hanc lustrationem ejusdem incensa radiis menstruo spatio luna complet. Quinque autem stellæ, eundem orbem tenen-

⁵⁹ Omnia sigilla numerantes] Ne cui scilicet proprium honorem impenderent. Aliter fuit ab ipsis deesse homines debetis, ut *synonymus*.

nentes, aliæ propius a terris, aliæ remotius, ab iisdem principiis, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. Num quid tale, Epicure, vidisti? Ne sit igitur sol, ne luna, ne stella: quoniam nihil esse potest, nisi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deum ipsum numne vidisti? Cur igitur credis esse? Tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut ratio nova assert. Ita sit, ut mediterranei mare esse non credant. Quæ sunt tantæ animi angustia, ut, si Seriphi natus esses, nec unquam egressus ex insula, in qua lepulculos vulpeculasque sæpe vidisses, non crederes leones & pantheras esse, cum tibi, quales essent, diceretur: si vero de elephanto quis diceret, etiam rideri te putares?

XXXII. Et tu quidem, Vellei, non vestro more, sed dialecticorum, (quæ funditus gens vestra non novit) argumenti sententiam conclusisti. Beatos esse deos sumpstisti. Concedimus. Beatum autem sine virtute neminem esse posse. Id quoque damus, & libenter quidem. Virtutem autem sine ratione constare non posse. Conveniat id quoque necesse est. Adjungis, Nec rationem esse, nisi in hominis figura. Quem tibi hoc daturum putas? Si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc pervenire? Sumpstisses⁶⁰ tuo jure. Quid autem est istuc gradatim? Nam a beatis ad virtutem, a virtute ad rationem video te venisse gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? Præcipitare istuc quidem est, non descendere.

Nec vero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum similes dicere, quam homines deorum. Quares, quid interfit. Si enim hoc illi simile sit, esse illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram venisse ad deos. Dii enim semper fuerunt, & nati nunquam sunt, si quidem æterni sunt futuri: at homines nati. Antè igitur⁶¹ humana forma, quam homines, ea, qua erant forma dii immortales.

Non

⁶⁰ Sumpstisses] Vulgati omnes: *Quid opus erat te gradatim istuc pervenire? Quid autem est istuc gradatim? Sumpstisses tuo jure.* Quæ nos eadem verba eo dispositum ordine, quem docet Jac. Faeciolatus in sua de Seris *quæ erant dii.* Idem.

⁶¹ Antè igitur] Antequam essent homines, erant dii. Antè igitur erat humana forma, quam essent homines: ea nempe forma, quæ erant dii. Idem.

Non ergo illorum humana forma, sed nostra divina dicenda est. Verum hoc quidem, ut voletis. Illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna, (nihil enim in rerum natura ratione factum esse vultis) sed tamen quis iste tantus casus? unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines deorum forma nascerentur? Semina deorum decidisse de celo in terras putamus, & sic homines patrum similes existisse? Vellem dicere: deorum cognationem agnoscerem non invitus. Nihil tale dicitis: sed casu esse factum, ut deorum similes essemus. Et nunc argumenta quaerenda sunt, quibus hoc refellatur? Utinam tam facile vera invenire possem, quam falsa convincere.

XXXIII. Etenim enumerasti memoriter & copiose (ut mihi quidem admirari liberet, in homine esse Romano tantam scientiam) usque a Thale Milefio de natura deorum philosophorum sententias. Omnesne tibi illi delirare visi sunt, qui sine manibus & pedibus constare deum posse decreverunt? Ne hoc quidem vos movet, considerantes, quæ sit utilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, ut iudicetis, membris humanis deos non egere? Quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil comprehendendum? quid reliqua descriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil supervacaneum est? Itaque nulla ars imitari solertiam natura potest. Habebit igitur linguam deus, & non loquetur: dentes, palatum, fauces, nullum ad usum: quæque procreationis causa natura corpori affinxit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, quam interiora, cor, pulmones, jecur, cætera; quæ, detracta utilitate, quid habent venustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem vultis.

Istisne fidentes somniis non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, sed meretricula etiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa sit? scito illa quidem sermone, & Attico: sed ⁶² tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licen-

⁶² Sed tamen. I video levi mutatione hunc quidem sermone, & Attico: sed tamen, (trans locum esse sanabilem, si legas: Scito illa tam Epicuri hortus habuit licentia) ut solentur fore.

centiæ! Et soletis queri. Zeno quidem etiam litigabat. Quid dicam Albutium? Nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius: sed stomachabatur fenex, si quid alperius dixeram. Cum Epicurus contumeliosissime Aristotelem vexaverit: Phædoni Socratico turpissime maledixerit: Metrodori, sodalis sui, fratrem, Timocratem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis volueminibus conciderit: in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus: Naufiphaneum, magistratum, a quo nihil ⁶³ didicerat, tam male acceperit.

XXXIV. Zeno quidem non eos solum, qui tum erant, Apollodorum ⁶⁴, Syllum, cæteros figebat maledictis; sed So-

feri. Zeno quidem, &c. Illud *feri* idem significat ac *semper feri* ut, de Invent. l. 29. *Probatum est id, quod feri fieri solet.* Indignatur Corta, quod mulier, & meretricula contra virum philosophum, contra Theophrastum scribere ausa sit: atque ita scribere, ut nullis abstineret probris verborum acque contumeliis, quibus summos homines onerare Epicurus, atque ejus gregales solebant. Jam vero quam atrociter debauchata sit in Theophrastum mulierculæ impudentia, estimari inde potest, quod origo illa proverbii fuerit, *suspensio alicuius eligendi*: suspensio iam querere mortem oportere homines, vitæque renuntiare, cum tantum licentiæ sumant mulierculæ, ut in doctissimos impune scribant. *Boberius.* Nihil muto in verbis, & rem intelligere video. Modus est loquendi, quales adhiberi solent in sermone familiarium, velut cum objurando dicimus: *Sed tamen hæc tu commisisti, & aueris.* Illud autem, *solentis queri*, omnino cum Epicureorum insole convenit, quales hic describuntur. Nam quo quisque est ad faciendam injuriam fortior, eo plerumque mollior ad ferendam. Quid mirum, si queritari solebant Epicurei? Jam in hoc Ciceronis loco duo quodam video, quæ fraudi fuerint hominibus ingeniosis. Ac primo quidem opinati sunt, parvitas quidem & sed sic esse positæ, ut altera concedat, altera inferat aliquid oppositum concilio. Quemadmodum in hac phrasi: *Rumores satis quidem constant, sed aliove sine auctore.* Deinde, existimantur in unum conjici Vellejum, quæ de universo Epicuri grege dicuntur. De posteriore hac parte nihil est quod dicam; nam videntur

omnes: de illa priore, hæc animadverto. *Quidem*, ut multis aliis locis, ita in isto perinde valet ac *omnino.* Sed non semper oppositionem significat cum proximæ sententiæ; & est aliquando, ut monuit Oberus Giffenius, mere inceptivum, habetque usum inchoandæ sententiæ. Paulus Manutius corregebat: *Sed cum tantum Epicuri hortus habuerit licentia, etiam soletis queri.* Hæc quidem paraphrasis est verborum Ciceronis, quæ, si intelligas uti explico, eundem prolixum sensum reddunt. Dicam enim: Cum tibi tantum dederim, etiam queris: vel: Tibi tantum dedi, & queris: quid ad sententiam interest? In posteriore sane phrasi plus est simplicitatis, & ejus negligentia, quæ familiaris sermonem non dedecorat. *Anonymus.*

⁶³ *A quo nihil didicerat* Epicurus, teste Sexto Empirico *adv. Marc.* l. 1. Naufiphaneum audiebat, hominem eruditum; quem tamen credi volebat magistrum sibi, aut omnino nullum fuisse: idem a philosophis omnibus, præterquam sui gregis, traducebatur ut illiteratus, & eudis bonarum artium. Qui cogitabit hæc duo, salvia imburus Socraticæ urbanitatis, intelliget forsitan, mutari hinc locum nisi in pejus non posse. *Anonymus.* Hanc ad me transmissam animadvertentem cum lectionibus eo liberatis communico, quod ipsos invadit liberat iudicandæ litis inter duos præstantes criticos: alterum respondentem non nihil; alterum, nihil non. Olivetus.

⁶⁴ *Apollodorum, Syllum, &c.* Vox ista Syllum est admodum suspecta Victorio, qui neminem philosophum isto nomine noverat. *Jonius Hist. Philosoph.* II. cap. 15. *Reinsef. Var. Lect. III. 2.* & post eos Davidius ostendit.

cratem ipsum, parentem philosophiæ, Latino verbo utens, scurram Atticum fuisse dicebat: Chrysiptum nunquam nisi Chesiptum ⁶⁵ vocabat. Tu ipse paulo ante, cum tanquam senatum philosophorum recitares, summos viros desipere, delirare, dementes esse dicebas. Quorum si nemo verum vidit de natura deorum, verendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commentitia, vix digna lucubratione animalium. Non enim sentitis, quam multa vobis suscipienda sint, si impetraveritis, ut concedamus eandem esse hominum & deorum figuram. Omnis cultus & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingressus, cursus, accubitus, inclinatio, sessio, comprehensio; ad extremum etiam sermo & oratio. Nam quod & mares deos & foeminas esse dicitis, quid sequatur videtis.

Equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones vester ille princeps venerit. Sed clamare non desinitis, retinendum hoc esse, deus ut beatus immortalisque sit. Quid autem obstat, quo minus sit beatus, si non sit bipes? aut ista five *beatitas*, five *beatitudo* dicenda est, (utrumque omnino durum, sed usu mollienda nobis verba sunt) verum ea, quæcumque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisque corporis vacua, cadere non potest?

Nihil

derunt, nomen istud apud Græcos ignotum non fuisse, cum reperitur philosophus quidam Pythagoræ sedator eo nomine apud Jamblicum in Vita Pythagoræ cap. 28. Verum Syllus iste iam obitæ tempore Zenonis Epicurei Ciceronis æqualis, qui initio Timæi adfirmat, Pythagoricam sectam jam desisse a longo tempore. De illo igitur non est sermo, & isto nomine alius non reperitur. Th. Aldobrandinus existimat ideo in notis ad Diogenem Laertium VII. 39. hic agi de isto Apollodoro, qui per Diogenem ⁶⁶ Epicurei vocatur, quam vocem mutatum it in ⁶⁷ *Syllus*, ita ut apud Ciceronem, illius quidem sententia, sit legendum sine distinctione intermedia, *Apollodorum Syllum*. Verum ⁶⁸ *Syllus*, cum nomen loci non sit, æque adeo ne vox quidem Græca, non magis quam ⁶⁹ *Epicureus*, palam est, neutram earum vocum

huic loco convenire. Forte corrigendum est ⁷⁰ *Syllus*. Helychius ⁷¹ *Syllus*, diciturque ita in Cicerone quoque esse legendum *Apollodorum Syllum*. Quando vixit certum non est, sed Stoicus erat, quantum e Diogene Laertio conijcere licet, & nota est Epicureorum vehementia contra istam sectam. Omitendum non est, Lambinum reperisse *Syllum* in quodam MS. unde cui videri possit legendum *Apollodorum Cirræum*. Idem error maculavit Plin. Hist. Nat. lib. XX. cap. 4. ubi Apollodorus iste in omnibus MS. & vetustis editionibus per errorem dicitur erat *Scyllæus*, pro *Cirræus*. Erat medicus celeberrimus, qui forsitan acriter contra Zenonem disputavit. *Bubertus*.

⁶⁵ *Chesiptum* vocat.] A verbo *χέω*, quod est, sit honos auribus, canere. *Lamb.*

Nihil aliud dicit, nisi, Nunquam vidi solem aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, unquamne vidisti? Negabis. Cur igitur non sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum præstantissima natura quaratur, eaque beata & æterna, quæ sola ⁶⁶ divina natura sunt; ut immortalitate vincimur ab ea natura, sic animi præstantia vinci: atque ut animi, item corporis? Cur igitur, cum cæteris rebus inferiores sumus, forma pares sumus? Ad similitudinem enim deo propius accedebat humana virtus, quam figura.

XXXV. An quidquam tam puerile dici potest, (ut eundem locum diutius urgeam) quam si ea genera belluarum, quæ in rubro mari Indiave gignantur, nulla esse dicamus? Atqui ne curiosissimi quidem homines exquirendo audire tam multa possunt, quam sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existunt. Quæ negemus esse, quia nunquam vidimus. Ipsa vero quam nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maxime, similitudo? Quid? canis nonne similis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quam similis, turpissima bestia nobis!

At mores in utroque dispares. Elephanto belluarum nulla prudentior. At figura quæ vastior? De bestiis loquor. Quid? inter ipsos homines nonne & simillimis formis dispares mores, & moribus figura dissimilis? Etenim si femel, Vellei, suscipimus genus hoc argumenti, attende quo serpat. Tu enim timebas, nisi in hominis figura rationem inesse non posse. Sumet alius, nisi in terrestri: nisi in eo, qui natus sit: nisi in eo, qui adoleverit: nisi in eo, qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo: postremo nisi in homine atque mortali. Quod si in omnibus his

Tom. II.

Z z z

rebus

⁶⁶ *Quæ sola divina natura sunt.*] Habemus supra cap. 24. Ubi igitur istud vestrum beatum & æternum, quibus duobus verbis significatis deum? Itaque Epicureorum iudicio, hæc duo, beatum esse, esse æternum, conciliant naturam atque essentiam divinam, *divina natura sunt.* Davilio dum videbatur hæc locutio, quæ sola divina natura sunt: &

homini delicato natura toties repetita naufragam movebat. Legi itaque volebat quæ sola divina sunt. Factum male, quod non cavet diligentius Cicero, ne nostras barbarorum auriculas compositionis asperitare raderet. At enim dicitur a dialecticis Davilianis, quid hæc locutiones differant: *Hæc divina sunt, hæc divina natura sunt.* Anonymus.

rebus obfistis, quid est, quod te una forma conturbet? His enim omnibus, quæ propolui, adjunctis, in homine rationem esse & mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneat. Hoc est non considerare, sed quasi fortiri, quid loquere.

Nisi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, sed etiam in arbore, quidquid supervacaneum sit, aut usum non habeat, obfistare. Quam molestum est uno digito plus habere! Quid ita? quia nec speciem⁶⁷, nec usum alium quinque desiderant. Taus autem deus non digito uno redundat, sed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? Magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur: hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet.

XXXVI. At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis atque præclaris, cum ipsum mundum, cum ejus membra, cælum, terras, maria, cumque horum insignia, solem, lunam, stellasque vidissent, cumque temporum maturitates, mutationes, vicissitudinesque cognovissent, suspicati essent aliquam excellentem esse præstantemque naturam, quæ hæc fecisset, moveret, regeret, gubernaret. Qui, etiam si aberrant a conjectura, video tamen quid sequantur. Tu quod opus tandem magnum & egregium habes, quod effectum divina mente videatur, ex quo esse deos suspicere? Habebam, inquis, in animo insitam informationem quandam dei. Et barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num igitur esse tales putas?

Quanto melius hæc vulgus imperitorum? qui non membra

solum

⁶⁷ Nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. Hic manifeste Cicero tribuit quinque digitis, quod vere ac proprie dici non potest nisi de homine illis instructo. Sic non raro rebus inanimis sensum & vitam tribuit, & verba persone convenientia traducit ad ejus qualitatem aliquam, aut actionem. Quæ arte cum soluta oratione decorum conciliat, qui in poetica maxime delectat. Si quam is color inspergit umbram stylo, ea legendi

excitat diligentiam, & auget voluptatem intelligendi. Age obscuritatem depellamus. Homo quinque digitis instructus nec aliam speciem, nec usum alium desiderat: contentus est ea specie ac forma, quam habet manus instructa quinque digitis; contentus est usum præbentem digiti quinque. Digiti, si quinque sunt, nihil debet neque ad speciem, neque ad usum. Anonymus.

solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum. Dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen: & si, actiones quæ sint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipsi, qui irridentur, Ægyptii, nullam belluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt. Velut ibes maximam vim serpentium conficiunt, cum sint aves excellæ, cruribus rigidis, corneo proceroque rostro: avertunt pestem ab Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libyæ vento Africo investas interficiunt atque consumunt: ex quo fit, ut illæ nec mortui vivæ⁶⁸ noceant, nec odore mortuæ. Possum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. Ita concludam tamen belluas a barbaris propter beneficium consecratas: vestrorum deorum non modo beneficium nullum existare, sed ne factum quidem omnino.

XXXVII. Nihil habet, inquit, negotii. Profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. At ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum volumus cessatione torpere, ut, si se commoverit, vereamur ne beatus esse non possit. Hæc oratio non modo deos spoliat motu & actione divina, sed etiam homines inertes efficit; si quidem agens aliquid, ne deus quidem, esse beatus potest.

Verum sit sane, ut vultis, deus, effigies hominis & imago. Quod ejus est domicilium? quæ sedes? qui locus? quæ deinde⁶⁹ actio vitæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus est? utatur enim suis bonis oportet & fruatur, qui beatus futurus est. Nam locus quidem iis etiam naturis, quæ sine animis sunt, saus est cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inunder aqua; superior aeri; ignibus altissima ora reddatur. Bestiarum autem terrenæ sunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quasi ancipites, in utraque sede viventes: sunt quædam

Z z z 2

etiam,

⁶⁸ *Vivæ*] Xystus Betulejus, *Vivæ* malum, ferat. inquit, ut ad serpentes referatur. Quid ergo, mi Xyste? An non legitur de Divinis esse vivere, ita esse vitæ est vitæ. Idem. lib. II. cap. 29. cuiusq; famina anguis? Pat-

⁶⁹ *Quæ deinde actio vitæ*] Ut vitam esse esse vivere, ita esse vitæ est vitæ. Idem.

etiam, quæ igne nasci⁷⁰ putentur, appareantque in ardentibus fornacibus sæpe volitantes.

Quæro igitur, vester deus primum ubi habitat: deinde quæ causa eum loco moveat; si modo movetur aliquando: postremo, cum hoc proprium sit animantium, ut aliquid appetant, quod sit natura accommodatum; deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis ac rationis utatur. Postremo, quo modo beatus sit, quo modo æternus. Quidquid enim horum attigeris, ulcus est. Ita male instituta ratio exitum reperire non potest. Sic enim dicebas, speciem dei percipi cogitatione, non sensu: nec esse⁷¹ in ea ullam soliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eamque esse ejus visionem, ut similitudine & transiitione cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus similibus accessio: ex eoque fieri, ut in hæc intenta mens nostra beatam illam naturam & sempiternam putet.

XXXVIII. Hoc, per ipsos deos, de quibus loquimur, quale tandem est? Nam si tantummodo ad cogitationem valent, nec ullam habent soliditatem, nec eminentiam; quid interest, utrum de hippocentauro, an de deo cogitemus? Omnem etiam talem⁷² conformationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos & introitum imaginum dicitis. Ut igitur Tib. Gracchum cum videor conationem in Capitolio videre, de M. Octavio⁷³ deferentem fitel-

⁷⁰ Quæ igne nasci Lambino placet, ex igne, Legendum credo, in igne. Vide Aristot. H. A. lib. V. cap. 19. & Plin. lib. XI. cap. 36. Dausius.

⁷¹ Nec esse in ea ullam soliditatem, neque eandem ad numerum permanere, &c. Ex præfata hæc sunt ex Epicuro, non facile intelligenda, nisi cum ipsis verbis conferas, quæ a Diogene Laertio descripta lib. X. cap. 138. Petrus Gassendus emendavit, atque ita reddidit, tom. IV. pag. 51. At Epicurus deus non sensu, sed mente cerni, ipsorum non soliditate quadam consistens, aut distinctione numerabile, verumtamen similitudine quasi hominiformis, propter obfuscatam concisionem imaginum ad exhibendum mentis naturam naturam comparaturum. Eam doctrinam necno, ut mihi quidem videtur, melius ex-

posuit, quam S. Augustinus, Epist. 118. n. 27. & scilicet Buhler.

⁷² Talem conformationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant. Conformatio animi, quam alibi vocat informationem, est idea. Motus inanis animi, nam hæc vox è proximo, ut sæpe sic membro repetenda est, idea est fortis, cui nihil respondet in rerum natura. Diasticti chimæram vocant. Anonymus.

⁷³ De M. Octavio deferentem fitellam. Ut ei tribunatum plebis suffragio suo populus abrogaret, quod agrariae legi, quam tulit Gracchus, intercederet. Historiam narrat Plutarchus in Gracchis, & Appianus Bell. Civ. lib. I. De fitella vero veterum loca collegit Adr. Turnebus Advers. lib. XIII. cap. 13. Dausius.

fitellam, tum eum motum animi dico esse inanem: tu autem & Gracchi & Octavii imagines remanere, quæ, in Capitolium cum pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cujus crebra facie pellantur animi; ex quo esse beati atque æterni intelligantur.

Fac imagines esse, quibus pulsentur animi. Species duntaxat obijcitur quædam: num etiam cur ea beata sit? cur æterna? Quæ autem istæ imagines vestræ, aut unde? a Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehensus a multis est, nec vos exitum reperitis: totaque res vacillat & claudicat. Nam quid est, quod minus probari possit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? Quomodo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujusdam fuisse Cercopis. At Orpheus, id est, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. Quid, quod ejusdem hominis in meum alia, alia in tuum? Quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimære? Quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam vidimus? Quid, quod simul ac mihi collibitum est, præsto est imago? Quid, quod etiam ad dormientem veniunt invocata?

XXXIX. Tota res, Vellei, nugatoria est. Vos autem non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis. Tanta est impunitas garrindi. At quam licenter! *Fluentium frequenter transitio fit visionum, ut e multis una videatur.* Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. Quo modo enim probas, continenter imagines ferri? Aut, si continenter, quo modo æterna? *Imnumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum.* Num eadem ergo ista facient, ut sint omnia sempiterna? Confugis ad æquilibritatem: sic enim *ισωπυκνῶν*, si placet, appellemus: & ais, *quoniam sit natura mortalis, immortalem etiam esse oportere.* Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales: & quoniam nascuntur in terra, nascantur & in aqua: & quia sunt qua

550 DE NATURA DEORUM
quæ interimant, sint quæ confervent. Sint sane? sed ea confervent, quæ sunt. Deos istos non sentio. Omnis tamen ista rerum effigies ex individuis quo modo corporibus oritur? Quæ

74. *Sint sane? sed ea confervent, quæ sunt: deus ipse esse non sentio* I Satis inculcatum fuerat, nihil agere deos, ut ne cui veniret in mentem, hic illos numerari lætæ confectantia. Numerarunt nihilominus eruditii aliqui. Sed Estiendus, ut locum haberet purpurae Epicureum, & impietatis criminis liberandi, Valerius, Davilius, ut in verbis mutarentur aliquid, hæc enim illis summa boni. Porro ut in hoc capite non parum est obsecratis, totum enitit illuminare quadam paraphrasi, in quam multa includam, a S. Augustino, epist. 118. ad Dioscorum de his ipsis rebus oportune animadverta. Ejus verba discrimina literarum diversitas. Epicurus deos esse arbitratus est. Imagines, quæ de solidis corporibus fuerunt, subsillegunt ipsæ non essent, easque labenda in animos hominum facere ut res dicenda caperetur. Quæ imagines quasi vaporis subtilitatis, continua velut emanatione feruntur, & veniunt atque intrant in animos nostros, ut deus vel deus cogitare possent. Cum quæritur ab Epicureis, quare una imago videatur corpori alienius, a quo innumerabiliter imagines fiunt, respondet, eo ipso quo frequenter fiunt & transiunt imagines, quæ quædam earum conspiciuntur & desinate fieri, ut ex multis visus videtur. Hæc, inquit Cotta Velleium alloquens, de imaginibus, quas vestris non modo in oculis, sed etiam in animos intrare, deinde earum serpensia ac stitiatione vos impune lateratis. At quam licentæ, quam non pudenter obtinuit concessa vobis impunitate partiendi, hominumque patientia! Etenim probandum fuerat ante omnia, perpetuo fluere ejusmodi imagines, & in omnes fieri partes sine ulla intermissione: id autem non probas. Deinde, si continenter fiunt ac feruntur, quomodo sunt æterna? quod enim æternum est, esse debet constans ac stabile. Quis ergo non eo ipso negat, æternum deum vestrum posse cogitari, quæ innumerabiliter fluxantibus & labentibus imaginibus cogitatur? Respondes, quæ sunt ante dixisti (c. 30.) innumerabilitate atomorum suppeditate fieri sonant deorum suspiciorum; cum ita distuldas quædam corporeis de deorum corpore, ut quasi corpore, ut alia succedant, & dissilva istam naturam eadem successione non

fiunt. Dico ego contra: Si res ita habet, ut innumerabilitas atomorum, & continuus frequenterque transitio & affluentia ad animos, frequentius faciant formas deorum; cur eadem ista non facient, ut sint omnia simpliciter? Nulla res tutere debet, quia nulli deest ista, ad quam confugiatis, innumerabilitas atomorum, quæ perpetuo veniat subsillegunt. Subsilio advocas æquilibrium, sive ut appellas, æquilibrium tributionem, & ais: Est natura mortalis, ergo est etiam immortalis aliqua; sic enim exigat ratio æquilibrium: si vero existit natura aliqua immortalis, existit natura divina. At vide, quo ducat ille argumentandi modus. An nescias sic ratiocinantem? Existunt homines; ergo sunt etiam homines immortales. In terra nascuntur homines; ergo homines etiam nascuntur in aqua. Si falsum est quod concludo, vitiose tu quoque colligis. & argumentationem assis non probam, neque tuæ æquilibrium quidquam emittit. Dicis hoc quod: sunt interminia, ergo necesse est, ut sint conservantia: eo quod sint quæ detraunt, consequens est esse etiam quæ reparant, alioquin non foret æquabilis tributio. Hæc tua oratio est; hæc responsio mea. Jam ostendi æquilibrium istam rem esse lubilem. Tamen esto sane innumerabilis; ut generales est volunt, atomorum multitudine, quæ res conferret, & rinas perpetuo successione, ac frequente affluentia faciar; do, inquam, hoc tibi, At da vicissim mihi, & consistere, conservari non possit nisi ea quæ sunt: dii igitur vestri cum non sint, nulla eos atomorum innumerabilitas conservabit. Fac primum ut sentiam atque intelligam eos existere; tum ostendes quid eos conferret, continueque, ne dilabantur atque interirent. Sed tamen in hoc quoque addem de individuis istis corporeis atque atomis, quæ, si vobis credimus, primordia sunt rerum omnium: ille tantisper & explicat, quomodo ex illis oritur omnia hæc, quam videmus, rerum universitas, ac diversitas formarum. Nam atomi, de quibus tam multa dicitis, sane nullæ sunt. Deinde si concessero istis corpus futuris seipsum pellere & agitare, cum & tibi fas est concedere, ut inter se atomi for-

Quæ etiam si essent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa, & agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent. Nullo igitur modo immortalem deum efficitis.

XL. Videamus nunc de beato. Sine virtute certe nullo modo. Virtus autem actiosa: & deus vester nihil agens: expertus virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interventu. Quorum tandem bonorum? voluptatum, credo: nempe ad corpus pertinentium. Nullam enim novistis, nisi profectam a corpore & redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitrator te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum: quos pudeat eorum Epicuri vocum, quibus ille testatur, se ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit sejunctum a delicatis & oblectamentis voluptatibus: quas quidem non erubescens persequitur omnes nominatim. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut florum varietates, aut quas tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? At poetæ quidem nectar, ambrosiam, epulas comparant, & aut Juventatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat ista deus tuus video: nec quo modo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beate vivendum est, quam deorum, quod pluribus generibus fruitur voluptatum.

At has leviores ducis voluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc verbum est) sensibus adhibetur. Quomodo ludis? Nam Philo etiam noster ferre non poterat, adpernari Epicureos molles & delicatas voluptates. Summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sententias, his ipsis ver-

quisito interruit, veni aliquam ita conficiant, ut eam forma significat, figura determinent, aequalitate poliant, colore illustrent, animis vegetent. Nihil igitur affercis, unde possit effici, deum, quam singulis, esse immortalem. Anonymus.

75. Non arbitror I Lambinus legebat, quos non pudeat, & Camerarius eodem sensu, quos pudeat. Davilius non ante arbitror delectet, & tandem particulam ponit ante pu-

deat. Ego vero minori cum mutatione legorem: Non arbitror te, Vellei, fuisse esse Epicureorum aliorum, quos pudeat, Sec. Bucherius. Quid si verba hæc, quos pudeat, sic accipiuntur, ut significant, quos pudeat oportet? in quibus si esset pudor, ut esse deberet, has Epicuri voces non audiret, non paterentur. Atque ita olim accipiebam, cum hæc ipsa Gallicè interpretarer. Olivetus.

verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori vero, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat. Accusatur enim Timocratem, fratrem suam, Metrodorus, quod dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id semel dicit, sed sapius. Annuere te video: nota enim tibi sunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quod ad voluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo, deos vestros esse voluptatis expertes: ita vestro iudicio ne beatos quidem.

XLII. At dolore vacant. Satin' est id ad illam abundantem bonis vitam beatissimam? Cogitat, inquiunt, assidue beatum esse se: habet enim nihil aliud, quod agitet in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil in omni æternitate, nisi, *Mihi pulchre est*, &, *Ego beatus sum*, cogitantem. Nec tamen video, quo modo non vereatur iste deus beatus, ne intereat, cum sine ulla intermissione pulsetur, agiturque incurfione atomorum sempiterna, cumque ex ipso imagines semper affluant. Ita nec beatus est vester deus, nec æternus.

At etiam de sanctitate, de pietate adversus deos, libros scripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? Ut Coruncanium, aut Scævola, pontifices maximos, te audire dicas: non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem: nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus deorum immortalium templa & aras everterit. Quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant?

At est eorum eximia quædam præstansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. An quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans, nihil nec actura sit unquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? Est enim pietas iustitia adversum deos: cum quibus quid potest nobis esse juris, cum homini nulla cum deo sit communitas? Sanctitas autem est scientia colendorum deorum: qui quamo-

quamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec sperato bono.

XLII. Quid est autem, quod deos veneremur propter admirationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus? Nam superstitione, quod gloriari soletis, facile est liberari, cum sustuleris omnem vim deorum. Nisi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, centes supersticiosos esse potuisse. Ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse deos, nec non esse. Horum enim sententiæ omnium non modo superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis deorum: sed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur.

Quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublica causa, ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus sustulerunt? Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodesse hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes viros tradunt post mortem ad deos venisse, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? Quæ ratio maxime tractata ab Evhemero est: quem noster & interpretatus & secutus est, præter cæteros, Ennius. Ab Evhemero autem & mortis & sepulturæ demonstrantur deorum. Utrum igitur hic confirmasse religionem videtur, an penitus totam sustulisse? Omitto Eleusinam sanctam illam & augustam,

Ubi inicianur gentes orarum ultime.

Prætereo Samothraciam, eaque, quæ

Lemni nocturno aditu occulta coluntur

Silvestribus sepibus densa.

Quibus explicatis ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoscitur, quam deorum.

XLIII. Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos suos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. Tum enim censet imagines di-

vinitate præditas inesse universitati rerum : tum principia⁷⁶, mentesque, quæ sunt in eodem universo, deos esse dicit: tum animantes imagines, quæ vel prodesse nobis solent, vel nocere : tum ingentes quasdam imagines, tantasque, ut universum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria⁷⁷ Democriti, quam Democrito, digniora. Quis enim itas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare?

Epicurus vero ex animis hominum extraxit radicibus religionem, cum diis immortalibus & opem & gratiam sustulit. Cum enim optimam & præstantissimam naturam dei dicit esse, negat idem esse in deo gratiam; tollit id, quod maxime proprium est optimæ præstantissimæque naturæ. Quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate & beneficentia? Qua cum carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligere vultis. Ita fit, ut non modo homines a diis, sed ipsi dii inter se ab aliis alii negligantur.

XLIV. Quanto Stoici melius, qui a vobis reprehenduntur? Consentent autem, sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos. Nihil est enim virtute amabilius: quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, a nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, cum in imbecillitate gratificationem & benevolentiam ponitis? Ut enim omittam vim & naturam deorum: ne homines quidem censeatis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos & benignos fuisse. Nulla est caritas naturalis inter bonos? Carum ipsum verbum est amoris: ex quo amicitia nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus,

⁷⁶ Tum principia mentesque quæ sunt in eodem universo. Augustinus Epist. cxviii. n. 28. Democritus sensit inesse concordiam animarum vitæ quædam animalem & spiritalis: quæ ut eum credo & imagines ipsas divinitate præditas dicere non omnes omnium rerum, sed deorum, & principia mentis esse videtur quibus divinitatem tribuit &c. Hinc patet Augustinum in suo codice reperisse, tum principia mentis quæ sunt in eodem universo, eamque lectionem merito, sicut ar-

bitror, probat amplissimus Biberius. Ille philosophus, (Democritus) hanc fecit ac Epicurus, rotundas & minutas particulas, mentis esse principia statuebat. Vide Lucretium lib. III. 187. 243. Dissertur.

⁷⁷ Patria Democriti, quam Democrito, digniora. Democritus erat Abderites: is autem populus ob ingenii stuporem fuit infamis. Notum est illud Marcialis Epigr. lib. X. 25. Abderitanæ pectora phibet vates. Vide Juvenalem Satyr. X. 48. Idem.

mus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitarum suarum. Prata, & arva, & pecudum greges diliguntur isto modo, quod fructus ex eis capiuntur. Hominum caritas & amicitia gratuita est. Quanto igitur magis deorum? qui, nulla re egentes, & inter se diligant, & hominibus consulunt. Quod ni ita fit, quid veneramur, quid precamur deos? Cur sacris pontifices, cur auspiciis augures præstant? Quid optamus a diis immortalibus? Quid vovemus?

At etiam liber est Epicuri de sanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quam ad scribendi licentiam libero. Quæ enim potest esse sanctitas, si dii humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? Verius est igitur nimirum illud, quod familiaris omnium nostrum Posidonius disseruit in libro quinto de Natura deorum, nullos esse deos Epicuro videri: quæque is de diis immortalibus dixerit, invidiæ detestanda gratia dixisse. Neque enim tam desipiens fuisset, ut homunculi similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido; membris hominis præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem; exilem quandam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. Quæ natura primum nulla esse potest: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. Deinde, si maxime talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur: valeat⁷⁸. Quid enim dicam, propitius sit? Esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & caritas.

⁷⁸ Valeat. Id est, deat & recedat, quandoque præstare nulli potest, ut ait Lactantius. Hunc locum laudans, de Ira Dei cap. 8. Agellius N. A. lib. II. cap. 29. Valeat ... autis cum propinquat. Terentius Andr. Act.

IV. Sc. II. 13. Valeat, qui inter nos diffidit voluit: ubi remonstrationis & imprecationis esse verbum notat Donatus. Vide & Act. V. Sc. III. 18. nec non Servium ad Æn. V. 80. XL. 97. Idem.

D E
NATURA DEORUM,
LIBER SECUNDUS.
ARGUMENTUM.

Hic liber continet Balbi disputationem de Natura Deorum ex mente Stoicorum; qui totam istam questionem in partes quatuor dividebant. Primum enim docebant esse Deos; deinde quales essent; tum mundum ab his administrari; postremo consilere eos rebus humanis. His igitur quatuor tanquam capitibus tota Balbi disputatio continetur. Et prima quidem pars quanquam ne egere quidem oratione videri poterat, tamen argumentis confirmatur. Nam primo quod omnium consentiens est de Diis opinio, natura evidens sit necesse est: deinde Dii ipsi presentia sua & apparitione eam rem confirmarunt: predicationes item & praesentiones rerum futurarum, Deos esse, clamant; omnium maxime autem mira totius mundi varietas, pulchritudo, ordo, rerumque omnium ad utilitatem humanam conspiratio. Quin ex ipsa hominum solertia colligi potest, esse aliquam divinam mentem. Nam si caetera quae in corpore sunt, sumpsimus aliunde, aliud a terra, aliud ab humore, aliud ab aere, aliud ab igni, rationem etiam aliunde habeamus necesse est; & cum caetera omnia mundus habeat, quod est omnium optimum, id quoque cur non habeat, nulla est ratio. Omnes porro concedunt, nil non modo esse mundo melius, sed ne cogitari quidem posse: quare, cum ratione nil melius, ea quoque mundo insit necesse est, qui profecto non posset ita omnibus partibus consentire, nisi uno divino & continuato spiritu contineretur, cap. 2-8. His rationibus subiunguntur demonstrationes physicae. Prima huiusmodi est. Omnia quae aluntur & crescunt, ea temperatione caloris oriuntur & augentur, omnesque

partes mundi calore fulva sustentur; itaque & mundus simili partique natura servatur. Est igitur natura, quae omnem mundum continet, eumque ruetur; quae, quoniam mundi principium (ἡγεμονία) ut in homine mens, obrinet, & est adeo omnium optima, sensus quoque & ratio huic naturae insint necesse est, quae in partibus mundi sunt, & multo quidem acriora atque maiora; ex quo mundum Deum esse concluditur. Est praeterea animans mundus, quod motu suo cietur, qui, vel Platone auctore, tantum in animos cadit: cap. 9-12. Altera ratio sic procedit: In omni rerum institutione est aliquid extremum atque perfectum, nisi quaedam vis obstitat. Igitur in omni natura, ac multo etiam magis, necesse est absolvi aliquid ac perfici; quod nihil universo, ut in caeteris naturis obfistere potest: ergo cum in his, quae gignuntur ex terra, nihil sit praeter nutritionem; bestiae praeterea sensum & motum habent, & appetitum; homini addita etiam est ratio, qua appetitus regantur. Ex quo efficitur, esse etiam quartum & altissimum gradum eorum, qui natura boni sapienterque gignantur, quibus ab initio insit recta constansque ratio, quae Deo tribuenda sit, hoc est mundo. Eodem fere modo efficitur, esse in mundo summam virtutem & sapientiam: cap. 12-14. Sed mundi divinitate perspecta, astris etiam divinitas est tribuenda. Gignuntur enim ex mobilissima & purissima aetheris parte, nulla alia admixta natura, totaque sunt calida & pellucida. Absurdum autem esset, rebus aere ortis rationem habentibus, quae in multo puriore aethere nascuntur, nullum sensum aut rationem habere, quae ibi multo acriora sint necesse est, & vel ordine eorum & constantia, motuque voluntario declarantur: cap. 15. Sed maxime astrorum sensum & intelligentiam, divinitatemque declarat mirabilis eorum ordo & constantia, quae neque naturam significat, quod est plena rationis, neque fortunam, quae constantiam respuit. In quo Epicurus ridicule errat, qui humanam figuram Diis attribuit, negatque rotundum & volubilem Deum cogitari posse: cap. 16. Sed multa alia natura Deorum ex magnis eorum beneficiis constituta sunt. Nam primo quod est a Deo natum, id nomine ipsius Dei nuncupatur; deinde res ipsa, in qua est vis major aliqua, sic appellatur; beneficiis porro excellentes

lenes viri in calum fama ac voluntate sublari sunt; ac denique ex physica ratione multi fluxerunt poëticis Diis: cap. 23. Constitutis duobus his, Deos esse, & qualis eorum natura sit, sequitur disputatio de providentia Deorum. Ea tribus argumentis asseritur de Stoicorum more. Primum ab eo ipso, quod dii sunt, ducitur: cap. 30-31. Alterum inde, quod omnes res subiecta sunt naturæ sentienti, ab eaque omnia pulcherrime geruntur: cap. 32. Tertium autem ex admiratione rerum caelestium & terrestrium arcessitur, qui locus fuse admirabiliterque explicatur. Tertio huic disputationis parti subicitur tandem ea, qua istam tantam rerum molitionem, hominis causa, factam esse, demonstratur, hominumque commodis mirifice a Deo provisum: quod quidem quatuor argumentis fit: quorum primum ductum est a corporis humani structura; alterum a perfectionibus animi; tertium ab utilitate, quam res cum caelestes, tum terrestres hominibus afferunt; & quartum denique ab exemplis hominum illustrium, quibus Diis consuluerunt. ERNESTUS.

I.

UÆ cum Cotta dixisset, tum Vellejus, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congregari conatus sum. Nam neque indiseritum Academicum pertinuissim, nec sine ista philosophia rhetoricam, quamvis eloquentem. Neque enim flumine conturbor inanum verborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est ficitas. Tu autem, Cotta, utraque re valuisti. Corona tibi, & iudices defuerunt. Sed ad ista alias. Nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus.

Tum Balbus, eundem equidem malle audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem veros inducat. Est enim & philosophi, & pontificis, & Cottæ, de diis immortalibus habere non errantem & vagam, ut Academici, sed,

¹ Corona tibi & iudices defuerunt. Corona non raro concessum significat audientium, qui oratorem circumgunt in hac corona. Quæ quidem in significatione a Cicerone accipitur, tum hoc, tum aliis locis: ut in Bru-

to, cap. 57. In eis etiam causis in quibus vultis res nobis cum iudicibus esse, non cum populo, tamen si a corona relinquitur, non quæcumque dicere. Lescal.

sed, ut nostri, stabilem certamque sententiam. Nam contra Epicurum satis superque dictum est. Sed aveo audire, tu ipse, Cotta, quid sentias.

An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præsertim de rebus, quid non sentirem, quam quid sentirem, posse dicere? Quod si haberem aliquid, quod liqueret, tamen te vicissim audire vellem, cum ipse tam multa dixissem.

Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quam brevissime potero. Etenim, convictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino dividunt nostri totam istam de diis immortalibus questionem in partes quatuor. Primum docent esse deos: deinde, quales sint: tum, mundum ab his administrari: postremo, consulere eos rebus humanis. Nos autem hoc sermone, quæ priora duo sunt, sumamus: tertium, & quartum, quia majora sunt, puto esse in aliud tempus differenda. Minime vero, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & iis de rebus agimus, quæ sunt etiam negotiis antependendæ.

II. Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars. Quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum calum suspeximus, caelestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? Quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius?

Adspice hoc sublimem candens, quem invocant omnes Jovem: illum vero & Jovem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

patrem deumque, hominumque,

& præsentem ac præpotentem deum. Quod qui dubiter, haud sane intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius?

Quod

² Quid est enim hoc illo evidentius? In quo enim evidentius est solem existere, quam ferendum &c. Itaque non audiendi sunt Lambinus ac Davifius, qui expulso quid, hic vocant quid. In eius generis phrasibus, quarum

est usus valde frequens, per elliptin supponitur aliqua propositio, ad, per, proprie, secundum &c. Itaque non audiendi sunt Lambinus ac Davifius, qui expulso quid, hic vocant qui. Anonymus.

Quod nisi cognitum comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum seculis ætatisque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur apud inferos portenta, extimescat? Opinionum enim commenta deler dies: naturæ judicia confirmat. Itaque & in nostro populo, & in cæteris, deorum cultus religionumque sanctitates existunt in dies majores atque meliores. Idque evenit non temere, nec casu, sed quod præsentiam sæpe divi suam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cum A. Postumius distator cum Octavio Mamilio Tusculano prælio dimicaret, in nostra acie Castor & Pollux ex equis pugnare visi sunt: & recentiore memoria iidem Tyndaridæ Perfen victum nuntiaverunt. P. enim Vatiemus, avus hujus adolescentis, cum e præfectura Reatina Romam venienti noctu duo juvenes cum equis albis dixissent, Regem Perfen illo die captum, senatui nuntiavit, & primo, quasi temere de republica locutus, in carcerem conjectus est: post, a Paulo literis allatis, cum idem dies constitisset; & agro a senatu, & vacatione donatus est. Atque etiam cum ad fluvium Sagram Crononias Locri maximo prælio devicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiæ, memoria proditum est. Sæpe Faunorum voces exaudita, sæpe visæ formæ deorum, quemvis, non aut hebetem aut impium, deos præsentem esse confiteri cogerunt.

III. Prædictiones vero & præsentiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi monstrari, portendi, prædici? Ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Quod si ea ficta credimus licentia fabularum,

3 Duo juvenes cum equis albis] Hæc nonnulli discriminant, cum equis, in equis: nimium delicati; magis certe quam Cicero, qui scribat ad Q. Fratr. II. 13. *Vesante Gabinus: exagitari tamen a Demetrio publicani, quod cum essent cum equis profecti.* Idem.

4 Quod si ea ficta credimus, licentia fabularum, Mopsum] Sic ratiocinatur Lucilius. Si ea esse ficta & fabulosa credimus, vivisse olim

rum, Mopsum, Tiresiam, Amphiarum, Calchantem, Hele- num; quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ adfuerissent, si res omnino repudiarent: ne domesticis quidem exemplis docti numen deorum comprobabimus? Nihil nos P. Claudii, bello Punico primo, temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cum cavea liberati pulli non pascere, mergi eos in aquam iussit; *ut biberent, quoniam esse nollent.* Qui rifus, classe devicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo Romano cladem attulit. Quid? collega ejus Junius, eodem bello, nonne tempestate classem amisit, cum auspiciis non paruisset? Itaque P. Claudius a populo condemnatus est: Junius necem sibi ipse concivit. C. Flaminium Cælii religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reipublicæ vulnere. Quorum exitio intelligi potest, eorum imperiis rempublicam amplificatam, qui religionibus paruis- sent. Et, si conferre volumus nostra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multo superiores.

An Attii Navii lituus ille, quo ad investigandum suam regionem vineæ terminavit, contemnendus est? Crederem, nisi ejus augurio rex Hostilius maxima bella gessisset. Sed negligentia nobilitatis, augurii disciplina omiſsa, veritas auspiciorum spreta est, species tantum retenta. Itaque maxima

Tom. II.

B b b b

rei-

debut, cum Tarquinii Prisci is esset, non Hostilius, qui Navii augurio bella gesserit. Utramque mendam hinc ortam arbitror, quod a quodam ignavo Romano Historiæ hæc verba inter lineas casulam M. posita, annotationum loco, tandem a sequentibus exscriptoribus in textum (ut milites eorum) recepta erant. *Pescius.*

6 Nisi vine augurio] Cujus augurio? an Attii Navii? Nequaquam, sed litui. Huc ipsa ducbat verborum series & sententia. An contemnendus est, inquit Lucilius, auguralis lituus, quo Attius Navius ad investigandum suam regionem vineæ designavit? Crederem contemni posse, si non alium præbuis- set usum; neque enim magne divinitatis est investigare suam in vinea. At cum rex Hostilius litui augurio maxima bella gesserit, non eo contemnendus est quod adhibitus sit ad suam investigandam. *Anonymus.*

reipublicæ partes, in his bella, quibus reipublicæ salus continetur, nullis auspiciis administrantur; nulla peremnia⁷ fervantur, nulla⁸ ex acuminibus; nulli viri⁹ vocantur, ex quo in prociñctu testaments perierunt. Tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cum auspicia posuerunt. At vero apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam seiplos diis immortalibus capite velato verbis certis¹⁰ pro republica devoverent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruspicum responsis commemorare possumus, quibus ea confirmantur, quæ dubia nemini debent esse.

IV. Et quii & nostrorum augurium, & Etruscorum¹¹, & haruf-

⁷ Nulla peremnia fervantur] Auspicia peremnia, ut ex Festo intelligere licet, erant, cum magistratus in campum rantes Petroniam amicum auspiciato transibat, Festus in Peremnia. Peremnia dicitur auspiciari, qui amicum, aut equum, qui ex sacro vitur, auspiciato transiit. Idem in Peremnia. Peremnia amicum est in Tiberium profertur, quam magistratus auspiciato transiit, et cum in Campo quid agere voluit. Quod genus auspicii, peremnia vocatur. Amicum autem antiqui famulorum nominabant. Lambinus. Peremnia fuerunt, non cum solam Petroniam, prout censuit Lambinus, sed cum alios quoque fluvios auspiciato transierunt. Hinc ex disciplina veteris neglectu provenisse monet Cicero, de Div. lib. II. cap. 36. ut amicum non transiens auspiciato. Id autem amicum auspiciator, quod sua sponte in amicum insuit, ut loquitur Festus in Manaliis suis. Ita certe locum restituit Jos. Scaliger, quem de variis peremniis generibus vide sis ad vocem Peremnia. Davilius.

⁸ Nulla ex acuminibus] Illorum meminit lib. II. de Divin. cap. 36. Itaque nec amicum transiens auspiciato, nec tripodis auspiciator. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auspiciam militare est &c. Sed cuiusmodi hoc auspiciam fuerit, Sigonius lib. 2. de antiquo Jure Provinciarum, cap. 6. & Rosinus lib. 1. Antiquit. Rom. cap. 6. adhuc incomperum sibi esse ultro fatentur. Gevartius autem, & fidenter: Ego non dubito, inquit, Elefocum suorum libro 1. cap. 2. auspiciam ex acuminibus esse dicta, que ex suspiciam signorum militarium terra evulsorum capiebatur. Lesclop.

⁹ Nulli viri vocantur, ex quo in prociñctu testaments perierunt] Cum olim delectus habebatur, primi citari nominarique solebant, boni comitis gratia; Valerius, Salvius, Satorius, Vidlor, quo quidem & saluem & victoriam sibi ominabantur; quod idem, ut reor, milites in prociñctu testaments facturi imitabantur. Nam est, impendente maximo mortis periculo, sic testari solebant, tamen, viris bonorum nominum vocatis, sibi & salutem & victoriam auspiciabantur. Sed genus illud testaments in defuetudinem abiisse & hic dicit Cicero, & Justinianus refert. Virus tamen vocari prisco genere orationis & religionis dixit, ut & Macrobius appareret, lib. I. Saturn. cap. 15. sic scribente: Sicut vocari solent non oportet: si vocaveris, periculum est. Iterum, Vichanus veteres ad viros vocandos etiam dicit, qui esse nati rebus adversis. Turneb. Advers. xxiii. 12.

¹⁰ Verbis certis] Certa verba sunt legitima & solemnia, quod ex Cicero, Varro, & Festo docuit Bara. Brittonius Form. lib. I. Vide & Augustin. C. D. lib. V. cap. 18. Ipsam formulam suppeditavit Livius, lib. VIII. cap. 9. Davilius.

¹¹ Etruscorum, & haruspicum] Hæc quidem lectio, quamvis eam M. retineant, absurdum procul est & infecta. Recte igitur fecit Aldus Nepos, qui vocem penultima demensam pronuntiat; non enim Etruscorum hæc haruspice diversum voluit Cicero; sed Etruscorum nationem, haruspex scientiam denotat, quam nossem Tuscanam disciplinam vocat lib. VI. Fam. Ep. 6. Davilius. Vide lib. II. de Legibus, cap. 9. & que ibi Muretus.

haruspicum disciplinam P. Scipione¹², C. Figulo consularibus res ipsa probavit. Quos cum Tib. Gracchus consul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem esse repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilominus peregrisset, remque illam in religionem populo venisse sentiret, ad senatum retulit. Senatus, quos ad foleret, referendum censuit. Haruspices introducti responderunt, non fuisse justum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, ut e patre audiebam, incensus ira, Itane vero? ego non justus, qui & consul rogavi, & augur, & auspiciato? An vos Tusci ac barbari auspiciorum populi Romani jus tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis? Itaque tum illos exire iussit. Post autem ex provincia literas ad collegium misit, se, cum legeret¹³ libros, recordatum esse vitio sibi tabernaculum¹⁴ captum fuisse in hortis Scipionis, quod, cum pomarium postea intrasset, habebat.

¹² P. Scipione, C. Figulo consulibus] Ita Cicero fuisse locutus, si dicere voluerat, id accidisse in consulatu Scipionis & Figuli: verum loquitur de comitiis consularibus in consulatu Gracchi secundo, ubi illi designati fuerunt. Miror neminem vidisse legendum: In P. Scipione & C. Figulo consulibus res ipsa probavit. Significat enim, eventum in Scipione & Figulo confirmavisse id, quod augures & haruspices fore prædixerant, cum illi designabantur, la absorpti literæ ultima vocis precedentis, ut sexcentis locis factum est. Budes.

¹³ Cum legeret libros] Ita Romani ob reverentiam vocabant libros sacros & Pontificios, Ad Actic. 12. Epist. 11. Nam autem in libris habentur, non modo consules a prætoribus, sed et prætores quidem creati sui esse. Valerius Maximus lib. I. 3. de eadem Gracchi actione loquens eos libros appellat, libros ad sacra populi pertinentes. Sed nimum est, Platarchum in Marcello libros istos militares vocare, nisi ibi per quædam hæcæ translationem legendum sit. Ipsi hæc translationem habent, qui modo libri augurales a Gracchi vocantur. Idem.

¹⁴ Tabernaculum captum fuisse hortis Scipionis] Gellius lib. xiii. cap. 14. Pomarium, inquit, est locus intra agrum effatus, puer natus, regionibus certis determinatus, qui sacra facit urbanis auspiciis. Et Servius ad Enid. vi. vers. 197. dicit etiam, Age

post mania (ita legendum est pro post pomaria) ubi captabantur augures, dicitur esse. Eo loco, ut patet e dictis & e Varro, ne lib. IV. L. L. consil. debet capere auspicia, nec licet illi ulterius progredi. Inde patet, id non potuisse fieri in hortis Scipionis, qui certe ibi non erant, cum locus iste relinquere semper incultus. Inde patet etiam, voces istas, hortis Scipionis, Cicero non esse. Manutius pro istis in M. L. repetit, haruspiciis, quod non de nihilo est, licet sic non conveniat. Quid si inde formaretur, haruspiciis, aut suspiciis? Eggegie certe ista vox hinc veniret, Non nego vocem istam alibi non reperiri, verum quor voces reperiantur apud Varroem & alios grammaticos, quas frustra apud alios quaeres? Quis, absque illis sit esse, novisset locutiones augurales, autem sacros, spirituum habere, reventum facere conspiciunt, & sexcentas alias? Satis est, vocem istiusmodi esse analogice formatam. Auspiciam autem conspiciam, & conspicio. Ita tabernaculum capere suspiciam est, scire in campis auspiciis, in loco Varroem allato, & quædam de hinc apud Platarchum, ubi tamen, ut hoc in transitu innotat, legendum est: Καθ' ἑαυτὴν τὸ ἐκ τῆς χώρας ἐκείνης, &c. aut vox ista, ut M. habent, & H. Stephanus conjicit. Idem.

bendi senatus causa, in redeundo, cum idem pomerium transiret, auspiciari esset oblitus: itaque vitio creatos consules esse. Augures rem ad senatum: senatus, ut abdicarent, consules abdicaverunt. Quæ quarimus exempla majora? Vir sapientissimus, atque haud scio an omnium præstantissimus, peccatum suum, quod celari posset, confiteri maluit, quam hæere in republica religionem: consules summum imperium statim deponere, quam id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas.

Quid haruspicum ars, nonne divina? Hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri deos esse? Quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certe necesse est: deorum autem interpretes sunt: deos igitur esse fateamur. At fortasse non omnia eveniunt, quæ prædicta sunt. Ne ægri quidem quia non omnes convalescunt, idcirco ars nulla medicina est. Signa ostenduntur a diis rerum futurarum. In his si qui erraverunt, non deorum natura, sed hominum conjectura peccavit. Itaque inter omnes omnium gentium constat (omnibus enim innatum est, & in animo quasi insculptum) esse deos.

V. Quales sint, varium est: esse nemo negat. Cleanthes quidem noster quatuor de causis dixit in animis hominum informatas deorum esse notiones. Primam posuit eam, de qua modo dixi, quæ orta esset ex præfensione rerum futurarum. Alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodarum, quæ percipiuntur calis temperatione, fecunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia. Tertiam, quæ tereretur animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vastitate, pestilentia, terræ motibus, & sæpe fremitibus, lapideisque imbribus, & guttis imbrum quasi cruentis: tum lapidibus¹⁵, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum pecudumque portentis: tum facibus visis caelestibus: tum stellis iis, quas Græci cometas, nostri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octaviano magna-

¹⁵ Tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus.] Locus est vitiosus, nam lapidum imbrum supra meminerat noster, Janus

Cullielmus reponendam putabat, lapidibus aut labibus. Ultima ratio mihi simul ac Jano Græco vehementer placet. Devijit.

rum fuerunt calamitatum prænantia: tum sole geminato, quod, ut e patre audivi, Tuditano & Aquilio consulibus, evenerat; quo quidem anno P. Africanus sol alter extinctus est. Quibus exterriti homines vim quandam esse caelestem & divinam suspicati sunt. Quartam causam esse, eamque vel maximam, æquabilitatem morus, conversionem calis, solis, lunæ, siderumque omnium distinctionem¹⁶, utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adpectus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita. Ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis morionibus tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa & infinita vetustas mentita fit, statuatur necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari.

VI. Chrysippus quidem, quanquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipsa natura didicisse, non ut ipse reperisse videatur. Si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit: est certe id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res caelestes, omnesque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. Est igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quam deum? Etenim si dii non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? In eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse quam se putet, desipientis arrogantia est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profecto deus.

An vero, si domum magnam pulchramque videris, non

¹⁶ Distinctionem, utilitatem, pulchritudinem.] Ex iis quæ sequuntur, manifesta est, varietatem potius hic esse legendum, quam, ut antea, utilitatem; ut illa ratio contratur, quod de utilitate, qua homines adducti deos agnoscunt, non in quarta causa, sed in secunda mentionem facit. Quam lectionem, ut meliorem, in nostris libris secutus sum. P. Manutius.

possis adduci, ut, etiam si dominum non videas, muribus illam & mustellis edificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum celestium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne plane despere videare?

An ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terram autem esse infimam, quam crassissimus circumfundat aer? ut ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut sint hominum ingenia propter cæli plenioram naturam, hoc idem generi humano evenerit, quod in terra, hoc est, in crassissima regione mundi, collocati sint.

Et tamen ex ipsa hominum solertia esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem & divinam, existimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui est fufus in corpore, & terrenam ipsam viscerum soliditatem, animum denique illum spirabilem si quis quærat unde habemus, apparet: quod aliud a terra sumpsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem spiritu ducimus.

VII. Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, & si placet, pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus? unde sustulimus? An cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? Atqui certe nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quidquam melius potest. Et, si ratione & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus.

Quid vero? tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio, quem non coget ea, quæ dicuntur a me, comprobare? Possentne ¹⁷ uno tempore florere, deinde vicissim horre-

¹⁷ Possent uno tempore? Uno tempore, sicut interpretator quondam. Plaut. sicut ser- quemadmodum ad Attic. 1. 1. 10. sicut in- polaris. . . Catull. unus capriusque. . . Te- rent. unum adolescentulum, ubi Donatus u- se suspecti. cap. 4. Anonymus.

horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus discessusque solstitiis ¹⁸ brumisque cognosci? aut æstus maritimi, fretorumque angustia, ortu aut obitu lunæ commoveri? aut una totius cæli conversione cursus astrorum dispares conservari? Hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno divino & continuato spiritu continerentur.

Atque hæc cum uberius disputantur & fufius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam. Cum autem, ut Zeno solebat, brevius angustiusque concluduntur: tum apertiora sunt ad reprehendum. Nam ut profuens amnis aut vix aut nullo modo; conclusa autem aqua facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur; angustia autem conclusæ orationis non facile se ipsa tutatur. Hæc enim, quæ dilatantur a nobis, Zeno sic premebat.

VIII. Quod ratione utitur, id melius est quam id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. Ratione igitur mundus utitur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum: similiter, beatum: similiter, æternum. Omnia enim hæc meliora sunt quam ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, esse mundum deum. Idemque hoc modo: Nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentientes sunt. Non igitur caret sensu mundus. Pergit idem & urget angustius: Nihil, inquit, quod animi, quodque rationis est expers, id generare ex se potest animantem compotemque rationis. Mundus autem generat animantes compotesque rationis. Animans est igitur mundus compotque rationis.

Idemque similitudine, ut sæpe solet, rationem conclusit hoc modo: Si ex oliva modulate canentes tibia nascerentur: num dubi-

¹⁸ Solstitiis brumisque? Licet duo sine sol- stitiis, æquum unum, alterum hiemale; usu tamen recipitur, ut solstitium, id quod Se- ptembr. est, denotet; bruma vero, æquinocti- Deia illud æstatem, hæc autem tempus hi- bernum significat. Agellius Nat. Art. lib. 3. cap. 10. In septimo signo fit solstitium a bruma; in septimo bruma a solstitio. Vide Senecam Nat. Quæst. lib. 3. cap. 29. Pli- nium H. N. lib. 2. cap. 97. & 70. Ovidium Trist. lib. v. Elap. 1. 7. ac Varroem R. R. cum alibi, tam lib. 1. cap. 39. nec non lib. 3. cap. 10. Davinius.

dubitares, quin inesset in oliva tibiae quaedam scientia? Quid, si platani fiduculas ferrent numerose sonantes? idem scilicet censeret, in platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans sapiensque iudicaretur, cum ex se procreet animantes atque sapientes?

IX. Sed quoniam cepti secus agere, atque initio dixeram: negaram enim hanc primam partem egero oratione, quod esset omnibus perspicuum, deos esse. tamen id ipsum rationibus physicis confirmari volo. Sic enim res se habet, ut omnia, quae alantur & crescunt, contineant in se vim caloris: sine qua neque ali possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum & igneum, cietur & agitur motu suo. Quod autem alitur & crescit, motu quodam utitur certo & equabili: qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu sensus & vita remanet; refrigerato autem & extincto calore occidimus ipsi, & extinguimur.

Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore. Negat enim ullum esse cibum tam gravem, quin is die & nocte concoquatur: cuius etiam in reliquiis inest calor vis, quas natura respuerit. Jam vero vena & arteria micare non desinunt, quasi quodam igneo motu: animadversumque saepe est, cum cor animantis alicujus evulsum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, sive animal, sive terra editum, id vivit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim habere in se vitalem per omnem mundum pertinentem.

Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subtilius explicato. Omnes igitur partes mundi tangam, quae maximo calore sulca sustinentur. Quod pri-

¹⁹ Omnes igitur partes mundi tangam, quae maximo calore sulca sustinentur. Veneti recte ita: omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore sulca sustinentur. Placet & quod mox non ita, sed trita, in illis scribitur: consilium enim lapidum istam significat. Itemque verum videtur quod sequitur, Primum ipsi liquor aqua declarat effu-

sa; non ut nostri libri habent, Tom aqua declarat effuso. Quid enim ille liquor est, aut quid declarat singulare? Sed movit fortasse aliquem, ut Tom adderet: & locum mutaret, quod primum poni solum non oportere crederet. Quod saltem tamen, supra etiam ostendimus. Ceterum.

primum in terrena natura perspicui potest. Nam & lapidum consuetu atque tritu elici ignem videmus: & recenti fossione terram fumare calensem;

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna vis terrae cavernis contineatur caloris: eaque hieme sit densior: ob eamque causam calorem insitum in terris contineat arctius.

X. Longa est oratio, multaque rationes, quibus doceri possit, omnia, quae terra concipiat, femina, quaque ipsa ex se generata stirpibus infixata contineat, ea temperatione caloris & oriri, & auferere. Atque aquae etiam admistum esse calorem primum ipse liquor, tum aquae declarat effusio: quae neque congelaretur frigoribus, neque nive²⁰ pruinaque concreveret, nisi eadem se admisto calore liquefacta & dilapsa diffunderet. Itaque & aquilonibus reliquisque frigoribus adjectis durefcit humor: & idem vicissim mollior tepescit, & tabescit calore²¹. Atque etiam maria agitata ventis ita tepescunt, ut intelligi facile possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem. Nec enim ille externus & adventitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recalescunt. Ipse vero²² aer, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris. Ille vero & multo quidem calore admistus est: ipse enim oritur ex respiratione aquarum. Earum enim quasi vapor quidam aer habendus est. Is autem existit motu ejus caloris, qui aquis continetur: quam similitudinem cernere possumus in his aquis, quae effervescent subditis ignibus. Jam vero reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura fervida est, & ceteris naturis omnibus salutarem impertit & vitalem calorem. Ex quo con-

Tom. II.

C c c c

cludi-

²⁰ Nivee nive, pruinaque concreveret. Nix & pruina sunt aqua concreta: aqua igitur nive & pruina concreverit. Sicut aer dicitur moveri vento, cum ventus nihil sit nisi aer motus. Anonym.

²¹ Tabescit calore. Evanesce, siccat, Rarefactio, ut vocant, non omnia est, sed tantisper dilata. Vide infra: is autem existit motu ejus caloris, &c. Idem.

²² Ipse vero aer, qui natura est maxime frigidus. Haec erat Zenonis sententia, ut testatur Diogenes Laertius in Zenone Citico: non est res sine calore, sed spiritus, qui est calidus, & spiritus, qui est frigidus, & spiritus, qui est calidus, & spiritus, qui est frigidus. Id est, esse autem ignem quidem, calorem; aquam vero, humorem; aera vero, frigus; terram autem siccitatem. Laetibus.

cluditur, cum omnes mundi partes suscendantur calore, mundum etiam ipsum simili parique natura in tanta diuturnitate fervari: eoque magis, quod intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni solum esse natura, ut in eo insit procreandi vis & causa gignendi, a quo & animantia omnia, & ea, quorum surpes terra continentur, & nasci sit necesse, & auferere.

XI. Natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eumque tueatur, & ea quidem non sine sensu atque ratione. Omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam simile mentis, unde oriuntur rerum appetitus. In arborum autem & earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus inesse principatum putatur. Principatum autem id dico, quod Græci *ἡγεμονικός* vocant: quo nihil in quoque genere nec potest nec debet esse præstantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumque rerum potestate dominatuque dignissimum.

Videmus autem, in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non pars universi sit) inesse sensum & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est, & acriora quidem atque majora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est: naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum esse mundum, omnemque vim mundi natura divina contineri.

Atque etiam mundi ille fervor purior, perlucidior, mobiliorque multo, ob easque causas aprior ad sensus commovendos, quam hic noster calor; quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur & vigent. Absurdum est igitur dicere, cum homines bestiarumque hoc calore teneantur, & propterea moveantur ac sentiant, mundum esse sine sensu: qui integro, & puro, & libero, eodemque acerrimo & mobilissimo ardore teneatur. Præsertim cum is ardor, qui est mundi, non agitur ab a-

lio,

lio, neque externo pulsu, sed per se ipse ac sua sponte moveatur. Nam quid potest esse mundo valentius, quod pellat atque moveat calorem eum, quo ille teneatur?

XII. Audiamus enim Platonem, quasi quandam deum philosophorum: cui duo placet esse motus, unum suum, alterum externum: esse autem divinius, quod ipsum ex se sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitur alieno. Hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum putat. Quapropter, quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte movetur: animus sit necesse est. Ex quo efficitur, animantem esse mundum.

Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quod certe est mundus melior quam ulla natura. Ut enim nulla pars corporis nostri est, quæ non sit minor quam nosmetipsi sumus; sic mundum universum plurius esse necesse est, quam partem aliquam universi. Quod si ita est, sapiens sit mundus necesse est: nam si ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps, plurius esse quam mundum omnem oporteret.

Atque etiam si a primis inchoatique naturis ad ultimas perfectasque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus necesse est. Primo enim animadvertimus, a natura sustineri ea, quæ gignantur e terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ea alendo atque attingendo tueretur. Bestiis autem sensum & motum dedit, & cum quodam appetitu accessum ad res salubres, a pestiferis recessum: hoc homini amplius, quod addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur.

Cccc 2

XIII. Quart-

23 *Quæ non sit minor*] Minus votus habet, quod placet. Sequitur enim: sic mundum universum plurius esse necesse est. Utilis.

24 *Qui tum remitterentur, tum continerentur*] Interpretari videtur hic animi causa de via alteravisse. Manutius credidit, tenuerit significare crescere, quod mirum est potuisse scribi ab homine ita docto. Lamb-

nus remittere accipit pro indulgere cupiditatibus suis, & cum Lescalopertus & Davinius secuti sunt: verum an cogitandum est, illud esse effectum rationis hostis? & si ponamus, disceptationem aliquam Epicuri ita potuisse loqui, an ita Stoicus, tum severus, quam erat Balbus, posse loqui? Præterea Lambinus & Davinius mutant continerentur in remitterentur, aut in intenduntur, quasi vox, quam

XIII. Quartus autem est gradus & altissimus eorum, qui natura boni sapientisque gignuntur: quibus a principio innascitur ratio recta constantque, qua supra hominem putanda est, deoque tribuenda, id est, mundo: in quo necesse est perfectam illam atque absolutam inesse rationem. Neque enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremum atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (nisi qua vis oblitit) videmus naturam suo quodam itinere ad ultimum pervenire: atque ut pictura & fabrica, ceteraque artes habent quandam absoluti operis effectum: sic in omni natura, ac multo etiam magis, necesse est absolvi aliquid ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt obstitere: universam autem naturam nulla res potest impedire; propterea quod omnes naturas ipsa prohibet & continet. Quocirca necesse est esse quartum illum & altissimum gradum, quo nulla vis possit accedere.

Is autem est gradus, in quo rerum omnium natura ponitur; qua quoniam talis est, ut praesit omnibus, & eam nulla res possit impedire, necesse est, intelligentem esse mundum, & quidem etiam sapientem. Quid autem est inscitius, quam eam naturam, qua omnes res sit complexa, non optimam dici: aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis & consilii competentem, postremo sapientem? Qui enim potest aliter esse optima? Neque enim, si stirpium similis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius quam deterrima: nec vero, si rationis particeps sit, nec fit tamen a principio sapiens, non fit deterior mundi potius quam humana conditio. Homo enim sapiens fieri potest: mundus autem, si in aeterno praeteriti temporis spatio fuit insipiens, nunquam profecto sapientiam consequetur. Ita erit homine deterior. Quod quoniam absurdum est, & sapientia a prin-

quam volunt loco movere, hic non conveniret. Interim Cicero Tuscul. Quest. IV. §. 9. ferre eodem modo dixit: Sic aversa a praesertione virtutis, ut nullo modo appetitiones animi nec regit, nec continet, quam quaedam medium igitur temperantia sicut appetitiones est. Loca iste magnam lucem affert huic

nostro loco. Ratio secundum Stoicos tradita homini ad domandum ejus affectus, si erant mali, & ad moderandum eos, qui videbantur boni. Posterius id intelligi: Balbus per se videtur. & vox ista est ibi maxime propria, quod multis exemplis potest demonstrari. Baberius.

principio mundus, & deus habendus est. Neque est quidquam aliud, praeter mundum, cui nihil absit: quodque undique aptum atque perfectum expletumque sit omnibus suis numeris & partibus.

XIV. Scite enim Chrysiippus, Ut clypei causa, involucrum; vaginam autem, gladii: sic, praeter mundum, cetera omnia aliorum causa esse generata: ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium causa; animantes autem, hominum; ut equum, vehendi causa; arandi, bovem; venandi & custodiendi, canem. Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum, & imitandum: nullo modo perfectus, sed est quaedam particula perfecti. Sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam, quod non insit in eo, perfectus undique est. Quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? Nihil autem est mente & ratione melius. Ergo hac mundo deesse non possunt. Bene igitur idem Chrysiippus, qui, similitudines adjungens, omnia in perfectis & maturis docet esse meliora, ut in equo quam in equulo; in cane quam in catulo; in viro quam in puero. Item, quod in omni mundo optimum sit, id in perfecto aliquo atque absoluto esse debere. Est autem nihil mundo perfectius: nihil virtute melius. Igitur mundi est propria virtus. Nec vero hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine virtus. Quanto igitur in mundo facilius? Est ergo in eo virtus: sapiens est igitur; & propterea deus.

XV. Atque hac mundi divinitate perspecta, tribuenda est fideribus eadem divinitas: qua ex mobilissima purissimaque aetheris parte gignuntur; neque ulla praeterea sunt admista natura, totaque sunt calida atque perlucida: ut ea quoque restissime & animantia esse, & sentire atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota esse ignea duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus & oculorum. Nam solis candor illustrior quam ullus ignis, quippe qui immenso mundo tam longe lateque colliccat: & is ejus tactus est, non ut tepesciat solum, sed etiam saepe comburat: quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. Ergo, inquit, cum sol igneus sit,

fit, Oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis sine passu aliquo possit permanere: necesse est, aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum atque ad victum; aut ei, qui corporibus animantium continetur.

Atque hic noster ignis, quem usus vitæ requirit, confector est & consumptor omnium, idemque, quocumque invasit, cuncta disturbat ac dissipat. Contra ille corporeus, vitalis & salutaris, omnia conservat, alit, auget, sustinet, sensuque afficit. Negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cum is quoque efficiat, ut omnia floreat, & in suo quoque genere pubescant. Quare cum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium, solem quoque animantem esse oportet, & quidem reliqua astra, quæ oriuntur in ardore caelesti, qui æther, vel cælum nominatur.

Cum igitur aliorum animantium ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aere aliorum: absurdum esse Aristoteli videtur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur & viget: necesse est, quod animal in eo gignatur, id & sensu acerrimo, & mobilitate celerrima esse. Quare cum in æthere astra gignantur, consentaneum est, in eis sensum inesse & intelligentiam. Ex quo efficitur, in deorum numero astra esse duenda.

XVI. Etenim licet videre acutiora ingenia & ad intelligentiam aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus acris fit purus ac tenuis, quam illorum, qui utantur crasso cælo atque concreto. Quin etiam²⁵ cibo, quo utare, interesse aliquid ad mentis aciem putant. Probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ & ætheream mundi partem incolant, & marinis terrenisque humoribus, longo intervallo extenuatis, alantur. Sensum autem astrorum atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum atque constantia. Nihil est enim, quod ratione & numero moveri possit sine consilio: in

²⁵ Quin etiam cibo, quo utare, interesse] cibo quo utare, id est, quo cibo utare. Peritæ interponitur sententiam, Quin etiam, eius.

in quo nihil est temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem siderum, & in omni æternitate constantia, neque naturam significat, est enim plena²⁶ rationis; neque fortunam, quæ amica varietati constantiam respicit. Sequitur ergo, ut ipsa sua sponte, suo sensu, ac divinitate moveantur. Nec vero Aristoteles non laudandus in eo, quod omnia, quæ moventur, aut natura moveri censuit, aut vi, aut voluntate. Moveri autem solem, & lunam, & sidera omnia. Quæ autem natura moverentur, hæc aut pondere deorsum, aut levitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret, propterea quod eorum motus in orbem circumque ferretur. Nec vero dici potest vi quadam majore fieri, ut contra naturam astra moveantur. Quæ enim potest major esse? Restat igitur, ut motus astrorum sit voluntarius. Quæ qui videat, non indocte solum, verum etiam impie faciat, si deos esse neget. Nec sane multum interest, utrum id neget; an eos omni procuracione atque actione privet, Mihi enim, qui nihil agit, esse omnino non videtur. Esse igitur deos ita perspicuum est, ut, id qui neget, vix eum sanæ mentis existimem.

XVII. Restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus: in quo nihil est difficilius, quam a consuetudine oculorum aciem mentis abducere. Ea difficultas induxit & vulgo imperitos, & similes philosophos imperitorum, ut, nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de diis immortalibus cogitare. Cujus opinionis levitas confutata a Cotta non desiderat orationem meam. Sed cum talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primum ut sit animans, deinde ut in omni

²⁶ Est enim plena rationis] Lambinus vult scribi: est enim experti rationis. Ac verba illa est enim plena rationis, non ad naturam, sed ad constantiam a fueram referenda. Etenim enim & natura constantiam. Unde in Topicis: in natura est arte constantis est, in ceteris nullis. Sed constantia siderum non est naturæ: quia plena rationis est. Ac naturam censuerunt esse vim quandam sine ratione cientem motus in corporibus necessariis, uti affirmat auctor in hoc libro, cap. 32. Joan. Fr. Gronovius, Observ. lib. II. cap. 2. Qui occasiones querunt delendi & referendi,

opponunt hæc e capite 45. hujus libri, Quod facit ea natura, que per unquam mundum omnia mente & ratione conficit sua dicitur, &c. Si enim natura est que incipit & ratione quædam consistit, cur motus constantiam, que plena sit rationis, Cicero naturæ abjudicat? Cogitationem referant, qui sic ajunt, ad hæc cap. 32. Alii naturam credunt esse vim quandam sine ratione, scientem motus in corporibus necessariis: alii autem vim percipientem rationis argue ordinis. Ea rationis expertem. Anonym.

mini natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præfensionem, notionemque nostram, nihil video quod potius accommodem, quam ut primum hunc ipsum mundum, quo nihil fieri excellentius potest, animantem esse & deum iudicem.

Hic quam volet Epicurus jocetur, homo non aptissimus ad jocandum, minimeque ²⁷ respiciens patriam: & dicat, se non posse intelligere, qualis sit volubilis & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat, nunquam me movebit. Placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem esse aliquam naturam, qua nihil sit melius. Mundo autem certe nihil est melius. Nec dubium, quin, quod animans sit, habeatque sensum, & rationem, & mentem, id sit melius, quam id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis mundum esse compotem. Qua ratione, deum esse mundum, concluditur. Sed hæc paulo post facilius cognoscuntur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit.

XVIII. Interea, Vellei, noli, quæso, præ te ferre, vos plane expertes esse doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quam sphaeram, videri. Novum etiam oculorum iudicium habetis. Sed sint ista pulchriora, duntaxat adpectu: quod mihi tamen ipsum non videtur: quid enim pulchrius ea figura, quæ sola omnes alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum? Cumque duæ ²⁸ formæ præstantes sint,

²⁷ Minimeque respiciens patriam] Ita legitur in MS. pro respiciens: & ita omnino legendum: est enim respicere, redolere & præ se ferre. *Ursinus*. Hunc locum non aliter olim emendavit H. Casaubonus ad Theophrasti Char. I. & sane cunctorum sermonibus factum statuit Asiæ sales. Sic etiam reponendum statuit Janus Gualtelmus; at male conrendit Ciceronem ad mel Gargeticum allusisse; non enim de ditionis suavitare, sed de iocis & lepore agitur. *Daviesius*. Erit recta nobis videatur codicis Ursiniani lectio, tamen, cum e principibus nostris editoribus nemo eam receperit, nos in contextum introducere non ausi sumus. *Olivetius*.

²⁸ Cumque duæ formæ præstantes sint, ex solidis globus ex planis autem circulus aut orbis] Sic olim statuit Pythagoras *de mathematicis* ut videtur *Pythagoræ deus* *in corpore*, *ut dicitur* *Diogenes* *Laertius* lib. VIII. §. 35. nec aliter uno ore mathematici. Vide his Cleomedem *Rood.* *Opp.* lib. I. *Quintilianum* *Lib.* *Orator.* I. 10. & *Zachariam Scholasticum* *de Orif. Marti.* *Hunc autem locum citat Nonius* cap. V. §. 38. & licet plerumque verba veterum corrupta proferat; hic tamen ejus codex nostris videtur præstitisse: legit enim, *cum duæ formæ præstantissimæ sint, ex solidis globus . . . ex planis autem circulus aut orbis*. *Supra* cap. 16. In

sint, ex solidis globus (sic enim *σφαῖρα* interpretari placet), ex planis autem, circulus, aut orbis, qui *κύκλος*. Græce dicitur; his duabus formis contingit solis, ut omnes earum partes sint inter se simillimæ, a medioque tantum absit extremum, quantum idem a summo. Quo nihil fieri potest aptius. Sed si hæc non videtis, quia nunquam ²⁹ eruditum illum pulverem attrigistis: ne hoc quidem physici intelligere potuissent, hanc æqualitatem motus, constantiamque ordinum in alia figura non potuisse servari? Itaque nihil potest esse indoctius, quam quod a vobis affirmari solet. Nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis: nam posse fieri, ut sit alia figura: innumerabileque mundos, alios aliarum esse formarum. Quæ, si bis bina quot essent, didicisset Epicurus, certe non diceret. Sed dum palato, quid sit optimum, iudicat, cæli palatum ³⁰ (ut ait Ennius) non suspexit.

XIX. Nam, cum duo sint genera siderum: quorum alterum, spatii immutabilibus ab ortu ad occasum commans, nullum unquam cursus sui vestigium infestat: alterum autem continuas conversiones duas iisdem spatiis cursibusque conficiat: ex utraque re & mundi volubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotundi ambitus cognoscuntur: primusque sol, qui astrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cum terras larga luce compleverit, eadem modo his, modo illis ex partibus opacet. ipsa enim umbra terræ soli officiens noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum

Tom. II.

D d d d

eadem

16. In orbem circumque ferretur. Rursus in Somn. Scip. apud Macrobius lib. I. cap. 15. *Esse autem in splendidissimo candore inter flammas circus elocent; quem vis, ut a Græcis accipitis, orbem lectum nuncupatis*. *Daviesius*.

²⁹ Quia nunquam eruditum illum pulverem attrigistis] Mathematicis disciplinis operam non dedistis. *Notæ de Archimede* *Tusc.* lib. VI. cap. 22. *Hominem hominum a pulvere & cinis excubis*. Ibi nos plura. *Locutionis ratio est; quæ geometræ veteres in mensa pulvere confecta figuras suas seu *σφαῖρας* describent. Vide Aristophanem* *Nub.* *vers.* 177. *Davies*.

³⁰ Cæli palatum] Huic loco illustrando

paucæ quædam monuit Hier. Columna ad Somn. Fragm. Sed rem plane conficiat ab eo prætermittit verba *Narronis* apud Augustinum, de Civ. Dei, lib. VII. cap. 8. *Palatum, inquit, Græce *κῆλος* appellatur: & nonnulli *πῆρα* Latini cælum vocaverunt palatum*. *Isidorus* etiam *Orig.* lib. XI. cap. 1. *Palatum nostrum, sicut cælum, sursum est positum . . . sed Græci *κῆλος* palatum *κῆλος* appellant*. *Hæc de te ferretur elegans Theocriti* *Cili* *facelia*, apud *Athenarum* lib. VIII. cap. 342. *Hinc abunde liquet, unde Tullius animam arripuerit jocandi; simulque canit, eos co-dices inficientia librariorum temeratos esse; qui cæli palatum nobis exhibent*. *Idem*.

eadem est æquabilitas, quæ diurnorum; ejusdemque solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris & caloris modum temperant: circuitus enim solis orbium v. & lx. & ccc. quarta³¹ fere diei parte addita, conversionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septemtriones, tum ad meridiem, æstates & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi senescenti adjunctum est, alterum ætati. Ita ex quatuor temporum mutationibus, omnium, quæ terra marique gignuntur, initia, causæque ducuntur.

Jam solis annuos cursus spatiis mensuris luna consequitur: cujus tenuissimum lumen facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque plenissimum. Neque solum ejus species ac forma mutatur, tum crescendo, tum defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, qua tum³² est æquilonalis, tum australis. In luna quoque cursu est & brumæ quædam, & solstitii similitudo: multaque ab ea manant, & fluunt, quibus & animales alantur, augetantque; & pubescant, maturitatemque assequantur, quæ oriuntur e terra.

XX. Maxime vero sunt admirabiles motus earum quinque stellarum, quæ falso vocantur errantes. Nihil enim errat, quod in omni æternitate conservat progressus & regressus, reliquosque motus constantes, & ratos. Quod eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur, tum abeunt³³, tum recedunt, tum antecedunt, tum subsequuntur, tum celerius moventur, tum tardius,

31. Quarta fere diei parte addita] Ex illa parte, quæ ad trecentos sexaginta quinque dies singulis annis additur, quinto quoque anno exoritur dies illa, quam vocant, *intercalaris*, quæ sexta est ante kalendas Martias. Is autem annus, in quem *intercalaris* dies incidit, eam ob rem dicitur *bissextilis*, quia his repetitur VI. kalendas. *Lesialop.*

32. Quæ tum est æquilonalis, tum australis] Loveni in consulis Mss. libris, quorum duo erant antiquissimi, & mihi valde probati, æquilonis pro æquilonalis. Animadverti etiam Germanos, quod sic fortasse & ipsi in aliquo exemplari legissent, eandem vocem in margine sui codicis adnotasse: nec tamen recepi; non enim alibi apud hunc auctorem

reperi. Scio recentiorum plerosque eam usupasse eruditos viros, ut non temere eos illi fecisse existimandum sit. Cicero æquilonis alibi dixit. Quid de hoc loco constitutum sit, nondum plane perspexi. Vix puto posse omnes codices antiquos in eodem errore versari. *Viliorius*. At Manutio, Laubinoque placuit, æquilonis. Davillus.

33. Tum abeunt, tum recedunt] Emendandum ex antiquo libro, tam adent, tum recedunt, Ursinus. Hanc lectionem recepi, quam res ipsa, locique sensus postulant. *Davillus*. Et nos quoque recepissimus, nisi scriptulum infeliciter primariorum quatuor editionum consulas. *Olivæus*.

dus, tum omnino ne moventur quidem, sed ad quoddam tempus insilunt. Quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cum solis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem³⁴ inter se comparisonem confectis omnium spatiis est facta conversio. Quæ quam longa sit, magna quæstio est: esse vero certam & definitam necesse est. Nam eam, quæ Saturni stella dicitur, *Quintus* que a Græcis nominatur, quæ a terra abest plurimum, xxx. fere annis cursum suum conficit. In quo cursu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum vespertinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursus se aperiendo, nihil immutat sempiternis seculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propius a terra Jovis stella fertur, quæ *Quartus* dicitur: eaque eundem xii. signorum orbem annis xii. conficit, eademque, quas Saturni stella, efficit in cursu varietates.

Huc autem proximum inferiorem orbem tenet *tertius*, quæ stella Martis appellatur: eaque iv. & xx. mensibus, vi. ut opinor, diebus minus, eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. Infra hanc autem stella Mercurii est. Ea *secundus* appellatur a Græcis: quæ anno fere vertente signiferum lustrat orbem, neque a sole longius unquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum subsequens. Infima est quinque errantium, terræque proxima, stella Veneris, quæ *primus* Græce, Lucifer Latine dicitur, cum antegreditur solem: cum subsequitur autem, Hesperos. Ea cursum anno conficit, & latitudinem lustrans signiferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt stellæ superiores: neque unquam ab sole duorum signorum intervallo longius discedit, tum antecedens, tum subsequens.

XXI. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam variis cursibus in omni æternitate convenientiam temporum, non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. Quæ cum in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non

D d d d 2 in

34. Ad eandem inter se comparisonem] Festio videtur amplectenda. Græce dicitur *hæmi*, unus habet *compositioem*, quæ quidem de *de aris* exponitur. *Davillus*.

in deorum numero reponere. Nec vero stellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non significant eandem mentem, atque prudentiam; quarum est quotidiana, conveniens, constantique conversio: nec habent³⁵ æthereos cursus, neque calo-inhærentes, ut plerique dicunt physica rationis ignari. Non est enim ætheris ea natura, ut vi sua stellæ complexa contorqueat. Nam tenuis, ac peritens, & æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellæ continendas videtur. Habent igitur suam spheram stellæ inerrantes, ab ætherea conjunctione secretam, & liberam. Earum autem perennes cursus atque perpetui, cum admirabili incredibilique constantia, declarant in his vim, & mentem esse divinam: ut, hæc ipsa qui non sentiat deorum vim habere, is nihil omnino sensurus esse videatur.

Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio³⁶, nec vanitas inest: contraque omnis ordo, veritas, ratio, constantia. Quæque his vacant, ementita, & falsa, pleneque erroris eunt circum terras, infra lunam; quæ omnium ultima est, in terrisque³⁷ versatur. Cælestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemque constantiam, ex qua conservatio & salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. Haud ergo, ut opinor, erravero, si a principe investigandæ veritatis, hujus disputationis principium duxero.

XXII. Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat, ignem

³⁵ Nec habent æthereos cursus, neque calo inerrantes. Quotiam infra cap. 45. scriptum videmus, in æthere autem æstra volvantur, inconstantia ab aliquibus arguitur. Inique. Aliud est enim æstra volvi in æthere: aliud volvi æthereo vel ipso ætheris cursu, quasi æther infra contineat, & vi sua complexus rapiat. Moveor equidem in ære; sed motus tamen non habeo æreos. Anonymus.

³⁶ Nec erratio, nec vanitas inest. Vulgo vanitas; sed nos egregium viri præstantissimi Joan. Clerici conjecturam recipimus, quam diligenter firmat M. E. Elensis. Ratio est, quod constantia non vanitas, ac vanitas opponitur. Supra cap. 16. Fortuna, amica varietatis, constantiam respicit. Item de Divin. lib.

II. cap. 53. Ipsa varietas, quæ est propria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam esse docet. Davivius.

³⁷ In terrisque versatur. Vulgo versatur; sed bardus est, qui dixerit lunam in terris versari. Ea de causa nos scripturam codicis Elsen. & Bou. 2494. repræsentavimus; adeo ut postrema vox de iis sit intelligenda, quæ multo infra lunam, non procul a terra superficie, semper ostendunt. Hoc etiam abique M. ope sagaciter odoratus est. vlt. eximius Joan. Clericus. Eiusmodi sunt factæ, trapesæ, alique ignes ætri, de quibus ad Plinium H. N. lib. II. 26. seqq. Græcis proprie æthereis dicuntur; ut obtrivavit Achilles Tattius Ifig. ad Phænom. cap. 32. Idem.

gnem³⁸ esse artificiosum ad gignendum progredientem via. Censet enim artis maxime proprium esse creare & gignere; quodque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magiltrum artium reliquarum. Atque hæc quidem ratione omnis natura artificiosa est, quod habet quasi viam quandam, & sectam, quam sequatur.

Ipsius vero mundi, qui omnia complexu suo coercet & continet, natura non artificiosa solum, sed plane artifex ab eodem Zenone dicitur, consultrix & provida utilitatum, opportunitatumque omnium. Atque ut cætera natura suis seminibus quæque gignuntur, auferunt, continentur, sic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatusque, & appetitiones, quas *ôpuds* Græci vocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmetipsi, qui animis movemur & sensibus. Talis igitur mens mundi cum sit, ob eamque causam vel prudentia, vel providentia appellari recte possit, (Græce enim *πρόνοια* dicitur) hæc potissimum providet, & in his maxime est occupata, primum ut mundus quam aptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis oratus.

XXIII. Dicitur est de universo mundo: dicitur est etiam de sideribus: ut jam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum laboro operoso ac molesto. Non enim venis, & nervis, & ossibus continentur, nec iis escis aut potionibus vescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus sunt, ut aut casus, aut ictus extimecant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus monogrammos deos³⁹, & nihil agentes commentus est.

³⁸ Ignem esse artificiosum. Græcis, *Πυρ*, Eadem ratione *ἀργύρος* appellatur, id est, qui ratione tantum cernuntur. Monogrammos autem appellantur ignes id, quod solis lineis informatum ac descriptum est, nullis dum coloribus adhibitis. Hinc homines monogrammi per translationem, ut docet Nonius, homines macie præternæ, & quasi decolores. Lamius.

³⁹ Monogrammos deos. Sic eos describit Lucretius lib. V.

Tennis enim natura deum, longæque reposita
Sensibus ab æthere, animi via mens videtur.

Eadem ratione *ἀργύρος* appellatur, id est, qui ratione tantum cernuntur. Monogrammos autem appellantur ignes id, quod solis lineis informatum ac descriptum est, nullis dum coloribus adhibitis. Hinc homines monogrammi per translationem, ut docet Nonius, homines macie præternæ, & quasi decolores. Lamius.

est. Illi autem pulcherrima forma præditi, purissimaque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderanturque cursus, ut ad omnia conservanda & tuenda consentisse videantur. Multa autem alia naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa, & a Græciæ sapientibus, & a majoribus nostris constituta, nominataque sunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant: ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentii,

Sine Cerere & Libero friget Venus.

Tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa vis nominetur deus, ut Fides, ut Mens: quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a M. Emilio Scauro; ante autem ab Atilio Calatino erat Fides consecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat bello Ligustico a Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentina Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium: quanquam Vellejus aliter existimat: sed tamen ea ipsa vitia naturam vehementius saepe pulsant. Utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ii dii, qui utilitates quasque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paulo ante dicta sunt a me, quæ vis sit, in quoque declaratur deo.

XXIV. Suscepit autem vita hominum, consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cælum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor & Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem nostri majores auguste sancteque Liberum

40 Tam autem res ipsa, &c. J. Malebat Valerius legi: Tam autem, Malebat scilicet, ab his antiquis, Malebat scilicet, qui hanc excogitavit, ab his antiquis, Malebat scilicet, qui hanc excogitavit, ab his antiquis, Malebat scilicet, qui hanc excogitavit.

berum cum Cerere & Libera consecraverunt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi potest. Sed quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati nominati sunt Liber & Libera: * quod in 41 Libera servant, in Libero non item. Hinc etiam Romulus, quem * quidam 42 eundem esse Quirinum putant, quorum cum remaneret animi, atque æternitate fruerentur, dii rite sunt habiti: cum & optimi essent, & æterni.

Alia quoque ex ratione, & quidem physica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti specie humana fabulas poetis suppeditaverunt, hominum autem vitam superstitione omni refererunt. Atque hic locus a Zenone tractatus, post a Cleanthe, & Chrysippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, exsecutum Cælum a filio Saturno, vinculum autem Saturnum ipsum a filio Jove. Physica ratio non inelegans inclusa est in impiis fabulis. Cælestem enim, altissimam æthereamque naturam, id est, igneam, quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum.

XXV. Saturnum autem eum esse voluerunt, qui cursum & conversionem spatiorum ac temporum contineret, qui deus Græce id ipsum nomen habet. Κρόνος enim dicitur; qui est idem χροῖος, id est, spatium temporis. Saturnus autem

* Man. Lamb. quod in Libero servant, in Libera non. 41 Quod in Libero servant, in Libera non item. Ita didicere Manutii, commode ad intelligentiam. Dixerat Cicero, natos Cerere, nominatos esse Liberam, & Liberam; quod ex nobis natos, liberos appellamus. Eo significaverat, ut mares, liberos, ita feminas oïam appellatas fuisse liberas. Idcirco addit non sine causa, in usu communi esse adhuc, ut mares appellentur liberos; non autem ut feminas nuncietur libere. Bæthius. 42 Quis quidem est eundem esse Quirinum appellatur, significari, non esse, qui cursum, & conversionem temporum contineret. Probat vero explicacione nominis. Qui enim Latini Saturnus, Græcis dicitur Κρόνος, quod est idem, quod χροῖος. Quod vocabulum vi ætate significacione est idem, ac χροῖος. Anonymus.

43 Qui est idem χροῖος. Melius legebat Lactantius. Inlitt. l. 12. Quod est idem, quod χροῖος. Hic enim probat, quod proxime dixit, ipso nomine quo Saturnum Græci appellaverunt, significari, non esse, qui cursum, & conversionem temporum contineret. Probat vero explicacione nominis. Qui enim Latini Saturnus, Græcis dicitur Κρόνος, quod est idem, quod χροῖος. Quod vocabulum vi ætate significacione est idem, ac χροῖος. Anonymus.

* Græci, quidem. 42 Quis quidem est eundem esse Quirinum appellatur, significari, non esse, qui cursum, & conversionem temporum contineret. Probat vero explicacione nominis. Qui enim Latini Saturnus, Græcis dicitur Κρόνος, quod est idem, quod χροῖος. Quod vocabulum vi ætate significacione est idem, ac χροῖος. Anonymus.

est appellatus, quod satiretur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis infaturabiliter expletur. Vincit autem a Jove, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum fiderrum vinculis alligaret. Sed ipse Jupiter, id est, *juvans pater*, quem conversis casibus appellamus a juvando Jovem, a poetis *pater divinumque hominumque dicitur*: a majoribus autem nostris *optimus, maximus*; & quidem ante optimus, id est, beneficentissimus, quam maximus, quia majus est, certeque gratius, prodesse omnibus, quam opes magnas habere.

Hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita dicens,
Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Planiusque alio loco idem ⁴⁴:

Cui, quod in me est, execrabor hoc, quod lucet, quidquid est.

Hunc etiam augures nostri; cum dicunt, *Jove fulgente, tonante*: dicunt enim, *caelo fulgente, tonante* ⁴⁵. Euripides autem, ut multa præclare, sic hoc breviter ⁴⁶:

*Vides sublime fufum, immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur:*

Hunc summum habero divum: hunc perhibeto Jovem.

XXVI. Aer autem, ut Stoici disputant, interjectus inter mare & cælum, Junonis nomine consecratur: quæ est soror & conjux Jovis, quod ei similitudo est ætheris, & cum eo summa conjunctio. Effeminarunt autem eum, Junonique tribue-

⁴⁴ Planiusque alio loco] Si est nobis ad intelligendum difficilis hic versus, quem ex Ennio describit Cicero: propterea quod solitarij habent eum, ab antecedentibus, consequentibusque avulsam: quis ausit affirmare, planum non fuisse & apertum iis, qui librum Ennii integrum legebant? Deinde etiam in verbo *lucet* est aliquid planius, quam in voce *candens* superioris versus. *Idem.*

⁴⁵ Dicunt enim, caelo fulgente, tonante] Non est hæc altera formula; sed explicatio illius: *Jove fulgente, tonante*. Si quodam habuit Græterus codices manuscriptos, his

carentes quinque vocibus: *Dicunt enim, caelo fulgente, tonante*; fecit prudenter, quod eos omisit, tanquam mendosos. His certe vocibus sublatis, non faret sententia, quæ est hujusmodi: *Hunc Jovem, cælum reliquis augures nostri nuncupant; eum dicunt, Jove fulgente, tonante*; dicunt enim caelo, cum dicunt Jove. *Idem.*

⁴⁶ Euripides autem, ut multa præclare, sic hoc breviter] Non dicit Cicero: Brevius, quam Ennius; sed, breviter. Poterat sane hoc dici fuffum, quam dixit Euripides. *Idem.*

buerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Junonem a juvando credo nominatam.

Aqua restabat & terra, ut essent ex fabulis tria regna divisa. Datum est igitur * Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri ⁴⁷, maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus a *portu*, sic Neptunus a *nando*, paulum primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata est: qui *Dives*: ut apud Græcos Πλάτων, quia & recidunt omnia in terras, & oriantur e terris. Is rapuit Proserpinam, quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ Περσεφόνη Græce nominatur: quam frugum semen esse volunt, absconditamque quæri a matre fingunt. Mater autem est a gerendis frugibus Ceres, tanquam *Geres*: casique prima litera itidem immutata, ut a Græcis. Nam ab illis quoque Δημήτηρ, quasi Γημήτηρ, nominata est. Jam qui *magna vertores*, *Mavors*: *Minerva* autem, quæ vel *minueret*, vel *minaretur*.

XXVII. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in sacrificando Janum esse voluerunt: quod ab *eundo* nomen est ductum: ex quo transitiones perviæ, *Jani*: foresque in liminibus profanarum ædium, *janua* nominantur. Nam *Vesta* nomen a Græcis: ea est enim, quæ ab illis *Ἑστία* dicitur. Vis autem ejus ad aras, & focos pertinet. Itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. Nec longe absunt ab hac vi dii Penates, sive a *penu* ducto nomine, (est enim omne, quo vescuntur homines, *penus*) sive ab eo, quod *penitus insident*: ex quo etiam *penetrales* a poetis vocantur. Jam Apollinis nomen est Græcum: quem solem esse volunt. Dianam autem, & Lunam eandem esse putant: cum *sol* dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, vel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet: Luna a *lucendo* nominata sit. Eadem est enim *Lucina*. Itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque *Luciferam*, sic apud nostros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant: quæ
Tom. II. E e e e eadem

* Viti. Man. Lamb. Neptuno alterum; Jovis

⁴⁷ Altere fratris] De ea dativi forma vide G. J. Vossium Anal. lib. IV. cap. 6. Devijni.

eadem Diana omnivaga dicitur, non a *venando*, sed quod in septem numeratur tanquam vagantibus. Diana dicta, quia non est quasi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quod ii maturescunt aut septem nonnunquam, aut plerumque novem lunæ cursibus: qui quia mensa spatia conficiunt, *mensis* nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus; qui cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Diana Ephesia templum desagravasse, adjunxit, *minime id esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisse domo*. Quæ autem dea ad res omnes veniret, Venerem nostri nominaverunt, atque ex ea potius venustas, quam Venus ex venustate.

XXVIII. Viderisne igitur, ut a physicis rebus, bene, atque utiliter inventis, tracta ratio sit ad commentitios & fictos deos? Quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pene aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates, & vestitus, ornatusque noti sunt: genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur: accipiunt enim deorum cupiditates, agritudines, iracundias: nec vero, ut fabulæ ferunt, dii bellis præliisque carerunt: nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, sed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur, & creduntur stultissime, & plena sunt futilitatis, summaque levitatis.

Sed tamen, his fabulis spreto, ac repudiatis, deus pertinet per naturam cujusque rei, *per terras Ceres, per maria Neptunus*, alii per alia, poterunt intelligi: qui, qualesque sint, quoque eos nomine consuetudo nuncupaverit, quos deos & venerari⁴⁸, & colere debemus. Cultus autem deorum est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimisque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & voce veneremur. Non enim philosophi solum, verum etiam

⁴⁸ Poterunt intelligi, qui qualesque sint... dii, quos deos & venerari, & colere debemus, quos deos & venerari, &c.] Sententia est: et quæ illis imposita sint nomina. Annon poterimus intelligere, qui, qualesque sint...
 49 Hæsterno die] Vel Cicero's *perseverat* hæsterno, vel libaril lapsus esse credendum est: non enim hæsterno die Vellei disputatio cum Cotta instituta fingitur, sed eodem; atque in ipso secundi libri initio ita conseritur dialogus, ut nullus dies intercesserit inter Epicurearum & Stoicorum consuetudinem. Ideo error est in illis lib. III. *Quæ a te nondum tertius dicta sunt; cum docere velles deos esse*. Sunt autem verba Cotta ad

etiam majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sui sibi liberi superstitis essent, *superstitiosi* sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti *religiosi*, ex relegendo, ut *elegantos* ex eligendo, tanquam a diligendo *diligentes*, ex intelligendo *intelligentes*. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quam in religioso. Ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis. Ac mihi videor satis, & esse deos, & quales essent, ostendisse.

XXIX. Proximum est, ut doceam, deorum providentia mundum administrari. Magnus sane locus, & a vestris, Cotta, vexatus: ac nimirum vobiscum omne certamen est. Nam vobis, Vellei, minus notum est, quemadmodum quidque dicatur. Vestra enim solum legitis, vestra amatis: cæteros causa incognita condemnatis. Velut a te ipso, hæsterno die⁴⁹, dictum est, anum fatidicam *ἀπόροις* a Stoicis induci, id est, *providentiam*. Quod eo errore dixisti, quia existimas ab his providentiam fingi quasi quandam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet & regat: sed id præcise dicitur. Ut, si quis dicat, Atheniensium rempublicam consilio regi, desit illud, Areopagi: sic, cum dicimus, providentia mundum administrari, desse arbitror, deorum. Plene autem, & perfecte sic dici existimato, providentia deorum mundum administrari. Ita salem istum, quo caret vestra natio, in irridendis nobis nolite consumere: & mcherele, si me audiat, ne experiamini quidem. Non decet: non datum est: non potestis. Nec vero hoc in te uno

E e e e z cis,

49 Hæsterno die] Vel Cicero's *perseverat* hæsterno, vel libaril lapsus esse credendum est: non enim hæsterno die Vellei disputatio cum Cotta instituta fingitur, sed eodem; atque in ipso secundi libri initio ita conseritur dialogus, ut nullus dies intercesserit inter Epicurearum & Stoicorum consuetudinem. Ideo error est in illis lib. III. *Quæ a te nondum tertius dicta sunt; cum docere velles deos esse*. Sunt autem verba Cotta ad Balbum, quæ non *nudior tertius*, sed eodem die finguntur esse dicta. Credi potest, Cicero's in animo habuisse tribus libris trium dierum disputationem referre, & voluisse: mox id mutasse, relicta prioris cogitationis vestigiis. *Ursinus*. Vide lib. III. cap. 7.
 50 In te uno] Vocem hanc non alii delecti: alii reponendum existimant, *non: a-*lli, *omnino*: alii denique *non*. Vulgate lectioni favet *Wopkeanus*.

cis, ac nostrorum hominum urbanitate limato; sed cum in reliquos vestros, tum in eum maxime, qui ista peperit, hominem sine arte, sine literis, insultantem in omnes, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore.

XXX. Dico igitur providentia deorum mundum, & omnes mundi partes, & initio constitutas esse, & omni tempore administrari; eamque disputationem tres in partes nostrae fere dividunt: quarum pars prima est, quae ducitur ab ea ratione, quae docet esse deos: quo concessio confitendum est, eorum consilio mundum administrari. Secunda est autem, quae docet omnes res subjectas esse naturae sentienti, ab eaque omnia pulcherrime geri⁵¹: quo constituto, sequitur ab animantibus principis eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum caelestium, atque terrestrium.

Primum igitur aut negandum est deos esse, quod Democritus simulacra, & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque praclarum. Nihil est autem praclarius mundi administratione. Deorum igitur consilio administratur. Quod si aliter est, aliquid profecto sit necesse est melius, & majore vi praeditum, quam deos, quale id cumque est, sive inanima natura, sive necessitas vi magna incitata, haec pulcherrima opera efficiens, quae videmus. Non est igitur natura deorum praepotens, neque excellens, si quidem ea subjecta est ei vel necessitati, vel naturae, qua caelum, maria, terrae regantur. Nihil autem est praestantius deo. Ab eo igitur neces-

51. Ab eaque omnia pulcherrime geri.] Cum praecesserit vox omnes, puto vocem omnia hic delendam esse. Nam in initio cap. 31. Cecero dixerat, Sequitur, ut docem omnia subiecta esse naturae, eaque ut ea pulcherrime gereris: ubi vox ea in posteriore parte sententiae respicit ad vocem omnia in prioribus: eo modo, quo cetero vocem rer, quae praecesserat, hic subintelligendam esse. Hanc vero conjecturam si quis amplectatur, necesse est ut legat in fine huius sententiae eas esse generatas, scilicet, eas res. Vulgo legitur eas esse generatas: sed nullo sensu, si haec voces ad naturam sentientem referantur. Placuit. E-

60. haec olim Gallice interpretatus, sic intellexi, ut doctissimus Periclus. Neque enim videbatur Stoicus, cui natura aeterna est, potuisse dicere, hanc esse generatam. Hostis tamen eadem non est illi sententia: & cum Stoicus dicit ad animantibus principis naturam esse generatam, id opinor sibi velle, naturam esse principis animantibus consistere, hoc est, non esse vim quandam sine ratione, sed esse rationis participem. Quae obscura factio, hic sunt ex brevitate dicendi: sed mox cap. 32. explicata dilucentur. Oliv-

se est mundum regi. Nulli igitur est naturae obediens, aut subiectus deus. Omnem ergo regit ipse naturam. Etenim si concedimus, intelligentes esse deos, concedimus etiam providentes, & rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorant, quae res maxima sint, quoque haec modo tractanda & tuenda; an vim non habent, qua tantas res sustineant & gerant? At & ignorantia rerum, aliena naturae deorum est; & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minime cadit in maiestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum providentia mundum administrari.

XXXI. Atque necesse est, cum sint dii, si modo sint, ut profecto sunt, animantes esse, nec solum animantes, sed etiam rationis compotes, inter seque quasi civili conciliatione & societate conjunctos, unum mundum, ut communem rempublicam atque urbem aliquam regentes. Sequitur, ut eadem sit in his, quae in genere humano, ratio, eadem veritas⁵² utrobique sit, eademque lex: quae est recti praecipio, pravique depulsio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem a diis ad homines pervenisse: ob eamque causam majorum institutis mens, fides, virtus, concordia, consecrata & publice dedicata sunt. Quae qui convenit penes deos esse negare, cum eorum angusta & sancta simulacra veneremus? Quod si inest in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: unde haec in terras, nisi a superis, defluere potuerunt? Cumque sit in nobis consilium, ratio, prudentia: necesse est, deos haec ipsa habere majora, nec habere solum, sed etiam his uti in maximis & optimis rebus. Nihil autem est nec majus, nec melius mundo. Necesse est ergo cum deorum consilio & providentia administrari.

Postre-

52. Eadem veritas.] Id est, eadem cognitio veritatis. Cum sit tam varia bonis scriptoribus acceptio veritatis, non video quo alio sensu dici commode possit, eandem esse veritatem in diis, quae est in hominibus. Haec autem vocis poetas, tamen non est primaria, non est tamen in probatis auctoribus, inque communis sermonis infrequens. Tullius, Act. II. cap. 7. ubi Lucullus adversus novam Academiam disputat, non aliter no-

men veritatis accipere potuit in his Luculli verbis: Ita est maxime in sensibus veritas, si & sani sunt &c. Non aliter Fabius, cum ex quorundam sententia, quam non penitus improbat, docet lib. XII. cap. 1. posse virum bonum aliquando, veritatem asserere falsis. Non aliter, quae vulgo iactatur parodia: Veritas est filia temporis. Tempus enim quotidie veritatis, quae initio latebat, cognitionem parit. Lipsopolitae.

Postremo cum satis docuerimus, hos esse deos, quorum insignem vim & illustrem faciem videremus, solem dico, & lunam, & vagas stellas, & inerrantes, & cælum, & mundum ipsum, & earum rerum vim, quæ inescent in omni mundo cum magno usu & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi divina mente atque providentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est.

XXXII. Sequitur, ut doceam, omnia subiecta esse naturæ, eaque ab ea pulcherrime regi. Sed quid sit ipsa natura, explicandum est ante breviter, quo facilius id, quod docere volumus, intelligi possit. Namque alii naturam censent esse vim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios: alii autem, vim participem rationis, atque ordinis; tanquam via progredientem, declarantemque, quid cuiusque rei causa efficiat, quid sequatur; cuius solertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando. Seminis enim vim esse tantam, ut id quanquam sit perexiguum, tamen si incidit in concipientem comprehendentemque naturam, nascunturque sit materiam, qua ali augerique possit, ita fingat & efficiat in suo quidque genere; partim ut tantummodo per stirpes alantur suas, partim ut moveri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex sese similia sui gignere.

Sunt autem qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, omnium, quæ sint, naturam esse corpora, & inane, quæque his accidant. Sed nos cum dicimus naturam constare, administrarique mundum, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiusmodi, nulla coherendi natura⁵³, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo apparet, & artis quædam similitudo.

XXXIII. Quod si ea, quæ a terra stirpibus continentur, arte naturæ vivunt & vigent: profecto ipsa terra eadem vi con-

⁵³ Nulla coherendi natura. Natura coherendi, est vis conjungens partes via & ordine dispositas, ut in arbore, ut in corpore animalis, in quibus nulla temeritas, sed artis quædam similitudo apparet. In gleba, in

fragmento lapidis, & aliis eiusmodi, nulla talis apparet similitudo artis: idcirco dicuntur nullam habere coherendi naturam. Anonymus.

continentur & arte naturæ, quippe quæ gravidata seminibus, omnia pariat & fundat ex sese, stirpes amplexa alat & auget, ipsaque alatur vicissim a superis externisque naturis. Eiusdemque expirationibus aer alitur, & æther, & omnia supra. Ita, si terra natura teneretur & vigeret, eadem ratio in reliquo mundo est. Stirpes enim terræ inhaerent, animantes autem adpiratione aeris sustinentur: ipseque aer nobiscum videtur, nobiscum audit, nobiscum sonat. Nihil enim eorum sine eo fieri potest. Quin etiam movetur nobiscum, quacumque enim inus, quacumque movemur, videtur quasi locum dare & cedere.

Quæque in medium locum mundi, qui est infimus, & quæ a medio in superum, quæque conversione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamque naturam. Et cum quatuor sint genera corporum, vicissitudine eorum mundi continuata natura est. Nam ex terra aqua: ex aqua oritur aer: ex aere æther: deinde retrorsum vicissim ex æthere aer: ex aere aqua: ex aqua terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia constant, sursum, deorsum, ultro, citroque commeanantibus, mundi partium conjunctio continetur. Quæ aut sempiterna sit necesse est, hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum & immensum pæne tempus. Quorum utrumvis ut sit, sequitur, natura mundum administrari. Quæ enim classium navigatio, aut quæ instructio exercitus, aut rursus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio vitis aut arboris, quæ porro animantis figura, conformatioque membrorum, tantam naturæ solertiam significat, quantam ipse mundus? Aut igitur nihil est, quod sentiente natura regatur, aut mundum regi confidendum est. Etenim qui reliquas naturas omnes, earumque femina contineat, qui potest ipse non natura administrari? Ut, si qui dentes & pubertatem natura dicat existere: ipsum autem hominem, cui ea existant, non constare naturæ: non intelligat ea, quæ esserant aliquid ex sese, perfectiores habere naturas, quam ea, quæ ex iis esserantur.

XXXIV. Omnium autem rerum quæ natura administrantur, femi-

feminator & sator, & parens, ut ita dicam, atque educator & altor est mundus: omniaque, sicut membra & partes suas, nutricatur & continet.

Quod si mundi partes natura administrantur, necesse est mundum ipsum natura administrari: cujus quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. Ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est. Doceat ergo aliquis potuisse melius. Sed nemo unquam docebit: & si quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit.

Quod si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut neque ad ulum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: videamus utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo coherere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora sunt ea, quæ natura, quam illa quæ arte perfecta sunt; nec ars efficit quidquam sine ratione: ne natura quidem rationis experta est habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse artem: cumque procul cursum navigii videris, non dubitare quin id ratione atque arte moveatur: aut cum solarium vel descriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilii & rationis esse expertem putare?

XXXV. Quod si in Scythiam, aut in Britanniam, spheram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cujus singulæ conversiones idem efficiunt in sole, & in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphaera sit perfecta ratione?

Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, casum ipse sit effectus, aut necessitate aliqua, an ratione ac mente divina: & Archimedes arbitrantur plus valuisse in imitandis spheræ conversionibus, quam naturam in efficiendis, præsertim cum multis partibus sint illa perfecta, quam hæc simulata, solertius. Atque ille apud Accium pastor,

stor, qui navem nunquam ante vidisset, ut procul divinum & novum vehiculum Argonautarum e monte conspexit, primo admirans & perterritus, hoc modo loquitur:

Tanta moles labitur

Fremebunda ex alto, ingenti sonitu & spiritu:

Præ se undas volvit: vorrices vi suscitatur,

Ruit prolapsa: pelagus respergit, restat.

Ita dum interruptum credas nubem volvier,

Dum quid sublime ventris expulsum rapi

Saxum, aut procellis, vel globosos turbines

Exsistere istos undis concursantibus:

Nisi quas terrestres Pontus strages conciet:

Aur forte Triton fuscina everrens specus,

Subter radices penitus undanti in freto

Molem ex profundo saxeam ad cælum vomit.

Dubitat primo, quæ sit ea natura, quam cernit ignotam: idemque, juvenibus visis, auditoque nautico cantu,

Sicut inciri, atque alacres rostris perfremunt

Delphini... Item alia multa: Silvani melo

Consimilem ad aures cantum & auditum refert.

Ergo ut hic primo aspectu inanimam quiddam sensuque vacuum se putat cernere; post autem signis certioribus, quale sit id, de quo dubitaverat, incipit suspicari: sic philosophi debuerunt, si forte eos primus aspectus mundi conturbaverat, postea, cum vidissent motus ejus finitos & æquabiles, omniaque rectis ordinibus moderata, immutabilique constantia, intelligere inesse aliquem non solum habitatorem in hac cælesti ac divina domo, sed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis tantique muneris.

XXXVI. Nunc autem mihi videntur ne suspicari quidem, quanta sit admirabilitas cælestium rerum atque terrestrium. Principio enim terra sita in media parte mundi, circumfusa undique est hac animabili spirabilique natura, cui nomen est aer⁵⁴, Græcum illud quidem, sed receptum jam tamen est

Tom. II.

F f f f

a no-

⁵⁴ Hac animabili, spirabilique natura, cui nomen est aer.] Bene animabili, nam adjecti-

va nomina sic finita, adive quoque significat, ut multis exemplis probat Jac. Perizonius,

a nostris; tritum est enim pro Latino. Hunc rursus amplectitur immensus æther, qui constat ex altissimis ignibus. Mutemur hoc quoque verbum, dicaturque tam *æther* Latine, quam dicitur *aer*: etsi interpretatur Pacuvius:

Hoc, quod memoro, nostri cælum, Graeci perbibent æthera. Quasi vero non Grajus hoc dicat. At Latine loquitur. Si quidem nos non quasi Graece loquentem audiamus. Docet idem alio loco ⁵⁵:

Græjunga de isto aperit ipsa oratio.

Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum existunt: quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans; multis partibus major, atque amplior, quam terra univèrsa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. Atque hi tanti ignes, tamque multi, non modo nihil nocent terris, rebusque terrestribus, sed ita profunt, ut si mota loco sint ⁵⁶, conflagrare terras necesse sit a tantis ardoribus, moderatione & temperatione sublata.

XXXVII. Hic ego non mirer esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quadam solida atque individua vi & gravitate ferri, mundumque effici ornatum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius & viginti formæ literarum vel aureæ, vel quales libet, aliquo conjiciantur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam *ποικύτη*. Graeci vocant,

non

zonius, in *Santh. Minerva* l. 15. Et confirmat auctoritas Virgillii, *Georg.* l. 23. *Pene nobilis fruges*. Eodem sensu *aer* dicitur *instabilis natura*, hoc est, apta amare. *Idem.*

⁵⁵ Si quidem nos non quasi Graece loquentem audiamus. Docet idem alio loco] Ut sensus loci planius appareat, censio sic legendum: & punctis distinguendam esse sententiam, si quis non quasi Graece loquentem audiamus, docet idem alio loco &c. Hoc est: Idem Pacuvius docet alio loco illum fuisse

Grajum, qui hoc dixerit. Deleo istud quasi aut Graece, quæ vox nihil hic ponderis habet, & ex præcedentibus hoc videtur temere adducta esse. *Petrus.*

⁵⁶ Ut si mota loco sint] Docti pro mota tentant mota, hanc vocem ad terras referentes: vel mota, quod spectet ad ignes. Nihil autem veritatis, quominus in voce mota intelligas sidera: quæ cum appellatione ista tantum *genium* significentur, quid miram si illud masculinum in neutrum transierit? *Peterson.*

non sensu præditis, sed concurrentibus temere atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomorum, & cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora. Certe ita temere de mundo effutunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur.

Præclare ergo Aristoteles, Si essent, inquit, qui sub terra semper habitavissent, bonis & illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis atque picturis, instructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii qui beati putantur, nec tamen existent unquam supra terram: accepissent autem fama & auditione esse quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hæc loca quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cum repente terram, & maria, cælumque vidissent: nubium magnitudinem, ventorumque vim cognovissent, adpexissentque solem, ejusque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficiantiam cognovissent, quod is diem efficeret, toto cælo luce diffusa: cum autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum & ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum fenescentis, eorumque omnium ortus & occasus, atque in omni æternitate ratos immutabilesque cursus: hæc cum viderent, profecto & esse deos, & hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur.

XXXVIII. Atque hæc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur, ut per bidduum nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die sol illaxisset, tum ut revixisset sibi viderentur. Quod si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem aspiceremus: quamnam species cæli videretur? Sed assiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum, assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: (R)

proinde quasi novitas nos magis, quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitare.

Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos cœli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut spheram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cum autem impetum cœli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniverfarias, cum summa salute & conservatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam divinaque ratione? Licet enim jam, remota subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divina providentia dicimus constitutas.

XXXIX. Ac principio terra universa cernatur, locata in media mundi sede, solida & globosa, & undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus, quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquoresque perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concavas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatesque camporum: adde etiam reconditas auri, argenteque venas, infinitamque vim marmoris. Quæ vero, & quam varia genera bestiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita silvestrium? Quid jam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari: quorumque operibus agri, insula, litoraque collucent, distincta reclusis & urbibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram de divina ratione dubitaret.

At vero quanta maris est pulchritudo? quæ species univer-

fi?

si? quæ multitudo, & varietas insularum? quæ amœnitates orarum & litorum? quor genera, quamque disparia partim submersarum, partim fluitantium & innantium belluarum, partim ad saxa nativis testis inhaerentium? Ipsum autem mare sic terram appetens littoribus⁵⁷ alludit, ut una ex duabus naturis constata videatur.

Exinde mari finitimus aer die & nocte distinguitur: isque tum fufus, & extenuatus sublimis fertur: tum autem concretus, in nubes cogitur: humoremque colligens terram auget imbribus: tum effluens huc & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum, & calorum facit varietates: idemque & volatus alitum sustinet, & spiritu ductus alit & sustentat animantes.

XL. Restat ultimus, & a domiciliis nostris altissimus, omnia cingens, & coercens cœli complexus, qui idem æther vocatur, extrema ora & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. E quibus sol, cujus magnitudine multis partibus terra superatur, circum eam ipsam volvitur, isque oriens & occidens, diem noctemque conficit: & modo accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reverfiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quasi tristitia quædam contrahit terram, tum vicissim lætificat, ut cum cœlo hilarata videatur. Luna autem, quæ est, ut ostendant mathematici, major quam dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congregiendi cum sole, tum digrediendi, & eam lucem, quam a sole accepit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subjecta atque opposita foli, radios ejus & lumen obscurat: tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est e regione solis, interpositu interjectuque terræ, repente deficit. Iisdemque spatiis hæc stellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur, & occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insunt. Quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius. Sequitur stellarum inerrantium maxi-

⁵⁷ Littoribus alludit Topicorum cap. 7. deatur Lælius Bisciola, Tom. 1. Har. Subsec. omnes, præter Lambinum, odiores habent, VII. 7. eludere. Hoc vero in loco, alii aliter. Vi- * Viâ, eludit. Grut. eludit

maxima multitudo; quarum ita descripta distinctio est, ut ex notarum figurarum similitudine nomina invenerint.

XLII. Atque hoc loco me intuens, Utar, inquit, carminibus⁵⁸ Arati, eis, quae a te admodum adolescentulo conversa, ita me delectant, quia Latina sunt, ut multa ex iis memoria teneam. Ergo, ut oculis assidue videmus sine ulla mutatione, aut varietate,

Cetera labuntur celeri caelestia motu.

Cum caeloque simul noctesque, diesque feruntur.

Quorum contemplatione nullius expleri potest animus, naturae constantiam videre cupientis.

Extremusque adeo duplici de cardine vertex

Dicitur esse polus.

Hunc circum *aequum* duae feruntur, nunquam occidentes.

Ex his altera apud Graecos Cynosura vocatur,

Altera dicitur esse Helice.

Cujus quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus,

Quas nostri septem soliti vocitare Triones.

Paributque stellis similiter distinctis eundem caeli verticem lustrat parva Cynosura.

Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto.

Sed prior ille magis stellis distincta refulget,

Et late prima confestim a nocte videtur.

Haec vero parva est: sed navis usus in hac est.

Nam cursu interiore brevi convertitur orbe.

XLIII. Et quo sit earum stellarum admirabilior adpectus,

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,

Torvul Draco serpit subter, supraque revolvens

Sese, conscientisque sinus e corpore flexos.

Ejus cum totius est praecleara species, in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum.

Huius non una modo caput ornans stella relucet,

Verum tempora sunt duplici fulgore notata,

E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant,

Ar-

⁵⁸ Carminibus Arati] Quae ad illustranda Tomum IX. ubi Poematum fragmenta. Ciceronis Aratea pertinent, differuntur in

Atque uno mentum radiantem sidere lucet:

Obstipum caput, & reveri cervice reflexum.

Obrotum in cauda majoris figere dicas.

Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Hoc caput hic paulum sese, subitoque recondit,

Ortus ubi, atque obitus parte admiscetur in una.

Id autem caput,

Arringens defessa velut marentis imago

Verritur,

quam quidem Graeci

Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur.

Hic illa eximio posita est fulgore corona.

Atque haec quidem a tergo: propter caput autem Anguitenens:

Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii:

Hic pressu duplici palmarum continet anguem,

Ejus & ipse manet religatus corpore toto:

Namque virum medium serpens sub pectora cingit.

Ille tamen nitens graviter vestigia ponit,

Atque oculos urget pedibus, pectusque Nepai.

Septem triones autem sequitur

Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes:

Quod quasi remone adjunctam praese quatit Arctum.

Dein quae sequuntur. Huic enim Booti

subter praecordia fixa videtur

Stella micans radiis, Arcturus nomine claro:

cui subiecta fertur,

Spicium illustre tenens splendenti corpore virgo.

XLIII. Atque ita demetata signa sunt, ut in tantis descriptionibus divina solertia appareat.

Et natos Geminis invises sub caput Arcti.

Subiectus media est Cancer, pedibusque tenerur

Magnus Leo, tremulam quatens e corpore flammam.

Auriga

Sub laeva Geminorum obductus parte feretur.

Adversum caput huic Helice truculenta tuerur.

At Capra laevum humerum clara obrinet.

Tum quæ sequuntur,
Verum hæc est magno, atque illustri prædita signo.
Contra Hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem.
 Cujus sub pedibus
Corniger est valido connixus corpore Taurus.
 Ejus caput stellis conspersum est frequentibus.
Hæc Graci stellas, Hyadas vocitare suerunt:
 a pluendo; *verò enim est pluere: nostri imperite succulæ: quasi*
a suibus essent, non ab imbribus nominatæ. Minorem autem
Septentrionem Cepheus passis palmis tergo sublequitur.
Namque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur Arcti.
 Hunc antecedit
Obscura specie stellarum Cassiopea.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromedæ, aufugiens ad spectum mæstæ parentis.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput albo: stellaque jungens
Una, tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex astris cupiens connectere nodum.
Exim cantoris Aries cum cornibus hæret.
 Quem propter
Pisces, quorum alter paulum prælabitur ante,
Et magis horrifera aquilonis tangitur auris.
 XLIV. Ad pedes Andromedæ Perleus describitur,
Quem summa ab regione aquilonis flamina pulsant.
At propter lævum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leviter posita, & connexa videtur.
Inde est ales avis lato sub regimine cæli.
 Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totusque deinceps
 Aquarius.
Tum gelidum valido de pectore frigus antelans,
Corpore semifero magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore curvum.
 Hinc autem adspicitur,

Ut

Ut sese ostendens emergit Scorpius alte
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis convolvitur ales.
At propter se Aquila ardenti cum corpore portat.
 Deinde Delphinus.
Exinde Orion obliquo corpore nitens.
 Quem subsequens,
Fervidus ille Canis stellarum luce resulget.
 Post lepus subsequitur,
Curriculum nunquam defesso corpore sedans.
At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo.
Hanc Aries regit, & squamoso corpore Pisces,
Fluminis illustri tangentem corpore ripas,
 quem longe serpentem, & manantem adspicies:
proceraque Vmela videbis,
Quæ retinent Pisces caudarum a parte locata.
Inde Nepe cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam statu permulcet spiritus austri.
 Propter quæ Centaurus
Cedit, equi partes properans submergere Chelis.
Hic dextram porgens, quadrupes qua vasta tenetur,
Tendit, & illustrem irruentis cadit ad aram,
Hic sese infernis e partibus erigit Hydra:
 cuius longe corpus est fufum:
In medioque sinu fulgens Cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Corvus
Rostro tundit: & hic Geminis est ille sub ipsis
Ante canem, Grajo Procyon qui nomine fertur.
 Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli ornatu,
 ex corporibus huc & illuc casu, & temere concursantibus potuisse effici, cuiquam sano videri potest? Aut vero alia quæ
 natura, mentis & rationis expert, hæc efficere potuit, quæ
 non modo ut fierent, ratione egerunt, sed intelligi qualia
 sint, sine summa ratione non possunt?
 XLV. Nec vero hæc solum admirabilia, sed nihil majus,
 quam quod ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanen-

Tom. II.

G g g g

manen-

manendum, ut nihil ne excogitari quidem possit aptius. Omnes enim partes ejus undique medium locum capeffentes, nituntur aequaliter. Maxime autem corpora inter se juncta permanent, cum quodam quasi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & convertit extrema.

Quocirca si mundus globosus est, ob eamque causam omnes ejus partes undique aquabiles, ipsæ per se, atque inter se continentur: contingere idem terræ necesse est, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in sphaera est) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio gravitatis & ponderum. Eademque ratione mare, cum supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique aquabiliter, neque redundat unquam, neque effunditur.

Huic autem continens aer, fertur ille quidem levitate sublimis, sed tamen in omnes partes se ipse fundit. Itaque & mari continuatus, & junctus est, & natura fertur ad cælum: cuius tenuitate & calore temperatus, vitalem & salutarem spiritum præbet animantibus. Quem complexa summa pars cæli, quæ æther dicitur, & suum retinet ardorem tenuem, & nulla admisione concretum, & cum aeris extremitate conjungitur.

XLVI. In æthere autem astra volvuntur: quæ se & nixu suo conglobata continent: & forma ipsa, figuraque, sua momenta sustentant. Sunt enim rotunda: quibus formis, ut ante dixisse videor, minime noceri potest. Sunt autem stellæ natura flammæ. Quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui a sole ex agris tepesactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renovatæque stellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rursus trahunt indidem, nihil ut fere intereat, aut admodum paululum, quod astrorum ignis, & ætheris flamma consumat. Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum humore consumpto, neque

que terra ali possit, neque remearet aer; cujus ortus, aqua omni exhausta esse non possit: ita relinqui nihil præter ignem: a quo rursus animante, ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.

Nolo in stellarum ratione multus vobis videri, maximeque earum, quæ errare dicuntur. Quarum tantus est concentus ex dissimilimis motibus, ut, cum summa Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interjecta Jovis illustret, & temperet, infraque Martem duæ Soli obediant, ipse Sol mundum omnem sua luce compleat, ab eoque Luna illuminata graviditates, & partus asserat, maturitatesque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non movet; hunc horum nihil unquam reputavisse certo scio.

XLVII. Age, ut a cælestibus rebus ad terrestres veniamus: quid est in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principio, eorum, quæ gignuntur e terra, stirpes, & stabilitatem dant iis, quæ sustinent, & ex terra succum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur: obducunturque libro, aut cortice trunci, quo sint a frigoribus & caloribus tutiores. Jam vero vites sic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque se ita erigunt, ut animantes. Quin etiam a caulibus, brassicisque, si prope sati sint, ut a pestiferis & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere.

Animantium vero quanta varietas est? quanta ad eam rem vis, ut in suo quæque genere permanent? Quarum aliæ cornis testæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squama videmus obductas: alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Pastum autem animantibus large & copiose natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. Enumerare possum ad eum pastum capeffendum, conficiendumque, quæ sit in figuris animantium, & quam solers, subtilisque descriptio partium, quamque admirabilis fabrica membrorum. Omnia enim, quæ quidem intus inclusa sunt, ita nata, atque ita locata sunt, ut nihil eorum super-

vacancum fit, nihil ad vitam retinendam non necessarium. Dedit autem eadem natura belluis & sensum, & appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales passus capessendos, altero fecerent pestifera a salutaribus. Jam vero alia animalia gradiendo, alia serpendo ad passum accedunt, alia volando, alia nando: cibumque partim oris hiatu, & dentibus ipsis capessunt, partim unguum tenacitate arripiunt, partim aduncitate rostrorum: alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea est humilitas, ut cibum terrestrem rostris facile contingant. Quæ autem altiora sunt, ut anseres, ut cygni, ut grues, ut cameli: adjuvantur proceritate collarum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad passum.

XLVIII. At quibus bestiis erat is cibus, ut alius generis bestiis vescerentur, aut vires natura dedit, aut celeritatem. Data est quibusdam etiam machinatio quædam atque solertia: ut in araneolis, alia quasi rete texunt, ut si quid inhaerit, conficiant: alia autem ut ex inopinato observant, & si quid incidit, arripiunt, idque consumunt. Pinna vero (sic enim Græce dicitur) duabus grandibus parva conchis, cum parva squilla quasi societatem coit comparandi cibi. Itaque cum pisciculi parvi in concham hiantem innataverint tum admonita a squilla pinna motu comprimit conchas. Sic dissimillimis bestiolis communiter cibus queritur. In quo admirandum est, congressione aliquo inter se, an jam inde ab ortu naturæ ipsæ congregatæ sint. Est etiam admiratio nonnulla in bestiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra, veluti crocodili, fluviatilesque testudines, quædamque serpentes ortæ extra aquam, simul ac primum niti possunt, aquam persequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis sæpe supponimus; e quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut a matribus, a quibus exclusi fotique sunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt sequentes, cum

59 E quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut a matribus, a quibus exclusi fotique sunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt sequentes, cum primum Paulo altero Matris erat cur vox, sequentes, quam habent Victorius & Gruterus, non reverteretur.

cum primum aquam, quasi naturalem domum, videre poterunt. Tantam ingenit animantibus conservandi sui natura custodiam.

XLIX. Legi etiam scriptum, esse avem quandam, quæ Platalea nominaretur: eam sibi cibum querere advolantem ad eas aves, quæ se in mari mergerent: quæ cum emerissent, piscemque cepissent, usque eo premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent; id quod ipsa invaderet. Eademque hæc avis scribitur conchis se solere complere, casque, cum stomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis, quæ sunt esculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obbruere sese arena solere, & moveri prope aquam: ad quas, quasi ad escam, pisces cum accesserint, confici a ranis, atque consumi. Milvo est quoddam bellum quasi naturale cum corvo. Ergo alter alterius, ubicumque nactus est, ova frangit.

Illud vero ab Aristotele animadvertum, a quo pleraque, quis potest non mirari? Grues cum loca calidiora petentes maria transmittant, trianguli efficere formam. Ejus autem summo angulo aer ab iis adversus pellitur: deinde sensim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis cursus avium levatur. Basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam a puppi, ventis adjuvatur: hæque in tergo pravolan- tium colla & capita reponunt. Quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet ubi nitatur, revolat, ut ipse quoque quiescat. In ejus locum succedit ex iis, quæ acquirunt: eaque vicissitudo in omni cursu conservatur.

Multa ejusmodi proferre possum: sed genus ipsum videtis. Jam vero illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestia, ut in passu circumspectent, ut in cubilibus delitescant: atque illa mirabilia.

L. Quid ea⁶⁰, quæ nuper, id est paucis ante seculis, medi-

60 Quid ea, quæ nuper, &c.] Dixerat Balbus, maximam esse ingeneratam animantibus conservandi sui a natura custodiam: hic memorat, ostensa illis esse curandi sanandique corporis ea remedia, quæ homines vix longo post tempore invenerunt. Supple-

da est phæsis vocibus aliquot, quarum absentia nullam obscuritatem affert, quoniam facie videt lectos eas abesse. Quid, inquit, annon eas bestia jam inde a primordio norunt, adhibentque rationes curandi sui, quas medicorum ingenia nuper invenere? Nuper dico.

medicorum ingeniis reperta sunt? Vomitione ⁶¹ canes, purgationem autem alvos ibes Ægyptiæ curant. Auditum est, pantheras, quæ in Barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere; quo cum essent usæ, non morentur: capras autem in Creta feras, cum essent confixæ venenatis sagittis, herbam quarere, quæ distamnus vocaretur, quam cum gustavissent, sagittas excidere dicunt e corpore. Cervæque paulo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ Seseles dicitur. Jam illa cernimus, ut contra metum & vim suis se armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones; aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atramenti effusione sepia, torpore torpedines. Multæ etiam insectantes odoris intolerabili fœditate depellunt.

LI. Ut vero perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est a providentia deorum, ut semper essent & bestiarum genera, & arborum, omniumque rerum, quæ altæ aut radicibus ⁶² a terra, aut stirpibus continerentur. Quæ quidem

dico. Etsi enim ante aliquot sæcula eas artes repererint medicorum ingeniis; tamen potest dici nuper admodum repertas esse, si ratio habeatur longissimi temporis, ex quo bestia illas habent. Habeat scilicet a natura ipsa traditas. Anonymus.

⁶¹ Vomitionis canis purgare, alvos Ibes Ægyptiæ curant. Hic locus depravatus mihi videtur: neque enim ullam certam similitudinem, aut sententiam horum verborum esse puto. & in veteribus etiam exemplaribus non parum ab hac diversam lectionem invenio; quamvis neque in illis etiam ea integra & sincera sit; talis est tamen, ut indicio esse possit in hac vitium subesse, & perverisionem aliquam. Duo sunt remedia, quæ medici e belluis (ut ferant) didicere, & utraque ad corpora purganda accommodata: unum scilicet vomitus, quod a canibus, cum eos herbula quadam perpurgari consueverint, acciperunt: alterum, clyster, ab Ibi Ægyptiæ, videntes eam marina aqua per inferiores partes se abluere. Exponit igitur ea nunc Cicero: sed in hac, quam habemus scripturam, confusa sunt & perturbata omnia. Itaque rectius esse putavi hanc locum, quantum admodum in præfatis libris est, describere: Viderunt. Fortasse ita corrigendum: Vomitione canes purgantur: alvos se Ibes Ægyptiæ curant.

P. Manutius. Sic restitui, scripturæ veteris vestigia secutus; Vomitione & dejectione purgare, ex eo quod vomitione canes, alvos se Ibes, &c. Nam vulgata lectio, vomitione canis purgare, alvos Ibes Ægyptiæ curant, mendosa est. Sed in re perspicua quid opus est exemplis, præsertim in promptu positis? Ita, quæ desunt, supplenda sunt. Nam perspicue dicit Cicero, medicos reperisse, non vomitione canes purgare, neque alvos Ibes Ægyptiæ se curare; (nam etiam qui non erant medici, hac viderunt) sed rationem purgandi per vomitionem & alvi dejectionem; ex eo quod canes & Ibes his duobus diversis modis se curant. Lumbinus. Hanc lectionem repræsentant Lincoln. & Pal. pr. Vomitione canes, purgatione autem alvos Ibes Ægyptiæ curant. Quæ cum non ex omni parte sincera videatur, scribo, Vomitione canes, purgatione autem alvi se Ibes Ægyptiæ curant. Davil. Ego vero principes quatuor editores, quibus fidem obligaveram, hoc in loco deserui, & Davistanorum MS. lectionem recepi. Olivetus.

⁶² Aut radicibus a terra, aut stirpibus continerentur. Radix varis fibris, ac quasi ramulis per terras se diffusit: stirps radicibus truncum committit. G. J. Vossius, in Synonymo.

dem omnia eam vim feminis habent in se, ut ex uno plura generentur: idque semen inclusum est in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque stirpe funduntur: iisdemque feminibus & homines assatim vescuntur, & terræ ejusdem generis stirpium renovatione complentur.

Quid loquar, quanta ratio in bestiis ad perpetuam conservationem earum generis appareat? Nam primum aliæ mares, aliæ feminae sunt: quod perpetuitatis causa machinata natura est. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptissimæ: & in mare, & in femina commiscendorum corporum miræ libidines. Cum autem in locis semen infudit, rapit omnem fere cibum ad sese, eoque septum ⁶³ fingit animal: quod cum ex utero elapsum excidit; in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis fere cibus matrum lactescere incipit: eaque, quæ paulo ante nata sunt, sine magistro, duce natura, mammas appetunt, earumque ubertate saturantur. Atque ut intelligamus, nihil horum esse fortuitum, & hæc omnia esse opera providæ solertisque naturæ: quæ multiplices foetus procreant, ut sues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestia, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor bestiarum sit in educandis, custodiendisque iis, quæ procreaverunt, usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere? Etsi pisces, ut ajunt, ova cum genuerunt, relinquunt. Facile enim illa aqua & sustinentur, & foetum fundunt.

XLII. Testudines autem, & crocodilos dicunt, cum in terra partum ediderint, obruere ova, deinde discedere: ita & nascuntur, & educantur ipsa per sese. Jam gallinæ, avesque reliquæ, & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidofque construunt, eosque quam possunt mollissime substerunt, ut quam facillime ova ferventur. Ex quibus pullos cum excluderint, ita tumentur, ut & pennis foveant, ne frigo

⁶³ Eoque septum fingit animal. Excussis præcipuas editiones, etiam in omnibus illæ lectio; neque abibat MS. nostri. At non video cur non potius referri debeat caprum. Grævius, Equidem nullus dubito, quin

legendum sit caprum. Hoc olim verbum Gallico verbo reddidi; nec tamen in contextum hodie introducã. Licet enim audaciori esse interpreti, quam editori. Olivetus.

frigore lædantur; & , si est calor a sole , se opponant . Cum autem pulli pennulis uti possunt , tum volatus eorum matres prosequuntur ; reliqua cura liberantur .

Accedit etiam ad nonnullorum animantium , & earum rerum , quas terra gignit , conservationem & salutem , hominum etiam solertia , & diligentia . Nam multæ & pecudes , & stirpes sunt , quæ sine procuracione hominum salvæ esse non possunt . Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum atque abundantiam , aliæ aliis in locis reperiuntur . Ægyptum Nilus irrigat , & , cum tota æstate obrutam oppletamque tenuit , tum recedit , mollitosque & oblimatos agros ad serendum relinquit . Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates : in quam quotannis quasi novos agros invehit . Indus vero , qui est omnium fluminum maximus , non aqua solum agros lætificat & mitigat , sed eos etiam conserit : magnam enim vim seminum secum frumenti similium dicitur deportare . Multaque alia in aliis locis commemorabilia proferre possum : multos fertiles agros , alios aliorum fructuum .

LIII. Sed illa quanta benignitas naturæ , quod tam multa ad vescendum , tam varia , tamque jucunda gignit ? neque ea uno tempore anni : ut semper & novitate delectemur , & copia . Quam tempestivos autem dedit , quam salutare non modo hominum , sed etiam pecudum generi , iis denique omnibus , quæ oriuntur e terra , ventos Etesias ? quorum statu nimii temperantur calores : ab iisdem etiam maritimi cursum celeres , & certi diriguntur . Multa prætereunda sunt : & tamen multa dicuntur . Enumerari enim non possunt fluminum opportunitates : ætus maritimi , tum accedentes , tum recedentes : montes vestiti , atque silvestres : salinæ ab ora maritima remotissimæ : medicamentorum salutarium plenissima terræ : artes denique innumerabiles , ad victum & ad vitam necessaria . Jam diæ noctisque vicissitudo conservat animantes , tribuens aliud agendi tempus , aliud quiescendi . Sic undique omni ratione concluditur , mente consilioque divino omnia in hoc mundo

* Mac. Lamb. frumenti , & similitum

mundo ad salutem omnium , conservationemque admirabiliter administrari .

Sin quæret quispiam , cujusnam causa tantarum rerum molitio facta sit : arborumne & herbarum ? quæ quanquam sine sensu sunt , tamen a natura sustinentur . At id quidem absurdum est . An bestiarum ? Nihilo probabilius , deos mutarum & nihil intelligentium causa tantum laborasse . Quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum ? Eorum scilicet animantium , quæ ratione utuntur . Hi sunt dii , & homines : quibus profecto nihil est melius . Ratio est enim , quæ præstat omnibus . Ita fit credibile , deorum & hominum causa factum esse mundum , quæque in eo mundo sint omnia . Faciliusque intelligitur , a diis immortalibus hominibus esse provifum , si erit tota hominis fabricatio perfecta , omnique humanæ naturæ figura , atque perfectio . Nam cum tribus rebus animantium vita teneatur , cibo , potione , spiritu : ad hæc omnia percipienda os est aptissimum , quod adjunctis naribus spiritu augetur .

LIV. Dentibus autem in ore constructis manditur , atque ab his extenuatur & molitur cibus . Eorum adversi acuti morsu dividunt escas , intimi autem conficiunt , qui genuini vocantur : quæ confectio etiam a lingua adjuvari videtur . Lingua autem ad radices ejus hærens excipit stomachus : quo primum illabuntur ea , quæ accepta sunt ⁶⁴ . Oris utraque ex parte tonsillas attingens , palato extremo atque intimo terminatur . Atque is agitatione & motibus linguæ cum ⁶⁵ depulsum , & quasi detrusum cibum accipit , depellit . Ipsi autem partes ea , quæ sunt infra id , quod devoratur , dilatantur : quæ autem supra , contrahuntur .

Sed cum aspera arteria (sic enim a medicis appellatur) o

Tom. II.

H h h h hium

⁶⁴ Accepta sunt : oris utraque ex parte] Manutius & Lambinus edidere , quæ accepta sunt ore . Is utraque ex parte tonsillas attingens &c. Et ita legerim , quamvis Vicesiani , Gruteriani , nostrique codices a recepta lectione non abeant . Davif.

⁶⁵ Cum depulsum & quasi detrusum cibum accipit , depellit] Quis hæc ferat in scriptore tam culto , quam est Tullius ? Merito sa-

ne Gruterus ea non sine vitio esse statuit ; sed nec ille , nec ullus alius operam ei solendo dedit , multo minus reperit medicinam . Mihi reponendum videtur , cum depulsum & quasi detrusum cibum accipit , deglutit . Hoc certe verbum gula vel asphago (sic enim capiendus est stomachus) optime convenit . Idem .

stium habeat, adjunctum linguae radicibus, paulo supra quam ad linguam stomachus annectitur, eaque ad pulmones usque pertineat; excipiatque animam eam, quae ducta sit spiritu, eandemque a pulmonibus respiret, & reddat: tegitur quodam quasi operculo, quod ob eam causam datum est, ne, si quid in eam cibi forte incidisset, spiritus impediretur. Sed cum alvi natura, subiecta stomacho, cibi & potionis sit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum adducant: in alvo multa sunt mirabiliter effecta, quae constant⁶⁶ fere e nervis. Est autem multiplex, & tortuosa, arcetque, & continet, sive illud aridum est, sive humidum, quod recidit, ut id mutari & concoqui possit: eaque tum adstringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit & confundit: ut facile & calore, quem multum habet extendo cibo, & praeterea spiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus dividantur.

LV. In pulmonibus autem inest raritas quaedam, & assimilis spongiis mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt adspirantes, tum spiritu⁶⁷ dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. Ex intestinis autem, & alvo, secretus a reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad jecur per quasdam a medio intestino usque ad portas jecoris (sic enim appellant) ductas & directas vias, quae pertinent ad jecur, eique adherent. Atque inde⁶⁸ aliae pertinentes sunt, per quas cadit cibus a jecore dilapsus. Ab eo cibo cum est secreta bilis, iique humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua se in sanguinem vertunt, ad eandemque portas jecoris confluunt, ad quas omnes ejus viae pertinent: per quas lapsus cibus in hoc ipso loco in eam venam, quae cava appellatur, confunditur, perque eam ad cor confectus jam coactusque⁶⁸ perlabitur: a corde autem in totum corpus distribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes.

Quemad-

⁶⁶ Quae constant fere e nervis] Legendum consistit, ut est in manuscripto, ut ad alvum referatur. *Ursinus.*

⁶⁷ Tum spiritus dilatant] Deest se, quod est in antiquo; tum se spiritus dilatant. l.

dem.

a Lamb. alia ad renes pertinentes

⁶⁸ Coactusque] Aldus nepos collidit, coactusque. Ita & *Dewisius.*

Quemadmodum autem reliqua cibi depellantur, tum adstringentibus se intestinis, tum relaxantibus, haud sane difficile dictum est: sed tamen praetereundum est, ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa potius explicetur incredibilis fabrica natura. Nam quae spiritu in pulmones anima ducitur, ea calefcit primum ab eo spiritu, deinde^b contagione pulmonum: ex eaque pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant: cui similis alter adjunctus est, in quem sanguis a jecore per venam illam cavam insluit. Eoque modo ex his partibus, & sanguis per venas in omni corpore diffunditur, & spiritus per arterias. Utraque autem crebra, multaque, toto corpore in-texta, vim quandam incredibilem artificiosi operis divinique testantur.

Quid dicam de ossibus? quae subiecta corpori mirabiles commensuras habent, & ad stabilitatem aptas, & ad artus finendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde nervos, a quibus artus continentur, eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, sicut venae & arteriae, a corde tractae & profectae, in corpus omne ducuntur.

LVI. Ad hanc providentiam naturae tam diligentem tanquam solertem adjungi multa possunt, e quibus intelligatur, quanta res hominibus^c a deo, quamque eximia tributa sint: qui primum eos humo excitatos, celsos, & erectos constituit, ut deorum cognitionem, caelum intuentes, capere possent. Sunt enim⁶⁹ e terra homines, non ut incolae atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum atque caelestium, quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Sensus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite,

H h h h z tan-

^b Man. Lamb. cogitatione
^c Vult. a dicit

⁶⁹ Sunt enim e terra homines non ut incolae] E terra homines, scilicet oriundi, ait *Lescaloperius*: at id *Balbus* dixerat paulo ante, cum usus esset vocibus humo excitatos. Interim ferri non possent, ut voces e terra conjungeretur cum incolae atque habitatores:

hoc vidit *Davivius*, legitque in terra, ut sensus esset commodior. Ego aliter locum sanandum esse puto: voces e terra ad superiorem sententiam pertinere arbitror. Sic igitur haec & praecedentia legenda mihi videntur: ut deorum cognitionem, e terra caelum intuentes, capere possent: sunt enim homines non ut incolae atque habitatores, &c. *Peetrus.*

tanquam in arce, mirifice ad usus necessarios & facti, & collocati sunt. Nam oculi, tanquam speculatores, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspicientes fungantur suo munere. Et aures cum sonum percipere debeant, qui natura in sublime fertur: recte in altis corporum partibus collocatae sunt. Itemque nares, eo quod omnis odor ad supera fertur, recte sursum sunt: & quod cibi & potionis iudicium magnum earum est, non sine causa viciniam oris secuta sunt. Jam gustatus, qui sentire eorum, quibus vescimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, qua esculentis & potulentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore aequaliter fusus est, ut omnes ictus, omnesque nimios & frigoris & caloris appulsus sentire possimus. Atque, ut in aedificiis architecti advertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quae profluentia necessario retri essent aliquid habitura: sic natura res similes procul amandavit a sensibus.

LVII. Quis vero opifex, praeter naturam, qua nihil potest esse callidius, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus? Quae primum oculos membranis tenuissimis vestivit & sepsit: quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobiles, ut & declinarent, si quid noceret: & ad speculum, quo vellent, facile converterent. Aciesque ipsa, qua cernimus, quae pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quae nocere possunt, facile vitet. Palpebraeque, quae sunt tegmenta oculorum, mollissimae tactu, ne laederent aciem, aptissime factae & ad claudendas pupulas, ne quid incideret, & ad aperendas: idque providit, ut identidem fieri posset cum maxima celeritate. Munitaeque sunt palpebrae tanquam vallo pilorum: quibus ⁷⁰, & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur; & somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui, tanquam involuti, quiescerent. Latent praeterea utiliter, & excelsis undique partibus sepiuntur. Primum enim superiora, superciliis obdusta, sudorem a capite

&

⁷⁰ Quibus, & apertis oculis. Aliter interpungo: Quibus & apertis oculis si quid incidere, repelleretur; & somno conniventibus;

cum oculis ad cernendum non egeremus utique, tanquam involuti quiescerent. Sic arbitror esse constituendam plurimum. Buberius.

& a fronte desluentem repellunt. Genae deinde ab inferiore parte tutantur subiectae, leviterque eminentes. Nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interiectus esse videatur.

Auditus autem semper patet: ejus enim sensu etiam dormientes egemus: a quo cum sonus est acceptus, etiam e somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex & directum pateret. Provisum etiam, ut, si qua minima bestiola conaretur irrumperere, in sordibus aurium, tanquam in visco, inharefceret. Extra autem eminent, quae appellantur aures, & tegendi causa factae, tutandique sensus; & ne adjectae voces laberentur, atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. Sed duros & quasi corneolos habent introitus, multisque cum flexibus, quod his naturis ⁷¹ relatus amplificatur sonus. Quocirca & in fidibus testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis & inclusis referuntur ampliores. Similiter nares, quae semper propter necessarias utilitates patent, contractiones habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit pervadere: humoremque semper habent ad pulverem, multaque alia depellenda non inutiliter. Gustatus praecclare septus est. Ore enim continetur, & ad usum apte, & ad incolumitatis custodiam.

LVIII. Omnisque sensus hominum multo antecellit sensibus bestiarum. Primum enim oculi in iis artibus, quarum iudicium est oculorum, in pictis, fictis, calatisque formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtilius. Colorum etiam, & figurarum venustatem, atque ordinem, & ut ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia majora. Nam & virtutes, & vitia cognoscunt: iratum, propitium: latentem, dolentem: fortem, ignavum: audacem, timidumque cognoscunt. Aurium item est admirabile quoddam, artificiosumque iudicium, quo iudicatur & in vocis ⁷², & in tiliarum, nervorumque cantibus varietas sonorum,

⁷¹ Quod his naturis relatus amplificatur sonus. Quibus naturis? Hoc est, naturalibus qualitatibus: duritiae scilicet, qualis est in cornu introitu; & flexuosa obliquitate. Lascoperius.

⁷² Et in vocis, & in tiliarum, nervorumque cantibus. . . . & vocis genera permulta. Si quis haec cogitet, mecum opinor, censerebunt Cicero non his de voce in eadem sententia locutum esse; statuerque priora verba.

norum, intervalla, distinctio, & vocis genera permulta: canorum, fuscum: laeve, asperum: grave, acutum: flexibile, durum: quæ hominum solum auribus judicantur. Nariumque item, & gustandi pariter & tangendi magna judicia sunt. Ad quos sensus capiendos & perfruedos plures etiam, quam vellem, artes repertæ sunt. Perspicuum est enim, quo compositiones unguentorum, quo ciborum conditiones, quo corporum lenocinia processerint.

LIX. Jam vero animum ipsum, mentemque hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non divina cura perfecta esse perspicit, is ipsis rebus mihi videtur carere. De quo dum disputarem, tuam mihi dari velim, Contra, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis conjunctio & comprehensio esset in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: singulasque res definimus, circumscripteque complectimur: ex quo scientia intelligitur quam vim habeat, qualis sit: quæ ne in deo quidem est res ulla præstantior. Quanta vero illa sunt, quæ vos Academici infirmatis & tollitis, quod & sensibus, & animo ea, quæ extra sunt, percipimus, atque comprehendimus! Ex quibus collatis inter se & comparatis, artes quoque efficiamus, partim ad usum vitæ, partim ad oblectationem necessarias. Jam vero domina rerum (ut vos soletis dicere) eloquendi vis, quam est præclara, quamque divina! quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, & ea, quæ scimus, alios docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos a timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasque restringimus. Hæc nos juris, legum, urbium societate devinxit: hæc a vita immani & fera segregavit.

Ad usum autem orationis incredibile est, nisi diligenter attenden-

ba & in vocis locum non suum occupasse. Et notum locum eo modo, quo scripsit Cicero in oratione: *Auriumque item est admirabile quoddam utriusqueque iudicium; quo* *judicatur & in tiliarum nervorumque cantibus varietas sonorum, intervalla, distinctio; & in vocis (scilicet cantibus) genera permulta, canoram, fuscum, &c. Periculis.*

tenderis, quanta opera machinata natura sit. Primum enim a pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet: per quam ⁷³ vox, principium a mente ducens, percipitur, & funditur. Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderate profusam fingit, & terminat: quæ sonos ⁷⁴ vocis distinctos & pressos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri ⁷⁵ solent dicere: chordarum dentes, nares ⁷⁶ cornibus iis, qui ad nervos resonant in cantibus.

LX. Quam vero aptas, quamque multarum artium ministras manus natura homini dedit! Digitorum enim contractio facilis, facilisque porrectio, propter molles commissuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad scalpendum, ad nervorum eliciendos sonos ac tibiæ, apta manus est, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa necessitatis; cultus dico agrorum, extructionesque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel sutta, omnemque fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consecutos, ut testi, ut vestiti, ut salvi esse possimus; urbes, muros, domicilia, delubra haberemus.

Jam vero operibus hominum, id est manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæsitæ, quæ vel statim consumantur, vel mandentur condita vetustati. Et præterea vescimur bestiis & terrenis, & aquatilibus, & volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficiamus etiam domitu nostro quadrupedum uestiones: quorum celeritas atque vis nobis ipsis affert vim & celeritatem.

Nos

⁷³ Per quam vox, principium a mente ducens, percipitur & funditur. Dicitur vox principium a mente. Quid est enim vox humana? cogitatio, ut ita dicam, sono vestita. Anonymus.

⁷⁴ Quæ sonos vocis distinctos, & pressos efficit. Pressus, non vagos, ac sparsos, scilicet qui verba syllabis juncta componant. Porcellæ hoc vocabulum usurpatum esse alibi fortasse alio sensu: hic tamen quam vim habeat, declarant ea quæ sequuntur. Cum & ad digi-

tes & ad alias partes pellit vitæ. Idem.

⁷⁵ Nostri] Stoici.

⁷⁶ Nares cornibus iis, &c. Cui non essent nares coronam eorum, &c. nam debebant etiam ærolis præcipue deinceps consequi similes causas. Linguam plectri similem; chordarum, dentes; nares coronam eorum, &c. Notandum igitur locum, cujus similem me apud Lucretium reperire & notare memini lib. IV. sub extr. Lambinus.

Nos onera quibusdam bestiis, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur: nos e terræ cavernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omnique materia, & culta, & silvestri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut rectis septi frigora caloresque pellamus. Magnos vero ulus affert ad navigia facienda, quorum curfibus suppeditantur omnes undique ad vitam copia: quasque res violentissimas natura genuit, earum moderationem nos soli habemus, maris atque ventorum, propter nauticarum rerum scientiam: plurimisque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges ferimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fecunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: nostris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam efficere conamur.

LXI. Quid vero? hominum ratio non in cælum usque penetravit? Soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, cursusque cognovimus: ab hominum genere finitus est dies, mensis, annus: defectiones solis, & lunæ, cognitæ, prædictæque in omne posterum tempus, quæ, quantæ, quando futura sint. Quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum; ex qua oritur pietas: cui conjuncta iustitia est, reliquæque virtutes: e quibus vita beata existit par & similis deorum: nulla re, nisi immortalitate, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cælestibus. Quibus rebus expositis satis docuisse videor, hominis natura quanto omnes anteciret animantes. Ex quo debet intelligi, nec figuram, fictumque membrorum, nec ingenii mentisque vim talem effici potuisse fortuna. Restat, ut doceam, atque aliquando pererem, omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causa facta esse, & parata.

LXII. Prin-

LXII. Principio ipse mundus deorum, hominumque causa factus est: quæque in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inventa sunt. Est enim mundus quasi communis deorum atque hominum domus, aut urbs utrorumque. Soli enim ratione utentes, jure ac lege vivunt. Ut igitur Athenas & Lacedæmonem, Atheniensium Lacedæmoniorumque causa putandum est conditas esse: omniaque, quæ sint in his urbibus, eorum populorum recte esse dicuntur: sic quæcumque sunt in omni mundo, deorum atque hominum putanda sunt.

Jam vero circuitus solis & lunæ, reliquorumque siderum, quanquam etiam ad mundi coheræntiam pertinent, tamen & spectaculum hominibus præbent: nulla est enim insatiabilior species, nulla pulchrior, & ad rationem solertiamque præstantior: eorum enim cursus dimetati, maturitates temporum, & varietates, mutationesque cognovimus. Quæ si hominibus solis nota sunt, hominum facta esse causa judicanda sunt.

Terra verò sceta frugibus, & vario leguminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea ferarumne, an hominum causa gignere videtur? Quid de vitibus, olivetisque dicam? quarum uberrimi lætissimique fructus nihil omnino ad bestias pertinent. Neque enim ferendi, neque colendi, nec tempestive demetendi, percipiendique fructus, neque condendi ac reponendi ulla pecudum scientia est: earumque omnium rerum, hominum est & usus, & cura.

LXIII. Ut fides igitur & tibus eorum causa factas dicendum est, qui illis uti possunt; sic ea, quæ diximus, iis solis confitendum est esse parata, qui utuntur. Nec si quæ bestia furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque causa ea nata esse dicemus. Neque enim homines aut formicarum causa frumentum condunt, sed conjugum, & liberorum, & familiarum suarum. Itaque bestia furtim, ut dixi, fruuntur, domini palam & libere. Hominum igitur causa eas rerum copias comparatas fatendum est. Nisi forte tanta ubertas & varietas pomorum, eorumque jucundus non gustatus solum, sed odoratus etiam, & adpectus dubitationem

Tom. II.

I i i

affert,

affert, quin hominibus solis ea natura donaverit. Tantumque abest, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint, ut iplas bestias hominum gratia generatas esse videamus. Quid enim oves aliud afferunt, nisi ut earum villis confectis atque contextis homines vestiantur? Quæ quidem neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se sine cultu hominum & curatione possent. Canum vero tam fida custodia, tamque amans dominorum adulatio, tantumque odium in exterios, & tam incredibilis ad investigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos?

Quid de bobus loquar? quorum ipsa terga declarant non esse se ad onus accipiendum figurata: cervices autem natæ ad jugum: tum vires humerorum & latitudines ad aratra extrahenda. Quibus cum terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poeta loquuntur, vis nunquam ulla afferebatur.

*Ferrea? tum vero proles exorta repente est,
Ansaque funestum prima est fabricaverit enssem,
Et gustare manu victum dominumque juvenem.*

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum visceribus veli scelus haberetur.

LXIV. Longum est mulorum persequi utilitates, & afinorum; quæ certe ad hominum usum paratæ sunt. Sus vero quid habet, præter escam? cui quidem, ne putresceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. Quæ pecude, quod erat ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura fecundius. Quid multitudinem, suavitatemque piscium dicam? Quid avium? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronæa nostra Epicurea fuisse videatur. Atque hæc ne caperentur quidem, nisi hominum ratione, atque solertia. Quanquam aves quædam, & alites, & oscines, ut nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putamus.

Jam vero immanes & feras belluas nasciscimur venando, ut

77. *Ferrea tum vero proles*] Hæc sunt ex Arato conversæ.

ut & vescamur iis, & exerceamur in venando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & utamur domitis & condocefactis, ut elephantis: multaque ex earum corporibus remedia, morbis & vulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus & herbis, quarum utilitates longinqui temporis usu & periculatione percipimus. Totam licet animis tanquam oculis lustrare terram, mariaque omnia? Cernes jam spatia frugifera atque immensa camporum, vestitusque densissimos montium, pecudum passus, tum incredibili cursu maritimos celeritate. Nec vero tantum supra terram, sed etiam in intimis ejus tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad usum hominum orta, ab hominibus solis invenitur.

LXV. Illud vero, quod uterque vestrum fortasse arripet ad reprehendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicis invehebatur: Vellejus, quia nihil tam irridet Epicurus, quam prædictionem rerum futurarum: mihi videtur vel maxime confirmare, deorum providentia consuli rebus humanis. Est enim profecto divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in privatis, tum maxime in publicis. Multa cernunt haruspices: multa augures provident: multa oracula declarantur, multa vaticinationibus, multa somniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ sæpe res hominum sententia, atque utilitate paratæ, multæ etiam pericula depulsa sunt. Hæc igitur sive vis, sive ars, sive natura, ad sciendam

I i i i 2 tiam

78. *Multa sæpe res hominum sententia, atque utilitate paratæ*] Omnium codicum, præterquam Lambiniani, lectio ita fert. Quæ quidem emendationem videtur aliquam postulare, at non tantam, meo certe judicio, quantum asserit Lambinus. Sic enim leges apud eum, imò in ipsa Ciceronis contexta, quem censet ille suis castigationibus paulo confidentius implere solet. *Multa sæpe res ex animi sententia, & utilitate paratæ*. At quid necesse est tam multa immutare, cum addita præpositivula dimaxar una restitatur huic loco sensum, & nitorem? Quid opus legere animi, ubi hominum lenimus? Licet enim Cicero, & alii passim Latini scriptores dixerint *ex animi sententia*: tamen sæpe quoque omiserunt illud animi, atque hunc in modum locuti sunt: *Ex sententia rem ali-*

quam gerere: *ex sententia navigare, assanare*, &c. Sæpe aliud adjectivum, aut substantivum adjoinxerunt. Ita Cicero, Fam. II. 6. *Feliciter, & ex mea sententia Rempublicam possidimus*. Quidam pariter hoc loco dixerit, *Multa sæpe res ex hominum sententia paratæ*. Item quod est quod legit Lambinus *utilitates*? cum cæteri omnes legant *utilitate*, & eleganter omnino *multa res ex hominum utilitate paratæ dicuntur*, non animus tuam illud ad Actio. V. 8. *Statuas ex nostra dignitate* &c. Quare ut castigatio nostra sic vereminiot, nec tamen inferior sensu, & elegantia, solam præpositionem *ex* huic loco restituendo placet addere, & ita legere, *Multa sæpe res ex hominum sententia, & utilitate paratæ*. Le-scaloperius.

tiam rerum futurarum homini profecto est, nec ab alio alicui, quam a diis immortalibus, data. Quæ si singula vos forte non movent, univèrsa certe tamen inter se connexa, atque conjuncta movere debebunt.

Nec vero univèrso generi hominum solum, sed etiam singulis a diis immortalibus consuli & provideri solet. Licet enim contrahere univèrsitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, postremo deducere ad singulos.

LXVI. Nam si omnibus hominibus, qui ubique sunt, quacumque in ora ac parte terrarum, ab hujusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas ante diximus: his quoque hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem colunt. Sin autem his consulunt, qui quasi magnam quandam insulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis consulunt, qui partes ejus insule tenent, Europam, Asiam, Africam. Ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium separatim ab univèrsis singulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium; secundo Maximum, Marcellum, Africanum; post hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrumve memoria Scipionem, Lælium: multosque præterea & nostra civitas, & Græcia tulit singulares viros, quorum neminem nisi juvante deo talem fuisse credendum est. Quæ ratio poetas, maximeque Homerum, impulit, ut principibus heroum, Ulyssi, Diomedæ, Agamemnoni, Achilli, certos deos, discriminum & periculorum comites, adjungeret. Præterea ipsorum deorum sæpe præsentia, quales supra commemoravi, declarant, ab his & civitatibus, & singulis hominibus consuli. Quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. Multa præterea ostentis, multa extis admonemur, multisque rebus aliis: quas diuturnus usus ita notavit, ut artem divinationis efficeret. Nemo igitur vir magnus sine aliquo afflatu divino unquam fuit.

Nec

Nec vero ita refellendum est, ut, si segetibus aut vineis cujuspiam tempestas nocuerit, aut si quid e vitæ commodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut invivum deo, aut neglectum a deo judicemus. Magna dii curant, parva negligunt. Magnis autem viris prospere eveniunt semper omnes res: si quidem satis a nostris, & a principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatibus virtutis, & copiis.

LXVII. Hæc mihi fere in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. Tu autem, Cotta, si me audias, eandem causam agas, teque & principem civem putes, & pontificem esse cogites, & quoniam in utramque partem vobis licet disputare, hanc potius sumas: eamque facultatem disserendi, quam tibi a rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia, huc potius conferas. Mala enim & impia consuetudo est contra deos disputandi, sive ex animo id fit, sive simulate.

DE

D E
NATURA DEORUM,
LIBER TERTIUS.
ARGUMENTUM.

TRes in partes commodè tribui potest hic Liber, in præfationem, disputationem, & brevem epilogum. In præfatione, Cicero transiit a dissertatione Balbi ad Cotta disputationem. In disputatione, vocem Stoicorum Theologiam superiori libro copiose a Balbo expositam, Cotta confutat. In epilogo, quis fuerit disputationis exitus, aperitur. LESCALOPERIUS.

I. UÈ cum Balbus dixisset, tum arridens Cotta, Sero, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. Ego enim, te disputante, quid contra dicerem, mecum ipse meditabar, neque tam refellendi tui causa, quam ea, quæ minus intelligebam, requirendi. Cum autem suo cuique iudicio sit utendum, difficile factum est, me id sentire, quod tu velis.

Hic Vellejus, Nescis, inquit, quanta cum expectatione, Cotta, sim te auditurus. Jucundus enim Balbo nostro sermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur ego me tibi vicissim attentum contra Stoicos auditorem: spero enim, te, ut soles, bene paratum venire.

Tum Cotta, Si mehercule, inquit, Vellei. Neque enim mihi

1 Nescis, inquit, quanta cum expectatione, Cotta, sim te auditurus. Donatus in *Anst.* act. 4. sc. 5. Nescis plerumque dicimus ei, quem non redarguere volumus imperitiis, aut ignorantia; sed quem facere volumus, ut velit libenter. Palladius, in *Propert.* II. 15. 12.

2 Si mehercule, inquit, Vellei. Aut in his verbis mendum est, aut quidpiam desideratur. Quod si ita corriges, sane hercule, inquit, Vellei, non erit, quo lector offendatur: subaudiatur enim paratus oratio; & optime cum sequentibus sententia conveniet. P. Ma-

mihi par ratio cum Lucilio est, ac tecum fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus vester de diis immortalibus non magnopere pugnare. Tantummodo negare deos esse non audet, ne quid invidia subeat, aut criminis. Cum vero deos nihil agere, nihil curare confirmat, membrisque humanis esse præditos, sed eorum membrorum usum nullum habere: ludere videtur, fatisque putare, si dixerit esse quandam beatam naturam, & æternam. A Balbo autem animadvertisti, credo, quam multa dicta sint, quamque, etiam si minus vera, tamen apta inter se, & coherentia. Itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quam ea, quæ minus intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, responderene mihi malis, de singulis rebus querenti ex te ea, quæ parum accepi, an universam audire orationem meam.

Tum Balbus: Ego vero, si quid explanari tibi voles, respondere malo. Sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quam refellendi; utrum voles faciam: vel ad singula, quæ requires, statim respondebo: vel, cum peroraris, ad omnia.

II. Tum Cotta, Optime, inquit: quamobrem sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me. Non enim mediocriter moveor auctoritate tua, Balbe, orationeque ea, quæ me in perorando cohortabatur, ut memin-

sem, P. Manutius. Restituit Lambinus, sic mehercule: quod puro esse intelligendum hoc sensu, ut dicat Cotta, sic esse se paratum, qui prius dixerat; non ad refellendum, sed ad requirendum quæ minus intelligebat. Nisi malis ita accipere: Sic sane res habet uti tu ais; venio paratus, neque aliter debui, hominem nactus, qui sciat opta inter se, & coherentia dicere. Augustinus. Lambinus non assentire: nisi facillie se offerret emendandi ratio. Legatur: Sim hercule. Utinam sim paratus, ut me esse ais. Neminem esse arbitror qui non intelligat, quam hoc personæ oratoris conveniat, dissimulantis vires, & extenuantis eae consilio. Latinum esse, sim, pro utinam sim, non opinor negaturos esse grammaticos. Propertius, IV. Eleg. XI. 101. Sim digna merendo; &c. Tibullus, in *Panegyric.* vers. 4. Tanti sim conditor alii. Sic

enim legendum. Et vers. 37. Sim visor in illis. Quo pacto ex sim hercule proveniat, si mehercule, quid opus est explicare? Bude-

rius. 3 Oratioque ea, quæ me in perorando cohortabatur. Lambinus reponendum putavit, quæ me in perorando cohortabatur. At mutatione nihil est opus; cur enim oratio coherenti non dicitur, nullus video. Similiter notat Acad. II. 33. Quid sit arbutus? quibus? iis, quæ ipse latente consuetudine se plus nisi, quæsi scitatur? an sic, quæ tantum id quod videtur sequuntur, nec habent illam artem vestram, quæ vera & falsa discernunt? Ubi disputandi vis arbutus adscribitur; ut in loco, quem tractamus, orationi coherentio. Designe. Non aliter infra cap. 35. Invenit verus oratio, Tuscul. I. 46. Ita vera sunt quedam, ut ea fugias & reformida oratio. Ibid.

fem, me & Cottam esse, & pontificem. Quod eo, credo, valebat, ut opiniones, quas a majoribus accepimus de diis immortalibus, sacra, caeremonias, religionisque defenderem. Ego vero eas defendam semper, semperque defendi: nec me ex ea opinione, quam a majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti aut indocti movebit. Sed cum de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scævolum, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor: habeoque C. Laelium augurem, eundemque sapientem, quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quam quemquam principem Stoicorum. Cumque omnis populi Romani religio in sacra, & in auspicia divisa sit: tertium adjunctum fit, si quid prædictionis causa, ex portentis & monstribus Sibyllæ interpretes, haruspiceve monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putavi: mihique ita persuasi, Romulum auspiciis, Numam sacris constitutis, fundamenta jecisse nostræ civitatis: quæ nunquam profecto sine summa placatione deorum immortalium tanta esse potuisset. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pontifex sentiat. Fac nunc ergo intelligam, tu quid sentias. A te enim philosopho rationem accipere debeo religionis, majoribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita, credere.

III. Tum Balbus, Quam igitur a me rationem, inquit, Cotta, desideras? Et ille, Quadripartita, inquit, fuit divisio tua: primum, ut velles docere deos esse, deinde, quales essent: tum ab his mundum regi: postremo, consulere eos rebus humanis. Hæc, si recte memini, partitio fuit. Restissime, inquit Balbus: sed expecto, quid requiras. Tum Cotta, Primum quidque videamus, inquit. Et si id est primum, quod inter omnes, nisi admodum impios, convenit, mihi quidem ex animo exuri non potest, esse deos: id tamen ipsum,

Ibid. Suis se laudibus vita occidit consolari potest. Amat hunc dicendi ornatum Cicero, a poetis mutatum. Anonymus.

4 In illa oratione nobili. Orationem de Collegiis intelligit, quam aureolam vocat in-

fra, cap. 17. Ejus habendæ occasionem exponit lib. de Amicit. cap. 25. Davif.

5 Mihi quidem ex animo exuri non potest. Lambino exuri, aliis exuri placet, aliis exuri, aliis denique exuri. Nulla vero fuit ratio

psum, quod mihi persuasum est auctoritate majorum, cur ita sit, nihil tu me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur a me velis discere? Tum Cotta, Quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil unquam audierim de diis immortalibus, nihil cogitaverim, rudem me discipulum & integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce.

Dic igitur, inquit, quid requiras. Egone? primum illud, cur, quod ne egere quidem oratione dixisses, quod esset perspicuum, & inter omnes constaret, de eo ipso tam multa dixeris. Quia te quoque, inquit, animadverti, Cotta, sæpe, cum in foro diceres, quam plurimis postis argumentis onerare judicem, si modo eam facultatem tibi daret causa. Atque hoc idem & philosophi faciunt, & ego, ut potui, feci. Tu autem, qui id quæris, similiter facis, ac si me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno assequi possim.

Tum Cotta, Quam simile istud sit, inquit, tu videris. Nam ego neque in causis, si quid est evidens, de quo inter omnes conveniat, argumentari soleo: perspicuitas enim argumentatione elevatur: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. Cur contuerere autem altero oculo, causa non esset; cum idem obtutus esset amborum, & cum rerum natura, quam tu sapientem esse vis,

Tom. II.

res est dicant; voces illæ, uncinis cinctæ, spongiam merentur. Ipsa loquendi ratio imperitum fratriculium satis arguit. Davifus. Facile doctis quibusdam viris assentior, qui illa verba perspicuum in istam partem ex hoc loco amovendam esse arbitrantur. Vox perspicuum (ut inter illos conitat) ex sequentibus adducebatur: & mihi quidem similitur videntur voces in istam partem adductæ esse ex precedentibus. Sic velim, ut legatur tota sententia: Dic igitur, inquit, quid requiras in istam partem. Egone? primum illud, cur, quod ne egere quidem oratione dixisses, quod esset perspicuum & inter omnes constaret, de eo ipso tam multa dixeris? Per voces in istam partem intellige ser-
es fuerit, in ista de diis immortalibus disputatione. Hujus loquendi generis exempla peti possunt ex Rob. Sieph. Thesturo. Partit.

K k k k

duo

6 Cur quod perspicuum in istam partem ne egere quidem oratione dixisses, quod esset perspicuum. Ita vulgo. Lambinus voluit, cur quod in ista parte ne egere quidem &c. Vulgata sane lectio ferri non potest, licet defensionem hæc sit Pet. Lescaloperium. Sed similes habent labra lactucas. Ut quod

duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisset. Sed quia non confidebas, tam esse id perspicuum, quam tu velis; propterea multis argumentis deos esse docere voluisti. Mihi enim unum satis erat, ita nobis majores nostros tradidisse. Sed tu auctoritates contemnis, ratione pugnans. Patere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dii sint: remque mea sententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. Mandavi enim memoriæ non numerum solum, sed etiam ordinem argumentorum tuorum.

Primum fuit, cum cælum suspexissemus, statim nos intelligere esse aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illud etiam,

Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem. Quasi vero quisquam nostrum istum potius, quam Capitolinum Jovem appelleret: aut hoc perspicuum sit, consterque inter omnes, eos esse deos, quos tibi Vellejus, multique præterea, ne animantes quidem esse concedant.

Grave etiam argumentum tibi videbatur, quod opinio de diis immortalibus & omnium esset, & quotidie cresceret. Placet igitur, tantas res? opinione stultorum judicari: vobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis?

V. At enim præsentem videmus deos, ut apud Regillum Postumius, in Salaria Varienus, nescio quid etiam de Locrorum apud Sagram prælio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id est, homines homine natos, & quos Homerus⁸, qui recens ab illorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmonem, eos tu cantheriis albis, nullis calonibus, obviam Varieno venisse existimas, & victoriam populi Romani Varieno potius, homini rustico, quam M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiavisse? Ergo & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam vestigium unguis, Castoris equi credis esse? Nonne mavis illud credere, quod probari potest, animos

⁷ Tantas res opinione stultorum judicari, vobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis.] Omnes homines, præter sapientem suum, fultos esse Stoici contemdebant; & corum

est paradoxum, eos non esse homines rationales. De eo vide Ciceroem Parado. IV. Davinius. ⁸ Homerus.] Iliad. I, 235.

mos præclarorum hominum, quales isti Tyndarida fuerunt, divinos esse & æternos, quam eos, qui semel cremati essent, equitare, & in acie pugnare potuisse? Aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet, quomodo nec fabellas aniles proferas.

Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? nonne ab A. Postumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam: nonne senatus consultum de Varieno vides? Nam de Sagram Græcorum etiam est vulgare proverbium: qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, quam illa, quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nonne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnans, Balbe: ego autem a te rationes requiro.

VI. Sequuntur¹⁰, quæ futura sunt. Effugere enim nemo id potest, quod futurum est. Sæpe autem ne utile quidem est scire, quid futurum sit. Miserum est enim, nihil proficientem angere, nec habere ne spei quidem extremum, & tamen commune solatium: præsertim cum vos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem semper ex omni æternitate verum fuerit, id esse fatum. Quid igitur juvat, aut quid avertat ad cavendum, scire aliquid futurum, cum id certe futurum sit? Unde porro ista divinatio? quis invenit filium jecoris? quis cornicis cantum noravit? quis sortes? quibus ego credo: nec possum Attii Navii, quem commemorabas, lituum contemnere. Sed qui ista¹¹ intellecta sunt, a philosophis debeo discere, præsertim

K k k k 2 serti

⁹ Proverbia.] Græce sic efficitur: Αὐτὸς Σάραπος τὸν ἐπὶ τῆς Σάρας. Vide Zenobium Cent. II. 17. & Suidam. Idem.

¹⁰ Sequuntur, quæ futura sunt.] Ante hæc verba, textum Cicerois esse interruptum nemo eruditus non intelligit, quomodo id quidam imperiti liberos distimulare voluerint. Sed nihil admodum in hæc lacuna esse deperditum videtur. *Lescaupor.* Qui latine dicit, nihil admodum deperditum est, ac si dicat, nihil amissum. Ergo si nihil amissum deperditum est, cur lacunam arguunt? *Acronius.*

¹¹ Qui ista intellecta sunt, a philosophis debeo discere: præsertim cum isti plurimis de rebus divinis (vulgo divinis) mentiantur. Dixerat prius Cotta: Rumoribus mecum pugnans, Balbe: ego autem a te, quoniam phi-

losophi uterque personam iudicant, variis ne regitur. . . . Quis invenit filium jecoris? Quis cornicis cantum noravit? . . . Hic cum dicitur urget locum. Qui ista, inquit, intelligita sunt, hoc est, quæ tandem patris intellectum sit, atque cognitum, hæc indicia esse ac significationes rerum futurarum, a philosophis debeo discere, quorum est opus proprium ac manus, præsertim præjudicatis opinionibus libera, veritatem explorare, & rerum causas, modos, rationes explicare: non ab iis, quos tu, Balbe, advocas, vel narratoribus tabularum, vel divinarum artium cultoribus: præsertim cum tibi plurimis de rebus mentionetur. Hoc ipsum argumentum tractatur, de Divinis. II. 14. Si hæc apta loco est, cumque Cicerois instituto ac verbis congruens expli-

fertim cum plurimis de rebus isti divini mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) saepe falluntur. Quid simile, medicina, cujus ego rationem video; & divinatio, quae unde oriatur non intelligo? Tu autem etiam Deciorum devotionibus placatos deos esse censēs. Quae sunt eorum tanta iniquitas, ut placari populo Romano non possent, nisi viri tales occidissent? Consilium illud imperatorium fuit, quod Graeci *σπαθήνημα* appellant, sed eorum imperatorum, qui patriae confulerent, vitae non parcerent. Rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato se in hostem immittentem, persequeretur: id quod evenit. Nam Fauni vocem equidem nunquam audivi. Tibi, si te audisse dicis, credam: etsi, Faunus omnino quid sit, nescio.

VII. Non igitur adhuc, quantum quidem in te, Balbe, est, intelligo deos esse: quos equidem credo esse, sed nihil docent Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum esse notiones. Unus is modus est, de quo satis dixi, qui est susceptus ex praesensione rerum futurarum. Alter ex perturbationibus tempestatum, & reliquis motibus. Tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia. Quartus ex astrorum ordine, caelique constantia.

De praesensione diximus. De perturbationibus caelestibus, & maritimis, & terrenis, non possumus dicere, cum ea fiant, non esse multos, qui illa metuant, & a diis immortalibus fieri existiment. Sed non id quaeritur, sintne aliqui, qui deos esse putent: dii utrum sint, necne, quaeritur.

Nam reliquae causae, quas Cleanthes afert, quarum una est de commodorum, quae capimus, copia: altera de temporum ordine, caelique constantia: tum tractabuntur a nobis, cum de providentia deorum disputabimus, de qua plurima a te, Balbe, dicta sunt: eodemque illa etiam differemus, quod Chry-

explicatio, standum est auctoritati manuscriptorum codicum Regii, omittentis vocem *divinis*. Et Walkerus ultimam demittit litteram, legitque *divini*. Videre debuerat, hujus nominis vim contineri in pronomine *isti*, quod evolvi sic debet: *isti*, quos tu laudas, quibus cre-

dis, quos mihi objicit. *Acronius*. *Divinis*, quod habent vulgati omnes, terti non poterat. Vocem tamen integram omittit cum non auderet, Walkeri conjecturam admittit: quae si non prodest, non nocet. *Oliverus*.

sippum¹² dicere ajebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius. Quaeque¹³ in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi convenientiam confensumque afferebas, Zenonisque breves & acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modo dixi, differemus. Eodemque tempore illa omnia, quae a te physice dicta sunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quaerentur: omniaque, quae a te¹⁴ nudius tertius dicta sunt, cum docere velles, deos esse, quare & mundus universus, & sol, & luna, & stella sensum ac mentem haberent, in idem tempus reservabo. A te autem illud etiam atque etiam quaeram, quibus rationibus tibi persuadeas, deos esse.

VIII. Tum Balbus, Equidem attulisse rationes mihi videor: sed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus esse videare, & ego me ad respondendum comparari, repente avertas orationem, nec des respondendi locum. Itaque maxima res tacite praeterierunt, de divinatione, de fato, quibus de quaestionibus tu quidem stricte, nostri autem multa solent dicere. Sed ab hac quaestione, quae nunc in manibus est, separantur. Quare, si videtur, noli agere confuse: ut hoc explicemus hac disputatione, quod quaeritur.

Optime, inquit Cotta. Itaque quoniam quatuor in partes totam quaestionem divisisti, de primaque diximus, consideremus secundam: quae mihi talis videtur fuisse, ut, cum ostendere velles, quales dii essent, ostenderes nullos esse. A consuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: sed, cum deo nihil praestantius esset, non dubitabas, quin mundus esset deus, quo¹⁵ nihil in rerum natura melius

¹² Quod Chrysippum dicere ajebas. Forte, quo Chrysippum dicere ajebas; vel in antecedentibus, eodemque illud etiam differemus. Harum emendationum alteram flagitat oratio. Davifus.

¹³ Quaeque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius. Deinde videtur consilium. V. Opkenf.

¹⁴ Quae a te nudius tertius dicta sunt. A-

videtur ostendit, totus enim hic dialogus uno die fingitur habitus. Vide Falv. Ursinum ad lib. II. cap. 29. Davif.

¹⁵ Quod nihil in rerum natura. Ita de di, veteres libros secutus, nam vulg. quo nihil exhibent. Davifus. Quod ostendit Davifus, equidem accipiam libens. Qui tamen sint libri quos appellat veteres, nescio. Quare duces quatuor meos deferere nolui. Oliverus.

esset; modo possemus eum animantem cogitare, vel potius, ut cætera oculis, sic animo hoc cernere. Sed cum mundo negas quidquam esse melius, quid dicis melius? Si pulchrius, assentior. Si aptius ad utilitates nostras, id quoque assentior. Sin autem id dicis, nihil esse mundo sapientius: nullo modo proflus assentior; non quod difficile sit mentem ab oculis sevocare: sed quo magis sevoce, eo minus id, quod tu vis, possum mente comprehendere.

IX. Nihil est mundo melius in rerum natura. Ne in terris quidem urbe nostra. Num igitur idcirco in urbe esse rationem, cogitationem, mentem putas? aut quoniam non sit, num idcirco existimas formicam anteponendam esse huic pulcherrimæ urbi, quod in urbe sensus sit nullus, in formica non modo sensus, sed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur; non te ipsum, quod velis, fumere.

Istum enim locum totum illa vetus Zenonis brevis, & ut tibi videbatur, acuta ¹⁶ conclusio dilatavit. Zeno enim ita concludit: *Quod ratione utitur, melius est, quam id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. Ratione igitur mundus utitur.* Hoc si placet, jam efficies, ut mundus optime librum legere videatur. Zenonis enim vestigiis hoc modo rationem poteris concludere. Quod literatum est, id est melius, quam quod non est literatum. Nihil autem mundo melius. Literatus igitur est mundus. Isto modo etiam disertus, & quidem mathematicus, musicus, omni denique doctrina eruditus, postremo philosophus erit mundus. Sæpe dixi, nihil fieri sine deo, nec ullam vim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effin-

¹⁶ *Acuta conclusio dilatavit*] Difficilis locus; & fortasse corruptus; de quo varie coniecerunt docti; alii enim legerunt *dilatavit*, alii *delevit*, alii *delevit*; omnes fere statuerunt vocem vulgarem *dilatavit* repudiandam esse, excepto Lescaplerio, qui eam retinuit, sententiaque loci hunc voluit esse, *breve argumentum Zenonis ausum tibi dedit ad locum istum amplificationem.* Olim coniecturam legendum esse, *acuta conclusio non dilatavit; ut non dilatate locum totum significet eum non satis illustrare, & in omni-*

bus suis partibus explicare. Sed de hoc nihil certi habeo quod dicam. *Fractus*] Fortasse hoc vult Cicero: Huic locum Zeno explicavit aliquando fuit, quem solabat. *Aliter enim dilatat verbusus, aliter breviloquens.* *Anonyma.* Ego illud *dilatavit* hunc in modum interpretor: Sic expressit, ut dilatationis satis amplè vicem præstiterit. Zenonis conclusio sic continebat partes omnes loci illius, de quo hic loquitur Cotta, ut totum illum locum quasi pateficeret ac panderet. *Vulpesius.*

effingere. Concedam non modo animantem & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur assert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti puremus, nec cur animantem quidem esse. Non est igitur mundus deus: & tamen nihil est eo melius. Nihil est enim eo pulchrius, nihil nobis salutaris, nihil ornatus adpectu, motuque constantius. Quod si mundus universus non est deus, ne stella quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas: quarum te cursus aquabiles æternique delectabant: nec mehercule injuria: sunt enim admirabili, incredibilique constantia. Sed non omnia, Balbe, quæ cursus certos & constantes habent, ea deo potius tribuenda sunt, quam nature.

X. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libyanque rapax ubi dividit unda?

Quid? ætus maritimi, vel Hispanienses, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel accessus, vel recessus, sine deo fieri nonne possunt? Vide, quæso, si omnis motus, omniaque, quæ certis temporibus ordinem suum conservant, divina ducimus, ne tertianas ¹⁷ quidem febres, & quartanas, divinas esse dicendum sit, quarum reversione & motu quid potest esse constantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda est. Quod vos cum facere non potestis, tanquam in aram, consurgitis ad deum.

Et Chryppus tibi acute dicere videbatur, homo sine dubio versutus & callidus. *Versutos* eos appello, quorum celeriter mens versatur: *callidos* autem quorum, tanquam manus opere, sic animus uña concalluit. Is igitur, „ Si aliquid est, inquit, „ quod

¹⁷ *Ne tertianas quidem febres*] Nisi placeat illa Lambini conjectura, pro qua repodit *ne tertianas* quoque febres; lege *ne tertianas* item febres, quod etiam M. A. Mureto vult in mentem. Certe sagitat loci sensus, ut vel hanc vel illam emendationem recipiamus. *Dowling.* Frustra tepidant critici, & ferram ignemque adhibent, ubi nihil est morbidum. Quid Cotta dicit? *Si omnia que scribis*

temporibus ordinem suum conservant, divina esse dicimus, uti vis: vide: cave, ne dicendum sit febres, si non omnes, tertianas quidem, & quartanas, divinas esse. Si non omnes, tertiane quidem, & quartanas, certis temporibus ordinem suum conservant: consequens est ergo, has saltem esse divinas. *Anonymus.*

quod homo efficere non possit; qui id efficit, melior est homine. Homo autem hæc, quæ in mundo sunt, efficere non potest. Qui potuit igitur, is præstat homini. Homini autem præstare quis possit, nisi deus? Est igitur deus.

Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore versantur. Quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam & rationem intersit, non distinguitur. Idemque, si dei non sint, negat esse in omni natura quidquam homine melius. Id autem putare quemquam hominem, nihil homine esse melius, summa arrogantia censet esse. Sit sane arrogantis, pluris se putare, quam mundum. At illud non modo non arrogantis, sed potius prudentis, intelligere se habere sensum & rationem: hæc eadem Orionem & Caniculam non habere. Et, si domus pulchra sit, intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam esse, non miribus; sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. Ita profus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, a natura conformatum putarem.

XI. At enim querit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quero, unde orationem, unde cantus, unde cantus. Nisi vero loqui solem cum luna putamus, cum propius accesserit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat. Naturæ ista sunt, Balbe, naturæ non artificiose ambulantis, ut ait Zeno, (quod quidem quale sit, jam videbimus) sed omnia scientis & agitantis motibus & mutationibus suis.

Itaque illa mihi placebat oratio¹⁸ de convenientia, consensu-

¹⁸ Oratio de convenientia, consensuque natura, quam quasi cognitione continuatam] Davellius legit cognitionem continuatam. Bene; ut in sequentibus hinc apparebit. Sed ne sic quidem menda omni carere locis. Pata Ciceronem scripsisse, Oratio de convenientia consensuque partium nature; quas cognitione continuata conspiciere dicebat. In vulgata lectione, si illæ voces convenientia, consensus, & conspire de natura, re una, dici possint non ineleganter, at illa lectione recepta, ea, quæ sequuntur (ut in proxima nota probaturus sum) non satis defendi possint. Ut vero promptiores simus ad reponendam vocem partium, reputemus ea quæ dicta sunt in H. 7.

Hæc ita fieri, omnibus inter se convenientibus mundi partibus, profecto non posse, &c. Et quæ Noster dicit in Academ. L. 7. Natura ephærens & continuata cum omnibus suis partibus. Itemque ea quæ cecinit Virgilius, Georg. II. 483. Sin, hæc ne possim nature accedere partes, Frigidus obstitit. &c. Vulgata item vocem quasi iure hinc evulgate commisimus ex iis quæ Cotta, simili modo omisso quasi, dixerat in eodem cap. Tanto verum consentant, conspirent, continuata cognitione, quæ nos cogit &c. Ex quo dicitur hic scribi debuisse cognitione continuata, & veram lectionem quæ male in quasi mutatum fuisse. Peccius.

sensuque naturæ, quam quasi cognitione continuatam concipere dicebas. Illud non probabam, quod negabas id accipere potuisse, nisi ea¹⁹ uno divino spiritu contineretur. Illa²⁰ vero coheret & permanet natura viribus, non deorum: estque in ea iste quasi consensus, quam συνευπείθεων Græci vocant. Sed ea, quo sua sponte major est, eo minus divina ratione fieri existimanda est.

XII. Illa autem²¹, quæ Carneades afferbat, quemadmodum dissolvitur? Si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum. Corpus autem immortale nullum esse, ne individuum quidem, nec quod dirimi, distrahivè non possit. Cumque omne animal patibile naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est, quasi ferendi & patiendi necessitatem. Et, si omne animal mortale est, immortale nullum est. Ergo itidem²² si omne animal fecari ac dividi potest, nullum est eorum individuum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam, & ferendam paratum est. Mortale igitur omne animal, & dissolubile, & divinum sit necesse est.

Ut enim, si omnis cæra commutabilis esset, nihil esset cærum, quod commutari non posset: item nihil argenteum, nihil æneum, si commutabilis esset natura argenti & æris: similiter igitur, si omnia, quæ sunt, e quibus cuncta constant, mutabilia sunt; nullum corpus esse potest non mutabile. Mu-

Tom. II.

L I I I tabi-

¹⁹ Nisi ea uno divino spiritu contineretur] Ex superiore nota dicitur legendum esse, nisi ea (sc. partes) uno divino spiritu continerentur. Illæ vero coheret & permanet natura viribus. Si legamus cum vulgatis editionibus ea, illa, coheret, permanet, tum inique dicitur natura coherere & permanere cum natura viribus. At si hæc omnia ad partem nature referas, recte se habebit sententia, & Ciceronis calamo non erit indigna. Sic in II. 7. occurrit nisi ea (potius ea, sc. mundi partes) uno divino & continuo spiritu continerentur. Id.

Dicit omnino, neque aliter debuit: eam nempe sententiam nota dicitur legendum esse, quam exposuit Plinius in ipso aditu Naturalis Historiæ, II. 1. ubi de mundo dicitur: Cuncta complexa in se; idemque rerum nature opus, & rerum ipsa natura. Itaque natura, ut opus, coheret, & permanet viribus nature, ut officium. Si hæc deliramenta percipi animo nequeant, aut verbis explicari, id neque mirandum est, neque Christianis dolendum. Diversat.

²¹ Illa autem, quæ Carneades afferbat] Similia legantur apud Sextum Empiricum, advers. Galileum, lib. IX.

²⁰ Illa vero coheret & permanet natura viribus] Veniam hanc dabit mihi doctissimus acque humanissimus Petrus, ut nihil mirum. An vero, iniquus, dicit Cotta, naturam coherere, & permanere viribus nature?

²² Ergo itidem si omne] Ita Vi&. & Grot. Sed melius, ni fallor, Man. & Lamb. Er, si omne, &c. Nova enim ratiocinatio est, non superioris conclusio.

tabilia autem sunt illa, ex quibus omnia constant, ut vobis videtur. Omne igitur corpus mutabile est. At si esset corpus aliquod immortale, non esset omne mutabile. Ita efficitur, ut omne corpus mortale sit. Etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra est, aut id, quod est concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. Horum autem nihil est, quin intereat. Nam & terrenum omne dividitur, & humor ita mollis est, ut facile comprimi, collidique possit. Ignis vero, & aer omni impulsu facillime pellitur, naturaque cedens est maxime & dissipabilis. Præterea omnia hæc tum intereunt, cum in naturam aliam convertuntur: quod fit, cum terra in aquam se vertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere æther, cumque eadem vicissim retro commeant. Quod si ea intereant, ex quibus constet omne animal; nullum est animal sempiternum.

XIII. Et, ut hæc omittamus, tamen animal nullum inveniri potest, quod neque natum unquam sit, & semper sit futurum. Omne enim animal sensus habet. Sentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec potest ullo sensu jucunda accipere, & non accipere contraria. Si igitur voluptatis sensum capit, doloris etiam capit. Quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum necesse est. Omne igitur animal constituendum est esse mortale.

Præterea, si quid est, quod nec voluptatem sentiat, nec dolorem, id animal esse non potest. Sin autem quod animal est, id illa necesse est sentiat: & quod ea sentiat, non potest esse æternum: & omne animal sentit: nullum igitur animal est æternum. Præterea nullum potest esse animal, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. Appetuntur autem, quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit a quibusdam. Quod autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturam, id habet vim interitendi. Omne ergo animal intereat necesse est. Innumerabilia sunt, ex quibus effici cogique possit, nihil esse, quod sensum habeat, quin id intereat. Etenim ea ipsa, quæ sentiuntur, ut frigus, ut calor,

ut

ut voluptas, ut dolor, ut cætera, cum amplificata sunt, interimunt. Nec ullum animal est sine sensu. Nullum igitur animal est æternum.

XIV. Etenim aut simplex est natura animantis, ut vel terrena sit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut concreta ex pluribus naturis, quarum suum quæque locum habeat, quo natura vi effeferat, alia infimum, alia summum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus coherere possunt: semper autem nullo modo possunt: necesse est enim, in suum quæque locum natura rapiatur. Nullum igitur animal est sempiternum.

Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo. Qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem²³ ita dicitis, omnem vim esse ignem. Itaque & animantes, cum calor descenderit, tum interire: & in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. Ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereat humore, aut spiritu amisso, præsertim cum intereat etiam nimio calore. Quamobrem²⁴ id quidem commune est de calido: verumtamen videamus exitum.

Ita vultis²⁵, opinor, nihil esse animal extrinsecus in natura

L I I I 2 tura

²³ Vos autem dicitis, omnem vim esse ignem. Respicit Cora quæ Balbus dixerat, II. 10. In illo calido & igneo nihil proveniendi vii. Et cap. 12. Ex mundi calore motus omnis oritur. Zeno statuebat ignem esse ipsam naturam, quæ quibusque signaret. Acad. I. 11. Anonymus.

²⁴ Quamobrem id quidem commune est de calido: verumtamen videamus exitum. Quasi dicat: Quare quod ad calorem pertinet, id illi proprium non est, ut absque illo animalia vivere non possint, sed commune cum humore & spiritu, sine quibus pariter animantium vita servari nequit. Liscap. Frustra laborant nonnulli, ut voces de calido docent sensum non indigno Cicerone. Baherius respondendum esse censuit, Quamobrem id quidem commune est de calido. Hæc confessura sensui satis facit: at ego suspicor vo-

ces de calido ex alia parte sententiæ (ut sapius evenit) in natura transiisse. Legendum puto, Quamobrem id quidem commune est: verumtamen de calido videamus exitum. Sensus tum demum erit: Quapropter id est commune iis, de quibus dixi, nempe homini & spiritui, ut corpora intereant, iis amissis. Deinde addit Cicero: Verumtamen sequimur hoc argumentum, quo uti cœperamus, de calido, videamurque quomodo concludatur. Præterea.

²⁵ Ita vultis, opinor, nihil esse animal extrinsecus in natura atque mundo, præter ignem. Qui major, quam præter animam, natura animantium corpus constituit animus, ex quo animus dicitur? Quamquam hic locus non est ex Heraclito petitus: totus tamen est, ut ita dicam, Heracliteus, id est, admodum obsecutus. Quid enim hæc pertinet in primis hoc.

tura atque mundo, præter ignem. Qui magis, quam præter animam, unde animantium quoque constat animus, ex quo anima dicitur? Quo modo autem hoc, quasi concedatur, sumitis, nihil esse animum, nisi ignem? Probabilius enim videtur, tale quiddam esse animum, ut sit ex igne atque ani-

hoc vocabulum extrinsecus? Adeo non pertinet, ut Stoicorum placitis penitus adversari videatur: nec enim Stoici volvere nihil esse animal (vel, ut legunt nonnulli, animal) extrinsecus, sed extrinsecus potius in natura atque mundo præter ignem, quem scilicet rebus omnibus infusum & innatum tota Porphyrius defendebat, non res extrinsecus duntaxat alienabentem. Quæ vero sequuntur, nihil sunt expeditiora: *Qui magis, quam præter animam?* Alii enim voculam quæ delinuat accerto, alii notant, alii pronomen, alii adverbium interogandi faciunt. Nec minus hæreo in his verbis: *nihil animantium quæque constat animus: ex quo anima dicitur.* Nam cur potius anima ex animo dicatur, quam animus ex anima? cum præsertim dixerit Cicero Tusc. l. 6. *Ipsæ autem animus est anima dicitur est.* Conandum nobis est, solvere hos nodos, nec desperandum, Luteri præsertim in tanto librorum, doctrinarumque virorum subsidio. Sic igitur hic locus exponendus videtur.

I. Ita vultis, opinor: ea est sententia vestra, o Stoici, ut quidem existimo: nihil esse animal extrinsecus in natura atque mundo, præter ignem, id est, ex igne, tanquam ex actu prima, omnem mundi motum proficiscam ad mentem vere dictam est: hunc autem ad locum, meo enim exponit hoc extrinsecus, quod nobis hic præterquam negotium facessit. Quære nihil proprius fuit, quam ut oppositum adverbium extrinsecus substituerem, seu quidem longissime distitum, sed literis affine, propter eam, quam dixi, causam. At cum repugnaret omnis codex, verus perinde ac recens, ipseque adeo ab omni movitate abhorrerem, quod omnis Tullii censori retinuerat, retinendum esse duxi, extrinsecus, atque hanc sententiam ita exponendam: *Nihil esse animal extrinsecus in natura atque mundo, præter ignem, hoc est, nihil esse in omni rerum natura, & universitate, quod sit ex se ipse animal, etiam extrinsecus, hoc est extra animantium corpora positum,*

præter ignem, qui quidem igitur ex se ipse animal est, nulla se alia admiscente natura: ut paulo inferius habetur: id est, extra omnem aliam naturam, quæ se illi adiungat, uno verbo, simplex & incompositus, ut est in supra regione. Non aliter intelligi potest, putavit hoc extrinsecus, viæ scientissimus acque, & unantissimus literarum P. Philippus Labbe, quem, pro sua humanitate, non igitur nostras identidem addere coniecturas, & nostris adesse conatibus. Verum, ut ingenuè fatear, licet commodius nihil invenierim; tamen, si hoc voluit Cicero, (nonnumquam enim mihi liquet) potuit sane verbis apertioribus mentem suam facere nobis exploratorem. Sed in eo septimando porro pergamus.

II. *Qui magis, quam præter animam?* Quo modo, inquit, si quæ causa magis vultis nihil esse animal extrinsecus in mundo præter ignem, quam præter animam? hoc est, præter aerem, qui spiritu dicitur? Et vero ipse Virgilius pro *Spiramento animam dicit*, ut auctor est Macrobius in *Sonn. Scip. l. 14.* ubi & illud Maronis affert, *Quantum ignes, animæque volent.*

III. Unde, id est, quæ ex anima, si quæ, quo ex aere animantium quoque constat animus. Multi enim veteres philosophi aëreum esse animum censuerunt: imo ipsum esse aëre dicit Antisthenes: Hippocrates spiritum ventem per corpus minus dispersum: Democritus spiritum infernum aëreum Rec. Macrobi. in *Sonn. Scip.* loco illo mox indicato.

IV. *Ex quo anima dicitur.* quod unum sperat ex difficili loco, sed difficillime expellendum, nisi quid immittatur in hoc contextu, ob eas, quas paulo ante produxi rationes. Quare ut ne quid inest sit in hac sententia, neve tantus orator, tamque diligentis prudentiæ viæ secum ipse exierit, fas mihi sit unum addere literulam, ac legere animal pro anima. Ita belle quadrat omnia, nec jam pinguis quidquam est super, cum dicitur anima ex anima, ex animo animal suum ducere appellacionem, peniteat ut naturam. *Leptoperitur.*

ma temperaturum. Quod si ignis ex se ipse animal est, nulla se alia admiscente natura, quoniam is, cum inest in corporibus nostris, efficit ut sentiamus, non potest ipse esse sine sensu. Rursus eadem dici possunt. Quidquid est enim, quod sensum habeat, id necesse est sentiat & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. Ita fit, ut ne ignem quidem efficere possitis æternum.

Quid enim? non eisdem vobis placet, omnem ignem partus indigere? nec permanere illo modo posse, nisi alatur? ali autem solem, lunam, reliqua astra aquis, alia dulcibus, alia marinis? Eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo. Hoc totum quale sit, mox. Nunc autem concludatur, illud, quod interire possit, id æternum non esse natura: ignem autem interitum esse, nisi alatur: non esse igitur natura ignem sempiternum.

XV. Qualem autem deum intelligere nos possumus nulla virtute pradtum? Quid enim? prudentiam deo tribuimus? quæ constat ex scientia rerum bonarum & malarum, & nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est delectu bonorum & malorum? Quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obscura assequamur. At obscurum deo nihil potest esse. Nam iustitia, quæ suam cuique distribuit, quid pertinet ad deos? Hominum enim societas & communitas, ut vos dicitis, iustitiam procreavit. Temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cælo est, est etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla pradtum deum intelligere qui possumus?

Nec vero vulgi atque imperitorum incertiam despiciere possum, cum ea considero, quæ dicuntur a Stoicis. Sunt enim illa imperitorum. Piscem Syri venerantur. Omne fere genus bestiarum Ægyptii consecraverunt. Jam vero in Græcia mul-

tos habent ex hominibus deos, Alabandum, Alabandi: Tenedi, Tenem: Leucotheam, que fuit Ino, & ejus Palamoneum filium, cuncta Græcia; Herculem, Æsculapium, Tyn-daridas: Romulum nostri, aliosque complures, quos quasi novos, & adscriptitios cives in cælum receptos putant. Hæc igitur indocti.

XVI. Quid vos philosophi? qui meliora? Omitto illa: sunt enim præclara. Sit sane deus ipse mundus. Hoc credo illud esse.

Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Quare igitur plures adjungimus deos? Quanta autem est eorum multitudo? Mihi quidem sane multi videntur. Singulas enim stellas numeras deos, eosque aut belluarum nomine appellas, ut Capram²⁶, ut Nepam, ut Taurum, ut Leonem: aut rerum inanimatarum, ut Argo, ut Aram, ut Coronam.

Sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, sed omnino intelligi possunt? Cum fruges, *Cererem*, vinum, *Liberium* dicimus, genere nos quidem sermonis utimur usitato: sed eorum tam amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deum credat esse? Nam quos ab hominibus pervenisse dicis ad deos, ut reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri desierit, & ego dicam libenter. Quomodo nunc quidem est, non video, quo pacto ille, cui in monte Oreo illæ lampades fuerint, ut ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore pervenerit. Quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulyffe, sicut ceteros, qui excefferant vita.

Quanquam quem potissimum Herculem colamus, scire sane velim. Plures enim tradunt nobis ii, qui interiores scrutantur & reconditas literas: antiquissimum, Jove natum, sed antiquissimo item Jove. Nam Joves quoque plures in præcis Græ-

²⁶ Ut Capram, ut Lupam] Nepam pro Lupam habet antiquus liber, & recte: nec enim Lupa simulacrum inter sidera relatum fuisse apud scriptores respicitur. Ulyffus. Quamvis igitur Lupam exhibeant vulgati omnes, ab illis hic discessimus. Negabat quidem Yvo Villiomarus, hoc est, Josephus

Scaliger, *Animadvrs. in Rob. Titii IX, 4*, Nepam hic posse collocari, propterea quod scorpius non sit bellus. Tamen Aratus, *Phænomen. vers. 82*, nepam vocat *αἴψα Σκοῖον*, immanem belluam. Unde & illud Ovidii, *Metam. II. 107. Pœrigis in spatium signorum membra duorum*. Olivætas.

Græcorum literis invenimus. Ex eo igitur & Lisyto est is Hercules, quem concertavisse cum Apolline de tripode accepimus. Alter traditur Nilo natus, Ægyptius: quem ajunt Phrygias²⁷ literas conscripsisse. Tertius est ex Idæis Digitis: cui inferias asserunt. Quartus²⁸, Jovis & Asteriæ, Latonæ fororis, qui Tyri maxime colitur: cujus Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, sed tertius Jupiter: quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus.

XVII. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didicisse de colendis diis immortalibus jure pontificio, & majorum more, capedunculis iis, quas Numma nobis reliquit, de quibus in illa anæclo oratiuncula dicit Lælius, quam rationibus Stoicorum. Si enim vos sequar, dic, quid ei respondeam, qui me sic roget: Si dii sunt, suntne etiam Nymphæ deæ? Si Nymphæ, Panisci etiam & Sartyri. Hi autem non sunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa sunt publice vota, & dedicata. Quid igitur? ne ceteri quidem ergo dii, quorum templa sunt dedicata. Age porro, Jovem & Neptunum deum numeras. Ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Coeytus, Styx, Phlegethon: tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. At id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus?

Hæc Carneades agebat; non ut deos tolleret: quid enim philosopho minus conveniens? sed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque insequabatur. Quid enim? agebat, si ii fratres sunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari potest? quem vulgo maxime ad Occidentem colunt.

²⁷ Phrygias literas] Quid hoc rei sit ex Plutarcho didici, *lib. de Isid. & Osir. pag. 362*. Oὗ γὰρ ἔστιν ἀπὸ τοῦ οὐροῦ ἐπιγλυφῆσθαι, ἢ ἐκ τῆς ἡγῆρας ἑα. Unde intellexi. *ἡγῆρας ἡγῆρας*. Phrygias literas, liberum esse perversum, veteres complexum sive historiarum, sive fabularum. *Baber.*

²⁸ Quartus Jovis & Asteriæ] Aliis omnia

fabulose veteris historiarum scriptores. Apollodorum quidem, *Biblioth. I. IV. 1*. Hyginum, *Fab. IIII*. reliquos li audimus, Asteria Jovem *κατανομήσθαι*. Credamus ergo, Cicero ad *II. 1*. *ἡγῆρας ἡγῆρας*. Phrygias literas, liberum esse perversum, veteres complexum sive historiarum, sive fabularum. *Baber.*

II. 44. Idem.

colunt. Qui si est deus, patrem quoque ejus, Cælum esse deum confitendum est. Quod si ita est, Cæli quoque parentes dii habendi sunt, Æther & Dies, eorumque fratres & sorores: qui a genealogis antiquis sic nominantur, Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Misericordia, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Pax, Hesperides, Somnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monstra probanda sunt, aut prima illa tollenda.

XVIII. Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros, deos esse dices: de Hercule, Æsculapio, Libero, Castore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur aque atque illi; apud quosdam etiam multo magis. Ergo hi dii sunt habendi, mortalibus nati matribus? Quid? Aristæus, qui olivæ dicitur inventor, Apollinis filius: Theseus, qui Neptuni: reliqui, quorum patres dii, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? Opinor etiam magis. Ut enim in jure civili, qui est matre libera, liber est: item jure naturæ, qui dea matre est, deus sit necesse est. Itaque Achillem Astypalenses insulani sanctissime colunt. Qui si deus est: & Orpheus, & Rhesus, dii sunt, Mula matre nati. Nisi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi dii non sunt, quia nusquam coluntur: quo modo illi sunt? Vide igitur, ne virtutibus hominum isti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque, Balbe, visus es dicere.

Quo modo autem potes, si Latonam deam putas, Hecaten non putare, quæ matre Asteria est, sorore Latonæ? An hæc quoque dea est? vidimus enim ejus aras delubraque in Græcia. Sin hæc dea est, cur non Eumenides? Quæ si dea sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furinæ deæ sunt, speculatrices, credo, & vindices facinorum, & scelerum.

Quod

²⁹ Si hi dii non sunt, quia nusquam coluntur, quomodo illi sunt? Foste qui, non, quia: si enim legimus quis, necesse est ut intelligamus; quomodo illi etiam sunt dii, quia nusquam coluntur? ut Cicero ex eo probaret, illos non esse deos, quod nullus

illis cultus adhibitus fuit. At hoc videtur contra mentem Ciceronis, qui per vocem illi intelligit eos, quibus cultum tributum fuisse antea memorarat. Peare.

* Lamb. cuius mater Asteria est, mater Latonæ?

Quod si tales dii sunt, ut rebus humanis interfint: Natio quoque dea putanda est: cui, cum sana circumus in agro Ardeati, rem divinam facere solemus. Quæ quia partus matronarum tueatur, a nascentibus Natio nominata est. Ea si dea est; dii omnes illi qui commemorabantur a te, Honos, Fides, Mens, Concordia. Ergo etiam Spes, Moneta, omniaque, quæ cogitatione nobismet ipsis possumus fingere. Quod si verisimile non est: ne illud quidem est, hæc unde fluxerunt.

XIX. Quid autem dices? si dii sunt illi, quos colimus & accipimus: cur non eodem in genere Serapim, Isimque numeremus? Quod si facimus, cur barbarorum deos repudiamus? Boves igitur, & equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas præterea belluas, in deorum numerum reponemus. Quæ si rejiciamus, illa quoque unde hæc nata sunt, rejiciemus.

Quid deinde? Ino, dea dicitur, quæ Leucothea a Græcis, a nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia? Circe autem, & Pasiphae, e Perseide, Oceani filia, natæ, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? Quanquam Circe quoque coloni nostri Circejenses religiose colunt. Ergo hanc deam dices. Quid Medea respondebis? quæ duobus avis, Sole & Oceano, Æeta patre, matre Idyia procreata est. Quid hujus Ablyro fratri, qui est apud Pacuvium Ægialeus? sed illud nomen veterum literis usitatus. Qui si dii non sunt, verèor quid agat Ino. Hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt.

An Amphiaræus deus erit, & Trophonius? Nostri quidem publicani, cum essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege Censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. Sed si sunt hi dii; est certe Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & sacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut de Cædro dubitare possumus, aut de cæteris, qui pugnantibus pro patriæ libertate ceciderunt? Quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, unde hæc manant, probanda sunt.

Atque in plerisque civitatibus intelligi potest, augendæ virtutis

tutis gratia, quo libentius reipublica causa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. Ob eam enim ipsam causam Erechtheus Athenis, filiaque ejus, in numero deorum sunt. Itemque Leo natarum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandentes quidem sanctius Alabandum colunt, a quo est urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei molestus, Alabandum deum esse confirmaret, Herculeum negaret: Ergo, inquit, *mibi Alabandus, tibi Hercules sit iratus.*

XX. Illa autem, Balbe, quae tu a caelo astrisque ducebas, quam longe serpant, non vides. Solem, deum esse, Lunamque, quorum alterum Apollinem Graeci, alteram Dianam putant. Quod si Luna dea est: ergo etiam Lucifer, cateraque errantes, numerum deorum obtinebunt. Igitur etiam inerrantes. Cur autem Arqui species non in deorum numero reputatur? Est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, Thanmante dicitur esse natus. Cujus si divina natura est, quid facies nubibus? Arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. Quam una etiam Centauros peperisse dicitur. Quod si nubes retuleris in deos, referenda certe erunt tempestates, quae populi Romani ritibus consecratae sunt. Ergo imbres, nimbi, procella, turbines, dii putandi. Nostri quidem duces, mare ingredientibus, immolare hostiam ausibus consueverunt.

Tum si est Ceres a gerendo, (ita enim dicebas) terra ipsa dea est, & ita habetur: quae est enim alia Tellus? Sin terra: mare etiam: quem Neptunum esse dicebas. Ergo & flumina, & fontes. Itaque & Fontis delubrum Maso ex Corsica dedicavit: & in augurum precatione Tiberinum, Spionem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipimus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur.

XXI. Nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum

gene-

genere in caelum translatos, non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sancteque veneramus. Principio Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia: alterum patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Caelo, qui genuisse Minervam dicitur, quam principem & inventricem belli ferunt: tertium Cretensem, Saturni filium, cujus in illa intula sepulcrum ostenditur. *Διὸς κρητοῦ* etiam apud Graecos multis modis nominantur. Primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquissimo, & Proserpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi, Jove tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. Tertii dicuntur a nonnullis Alco, & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit.

Jam Musae primae quatuor, natae Jove altero, Thelxiope, Aoeae, Arche, Melete: secundae, Jove tertio & Mnemosyne, procreata novem: tertiae, Jove tertio Piero natae, & Artiope, quas Pieridas, & Pienias solent poetae appellare, iidem nominibus, eodem numero, quo proximae superiores. Cumque tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quam multi a theologis proferuntur? Unus eorum Jove natus, nepos Aetheris: alter, Hyperione: tertius, Vulcano Nili filio, cujus urbem Aegyptii volunt esse eam, quae Heliopolis appellatur: quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, avum Jalyfi, Camiri, & Lindi: quintus, qui Colchis fertur Aetam & Circeam procreavisse.

XXII. Vulcani item complures: primus Caelo natus, ex quo Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt: secundus Nilo natus, Opas, ut Aegyptii appellant, quem custodem esse Aegypti volunt: tertius ex tertio Jove & Junone, qui Lemni fabrica traditur praefuisse.

M m m 2

Jo Ex quo Minerva Apollinem] Ita Man. & Lamb. Vithius autem & Gruterus: Ex quo Minerva Apollinem: debuerat videre, in proxima revocandum esse verbum procreavit. Olivet. Rimavie Davifus, qui Gruterum sequitur, maneam esse hanc phrasin, Ex quo Minerva Apollinem: debuerat videre, in proxima revocandum esse verbum procreavit. Olivet.

fuisse: quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cælo patre, Die matre natus: cujus obscenius excitata natura traditur, quod ad aspectu Proserpinæ commotus: alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui sub terris habetur, idem Trophœnus: tertius Jove tertio natus, & Maia, ex quo, & Penelopa Pana natum ferunt: quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare: quintus, quem colunt Pheneata, qui & Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis leges & literas tradidisse. Hunc Ægyptii Thoth appellant: eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Esculapiorum primus, Apollinis, quem Arcades colunt; qui specillum invenisse, primusque vulnus dicitur obligavisse: secundus secundi Mercurii frater; is fulmine percussus, dicitur humatus esse Cynosuris: tertius, Arhippi & Arfinoæ; qui primus purgationem alvi, dentisque evulsionem, ut ferunt, invenit; cujus in Arcadia non longe a Lusio flumine sepulcrum & lucus ostenditur.

XXIII. Apollinum antiquissimus is, quem paulo ante ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum: alter Corybantis filius, natus in Creta; cujus de illa insula cum Jove ipso certamen fuisse traditur: tertius Jove tertio natus, & Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse: quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo se leges ferunt accepisse. Diana item plures: prima Jovis & Proserpinæ, quæ pinnatum³¹ Cupidinem genuisse dicitur: secunda notior, quam Jove tertio & Latona natam accepimus: tertia pater Upis traditur, Glance mater; eam Græci sæpe Upim paterno nomine appellant. Dionysios multos habemus: primum Jove & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nylam dicitur interemisse: tertium, Caprio patre³², eum-

³¹ Quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur? Cui pinnatum? An ergo non pinnati Cupidines ceteri? Non est mihi dubium, scripsisse Ciceronem, primum Cupidinem. Dicit enim mox: Caprio primus. Mercurio, & Diana prima natus. Quod ut erat ad no-

minum virandam confusionem necessarium, ita nunquam est a Cicerone, in hac tot nominum revensione prætermissum. *Boberius*.
³² Tertium Caprio patre. De hoc Caprio nihil est a quoquam memorie proditum, L. Ampelius, cum has e Cicerone fabulas descri-

eumque regem Asia præfuisse dicunt, cui Sabazia sunt instituta: quartum Jove & Luna, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Niso natum & Thyone, a quo Trieterides constituta putantur.

Venus prima Cælo & Die nata; cujus Elide delubrum videmus: altera, spuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus: tertia, Jove nata, & Diona; quæ nupsit Vulcano; sed ex ea & Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyroque concepta; quæ Astarte vocatur; quam Adonidi nupsisse proditum est. Minerva prima, quam Apollinis matrem supra diximus: secunda orta Nilo, quam Ægyptii Saita colunt: tertia illa, quam Jove generatam supra diximus: quarta Jove nata & Coryphe, Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt: quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem; cui pinnatum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: secundus, Mercurio & Venere secunda: tertius quidem est Anteros, Marte & Venere tertia.

Atque hæc quidem, & ejusmodi, ex vetere Græciæ fama collecta sunt. Quibus intelligis resistendum esse, ne perturbentur religiones. Vestri autem non modo hæc non refellunt, verum etiam confirmant, interpretando quorsum quidque pertineat. Sed eo jam, unde huc digressi sumus, revertamur.

XXIV. Num censet igitur subtiliore ratione opus esse ad hæc refellenda? Nam mentem, fidem, spem, virtutem, honorem, victoriam, salutem, concordiam, cæteraque ejusmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobismet insunt ipsis, ut mens, ut fides, ut spes, ut virtus, ut concordia: aut optandæ nobis sunt, ut honos, ut salus, ut victoria. Quarum rerum utilitatem video; video etiam con-

scriberet, videtur legisse, *Cabiro*: unde factis probabilem duxit conjecturam Jac. Gronovius, pro *Caprio* reconsecrandum esse *Cabiro*. Fuitis vix est *Davilio*; non mihi. Habemus enim ex Apollonii interprete, *Argemant*. l. 217, cujus verba descripsit auctor *Eryllum*.

primis temporibus Cabiros fuisse, seniores Jovem; Bacchum, juniorem. Vix dubium esse possit, quin Cicerone hic de Baccho loquatur Cabiro, & Jovis Cabiri filio. Nihil video, ut in re admodum incerta, certius *Illm*.

consecrata simulacra. Quare autem in his vis deorum insti-
tum intelligam, cum cognovero. Quo in genere vel maxime
est Fortuna numeranda: quam nemo ab inconstantia & teme-
ritate sejungit: quæ digna certe non sunt deo.

Jam vero quid vos illa delectat explicatio fabularum, &
enodatio nominum? exsecutum a filio Cælum, vinctum itidem
a filio Saturnum. Hæc, & alia generis ejusdem ita defendi-
tis, ut ii, qui ista finxerunt, non modo non insani, sed et-
iam fuisse sapientes videantur. In enodandis autem nomi-
nibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se fa-
turat annis: Mavors, quia magna vertit: Minerva, quia mi-
nuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ce-
res, a gerendo. Quam periculosa consuetudo! in multis enim
nominibus hærebis. Quid Vejovi facies? quid Vulcano?
quanquam, quoniam Neptunum a mando appellatum putas,
nullum erit nomen, quod non possis una litera explicare, un-
de ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus
es, quam ipse Neptunus. Magnam molestiam suscepit, &
minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde
Chrypsippus, commentitarum fabularum reddere rationem:
vocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare.
Quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter
rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui
dii appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum.

XXV. Qui tantus error fuit, ut perniciosus etiam rebus non
modo nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constitue-
rentur. Febris enim sanum in Palatio, & Orbonæ ad adem
Larum, & aram malæ Fortunæ Esquilibus consecratam vidi-
mus. Omnis igitur talis a philosophia pellatur error, ut,
cum de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis im-
mortalibus: de quibus habeo ipse, quid sentiam; non habeo
autem, quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis, animum
cum intelligentia per mare pertinentem. Idem de Cerere. I-
stam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo
comprehendere animo, sed ne suspicione quidem possum at-
tingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, ut & esse deos,

&

& quales sint dii, discere possum, quam quales tu eos esse vis.

Videamus ea, quæ sequuntur: primum deorum provi-
dentia mundus regatur: deinde consulantne rebus humanis.
Hæc enim mihi ex tua partitione restant duo: de quibus si
vobis videtur, accuratius differendum puto. Mihi vero, in-
quit Vellejus, valde videtur: nam & majora expecto; &
his, quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus, In-
terpellare te, inquit, Corta, nolo: sed fumemus tempus a-
liud: efficiam³³ profecto, ut fateare. Sed ***

XXVI. Nequaquam³⁴ istuc istac ibit: magna inest certa-
tio.

Nam³⁵ ut ego illis supplicarem tanta blandiloquentia?
Niobe parumne ratiocinari videtur, & sibi ipsa nefariam pe-
stem machinari? Illud vero quam callida ratione?

Qui vult, quod vult; ita dat se res, ut operam dabit.
Qui est versus omnium³⁵ b seminator malorum.

Ille

³³ Efficiam profecto, ut fateare. Sed] Et
pendet sententia, & lacuna incensam partem
hujus libri tertiam, ac fere quartam absor-
bit. Hanc veteram olim Christianorum re-
ligione factam esse habent, scio quosdam
dicere, & que dicendi causa sit, nescio. Quid
enim fuit denique, cur hæc amitterent, &
alia relinquerent haud minus noxia, si non
etiam magis? Arnobius quidem, lib. III,
alios facti auctores indicat, cultores ipsos
deorum. Tullium enim ait, nullam veritum
imperitiam invidiam, ingenuam, constantem & li-
beram, quid super populari de diis opinatiore sen-
sisset, sic explicasse, ut prorata esset hoc cau-
sa, nec secundas aliones a Christianis posu-
laret. Idcirco esse non paucos, qui averse-
ntur & suscipiant de hoc argumento libros eius.
Quin etiam alios dicere: Operose statui per
Severum, abolerentur ut hæc scripta, quibus
Christianis religio comprobetur, & vestigiis ap-
primantur auctoritas. Quæ scripta vero, si non
hæc de Natura Deorum? Quid enim? Ro-
manorum deos oppugnat homo Romanus,
consularis, Initiatus, auctor, pontifex. Si
ergo factus te fecit, cui profecti factum: non
est difficultis conjectura, utris in partibus
Christianis an aliis, quæ hujus libri vici-
latores coortent. Verum hanc nobis paupé-
sietu religio fecerit, an superstio; ignis,

an aqua; homo, an quadrupes; quid scire
interest? ubi nihil solati relas, nisi quod
ille ait; ut quod videt perisse, perditum do-
cet, Oliverius.

³⁴ Nequaquam istuc istac] Ut ostendat
disputator Academicus quod instituit, in ra-
tione multum esse ad concinnanda scelerata,
& veteribus expositis exempla quosdam pro-
digiis. Hi duo versus fuisse videtur in ca-
oratione, quam habuit irritata Niobe, cum
veniens profusa Mantu Thebanas mulieres, cum
divinos honores Latone & Latonigenis dese-
rendos esset adhortata. (Ovid. Metamorph.
vr. 157.) Nequaquam istud negotium ista
via procedet, res non ita fiet uti tu fualdes.
Magna adest certatio. Grave & longum cer-
tamen inter nos committemus ego & Lato-
na, prorsquam me sibi subiectam habeat.
Anot.

³⁵ Nam ut ego illis supplicarem] Illis,
hoc est Latone, Apollini, Dianæ. Erant ut
ego illis supplicarim? Interrogatio cum in-
dignatione. Atque in his duabus vocalis,
Ego illis, plus inest, quam in tricenis ver-
bis, quos apud scriptorem Metamorpho-
seon eadem hæc Niobe declamavit. Legas,
& confers, Idem.

³⁵ b Omnium seminator malorum] Cui
hic versus esse dicitur omnium seminator ma-
lorum,

Ille transversa ³⁶ mente mihi hodie tradidit repagula:
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem
dabo:

Mibi mærores, illi luctum: exitium illi, exilium mihi:
Hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homini
solum tributam dicitis, bestia non habent. Videtne igitur,
quanto munere deorum simus affecti? Atque eadem Medea
patrem, patriamque fugiens:

postquam pater ³⁷

Appropinquat, jamque, pene ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obruncat, membraque articularim dividit,
Perque agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
Ut, dum nati dissipatos artus captaret parens,
Ipsa interea effugeret: illum ut mæror tardaret sequi;
Sibi salutem ut familiari pareret parricidio.

Huc ut scelus, sic ne ratio quidem defuit. Quid? ille fune-
stas epulas fratri comparans, nonne versat huc & illuc cogi-
tatione rationem?

Major mihi moles ³⁸, majus miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contrundam & comprimam.

XXVII. Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat
habuit conjugem illexisse in stuprum: de quo recte & verissi-
me loquitur Atræus:

Quod re in summa summum esse arbitror
Periculum, matres conquinari regias;
Contaminari stirpem; admisceri genus.

At id ipsum quam callide, qui regnum adulterio quæreret?

Adde

lorum? Opinor, quia nihil est tam turpe,
tam flagitiosum, quod procieta illa, & ef-
frenata cupiditas hominis, propositum ad
facinus quacunque ratione & via per fas &
nefas necitas, intentatum relinquat. At i-
dem versus omnium quoque bonorum femi-
nator recte dici potest: ad quem enim ap-
pium virtutis & gloriæ non afoirat magno a-
nimo vir, qui vult quod vult? Lescaoper.

³⁶ Ille transversa] Ille, pater meus Hæ-
tes: transversa mente, alieno abs me ani-
mo; Mihi tradidit repagula, quibus cum u-
tatur ad me includendam, ipsa utar ad re-
cludendam omnem iram. Perniciem illi da-

bo: Absertum ejus filium interficiam; vel-
lus aureum, regni insignis, auferam &c. I-
dem.

³⁷ Postquam pater &c.] Vide us pro Ie-
pe Manilla cap. p. Sic & inter alios; Apol-
lodorus Bibl. lib. I. cap. 9. & 23. Sed alio
profus modo eam narrat Apollonius Rho-
dius Argon. lib. IV. 455. & Hyginus Fab.
XXIII. Devisus.

³⁸ Major mihi moles &c.] Duos hocce
versus Jambicos exhibet etiam noſter lib.
III. de Orat. cap. 58. & Tale. IV. 16. Ex
Accil. sunt Atræo deſumpti, simul ac il qui
ſequuntur, ut eruditus placet. Idem.

Adde (inquit) huc ³⁹, quod mihi porrento caelestem
pater

Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aurea clarum coma
Quondam Thyestem clepere auſum eſt e regia:
Qua in re adjuſticem conjugem cepit ſibi.

Videturne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe rati-
one?

Nec vero ſcena ſolum referta eſt his ſcleribus, ſed multo
vita communis pane majoribus. Sentit domus uniuiſcujuſque,
ſentit forum, ſentit curia; campus, focii, provinciæ, ut,
quemadmodum ratione recte fiat, ſic ratione peccetur: alte-
rumque & a paucis, & raro; alterum, & ſæpe, & a pluri-
bus: ut ſatiuſ fuerit nullam omnino nobis a diis immortalibus
datam eſſe rationem, quam tanta cum pernicie datam.
Ut vinum ægroſis, quia prodeſt raro, nocet ſapiffime, me-
lius eſt non adhibere omnino, quam ſpe dubie ſalutis ⁴⁰ in
apertam perniciem incurſere: ſic haud ſcio, an melius fuerit,
humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen,
ſolertiam, quam rationem vocamus, quoniam peſſima ſit
multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quam
tam munifice, & tam large dari. Quamobrem ſi mens vol-
untatiſque divina idcirco conſuluit hominibus, quod iis largi-
ta eſt rationem: iis ſolis conſuluit, quos bona ratione dona-
vit: quos videmus, ſi modo ulli ſunt, eſſe perpaucos. Non
placet autem paucis a diis immortalibus eſſe conſultum. Se-
quitur ergo, ut nemini conſultum ſit.

XXVIII. Huic loco ſic ſoletis occurrere: Non idcirco non

Tom. II.

N n n n optime

³⁹ Adde huc, quod] Typographi noſtri,
Gruerianos ſecuti de Davifianis, apice o-
nerarunt iſtud quod, & ſic fecerat Robertus
quoque Stephanus. Adverbi tamen locum
hic non occupat, ſi recta eſt, ut equidem
arbitror, Leſcaloperii paraphraſis. Adde huc
(ad inceſtum) Thyestem quondam auſum
eſſe clepere (clam ſurripere) e regia (e pa-
latio meo) agnum clarum coma aurea (vel-
lere aureo) quod prodigium caeleſtium pater
miſit mihi, porrento (per porreſtum, ſive
per ſaultum omen) regni ſtabilimen mei (ut

effect ille monſtroſus agnus regni mei ſuma-
mentum: erat enim in fatiſ, ut in ratione-
ret, pene quem ille agnus eſſet) que in
re (quo in furto) adjuſticem conjugem cepit
ſibi (Thyestis adjuſtus eſt ab Hærope uxore
mea, quam ſcilicet ad id facinus illecebris
ſuis & adulterio compulſit.) Oliverus.
⁴⁰ Spe dubie ſalutis] Legi poſſit ſpe da-
bia ſalutis, prout ampliffimus Bulerius e-
mendavit. Noſtri tamen codices receperunt ſcri-
pturæ pertinaciter adhererent, nec eam mo-
xco, Davifianus.

optime nobis a diis esse provium, quod multi eorum beneficio perverte uterentur: etiam patrimonii multos male uti: nec ob eam causam eos beneficium a patribus nullum habere. Quisquam istuc negat? aut quæ est in collatione ista similitudo? Nec enim Herculi Dejanira nocere voluit, cum ei tunicam, sanguine Centauri tinctam, dedit: nec prodesse Phæro⁴¹ Jasoni is, qui gladio vomicomæ ejus aperuit, quam sanare medici non potuerant. Multi enim, etiam cum obesse vellent, profuerunt, & cum prodesse, obfuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accipit, bene utitur, idcirco is, qui dedit, amice dedit. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu & cogitatione, id est, ratione, pericitur? Nam omnis opinio ratio est, & quidem bona ratio, si vera: mala autem, si falsa est opinio. Sed a deo tantum rationem habemus, si modo habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, a nobis. Non enim, ut patrimonium relinquatur, sic ratio homini est beneficium deorum data. Quid enim potius hominibus dedissent, si eis nocere voluissent? Injustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ femina essent, si his vitiiis ratio non subesset?

XXIX. Medea modo & Atreus commemorabantur a nobis, heroiæ personæ, inita subductaque ratione, nefaria scelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne semper in ratione versantur? parumne subtiliter disputat ille in Eunuch⁴²?

Quid igitur faciam?

Exclusit, revocas: redeam? non; si me obsecret.

Ille vero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo, summaque inopia suave esse dicit,

Parentem habere avarum, illepidum, in liberos

Diffi-

⁴¹ Quæ est in collatione ista similitudo? Non dubito, quin voces, in collatione, sint explicatio liberæ, primitus ad maripium scripta, sed quæ postea textum ipsum invasit. Voluit enim fraterculus ille, Tullii mentem plenius declarare: quocirca collationem seu comparationem, quæ præcessit, ni-

hil ad rem facere verbis disertis monuit. Idem.

⁴² Phæro Jasoni] Vide Plin. vii. 51, & quæ ibi annotavit Jous. Harduinus, quem studiorum olim meorum fluitorem & adiutorem, hodie calitem numero. Olin.

⁴³ In Eunuchis] Terentii, Act. I. Sc. I.

Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui. Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

Aur tu illum fructu fallas, aut per literas
Avortas aliquod nomen: aut per servolum
Percutias pavidum. Postremo, a parvo patre
Quod sumas, quanto dissipas libentius?

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam. Ita omnes meos dolos, fallacias,
Præstigias præstrinxit commoditas patris.

Quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio⁴⁴ possit dicere,

Cedo senem: jam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

XXX. Sed exeamus e theatro: veniamus in forum. Sessum ite prator. Quid? ut judicetur, qui tabularium incendit. Quod facinus occultius? At se Q. Sotius, splendidus eques Romanus ex agro Piceno, fecisse confessus est. Qui transcripserit tabulas publicas. Id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Sexprimorum imitatus est. Quid hoc homine fertius? Cognosce alias quæstiones, auri Tolosani⁴⁵, conjurationis Jugurthinæ⁴⁶. Repete superiora: Tubuli⁴⁷ de pecunia capta ob rem judicandam: posteriora⁴⁸, de incestu rogatione Peducaæ: tum hæc quotidiana, sicæ, venena, peculatus, testamentorum etiam lege nova quæstiones. Inde illa actio, O-

N n n n 2 pe

⁴⁴ Phormio] In fabula Terentii, Act. II. Sc. II.

⁴⁵ Auri Tolosani] Quod Q. Cæpio consul diripuit. Præter historicos, vide et Gellium III. 9. Devisus.

⁴⁶ Conjurationis Jugurthinæ] De qua Sallustius.

⁴⁷ Tubuli] De quo lib. I. cap. 23, & de Finibus, II. 16.

⁴⁸ Posteriora, de incestu, rogatione Peducaæ] Ad illustrandum hunc locum facit, quod

narrat Aconius, in Orat. pro Milon. 12, Sect. Peducaæ tribuque pleb. criminetur: & L. Mordellum pontificem maxinum, & inique collegium pontificum male iudicasse de incestu virginum Vestalium, quod novam modo Eumelia damnaverat, absolventem autem duas, Marciam & Liciniam. Populus L. Cassium creavit, qui de eisdem virginibus quæret: isque & utraque eæ, & præterea complures aliar damnavit. Buberius.

pe consilioque tuo furtum ayo factum esse. Inde tot iudicia de fide mala, tutela, mandati, pro socio, fiducia; reliqua, quae ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt. Inde iudicium publicum rei privatae lege Laetoria. Inde everriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo⁴⁹; quod C. Aquilius, familiaris noster protulit: quem dolum idem Aquilius tam teneri putat, cum aliud sit simulatum, aliud actum.

Hanc igitur a diis immortalibus tantam arbitramur malorum sementem esse factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, & malitiam dederunt: est enim malitia, versuta & fallax nocendi ratio. Iidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, caeteraque, quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. Utinam igitur, ut illa anus oprat,

ne in nemore Pelio securibus

Cesa cecidisset abiogna ad terram trabes!

sic istam calliditatem hominibus dii ne dedissent! qua perpatrici bene utuntur; qui tamen ipsi saepe a male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc divinum rationis & consilii ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum esse videatur.

XXXI. Sed urgetis identidem, hominum esse istam culpam, non deorum. Ut si medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempestatis accuset. Etsi hi quidem homunculi, sed tamen ridiculi: quis enim te adhibuisset, dixerit quispiam, si ista non essent? Contra deum⁵⁰ licet disputare liberius. In hominum vitiis ais esse culpam. Eam dedisses⁵¹ hominibus rationem, quae vitia culpamque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia spe bene tradendi relinquimus; qua possumus falli: deus falli qui potuit? An ut Sol,

in

⁴⁹ Iudicium de dolo malo. Vide lib. de Offic. III. cap. 14.

⁵⁰ Contra deum licet disputare liberius. Quid ita? Quoniam, inquit Academicus, cum sit deus longe perfectissimus intelligenti potestate, & reliquis virtutibus, quae ad gubernationem spectant, si quid ab illo peccatum erit, minime omnium fit excusandum. Dei causam adversus Acade-

micos egerunt innumerabiles theologi. Lactantius.

⁵¹ Eam dedisses hominibus rationem. Hic dedisses perinde valet ac dare debere. Est enim modus, quem grammatici potentiam vocant, & quo significari aiant, post Priscianum lib. xviii. non solum potestatem rei efficiendae, sed voluntatem quoque, aequae etiam debitum. Idem.

in currum cum Phaethontem filium sustulit? aut Neptunus, cum Theseus Hippolytum perdidit, cum ter optandi a Neptuno patre habuisset potestatem? Poetarum ista sunt: nos autem philosophi esse volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipsi dii poetici si scissent, perniciose fore illa filiis, peccasse in beneficio putarentur.

Et, si verum est, quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos iis, qui bene dicta male interpretarentur: posse enim afotos ex Aristippi, acerbos e Zenonis schola exire: prorsus, si, qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quod perverse philosophorum disputationem interpretarentur, tacere praestaret philosophis, quam iis, qui se audissent, nocere. Sic, si homines rationem bono consilio a diis immortalibus datam, in fraudem malitiamque convertunt: non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. Ut si medicus sciat, eum aegrotum, qui iustus sit vinum sumere, meracius sumpturum, statimque periturum, magna sit in culpa: sic vestra ista providentia reprehendenda, quae rationem dedit iis, quos scierit ea perverse & improbe usuros. Nisi forte dicitis eam nescisse. Utinam quidem! Sed non audebitis. Non enim ignoro, quanti ejus⁵² nomen putetis.

XXXII. Sed hic quidem locus concludi jam potest. Nam si stultitia, consensu omnium philosophorum, majus est malum, quam si omnia mala & fortuna & corporis ex altera parte ponantur: sapientiam autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus, quibus vos optime consultum a diis immortalibus dicitis. Nam ut nihil interest, utrum nemo valeat, an nemo possit valere: sic non intelligo, quid intersit, utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit. Ac nos quidem nimis multa de re apertissima. Telamo autem uno versu locum totum conficit, cur dii homines negligant:

Nam si curent⁵³, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debe-

⁵² Quanti ejus nomen putetis. Legendum pretes, unde petitus sit hic versus. Ex Euripide Telamone, ubi duobus illis subiungitur, quos descripsit Cicero, de Divin. II. 50. Sicut.

⁵³ Nam si curent. Non monuerunt inter-

Debant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. Sin id minus: bonis quidem certe consulere debebant. Cur igitur duo Scipiones, fortissimos & optimos viros, in Hispania Pœnus oppressit? Cur Maximus extulit filium consularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paulum Cannæ sustulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? Cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta. Propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, idemque doctissimus, P. Rutilius in exilio est? Cur sodalis meus interfectus domi suæ, Drausus? Cur temperantiæ, prudentiæque specimen, ante simulacrum Vestæ, pontifex maximus est Q. Scævola trucidatus? Cur ante etiam tot civitatis principes a Cinna intercepti? Cur omnium perfidiosissimus⁵⁴, G. Marius, Q. Catulum, præstantissima dignitate virum, mori potuit jubere? Dies deficiat, si velim numerare quibus bonis male evenerit: nec minus, si commemorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter, septimum consilium, domi suæ senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit?

XXXIII. At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impediri que, ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando pœnas dare. Summo cruciati supplicioque Q. Varius, homo importunissimus, periit: si, quia Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat; illos conservari melius fuit, quam pœnas sceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentissima, & beatissima civitatis. Quam multos⁵⁵ ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus? At Phalaris, at Apollodorus pœnas sustulit. Multis quidem ante cruciatis & necatis. Et prædones multi sæpe pœnas dant: nec

tamen

⁵⁴ Omnium perfidiosissimus] Omnium utriusque perfidiosorum perfidiosissimus. Sic enim esse resolvendas phrasas illas docent grammatici. Anonymus.

⁵⁵ Quam multos ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus] Athenis arcem Pisistratus & tyrannidem occupavit, anno periodi Julianæ 4153. Vita excoëtit, 4186, regnum potestatem

obtinuit annos vi. non tamen continentes; sed exiliis duobus interruptis. Urbe pulsus anno 4161, locum recepit 4166, pulsus iterum 4170, rediit, 4180. Quæ sunt a me exposita olim inuis, & idoneis prædiis firmata, in dissertatione, Trevoletibus, ut vocant. Commentariis innotta, ano. 1706, 1707. Olib. Baherius.

tamen possimus dicere, non plures captivos acerbe, quam prædones necatos. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo, Platonem legens. Vide ne igitur, deorum judicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum?

XXXIV. Diogenes quidem Cynicus, dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dionysius, de quo ante dixi, cum sanum Proserpinæ Locris expilavisset, navigabat Syracusas: isque cum secundissimo vento cursum teneret, ridens, *Viderisne, inquit, amici, quam bona a diis immortalibus navigatio sacrilegis detur?* Atque homo acutus, cum bene⁵⁶ planeque percepisset, in eadem sententia perseverabat: qui, cum ad Peloponnesum classem appulisset, & in sanum venisset Jovis Olympii, aureum ei detrahit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornat ex manibus Carthaginensium tyrannus Gelo⁵⁷. Atque in eo⁵⁸ etiam cavillatus est, ætate grave esse aureum amiculum, hieme frigidum: eique lancem pallium injecit, cum id esse ad omne anni tempus diceret. Idemque Æsculapii Epidauri barbam auream demi jussit. Neque enim convenire, barbatum esse filium, cum in omnibus fanis pater imberbis esset. Jam mentas argenteas de omnibus delubris jussit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset, *Bonorum Deorum*, uti se eorum bonitate velle dicebat. Idem Victorias aureas, & pateras coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: eaque se accipere, non aufer-

⁵⁶ Cum bene planeque percepisset] Quæ admodum ex Academicorum præscripto, percipisse oportet: atque comprehendisse, antequam assentire. Anonymus.

⁵⁷ Tyrannus Gelo] Valerius Maximus Geloni Hieronem substituit: sed falso, ut quidem apparet. Cum enim duo fuerint Hieronem reges Siciliæ, vel potius tyranni; prior Gelonis frater, qui illi successit; posterior, qui multo post tempore imperavit: neuter Carthaginenses bello vicit; sed Gelo, dele-

tiis uno prælio centum quinquaginta millibus, ut auctor est Diodorus Siculus, lib. xi, & ex illo nosse Petavius de Doct. Temp. lib. xlii, ad ann. Per. Jul. 4218. Unde iure colligo non alium quam Gelonem, amiculum aureum Jovi Olympio ex manibus Carthaginensium obtulisse. Læsalperius.

⁵⁸ Atque in eo cavillatus est] Hoc est, in eo amiculo, occasione hujus amicali cavillatus est: in eo jocandi & cavillandi materiam invenit. Anonymus.

auferre, dicebat. Esse enim stultitiam, a quibus bona prece-
remur, ab iis porrigentibus & dantibus nolle sumere. Eun-
demque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum pro-
tulisse, & per præconem vendidisse: exactaque pecunia edixit-
se, ut, quod quisque a sacris haberet, id ante diem certam
in suum quidque sanum referret. Ita ad impietatem in deos,
in homines adjunxit injuriam.

XXXV. Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percus-
sit, nec Esculapius misero diurnoquoque morbo tabescentem
interemit: atque in suo lectulo mortuus, in Tympanidis⁵⁹
rogum illatus est: eamque potestatem, quam ipse per scelus erat
nactus, quasi justam & legitimam, hæreditatis loco filio tra-
didit.

Invita in hoc loco versatur oratio: videtur enim auctori-
tatem afferre peccandi. Recte videratur: nisi, & virtutis, &
vitiolorum, sine ulla divina ratione, grave ipsius conscientia
pondus esset: qua sublata, jacent omnia. Ut enim nec do-
mus, nec respublica ratione quadam & disciplina designata vi-
deatur, si in ea nec recte factis præmia existent ulla, nec sup-
plicia peccatis: sic mundi divina⁶⁰ in homines moderatio pro-
fecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum & ma-
lorum.

At enim minora dii negligunt, neque agellos singulorum,
nec viticulas persequuntur: nec, si uredo, aut grando, quip-
pam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis qu-

⁵⁹ In Tympanidis rogum illatus est J. Re-
legendi mihi de pyra Dionysio frusta quod si-
teris mandavit Athenæus. V. p. in mentem
venit, Tullium scripsisse forsitan: ut *tympanidis* rogum
in rogum illatus est. Tympanum vocant
machinam attollendis ponderibus idoneam:
quod certum e Virg. lib. X. cap. 4. Ne-
mo nescit, exquilis pompæ partem fuisse
non postremam, pyre altitudinem, in quam
non facile suffolleretur lectus gravis imposito
cadavere, atque ornamentis, impedimentif-
que varii generis. In regni hujus funeris ap-
paratu, qui rogum fruserat, Timæus arti-
fex, excogitaverat, ut quidem videtur, quid-
piam singularis machinamenti, quo res faci-
lius succederet, & expeditius. Inventum
celebravit fama, hyloriarum consignata mo-

numentis, & dignum commemoratione dicit
Tullius; si tamen ita scripti, uti ego sus-
picor, vestigiis institus veterum quorundam
codicum, in quibus est: ut *tympanidis* rogum,
vel, *rogum*. Quid hoc sic quod asserto, ju-
dicent eruditi. Tympani formam, ex veteri
reperio Capuæ monumento expressam, descripti-
onemque publicavit anno 1727. Alexius
Symmachus Mazochius. *Bulovius*.

⁶⁰ Sic mundi divina in homines modera-
tio J. Cum hic occurrant tum mundi, tum
in homines, aut hoc, aut illud rejiciendum
videtur. Davitius omittit vocem mundi; ego
vero voces in homines, quia recte dicitur
moderatio mundi, non tamen recte (ut opi-
nor) moderatio in homines. *Petrucius*.

quidem reges omnia minima curant. Sic enim dicitis: quasi
ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilii sim questus,
non de amissa salute.

XXXVI. Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, ex-
ternas commoditates, vineta, segetes, oliveta, ubertatem fru-
gam & fructuum, omnem denique commoditatem, prosperi-
tatemque vitæ, a diis se habere: virtutem autem nemo unquam
acceptam deo retulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim
jure laudamur, & in virtute recte gloriamur: quod non con-
tingeret, si id donum a deo, non a nobis, haberemus. At ve-
ro aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quip-
piam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum diis
gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumptum arbitramur.
Num quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit unquam?
At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Jovemque
optimum & maximum ob eas res appellat, non quod nos
justos, temperatos, sapientes efficiat, sed quod salvos, inco-
lumes, opulentos, copiosos. Neque Herculi quisquam decu-
mam vocit unquam, si sapiens factus esset. Quamquam Py-
thagoras, cum in geometria quiddam novi invenisset, musis
bovem immolasse dicitur: sed id quidem non credo, quoniam
ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne
aram sanguine adspiceret. Ad rem autem ut redeam, judi-
cium hoc omnium mortalium est, fortunam a deo petendam,
a se ipso sumendam esse sapientiam. Quamvis licet Menti delu-
bra, & Virtuti, & Fidei consecremus; tamen hæc in nobis
ipsis sita videmus: spei⁶¹, salutis, opis, victoriæ facultas a
diis expetenda est. Improborum igitur prosperitates, secundæ

Tom. II.

O o o o que

⁶¹ Spei, salutis, opis, victoriæ facultas a
diis expetenda est J. Hæc opponuntur menti,
virtuti, fidei, quæ dicit Cotta in nobis ipsis
sita esse. Annon vero spes tam in nobis sita
est, quam fides? Cur igitur hæc vox cum iis
conjugatur, quæ non in nobis insunt, sed
a diis expetenda sunt? Locus est (opinor)
corruptus, quem sic restitui, loco vocis spei
mutato. Quomodo licet menti delubra, &
virtuti, & fidei, & spei consecremus; tamen

hæc in nobis ipsa sita videmus: salutis, opis,
victoriæ facultas a diis expetenda est. Nec al-
liter Cotta antea locutus erat in cap. 24. Aut
cum in nobismetipsis insunt, ut menti, ut fi-
des, ut spes, ut virtus, ut concordia: aut o-
petande nobis sunt, ut bonus, ut salus, ut vi-
ctoria: ubi spes (ut in ea, quam præ me
fero, lectione) cum menti, fidei, & virtuti
conjugatur, non cum salute &c. Idem.

que res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim omnem deorum, ac potestatem.

XXXVII. At nonnunquam bonos exitus habent boni. Eos quidem adscribimus, attribuimusque sine ulla ratione diis immortalibus. At Diagoras, cum Samothraciam venisset, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, Tu, qui deos putas humana negligere, nonne animadvertis, ex tot tabulis pictis, quam multi votis vim tempestatis effugerint, in portumque salvi pervenerint? *Ira fit*, inquit: *illi enim nusquam picti sunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt.* Idemque, cum ei naviganti vectores adversa tempestate timidi & perterriti dicebant, non injuria sibi illud accidere, qui illum in eandem navem receperunt: ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantes, quas vitque nunc etiam in iis navibus Diagoram veli crederent. Sic enim res se habet, ut ad prosperam adversamve fortunam, qualis sis, aut quemadmodum vixeris, nihil interfit.

Non animadvertunt, inquit, omnia dii: ne reges quidem. Quid est simile? Reges enim si scientes pratermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientia.

XXXVIII. Quem vos praclare defenditis, cum dicitis, eam vim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur ex pœna a liberis, a nepotibus, a posteris. O miram æquitatem deorum! Ferretne ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut avus deliquisset?

Quinam Tantalidarum internecioni modus

Paretur? aut quenam unquam ob mortem Myrtili ⁶²

Pœnis luendis dabitur sarias supplicii?

Utrum poeta Stoicos depravarint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim. Portenta enim & flagitia ab utrisque dicuntur. Neque enim, quem Hipponactis jambus laeserat, aut qui erat Archilochi versu vulneratus, a deo immissum dolorem, non conceptum a se ipso, continebat: nec,

⁶² Myrtili] Mercurii filius erat Myrtilus, de quo hic versus: Sunt autem ab Actio pœnam Pelops in mare jecit. Dicitur, Etra summi, quem ille nominat Iulianus Grammaticus. lib. 1. *Manuscr.*

cum Ægisthi libidinem, aut cum Pæridis videmus, a deo causam requirimus, cum culpæ pœne vocem audiamus: nec ego multorum agrorum salutem non ab Hippocrate potius, quam ab Æsculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam unquam ab Apolline potius Sparta, quam a Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Carthaginem Afrubal. Hi duo illos oculos ora maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino irasci posse negatis, deus.

XXXIX. At subvenire certe potuit, & conservare urbes tantas, atque tales. Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore nullo. Ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa ac voluntate moveantur: sic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique posse. Neque id dicitis superstitiose, atque aniliter, sed physica, constantique ratione. Materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamvis subito fingi, convertique possit. Ejus autem universa fictricem, & moderatricem divinam esse providentiam. Hanc igitur, quocumque se moveat, efficere posse, quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit; aut negligit res humanas; aut, quid sit optimum, non potest judicare.

Non curat singulos homines. Non mirum: ne civitates quidem. Non eas? ne nationes quidem, & gentes. Quod si has etiam contemnet, quid mirum est omne ab ea genus humanum esse contemptum? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos persequi; iidem vultis, a diis immortalibus hominibus dispartiri ac dividi somnia? Idcirco hæc tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nempe singuli vovent: audit igitur mens divina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse tam occupatam, quam putabatis? Fac esse dissentiam, caelum versantem, terram tumentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & cessare patitur? Cur non rebus humanis aliquos otiosos deos præficit? qui a te, Balbe, innumerabiles explicati sunt.

Hæc fere dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem; sed ut intelligeretis, quam esset obscura, & quam difficiles explicatus haberet.

XL. Quæ cum dixisset, Cotta finem. Lucilius autem, Vehementius, inquit, Cotta, tu quidem investus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis sanctissime, & providentissime constituta est. Sed quoniam advesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. Est enim mihi tecum pro aris & focis certamen, & pro deorum templis atque delubris, proque urbis muris, quos⁶³ vos, pontifices, sanctos esse dicitis, diligentiusque urbem religionem, quam ipsis mœnibus cingitis. Quæ deserui a me, dum quidem spirare potero, nefas iudico.

Tum Cotta, Ego vero & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ disputavi, differere malui, quam iudicare: & facile me a te vinci posse, certo scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Jove: quæ ipsa tamen tam levia non sunt, quam est Stoicorum de natura deorum oratio.

Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Vellejo Cotta disputatio verior, mihi Balbi ad veritatis similitudinem⁶⁴ videretur esse propensior.

⁶³ Quæ (muros) vos pontifices, sanctos esse dicitis] Vide Plurarch. *Quæst. Rom.* 17. & Justinianum, *Instit.* lib. II. Tit. L. 10.

⁶⁴ Ad veritatis similitudinem] Vide lib. de Divin. I. cap. 5.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTUDIOS

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTHII, LAMBINI, GRUTERI,

Collectæ, præter illas, quæ in hac editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam, posterior.

5. 6. <i>urbanis</i>] G. humanis. Ut enim urbanus admodum	6. <i>nos</i>] L. eos
6. 27. <i>instrumentis</i>] V. instrumento	23. 2. <i>conficitur</i>] V. confuit
7. 17. <i>externa</i>] M. L. exteriora	11. <i>dicimus</i>] L. dicimus
21. <i>questor</i>] V. M. G. pro questore	per] L. propter
32. <i>amant</i>] L. amant... putant	13. <i>et</i>] M. etiam
9. 1. <i>qui</i>] V. quæ videntur	23. <i>disputantur</i>] L. disputantur
3. <i>facilis</i>] M. L. faciliior	24. 10. <i>exque se</i>] M. L. delect, se
5. <i>est</i>] L. inest	25. 28. <i>obscuro</i>] L. obscuro
18. <i>nobis</i>] L. a nobis	ult. <i>abfurdæ</i>] M. L. obscurum
11. 1. <i>questor</i>] V. M. G. pro questore	27. 8. <i>quo</i>] L. quod
17. <i>Tertullius</i>] L. Tertullus	28. 1. <i>assentiarum</i>] L. assentiri
32. <i>lenior</i>] L. levior	20. <i>perest</i>] V. G. posse
12. 6. <i>P. Valerio</i>] V. M. G. jam P. Valerium	28. <i>rationem</i>] G. ratione
8. <i>colerem</i>] V. tulerunt	29. <i>alia</i>] M. L. aliud verum esse, aliud falsum
11. <i>L. Cassium</i>] L. Sp. Cassium	29. 8. <i>nitid</i>] V. non
<i>Pompejum</i>] L. Pompejum, atque	12. <i>horum</i>] L. harum
16. <i>suspiciantur</i>] L. suspicantur	15. <i>tuentur</i>] L. tuentur
19. <i>Similitur</i>] V. simile	16. <i>Quid enim</i>] G. quid tum
27. <i>incitati</i>] L. concitati	19. <i>vera</i>] L. G. veri
ult. <i>nos</i>] V. eos	24. <i>differunt</i>] V. differunt
13. 13. <i>perfectissimam</i>] L. perfectissima disciplina	25. <i>se posse</i>] V. delect posse
14. 4. <i>confecta</i>] V. M. G. confecta	31. <i>hoc</i>] M. G. hac
14. <i>ingredimur</i>] L. aggredimur	30. 11. <i>non innungitur</i>] V. G. conjungitur
15. e] L. philosophi	23. <i>fecit</i>] L. egit
16. <i>omnino non</i>] V. omittit, non	31. 2. <i>sunt</i>] L. sunt, non possunt
16. 1. <i>unde esset</i> <i>unde non esset</i>] L. quod esset... quod non esset	14. <i>foennis</i>] L. foennis
17. 2. <i>is</i>] V. est	18. <i>accedant</i>] V. M. accedunt
13. <i>sentiat</i>] V. sentiat	29. <i>ut esset</i>] M. interesser
19. 12. <i>casu</i>] M. L. etiam stabilem, atque	32. 4. <i>quia</i>] V. M. G. qui
18. <i>has</i>] V. has igitur	23. <i>idem</i>] V. eadem sint
20. 16. <i>exitus</i>] V. M. G. exitus	24. <i>canibus</i>] L. canibus sint
21. <i>quemquam</i>] V. L. quemquam	33. 14. <i>seculi</i> ut] M. L. delect, ut
22. 3. <i>sed</i>] V. L. sed id	16. <i>species horum</i>] L. species horum, & eorum
	17. <i>Primum</i>] V. primum
	34. 5. <i>attendamus</i>] V. G. attendimus

Hæc fere dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem; sed ut intelligeretis, quam esset obscura, & quam difficiles explicatus haberet.

XL. Quæ cum dixisset, Cotta finem. Lucilius autem, Vehementius, inquit, Cotta, tu quidem investus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis sanctissime, & providentissime constituta est. Sed quoniam advesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. Est enim mihi tecum pro aris & focis certamen, & pro deorum templis atque delubris, proque urbis muris, quos⁶³ vos, pontifices, sanctos esse dicitis, diligentiusque urbem religione, quam ipsis mœnibus cingitis. Quæ deseri a me, dum quidem spirare potero, nefas iudico.

Tum Cotta, Ego vero & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ disputavi, differere malui, quam iudicare: & facile me a te vinci posse, certo scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Jove: quæ ipsa tamen tam levia non sunt, quam est Stoicorum de natura deorum oratio.

Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Vellejo Cotta disputatio verior, mihi Balbi ad veritatis similitudinem⁶⁴ videretur esse propensior.

⁶³ Quæ (muros) vos pontifices, sanctos esse dicitis] Vide Plurarch. *Quæst. Rom.* 17. & Justinianum, *Instit.* lib. II. Tit. I. 10.

⁶⁴ Ad veritatis similitudinem] Vide lib. de Divin. I. cap. 5.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTUDIOS

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTHII, LAMBINI, GRUTERI,

Collectæ, præter illas, quæ in hac editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam, posterior.

5. 6. <i>urbanis</i>] G. humanis. Ut enim urbanus admodum	6. <i>nos</i>] L. eos
6. 27. <i>instrumentis</i>] V. instrumento	23. 2. <i>confutit</i>] V. confutit
7. 17. <i>externa</i>] M. L. exteriora	11. <i>dicimus</i>] L. dicimus
21. <i>questor</i>] V. M. G. pro questore	per] L. propter
32. <i>amant</i>] L. amant... putant	13. <i>et</i>] M. etiam
9. 1. <i>qui</i>] V. quæ videntur	23. <i>disputantur</i>] L. disputantur
3. <i>facilis</i>] M. L. faciliior	24. 10. <i>exque se</i>] M. L. delect, se
5. <i>est</i>] L. inest	25. 28. <i>obscuro</i>] L. obscuro
18. <i>nobis</i>] L. a nobis	ult. <i>obscuræ</i>] M. L. obscurum
11. 1. <i>questor</i>] V. M. G. pro questore	27. 8. <i>quo</i>] L. quod
17. <i>Terentius</i>] L. Terullius	28. 1. <i>assentiarum</i>] L. assentiri
32. <i>lenior</i>] L. levior	20. <i>peccat</i>] V. G. posse
12. 6. <i>P. Valerio</i>] V. M. G. jam P. Valerium	28. <i>rationem</i>] G. ratione
8. <i>colerem</i>] V. tulerunt	29. <i>alia</i>] M. L. aliud verum esse, aliud falsum
11. <i>L. Cassium</i>] L. Sp. Cassium	29. 8. <i>nitid</i>] V. non
<i>Pompejum</i>] L. Pompejum, atque	12. <i>horum</i>] L. harum
16. <i>suspensum</i>] L. suspicantur	15. <i>tuentur</i>] L. tuentur
19. <i>Similitudo</i>] V. simile	16. <i>Quid enim</i>] G. quid tum
27. <i>incitati</i>] L. concitati	19. <i>vera</i>] L. G. veri
ult. <i>nos</i>] V. eos	24. <i>differunt</i>] V. differunt
13. 13. <i>perfectissimam</i>] L. perfectissima disciplina	25. <i>se posse</i>] V. delect posse
14. 4. <i>confecta</i>] V. M. G. confecta	31. <i>hoc</i>] M. G. hoc
14. <i>ingredimur</i>] L. aggredimur	30. 11. <i>non innungitur</i>] V. G. conjungitur
15. e] L. philosophi	23. <i>fecit</i>] L. egit
16. <i>omnino non</i>] V. omittit, non	31. 2. <i>sunt</i>] L. sunt, non possunt
16. 1. <i>unde esset</i> <i>unde non esset</i>] L. quod esset... quod non esset	14. <i>foennis</i>] L. foennis
17. 2. <i>is</i>] V. est	18. <i>accedant</i>] V. M. accedunt
13. <i>sentiat</i>] V. sentiat	29. <i>ut esset</i>] M. interesseret
19. 12. <i>casu</i>] M. L. etiam stabilem, atque	32. 4. <i>quia</i>] V. M. G. qui
18. <i>has</i>] V. has igitur	23. <i>idem</i>] V. eadem sint
20. 16. <i>exitus</i>] V. M. G. exitus	24. <i>canibus</i>] L. canibus sint
21. <i>quemquam</i>] V. L. quemquam	33. 14. <i>seculi</i> ut] M. L. delect, ut
22. 3. <i>sed</i>] V. L. sed id	16. <i>species horum</i>] L. species horum, & eorum
	17. <i>Primum</i>] V. primum
	34. 5. <i>attendamus</i>] V. G. attendimus

18. *infantia*] M. G. infantia
 22. *similitudo*] V. simillima
 27. *ut*] L. at
 35. 1. *interit*] M. L. apum
 15. *interit*] L. interit, itenque
 7. *animus*] L. animis
 36. 1. *delat*] L. huc delabi
 21. *delat*] L. huc delabi
 37. 2. *quoniam*] M. quo tunc
 26. *aliquando*] V. rationem
 38. 27. *quodam*] G. quasi, L. quodam o-
 rationem
 30. *posse*] L. me posse
 ult. *applicui*] V. applicui
 39. 6. *patrem*] M. L. patrem, cum...
 facerem
 15. *quidem*] L. quidam
 40. 5. *confirmat*] M. L. confirmat
 11. *possunt*] V. M. L. possunt
 41. 25. *facere dicent*] V. M. G. facerent
 sperare
 ult. *nisi*] V. M. G. omittunt.
 42. *nubes*] V. G. nubes
 43. 16. *nobis*] L. nobis antiquo philosopho
 ult. *appellatur*] V. M. L. appellatur
 43. 8. *collocat*] M. collocat
 29. *hac*] V. hoc
 ult. *minuunt*] L. quemquam
 44. 27. *opinatur*] L. opinaturum
 45. 14. *desiderat*] L. desiderat
 15. *audiat*] V. audis, G. audias
 16. *agatur*] V. agerent, G. egerint
 47. 3. *Dicit*] M. L. dicit
 12. *tu*] L. te
 25. *parat*] M. L. G. omittunt.
 48. 1. *fit*] L. fita fit
 50. 1. *fuisse*] L. se ipso fuisse
 10. *seminare*] V. M. G. seminare
 17. *probantur*] V. M. probantur
 22. *eadem*] V. M. L. eadem &
 51. 29. *incendunt*] M. incendunt
 24. *luna*] L. genu
 ult. *deficiunt*] V. M. deficiunt
 52. 24. *nolle*] M. G. ulla
 29. *cavetis*] M. L. cavetis
 53. 10. *respondere*] V. G. respondeo
 11. *superbis*] M. L. superbis
 20. *augenti*... *minuendi*] V. M. G. augenti...
 minuendi
 54. 3. *esse*] G. est
 17. *coheret*] M. coheret.
 24. *videant*] M. L. G. adcant
 55. 5. *concluse*] V. M. G. conclusit
 6. *reddet*] V. G. reddet

7. *Segnor*] M. L. loquar
 56. 14. *probabile*] L. probabile est
 24. *habere*] L. habet
 57. 9. *ne*] V. nec sic
 13. *ea*] V. L. eadem
 58. 7. *Nam cum*] V. M. G. nec, ut placet
 60. 20. *ipsum*] M. id ipsum
 25. *suu*] L. nec suu
 62. 33. *Antiochia*] M. L. Antiochia
 63. 15. *vobis*] L. nobis
 20. *lineam*] M. lineamentum sine ulla
 latitudine
 21. *adigam*] V. M. G. adiciam
 66. 26. *opere*] L. opera magna
 67. 4. *ut*] M. L. ut ea viderent
 21. *quasi*] M. L. que, si
 68. 4. *utramque in partem*] V. M. G. in
 utraque parte.
 69. 10. *vero*] M. L. vero
 11. *decempe*] V. M. G. decempe
 (hic enim me quasi malis archi-
 tectis mensuris vestre nego-
 hoc) permansi referis. Ergo cre-
 dere dubium
 28. *cum*] L. se, cum
 70. 18. *Eretriaci*] V. M. Eretriaci
 21. *idem*] M. L. idem, & semper
 22. *Eretriaci*] L. Eretriaci
 71. 7. *fuere*] M. L. fuerat
 11. *quos*] V. quos
 ult. *ratione*] V. G. oratione
 72. 28. *quo*] M. L. quod
 75. 2. *Labor*] V. L. laboro
 12. *adversetur*] L. adversetur
 76. 1. *sequatur*] M. L. loquatur
 10. *falso*] V. M. G. false
 26. *que*] M. L. quid
 77. 19. *contraxerat*] V. contraxerat
 82. 17. *antecellat*] L. antecellat
 83. 5. *mallent*] V. G. mallent
 84. 4. *tot*] V. M. G. nec
 23. *philosophice*] V. M. G. philo-
 sophice
 ult. *faciendum*] L. sacerdotum munera
 85. 7. *docendum*] M. L. docendum
 10. *da*] L. tam
 11. *poterunt*] V. poterunt
 12. *contemnant*] V. contemnant
 16. *Sophoclem*] V. Soph. Empedoclem,
 Eur.
 86. 13. *negarit*] M. L. negarit
 22. *vero*] M. L. vero, inquit ille
 23. *omnes*] V. omibus
 87. 2. *vivendum*] M. L. vivendum confer-
 re.

87. 20. *Sequitur*] L. sequitur
 88. 1. *philosophia*] L. philosophia
 19. *repugnat*] V. M. G. repugnet
 89. 18. *augendum*] M. augendum
 26. *prima in*] V. in prima
 90. 7. *magnum*] V. M. L. magnorum-
 que
 21. *quasi*... *quandam*] M. L. delent.
 31. *vero*] M. L. quoque
 33. *quidem*] M. quoque
 4. *efficit*] L. fecit
 91. 5. *est*] V. M. L. est
 16. *quidam*] V. M. quoddam
 20. *efficit*] V. G. effecta
 92. 1. *item*] V. etiam
 5. *ita*] V. illa
 14. *providentiam*] L. providentiam
 17. *esse*] V. M. G. omittunt
 interdu] V. M. G. inter quasi
 20. *hac, nec*] L. & nec
 93. 5. *nominatum*] V. appellatum
 16. *id est*] M. L. hac delent
 19. *ducibus*] M. L. delent
 ult. *dialectica*] V. M. L. dialectica
 94. 12. *moderatus*] M. L. moderatus
 24. *ea*] V. G. eis
 25. *utramque*] V. G. utramque
 95. 16. *incideret*] L. incidere
 97. 17. *per se*] M. L. delent
 98. 19. *conficit*] V. M. conficit
 99. 19. *affertur*] L. affertur
 100. 8. *appellat*] M. G. appellabant
 101. 8. *id tam*] M. id totum
 21. *posse*] V. possent
 24. *non nullam*] M. admissam
 104. 17. *in quo*] L. quod demirer
 105. 5. *dicerent*] L. dicent
 6. *hac*] V. omnes
 106. 8. *distas*] L. distas
 18. *chorusque*] V. M. chorusque
 19. *mi*] V. M. L. Miti
 20. *fatis*] V. G. delent.
 25. *ne nobis*] V. M. G. vel nobis
 7. *debent*] L. debent
 8. *debent*] L. debent
 14. *quid*] V. L. quis
 15. *quid*] L. quod
 17. *expectandi*] M. expectandum
 18. *maqua*] V. fumma
 19. *quid*... *parat*] V. quid... patem
 108. 17. *pertinetur*] V. pertinent
 18. *inquit eo*] G. minus ab eo
 28. *fatiscit*] V. fatiscit
 109. 15. *ferri*] M. feri
 21. *efficiatur*] V. M. efficiatur
 33. *adheretiones*] V. M. L. adheretiones

110. 6. *si*] L. five
 111. 5. *liberius*] V. liberius
 11. *corpore*] M. L. corporis
 112. 29. *Si qua*] V. M. sed si que
 113. 1. *prohibet*] V. prohibet
 2. *differentiam*] M. L. differentiam
 114. 5. *oporet*] L. oportere
 11. *aut*] M. L. secundum
 12. *aut*] M. L. iudicari: volupta-
 tem etiam & per se expectandam
 esse, & dolorem ipsum per se ef-
 se fugiendum. Etenim quid
 11. *aut*] M. L. G. &
 115. 1. *aspernatur*] M. aspernetur, aut o-
 derit, aut fustiat
 2. *consequatur*] V. consequatur
 10. *quos*] V. M. quos
 20. *placet*] V. placet
 22. *eventus*] V. L. event
 28. *cum non*] M. deler, non
 34. *utilitatis*] L. voluptatibus
 ult. *itaque*] V. M. atque
 116. 1. *turbentur*] M. L. turbentur
 117. 5. *carere*] V. M. G. cum omni dolo-
 re caret
 8. *Omnia*] V. M. G. omni
 22. *illaberetur*] L. allaberetur
 118. 19. *augere*] M. L. frangere
 20. *refugiendi*] L. fugiendi
 22. *referri*] M. ferri
 24. *bonum*] M. L. G. bonum
 30. *liberantur*] M. L. liberantur
 120. 4. *nostrum*] V. M. L. doceat
 17. *proventurum*] V. M. proventurum
 34. *affiduitas*] M. L. affiduitas
 121. 3. *parentes*] V. parentes reliquerunt
 5. *augere*] V. rigore
 11. *natura non*] V. M. omittunt, non
 12. *desiderat*] V. M. desiderat
 123. 5. *iudex*] L. index
 7. *facit*] V. M. L. satis omnibus homi-
 num sibi contra conscientiam
 8. *deorum*] V. M. L. deorum nimen
 17. *augere*... *atque*] G. hoc deler
 124. 26. *inanes*] V. immanes
 30. *omino*] V. omnino
 125. ult. *quod*] V. quo pau, quam quo
 126. 13. *quo*] V. quid
 21. *perici*] V. recipi
 128. 19. *confuturum*] V. M. L. confuturum
 20. *voluntatis*] V. M. L. amicitiarum
 24. *ludicium*] V. M. L. ludicium
 25. *confuturum*] V. M. L. confuturum
 26. *poterit*] G. poterit

20. 10. *asperum*] V. L. improferum
 11. *qui hoc*] M. L. delent, *hoc*
 12. *facinus*] V. M. L. fecinus
 27. *putant*] V. putant
 131. 2. *significaret*] L. significaret paratum
 132. 14. *ea res*] L. qua de re agatur
 32. *Nunc*] V. M. L. omittunt.
 34. *definit*] V. definita, M. L. definiens
 233. 8. *res*] V. vis
 234. 9. *Nunc dolere*] M. Tum non dolere, L. Tum non dol.
 265. *diffinitis*] V. M. L. diffimiliter
 136. 13. *nuper*] L. nupera
 137. 6. *tendit*] L. contendit
 13. *quidem vos*] L. equidem nos, G. idem vos
 14. *ut*] V. M. L. cum
 27. *parat*] V. M. L. partes dicere
 32. *locutus*] M. locutusur
 138. 2. *docere*] V. M. docet, ult. ... dilingui
 13. *ut probat*] V. M. G. aut probat
 19. *Diodorus*] V. Diodorus.
 addidit] V. adicit
 139. 4. *facit te*] V. M. L. ait, remque tamquam
 9. *in quo*] M. L. ubi
 13. *quasi*] V. M. L. omittunt.
 18. *haberentur*] M. L. habent quod reprehenderem
 140. 4. &] L. ut
 6. *dare*] V. G. dari
 8. *duntaxat*] L. duntaxat, si modo
 141. 17. *hinc siphon*] M. L. Euphoro dempsit] V. dum sit, jus & sarcinor, L. dempsit nix, nec facculus
 20. *resplendet*] V. M. resplendet ult. *Corinthium*] V. M. odrilitium, L. Corinthium, aur Deliacum
 141. 1. *aut*] G. at
 8. *jacere*] V. M. iactare
 10. *gumas*] V. M. gumas
 11. *illud*] L. ille
 13. *illa*] V. M. isto confinis, squilla
 14. *com*] L. cum in Decumano
 25. *Resse*] L. resse dicit
 29. *ignitur*] L. igitur lapathum, nec
 143. 16. & *camen*] G. & tantum
 21. *pravitatis*] G. pravitatis
 145. 12. *quam*] L. quamquam
 24. *illum*] M. G. illum
 25. *animus*] V. animi fluxum
 16. *At ille*] L. at illa pellit, quae per-

- mulcet sensum voluptas
 30. *Quis*] V. M. G. quid
 146. 6. *auspicio*] M. L. auspicio res, quae
 147. 11. *litium*] L. litium cum iudice finimus, nihil postulamus
 148. 21. *duci*] M. L. dicit
 32. *gaudentem*] V. M. L. gaudento... dolendo
 149. 1. *opponeret*] V. opponeret
 150. 22. *sepae*] V. M. L. currat
 30. *fallacia*] L. fallacia
 151. 4. *ac dignitate transf.*] V. G. a dignitate transf.
 27. *per se rectum*] V. M. perfectum
 153. 16. *Vellent*] V. vellent, necne
 17. *Cepioni*] V. M. Scipioni
 22. *timentem*] V. M. G. timentem
 154. 8. *Fadia*] M. filia
 24. *periculum*] V. periculi
 155. 7. *poterat*] L. poterit
 11. *facter*] M. L. factas
 26. *emolumentum*] L. emolumentum
 156. 1. *factura*] M. factura
 27. *tamen*] V. M. tamen id te constat fecisse (L. facturum esse) quis enim coarguere
 20. *aque*] V. M. L. fod de
 157. 1. *latum*] V. M. dictum
 158. 16. *ipsa*] M. L. G. ipsam
 159. 2. *Themista*] V. M. L. Themistocle
 16. *pingere*] G. depingere
 160. 13. *magis*] V. M. majus quidquam fecerit, certeque mallet obtinere exillimari
 15. *nisi*] V. M. L. modo
 161. 32. *not*] V. eos
 33. *videt*] L. videlicet
 162. 4. *Tum*] V. ru, L. cum
 22. *Varones*] L. Varones
 163. 9. *subdita*] V. M. G. subdubia
 16. *statuerit, videt*] V. M. G. factoreis, utilitatis causa expectanda, vides
 28. *precarere*] M. L. deprecare
 164. 7. *ore*] V. in rem
 14. *vita*] M. L. vita proberur, refellitur or.
 19. *cognoscere*] M. L. agnoscere
 25. *propre*] V. per
 27. *aut*] V. M. G. dat
 30. *etiam*] M. L. autem
 165. 6. *laudibus*] V. laude
 9. *quam... gratia*] V. M. G. quam si... gratia
 14. li.

14. *liberalitatem*] G. libertatem
 15. *etiam*] V. eis
 19. *importuna*] V. M. L. importuna
 22. *praesentium*] V. fruitorum
 166. 7. *duci*] M. L. dicit
 ult. at] M. L. nam
 167. 6. *quique*] V. M. G. quod &
 168. 5. *suat*] V. M. fiat
 7. *esse*] V. M. isto modo
 8. *per me*] V. M. L. serm
 25. *breve*] V. brevis
 169. 2. *quorum*] V. M. L. quodam
 10. *mutam*] G. multum
 11. *comperit*] V. M. comperenter, &
 12. *viserunt*] V. torminum
 ult. *cupiebant*] L. cupiebant ex
 170. 2. *adolescens*] M. L. adolescentia
 6. *simulque*] V. simul atque
 7. *dispexit*] V. G. dispexit
 16. *quod*] L. in quo sita videatur esse
 171. 3. *mutatam*] M. mutatam
 6. *tanta*] M. L. tanta esse
 9. *summa*] M. L. sententia
 28. *hominis*] V. hominis quamvis &
 33. *ut*] M. L. &
 172. 3. *nobis*] V. nobis
 15. *facetiam*] V. facetiam
 16. *verum*] V. verum
 17. *illius*] V. M. L. illum
 173. 14. *etiam*] V. M. etiam
 15. *Alyria*] V. Syria
 19. *prona*] V. pronam
 20. *evolat*] V. M. avolat, ut aiebat
 29. *te*] L. te tua sponte
 174. 4. *referre*] L. referri
 6. *at*] V. late
 175. 2. *vulcrum*] V. M. vulcrum
 7. *precipue*] V. precipue
 13. *pecudis*] V. M. L. pecudum
 19. *Athone*] V. M. Athove
 21. *asserre*] V. M. L. asserre
 30. & *quidem*] V. M. G. vitae quidem
 176. 3. *videbantur*] V. L. videbantur
 177. 20. *perstans*] V. M. perstans
 24. *indulgentibus*] L. indulgentibus
 178. 4. *Philodemus*] V. M. Polydemum: L. Philodanum
 282. 7. *corpore*] V. M. corporis, & esse] M. ea re
 183. 23. *tamen*] G. tantum
 20. *dicendo*] V. M. dicendo
 32. *nominauerunt*] V. G. nominauerunt
 184. 11. *recepta*] V. M. percepta, G. percepta
 Tom. II.

32. *bellari*] V. M. L. bellum librorum
 33. *cara*] L. praecara
 185. 2. *vesperum*] V. M. L. vesperam
 8. *Cepioni*] V. L. Scipioni
 27. *Aristoteles*] V. M. Aristotelicos
 29. *te*] V. M. L. ut te
 32. *re*] V. M. in re
 186. 6. *Ergone*] G. ergone
 12. *Cetera*] L. ceteras philosophorum disciplinae, omnino aliam magis, aliam minus
 19. *car*] V. an
 21. *magis*] L. magni
 28. *etiam*] V. etiam, inquam
 35. *nume*] V. M. nume
 187. 18. *novi*] V. novabantur
 24. *magis*] V. M. L. magis minusve
 188. 1. *proposita*] V. M. proposita
 13. *suam*] V. M. isum
 189. 26. *appellamus*] L. appellamus *etiam*
 191. 8. *sequi*] V. M. sic qui
 9. *collimare*] M. L. collimare
 192. 8. *apparere*] L. apparere
 194. 8. *inquam*] V. inquam
 22. *incidere*] L. accidere
 195. 1. *cuicuscumque*] L. cuicuscumque
 22. *naturam*] L. naturam: fore ut tolli
 19 cum] L. quod
 22. *vestitione*] M. L. recte
 196. 17. *bonum*] V. G. bonum, L. boni
 197. 9. *convenire*] V. convenire
 33. *qui*] V. M. G. quo
 ult. *obduravit*] V. M. G. obduravit
 198. 10. *varius*] V. varius
 11. *poterat*] V. M. poterat
 12. *statueremus*] V. statueremus, G. statueremus
 21. *fugiendam*] V. fugiendam, L. fugiendam
 29. *Ne*] V. M. hac
 199. 2. *feruimus*] L. ferimus audebat, &
 6. *ipsum*] V. M. ipsi qui
 16. *Nunc*] V. L. hoc
 28. *inter*] V. M. L. habere
 29. *esse*] V. M. L. omnino
 6. *tolerantibus*] L. tolerantibus
 12. *idem*] L. item
 ult. *si*] V. si valere & sapere magis
 200. 3. *separatum*] V. separatum
 15. *sternum*] V. sternum
 201. 18. *ita*] M. L. item
 202. 18. *aliquantum*] V. aliquantum
 P P P P
 23. *ata*.

23. *attamen*] V. & tamen
ult. *ceusat*] V. M. ceusat
203. 2. *ut ea*] V. ut in ea
8. *potest*] L. posse
9. *cogitationes*] V. M. G. cogitationes
10. *appetitiones*] V. M. ad appetitiones
19. *ut in gloria*] V. M. G. ut gloria,
divitiarum, simillarum
204. 22. *ponit*] L. ponerecur
23. *hoc*] V. M. hac posita, L. posito,
ut non
205. 11. *et*] V. M. G. omittuntur
12. *ideo*] V. M. G. id
15. *ut*] V. M. G. desunt.
18. *dicuntur*] V. M. dicuntur
206. 2. *ergo ut*] M. hac omittit, usque
ad, *Est autem*
13. *Aquet*] G. atqui
21. *facit*] L. fit
26. *diligunt*] V. diligant
29. *efficitur*] L. efficitur id
208. 2. *debet*] L. deber ex
15. *aliqua*] M. L. alia
17. *concha*] L. conchis
19. *recipit*] V. M. L. recipit
27. *consequitur*] M. L. consequitur
209. 10. *ita*] V. in summa solit.
26. *nos*] L. nos viles, abjecti
210. 15. *procreare*] G. delat.
211. 6. *eo*] L. eorum
13. *voluptates*] V. M. voluptates
14. *iustitia*] V. G. iustitie, nec amicitia
16. *natura*] V. M. G. naturam
17. *cur*] L. cuiquam
21. *sejungere*] V. sejungere
29. *arbitratur*] V. M. L. arbitratur
212. 17. *quos*] V. L. G. quos
213. 2. *quod moveri*] G. quo moveri
20. *sapientibus*] L. delect.
22. *extinctum*] M. extinctum
216. 10. *Alia*] M. an
12. *me*] V. mea
1. *folere*] V. folere
16. *ignitur*] M. L. G. delect.
218. 24. *frustrat*] V. M. L. frustrat
219. 10. *apat*] L. apat
222. 10. *ut si dicit*] V. M. omittunt, *si*
12. *reclum* . . . *contingit*] G. reclum
est . . . contingitque
20. *testis*] V. M. L. certa
25. *natura*] V. M. G. natura
29. *requiritur*] V. M. G. exquisitas
32. *utrumque*] V. G. unumquodque

- ult. *et cum*] V. M. G. omittunt, *et*
224. 18. *dicere*] V. dicentur
28. *debilitatem*] L. debilitatem
225. 7. *tribueret*] L. tribueret in
14. *an*] L. in fenaru
15. *quod*] V. M. quid de, L. quid-
quam de
16. *nullo*] M. L. ullo
19. *moventur*] V. M. moventur
226. 10. *sunt*] L. sint cupidam modi ne-
cessit est, nosque
17. *hic*] V. jus honorum videatur
28. *licet*] V. licet
227. 6. *debeat*] V. debeat
8. *non ut*] V. M. G. omittunt, *et*
22. *in fite*] L. ad solem
23. *adiciere*] M. L. G. addere
28. *fit*] V. fit
29. *tollitur*] L. tollatur
228. 13. *summam*] M. summum
20. *apparetur*] L. appetentis
25. *nulla*] V. M. multa
229. 8. *naturam*] V. G. naturale
23. *primo*] M. L. G. principio
26. *hanc*] M. L. hanc igitur
31. *hoc*] V. hoc
230. 15. *sententia*] L. sententia est
22. *prætingit*] L. prætingit, G.
prætingit
27. *quod*] V. M. L. quid inerit
34. *ne*] L. non
231. 24. *es*] V. M. G. nos
negligentia] L. negligemus
25. *referimus*] M. G. referimus
29. *ita*] M. L. ita
ult. *summam*] V. summum
232. 6. *quid*] M. G. quod
8. *nequa*] V. M. æque
233. 23. *numeretur*] L. numeretur in bouis
26. *initis*] V. vitis
234. 1. *proponi*] M. propria
17. *qui ad*] V. M. G. delect qui
revertimini] V. L. G. revertimini
235. 15. *que modo*] V. G. delect, *modo*
24. *quod*] V. M. quis, L. quia
ult. *Polemum*] L. Polemo
236. 11. *adjuvent*] M. L. adjuvent
28. *dolere*] V. M. L. dolorem
19. *difficile*] V. M. L. difficultem
32. *congruent*] L. congruent
237. 6. *sequantur*] M. L. consequantur
ipsum] L. ipsam rem
10. *tolluntur*] G. tollantur
14. *videntur*] M. L. videntur
15. *clamar*] V. M. G. clamabat
16. *posse*] L. posse se

18. *Citius*] V. citius
19. *a Phœnicia*] V. a poetica
238. 20. *utuntur*] M. L. utantur
25. *quaque*] V. M. quaque
239. 15. *sed ut*] L. sed ita ut
240. 5. *conveniebatur*] V. M. conveniebat
241. 1. *nihil*] L. nihili
4. *barbari*] M. barbari
242. 5. *sapientiam*] V. M. L. delect.
9. *emerferit*] L. emerferit
10. *avium*] M. L. avunculium
243. 18. *fallacilique*] V. M. G. fallacilo-
quentia
20. *Quid*] M. L. G. quod enim
22. *Quæ curio*] L. G. delect, *nam*
poterat] V. poterant
244. 8. *At*] V. M. ac
11. *quasi*] V. M. quasi
21. *conspicere*] M. L. confentire
23. *malum*] V. M. malum esse
28. *malum*] V. malum esse
29. *et*] L. ut
245. 19. *ergo*] V. ergo.
246. 1. *Hic*] V. hoc ambiguo ludis me
5. *sequitur*] V. sequetur
10. *Hæc*] L. hic nemo non videt
11. *paleamve*] M. G. paleamve
29. *peccatur*] V. peccata
30. *sunt*] V. sunt
247. 11. *ore*] V. ordine
20. *aliter*] L. aliter
250. 3. *Ptolomæum*] G. Ptolomæum
10. *Academiam*] M. G. Academiam
251. 5. *multum*] M. multos
31. 2. *annulis*] L. annellis
252. 2. *cognominis*] L. cognomen
26. *cognoscenda*] M. G. cognoscenda
253. 32. *videmus*] V. L. videamus.
254. 1. *Sed*] L. sed verendum ne
11. *natura*] V. M. G. natura
255. 29. *degenerant*] V. degenerantur
256. 2. *Lysa*] V. M. G. Lysias, &
258. 18. *naturam*] M. L. naturam sunt
259. 6. *facere*] L. faciendi esse
17. *presentia*] L. presentia
208. *Quantum*] V. quando
30. *ita*] L. ratione
260. 16. *diximus*] M. L. diximus
18. *nihil*] V. M. G. nihil, quod non
aut
ult. *habes*] V. M. G. habet
261. 18. *verferetur*] V. M. G. verferetur
20. *omnium*] L. omnium est
28. *dubitentque*] V. dubitantemque
32. *quam in*] L. in quam
262. 10. *comprehenditurque*

18. *quidem*] L. enim
263. 9. *arbitramur*] L. G. arbitramur
11. *quæquam*] M. L. quæquam
15. *non intelligi*] L. intelligi potest
239. 15. *sed ut*] L. sed ita ut
33. *in*] L. parvi enim
254. 13. *volaverit*] L. volatiles
19. *fit*] L. G. fit
Videmus] L. videmus
24. *possum*] L. possum: ita
265. 23. *Est etiam*] V. M. L. Est enim
35. *partes*] M. L. partes suas
7. *etiam*] V. M. eorum
9. *purificeret*] G. purificeret
31. *et per*] M. L. etiam per
268. 10. *tenda*] L. tenda fit, &
15. *commendationes*] V. M. G. commu-
nitate
269. 2. *vespas*] M. L. vespas
14. *quibusque*] L. quibusque de
271. 6. *Quid*] V. Quod in motu & in
statu corporis nihil non est, M.
L. nihil inest.
11. *dicuntur*] L. dicuntur, G. delect-
antur
17. *fugimus*] L. fugimus
20. *expectamus*] M. L. expectamus
26. *omnes*] M. L. omnibus
272. 16. *requisit*] V. M. G. canemus
18. *requisit*] G. requirit
20. *revertitur*] V. revertitur
21. *patria esse*] V. M. G. omittunt,
esse
273. 5. *allatura*] L. allatura
18. *delectantur*] L. delectantur
25. *apparatum*] L. apparatus
28. *istam*] L. istam esse
275. 27. *cognitiove*] M. L. cognitiove
276. 3. *usa*] M. L. usa
277. 23. *inertum non*] G. non mortuum
23. *obliviscuntur*] M. L. obliviscuntur
278. 8. *conspicienda*] M. L. concipienda
11. *veneno*] L. veneno sibi
280. 3. *continentur*] V. M. continerentur
6. *et qui*] L. & ejus qui
8. *virtutibus*] L. virtutibus
10. *Temp*] V. M. sic delecte
17. *corruptus*] V. corruptus
20. *delectus*] V. G. delectus
281. 5. *imbecillus*] L. G. imbecillus
15. *scierint*] V. M. G. egerint
18. *neq*] V. M. L. non
282. 3. *deveritula*] L. G. deverticula
quæram] L. dequirunt . . . habent . . .
dicunt
5. *confuetudinem*] L. confuetudinem
P P P 2
283. 1. 16-

283. 1. *inquam*] V. inquit Efo
9. *quomodo*] V. quo
30. *que res*] L. qua de re
6. *idem*] V. M. L. quidem
284. 7. *quon quidem*] L. delet, *quidem*
13. *homo*] V. M. G. delect.
285. 2. *etiam*] V. effet, augur fuisset, tri-
umph.
20. *vident*] L. vident, Et ut in
23. *dato*] V. date
25. *Prociurus*] L. in prociuri
32. *in*] M. L. in cruce qui angitur
285. 15. *quaver*] L. quavis
16. *respondere*] V. M. G. respondebo
30. *causae*] V. reliquis
Echecratem] V. M. Echecratem
287. 8. *si etiam*] L. etiam in
16. *dubitatum*] V. M. dubitant, L.
dubitavit
288. 2. *putat*] L. putat
quidque] V. quidquid
26. *visum*] G. ipam
27. *aliquid*] L. aliqua
289. 1. *sum*] V. sum
16. *Orate*] V. M. Orate
Dare] L. Daril
29. *dicimus*] L. dicimus
32. *vestrum*] L. vestrum
290. 9. *visissetque*] L. visissetque
291. 1. *Non quam*] V. nunquam
4. *Gracis*] L. Gracis, nec verbis
minus apris
295. ult. *CCCCX.*] L. CCCCXX.
297. 4. *annis*] M. L. annis
13. *fuisset*] M. L. fuisset memoria
14. *in*] M. hos
17. *cederemus*] L. cederemus
30. *landi*] G. landis
290. 1. *scientia, copia*] V. M. G. scien-
tia, copia
10. *phores*] V. M. L. complures
14. *& id*] G. ad id
299. ult. *ista*] M. ita
300. 16. *Qui*] V. G. quid
29. *istae*] V. M. L. ista
22. *aliquare tanta*] V. G. omittunt
33. *recedere*] G. recordare
301. 15. *si invenire*] G. sed si invenire
26. *Ecce*] V. M. L. Eoquid
de] M. L. ex humana
302. 2. *quom*] V. M. G. quem
nil] M. L. nihil
302. 9. *affino*] V. existimo
10. *sed*] V. G. Et
303. 4. *ecce*] G. habeo
5. *Ut enim non*] G. ut enim officis

- quod vix, tamen, mors ut ma-
lum non fit, non efficit.
8. *non*] V. M. G. nonne
Superbi] V. G. superbam id qui-
dem est
32. *in*] M. L. cum
27. *Corculum*] L. corculum appellatus,
&
305. 2. *animam*] L. animi naturam
306. 20. *vera illa*] M. G. delect, *vera*
307. 7. *istae*] L. illium
308. 1. *differantur*] M. L. differamus
12. *post*] L. mors pertinere
18. *esse*] V. G. esse velim:
309. 7. *iam*] L. nam
23. *vita*] L. e vita
24. *cum*] L. cum e
310. 3. *agit*] L. genitalibus avum degit
6. *Deus*] M. L. omittunt
16. *Quare*] V. quare
311. 28. *non feret*] V. M. conferet
312. 2. *deceat*] L. debeat
22. *pauit*] G. pinxit
313. 6. *cesserit*] M. L. cesserunt
26. *crassa*] V. & crassa
5. *que*] V. G. quam
314. 10. *lacerans*] V. G. lacerant, & pul-
monum
14. *disputasse de animis*] L. G. hac de-
lent
15. *primus*] L. primus
315. 3. *honore* &] L. honore disciplinae
316. 2. *mundi*] G. mundo
7. *suo*] L. suo
9. *ferantur*] L. feruntur
10. *sumum*] V. M. G. varium
11. *apparentes*] V. M. G. appetentes
317. 13. *est*] L. est ex aliquo horum
26. *Crasium*] G. delect
318. 10. *similem*] M. L. simile
25. *patritam*] M. L. G. patritam
319. 26. *& si*] M. L. ut idem
320. 2. *quanta*] M. L. delect.
321. 11. *domi*] V. M. G. domat
12. *Si*] G. nisi
322. 11. *viuendi*] V. L. viuendi quoque si-
nem habent
20. *ex eo*] L. id
21. *concedat*] L. concedat
23. *impulsi*] V. M. impulsu
323. 28. *codem*] V. M. eo
quo si] V. M. G. quasi
29. *nisi*] V. M. L. quam
324. 15. *naturam*] V. M. G. naturam
16. *Theoletes*] L. Themistoteles
18. *Carmadate*] V. M. L. Carpedes

325. 5. *unde*] M. L. unde fit
6. *ignifus*] L. ignifne
14. *in animo*] L. animum
326. 2. *aut qui primus*] L. aut quis pri-
mus
4. *qui dissipavit*] L. quis dissipatos
7. *confus*] V. motus
12. *parva*] V. M. L. ex parte
15. *animus*] V. G. animus
327. ult. *hibere*] V. M. L. pocula
328. 3. *animus*] V. M. G. animus, qui,
ut
329. 3. *se ipsum*] M. L. sese ipse
30. *nificere*] G. nificere
31. *laticere*] G. laticere
330. 1. *incurvescere*] L. G. incurviscere
18. *sed*] M. L. sed de hoc
30. *direptus*] V. M. G. direptus
331. 1. *dedissent*] M. L. dedidissent
2. *vel in Rep.*] G. delect, *in*
8. *cygnis*] V. M. G. cygni
14. *acriter*] V. G. qui cum acriter, L.
qui cum acriter
19. *ratis*] G. in rate
20. *oratio*] L. ratio
27. *illa*] L. ille
333. 19. *vero*] M. L. G. vero modo
ult. *veracibus*] M. L. retardabis
334. 6. *ex hoc*] V. M. G. in hoc
7. *ulla ut ratione*] V. M. G. ulla uti
ratione, ut
20. *nihil nimir*] V. G. nihil animis
335. 24. *iam*] V. M. L. nam
336. 6. *faciant*] L. faciunt
7. *nascentur*] V. M. G. nascuntur
10. *facie, parvis*] V. M. G. facie, vel
parvis
11. *deterrimus*] V. deterrimus
12. *& primi*] M. L. hac delect.
15. *dixerimus*] V. dixerimus
19. *alte*] V. M. L. alta
338. 1. *quod*] V. M. G. quo
9. *mitta*] M. L. omitto
14. *quibus... natis*] L. e quibus
natis
19. *Primum*] M. L. Primum autem
339. 5. *si*] V. in
7. *ei*] V. G. vel
8. *accidisset*] M. L. G. accidisset
340. 12. *arguendum*] V. arguendum
22. *Carere autem malo*] V. G. carere
enim in morte
nec] V. M. L. non
341. 2. *Paulus*] M. L. Paulum *Emilius*
Canna
9. *qui nec*] M. delect, *nec*

10. *Sed ro*] L. sed hoc ideo, quod in
hoc
ult. *attingit*] G. attinger
342. 4. *velut*] V. M. G. venit: non mo-
do ipse
ult. *nullis*] M. non illis
343. 7. *pro*] L. ita pro
24. *quam*] M. quam oprabiliter iter
illud incedunt
26. *quam*] V. M. L. quamque elato
29. *obscure*] M. obbibisset
345. 1. *excelsior*] V. excelsior
18. *huc*] V. M. L. hoc
19. *estremus*] V. M. G. affimo
346. 22. *mortem*] L. morti
347. 12. *id*] L. idem
16. *propter*] M. L. prope
28. *hic*] L. hunc
348. 1. *que curam*] V. G. ut que curam
suspensam] V. M. G. suspensa
10. *delibutam*] M. L. delibutam
11. *septenarios*] L. octonarios
13. *puniantur*] V. puniantur, M. pu-
niantur, L. puniantur
24. *recipiat*] L. recipiat
ult. *corpore*] L. corporis sepulchrum,
&
349. 9. *ante*] V. M. L. antea
350. 4. *abierit*] L. abierit
15. *autem*] M. L. etiam.
20. *res feret*] V. res feret, G. refert
351. 18. *ratione*] G. oratione
352. 1. *posset*] V. posset
5. *parvam*] L. parvam illam q.
10. *divinaret*] V. M. L. divinaret,
mortem esse optimam homini.
353. 1. *manere*] V. manere
3. *rebus*] L. delect.
354. 22. *profugium*] V. profugium
23. *Si*] V. si enim
357. 9. *percepit*] M. L. percepit
14. *liberentur*] V. liberentur
358. 17. *essent*] V. M. L. erant
359. 3. *quam id*] G. id quam, L. delect,
quam
30. *lectionis*] V. M. lectione
361. 23. *res*] M. L. res una sine
24. *hoc*] V. M. L. qua
362. 3. *modo non*] L. delect, *non*
363. 19. *fapientis*] V. M. sapientis
20. *Si factis*] V. M. si forte
364. 7. *examlovi*] V. M. G. exanclato
26. *Hoc*] G. heu
365. 24. *solus*] M. L. tantum
367. 6. *nosse*] V. M. L. delect.
14. *ita*] V. M. L. electa

20. *disicimus*] M. didicimus
 368. 3. *vego*] M. L. roga
 29. *gloriantem dico nihil*] L. gloriantem, nihil bonum esse, nisi
 31. *asciscat*] V. M. L. asciscit
 369. 10. *raque*] L. dumque
 370. 2. *lecto*] M. L. lectulo
 21. *et esse*] M. L. & quod mos. ult. *differt*] M. L. differunt
 371. 11. *efficit*] G. efficit
 373. 3. *Nam Elapsi*] L. G. Namque
 Alcologi
 6. *ubi scriptum*] L. quis tunc verba in Iohani continent? vide
 continuatur] V. M. confirmatur
 11. *Patrocles*] L. G. Patroclus
 375. 12. *dolere*] M. L. dolere
 376. 8. *excelleret*] M. L. excellat
 9. *a viro*] V. G. ex viro
 30. *none*] L. hunc
 377. 14. *Fieri*] M. L. G. ferri
 18. *patiatur*] M. G. non patiatur
 20. *honestum*] V. M. L. honestatem
 22. *utro*] V. G. utar
 34. *tribuitur*] M. L. distribuitur
 378. 14. *admonita*] V. M. L. admonita simili
 20. *hoc*] M. L. hoc
 ult. *mittite*] M. L. dimittite
 379. 8. *videns*] V. M. G. videns
 13. *frue ea*] V. G. si ea
 16. *fufcitabit*] V. G. fufcitabitur
 4. *comprobat*] G. comprimit
 14. *refertur*] V. refertur
 22. *eniatut*] L. ciulare
 381. 6. *lamentabilis*] G. lamentabilis
 26. *tantillum*] V. G. tantum modo
 382. 6. *est*] L. esse
 383. 5. *viget*] V. M. G. viget
 potissim] L. perfissim
 6. *nullum fugiunt*] L. eos nullum fugere
 12. *imperatorium*] M. L. imperatorum
 14. *possit*] V. possit
 15. *cum*] M. L. ut
 18. *idem*] V. M. L. idem te
 21. *suppletudinem*] G. amplitudinem. animi & c.
 22. *que*] V. qui
maxime] M. maxima
eminet] V. eminet in
 384. 11. *sed prudenter*] M. L. G. delent, sed
 12. *idem*] M. L. sed idem
 13. *prælio*] M. L. pralio

18. *debet*] M. L. debet
 24. *faciamus*] V. faciamus
 28. *quem pradamus*] G. delet, quem
 29. *de xavi*] G. delet, de
 384. 7. *Et*] V. M. L. sed
 387. 3. *eiusque*] V. M. G. eius atque
 388. 2. *quo iudicatur*] M. quo iudicat, L. quod iudicat
 5. *rationem*] V. ratione ac doctrina
 7. *depravatus*] V. G. depravati, L. depravatus
 19. *accidit*] V. G. omittunt
 ult. *nam*] V. L. G. una
 389. 5. *imago*] V. M. imago gloriæ, L. imago voci
 29. *ipsam*] V. M. L. ipse
 31. *valetur*] M. L. valetur
 ult. *qui*] M. L. qui se
 490. ult. *agritudinem, animi*] V. G. apertum animum
 391. 15. *Qui*] V. quis est enim sanus in aliquo
 29. *appellat*] M. L. appellent
 392. 6. *Infirmum*] L. G. Aulitiam
 14. *Et vero*] V. L. ego vero
 16. *naturale*] L. natura, G. naturabile
 393. 20. *exit*] M. L. est
 20. *quantum*] V. M. G. quidem
 35. *statis*] V. statim, M. L. a statua
 394. 6. *Viri viam simile*] V. M. L. verisimile etiam
 12. *illud latior. Est enim amicitia*] V. M. G. illud est latius. Omnis enim
 16. *atque*] L. autem
 24. *complexa*] L. amplexa
 25. *ingate*] V. M. compingate
 26. *neesse est*] V. G. hæc omittuntur.
 395. 4. *terra*] M. L. terra oritur
 18. *aliud quodpiam*] V. G. aliquid quodpiam, L. aliquidpiam
 27. *Sis*] V. M. L. si
 396. 3. *dicitur*] G. delet.
 8. *dalec*] V. G. solet
 17. *aliquando*] V. aliquando
 18. *utendum*] M. L. utendum est
 20. *mediocritatem*] M. L. mediocritatem
 25. *si est*] G. delet.
 397. 18. *citeret*] L. concitetur
 21. *altera*] V. G. altera cupiditas que recte, vel libido
 28. *ut in*] L. ut eo
 30. *causa*] L. vitium
 33. *cetera*] M. L. ceteras
 398. 7. *rappis*] G. rapto
 20. *animi*] M. animo, L. in animo
 399.

300. 2. *afflictum*] V. G. afflictationem
 6. *Atque*] V. atque, M. L. at
 11. *agritudine*] G. agritudinem
 12. *et nec*] V. M. omittunt, &
 15. *moriturus*] V. G. morituros
 16. *ad*] M. L. ad
 17. *scitum*] M. L. scitum
 28. *docto*] M. L. docto viro se
 400. 13. *exilia*] G. delet.
semper legitur] G. semper secum cogitet
 25. *feri posse*] G. delet.
 ut *no quid*] G. ne quid horum unquam accidat animo novum
 402. 1. *humane*] M. L. humana
 9. *Quid a*] G. quia
 10. *extorquet*] G. extorquetas
 17. *que*] V. que ut
 potuerit] V. G. potuit
 403. 1. *appetas*] M. appetas, &
 4. *currentem*] M. L. virtute
 6. *a se*] V. M. L. ex se
 14. *parcipis*] G. parcipia
 31. *Telamo*] V. M. L. Telamon
 404. 3. *bonum*] V. M. G. bonum illud
 13. *cas*] V. M. cas etiam
 16. *quolibet*] V. M. L. quolibet e
 23. *nisi si*] M. L. delect, si
 405. 1. *eodem*] L. eandem sententiam
 18. *occidit*] V. G. accidit
 31. *scit*] V. G. scitis
 406. 5. *nec opinio*] M. L. inopinata
 13. *culcita*] M. G. culcitra
 hedyechum] M. L. cedrum, G. hedyechum
 14. *videmus*] M. provideamus
 17. *ulla*] V. M. L. bona
 20. *existimas*] V. G. existimabas
 18. *liber*] G. libent
 31. *queruntur*] M. conqueruntur
 31. *bonum*] L. bonum positum
 408. 2. *atum*] L. ratum
 6. *animosa*] V. M. L. animose
 7. *ad*] M. L. G. apud
 18. *ferre*] V. M. ferri
 20. *aliquando*] V. G. aliquando
 22. *cum*] L. quod
 409. 2. *Sed et iam*] G. sed iam
 5. *parietum*] M. parietum ruinæ
 22. *Aut qui*] V. G. atqui
 toleratius] L. tolerantius
 411. 16. *hominum*] M. L. omnium
 22. *attingit*] G. attingit
 24. *finis*] M. L. finis
 412. 14. *perferretur*] M. L. perferretur
 16. *attingit*] M. attingit
 19. *auspici*] V. G. accesserit
 413. 7. *Nidus*] G. Nidus
 16. *cum se*] V. M. L. delect, se
 23. *intellectumque*] V. G. intellectaque
 414. 3. *causatus*] V. carentes
 30. *subiectus*] M. L. subiectus
 31. *leues*] V. M. L. leiores
 32. *neesse est*] V. rem] L. neesse est opinionem, non rem
 415. 3. *affigitur*] G. affigitur
 22. *habere*] G. habere
 29. *esse*] V. G. delect.
 35. *vesper*] V. G. nosser
 nec] L. nec ei resisti
 416. 7. *clade subita*] V. M. G. clade ut subita
 26. *ut*] V. G. ut
 27. *ferre*] M. L. se amet
 417. 1. *ipsum*] M. L. ipsi alios
 12. *statutum*] G. ditama
 418. 1. *deore*] V. M. G. delect.
 13. *respondit*] L. remebatur
 419. 6. *interat*] V. M. L. fatetur
 14. *sum*] G. tum
 420. 11. *tempore*] V. M. L. tempore, ne quidem ullum esse malum
 17. *arbitratur*] M. L. G. arbitratemur
 23. *plane*] V. M. plane dispositionis sunt delectationis, L. plane dispositionis sunt, non delectationis &
 421. ult. *alibi*] L. alibi
 422. 1. *molis*] V. multis in
 5. *regis*] L. partim regis
 14. *scripsimus*] M. L. conscriptimus
 424. 15. *rescriptus*] L. descriptus
 18. *lege*] M. L. lege
 425. 10. *effugit*] V. M. effugitque
 22. *hominum*] V. M. L. omnium
 23. *Amasianus*] V. M. Amasianus
 31. *et*] V. G. etiam facile
 427. 22. *efficiunt agritudinem*] G. efficiunt agritudine
 24. *illecia*] G. iniecia
 33. *adversa*] L. averfa ratione
 428. 5. *Quomodoque*] M. L. quomodoque
 15. *quoniam*] V. cum apert.
 429. 1. *Opinionem*] V. M. L. opinionem
 10. *Menti*] V. M. G. sub metum
 13. *letans*] V. letans
 430. 2. *metu*] V. L. metum
 4. *rubor*] V. rubor, sic
 19. *affiguntur*] M. L. definitur
 24. 1000

34. *interplebilis*] V. explebilis
 35.] *Distinguitur*] V. distinguitur
 431. 1. *indigentia*] V. indigentia, libido
 432. 27. *is*] V. temper
 ult. *neq. qui*] V. M. L. neque
 433. 5. *et frividi*] G. delect.
 434. 2. *stibi*] M. L. a se
 435. 9. *Ut corporis*] G. enim, V. M. *neu trum*
 16. *conturbatio*] M. L. perturbatio
 23. *similibus*] V. M. dissimile est
 436. 12. *severus*] V. M. G. scrupulosus
 437. 1. *nihil ipse*] V. M. G. nihil esse
 7. *debilitatus*] V. M. L. debilitatusque
 438. 30. *expetens*] M. L. appetens
 24. *seruus*] V. M. L. seruat
 26. *spontaneus*] M. L. sapientem
 439. 20. *proclive*] M. L. in proclive
 440. 15. *quid*] V. G. quidquid
 15. *misericordiam*] M. L. misericordiam, disisset
 441. 18. *e quo*] V. L. G. e qua
 28. *Gladiatorium*] M. L. gladiatorum
 ult. *queruntur*] M. L. deicent
 442. 3. *Pacidianus*] L. Placidianus
 8. *Nobis*] V. M. vobis
 23. *proterit*] V. G. protererit
 24. *infixit*] V. G. infixerit
 443. 7. *ulla*] M. L. illa
 12. *Mihi ne*] M. L. mihi vero ne
 14. *prorotum*] V. M. iratum
 444. 2. *perficit*] L. erexit
 16. *Quamvis*] V. M. licet enim
 ult. *pernicitatem*] V. M. L. conturbata
 446. 13. *hanc*] M. L. hunc
 16. *hanc*] V. G. tale, & cui nihil quod
 447. 8. *ne cum*] V. M. omittunt, non tollenda] V. toleranda
 448. 3. *affert*] M. L. ferat
 450. 11. *cetera*] M. L. ceteraque
 27. *Trabeam*] V. M. L. Trabeam Chærea
 451. 11. *sanari*] V. G. infanire
 12. *accidit*] V. M. accersit
 16. *ait*] M. L. autem
 452. 7. *scribit*] M. L. scripsit
 453. 10. *offendit*] L. offendatur
 12. *Abducitur*] M. L. adducendus
 21. *omittit*] M. L. omittamus
 31. *evocari*] L. etiam
 454. 3. *quantum*] M. quantum diu
 15. *Mandatum*] L. mandam
 30. *Aut naturalem*] M. L. at naturalis est
 33. *ultra*] V. G. ultra
 455. 14. *summas*] L. ita, G. delect.

15. *ut de Socrate*] V. M. G. ut Socrates
 19. *sublevatus*] V. M. L. sublevatus est
 21. *videri*] V. M. videri alius, ut, L. videri alius alto natura
 24. *e*] V. M. L. ex falsis
 ult. *quam*] M. L. sic in animis quoque
 456. 5. *nos*] G. vos
 6. *possunt*] V. M. L. possunt
 21. *ea regere*] M. L. eaque re
 458. 26. *et*] M. L. etiam humani
 459. 14. *compulsi*] V. L. G. compulsi
 29. *proride*] M. L. perinde
 31. *quisquam*] V. quisquam inquam
 460. 4. *primis*] M. L. primo
 18. *novitatem*] V. novitate
 461. 6. *quantum*] V. M. quadam celebritate
 28. *efficit*] V. efficit
 29. *confessari*] M. L. G. confessari
 462. 4. *virtutum*] L. virtus
 7. *sed hoc*] V. G. sed de hoc
 13. *possum*] V. possum
 464. 8. *qua quisque*] M. L. quæcunque
 465. 15. *premiis*] L. muneribus
 18. *Qua ipsa*] M. L. qua ipse inventa
 466. 10. *scriptis*] V. scripta sunt etiam Antiochis
 468. 17. *Quid*] M. L. quos
 469. 2. *dicimus*] V. M. L. dicimus
 6. *atque... accidit*] L. atque... , & cedere
 15. *Quis*] G. quod
 28. *collocatus*] V. M. L. locutus
 24. *ipse*] V. ipse resonit
 29. *quidque*] V. quidque
 34. *in quoque*] V. M. L. omittunt, in
 472. 16. *coactur*] G. careretur
 17. *quod*] M. L. quæ est idem, quod virtus
 26. *fermitate... stabilitate*] L. firmitati... stabilitati
 473. 1. *quod*] G. quo
 2. *interaccere*] M. L. invertefacere
 10. *parvus*] V. M. G. parva
 12. *et in*] L. tum in
 12. *patientem*] L. patientem, procul
 16. *expeditam*] V. G. expeditam
 ult. *Qui*] L. quis
 474. 3. *posita*] M. L. posita esse
 475. 19. *Ergaster*] G. Antriclea
 20. *dicimus*] V. M. dicemus
 15. *et*] G. aut
 20. *agiparare*] L. æquiparare
 476. 15. *et*] G. aut
 ult. *si est hanc*] L. si est sola bestia
 477. 22. id

477. 22. *interdum*] M. L. interdum necesse est, nec
 478. 3. *si fortiter*] L. si ut fortiter
 15. *vano*] V. G. bono
 28. *interfuit*] L. interfecit? minime
 34. *hunc illi*] G. hunc illum
 479. 11. *temperantiam*] L. temperantiam, cunctum in rebus
 17. *tradit*] M. L. tradit
 20. *locupletium*] L. locupletium
 480. 3. *forem*] V. M. L. fores
 13. *amarat*] M. L. amaret.
 27. *colique*] M. L. colique ad invicem] V. G. intuentis
 31. *aproni*] M. L. appetium
 32. *ministratores*] M. L. ministratores
 481. 11. *mors*] V. M. mortis
 16. *atquepinus*] G. delect.
 25. *ego*] M. L. ego
 482. 7. *Acraganas*] L. Acraganas
 19. *est*] M. L. est enim
 24. *cede*] V. G. in cede
 483. 8. *existit*] M. L. existit
 23. *animantis*] M. L. animanti
 24. *qui*] V. M. L. quis
 27. *qua*] L. quam
 484. 11. *agitant*] M. L. agitantur
 21. *tam variisque*] L. tamque variis
 25. *cui*] V. M. G. cui rei
 31. *putas*] M. L. putas
 ult. *plaudens*] L. applaudente
 485. 12. *comparavit*] L. comparavit
 15. *dicit*] L. dicat
 ult. *extrinsecus*] V. extrinsecus
 486. 16. *cujusvis*] M. L. cuiusque
 25. *præcipitatis*] L. pravis
 29. *non*] M. nonne
 ult. *non*] M. nonne
 487. 4. *gravis*] V. M. causa
 9. *parientiam*] G. parientia
 18. *quod*] L. cuius
 33. *impetratum*] M. L. impetrare libenter velim
 488. 12. *is*] L. id
 23. *doloris*] G. delect.
 489. 16. *bonum*] G. bonotum
 491. 6. *lenitate*] M. L. levitate
 28. *poterunt*] V. M. poterunt
 19. *amicum*] M. L. amicum
 21. *pulpanentum*] L. pulmentum
 492. 1. *et delectatur*] L. delectariis
 9. *adduxit*] V. M. L. adduxit
 17. *sole*] M. L. sole abis
 32. *singulatum*] V. singulatum, M. singularitum
 Tem. II.

493. 17. *expeditam*] V. G. expeditio
 26. *pergrinanti*] L. peregrinanti
 494. 2. *mirum*] M. L. mirum, inquit
 23. *presenti*] L. presenti
 28. *Syracusarumque*] M. L. Syracusanarumque
 495. 8. *delectantur*] L. desiderantur
 12. *privati*] L. privatim
 14. *convenit*] V. M. L. venerit
 15. *Dicit*] L. dicit me
 496. 25. *ita*] L. sed si
 ult. *aliam*] V. M. L. aliam
 497. 12. *revertentur*] M. L. G. revertere
 20. *suppeditat*] V. G. suppeditatur
 498. 17. *versantur*] L. versantur
 14. *enim*] V. M. L. autem
 24. *compleri*] V. M. L. omittunt, &
 599. 24. *ita*] L. ita ab eo
 500. 3. *dedissent*] V. M. L. dedidissent
 6. *laudare*] L. laudantem
 7. *attingere*] V. L. attingeret
 12. *ferre*] V. M. L. fari
 17. *fuit*] M. L. G. fuit
 501. 3. *hominem*] L. hominem: deia si
 22. *omneque*] M. L. omne
 24. *dicitur*] L. dicunt
 29. *et extraxit*] G. delect. &
 26. *dissentendi*] V. G. desiderandi
 502. 6. *causam*] M. L. causamodi
 8. *philosophicæ*] G. philosophas
 503. 2. *hinc*] M. L. hinc
 504. 1. *id est*] V. omittit
 507. 4. *dissentunt*] V. M. L. dissentione constituti, ut
 508. 1. *annumerari*] M. L. annumerari
 2. *et actione*] L. & de actione
 4. *est*] G. omittit.
 509. 1. *omni*] V. M. an ab omni vacent] G. vacant
 4. *In primisque*] L. de quo in primis
 12. *disputatur*] M. L. disputatur
 35. *inducti*] sed *utro docti*] M. docti, sed etiam indocti
 510. 18. *orationes declarant*] L. orationes nostras declarant
 511. 16. *nova*] V. annexa
 24. *Pythagoricæ*] M. L. Pythagoricæ
 512. 13. *omino*] M. L. delect.
 18. *certa*] V. certe
 513. 12. *arbitratur*] M. L. accersitque
 27. *convenire*] M. L. consentire
 32. *cui commodis*] M. L. delect. cum
 514. 1. *que res*] L. qua de re
 22. *autem*] L. delect.
 23. *confirmit*] L. confirmari
 515. 1. *reliqua*] M. L. reliquæ
 Q. 4. 4. 4. 2. 48

2. *est*] V. est ad, M. L. est iter ad
 7. *physiol.*] V. physiologiam, id est, naturam rationis, qui
 10. *si vestra*] L. vestra si eadem est
 11. *opris*] M. L. orbis
 22. *non potest*] V. G. delent, non
 517. 2. *possunt*] V. possunt
 7. *beatum*] M. L. beatum, &
 519. 3. *infectum*] M. L. conjunctum
 7. *Cingatur*] M. L. cingitur
 17. *lacerari*] M. L. dilacerari
 23. *item*] M. L. ita
 26. *Parmenides*] V. Parmenides quidem
 27. *efficit*] V. efficit
 520. 8. *vult*] V. cenfer, divinas esse vult
 14. *numero*] L. numerum
 17. *negat*] M. L. negat
 24. *inquirit*] G. anquiri
 25. *conferat*] L. cenfer
 521. 17. *citam pect.*] M. L. & prudentia
 28. *moderari*] M. L. moderari potest
 30. *prædicator*] V. prædicator est, cuius in libris
 522. 9. *divinam*] L. Deum
 28. *per*] M. L. per omnem pertinentem naturam, ut ult. *Theogoniam*] V. Theogoniam, id est, originem deorum, inter
 523. 4. *inanimatis*] M. inanimatis
 26. *Quo*] L. quælo
 525. 4. *terramque*] M. L. terram, eam quæ
 17. *disjungit*] V. G. dejungit
 526. 16. *possit*] M. L. possit
 527. 12. *inquirit*] V. G. anquiri
 26. *hominis*] M. hominum
 528. 3. *videtur*] M. L. videtur
 4. *prodes*] L. tradit
 us: *nam dicit*] L. ut manu ducat, docet, V. M. G. docet, omisso, ducit
 23. *nihil*] L. nihil omnino bonis omnibus
 26. *tunc*] G. cum
 529. 12. *tamque rem*] M. L. eamque rem ei esse rem
 negatis] V. G. negatis
 26. *impot.*] L. delect, in
 530. 18. *contingit*] G. contingit
 531. 6. *et*] V. sed maxime
 12. *requirere*] L. M. quereret
 21. *sed*] M. L. sed etiam
 27. *non*] L. non ad opinionem
 532. 16. *libri*] M. L. libri sui
 11. *de die*] V. G. de die
 20. *impurum*] M. L. impium

533. 8. *terram*] M. terras
 21. *an*] L. aut indiv.
 534. 2. *Quod enim*] V. G. quia enim
 3. *si*] L. si, necesse est
 535. 4. *terris*] M. L. cereis
 10. *credere*] M. L. credam
 14. *putat*] M. L. putat
 536. 11. *res*] V. rem
 21. *nulla in*] N. L. delent, in
 24. *probabilem*] V. G. probabilem omnium. Quis
 35. *lena*] V. lena ipsa
 537. 6. *putarem*] V. putemus
 10. *fuert*] M. L. fuit
 14. *invehat*] L. invectus
 538. 10. *Quid*] V. quod
 12. *se occurrit*] V. M. G. si occurrit
 27. *Argiva*] V. Argia
 539. 6. *Athens*] V. laudamus esse Athenis
 540. 3. *vibi*] V. tibi ita
 6. *numerosi*] L. venerantes
 10. *prætor*] M. L. prior
 15. *si quod*] L. delect, si
 16. *Non*] V. non enim
 28. *inquirit*] V. G. inquit
 33. *illustrationem*] V. M. G. illustrationem
 541. 11. *diceretur*] V. diceretur
 12. *videt*] M. L. irridet
 14. *que*] L. quem
 21. *quid*] V. quod
 29. *venisse*] M. L. pervenisse
 Dii enim] V. Dii enim, si semper fuerunt, nati
 542. 11. *possum*] V. L. G. possim
 14. *Thales*] M. L. Thalete
 20. *compe.*] M. L. comprehendatur
 33. *si*] L. est
 543. ult. *causas*] M. L. causasque
 544. 4. *recitatur*] M. L. citatur
 5. *videt*] G. videt
 11. *accubito*] M. L. accubatio
 545. 6. *sola divina*] M. L. sola in divina
 7. *vincitur*] V. M. G. vincamur
 24. *suscipiunt*] L. suscipimus
 546. 26. *Habebam*] M. L. habeo
 28. *Jovis*] L. Jovis, &
 547. 31. *veri*] V. G. veriter
 548. 9. *attigerit*] V. M. L. attigerit
 549. 13. *ex*] L. ex forma
 16. *Pythagorici*] M. L. Pythagorici
 31. *inquirit*] V. inquit
 551. 11. *Cogitat*] M. L. cogitant, inquis, aliquid bestos esse se, habent enim nihil aliud, quod agitur
 15. *conteritur*] M. L. videtur, beatum, cum fure

26. *hominis*] L. hominibus non confusum
 553. 5. *liberari*] M. L. liberare
 16. *Pudicit*] L. Perseus Citicus
 26. *Eleuthani*] V. Eleutheni, L. Eleutheni
 29. *Prætor*] M. prætor
 35. *autem*] L. nature
 554. 1. *universi*] V. in universitate
 11. *dicit*] V. M. G. dicit
 15. *vultis*] V. vult
 23. *cum in imk.*] V. M. G. cum imbecillitatem
 555. 18. *hominum*] M. G. hominibus
 558. 3. *sum*] L. sum
 11. *equidem*] M. L. inquit
 559. 27. *aut*] V. motu
 30. *dubitat*] M. L. dubitat
 560. 20. *locutus*] M. L. locutus esset, in
 27. *non aut*] V. M. L. aut non
 561. 22. *augurii*] L. auguriorum
 562. 2. *ferocem*] V. valentem
 7. *certis*] L. conceptis
 8. *devoerunt*] L. devoverunt
 9. *possunt*] V. M. L. possum
 563. 3. *creare*] V. M. G. recreat
 ult. *locus*] V. M. G. horos
 564. 15. *quia non*] L. delect
 18. *gentium*] M. L. G. addunt, *ferocis*
 ult. *circummar*] M. L. crinitas
 565. 7. *utilitatem*] M. L. varietatem
 13. *motibus*] M. L. motibus
 25. *id quo*] L. id, a quo
 26. *diveris*] M. diverim
 566. 21. *spiritus*] V. spiritum dicimus
 25. *plurimi*] V. plurimum
 567. 22. *efficitur*] V. efficietur
 568. 4. *tribuitur*] V. tribuitur
 8. *physicis*] V. physices, id est, naturalibus
 ult. *tangam, que*] V. G. (tangam autem maximas)
 569. 2. *erit*] L. arritu
 12. *liquor*] V. liquor aque declarat effusum
 28. *subditur*] V. subditur
 570. 11. *infecta*] M. L. conjuncta
 571. ult. *contenderentur*] L. contenderentur
 572. 6. *in illa... non esse*] V. in nulla... esse
 16. *accidens*] V. L. accidere
 573. 18. *equule*] L. equule
 26. *perfecta*] G. perfecta
 27. *nobilissima*] M. L. nobilissima
 33. *solis*] V. solis calor & candor

574. 17. *animalia*] V. animantia
 20. *id &*] M. L. idem quoque
 28. *cibus quo*] L. quo cibo
 575. 11. *circumferretur*] M. L. circumferretur
 13. *enim*] L. enim vis
 477. 17. *quis*] V. M. quid
 22. *obtinere*] V. tenet
 578. 1. *æqualitas*] M. L. æqualitas
 3. *orbium*] V. G. addunt, *defestibus*, M. *diabus*
 24. *accidunt*] M. accidunt
 579. 10. *retroando*] L. retroando
 580. 17. *emendata*] M. L. ca mentita
 581. 17. *vel prudentia, vel*] M. L. delect
 583. 10. *indoti*] V. induti
 14. *applevit*] V. applevit, scilicet
 584. 21. *circumveclit*] M. L. circumveclit
 585. 8. *Dives*] M. L. dis
 586. 1. *omnino*] L. G. annivaga
 31. *debeamus*] L. debeamus
 587. 5. *verat.*] M. L. peritiam
 588. 1. *limato*] M. L. G. limatum
 21. *deus*] L. deus
 591. 4. *super*] M. L. fydeta
 34. *perfectioris*] M. L. perfectioris... naturam
 592. 7. *potuit*] V. potuerit
 33. *ac*] M. an mente
 593. 5. *spiritus*] V. strepitus
 7. *vestit*] V. M. G. profuit
 15. *omni*] V. G. eruit
 18. *Sicut*] L. sicut citi
 ult. *receptum*] M. G. perceptum
 594. 19. *vi*] L. sua vi
 596. 31. *operibus*] L. operis
 597. 3. *innatantium*] M. L. innatantium
 12. *spiritus*] V. spiritus
 26. *accipit*] M. L. accipit
 598. 28. *superque*] V. L. superaque
 30. *species*] L. specics, tum *suspicenda*] V. suspicenda
 599. 6. *parce*] V. partim admittetur
 16. *esto*] V. torto
 26. *ui*] V. cuius
 31. *media*] V. M. G. media
 ult. *clara*] V. M. claro
 600. 4. *connexum*] V. M. G. connexum
 10. *tergo*] V. G. terga
 21. *quem*] V. G. quam
 23. *auris*] M. L. alis
 26. *propter*] M. G. cuius propter latum genu
 601. 1. *ostendens emergit*] M. L. emergens ostendat
 2. *flexum*] L. plexum
 21. *hic*] M. hinc
 Q q q q

602. 4. *circumdato*] V. G. circumdato
 9. *aequales*] M. L. aequales
 17. *sublimis*] V. M. G. sublimi
 22. *astra*] V. G. astra
 32. *caedem*] L. eodem
 34. *consumat*] L. consumit
 603. 13. *movet*] M. L. commovet
 23. *bracciaque*] V. braccia, si propter
 604. 12. *elephantis*] V. elephantis ... habebat
 14. *hectis*] V. ecis
 ult. *sequentes*] M. L. delect
 605. 5. *nominaverit*] M. L. nominetur
 10. *transmittant*] M. L. transmittunt
 effere] L. efficiunt
 607. 4. *vesuntur*] M. L. vescuntur
 18. *opera*] M. L. delent
 608. 10. *tas*] L. totam aditarem
 tenuit] M. L. tenuit
 11. *vecedit*] G. recedit
 12. *quotannis*] V. M. quotannos
 28. *tum accedentes, tum*] V. M. G.
 multum accedentes, &
 609. 3. *queret*] V. querat
 12. *co mundo*] M. L. G. delent mundo
 13. *intelligetur*] V. G. intelligitur
 24. *Oris*] M. L. ore iis
 26. *maribus*] L. motione
 27. *scipit*] V. G. scipit
 610. 14. *extorendo*] M. L. & terendo
 16. *didicantur*] L. didantur
 19. *spirata*] L. respirantes
 611. 4. *percipere*] M. L. recipere
 6. *eo*] V. & quod
 supra] L. superiora
 9. *debet*] M. L. debet
 10. *potulentis*] M. L. poculentis
 20. *quar primam*] L. deter primam
 21. *continentur*] L. contiueant
 24. *pupilla*] M. L. pupilla
 25. *tegumenta*] M. L. tegumenta
 613. 19. *depellenda*] M. L. repellenda
 26. *venustatem*] V. M. G. tum venustatem
 30. *Auriumque*] V. G. auriumque
 614. 4. *paciter*] V. G. arte. M. aperte
 615. 5. *que sonos*] L. sonosque
 14. *sculpturam*] M. L. sculptendum
 22. *operibus*] L. operis
 616. 8. *adhibita*] M. L. adhibita
 19. *nulla*] V. nulla alia
 617. 15. *dimitati*] M. demetiti, L. demetati
 19. *iudicanda*] V. L. iudicandum est
 20. *que cum*] M. L. delent, cum
 22. *dicuntur*] V. dicimus
 618. 4. *conficit*] M. conficit
 12. *bubus*] V. L. G. bubus
 16. *vis*] V. vis nulla unquam
 23. *est*] V. est, si mulierum persequar
 25. *putesceret*] V. putesceret, G. putesceret
 619. 7. *Cernet*] M. L. cernere, &
 16. *praditionem*] V. pradiationem
 620. 33. *extis*] V. G. in extis
 621. 5. *evoniam*] V. G. delent
 6. *philosophiam*] V. philosophiam
 624. 19. *potuisset*] V. G. potuissent
 625. 7. *inquit*] M. G. delent
 8. *perspicuum*] M. conspicuum
 626. 5. *audivit*] M. L. aud. omnes
 627. ult. *sunt*] L. sint
 628. 10. *hospes*] M. L. hospes
 629. 25. *primusque*] V. M. L. prima quidem
 630. 27. *dicat*] V. dixit, L. dixit
 ult. *posset*] V. posset
 631. 25. *confugit*] V. G. confugit
 632. 12. *Oronem*] V. omittit.
 19. *nulla*] V. nullus
 633. 1. *regnatione*] L. cognationem
 3. *continentur*] V. G. continentur
 634. 7. *quis*] M. L. quod non
 8. *facile*] G. facilis
 compri] V. preni
 21. *fugit*] L. refugit
 Quod] L. a quo
 34. *cogit*] L. colligat
 635. 6. *concreta*] V. G. concretum
 7. *feratur*] L. feratur
 14. *Zur*] V. quem
 ult. *animal*] L. animale
 637. 9. *passus*] M. L. passu
 13. *orbe*] V. orbi
 638. 15. *inanimam*] V. L. inanimam
 Argo] M. L. G. Argon
 22. *idem*] L. id
 639. 5. *Jovis*] V. M. Jovis est
 6. *qui Tyri*] M. L. quem Tyri maxime colunt
 15. *suntur*] V. L. sunt
 22. *Polegethon*] V. G. Pyriplegethon
 640. 5. *Metus*] M. L. motus
 18. *est*] M. L. est de
 19. *qui*] M. L. qui de
 20. *Alypaletes*] M. L. Alypalete in
 sola
sanctissime] V. M. G. sanctissimum
 colunt] M. L. colit
 26. *potus*] V. M. L. potes
 ult. *scelerum*] V. G. sceleris
 641. 15. *numerus*] M. L. G. numero
 19. Pa

16. *Paphias*] V. G. Paphiae, & Ase
 642. 16. *Arqui*] M. arcus
 18. *natus*] V. M. G. nata
 26. *tum*] V. iam
 29. *Maso*] V. M. L. Maso
 643. 25. *avum Islyi*] V. Islyum, Camirum, Lindum
 644. 5. *habetur*] L. habet
 9. *Egyptum*] V. M. L. Egypto praefuisse
 11. *Thoth*] V. Theyn, M. L. Thoyth.
 28. *tertio*] V. tertio patre Upi traditur, Glaucia mare
 645. 1. *cas*] V. M. curus Abatea
 5. *Elide*] V. Eli
 8. *Dione*] M. L. Dione
 10. *praditum*] M. L. traditum
 12. *Saite*] M. Saitem
 quam] V. quam a Jove
 14. *Coriam*] L. Coryphasiam
 ult. *utilitatem*] M. L. G. utilitate videtur
 646. 21. *quique*] V. L. quidque ira appellatum fit
 27. *Orbone ad*] V. hac omittit.
 33. *pericentem*] M. L. pergentem
 647. 1. *vir*] V. M. L. velis
 648. 22. *illeisse*] V. G. illece
 25. *regiam*] M. L. regiam
 649. 13. *sepe*] V. G. semper, & a plurimis
 20. *se*] V. sint... salutaria
 650. 4. *in collatione*] L. hac omittit.
 8. *poterant*] M. L. poterant
 651. 10. *aut*] M. neque machinam
 12. *perfraxit*] L. praefinxit
 19. *is preator*] V. M. G. ite. precor
 22. *Alenus*] M. L. Alenius
 653. 11. *disputationem*] V. disputationes
 30. *Telamon*] M. L. Telamon.
 31. *cur*] M. L. utrum dii
 654. 16. *Dies*] L. dies me
 24. *fi*] V. M. L. sed
 655. 3. *Elce*] M. L. Elacem
 11. *cum*] M. L. cum secundissime cursum
 13. *Atque*] L. idque
 19. *esse*] L. esse aprum
 21. *Epidauri*] L. Epidaurii
 656. 9. *subfocentem*] M. L. intabescentem
 657. 9. *in*] L. de virtute
 17. *temperator*] L. temperantes
 27. *sita*] V. ita
 658. 4. *adscriptimus*] V. G. arripimus
 6. *amicus*] L. amicus dixisset
 7. *tabulis*] M. L. tabellis
 10. *naufragio*] V. M. L. naufraga
 29. *fatias*] V. M. fatietas
 659. 8. *aut*] V. M. G. deum
 26. *idem*] M. L. qui idem
 659. 35. *profecti*] M. L. praefecit
 660. 4. *finem*] V. M. L. finem fecit
 5. *cam*] M. L. metam

FINIS TOMI SECUNDI.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
 DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

UAN

DAD AUTÓNOMA DE NUEVO

CIÓN GENERAL DE BIBLIOTECA

